DE WERKEN

VAN

J. VAN DEN VONDEL

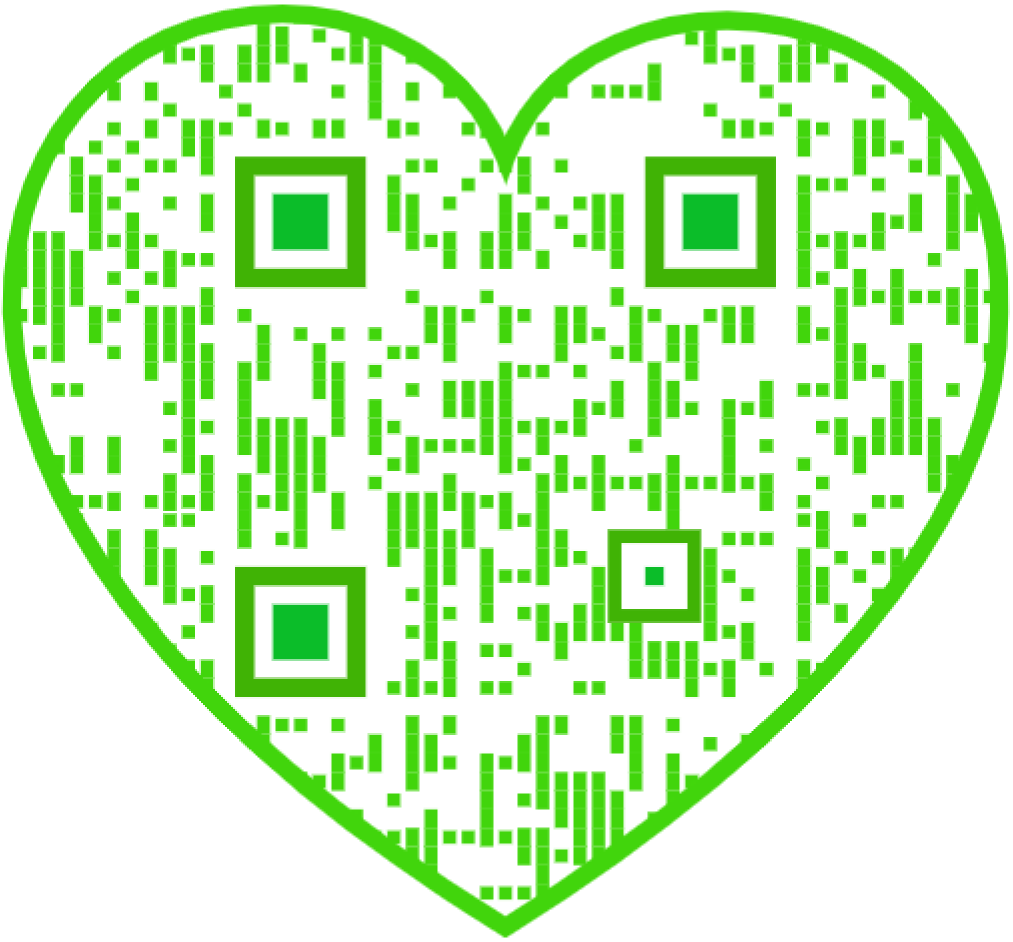

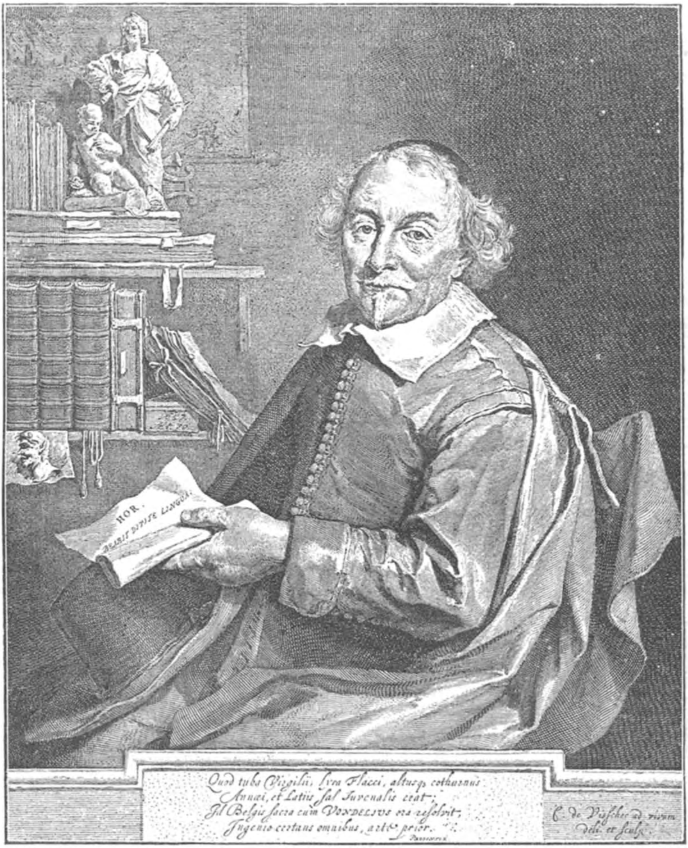

JOOST VAN DEN VONDEL.

DE WERKEN

VAN

J. VAN DEN VONDEL

UITGEGEVEN DOOR

M^{R}. J. VAN LENNEP

Herzien en bijgewerkt door J. H. W. UNGER

1660—1662

Publius Virgilius Maroos Wercken in Nederduitsch dicht vertaelt ** — Samson Adonias — Bespiegelingen *

LEIDEN – A. W. SIJTHOFF

ANTWERPEN. – DE NEDERLANDSCHE BOEKHANDEL.

INHOUD.

		Bladz.
Eneas.	Het vijfde boeck	1
	Het zeste boeck	42
	Het zevenste boeck	85
	Het achtste boeck	123
	Het negenste boeck	160
	Het tiende boeck	199
	Het elfde boeck	243
	Het twalefste boeck	287

NB. De prent tegenover den titel is eene reproductie van het portret van Joost van den Vondel, in 1657 op koper gegraveerd door Corn. de Visscher, naar eigen teekening van hem zelven.

HET VIJFDE BOECK.

INHOUDT.

Eneas zeilt vast voort aen 't Siciljaensche strant;
Daer hy Acestes groet, en viert het jaergetijde
Zijns vaders met triomf, tot dat de vloot in brant
Geraeckt door Iris list, die zijn geluck benijde:
Noch lescht Jupijn het vier. Anchises geest voorspelt
Wat oorlogh hem genaeckt, en raet den zoon te daelen
Ter helle. Eneas zift 't gezelschap, dat hem quelt,
Dit bouwt een nieuwe stadt, terwijl de vorst gaet dwaelen.
Zijn moeder smeeckt Neptuin om beter avontuur
Voor haren zoon, die mist eerlang zijn' Palinuur.

Eneas midlerwijl voer, frisch en wel gemoedt,
Met zijne vloot door zee, en klovende den vloet,
De bruine baren met een noortkoelte onder 't stuuren,
Zagh achter zich het hof, de stadt, en hooge muuren,
Van waer nu 't lijckvier der rampzalige over al
De zee scheen. d'Oirzaeck van dien brant, dit ongeval
Is hem noch onbekent: maer alle de Trojaenen,
Te wel beseffende wat dolle min, in traenen,
Vermagh op eene vrouw, zien dit wat dieper in,
Gelijck een voorspoock van de droeve koningin,
Geperst door hartewee; dewijl men haere liefde,
Die groot was, dus beloonde, en met dees schantvleck griefde.
De schepen, diep in zee gesteecken, daer men niet
Dan lucht en water zagh, en 't lant het oogh verliet,

Vergelijk den „Inhoudt" van de Proza-vertaling en de Kantaanteekeningen, aldaar.

1 *Frisch en wel gemoedt:* het Latijn zegt eenvoudig dat Eneas weg voer, en spreekt geen woord van zijn gemoedstemming. 't Zou hem ook weinig tot eere gestrekt hebben, indien hij, onder de bestaande omstandigheden, *frisch en welgemoed* had kunnen zijn, en even gedachteloos als het *wel te vrede* in vs. 796 van het vorige Boek, schreef Vondel hier die epitheta neer.

Zoo hing een blaeuwe wolck, een doncker onweêr boven
Zijn hooft: de dyning quam al grimmende opgestoven,
En 't zagh'er byster naer en doncker uit op 't diep;
Dies stuurman Palinuur van zijne stuurplecht riep:
Neptuin, wat onweêr komt hier op, om ons te hinderen?
Wat hebtge voor? terstont beveelt hy zeil te minderen,
Te vallen aen den riem. Hy zet den schoot met een
Vast aen, uit al zijn maght, knijpt by den wint dus heen,
En zeght: ô Troische helt, schoon 't alle Goden zwoeren,
Ick had geen' moedt u met dit weêr aen lant te voeren,
Aen d' Italjaensche kust. De wint, te fel en stijf
Aen 't scherpen, blaest ons uit den westen op het lijf.
De lucht betreckt allengs, en, schoonwe ons kracht niet [schroomen,
Het is onmogelijck hier tegens op te komen.
Naerdien Fortuin het roer vermeestert, en zijn wet,
Is 't best by tijts gewent, den koers dat heen gezet,
Daer zy ons heeneroept: want magh men staen op gissen,
Indien mijn reeckeninge uit de starren niet kan missen,
Zoo leght de haven van Sikanje en 't gastvry strant
Van Eryx, uwen broêr, niet verre van der hant.
De vroome Eneas zeght: ick merckte een wijl te voren
Hoe 't weêr veranderde, en het westen zich liet hooren,
Waer tegens gy vergeefs woudt streven met de maets.
Verander vry van koers. Is ergens eene plaets
My aengenamer, en die ick, vermoeit van vaeren,
Zoo lief zoude aendoen, als die d'asschen moet bewaeren
Van vader, en Acest van Troje, in zijnen schoot
En zachten boezem, berght. Hiermede zet de vloot
Het vlack voor stroom voor wint, een' stoocker uit den weste,
Siciljes haven in. Dus landenze ten leste
Aen hunner lantsliên strant, verblijt en wellekoom.
Maer trouwe Acest, een zoon, gewonnen van den stroom

23 *Schoon 't alle Goden zwoeren:* versta: „schoon alle Goden beloofden, dat het goed zou gaan." De Proza-vertaling heeft: *al bleef Jupijn borgh.*

29 *En zijn wet:* versta: „de wet van 't roer." Deze regel beteekent, in nuchtere taal overgezet: „naardien het schip ongelukkig niet naar het roer wil luisteren."

30 *Dat heen* voor „derwaarts heen." Zoo zegt men nog: *wij moeten dat op,* voor „wij moeten *dien weg* op."

Krinnize by een vrouw van 't out geslacht der Frygen,
Verwondert op de kruin der kaepe in 't opwaert stijgen,
Zich in 't verschiet van verre, om 't landen van de vloot:
En 't volleck, komt terstont, [op dat hyze alle noot,
Met zijne leeuwenhuit van Libye, geslagen
Om 't lijf, en met den schicht, gewoon op 't velt te draegen,]
Hun tegenloopen, en, gedachtigh aen 't geslacht
Der oudren, welkomt en onthaelt met alle maght
De moede gasten met zijn veltgewas, Godts gave,
Vertroostze vriendelijck, en helptze met zijn have.
Als 's andren daeghs de zon, de heldre dageraet
De starren aen de lucht heeft weghgedreven, staet
Eneas op een hooghte, en roept, als vorst en vader,
De mackers op het strant van overal te gader.
Groothartigen, sprack hy, gesproten uit Dardaen,
En dat doorluchtigh bloet der Goden, hoort dit aen.
De tijt heeft, sedert wy mijn vaders heilge beenen
En overschot in 't graf bestelden, en met eenen
De lijckaltaeren hem toewijdden, zijnen kringk
Voltrocken, en het jaer gesloten in den ringk
Van twalef maenden: en nu is de dagh voorhanden,
[Indien 't me niet en mist,] dien ick, met offeranden
Mijn' rouw vernieuwende, Godt woud's, van jaer tot jaer,
Zal vieren: en al was ick balling in gevaer,
Omtrent Getulie en zijn welzant, of gegreepen

47 *Krinnize:* waarom niet *Krinnizus*, gelijk het oorspronkelijke en de Proza-vertaling hebben en gelijk Vondel zonder schade voor 't metrum had kunnen schrijven. De naam luidt nu vr., terwijl er van een Stroomgod wordt gesproken.
Een vrouw: Egesta, of Segesta.

49 *In 't verschiet van verre:* eene dezer beide uitdrukkingen, ja zelfs beide konden gemist worden: er gaat toch vooraf dat Acestes de schepen van *de kruin der kape,* dus op een afstand, zag.

51 *Met zijne leeuwenhuit van Libye:* de Proza-vertaling heeft: *in de Libyaensche beerehuit,* als 't Lat. *Lybystidis ursae:* doch Vondel heeft, dewijl de natuurkundigen zich daaraan gestooten hadden, als bewerende dat Afrika geen beeren opleverde, blijkbaar opzettelijk de eene diersoort door de andere doen vervangen.
Libye: de oude uitgave heeft, verkeerdelijk, *Lybie.*

52 *Met den schicht, gewoon op 't velt te draegen:* versta: (*(welke hij)* *gewoon* (is).... *te dragen.* Dus als er nu staat, is het de *schicht,* die draagt.

54 *Der oudren:* versta: „zijner voorouders," als in de Proza-vertaling staat.

In Argos zee, en out Mycene met mijn schepen,
'k Zou dezen vierdagh, noch het pleghtigh jaergety
Geensins verzuimen, noch zijn staetsien, om my
Te quijten van mijn trou, belofte, en Godts begeeren,
Noch laeten het altaer met gaven te stoffeeren.
Nu zijnwe hier van zelf, doch 'k hou niet zonder Godt,
En 't goddelijck beleit, by vaders overschot
Gebeente en graf gevoert, en door de wilde baren
De haven van ons bloet en lantsliên ingevaeren;
Dies viert nu altemael, alle eens met my gezint,
Des mans gedachtenis, en bidt om weêr en wint,
Op dat wy, onze stadt volbouwt ziende, alle jaeren
Ons gaven, hem ten dancke, opdraegen op d' altaeren,
In zijn gewijde kerck. De Troische Acestes schenckt
Miltdaedigh schip voor schip een koppel ossen. Brengt
De vaderlijcke Huis- en haertgoôn teffens mede
Op 't hooghtijt, die Acest, de hofwaert, hier ter stede
In eere houdt, en d' onze, uit Trojes brant bewaert.
  Ick zal, behalve dit, als 't licht ten hemel vaert,
En na acht dagen 't lant met zijne goude straelen
Verquickt, en overschijnt, u prijzen leeren haelen,
En Troje eerst noodigen ten roeistrijt, snel en stout.
Wie 't snelste loopen kan, en op zijn kracht betrouwt;
Het zy hy weet met harde en ossenleere wanten
Zich tegens zijn party, uit al zijn maght, te kanten,
Of handiger den schicht en vluggen pijl hanteert;
Hy kome voor den dagh wien 't lust, en die begeert
Naer eer en prijs te staen. Bestemtme, wacht uw kanssen,
En past uw hoofden braef met loof en groen te kranssen.
Zoo sprack hy, en bevlocht zijn hooft met myrteblaên,
Zijn moeder toegewijt. Zoo doet de jonge Askaen,
Bedaeghde Acestes. Zoo doet Helimus, en d' anderen.
Eneas met zijn' stoet, veel duizent met elckanderen,
Gaen t' zamen uit den raet naer 't vaderlijcke graf,
Daer hy twee kannen wijns godtsplichtigh overgaf,

88 *Hofwaert:* de Proza-vertaling heeft *huiswaert.* Vondel vond waarschijnlijk *hofwaard* dichterlijker, en hier, waar de gastheer een koning was, eigenaardiger en gepaster.

103 *Helymus:* deze was met Acestes van Troje gekomen.

105 *Uit den raet:* beter: *uit de vergadering*, als in de Proza-vertaling staat.

Ten offer uitgoot op de grafstê, hoogh van aerde;
Noch twee met versche melck, noch twee, naer heure waerde,
Geheilight, en vol bloet: en, stroiende in het ront
Op 't graf zijn roozen, sprack, daer elck rontom hem stont:
O heilge vader, zijt gegroet van ons te gader.
Zijt anderwerf gegroet, vergeefs geberghde vader,
En vaders asch, en ziel en geest. Het moght ons niet
Gebeuren het beloofde Italie, en den vliet
Des Tybers, en 't Ausoonsch geweste en vruchtbre plecken,
Hoedaenigh die oock zijn, naer onzen wensch, t'ontdecken.
Zoo sprack hy, als een groote en glibberige slang,
Uit het kapelkoor, en wel zeven krollen lang,
Quam kruipen, en zich stil om 't graf wont, d' outers leckte,
En over d'outers gleet. De blauwe vlack bedeckte
Den rug, vol schubben, klaer van schittrend gout verlicht:
Gelijck de zon, wanneer zy, recht op ons gezicht,
Door wolck en nevel schijnt, de schoone regenbogen
Met duizent verwen mengt, en schildert voor onze oogen.
Eneas stont verbaest, zoo ras zy hem verscheen.
Ten leste gleed de slang langs schael en kelcken heen,
Zoo lang en glibbrigh als zy hier quam aengeslopen,
En proefde alleen de spijs, en daetlijck weêr gekropen,
Oock zonder datze iet schon, in 't graf, van waerze quam,
Als 't offer op 't altaer verteert was in de vlam:
Waerom Eneas, met een vieriger verlangen,
Den dienst, ter liefde van zijn' vader aengevangen,
En 's mans gedachtenis, hervatte op 't zelve pas;
Onwis of dit de geest van deze lantstreeck was,
Of vaders schiltknaep. Hy vaert voort met offerslaghten,
En slaght vijf schaepen, en vijf runders, zwart van vachten,
En zoo veel zwijnen, giet den wijn op 't offervee
Met kelcken, en verdaeght en daghvaert met zijn bê
Anchises groote ziel en geest, uit Plutoos slooten

120, 121 Niet zeer duidelijk kan men zich voorstellen, hoe een rug van *goud* kan *schitteren*, als hij door een blauwe *vlek bedekt* is. Beter is dan ook de voorstelling in de Proza-vertaling: *en schitterde met blaeuwe vlacken en goude schubben op haer rugh.*

135 *Schiltknaep:* het behoorde tot het volksgeloof van de Etruriërs en andere oude volkeren, dat de geleigeest van een mensch of van een plaats in de gedaante van een slang verscheen.

139 *Uit Plutoos slooten: slooten* staat hier, min gelukkig, voor „poel."

Ontslagen. Hy ontfangt van zijne reisgenooten
Oock offergaven, en hun runders, hier geslaght
Met blyschap voor 't altaer, een ieder naer zijn maght:
En andren zetten flux de ketels op hun voeten
In 't velt op eene ry, en bucken neêr, en boeten
En stoocken 't vier, en braên den afval aen het spit.
De lang gewenschte dag verscheen, heel klaer en wit.
De zonnepaerden, vroegh in hun gareel geslagen,
Na vier paer dagen 't licht, gezeten op den wagen,
Ter kimme opvoeren, als doorluchte Acestes eer
En groote naem en faem de buuren heint en veer,
Alom verwecken, die by tijts op 't strant verschijnen;
d'Een uit nieusgierigheit, belust d'Eneadijnen
Te zien; een deel gereet om oock naer prijs te staen.
Men zet de prijzen eerst in 't midden op de baen,
Velttafels, Godt gewijt, die op dry voeten traden,
Gout, zilver, wapentuigh, en purpere gewaeden,
En zegetacken, en oock kranssen, groen van blaên,
Om 's overwinners hooft zeeghaftigh te beslaen.
De velttrompetter blaest de speelen, eerst begreepen,
Van eenen heuvel in; waerop terstont vier schepen,
Gekozen uit de vloot, met een gelijcke kracht,
En tal van riemen, elck uit alle zijne maght,
Den roeistrijt innegaen. De kloecke Mnesteus, mede
d'Italiaen genoemt, die met dien naem bekleede

146 *Wit:* helder.

155 *Velttafels,.... die op dry voeten traden:* men zou, dit lezende, geneigd zijn te vragen, of de „tafeldans” toen al was uitgevonden. Intusschen bedoelt Vondel met deze omschrijving eenvoudig „drievoeten”, en voor zooverre het *veldtafels* geldt, die niet blijven staan, maar, nu hier, dan daar gesteld, alzoo figuurlijk kunnen gezegd worden zich te verplaatsen, is de beeldspraak, waarbij zij gezegd worden te *treden*, zeer verdedigbaar. Bekend is het, dat bij de Grieksche en Romeinsche spelen een drievoet een zeer gewone eereprijs was.

159 *De speelen, eerst begreepen:* niet zeer begrijpelijke uitdrukking voor *d'ingestelde spelen*, gelijk in de Proza-vertaling staat.

163 *Mnesteus*: een kleinzoon van Assaracus, door Vergilius den stamvader der Memmiën geheeten, evenals Sergestus die der Sergiën en Cloanthe die der Cluentiën. Alle (Romeinsche) Patricische familiën moesten toen haar afkomst van den een of anderen Trojaanschen held rekenen: een mode, die ook in latere eeuwen bij de Duitsche en Frankische vorsten in zwang bleef.

De Memmien, zijn bloet, voert, snel op 't roeigeweer,
Den snellen Walvisch aen; helt Gyas de Chimeer,
Een gruwzaem groot gevaert, een stadt gelijck in d'oogen,
Van jonge Dardaniers geroeit, en voortgetogen
Van riem, en roejer, in dry ryen neffens een.
Sergest, van wien het huis der Sergien te leen
Zijn' naem wel eer ontfing, vaert heene met den grooten
Centaurus, en Kloanth, uit wien de Roomschen sprooten,
Kluentien genoemt, de blaeuwe Scylle mant:
  Een lange streeck in zee, leght over 't schuimend strant
Een steenrots, die van outs, by guure wintervlaegen,
Hol water, windigh weêr, gebeuckt wort en geslagen
Van woeste baren, en haer steile kruin bedeckt,
Wanneer een buy gestarnte en al de lucht betreckt,
En daer, by stilte en by een effe zee, zich weiden
Verheffen, in wier groen de duickers zich vermeiden,
Verluchten in de zon. De vorst Eneas stelt
Een' grooten eeckelboom, een' merckpael, in dit velt,
Ten dienste van maetroos, om hier rondom te vaeren,
En wederom van hier te keeren uit de baren.
Nu lotenze om de plaets. De trotse hoofden staen
Op hun kampanje om hoogh, met purpre rocken aen,
Heel rijck met gout geboort, en heerlijck uitgestreecken.
Al d'overige jeught voert, tot een zegeteken,
Den populier om 't hooft, en glimt om 't naeckte vleisch
En vel, met oli gladt bestreken naer den eisch.
Zy gaen zich op de banck en doften nederzetten,
Slaen handen aen den riem, en wachten op 't trompetten,
Het teken van den strijt. Het hart klopt ongerust
Van vreeze, en springt in 't lijf van grooten treck en lust
Naer eer. Zy hoopen alle of zy den roeiprijs streecken.
Zoo ras de strijttrompet te water wort gesteecken,

171 *Wel eer:* een stoplap, die den zin bederft; want men zou er uit verstaan, dat de *Sergiën* hun naam van *Sergest* hadden ontvangen voor dat het hier verhaalde plaats vond.

188 *Een zegeteken:* dit zal „een zege-voorspellend, of zege-wenschend teeken" moeten verbeelden; want er was nog geen zege behaald.

189 *Den populier:* Hercules, toen hij naar de onderwereld reisde, had van daar den populier medegebracht, en het was daarom dat er kransen van popelbladen gevlochten werden, wanneer de spelen ter eere eens afgestorvenen werden gevierd.

Schiet elck om 't snelste, na het vallen van de lijn,
In zee, met luid geraes van bootsvolck, in een' schijn
Of al de lucht gewaeght, terwijl de galmen groeien,
Het water schuimt, en ruischt, van dit vervaerlijck roeien.
Zy klieven te gelijck de golven. Onder 't slaen
Der riemen bruischt en ruischt de zee, en gaept hun aen,
Geduurigh voor de boegh. Geen wagens schieten buiten
De lijn zoo snel in 't perck des renstrijts, niet te stuiten,
Noch winnen sneller velt. Geen wagenaer, belaên
Om prijs, drijft overendt zoo snel het renpaert aen,
Met pricklen, zweep, en toom. De galm van 't bosch
[gespannen,
Beantwoort het gebaer en hantgeklap der mannen,
En den begunsteling, die op zijn voordeel dringt.
De zeekust stuit de stem, die kort te rugge springt.
De heuvel schud en dreunt en davert van 't krioelen.
In 't barnen van 't geraes des volx, en al dit woelen,
Is Gyas d'eerste, die alle andren glipt voorby
Door 't water heen. Kloanth, al bet beroeit dan hy,
Doch traeger om 't gewight, dat zijne vaert belette,
Zet Gyas naer op zee. Na deze beide zette
Centaurus en de Visch, al even snel, recht door,
De voorste naer, dus raeckt nu d'een dan d'ander voor:
Nu vaerenze gelijck en even snel, en ploegen
Het zoute wadt, gepaert met even vlugge boegen.
Zy naderden de rots en merckpael op den plas,
Als Gyas d'eerste, en die hun aller meester was
In 't roeien, daer hy stont, Menethes, die vast stierde,
Dus toeriep: hoe, waerheen geloopen? waerom zwierde
Het schip ter rechte zy? hou herwaert, herwaert aen.
Vaer dicht voorby de klip, en raeck in 't ommegaen
Met uwen riem de klip te backboort: andren mogen
Het hooger neemen: maer Meneet om niet bedrogen
Te worden van de klip, die onder water sliep,
Went met den boegh in zee: dies Gyas weder riep:
Menethes, waerom loopt gy uit de streeck dus kromme?
Noch eens, hou naer de klip: met eenen ziet hy omme,
En in zijn zogh Kloanth hem volgen, wel gemoedt,

223 *Menethes, die vast stierde:* versta: *Menethes, zijnen stuurman,* als de Proza-vertaling heeft.

Veel korter langs de rots omzwaeien door den vloet.
Kloanth vaert laeger dan Meneet, beneên hem heenen,
En, tusschen Gyas en de barrenende steenen,
Raeckt veiligh om de rots de voorsten snel voorby.
Dit speet den jongeling zoo schrickelijck, dat hy
Zijn traenen laeten most, en, zonder eens te letten
Hoe hy zijne eer, de maets, in groot gevaer zou zetten,
Menethes, die te traegh in dezen zeestrijt voer,
Van 't schip in 't water plompte, en zelf zijn plaets en 't roer
Bewaerde, en sprack maetroos een hart in 't lijf in 't vaeren,
En hielt den koers naer strant, door 't schuimen van de baren.
Maer entlijck quam Meneet, die zich verlegen vondt,
Zoo grijs en oudt hy was, opborlen uit den gront,
En, klautrende op de klip, daer zijne kleeders droopen,
Ging zitten op het droogh, en braeckte 't ingezopen
Zout water weder uit. De Troischen loegen vast,
Toen hy in 't water plompte, en zwemmende, van last
Zich zelven bergen most. Nu scheen de moedt te groeien
In d'achtersten, Sergest en Mnestheus, om met roeien
Te raecken boven 't schip van Gyas, hier verlet.
Sergestus schiet vooruit, genaeckt de rots: noch zet
Hy andren niet geheel voorby met zijnen steven,
Maer met een deel van 't schip. De Walvisch wil 't niet geven,
En vat met zijnen snuit Centaurus noch ten deel.
Maer Mnestheus treet vast heene en weêr op 't zeekasteel,
En weet de fluckse maets een hart in 't lijf te spreecken:
O strijtgenooten van helt Hektor, in 't ontsteecken
En brandende Ilium gekoren tot mijn' stoet,
Valt rustigh aen den riem. Laet nu die zelve moedt,
Die zelve dapperheit te dezer uure u lusten
Waermede gy my diende aen d'Afrikaensche kusten,
By banck en welzant van Getulje in d'ongena
Der wilde Ioonsche zee, en onder Malea,
Daer zijne kaep zoo diep in zee de golf ziet rijzen.
Ick Mnestheus sta nu niet naer d'allerhooghste prijzen,

253 *Hier verlet:* de Proza-vertaling heeft: *die verachtert was.*

264—267 *Waermede gy my diende,* enz.: namel., toen zij van Creta door den storm naar Carthago gedreven werden, en kaap Malea — thans Capo Malo of St.-Angelo — moesten omzeilen, welke waters zoo gevaarvol geacht werden, dat zij den Grieken tot een spreekwoord waren.

Noch d'eer des roeistrijts, neen. (Hoewel) maer datze vry
Dit winnen, ô Neptuin, wien van ons allen gy
Den lof en roeiprijs gunt, en datze lof ontbeeren,
Die al te schandelijck de lesten wederkeeren.
Zie andre, ô burgery, dees kans vry af met maght,
En schut uwe eige schant. Zy zetten'er met kracht
Op aen: van achter lilt de kopren achtersteven,
En siddert slagh op slagh van 't roeien. Onder 't streven
Wort hun de zee ontruckt, te vreesselijck en stijf.
Elck hijght, en zwoeght. Het zweet zijpt neder langs hun lijf,
En al de leden, recht als ofze in 't water zitten.
De keel wort droogh van dorst terwijlze zich verhitten.
Zoo helpt hun 't avontuur aen dien gewenschten lof:
Want als een dolle toght Sergestus boezem trof,
En hy met zijnen boegh te laegh zet naer de steenen,
Om korter om de rots dan dappre Gyas heenen
Te zwaeien, zoo geraeckt hy op de rotskant vast,
En stoot den bodem, dat de steenklip kraeckt en krast.
De riemen stuiten op het rotspunt, datze kraecken.
De steven berst op rots, zit vast. De roeiers staecken
Het roeien. Elck springt op, en schreeuwt om 't haprend schip.
Zy reppen zich met boom en bootshaeck op de klip,
En visschen naer den riem en stucken in de baren.
Maer Mnestheus, nu verheught, komt moedigh aengevaeren,
Schept moedt op zijnen vaert, en vlieght met al de vlught
Der riemen aen. De wint aen 't wackren uit de lucht.
Zoo komt hy naer het strant aenzetten uit de vloeden.
Gelijck een duif, die, om haer jongen uit te broeden,
In 't hol des puimsteens zat, op 't onverzienst gestoort,
Uit haer speloncke vlieght, en van verbaestheit voort
De steenrotsgalmen weckt door 't klappen van haer pennen,
Terstont op haere schacht blijft hangen, zonder rennen,
En zweeft in d'ope lucht, gerust, en stil, en vry;
Aldus snijt Mnestheus met den Visch, de lest van dry,
De zee met zijnen vaert. Dus komt hy haestigh zweven
Op 't water, laet Sergest, die eerst vooruit quam streven,

276, 277 *Onder 't streven wort,* enz.: krachtiger door haar eenvoud is hier de Proza-vertaling: *en het water wort hun onder 't lijf wegh geruckt.*

282 *Toght:* drift. De Proza-vertaling heeft: *want terwijl Sergestus, dol van yver, met den voorsteven te laegh naer de klip toezet.*

Nu zitten op de klip, en 't wadde, en in het nat,
En martelen vergeefs, zich roepen moede en mat
Om bystant, en om hulp, en daer geduldigh leeren
Met zijn' gebroken riem en roeituigh zich verweeren.
Nu streefde Mnestheus snel naer Gyas, kloeck van aert,
En zijn Chimeer, dat groot geweldigh zeegevaert:
Maer Gyas spoeit te traegh: want hy zijn' stuurman miste.
Nu was'er niemant dan Kloanth, waermê hy twiste;
Dien vaert hy achter na, en roeit met alle man,
Met zoo veel maght en kracht als hy by zetten kan.
De roep vermeert hierop, en al die yvrigh kijcken
En toezien prickelen, op dat hy prijs moght strijcken,
Nu Mnestheus aen. De lucht gewaeght van al 't getier.
Het zoude zommigen verdrieten, datze hier
Den wel verdienden prijs en eere derven zouden:
En andren scheppen moedt uit hunnen vaert, en houden
Het spel gewonnen, nu zy kans zien: en misschien
Had elck twee snuiten juist gelijck aen honck gezien,
Den prijs by twee verdient, indien Kloanth, bestreden
Van achterdocht, de Goôn niet had met ernst gebeden,
En, over 't water met de handen uitgestreckt,
Door zijn belofte hen tot bystant opgeweckt:
O Goden, die gebodt hebt over zee en gronden,
En 't meer, dat ick bevaer; ick, aen uw' dienst verbonden,
Door mijn belofte, zal u vrolijck op dit strant
Voor uwe altaeren biên de heilige offerhant
Van eenen witten stier, en d'ingewanden plompen
In 't zoute en schuimend diep, en offren onbekrompen
U kelcken op met wijn. Zoo sprack hy, en de rey
Van Nereus dochtren, en van Forkas alle bey,
En Panopea mê verhooren hem te gader,
Van onder in den gront. Portuin, de goede vader,
Drijft zelf met zijne hant het schip voort in der yl,
Zoo dat het sneller dan de noortwint, en een' pijl
Naer lant vlieght, en geraeckt behouden in de haven.
Anchises zoon, om hen te zamen te begaven,
Vergaerdeze by een, verklaerde voort Kloanth
Verwinner door de stem des roepers op het strant,

322 *Twee snuiten:* de snebben of voorstevens der twee schepen.
324 *Van achterdocht:* van wantrouwen op eigen kracht.

Bekranst 's verwinners hooft met groene lauwerieren,
Beveelt de wijnen en dry runders, vette dieren,
En eenen grooten schat van zilver, milt en bly,
Te brengen tot een gaef dry schepen op een ry,
Voorziet de hoofden zelfs met d'allerhooghste gaven,
Den overwinner met een' ryrock, om te draven
In 't gouden laken, dat wel tweemael om den zoom
Was rijckelijck geboort met een' Meanderstroom,
Van 't Melibeesche paers, daer Ganimed, geweven
Op 't boschrijck Ida, vast de harten naer gaet streven
Zoo snel met zijnen schicht, dat hy de dieren mat,
Hy naer zijn' adem hijght, die, elders opgevat,
Van Jovis schiltknaep en zijn kromme krauwelpooten,
En opgepackt, vervaert naer 's hemels hooge sloten;
Terwijl de grijze stoet vergeefs, aldus verrast,
Hem nagrijpt, daer de galm der hazewinden bast,
En nabaut in de lucht. Toen gaf hy, een beminner
Van deught, den tweeden prijs den tweeden overwinner,
Een steeckvry kostelijck pantsier, dry ringen dick
Van goude malien, het welck hy, zonder schrick,
Voor 't hooge Troje, daer 't Demoleüs misluckte,
By Simoïs zoo trots hem van het lijf afruckte.
't Gewight viel Sagaris oock Fegeus, die het droegh,
Twee dienaers, even sterck, in 't draegen zwaer genoegh.
Demoleüs verzien hiermede, by zijn leven,
Had menighmael in 't velt de Troischen wechgedreven.
De derde giften, die hy omdeelt in dit perck,
Zijn een paer ketels, van root koper, hecht en sterck,

350 *Een' Meanderstroom:* een rand met dubbele kronkelingen.

354—356 *Opgevat.... en opgepackt:* verkieslijker ware hier geweest: *aangevat.... en opgepakt.* De Proza-vertaling heeft alleen het laatste.

356 *Vervaert: vervaren* is: van de eene plaats naar de andere varen.

357 *De grijze stoet:* niet zeer duidelijk; want er is van geen *stoet* gesproken. De Proza-vertaling heeft, verstaanbaarder: *de grijze lijfwacht.*

363 *Voor 't hooge Troje:* beter is de Proza-vertaling: *onder de hooge veste van Ilium.* *Demoleüs:* dezen vinden wij bij geen schrijver voor Vergilius genoemd, 't zij deze de persoon verdicht, 't zij hij dien bij dezen of genen *poëta cyclicus* vermeld hebbe gevonden.
Daer 't Demoleüs misluckte: d. i.: „toen het geluk, de fortuin, Demoleüs tegenliep, toen hij te kort schoot, bezweek."

367 *Verzien:* voorzien. Zoo ook in den *Gysbreght,* vs. 411:
Men maghse stracx versien *en barnen 't rijck tot asschen.*

Drinckschuiten mê, gewrocht van zilver, en verheven
Met groot aenzienlijck werck. De prijzen dus begeven,
Zoo treênze altzamen heen, gemoedight door den prijs,
De kranssen om het hooft met purper, naer de wijs,
Gebonden, elck om 't rijckst beschoncken, vry van zorgen;
Wanneer Sergestus, op de scherpe klip geborgen,
En met behendigheit ontslopen van de klip,
Beschimpt en moedeloos hier aendroop met zijn schip,
Een gansche ry verzwackt, versteecken van zijn riemen.
Gelijck weleer op wegh een felle dijckslang [die men
Met een beslagen radt verplette, en overreedt;
Of daer een reizend man met eenen kay naer smeet,
Haer zwaerlijck wonde, en liet half doot, van bloet gezwollen,]
Vergeefs wil vlughten, met haer lichaem lange krollen
En kringkels maeckt, ten deel noch grimmigh, fors en fier
Het hooft om hoogh verheft, twee blicken, root als vier,
Noch opspalckt, met den beck vast schuifelt; en ten deele,
Verminckt door haer quetsuur, op datze 't lichaem heele,
Het voor- en achterlijf met knoopen hecht aen een,
Zich in elckandre krolt met haer gekneusde leên:
Zoo quam het traege schip aenroeien, 't water schaven.
Het zeilt nochtans, en spoet, en loopt den mont der haven
Met volle zeilen in. Eneas evenwel
Vereert Sergest den prijs, den winner van het spel
Belooft, en is verheught, dewijl nu vry van zorgen,
De mackers en het schip geredt zijn, en geborgen.
Hy schenckt hem Foloë, een Kandische slavin,
Die een paer tweelingen, uit moederlijcke min,
Aen haere borsten zooght, en druckt, en sleet haer uuren
Met wol te spinnen, en vernuftigh in 't borduuren,
Een kunstigh hantwerck, en Minerve zelf gemeen.

371 *Drinckschuiten:* de drinkschuiten *(cymbiae)* waren drinkkoppen met twee ooren, in den vorm eener schuit.

379 *Een gansche ry* voor „een geheele verschansing met al haar riemen," waarvan het wegslaan in die dagen een schip evenzeer in zijn bewegingen verlammen moest als heden ten dage het verlies van een hoofdzeil.

380 *Een dijckslang:* een soort van slangen, die zich bepaaldelijk op de *dijken* onthouden zou, is mij niet bekend; de Proza-vertaling maakt dan ook eenvoudig melding van *een slang op den dijck.*

399—402 De Proza-vertaling heeft eenvoudig: *en niet onbedreven in wolspinnen en borduren, Minerva's hantwerck.*

De scheepstrijt dus volendt, zoo streeft Eneas heen
Naer eenen beemt, omringt met heuvlen, bosch, en heggen,
Die midden in het dal een' schouburgh laeten leggen.
De helt, met duizenden gekomen hier ter plaets,
Zet, midden in den ring en onder al de maets,
Zich zelf ten toon, nootze al met prijzen, daerze op hoopen,
En stelt belooningen voor die de snelste loopen.
Trojaen en Siciljaen vergaêren onder een.
De knaep Euryalus en Nisus beide treên
Te voorschijn. Euryael is schoon van lijf en leden,
In 't bloeienst van zijn jeught, en Nisus munt in zeden
En zuivre liefde en trou tot zijnen macker uit.
Diores, Priams bloet, een koningklijcke spruit,
Die braef is, volght dit paer. Hen volgen noch twee loten,
Eene uit Akarenye, en d'andre telgh gesproten
Uit den Arkadischen en uit Tegeeschen stam:
Men noemtze Salius, en Patron. Na hen quam
Een paer Siciljers, twee bedreve jongelingen,
Knaep Helymus in 't perck, en Panopes aenspringen.
Zy zijn genooten van Acest, den ouden helt,
En afgerecht ter jaght, in bosch en open velt.
Noch komen anderen, wier naemen ons ontbreecken.
Eneas in den ringk begint aldus te spreecken.
Behartight mijne rede, en hoortze vrolijck aen.
Niet een van dit getal zal onbeschoncken gaen
Van deze plaetse. Ick schenck een paer Kretenser schichten,
Beslagen met hun punt, die niet in 't rennen zwichten,
En noch een heirbijl, die van wederzijde snijt.
Het hecht is zilver, en schoon uitgesneên; dies zijt
Getroost: zy zullen alle een' zelven lof bevechten.
Ick zal den eersten 't hooft met een' olijf bevlechten,
En noch dry prijzen hem vereeren. Wie vooruit
Den eersten loopstrijt wint, geniet een paert ten buit,
Met kostelijck tapijt gedeckt, en rijck behangen.

416 *Akarenye:* Acarnanië.

417 *Uit den Arkadischen en uit Tegeeschen stam:* hier had *den* òf geheel weggelaten, òf voor *Tegeeschen* herhaald behooren te worden.

418—420 Vrij gedrongen constructie, om te kennen te geven dat Helymus en Panopes *in 't perk sprongen.*

426 *Onbeschoncken:* zie *Eneas,* 4de Boeck, vs. 655.

De tweede renner zal van mijne hant ontfangen
Een pijlekoker, op zijn Amazoonsch gewrocht,
Van Thracisch riet bevrucht, en hangende verknocht
Aen eenen breeden riem van gout, en opgegreepen
Van eenen dierbren steen, langworpigh uitgesleepen.
De derde zy vernoeght met een Myceensch helmet.
Zoo sprack hy. Elck nam stant. Op 't steecken der trompet,
De renleus, schootenze de lijn uit, ruckten, stoven
Met kracht ter renbaene in, gelijck een storm van boven,
En hielden te gelijck het endt van 't perck in 't oogh.
Knaep Nisus, sneller dan de wint of blixem, vloogh
Schier allereerst vooruit, en munte, in lijf en leden
En gunst en schoonheit, uit. Na hem en zijne treden
Is Salius de voorste in 't volgen op de baen,
Doch zoo, dat d'ander streeft een groot stuck weeghs [vooraen.
Euryalus verliest na hem de balje in 't loopen,
En Helymus vervolght Euryalus in 't open.
Dioor is Helymus zoo dicht dat hy, doorheet
Van rennen, hem gezwint op zijne hielen treet,
En overhelt, en raeckt de schouders van dien treder:
En waer de loopbaen noch veel langer, en wat breeder,
Hy snorde Helym schier voorby, en streeck de vaen.
Nu warenze bykans hun adem en de baen
Ten einde, als Nisus, tot zijn onheil, quam te glijden
In glibbrigh runderbloet, het welck, om 't feest te wijden,
In 't slaghten by geval gestort was, en dees stê
En 't groene gras besprengt. De jongeling, alree
Opspringende van vreught, om dien behaelden zegen,
Begint te struickelen, en houdt vergeefs zich tegen,
En ploft voorover in 't geronnen offerbloet,

451 *Verliest.... de balje:* verliest het van Silius. *De balie verliezen* was vermoedelijk een uitdrukking, in Vondels dagen in zwang, en behoorende tot de eigenaardige taal van den wedloop. Evenzoo heeft de jager, de visscher, de vinker, de kolver, de biljart- of kaartspeler zijn geijkte taal, die alleen door de ingewijden verstaan wordt.
Balje: „renperk, *arena.*" Zie KILIAEN *in v.*

455 *Dien treder:* zoo hebben wij elders meermalen den *vlieger.* 't Woord *treder* is hier echter niet wel gekozen: het doet ons niet aan de snelle beweging denken van iemand die in 't renperk voortdraaft, maar aan de langzame, zware stappen van iemand, die in den tredmolen loopt.

In 't vuile slijm: noch kon dees val den heeten gloet
Der liefde, die hy droegh tot Euryael niet blusschen:
Want uit het glibbrigh slijm oprijzende ondertusschen,
Zoo keert hy Salius met zijnen voet, en hiel,
Dat hy in drabbigh zant en slijm ter aerde viel.
Toen ruckte Euryalus vooruit, en won dus wacker
Den eersten prijs, door hulp van zijnen trouwen macker,
En vloogh op 't hantgeklap en op de schelle stem
Van zijn begunstigers: en Helymus volght hem.
De derde prijs wort voor Diores uitgekoren.
Toen liet zich Salius voor al de heeren hooren,
In hun vergaêring. Hy verzocht dat ieder ras
Hem toestont d'eer, die hem door list ontweldight was:
Maer 's rechters gunsten, hier Euryael toegedraegen,
De lieve traenen en zijn deught, die elck behaegen,
De deught, die schooner uit het schoone lichaem straelt,
Bestellen hem den prijs. Diores, die niet faelt
Het recht van Euryael met reden te verweeren,
Roept: zal men Salius den eersten prijs vereeren,
Dat hy dan 't onrecht slechts den lesten loopprijs strijckt.
De vorst Eneas sprack: ô knaepen, rust, en wijckt.
Uw prijzen zullen u, naer uwen wensch, gelucken,

469 *Met zijnen voet, en hiel:* dergelijke pleonastische uitdrukkingen hebben wij meer in de vertaling aangetroffen. *Met zijn voet* of *met zijn hiel* ware genoeg.

483 *Met reden te verweeren:* te bepleiten.

484, 485 In de Proza-vertaling staat: *dat, indien Salius met den eersten prijs ga strijcken, hy zelf* (Diores) *'t onrecht met den lesten begiftight zy.* Noch deze vertaling, noch de berijmde is duidelijk, en in beiden wordt aan Diores, wel beschouwd, wartaal in den mond gelegd. Immers, er waren drie prijzen te begeven, en wanneer nu Salius den eersten kreeg, kreeg Diores niet *te onrecht* of *slechts* den lesten, maar in 't geheel geen prijs, dewijl hem Eurialus en Helymus voor waren. Het Latijn luidt: (vs. 345–347.)

Diores,
Qui subiit palmae, frustraque ad praemia venit
Ultima, si primi Salio redduntur honores —

d. i.: „wien de palm ontgaan, en die vergeefs aanspraak zou maken op den derden prijs, indien aan Salius de eerste prijs werd toegewezen." Waarschijnlijk heeft de verkeerde opvatting van 't woord *frusta,* als moest het hier „'t onrecht" beteekenen, onzen dichter, die anders den zin zoo juist weet te vatten, hier op een dwaalspoor gebracht.

487 *Gelucken:* geworden, als in de Proza-vertaling staat

Den welverdienden loon zal niemant u ontrucken.
Gedooght nu dat mijn vrients onnozelheit my deert,
En zulck een ongeval. Dus spreeckt hy, en vereert
Aen Salius een vel, den leeuw van 't lijf getrocken
In 't woest Getulisch woudt, en ruigh van haer en locken,
Met gulde klauwen aen, getouwt tot een panssier.
En toen sprack Nisus: hoe, hoe nu? beloont men hier
Verwonnelingen dus? kan deernis 't recht dus krencken?
Wat prijs behoortge dan aen Nisus wel te schencken,
Die loflijck, en met recht, den eersten loopkrans won;
Indien de loopfortuin, die Salius dus kon
Verraden, my den voet zoo dwers in 't loopen zette?
Zoo spreeckt hy, en vertoont zijn aenzicht, door de smette
Van slijm en bloet begruist. De goede vader loegh,
Beval den beuckelaer, daer Didymaon vroegh
Zijn' geest aen ley te kost, te brengen, dien de benden
Uit Griecken, die Neptuins altaer en tempel schendden,
Afruckten van den post: en midden in den ringk
Vereert hy dit geschenck den braven jongelingk.
  Elck had zijn prijzen wech, de loop een eindt genomen.
Toen sprack hy: laet het hier nu al te voorschijn koomen,
Waer hart en moedt in steeckt, om met de want van leêr,
En lootzwaer en gevoert, elckandere eens te keer
Te gaen. Hy zet met een twee prijzen voor die 't wilden,
Een' os, gestrickt om 't hooft met loutre goude schilden,
Tot 's overwinners loon, een' braven helm, en zwaert,
Tot 's overwonnens troost. Terstont rees onvervaert
De stercke Dares op, de grootste in deze streecken.
Al 't velt begon verbaest een keel luit op te steecken.
Hy, tegens Paris wel gewoon in 't perck te treên,

489 *Mijn vrients onnozelheit* voor, als de Proza-vertaling heeft, *mijn vrients onnozel ongeluck*, „het ongeval, dat hem buiten zijn schuld overkomen is."

503, 504 *De benden uit Griecken:* de Grieksche benden.

504 *Schendden:* men lette hier op de gelijkvl. verbuiging en vergelijke Huydecoper, *Proeve* I, bl. 175—181.

511 *Die 't wilden:* die 't wilden *doen*, namel.

515 *De grootste in deze streecken:* opmerkelijk is het, dat, wanneer Vondel een rijmlap bezigt, hij daarmede doorgaans den zin bederft. Hier zou de bijvoeging *in deze streecken* allicht den lezer in den waan brengen, dat Dares een inwoner van Sicilië was, terwijl hij werkelijk tot de tochtgenooten van Eneas behoorde.

Was noch de zelve man, en, zoo hy voorgaf, een
Oprecht Bebriciaen, uit Amykus gesproten.
Dees trotse plofte eertijts reus Butes, opgeschoten
En grof van leên, voor Troje aen Hektors heerlijck graf,
Met kracht ter aerde neêr, en liet hem fel en straf
Half doot in 't zant gestreckt, zoo groot hy was geboren.
Dees dappre Dares steeckt het hooft op, heet van toren,
En, reedt te vechten, toont zijn breede schouderblaên,
Zwaeit d'armen om en om. De grove vuisten slaen
En schermen in de lucht: maer uit zoo veele harten
Durf niemant, schoon men 't zoeckt, hem met de wanten
Waerom hy trotser voor Eneas voeten stont: [tarten,
En, ziende dat niet een die kans geraden vondt,
Vertoeft niet langer, grijpt den stier aen by den horen,
En spreeckt: ô Venus zoon, geeft elck den moedt verloren,
Durf niemant vechten? hoe? wat staenwe langer hier?
Wat wacht ick langer? men vereere my den stier.
De Dardaniers hierop aen 't roepen, en aen 't wencken,
Men zou hem vry den prijs, gelijck 't belooft was, schencken.
Toen strafte Acestes streng Entellus, die zoo prat
Naest hem op 't kussen van de groene zoden zat:
Entellus, 't was vergeefs dat wy u eertijts telden
En zetten in 't getal der allervroomste helden,
Indienge nu dus koel gehengt dat dees zoo dra,

519 *Bebriciaen:* de Bebrycianen waren, volgens de overlevering, een volksstam, uit Thracië naar Bithynië overgekomen, en welks koning Amykus door Pollux verslagen was.

523 *Zoo groot hy was geboren:* dat *geboren* is hier te veel, en om 't rijm; terwijl men bovendien zou kunnen vragen, of Butes dan reeds *bij zijn geboorte* een *reus* was? Lees hier eenvoudig, gelijk in de Proza-vertaling, *zoo langk als hy was.*

524 *Heet van toren:* weer om 't rijm, en weer mis: hier kwam geen *toorn* te pas, tenzij men 't woord in den zin neme van „opgeblazenheid."

528 *Schoon men 't zoeckt:* dit kan beteekenen: „schoon men die eer wel wenschen zou," maar evenzeer: „waar men ook (onder de omstanders) zoeke."

531 *Den stier:* die namelijk — zie vs. 512 — tot prijs gesteld was. De oude uitgave heeft, verkeerdelijk, *een' stier.*

537 *Entellus:* van dezen weet men weinig, dan dat hij een metgezel van Acestes was, en dat hem de stichting der stad Entella in Sicilië werd toegeschreven.

541 *Zoo dra:* zoo maar dadelijk.

Oock zonder vechten, met die prijzen strijcken ga.
Waer is dan Eryx, vorst in 't vechtperck, nu gebleven,
Vergeefs by ons zoo hoogh, gelijck een Godt, verheven?
Waer steeckt hy, die door gansch Sicilje was vermaert,
En zijnen roof, alom zoo zegenrijck vergaêrt,
In hof en kercken plagh zeeghaftigh op te hangen?
Hy antwoort: mijne liefde en lust om prijs t'ontfangen
Laet zich uit vreeze niet verbluffen, stil en stom:
Maer 't bloet is kout. De kracht versterft van ouderdom.
Had ick mijne eerste kracht, en waer mijn jeught in 't bloeien,
Als dees, die nu zoo stout en trots, noch in zijn groeien,
Op zijne krachten stoft, geen heerlijcke os zou my
Beweegen, geen geschenck mijn' moedt tot vechtery
Bekooren. Hierop smeet hy flux twee zwaere wanten,
Waermê zich Eryx, die gestrenge, plagh te kanten
In 't vechtperck, daer hy haer wel vast om d'armen strickt.
d'Aenschouwers hooren hem vast aen, en staen verschrickt
Om d'ossenleere want, heel stijf gevoêrt met stoffen
Van loot, en yzer. Zelf staet Dares hier getroffen
Van vreeze, en meer verbaest dan iemant van die schaer,
En wil zich met de want niet stellen in gevaer.
Anchises forsse zoon greep 't vechttuigh in zijn handen,
Met al de windelen, en lange en taeje banden,
Bezagh het overal. Toen sprack de grijze man
Entellus: hoe zou 't oogh zich wel verwondren van
De wapens, d'eige want van Herkles, grof van leden,
En om zijn' fellen strijt, op deze kust gestreden!
Uw broeder Eryx vocht voorheen met dit geweer,
Dat gy noch ziet bespat van brein en bloet. Wel eer
Dorst hy Alcides 't hooft met deze wapens bieden:
En toen mijn bloet voorheen noch heet was, en aen 't zieden,
Ick noch van ouderdom niet grijs, noch dus vertraeght,

559, 560 *Gevoêrt met stoffen van loot, en yzer:* de handen moeten zich onder zulk een *voering* niet bijzonder op haar gemak bevonden hebben; — maar de beschrijving is dan ook niet juist, en geen aloude Griek zou er zijn *cestus* of „vechthandschoen" uit herkend hebben. Men leze, in plaats van het bovenstaande: „met looden en ijzeren knoppen."

562 De Proza-vertaling heeft: *en weigerde sterck hiermede te vechten.*

566—568 *Hoe zou* enz.: gelukkiger is de Proza-vertaling: *Hoe zou hy zich verwonderen, die eertijts d'eige wanten en wapens van Herkules zelf in zijnen fellen strijt op dit strant gezien had.*

Gebruickte ick dit geweer: doch zoo u dit behaeght,
En Dares ons geweer magh wraecken en versmaden,
Acest, insteller van den strijt dit vint geraden,
Den vorst, Eneas dit oock goet dunckt; 'k ben te vreên:
Laet ons met eenerley geweer in 't vechtperck treên.
Zijt onbezorght: ick zal my hier niet tegens kanten:
'k Legge Eryx wanten af: schudt gy de Troische wanten
Oock uit. Dus spreeckt hy, schiet den dubblen kolder uit,
Ontdeckt zijn grove leên, en grof gebeente, en huit,
En armen, sterck, en dick, en zet zich, zonder wapen,
In 't midden van het perck, zoo groot hy is geschapen.
De vorst Eneas brengt twee wanten voor den dagh,
Al even dick en zwaer, bewint, zoo sterck hy magh,
Met eenerley geweer de handen van die beiden.
Toen stondenze op hunn' toon, al even stout, en zweiden
En schermden met den arm braveerende in de lucht.
Zy raecken hantgemeen, en, voor den slagh beducht,
Zien door het buigen van hun hooft den slagh te mijden.
z'Ontwijcken 's vyants vuist, verhitten onder 't strijden.
d'Een, wackerder te voet, zich op zijn jeught verlaet,
En d'ander op zijn zwaerte en dickte: maer hy staet
Te los, en wanckelt: want de beenen hem begeven,
Die onder 's lichaems pack, dat logh en traegh is, beven.
Hy hijght naer zijnen aêm, van zwaerte mat en moê.
Zy slaen, een lange wijl, vergeefs van weêrzy toe,
Herhaelen slagh op slagh op ribben, borst, en lenden,
Zoo vreeslijck dat het ploft. Men drijft van allen enden
Elckandre met de vuist om d'ooren, waer het raeckt,
Dat been en beckeneel en harssebecken kraeckt.
De grove Entellus staet, en weet van geen bezwijcken,
Zoo pal gelijck een pael, en zonder eens te wijcken.
Hy ziet den slagh te moet, verzet het door zijn' stant.
Zijn vyant, die hem, nu van dien, van dezen kant,

588 *Op hunn' toon:* op hun teenen, als de Proza-vertaling heeft, en minder zuiver.

600 *Van allen enden* voor „van alle kanten," doch de *n* achter *allen* is te veel.

605 *Verzet het:* zuiverder ware: *verzet hem* (den slag.) De Proza-vertaling heeft: *en weetze* (de slagen) *te verzetten.*

606 *Nu van dien, van dezen kant:* hier had, als in de Proza-vertaling, *nu* in het tweede deel van den zin herhaald moeten worden.

Bespiet, verzuimt geen kans, bespringt hem, zonder voordeel,
Zoo menighmael vergeefs: gelijck een die met oordeel
Een oversteroke stadt en wallen, hoogh gebouwt,
Met stormgevaert bestormt, of 't slot belegert houdt,
Op eenen hoogen bergh. Entellus om te treffen,
Begon zijn grove vuist met maght om hoogh te heffen,
En broght hem eenen slagh van boven. d'Ander zagh
Die komen op zijn hooft, ontweeck gezwint den slagh
Met eenen luchten sprongk. Entellus door dit faelen,
Dit toeslaen in den wint, stort, eer hy 't kan herhaelen,
Om zijn zwaerlijvigheit, ter aerde met dit pack
Des lichaems: als wel eer uit d'aerde met een' krack,
Een oude pijnboom, die, om hoogh in top gestegen,
Op Ide of Erymant, vermolsemt, en verlegen,
Van zijnen wortel wort geruckt, en neêrgevelt.
Trojaen, en Siciljaen krioelt, en woelt, ontstelt
Van yver, dat het klinckt om hoogh in 's hemels bogen:
En oude Acestes komt terstont, uit mededoogen
Tot zijnen lieven vrient, al evenout als hy,
Vooruitgeloopen, heft, al spijt het zijn party,
Hem daetlijck weder op. De helt, niet eens verschrocken,
Noch van dien val verleemt, hervat dit heftigh wrocken
En vechten heftiger. De wraeck zet krachten by.
De schaemte en kennis van zijn sterckheit, dus in ly,
Ontvonckten, toen zijn bloet en hart, en al verbolgen
Past met de slincke hant en rechte hem te volgen,
Te treffen reis op reis, drijft Dares over velt
En weide zonder rust. Geen rust was in den helt.
Hy schroomde niet, maer sloegh op Dares, stiet en draeide
En trof hem dat het kraeckte, als of de hagel waeide
En neêrstorte op een dack. De vorst Eneas kon

620 *Verlegen:* oud, *vetus,* zie Kiliaen *in v.* 't Woord wordt ook nog heden gebruikt, doch nimmer, dan van goed, dat door in lang niet gebruikt, maar in een kast of kelder vergeten te zijn geweest, nu duf, bedorven of op eenige andere wijze onbruikbaar is geworden. Zoo zegt men „*verlegen* (voor „vergane") kousen," „*verlegen* bier," enz. Maar hieruit blijkt dan ook dat het woord, bij *eik* gevoegd, geen gezonden zin oplevert.

621 *Wort:* misschien een zetfout voor *wert.* Immers het vs. 618 voorafgaande *wel eer* vorderde achter zich een imperf.

628 *Verleemt:* verlamd.

Niet lijden dat Entel den veltstrijt langer won,
En voortvoer in dien gloet, dies hy de vechters scheidde,
Hem Dares, dus vermoeit, ontrucken quam, en zeide:
Hoe nu toe? zietge niet dat hy u overmagh,
De kans gekeert is? zwicht voor stercker uit ontzagh.
Rampzalige, gy raest. Helaes, waer zijn uw zinnen?
Zoo spreeckt hy, schort den strijt: maer al die Dares minnen
Zijn spitsbroêrs leiden hem [die van vermoeitheit vast
De beenen nasleept, en het hooft van overlast
Van weêrzy hangen laet, geronnen bloet en tanden
By stucken uit den neus en mont spuwt,] naer de stranden,
Te scheepe, en krijgen, elck gedaghvaert, helm en zwaert,
En laeten helt Entel den stier, ten prijs bewaert,
Genieten, en den palm. Entellus, nu zeeghaftigh,
En moedigh op den stier, sprack in zijn schick te kraftigh:
O Venus zoon, en gy Trojaenen, kent hier door
Wat mijne jeught vermoght, en hoe gy Dares voor
Mijn vuisten hebt beschut, die anders wis most sneven.
Zoo sprack hy, staende voor den woudtstier, hem gegeven,
Ten prijs van 't veltgevecht, en hief met kracht de hant,
Bekleet met dit geweer, zijn buffelsleere want,
Tot drywerf toe om hoogh, en, mickende op de starre
Des woudtstiers, klonck met kracht en al zijn maght den varre
De herssens in, dat hooft en harssebecken kraeckt,
En d'os ter aerde ploft, en lillebeent, en raeckt
Aen eene korte doot. Toen sprack de helt met eere:
Ick offre, ô Eryx, u, als een die triomfeere,
Dit bloet, u ruim zoo waert als Dares bloet en straf,

638 *Dat Entel den veltstrijt langer won:* hij kon dien maar eens winnen, en bovendien was het Eneas niet te doen om de overwinning van Entellus te verhinderen, maar alleen om hem verdere vermoeienis en aan Dares verdere slagen te besparen.

649 *Elck gedaghvaert:* de Proza-vertaling heeft: toen men hen riep.

652 *In zijn schick te kraftigh:* bijzonder in zijn schik. *Te* staat hier weer in zijn oude beteekenis van „zeer."

660—662 Men lette op, dat Vondel het beest hier, in denzelfden volzin, een *stier,* een *os* en een *varre* noemt.

664 *Als een die triomfeere:* dit vorderde 't rijm; de taal: *als een die* triomfeert, „een triomfeerder."

665 *U ruim zoo waert als Dares bloet en straf:* de Proza-vertaling heeft eenvoudig: *in Dares stede;* doch de omschrijving in het vers is sierlijker en drukt klaarder de bedoeling van Entellus uit.

En staeck voortaen 't gevecht, en legh de wanten af.
  Eneas noodight nu al dien 't niet zal verdrieten
Met eenen taeien booge om prijs naer 't wit te schieten.
Men is 'er bezigh om Serestus hoogen mast
Te rechten op zijn schip, een duif, met koorden vast
En om en door het been geslagen, hecht te stricken,
In top van zijnen mast, als 't wit om naer te micken.
De schuttery vergaêrt: men worpt, al even schoon,
De loten in den helm. Hippokoön, de zoon
Van Hyrtakus, treckt juist en d'eerste voor alle anderen
Het eerste lot, met bly gejuich der ommestanderen.
Na hem komt Mnestheus uit, die flus den roeistrijt won,
En met de groene olijf om 't hooft noch praelen kon.
Het derde schietlot viel Eurytion ten deele,
Den broeder van Pandaer, die faemrijck, den beveele
Van Pallas ten geval, den eersten pijl met kracht
In 't Grieckschе leger schoot, om dus, naer zijne maght,
Het onderling verdragh van 't lijfgevecht te stooren.
Het onderste in den helm Acestes scheen beschoren,
Wien 't luste met zijn hant de jonge schutterjeught
Te tarten om den prijs. Toen spandenze met vreught
Hun bogen, om het stijfste, en trocken hunne pijlen
Elck uit zijn' koker. d'Eerste, om naer den vogel t'ylen;
Snort van Hippokoöns ontspanne peeze en boogh
Gezwint ten hemel, daer die in den mastboom vloogh,
En steecken bleef. Zoo fel dat zelf de mast, na 'et rennen,
Getroffen, beeft en trilt, de duif, uit schrick haer pennen
Te zamen klapt, de kust rondom, op 't hantgeklap
Des volcks, een' weêrgalm geeft. Nu zet zich Mnestheus [schrap,
Spant, na Hippokoön, den taeien boogh, hier neffens,
En mickt heel scherp naer 't wit, met oogh en pijl al teffens:

667 *Al dien 't niet zal verdrieten:* al wie er trek in heeft.

670 *Te rechten:* recht overend te zetten.

673 *Al even schoon:* wat dit *schoon* hier te beteekenen heeft, is niet recht duidelijk. Neemt Vondel het hier op in den zin van 't Eng. *fair,* en wil hij er mede te kennen geven, dat het met dat loten werpen „zuiver" toeging, of verstaat hij er mede „gereed, vaardig," zooals G. Brandt, waar hij *schoon staan* voor „gereed staan" schrijft?

691 *Na'et rennen:* wederom een misselijke rijmlap: de *mast* had niet *gerend,* en wordt de *pijl* bedoeld, dan had die genoemd behooren te worden.

Hoewel, dat spijtigh is, dit treft den vogel niet,
Maer slechts het lijnen snoer, dat hy in stucken schiet,
Waermê zy met den voet hing aen den mast gebonden.
Zy vlughte, in donckre lucht en wolcken voort verzwonden.
Gezwinde Eurytion, die lang den pijl en boogh
Gereet hielt, riep om hulp zijn' broeder aen om hoogh,
Verbont zich door belofte, en ziende nu den vogel
In d'ydle lucht geluit verwecken, met den vlogel
En pennen tegens een, deurschoot haer in de vlught,
In eene donckre wolck, zoo dat zy in de lucht
En starren 't leven liet, en, met den pijl getroffen
Doorschoten, in het zant quam voor zijn voeten ploffen.
Nu schoot Acestes hier noch over, die alleen
Geen' prijs behaelen kon, dies hy in 't wilde heen
Een' pijl schoot in de lucht, om kunstigh te braveeren,
Te toonen hoe hy boogh en pijlen kon hanteeren.
Hierop verscheen ons ras een zeldzaem wonderspoock,
Dat vry te zeggen had, gelijck door d'uitkomste oock
Hierna wel deeghlijck blijckt, als schrandre wichelaeren
Ons dreigende te spa dit wonderspoock verklaeren:
Want dit geschoten riet van oude Acestes, dat
De wolcken invlieght, vier en vlam in 't vliegen vat,
En schrijft een spoor van vlamme, en van den gloet verslonden,
Verdwijnt voor wint in lucht: gelijck, by avontstonden,
't Gestarrent aen de lucht en hemel dick verschiet,
Of zwevende een vlecht haers of staert nasleepen liet.
Al wat 'er was, stont stom. Trojaenen, Siciljaenen
Aenbaden vast de Goôn. Eneas scheen te waenen
Dat dit geen teken was van ongunst, viel Acest
Met blyschap om den hals, begiftight hem zijn best

699 *Zy:* de duif; 't had ook *hy* kunnen zijn, om 't voorafgaande *vogel.*

702 *Om hoogh:* ook hier brengt de rijmlap den lezer in een verkeerden waan. *Pandarus,* de broeder van Eurytion, was volstrekt niet onder 't getal der goden of halve goden geplaatst, en bevond zich dus, na zijn overlijden, niet in den hemel, maar in de „onderwereld;" zoodat Eurytion, hem een gelofte doende, „naar beneden" en niet *om hoogh* moest zien.

714 *Dat vry te zeggen had:* de Proza-vertaling heeft: *dat wat zeldzaems aenwees.*

714 volgg. Sommige commentatoren willen in dat vlam vatten van den pijl, dien Acestes afschoot, een voorteeken zien van den krijg, dien de Romeinen later tegen de Siciliërs en Carthagers zouden voeren.

Heel rijckelijck, en sprack: aenvaert toch dees geschencken,
O vader, [want het lust Jupijn u te bedencken,
Die by de loting nu misdeelt zijt, met dien prijs,
Door dees voortekens.] Dees schenckaedje is van Anchijs
Den ouden noch bewaert; een' gouden kop, gedreven
Met groot aenzienlijck werck, van Cisseus hem gegeven,
Den Thracer, tot een pant van gunst, noit weldoens moê.
Zoo spreeckt hy, leght Acest den hooghsten schietprijs toe,
Bekranst zijn hooft met loof en groene lauwerbladen.
De goede Eurytion is met geen' nijt beladen,
Om dat men boven hem een' ander d'eere gunt,
Schoon hy alleen de duif om hoogh schoot met zijn punt:
En na Eurytion heeft Mnestheus prijs genooten,
Dewijl zijn boogh de koorde in stucken had geschoten.
Hippokoön quam lest, de treffer van den mast.
  Maer eer de schutter scheit, geeft vorst Eneas last,
En roept Epytides, leermeester, gadeslager
Van kleene Iülus, en vermaent dien zorreghdraeger
Al heimelijck in 't oor: ga heene, zegh Askaen
Dat hy, indien de jeught, de ridders vaerdigh staen,
De paerden zijn getoomt, ons met de benden nader',
En in de wapenen, van wijlen grootevader
Ter eere, zich vertoon. Zoo spreeckt hy, heet de maets
En 't volck opruimen, op het velt een ruime plaets

730, 731 *Anchijs den ouden:* waren er dan twee Anchisen geweest, een *oude* en een *jonge?* Het plaatsen van het adject. achter het subst. is hier af te keuren.

732, 733 *Cisseus .... den Thracer:* namel. „de koning van Thracië." Hy was de vader van Hecuba.

733 *Noit weldoens moê:* het was de vraag niet, of Cisseus weldadig was of niet. Er is hier alleen sprake van zijn vriendschap voor Anchises.

742 *Eer de schutter scheit:* eer de schutters scheiden, gelijk de Proza-vertaling heeft.

743 *Epytides:* Perifas, zoon van Epytus. Hij was de wapendrager van Anchises geweest.

743, 744 *Gadeslager .... zorreghdrager:* ongelukkig gekozen en even ongelukkig geplaatste epitheta.

748, 749 *Van wijlen grootevader ter eere:* versta: ter vereering der nagedachtenis van wijlen zijn grootvader. Behalve dat *grootevader* voor *grootvader* niet wel te verdedigen is — al zeiden dan ook nog sommige lieden in mijn jeugd *grootepa* en *grootema* — zoo is de geheele uitdrukking hier allesbehalve dichterlijk te noemen.

Te laeten tusschen bey. De jongelingen naderen,
En komen aengereên voor d'oogen van hun vaderen,
En schitteren te paert, zoo braef dat al de jeught
Van Troje en van Sicilje altzamen staet verheught,
Verwondert en verbaest. De helmen zijn bevlochten
Met een' geschoren krans, als d'ouden dit bedochten.
De hant van ieder voert twee schichten, fier en stout,
Beslagen met een punt op hardt kornoeljen hout.
Men hoort op hunnen rugh den gladden koker klincken.
Men ziet om hals en borst de goude keten blincken.
Dry benden ridders, van dry meesters aengevoert,
En ieder zes paer sterck, zich op hun wencken roert.
De kleene Priaem voert hier een van dry kornetten,
En draeght zijn grootvaêrs naem, om telgen voort te zetten,
In 't eedle Italien, en spruiten, uit den stam
Van vorst Polites, uit wiens bloet hy oirsprong nam.
Hy heeft een' bonten hengst van Thracie bestreden,
Die groot is, met een kol voor 't hooft, en, trots bereden,
Twee witte voeten toont van vore. d'Ander is
De wackere Atys, en de stam, waer uit gewis
Alle Atisen dus lang vereerden de Latijnen;
Kleene Atys, zoo bemint, zoo wel gewilt by zijnen
Iülus, al zijn hart. Iülus, onvervaert
En schoonst van allen, komt op een Sidonisch paert
Aendraven, dat hem zelf van Dido wert geschoncken
Uit openhartigheit, om haere gunst t'ontvoncken
In 's kints gedachtenis door zulck een minnepant.

756 *Als d'ouden dit bedochten* voor „naar de wijze der ouden." 't Latijn heeft eenvoudig: *in morem*, „als naar gewoonte."

762 *Roert:* dit moest hier buiten twijfel *roeren* zijn, als afhangende van 't voorafgaande *drie benden;* doch Vondel heeft zich laten misleiden door 't daar tusschen geplaatste *ieder.*

767 *Een' bonten hengst:* 't Lat. heeft: *albis.... equus bicolor maculis.*

769 *d'Ander:* versta: de aanvoerder der tweede bende.

770 *Atys:* deze naam is door Vergilius uitgedacht, ter eere van Augustus, wiens moeder Atia een dochter was van M. Atius Balbus. De Atiussen waren herkomstig van Latium, en met de vermelding der vriendschap tusschen Iülus en Atys — zie vs. 772, 773 — zinspeelde Vergilius ongetwijfeld op den band, die de beide familiën verbond.

776 *Om haere gunst:* zuiverder van taal ware: „om zijn gunst tot haar." De Proza-vertaling heeft de zaak hier beter uitgedrukt met te zeggen: *tot een nagedachtenis en pant van hare liefde.*

Al d'andre jongkheit zat op paerden, uit het lant
Der Siciljaenen en Acestes stal gekomen.
De Dardaniers om strijt de ridders wellekomen
Met vreught en hantgeklap, terwijl hun hart in 't lijf
Van yver popelt. Elck bezietze sterck en stijf
Met lust, en kan terstont aen 't kroost hunne ouders kennen.
Na datze braef te paert, na 'et heene en weder rennen,
Met lust bezichtigen den neêrgezeten troep,
Zoo geeft Epytides van verre met een' roep,
En 't klatren van de zweep de ridderbende een teken
Om 't ryspel aen te gaen, voor allen die hier keecken.
Zy reden eerst gepaert in eenen troep dus heen
En weêr, daerna in dry kornetten onderscheên,
Dry teffens in 't gelidt: dan wederom geroepen,
Staen schrap, en drillen 't spits, de troepen tegens troepen:
Dan zwenckenze om en om: een ieder gaet zijn' gang,
En keeren beurt om beurt, vertoonen aen den drang
Een' loozen spiegelstrijt gewapent: dan aen 't spatten,
Laet d'een zijn hielen zien: dan weder aen 't hervatten:
Dan staeckenze 't gevecht van weêrzy te gelijck.
Gelijck men zeght dat eer in Krete, Minos rijck,
Op 't rijzende eilant, in den doolhof, zoo vol zorgen,
Een wegh liep, van weêrzy bevlochten, en verborgen,
Door veele duizenden bedochte erghlisticheên
Van bypaên vol bedrogh gestrengelt onder een,
Zoo twijfelachtigh, dat de doolende uitgestreecken
Geen oogh kon houden op gedaente, of eenigh teken,
Om zich t'ontwinden: zoo verwart het Troische bloet
Zijn spoor door een, terwijl elck op den paerdevoet
In 't spiegelvechten af- en aentreckt, weet te vlughten,
Te vechten: eveneens als zich dolfijns verluchten,

778 *Jongkheit* voor „jonge lieden," in welken zin het hier niet langer, doch bij de Vlamingen, ook zelfs om een enkelen jeugdigen persoon aan te duiden, nog bij voortduring in gebruik is.

792 *Staen schrap:* staan zij schrap, een weglating van 't lidw., hoedanige Vondel zich in deze vertaling nogal dikwijls veroorlooft.

794 *Drang:* volksmenigte.

795 *Aen 't spatten* voor „wijken, de wijk nemen." Ook nog heden ten dage zegt men, in gemeenzamen stijl, in dezelfde beteekenis: „de *spat* zetten."

808 *Dolfijns:* men weet, hoe deze visschen om hun vlugheid bekend zijn, waarom zij dan ook in den Romeinschen circus op de kolommen waren afgebeeld.

Die in het Libyaensche of in 't Karpaetsche meer
Het zoute schuim om strijt bezwemmen heene en weêr,
De golven, met de borst doorklovende, vast mercken,
En speelen. Toen Askaen lang Alba quam verstercken,
En bouwen, broght hy eerst dees wijzen op de baen,
Ving 't brave ridderspel en spiegelvechten aen,
En leerde out Latium de ridderfeesten vieren:
Gelijck zijn lantsliên na dees zeden en manieren
Van hem en van d'Albaensche en zijn Trojaensche jeught
Ontfingen. Naderhant ging Rome, rijck van deught,
Die hooftstadt aller steên, deze oefeninge leeren,
En onderhieltze, om haer voorouders naemen t'eeren.
Dit spiegelvechten van dien knaep heet noch ter tijt
Het ridderspel van Troje, en, zonder dat het slijt,
Wil dees kornet noch niet den naem van Troje missen.

Het lijckspel, dus geviert, als erfgedachtenissen
Van 's vaders heiligheit, begon de kans en spoet
Te weifelen, Fortuin den Troischen weêr den voet
Heel dwers te zetten: want terwijl zy bezigh waren,
Om op Anchises graf 't getijde te verjaeren,
En t'eeren met dit feest, en veelerhande spel,
Zondt Juno, dochter van Saturnus, wreet en fel,
[Die al 't voorleden leet noch kaut in 's hemels stoelen,
En haeren moedt, noit zadt, aen Troje zagh te koelen,]
De dienstmaeght naer de vloot van Troje, uit 's hemels poort,
En blies haer met de lucht der snelle winden voort.
De kamenier spoeit wegh langs eenen boogh, bestreecken
Met duizent verwen, vlieght onzichtbaer, onbekeecken.
Zy ziet 's volcks toeloop aen, de strant en waterkolck
En haven ledigh, en de schepen zonder volck.
De Troische vrouwen, wijt van hier op 't strant, beschreiden
In eenzaemheit Anchijs, uit 's levens licht gescheiden,
En zagen altemael de grondelooze zee

811 *Mercken:* waarschijnlijk hier voor: „een spoor achter zich laten.”
822 *Zonder dat het slijt:* zonder dat de naam, zonder dat de gewoonte slijt.
833 *De dienstmaeght:* beter had Vondel hier geschreven: *haar dienstmaagd:* en nog beter had hij gedaan, *Iris* hier bij haar naam te noemen.
835 *De kamenier:* de Proza-vertaling heeft *de maeght,* wat beter luidt.
836 *Onbekeecken:* dat zij niet bekeken werd, was een zeer natuurlijk gevolg van haar onzichtbaarheid.

Met weenende oogen aen. Och, riepenze alle, ô wee,
[Uit eenen mont] wat zijn wy mat van ommezwerven
Op zee! wat zijn'er, eer wy entlijck rust verwerven,
Noch mijlen zees aen vast. Zy kermen om een stê.
't Verdriet haer langer dus te suckelen op zee;
Dies Iris, snoot genoegh om iemant leet te brouwen,
Zich worpt in 't midden van dien hoop Trojaensche vrouwen,
Laet wezen en gestalt van haere godtheit staen,
En treckt nu Beroës gedaente en kleeders aen,
Gemael van Doriklus, den Thrax, een oude vrouwe,
Van goeden huize en naeme, en eertijts in haer trouwe
Met kinderen verrijckt. Dus anders toegestelt
Begeeft zich Iris met dees rede op 't vlacke velt,
In 't midden, daer de Troische ontstelde vrouwen klaegen:
Elendigen, die niet, in Trojes nederlaegen,
Van Griecksche handen, by de vesten, voor de stadt
Der vadren, wert ter doot gesleept, en opgevat!
Rampzaligen, waertoe wil 't avontuur u spaeren?
Och, wy beleven nu den zomer, na zes jaeren,
Dat Troje wert verwoest: wy, over zee en zant,
Door zoo veel zeegevaer en rotsen, menigh strant
Zijn omgevoert, om, langs deze ongestuime hoecken
En golven omgesolt, Italie te zoecken,
Dat eeuwigh deist, en vlught. Hier heerscht Acest, een man
Heel gastvry, in 't gebiet van Eryx, broeder van
Eneas: wie verlet ons hier den muur te stichten,
De burgers aen een stadt te helpen, te verlichten?
O vaderlant, ô Goôn, vergeefs in 't vier geredt!
Och, stichtenwe geen stadt, om Troje, ons lang belet,
Te noemen naer het oude? en zal ick met dees vrouwen
Noit Xanthus, Simoïs, den vliet van Troje aenschouwen?
Veel nutter datge flux met my nu t'zamenspant,
En leght d'onzaelge vloot terstont in koolen: want
Waerzeggerin Kassandre, in mijnen droom verscheenen,
Scheen my de fackels zelf te reicken. Nergens heenen
Zoeckt Troje, zeghtze, dan op deze plaets. Hier is
Uw woonplaets. 't Is nu tijt: nu neemt uw zaeck gewis,
En rustigh by der hant. Dit voorspoock leert u spoeden,

851 *Gemael:* gemalin.

Niet sammelen. Hier staen vier outers, 't hooft der vloeden
Neptunus toegewijt. De Godt reickt u de toorts,
Een moedight zelf u aen. Zoo spreeckt zy, en vat voorts
Een branthout aen met kracht, en zwaeit het om haere ooren,
Al flackrende om haer hooft, en slingert het van toren
In 't midden van de vloot. De Troische vrouwen staen
En zien verbaest en vreemt. Een Pyrge alleen vooraen,
Die d'outste was, met een de hoofsche voestermoeder
Van Priams kinderen altzamen. Deze, vroeder
Dan andren riep: ô geen Reteesche Beroë,
Gemael van Doryklus, is raetsvrou hier ter stê:
Neen joffers, let maer slechts op 't kroost, en op 't vermogen
Van haer bevallijckheit, en op die flonckrende oogen.
Hoe levende is haer geest, haer opzicht! welck een tredt,
En spraeck. 'k Heb Beroë gelaeten, kranck te bedt,
En moeielijck, dewijl zy van dit feest most blijven,
Anchises eere niet naer zijn waerdy moght stijven.
Zoo sprackze: maer de schaer der vrouwen, in 't begin
Niet weetende hoe 't is, zien met een' wederzin
De vloot en kielen aen, en staen om 't hart beneepen:
En tusschen eenen treck naer 't lant, daer heure schepen
Nu leggen, en het rijck, waerheen haer 't nootlot stiert;
Terwijl de luchtgodin ten hemel innezwiert,
En eenen grooten boogh in 't zwerck spant in het zweven.
Verbaest door dit gezicht der Godtheit, aengedreven
Van dolheit, schreeuwenze, en ontrucken met misbaer
Den offerhaert het vier. Een deel berooft altaer
En offerdisch, en worpt feestoenen, tortsen, tacken.
Het vier, met vryen toom aen 't voortslaen, onder 't smacken,
Ontsteeckt 'er doft, en riem, en schepen, schoon gemaelt,
Van dennen opgebouwt. De bode Eumelus draelt
Geensins om tijdinge aen Anchises graf te brengen,
Daer al de schouburgh zit; dat vlam en roock zich mengen

880, 881 *Vier outers.... Neptunus toegewijt:* namel. door de vier mededingers in den wedstrijd met de galeien.

887 *De hoofsche voestermoeder:* daarmee wil Vondel te kennen geven, dat zij, *ten hove*, de betrekking waarnam van *voedster.*

891 *Kroost:* gelaat.

910 *De bode Eumelus:* lees: „Eumelus, als bode."

912 *Daer al de schouburgh zit:* of: „aan de *zitplaatsen* der toeschouwers," voor „aan de nedergezeten toeschouwers."

De schepen lichter laege in brant en vlamme staen.
De Troischen zien terstont de voncken opwaert gaen,
En gloeiende in een wolck van roock ten hemel stijgen.
Askaen, die wacker vast het riddersdom leert krijgen,
Vlieght heftigh met zijn paert voorheene naer de vloot,
Die last leedt. Niemants maght noch aenzien is zoo groot
By deze hoofden, schier tot stervens toe verlegen
Om dezen knaep, dat zy zijn' yver onderwegen
Verkoelen konnen. Hy riep luidt, zoo dra hy quam
Aenstuiven: hoe, wat nu? wat zoecktge met dees vlam?
Wat dolheit komt u aen? Och, arme burgerinnen!
Gy steeckt geen vyants tent, noch Grieckscbe legers, binnen
Uw paelen, maer uw vloot en toeverlaet in brant.
Ziet toe, ick ben Askaen, uw vrient. Zoo spreeckt hy, rant
Zijn' helm aen, daer hy flus in 't vechtspel heene en weder
Mê reedt: dien smijt hy nu voor haere voeten neder.
Eneas komt hier op met zijn Trojaensche maght
Aenstooten: maer terstont stoof 't vrouwelijck geslacht
Uit vreeze langs het strant. Een ieder wechgeschoolen:
Verstack zich diep in bosch, in steenrotse, en in holen
En Juno, van wiens geest zy al bezeten zijn,
Vaert uit, dies zy, een poos bedrogen door den schijn,
Nu by haer zinnen, flux haer eige vrienden kennen.
Nu zienze 't leven en het schendigh schepeschennen
Met rouwe aen, en verdriet: noch bleef de vlam niet staen,
Noch liet hier na met kracht geweldigh voort te slaen.
Het dichte werck, waermê de naden zijn gedreven,
Aen 't smoocken meer en meer, gaet aen. De vlam schept
[leven
Tot op den bodem toe. De hitte roockt en smoockt,
Verteert allengs de kiel. De vlam wint velt, verschroockt
Verbrant den ganschen romp van 't schip. Geduurigh
[gieten
Met water bluscht geen vier, al stort men heele vlieten.

923 *Burgerinnen:* 't woord klinkt vrij wonderlijk, vooral als men bedenkt, dat de vrouwen juist de vloot zochten te verbranden, omdat zij nergens t'huiskomst hadden, en naar een vasten *burg* of woonstede verlangden. 't Is waar, het Lat. heeft *cives;* maar dit woord was door Vergilius gebezigd in de beteekenis van „medeburgeressen, landgenooten," en die beteekenis had Vondel moeten behouden.

Godtvruchte Eneas voort aen 't scheuren van zijn kleet.
Hy streckt de handen uit, en roept met kreet op kreet
De Goden aen om hulp: Almaghtige eerste vader,
Zoo gy de Troischen niet ten uiterste al te gader
Vervolght; indienge, niet van d'oude gunst vervreemt,
Der menschen zwaericheên noch iet ter harte neemt,
Zoo bergh de vloot in 't vier, na zoo veele ongevallen;
Bescherm de Troischen voor den lesten noot van allen,
In dezen droeven stant: of, ben ick 's waert, doorschiet
My met den blixemstrael, zoo endight mijn verdriet,
En donder uit de lucht. Hy hielt nau op te spreecken,
Of eene wolck begon met onweêr uit te breecken,
En regen, vlaegh op vlaegh, als ofze een' stroom uitgoot.
De donder, slagh op slagh, de schorre donderkloot
Verzetten bergh en dal, met ysselijcke slagen.
Het stormt, en buldert. Al de lucht ziet zwart van vlaegen,
En regenbuien. Nu verdrinckt de waterplas
De schepen, en de vloot, die reede aen 't branden was,
Wort nat, de smoock gelescht: dat berght nu al de kielen,
Behalve vier alleen, die 't vier ten deele vielen.
  Maer vorst Eneas, van deze overgroote smert,
Dit schricklijck ongeval, getroffen in zijn hart,
Liep 't hooft van zorgen om, en veel bekommeringen.
Hy overleght, of men zich stip zou laeten dwingen
Van 't nootlot, of die wet uit noot te buiten gaen,
Zich op den bodem van Sicilje nederslaen;
Of d'Italjaensche kust aentrecken op de baren;
Dies Nautes, out en grijs, en wonderlijck ervaeren,
Van Pallas afgerecht op kunst en wichlery,
Dat hem in aenzien broght, den vorst Eneas vry
En milt berecht op 't geen de haet en wrock der Goden
Hun door dit voorspoock spelde, of streng hun wort geboden
By nootlot, en de ry van 't eeuwige besluit.

951 *Zoo bergh de vloot in 't vier:* versta: „zoo red de vloot, die in vlammen staat." Beter is echter de Proza-vertaling: *Bergh de vloot uit dezen brant.*

953 *Ben ick 's waert:* ben ik des waard.

964 *Vier alleen, die 't vier:* indien Vondel met minder gemak gewerkt of zijn arbeid bedaard had nagezien, hij zou hier niet in denzelfden regel tweemalen 't woord *vier* in verschillende beteekenis gebezigd hebben.

971 *Of d'Italjaensche kust aentrecken* voor „*op* de Italiaansche kust aantrekken."

Dees trooste Eneas toen, en goot zijn hart dus uit:
O Venus zoon, laet ons vry volgen, zonder schroomen,
Het nootlot, waer 't ons rolt en solt. Men moet volkomen
Uitharden, 't ga zoo 't wil, al wat Fortuin voortaen
Ons overzent. Gy hebt Acestes, den Trojaen,
Uit goddelijcken stamme op uwe hant, als eigen.
Neem hem, die willigh is zich u ten dienst te neigen,
Ten raetsman. Lever hem het volck, dat, vol verdriet,
Van twee paer schepen, die verbrant zijn, overschiet,
En allen, wien uw wit en dapperheên mishaegen,
En ongelegenheên; stockouden, op hun dagen,
Zeeziecke wijven. Schiet vry uit wat stram en stijf
Het zeegevaer verveelt. Vergunze hun verblijf
Al wien 't kleenhartigh lust een nieuwe stadt te bouwen,
Die met Acestes gunste oock zijnen naem magh houwen.
  Eneas hart verquickt, was wonderlijck gedient
Met zulck een onderwijs van zijnen ouden vrient.
Maer sedert zwindelden zijn zinnen en gedachten
Vast om en wederom: en toen, om op de wachten,
Te passen, d'eerste nacht, gezeten op haer slê,
Van paerden aengevoert, door 's hemels schaduw glê,
Verscheen hem 's vaders geest, die snel quam nederzweven.
En aenhief op dees wijs: mijn zoon, die, by mijn leven,
My liever waert dan zon en leven, ô mijn zoon,
Die 't jammer, Trojes bloet beschoren, zijt gewoon
Te proeven; ick koom hier, op Jupiters geboden,
Die 't branden van de vloot belette, en by de Goden
Zich over u ontfermt. Nu volgh vry Nautes raet,
En al wat d'oude man zoo grondigh wel verstaet.
Scheep met de braefste jeught en allervroomste harten
Vry over in Italje. Een volck staet u te tarten,
Een' aert, die woest en wilt in Latium u wacht:
En evenwel, mijn zoon, gy moet den helschen nacht,
Den diepen jammerpoel om laegh noch eerst bezoecken,

989 *Zeeziecke wijven:* die zeeziekte zal nu wel voorbij zijn geweest. Het Lat. heeft: *fessas aequore*, „vermoeid van de zeereis," of „moede van de zee, die genoeg hebben van de zee, wie *het zeegevaar verveelt,* als vs. 990 't zeer juist uitdrukt.

1000, 1001 De herhialng van 't woord *leven* doet hier geen gelukkige uitwerking.

My spreecken: want ick ga niet waeren by de Vloecken,
En 't godeloos gespuis des afgronts, en de schim,
Die droef en diep verzonck beneden 's aerdtrijcks kim:
Maer wy verkeeren in d'Elyziaensche velden,
In 't vrolijcke getal der recht godtvruchte helden,
De zuivere Sibyl zal u, als 't zwarte vee
Geslaght is voor 't altaer, geleiden naer die stê:
Dan zultge al uw geslacht en afkomst kennen leeren,
Verstaen wat veste en stadt u 't nootlot wou bescheeren.
Vaer wel: de midnacht daut, en is alree voorby.
De haetelijcke dagh van 't oosten ademt my
Den waessem toe van 't paert, dat hygende op komt streven.
Zoo sprack hy, en verstoof, als roock in lucht verdreven.
Eneas roept: waer streeft gy heen? waer blijft gy nu?
Wien vlughtge? of wie verbietme, ô waerde vader, u
t'Omhelzen, daer ick legh? nu rekent hy de koolen
En 't vier op, onder d'asch gedooft, en wechgeschoolen,
Aenbidt den Haertgodt, en vrouw Vestas tempelschat
Uit Troje, en eert hen met het volle wieroockvat,
Gezouten offermeel, en roept de reisgenooten,
Acestes boven al, ontdeckt den last des grooten
En oppersten Jupijns, en wat de vader hem
Bevolen heeft: hoe hy geraden vint hun stem
Te volgen, zoo 't betaemt: die raet wort niet versmeeten.
Acestes weigert niet te volgen watze heeten.
Men schrijft de vrouwen op, die t' zamen zijn beraên
Zich hier in eene stadt in stilte neêr te slaen.
Men past al 't willigh volck, en wat op hooger driften

1012 *Ick ga niet waeren:* 't zelfde heeft ook de Proza-vertaling voor 't eenvoudige: „ik waar niet, ik onthoud mij niet," enz.

1022 *De haetelijcke dagh:* volgens het heidensche bijgeloof, dat echter tot onzen tijd bleef voortleven, schuwen de schimmen en spoken het aanbreken van de morgenschemering.

1023 *'t Paert:* neen: „de paarden," van den zonnewagen namel.

1026 *Wie verbietme,* enz.: deze overzetting is nauwkeuriger dan die van de Proza-vertaling, alwaar wij lezen: *wie belet u, ons te omhelzen.* 't Lat. heeft: *aut quis te nostris complexibus arcet.*

1033 *De vader:* zijn vader namel. en niet „vader Jupiter," als men licht zou kunnen opmaken uit de woorden, die voorafgaan.

1036 *Heeten:* gelasten.

1039, 1040 *Wat op hooger driften,* enz.: wie niet naar roem en eere streven. Dezelfde aanmerking als vroeger geldt hier, waar 't woord *past* in den-

Noch geen vermaertheit past, naukeurigh uit te ziften.
De Troische, een kleen getal, doch braef van moedt en ziel,
Vernieuwen banck en doft, verbetren kiel by kiel,
En schepen, half gebrant, met nieuwe ribben, houwen,
Beschaven balck, en planck en riemen, maecken touwen
En takels klaer en fix: terwijl Eneas, vroegh
Te werck, de vesten meet, en afroit met den ploegh,
En erven deelt by lot. Hy noemt hier, onder 't roien,
Dees plaets naer Ilium, en d'andre plaets nieu Trojen.
De Troische Acestes is beholpen met dit rijck,
Geeft merckt en raethuis plaets, een ieder in zijn wijck,
Verkiest wethouders, schrijft hun keuren voor, en wetten.
Hy liet op Eryx kruin een' grooten tempel zetten,
Wiens dack ten hemel steegh, ter eere van de Min,
Die op Idalie regeert, als koningin.
Hy wyde Anchises graf een' priester toe, en wouden,
Heel ruim en breet beplant. Het volck dus onderhouden
Wel negen dagen langk, met brassen en bancket,
En offer, op 't altaer den Goden voorgezet,
Begon de zuidenwint op zee, naer wensch, te waeien,
En met slecht water ons al weder t'scheep te kraeien.
Daer stack men in de boght een keel op, als een klock,
Met huilen, en gekerm, en onder dit genock
En oorlofneemen en omhelzen, root bekreeten,
Was een gansch etmael ruim verloopen, en gesleeten.
Nu wouden wijf en man [wien 't weêr te vore op 't vlack
Zoo leelijck toegreen, dreighde, en tegens 't harte stack,
Dat het onmooghlijck scheen op zee dit door te strijden,]
Mê t'zeil gaen, lijden wat in 't reizen stont te lijden.
De goede Eneas troostze, en spreecktze minzaem toe,
Beveeltze Acestes, dat zijn toezicht hen behoe,
Gelijck een bloetverwant, en most van droefheit schreien.
Hierna geboodt hy voort den offer te bereien,
Dry kalvers Eryx, en een lam voor 't woeste weêr

zelfden zin, eerst voor „zorg" en vervolgens voor „let" gebezigd wordt. Hoe verzot Vondel ook op woordspelingen moge geweest zijn, wij mogen niet veronderstellen dat hij ze met opzet gebezigd zou hebben, daar waar zij ten eenenmale ongepast geacht moesten worden en den zin ontsierende.

1046 *Afroit:* zie de aant. op B. I, vs. 615.

Te slaghten, en ontmaert de schepen langs het meer,
Het een na'et ander. Dus reisvaerdigh, en om d'ooren
Bevlochten met d'olijf, den krans heel net geschoren,
En staende voor op 't schip, in 't aenzien van het strant,
Vat d'offerschael, en worpt het offeringewant
En giet den heilgen wijn in zee en zoute baren.
De wint van achter blaest in 't zeil, en spoeit het vaeren.
Een ieder roeit om strijt, en veeght door 't water heen.
Maer Venus, noch belaên met zorgen, spreeckt alleen
Terwijl Neptunus aen, begint haer' noot te klaegen:
O zeevooght, Junoos wrock en wraeckzucht, zwaer te [draegen,
Om d'onverzoenbaerheit, perst Venus met gebeên
Zich te vernederen. Geen tijt, hoe lang geleên,
Geene offerhanden van godtvruchten, noit bedurven,
Veranderden haer oit, noch konden 't hart vermurven,
Haer onvermurwde maght, in 't wrocken onverzaet,
Laet, om Jupijns gebodt noch 't nootlot, haeren haet
Niet vaeren. Het vernoeght haer niet dat zy de wallen,
In 't hart van Frygie gelegen, ziet vervallen,
Verslonden door haer veete, en bitse vyantschap;
Dat zy het overschot van Troje, stap op stap,
Door allerhande ramp ter straffe sleepte, en sleurde;
Maer zy vervolght noch d'asch en beenders der gesteurde
En uitgeroide stadt. Wat oirzaeck haer nu prest
Tot zulck een razerny, dat weetze zelve best.
Gy zelf zijt mijn getuige, en weet hoe dees verstockte
Op 't Libiaensche meer zoo fel een' storm berockte,
En hoeze, steunende op de buien van den vorst
Der winden, zee en lucht, doch ydel, mengen dorst.
Dat durfze op uwen boôm, in uw gebiet ons brouwen.
O schelmstuck! zie nu eens, zy heeft door Troische vrouwen,
Van dolheit aengevoert, de schepen, al te snoot,
Verbrant, de vloot ten deel vernielt, en ons uit noot

1074 *Ontmaert:* ontmeert, met den gewonen klankwissel.

1087 *Noit bedurven:* men zou deze woorden allicht bij *offerhanden* brengen, en meenen, dat Venus hier van „geofferd vleesch of geofferde vruchten" sprak, die niet bedorven waren; maar de bedoeling van den regel is: „geen offers, haar door onbedorven (d. i.: „vrome") lieden gebracht." Zie voorts over de verwisseling van *o* en *u* in *bedorven,*

Geperst een goet getal van onze vlootverwanten
Te laeten dus uitheemsch aen vreemde waterkanten;
Dies bidde ick dat het u believe 't overschot
Der vloote veilighlijck door zee, op uw gebodt,
Te voeren, veiligh aen den Tyber der Latynen
Te brengen, zoo wy in ons bede billijck schijnen,
Bescheert het nootlot hun die vesten na'et gevaer.
Saturnus zoon, de vooght der watren, antwoort haer:
Godin van Cyprus, gy mooght billijck uw betrouwen
Op mijne rijcken, uw geboortestede, bouwen:
Ick heb dit oock verdient, en menighmael het meer
Getoomt, de razerny van water wint en weêr,
En droegh te lande, [dit getuigen u de stroomen
Van Xanth en Simoïs,] om 't wrocken in te toomen,
Geen mindre zorge voor Eneas uwen zoon;
Wanneer Achilles vloogh, en zette bange en bloôn
De Troische benden na, en dreef haer aen de vesten,
Daer vele duizenden van mannen d'ackers mesten,
De toegedamde stroom opsteende, en Xanthus stil,
En in zijn' loop geschut, geen zee vont door zijn kil.
'k Ontruckte sedert, om Eneas te beschermen,
Hem met een holle wolcke Achilles krachtige armen;
Toen hy, al t'ongelijck in kracht en gunst van Goôn,
Het hooft zijn' vyant had in lijfgevecht geboôn,
En ick genegen was den muur van 't ongestadigh
Meineedigh Ilium door mijne hant genadigh
En gunstigh opgebout, te slechten tot den gront.
'k Blijf noch stantvastigh by dat opzet, als het stont.
Legh af uw vrees: hy zal, gescheiden van dees stranden,

1122, 1123 *En zette bange en bloôn de Troische benden na:* ten eenenmale verkeerde constructie, voor: „en zette de bange en bloode Troische benden na." Stond er geen *n* achter *bloô,* die er wel niet door kan, maar toch in dezen doolhof den weg wijst, men zou meenen, dat het *Achilles* was, die hier als *bang* en *bloode* werd voorgesteld.

1124, 1125 *Daer .... de toegedamde stroom op steende:* versta: ten gevolge waarvan de stroom, door lijken verstopt, een klaaggeluid gaf.

1125 *Stil:* hoe kon de dichter hier in denzelfden regel vertellen dat de stroom (*Xanthus* zelf) *steende,* en *stil* was?

1126 *Geen zee vont door zijn kil:* beter en verstaanbaarder zegt de Prozavertaling: *zijn kil niet vinden kost om in zee te loopen,* t. w.: omdat hij met lijken verstopt was.

In d'oude haven van Avernus noch belanden,
Slechts missen op de zee een manshooft van belang:
Een hooft betael' voor veele, en ga een' droeven gang.
Na dat de vader het gemoedt van dees Godinne
Gestreelt had en verheught met troost uit rechte minne,
Zoo spande hy het paert voor zijn karros, en toomt
Der zeegedrogten beck, daer 't schuim uit bruischt en
[stroomt.
Hy geeft de paerden, die voor zijne godtheit knielen,
Terstont den vollen toom, en glipt met blaeuwe wielen
Heel luchtigh over zee en dyning regelrecht.
De baren leggen zich: de holle zee gaet slecht,
En slecht haer dyningen, beneên de kraeckende assen.
De wolcken, die op Godt, den grooten zeevooght, passen,

1136 *d'Oude haven van Avernus:* Cumae, hier voor Italië in 't algemeen genomen.

1137 *Een manshooft van belang:* de Proza-vertaling heeft: *een man, waer aen hem gelegen is.* 't Woord *manshoofd,* dat, evenals *manspersoon* en *mansbeeld,* niets anders beteekent dan 't eenvoudige „man," schijnt later dan de beide andere in gebruik te zijn gekomen; althans 't is bij KILIAEN niet te vinden. 't Heeft weinig fortuin gemaakt en wordt zelden anders aangetroffen dan waar het tegenover *vrouw* staat, b. v. als men zegt: „de *vrouw* moet het *manshoofd* onderdanig zijn." Hier echter kan Vondel het gekozen hebben, 't zij in de beteekenis van „kop," als wilde Neptunus zeggen: „van al de *koppen,* die de vloot van Eneas telt, zal zij er maar een verliezen," 't zij in die van „hoofd, aanvoerder," omdat Palinurus op zijn schip werkelijk een hoofdpersoon was. Maar dit laatste blijkt reeds uit de woorden *van belang.*

1140 *Uit rechte minne:* dat beteekent hier niet meer dan: „uit gunst, uit welwillendheid."

1141 *Het paert:* de paarden. Zie vs. 1143. Dezelfde aanmerking geldt hier als op bl. 34 hiervoren.

1143 *Die voor zijne godtheit knielen:* dit zal moeten beteekenen: „die zich zijner goddelijke macht onderdanig toonden;" want met *knielen* zouden de paarden niet ver gekomen zijn, en die houding zou ook het *toomen,* waarvan in de voorgaande regels gesproken wordt, niet noodig gemaakt hebben.

1146 *De holle zee gaet slecht* voor „de zee wordt effen;" de uitdrukking zegt niets anders dan het: *slecht haer dyningen,* dat er op volgt.

1147 *Dyningen:* opmerking verdient, dat dit woord in de Proza-vertaling bestendig *deining,* hier elders — zie ook vs. 1177 — en met een *y* geschreven wordt. Het gebruik schijnt reeds vroeg tusschen de beide spellingen *gedeind,* d. i.: „gedobberd," te hebben; immers bij KILIAEN vinden wij zoowel *deyninghe* als *dyninghe* vermeld. Voor zoover 't met *duin,* volgens BILDERDIJK „hobbeling," (zie *Gesl. in v. duin*) gelijk staat, schijnt de spelling met *ei* de voorkeur te verdienen.

Verdwijnen aen de lucht. Toen volghden hem op zee
Gedaenten zonder endt: walvisschen zwemmen mê,
Geweldigh groot en langk: en Glaukus oude reien,
Palemon, Inus zoon, en Tritons hem geleien,
En Forkus leger volght, aen zijne rechte hant:
De slincke zijde wort bestuwt van dezen kant
By Thetis, Melite, en oock Spio, met Thalye,
Cymodoce, Panoop, Nisæe op eene rye.
Den vorst Eneas, eerst in twijfel, sprong van vreught
Nu 't hart in 't lijf op. Hy beveelt de Troische jeught
De mast te rechten, al de zeilen op te haelen,
En aen de ra te slaen. Zy maecken, zonder draelen,
Terstont de touwen klaer, en vieren in de vloot
Al teffens nu den slincke en oock den rechten schoot.
De vloot zeilt heen voor wint. Geen Palinuur kon feilen.
Hy vaert, als Amirael, vooruit voor alle zeilen,
Die volgen op zijn' last. Nu was de vochte nacht
Aen 's hemels toppunt schier ten halven wegh gebraght:
De bootsman op de doft, daer hem de riemen decken,
Begon op 't hout de leên gemacklijck uit te strecken,
En viel gerust in slaep, wanneer met geen gerucht,
De vlugge Slaepgodt uit de starren daelt, de lucht,
Verdeelt, de schaduwen verdrijft in deze hoecken
Om u, ô Palinuur, van boven te bezoecken,
En tot uw ongeluck onnozel hier in rust
En slaep te wiegen. Hy, die d'ongemacken sust,
Zet zich by 't roer, daer hy in Forbus schijn quam zweven,
En kout: rust Palinuur, ô eer van Abas neven,
De dyning drijft de vloot: de wint is stil en zacht.
Men gunt u eene wijl te rusten in der nacht.
Nu legh uw hooft zacht neêr. Verpoos een poos uwe oogen,
Van waecken afgemat. Ick ga, wilt gy 't gedoogen,
Terwijl voor u te roer: en Palinuur, die pas
Zijne oogen op kon slaen, sprack: ken ick niet den plas,
De zachte luimen van de zee, die ons kan wiegen,
En met een schoon gelaet slechts toeleght op bedriegen?
Zou ick dit woest gedroght betrouwen? hoe zou ick,
By 't schoonste weêr veeltijdts bedrogen, zonder schrick,

1162 *Den slincke:* dit vorderde de voetmaat van 't vers, de taal echter *den slinken.*

Den vorst Eneas dus den lichten wint betrouwen?
Zoo spreeckt hy, en volhardt den helmstock vast te houwen,
Verlaet het roer niet, slaet om hoogh de starren ga.
De Slaepgodt sprengkelde den stuurman, nu dus spa
En stil, den slaep van 't hooft met eenen tack, gedompelt
In krachtigh nat van Styx, het welck hem overrompelt,
Terwijl 't vergetelnat hier langs vast nederdruipt.
De Slaepgodt luickt hem 't oogh, bevangt en onderkruipt
Den moeden stuurman, die met alle zijn vermogen
Den vaeck wou drijven uit zijn half beschotene oogen.
Zoo dra de stuurman van den slaep bevangen was,
En 't hooft neêrhangen liet, krijght hem de Slaepgodt ras
Heel onder, ruckt een stuck van 't achterschip in 't vaeren,
En plompt met roer met al den slaeper in de baren,
Daer hy vergeefs een wijl aen mackers hulp verzocht.
De vlugge Slaepgodt vlieght ten hemel door de locht.
De vloot gaet niettemin haer' gangk, gelijck te voren,
En zeilt op Godt Neptuins beloften, haer gezworen,
Gansch onbekommert voort, tot datze in 't endt geraeckt
By der Sireenen rots, daer menigh schip op kraeckt,
En die noch wit leght van gebeent der drenckelingen.
De zoute baren op de heesche rotsen springen,
En stuiten, reis op reis, van wijt en verre, daer
De vorst Eneas eerst zijn onheil wort gewaer,
Hoe 't schip den stuurman mist, en slingert heene en weder.
Hy zet zich aen het roer by nacht. Zijn hart wort teder.
Hy zucht bedroeft, en klaeght om 's vrients verlies altoos:
O Palinuur, gy hebt, te slecht, te reuckeloos,

1193 *'t Vergetelnat:* uit den onmiddellijk voorafgaanden regel zou men opmaken, dat het water van den Styx de kracht had om het geheugen te ontnemen; — wat echter het geval niet was met dezen, maar met den Lethestroom. *Lethaeo rore madentem,* d. i.: „druipende van het Lethe-nat," noemt het oorspronkelijke den tak, en voegt er dan wel bij: *vique soporatum Stygia;* maar het is duidelijk, dat deze woorden geen andere beteekenis kunnen hebben dan: „met helsche, of doodende slaapkracht voorzien," zonder dat er aan een tweede indompeling van den tak in den Styx behoeft gedacht te worden.

1206 *Daer menigh schip op kraeckt:* weder een rijmlap, en die zou doen denken, dat hier van de schepen van Eneas' vloot gesproken wordt, dewijl Vondel slechts in 't algemeen spreekt.

1213 *Altoos:* telkens, in welke beteekenis wij het meer bij Vondel aantreffen.

Het schoone weder, en de slechte en effe vloeden
Betrout, en wist, helaes, u zelven niet te hoeden:
Men zal uw lichaem, naeckt en onbekent belant,
Zien leggen op het eene of op het andre strant.

1217 *Naeckt:* aan dit woord wordt door de meeste commentatoren de beteekenis gehecht van „onbegraven." 't Werd namelijk bij de ouden als het ergste wat iemand gebeuren kon aangemerkt, dat hij niet behoorlijk begraven werd.

1218 *Op het eene of op het andre strant:* verkeerd; deze uitdrukking had alleen gebezigd kunnen worden wanneer er sprake was geweest van twee verschillende stranden, op een van welke het lijk zou gevonden worden terwijl hier de bedoeling eenvoudig is: *op een of ander strand.*

HET ZESTE BOECK.

INHOUDT.

Hy treet te Kume op lant, en hoort de priesterin,
Begraeft Mizeen, en pluckt den tack met goude bladen;
En slaet met zijn Sibyl den wegh des afgronts in,
Vint Palinuur, en staet met Didoos schim beladen.
De leitsvrou leert den helt der zielen straf en loon.
Anchises wellekomt zijn afkomst, daer beneden,
En monstert op een ry de neven van dien zoon,
En al 't Romainsche bloet, dat op zijn spoor zal treden,
Om 't eeuwige aertsgebiet te levren aen August,
Door zoo veel zweet en bloet, en oorlogh, zonder rust.

Zoo spreeckt hy schreiende, en bedruckt, en viert de schoten,
Belant te lange leste aen Kumaes wal, en sloten,
Van oude Eubeërs eerst gebouwt, zoo dicht aen zee.
Hier zetten zy 't gelijck voor ancker op de ree,
De boegh naer zee gekeert, en d'achterstevens vielen
Naer 't strant. Zoo boort maetroos de waterkust met kielen.
Een deel der jongkheit springt met yver op het lant
Van out Hesperien: een deel, begaen om brant,
Klinckt vier uit kaien, dat in d'aderen der steenen,
Als zaet, verborgen leght: een deel komt hier met eenen
Hoop ruighte en tackebosch aensleepen, daer het wilt
In nestelt, en maetroos berecht het zeemans gilt

Vergel. den „Inhoudt" der Proza-vertaling, en de Kantaanwijzingen aldaar.

2 *Kumaes wal:* Cumae was een vermaarde stad op de kust van Campanië, benoorden kaap Misenum, door de Calocadiërs van Eubea en de Cymeërs van Eolië gesticht.

4 *Gelijck:* terstond, als in 't H. D. De beteekenis is in de volkstaal nog overgebleven, b. v, in 't gezegde: „ik kom zoo gelijk."

10, 11 *Met eenen hoop:* dit *eenen,* aan 't slot van een regel staande, trekt den

Wat vliet en bosch en beemt zy hier te lande ontdecken.
Maer hun godtvruchtigh hooft bezoeckt de woudtvertrecken,
En kerck, waerover Godt Apol heerscht. Hy gaet stil
Bezoecken 't heiligh hol, den tempel [daer Sibyl,
Ontzaghelijck by 't volck, zich houdt] op dat die trouwe
Hem haer geheimenis, op zijn verzoeck, ontvouwe.
Het groote orakel zelf, de Godt van Delos blaest
Haer zijne wijsheit in, en geest, wanneerze raest,
Als hy 't aenstaende haer ontsluit op zijnen drempel.
Nu gaenze t'zamen in Apolloos gulden tempel,
Door 't kerckwoudt van Diaen. Men zeght dat Dedalus,
Uit Minos rijck gevloôn, zich op zijn vleugels, dus
Vermeeten in de lucht betrouwende, aen quam rennen,
En, langs een nieuwe baen, aenroeiende op zijn pennen,
In 't koude noortsch gewest, den kercker loos ontweeck,
En endtlijck luchtigh op het slot van Chalcis streeck,
Dat in Itaelje rijst. Dedael, die hier belande,
Wijdt Febus Godtheit, als een danckbaere offerhande,
Het roeituigh van zijn pluim, en boude, in Febus naem,
Heel groote kercken, hem ter eere, en zulck een faem.
Men zagh Androgeüs op deze kerreckdeuren
Gedoot, en hoe bedruckt d'Atheners jaerlijcks treuren,
Met zeven lijcken van hun zoonen, en ten zoen
Den opgeleiden tol uit dwang en noot voldoen.
De lotbus staet gereet, met d'uitgetrocke loten.
Het eilant Krete komt recht over opgeschoten,
En rijzen uit der zee. Pasifaë wort hier
Genoopt van dolle min tot haeren wreeden stier,
En weet zich onder hem, ter sluick en stil, te vlyen.
Men ziet'er mengsel van haere afkomst, van twee zyen,
Het mensch- en stiersgedroght, te schandelijck gebaert;
Een snoot gedenckmerck van dien overgeilen aert.
Hier is de doolhof, daer zich geene uit redden mogen.
Dedael, met Ariadne en haere min bewogen,
Holp Theseus heimelijck aen 't kluwen, om den draet
Te volgen, en aldus t'ontdecken het verraet
Des dubblen doolhofs, en zoo veel bedriegeryen:

40 *Haeren wreeden stier:* 't Lat. *crudelis* ware hier beter met „woest, ontembaar," dan met *wreed,* overgezet, als meer met der stieren aard overeenkomende.

En kon, ô Ikarus, uw vaders rou het lyen,
Gy had in zulck een kunste al mede ruim uw deel.
Hy pooghde tweemael hier in 't gouden tafereel
Uw' val te maelen: maer van hartewee en smerte
Bezweeck tot tweemael toe de hant met 's vaders harte.
De Troischen hadden dus, vervolgens achtereen,
Bespiegelt stuck voor stuck, waer niet vooruitgetreên
Achates, hier gestuurt, op slagh hun bygekomen,
Met Glaukus dochter, tot waerzeghster aengenomen
Van Febus, en Diaen, Deifobe, die voort
Den koning aenspreeckt, en in zijn bespiegling stoort:
De tijt laet nu niet toe hier lang te blijven wachten.
Het past u beter, uit het puick van 't vee, te slaghten
Een zuiver zevental van rundren, noit in 't jock
Gespannen, en zoo veel stalschaepen, rein van vlock,
Gelijck men is gewoon. Zy offren voort dees dieren,
En volgen hunnen last. De priesterin, na'et vieren
En offren, roept terstont de Troischen in haer kerck.
De lenden van de rots is hol, een maghtigh werck,
Dat hier d'Eubeërs diep uit louter rotssteen scheuren.
Men gaet door hondert breeden en ruime en ope deuren,
Door hondert gangen in, waer uit 's waerzeghsters mont
Met zoo veel stemmen galmde, en elck ter antwoort stont.
Toenze aen den ingangk van den grooten tempel quamen,
Sprack deze maeght: 't is tijdt Godt om bescheit te praemen,
Om 't nootlot te verstaen. Zie daer is Godt, zie daer.
Zy kreegh, terwijlze voor de deur met dit gebaer
Dit sprack, het eene kleur op 't ander, en haer wezen

52—54 Dit zijn drie regels, waarin Vondel wederom geheel zichzelf is.

58 *Tot waerzeghster aengenomen:* men zegt, in onze gewone taal, dat iemand „tot *min*, tot *baker*, tot *koetsier* is aangenomen;" maar „tot *waarzegster*" klinkt vrij vreemd, en 't staat ook bij Vergilius niet.

64 *Stalschaepen:* hiermede bedoelt Vondel „uitgelezen schapen," *puickschapen*, gelijk de Proza-vertaling heeft.

68 *De lenden:* beter dan *lende*, als men nu gewoonlijk schrijft; immers het meerv. is ook nu nog *lendenen*. Ook bezigt Vondel niet zelden *lendens*, als in het Vde Boek der *Herscheppingen*, vs. 588 en 593 — zie daarop de aantt. van Huydecoper, *Proeve* II, bl. 107.

69 *Scheuren:* moest *scheurden* wezen: de grot was reeds vroeger tot een tempel uitgehouwen.

77 *Het eene kleur op 't ander:* wij vinden hier *kleur* weder onz. gebezigd.

En aengezicht verkeerde, en al heur haeren rezen.
Zy hijght naer heuren aêm, wort fel van dolle zucht
Bereên, schijnt grooter, en, van Godt Apol bevrucht,
Spreeckt nu niet menschelijck: Eneas, staecktge uw
[smeecken?
Trojaen, belooftge niet? want zonder Godt te spreecken,
Te bidden zal dit hol niet een verbaesde poort
Ontsluiten: en hierme zweegh dees Sibylle voort.
De Troischen schrickten, dat'er 't hart en al de leden
Af sidderden. De vorst begaf zich tot gebeden:
O Febus, die doorgaens, om onzen wederspoet
En bystre zwaricheên, geraeckt waert in 't gemoedt,
Achilles door 't geweer van Paris nederleide,
Het bloet van Dardanus; 'k begafme op zee, en scheide
Op uw gebodt van lant, en zeilde om 't aerdtrijck heen,
Bezocht de vergelege en Mauritaensche steên,
En stranden, dicht bezet met plaeten, en met zanden:
Nu doen wy endelijck d'Italiaensche landen,
Die eeuwigh deizen, aen. Dus lange, hoe 't besla,
En uitvall', sleepte ons 't lot van Priam achter na.
En gy, ô Goden en Godinnen al te gader,
Wien Ilium, en d'eer van Dardaen, onzen vader,
Zoo tegens 't hart stack, och, nu waer het wel hoogh tijt
Dat gy het Troische volck, dus lang zoo fel benijt,
Van rampen eens verlichte: en gy, ô uitverkoren
Gewijde mont, bewust van 't geen ons is beschoren,

79, 80 *Van dolle zucht bereên.... en, van Godt Apol bevrucht:* zou men niet denken, dat hier van een *furor uterinus* gesproken wordt en van een „zwangerschap", door Apollo verwekt? — 't Is waar, men kan, het verband raadplegende, tot het besluit komen, dan hier alleen van een „profetische verrukking" en „inblazing" gesproken wordt; doch men zal er tevens bij moeten erkennen, dat de bedoeling in kiescher bewoordingen had kunnen uitgedrukt worden.

81 *Spreeckt nu niet menschelijck:* geeft nu geen geluid, als dat van een mensch. *Hare spraeck luide niet menschelijck*, zegt de Proza-vertaling.

83 *Verbaesde poort:* dubbel figuurlijke uitdrukking voor „poort van het verbazingwekkende huis."

94, 95 *d'Italiaensche landen, die eeuwigh deizen:* hier spreekt Eneas zichzelven tegen; immers hoe kan hij de kust hebben aangedaan van een land, dat *eeuwig deist;* de bedoeling is: „Italië, dat ons tot heden altijd ongenaakbaar scheen."

98 *Dardaen:* beter *Dardan;* want de klemtoon valt op de eerste sylbe.

Verleen den Troischen [ick, als koning en hun hooft,
Verzoeck geen rijcken dan by nootlot ons belooft,]
Dat zy in Latium, met heilighdom en Goden
Van Troje omsucklende, zich eens op uw geboden
Daer nederzetten. Ick zal Febus en Diaen
Met marmersteene koor en kercken onderdaen
Vereeren, oock een feest in Febus naem instellen,
En wijden u in 't rijck geweldige kapellen:
Want 'k zal, ô goedertiere, oock uw orakellot,
De schriftgeheimenis van al het geene Godt
Beschoer aen ons geslacht, zorghvuldigh hier bewaeren,
Door keur van mannen, waert te letten op Godts blaren.
Ick bidde alleen betrou uw vaers geen pallembladt,
Op dat de snelle wint het niet verstroie en vatt',
Maer laet ons mondeling onze avontuuren weeten.
Dus sloot hy zijn gebedt: doch dees Sibyl, bezeten
En zwanger van Apol, kon haere wichlery
Niet uiten, ging door 't hol, gelijck een razerny,
Vervaerlijck heene en weêr in arbeit, eer 't wil schieten.
Verpijntze zich haer' krop, die vol is, uit te gieten.
Apollo temt terwijl haer wreet en fel gemoedt
En dollen mont te meer, en toomt den overvloet
Der tong met zijn gebit. Nu bersten hondert deuren
Van 't huis al teffens op, als of de rotsen scheuren,
En Godts waerzeghster geeft hem antwoort overluit:
O gy, die uwen noot te water ziet gestuit,
Verwacht te lande noch een vreesselijcker lijden.
De Troischen zullen [zet uw vrees en zorgh ter zijden,]
Lavinie aendoen, maer oock wenschen datz'er noit
Belandden. Oorelogh, zoo schrickelijck als oit,
Een oorlogh zienwe u hier van verre wellekomen,

106 *Omsucklende:* in samenstellingen als *omsukkelen, omwentelen,* en dergelijke, valt de klemtoon op de eerste sylbe: hier vordert de voetmaat dat men dien op de 2de en 4de overbrenge, wat het vers onleesbaar maakt.

119 *Zwanger van Apol:* hier geldt weder dezelfde aanmerking als op vs. 80; 't woord staat hier alleen als synoniem van *bezeten.*

121 *Heene en weêr:* de oude uitgave heeft *heene weêr:* ik heb gemeend hier de *en,* die zeker door een verzuim was weggebleven, te moeten herstellen. Immers Vondel schrijft overal elders, en ook in dezen zelfden zang vs. 187 *heene en weêr.*

Den Tyber schuimende van bloet naer zee toe stroomen.
Zijt hier om Simoïs noch Xanthus niet begaen,
Noch Grieksche legers. Een Achilles opgestaen,
En oock uit een Godinne, is reede aen 't harrenassen,
En tegens u in out Lavinie opgewassen.
De Troischen missen hier geen Juno, nochte ween.
O welcke volcken, wat al Italjaensche steên
Zult gy, door noot geperst, om hulp niet loopen zoecken!
Een vrou, die wederom de Troischen kan verkloecken
Door minnelijck onthael, een uitheemsch huwelijck
Is wederom de pest en ondergangk van 't rijck:
Doch zwicht voor leet, noch ramp, maer bie, terwijlze u
[drucken,
Haer 't hooft te stouter: en om uit uwe ongelucken
U zelf te redden, wort by eene Grieksche stadt,
Waerop gy 't minst vermoedt, de degen aengevat,
Tot voorstant van uw recht. De razende Sibylle
Van Kume spelt den vorst, met Godt Apolloos wille,
Dees dubbelzinnigheên, vol naerheits, uit haer koor,
En, loeiende in het hol, vervult der Troischen oor
Met mengsel van gebloemde en openbaere waerheit.
Apollo noopt aldus haer' geest in deze naerheit,
En toomt haer razerny. Als zy, niet meer ontstelt,
Noch schuimbeckt, nochte raest, zoo spreeckt de Troische
[helt:
O wijze maeght, geen leedt wert oit zoo groot vernomen,
Het welck my onverwacht en vreemt kan overkomen;
Het is my lang gespelt: ick heb het lang erkaut:
Doch eene bede, een zaeck, die mijn gemoedt benaut,
Verzoeck ick, [aengezien men zeght dat hier ter stede

135—136 Beter heeft de Proza-vertaling: *hier zal het u aen geen Simoïs, geen Xanthus, nochte geen Grieksche legers ontbreecken.*

136 *Een Achilles:* hier wordt op Turnus gedoeld, die de zoon was eener nimf.

142 *Een vrou:* Lavinia.

143 *Huwelijck:* een *dactylus,* die, aan 't eind van een slependen regel, als rijmwoord op *gruwelijk, afschuwelijk,* enz. passen kan; doch waarmede men nimmer een staanden regel behoort te besluiten.

147 *By eene Grieksche stadt:* door een Grieksche stad, t. w. „Pallantium."

148 *Waerop gy 't minst vermoedt: vermoeden* wordt hier intrans. gebezigd, voor „vermoeden hebben." Zoo zegt men ook: *iets denken* en *op iets denken,* echter met een verschillende *nuance* van beteekenis.

De deur is van den vorst des afgronts, van het wreede
En duistere moerasch, om 't welck de hellevliet
Met zijne golven zwalpt,] na veel geleên verdriet,
Mijn' lieven vader noch te zien, en aen te spreecken,
En dat het u belief my in dees donckre streecken
Den wegh te wijzen, en t'ontsluiten deze deur,
Die heiloos is en naer. Ick berghde vader veur
Den schrickelijcken brant, en droegh hem onverdroten
Uit 's vyants handen, die veel duizent pijlen schooten,
En drevenze ons naer 't lijf. Zijn trou geleide my
Op reis, en stont op zee der winden razerny
En dreigementen uit, met zijne zwacke leden,
En boven zijne kracht, dus out, en afgereden
In zijnen ouderdom, van Godt hem toegestaen.
Hy zelf bevalme en badtme om naer uw huis te gaen,
En u ootmoedigh dit te bidden, en te smeecken.
O goedertiere, ick bidde ontfarm u, tot een teken
Van uwe gunste tot den zoon en vader mê:
Want gy vermooght en kunt het al, en Hekaté
Heeft niet vergeefs u hier gezet op deze stoelen,
Om over bosch en 't woudt der droeve jammerpoelen
Te heerschen: en indien de Thracische Orfeus, wel
Getroost op zijne snaer, en lieflijck cyterspel,
Den geest van zijne ga kon trecken uit dees bossen;
Kon Pollux 's broeders ziel na zijne doodt verlossen,
En gaet hy eenen wegh zoo dickwijl heene en weêr:
Wat hael ick Theseus op, of Herkules, wel eer
Zoo groot van naem en faem? ick zelf ben uit den grooten
Den allergrootsten Godt Jupijn, als hy, gesproten.
Dus badt Eneas, met de handen aen 't altaer,
Als dees waerzeggerin dus aenhief: dit valt zwaer.
Trojaen, Anchises zoon, gy telgh van 's hemels hoven,
Men daelt gemackelijck ter helle neêr van boven.
Men vint by nacht en dagh den afgront open staen:
Maer weêr te keeren, steil te rugh om hoogh te gaen,
Dat heeft veel arbeits in: dat heeft zijn zwaericheden.
Heel weinigen, en wel by Godt Jupijn geleden,
Uit Goden voortgeteelt; of door hun vromicheit

198 *By Godt Jupijn geleden:* die God Jupijn lijden mag, liefheeft.

Verhemelscht, en een stoel hier boven toegeleit,
Vermoghten dit alleen. Bosschaedjen overgroeien
In 't midden al het velt, om 't welck de vlieten vloeien,
Zoo zwart als peck en roet. Doch zijtge zoo belust,
Zoo graegh om tweemael langs de droeve jammerkust
Te zwemmen: tweemael daer den zwarten poel t'aen-
[schouwen;
En haecktge om reuckeloos u zelven te betrouwen
Dien vreesselijcken last; zoo vat eerst, eerge reist,
Wat plicht de hellevaert, van uwe zy, vereischt.
Een boom bedeckt heel dicht met schaduwen en blaren
Een' taeien gouden tack, aen 't hooft der helsche schaeren,
Vrou Proserpijn, gewijt, in 't woudt, wijt uitgestreckt,
Dat dezen tack met schim en daelen overdeckt
En afheint. Niemant staet het vry de duistre hoecken
Van 't onderaerdtsch geweste om laegh te gaen bezoecken,
Ten zy hy eerst voor al die goude boomvrucht pluck'.
De schoone Proserpijn wil dat men dien afruck',
En haer beschencke met dit ooft, hier stil gedoken.
Zoo dra als d'eerste tack is van dien stam gebroken,
Zal strax een ander, die van gout straelt in uw oogh,
Hergroeien in zijn plaets. Nu sla 't gezicht om hoogh,
En pluck, gelijck 't betaemt, den tack, in 't bosch gevonden:
Want heeft het nootlot u beroepen, en gezonden,
Zoo volght de telgh van zelf gewilligh uwe hant;
Of anders kuntge hier de flickerende plant
Met geen gewelt noch kracht afrucken, noch afsnijden
Met lemmer nochte bijl. Oock zietge, hier ter zijden,

200 *Verhemelscht* voor *hemelhoogh verheven,* als in de Proza-vertaling staat; 't w. w. *verhemelschen* hebben wij nog niet ontmoet; 't is echter even-goed van vorm als *verkuischen, verfrisschen,* enz.
En een stoel hier boven toegeleit: hier vorderde de taal: „en *aan wie* een stoel hier boven *is* toegeleid."

210—211 *Aen 't hooft der helsche scharen, vrou Proserpijn, gewijt:* niet Proserpina, maar Pluto was *het hoofd der helsche scharen;* en beter zegt de Proza-vertaling *de helsche Juno* (d. i.: „Proserpina") *toegewijd.*

216 *Afruck':* de klemtoon valt hier verkeerd.

226 *Oock zietge:* maar, Eneas zag het niet; anders had hij wel zonder aanmaning van de Sibyl voor de begrafenis gezorgd. Even verkeerd of nog verkeerder, dan in 't slotvers van den vorigen Zang, is hier dat *zien* te pas gebracht; de Proza-vertaling heeft dan ook alleen: *bovendien leit daer het doode lichaem,* enz.

Het doode lichaem van uw' vrient, dat, niet gedeckt
Met aerde [och, weet gy 't niet?] de gansche vloot bevleckt;
Terwijlge loopt om raet, en zwerft voor mijne deuren.
Bestel dit eerst ter aerde in 't graf met rouwe en treuren.
Ga heen, breng 't zwarte vee naer 't outer toe. Dit zy
Uw zuiveroffer eerst, en lijckdienst: dan mooght gy
Ten leste 't woudt van Styx, en 't rijck, daer geen die leven
Oit quamen, gaen bezien. Dus sprack zy, aengedreven
Van Febus godtheit, en bleef stom, en sprack niet meer.
Eneas slaet bedruckt en droef zijne oogen neêr,
Gaet heene uit dees speloncke, en overleght aendachtigh
Deze uitkomste, uit haer' mont gehoort, zoo twijfelachtigh.
De trouwe Achates, oock beducht, geleide hem.
Zy overleiden, drock in 't kouten, wat de stem
Van dees waerzeggerin beduide met den dooden;
Tot wat begraefenis en dienst zy hem wou nooden,
Maer komen nauwelijx ten bossche uit by de vloot,
Of zien op 't drooge strant Miseen, den stuurman, doot,
Onnoosler omgebroght dan zijne deught en waerde
Verdiende, 's Wintgodts zoon, Miseen, den braefste op aerde,
In 't steecken der trompette, en 't volck een hart op 't velt
In 't lijf te blazen. Hy plagh eer den grooten helt,
Den Troischen Hektor zelf te volgen, te verweeren,
En, fix op velttrompet, en handelen van speeren,
Verzelde dezen vorst, en 't leger, waer men vocht.
Na dat Achilles nu helt Hektor onderbroght,
En om het leven holp, begaf zich dees befaemde
In vorst Eneas dienst, gelijck het hem betaemde,
Die geenen mindren heere als d'eerste dienen wou.
Maer toen Miseen te dol de Goden tarten wou,
Op een' kinckhoren blies, dat doorklonck op de vloeden,
Wert hy van Triton, fel uit belleghzucht aen 't woeden,
Verrast, en [zoo men het met schijn gelooven magh,]
Gedompelt, daer het vol beschuimde rotsen lagh,
In 't barnen van de zee: weshalve zy te zamen,
Eneas boven al, hem hier beschreien quamen,
En kermen overluit, rondom 't verdroncken lijck.
Toen volghdenze terstont al weenende in die wijck
Den last van dees Sibylle, en woelden d'een door d'andre
Om tot een grafaltaer de tacken op elckandere

Te stuwen, en om strijt te staplen aen de lucht.
Men gaet naer 't oude bosch, daer, buiten 's volcks gerucht,
De dieren nestelen in diepe en donckre hocken,
En houwt'er met de bijl harsboomen, eicke stocken
Ter neder, klooft'er met de beitel esschen hout,
En splijt den eicken stam, en rolt, van bergh en wout,
Den wilden esschenboom van boven over d'ackers.
Eneas, d'eerste in 't werck, gaet voor, en port de mackers,
Neemt d'allervoorste zelf de bijl in zijne hant,
En slaende 't oogh op 't bosch, zoo wijt en dicht beplant,
Begint bedroeft by zich de zaecken t'overleggen,
En by geval aldus te bidden, en te zeggen:
Miseen, och, of ick nu [dewijl de Koorsibil
Maer al te veel bescheits van u gaf met Godts wil,
En oock zoo klaer aen my en mijne reisgezinden,]
In 't bosch dien gouden tack op zijnen boom kon vinden.
Hy badt dit nauwelijx, wanneer men voort vernam
Een schoon paer duiven, dat van boven vliegen quam,
En in de weide streeck met zijne vlugge pennen.
De groote helt kon strax zijn moeders vogels kennen,
En sprack verheught aldus: nu wijst, ô vogels, my
Den wegh, zoo ergens hier een' wegh te vinden zy,
En wijst my in dit woudt, dus boomrijck, zonder kommer,
Waer deze rijcke telgh met loof en koele lommer
Den vetten gront bedeckt. ô Moeder, laet uw kroost,
Uw' zoon, in dezen noot niet heengaen ongetroost.
Zoo spreeckt hy, en staet stil, en let wat merck zy geven,
En medebrengen: waer die beide heenezweven.
Zy vlogen pickende van plaets tot plaets, niet schuw,
En zoo dat haer het oogh kon volgen. Toenze nu
Geraeckten aen den mont, van waer de lucht, vol smoocken,
Die uit Avernus stijght en opwelt, wort geroken,
Zoo vlieght dit paer gezwint door d'ydle lucht, en rust
Ter lang gewenschte stede, op dezen boom met lust,
Waeruit die goude glans de verf schakeert, en flickert,
En in de tacken van den boom dus blinckt, en blickert.
Gelijck het vogellijm [gebroeit uit snippemest,
Dat aen de schors kleeft, als de winter in zijn nest
Van kille koude snipt,] in bosschen plagh te groeien,
En, op een nieu, zoo schoon te leven, en te bloeien,

Met zijn gewas van hoogh oranje en heldre vlam
Te kringklen om den boom, en trots gewassen stam:
Zoo glinsterde oock het gout, dat hier aen d'eickeltacken
Van dien bedeckten eick vast bloeide, en liet met kracken
En klateren der blaên zich hooren, als de wint
Hier zacht inblazen quam. Eneas ruckt gezwint
De telgh af, schoonze taey scheen 't rucken te verlengen.
Toen ging hyze in het hol der wichlaerinne brengen.
De Troischen midlerwijl verzuimen niet bedruckt
Op strant te kermen om Miseen, verongeluckt
In zee, en zich voor 't leste aen 't droevigh lijck te quijten.
Zy stapelen het hout, zoo hoogh men op kan smijten,
Ten lijckviere, eeckelboom, en harshout, eerst geklooft.
z' Omvlechten 't lijckhout met bruin loof, den woude ontrooft,
Beplanten het wel dicht met treurende Cypressen.
Zy leggen, tot cieraet, hier boven bloote messen,
En blinckende geweer: en andren yvren hier
Om kopre ketels, vol versch water, op het vier
Te zetten, ziedend heet te stoocken, en met plassen
Het koude en zielloos lijf te zalven, en te wassen.
Nu kermenze. Men leght het lijck, van rouw beschreit,
Op 't dootbed, daer men voort het purper over spreit,
De kleeders, die hy droegh in 't leven. Andren beuren
De zwaere dootbaer op den hals, niet zonder treuren,
Een jammerlijcke dienst, en steecken deerlijck voorts,
Met oogen afgekeert, gelijck men plagh, de toorts
In 't lijckhout. Men verbrant het wierroock, en de spijze,
En giet'er oli van olijf in, naer de wijze.
Toen nu de doode dus tot assche was verbrant,
Het vier gansch uitgegaen, zoo wiesch men naderhant
De gloênde en dorstige asch en vonck, die overschoten,
Met wijn. 't Gebeent, by een gezamelt, wort gegoten
Van Chorineüs in een kopre bus of vat.

313 *Schoonze taey scheen 't rucken te verlengen:* gewrongen en duister; de *taaie* telg *scheen* hem niet te noodzaken, er *lang* aan te *rukken,* eer hij haar van den boom kon scheuren, maar deed het werkelijk.

322 *Bloote messen:* ontbloote wapenen; doch 't woord is, in dien zin, onedel.

338 *Gegoten:* waarom niet liever *besloten,* wat met het Lat. *tegere* beter overeengekomen ware. Men *giet* wel een *doodvat* om gebeente in te bewaren; maar men *giet* geen *gebeente.*

Hy sprengt hier na de maets, tot drymael toe, wel nat
Met een' gezegenden olijftack, in een becken
En zuiver nat gedoopt. Hy zuivertze van vlecken,
En neemt zijn afscheit met het allerleste woort.
Maer dees godtvruchte vorst Eneas boude voort
Den man een heerlijck graf, hangt 's mans trompet en wapen
En gordel aen den bergh, die, daer zijn asch blijft slaepen,
Noch heden 's daeghs Miseen genoemt wort naer zijn' naem,
En in der eeuwigheit vermaert blijft door zijn faem.
  De doode aldus berecht, wil hy met zijn gezellen
Den last van dees Sibyl terstont te wercke stellen.
Een diepe rotsspelonck, vol kaikens, die heel wijdt
En vreeslijck gaept, wort van een' zwarten poel en krijt
Van doncker bosch omringt. Hier over vloogh noit vogel,
Die niet most vallen, door 't bezwijcken van zijn' vlogel;
Zoo sterck een waessem komt uit deze zwarte keel
Gesteegen in de lucht; waerom in 't Grieckseh dit deel
Des lants Avernus, dat is Vogelloos, blijft heeten.
Hier broght de priesterin, van Febus geest bezeten,
Vier zwarte runders, plengt den wijn van voor op 't hooft;
En na dat zy de star van 't opperhaer berooft,
Gietze offerdrancken uit in 't heiligh vier, roept schelle
Om Hekate, vooghdin van hemel en van helle.
Een ander keelt het vee, ontfangt het laeuwe bloet
In offerkelcken. Vorst Eneas keelt met spoet
Ten dienste van de Nacht, der Razernyen moeder,
En haere zuster, d'Aerde, een lam, hem van den hoeder
Bestelt, zoo zwart als peck; en u, ô Proserpijn,
Een eerst gegelte koe. Toen ving hy in dien schijn
Nachtofferhanden aen, den Hellevorst ter eere,
Ley gansche stieren, ten brantoffer voor dien heere,
Op 't vier, goot oli op het brandende ingewant.
Maer merck eens, d'aerde, toen het licht uit Oostenlant,

340, 342 *Nat.... nat:* hier bezigt Vondel weder, in een' adem, 't zelfde woord in twee verschillende beteekenissen.

344 *Maer dees godtvruchte vorst Eneas boude voort:* vrij omslachtig voor het eenvoudige: „maar de godvruchte Eneas bouwt." Het woord *dees* staat hier ter vervanging van het toonlooze *de*, en zoo zeggen wij ook nog wel: „*die* goede man deed, *die* brave vrouw gaf," enz., welke uitdrukkingen alleen in den gemeenzamen spreek- of schrijftrant thuis behooren.

De zon ter kimme opreedt, begon het te bevroeien,
De gront beneden hun afgrijslijck naer te loeien,
En bosch en heuvel beefde, en hoorde in schaduwe een
Gehuil van honden, op 't genaecken en de treên
Van Proserpijn. Sibil dreef d'andren dus ter zijde:
Vertreckt, vertreckt van hier: geen weereltsche ongewijde
Verstoute zich een' voet te zetten in dit woudt.
Eneas volghme: ruck van leêr: zijt kloeck en stout.
Laet blijcken dat uw hart niet zwicht voor vier en voncke.
Zoo sprackze, en stapte dol den mont in der speloncke.
Hy volght zijn leitsvrouw, die vooruit tradt naer beneên,
In 't diepe nachthol na met evenwijde schreên.
  O Goden, die gebodt hebt over zielendommen,
Gy stille schimmen, naere en bleecke en dootsche stommen,
O afgront, Flegeton, en woeste plaetsen, daer
Het eeuwigh duister is, en nacht, en stil, en naer,
Staet toe, staet toe dat ick 't gehoorde magh vertrecken.
Laet my, met oorlof van uw Godtheên, klaer ontdecken
Wat onder d'aerde, in droeve en dicke duisternis,
Zoo diep verholen leght. Zy gingen ongewis
En eenzaem in den nacht door Plutoos ydle rijcken,
Door donckre schaduwen, en onbewoonde wijcken,
Gelijck langs eenen wegh en schemerende baen,
Die heenloopt door het bosch, by een betrocke maen;
Wanneer Jupijn de lucht met schaduw komt bedecken,
De bruine nacht doorgaens de dingen en de plecken
Al even zwart verft. In 't poortael van Helleborgh,
Den mont des afgronts, woont bedruckte Rouw, en Zorgh,
Die 't hart verteert, en knaegt; de Krankheit, doots van
De droevige Ouderdom, met sidderende Vreezen [wezen,

385 *Zielendommen:* weder eene dier samenstellingen met *dom*, zooals er in menigte, vooral in de vertaling der *Harpzangen*, bij Vondel worden aangetroffen. Doch al is *zielendom* even wettig als *schepslendom, englendom*, enz., zoo is de meerv. vorm altijd af te keuren, dewijl het enkelv. reeds op zichzelf voor „de geheele verzameling *zielen, schepselen, engelen,*" enz. staat.

386 Lees hier: gij stille, nare, bleeke, doodsche en *stomme* schimmen. De versregel, zooals hij geschreven is, zou den lezer in den waan brengen, dat zich in de onderwereld, behalve de *schimmen*, nog, evenals in de Oostersche harems, in Pluto's dienst een bijzondere lijfwacht van *stommen* onthield.

389 *Vertrecken:* vertellen.

398 *Doorgaens:* gedurig.

En Honger vergezelt, een' raetsman, boos van aert;
De schaemele Armoe, Doot, en Arbeit, heel bezwaert,
Altzamen schrickelijck van opzicht in onze oogen:
De Slaep, een bloetverwant, des Doots, van groot vermogen,
De Blyschap, spruitende uit een overboos gemoedt,
En oorlogh, root van moort, recht over dit gebroet.
Dry ysre bulsters van dry dolle Razernyen
Zijn hier gespreit. Men ziet hier d'oirzaeck van groot lyen,
Ontzinde Tweedraght, die heur gruwzaem slangenhaer
Met bloedigh haersnoer strickt, en opknoopt, wreet en naer.
Een olmboom, out en dicht van tacken, hier ter stede,
Verspreit zijne armen, rijck van loof, in 't lange en breede.
Der Droomen ydel spoock [indienwe recht verstaen,]
Onthoudt zich in dit loof, en nestelt in de blaên.
Gedroght, en ongediert van allerhande soorte
Heeft mede zijn verblijf in deze donckre poorte,
Centauren, Scyllen, op twee leesten slim gepast,
En Briareus, die met zijn hondert handen tast,
Oock Lernes waterslang, die vreeslijck piept by tyen,
Vierspuwsters, Gorgons, en verslindende Harpyen,
En Geryon, met dry lichaemen, fel in 't slaen,
Wien zoo veel schaduwen nastappen achter aen.
Eneas schrickt, en staet hier onverhoets verlegen,
En biedt wat hem gemoet het punt van zijnen degen,

405 *Opzicht:* uitzicht.

419 *Op twee leesten slim gepast* voor *biformes* van tweeërlei gedaante.

423 *Geryon:* de oude uitgave heeft verkeerdelijk *Gergons,* welke drukfout hier verbeterd is. Geryon, zoon van Crysaor en Callirrhoê, was koning van Erythea en nog andere eilanden aan de Spaansche kust, waarom hem de fabel drie lichamen toeschreef. Hij fokte uitmuntende ossen, die Hercules hem op last van Euristheus met geweld ontnemen kwam. En of het niet genoeg was, dat de arme Vorst dus wederrechtelijk van zijn vee en van zijn leven beroofd werd, zoo moest hij nog bovendien, door Vergilius, of, liever nog, door Vondel (want het oorspronkelijke noemt geen naam) als een boosdoener in de hel gesmeten worden.

423 *Fel in 't slaen:* zeker nog, om zijn ossen te verdedigen. De aangehaalde woorden staan hier alleen om 't rijm.

424 *Zoo veel schaduwen:* zoo veel namel. als er lichamen waren. Deze en de voorgaande regel zijn een vrij gerekte omschrijving van het eenvoudige *forma tricorporis umbrae:* „de gedaante van een schim met drie lichamen." Doch Vondel overdrijft hier 't onwaarschijnlijke, door aan een *schim* nog een *schaduw* te geven.

En had zijn mackerin hem niet terstont bericht
Hoe deze schimmen, dun en lichaemloos en licht,
In eenen hollen schijn, slechts heene en weder vlogen,
Hy was'er met zijn zwaert, dat hy had uitgetogen,
Op ingevallen, had de schimmen, dun en teêr,
Terstont gekloven met de snê van zijn geweer!
  De wegh leit u van hier naer 't water, en den oever
Des helschen Acherons. Hier maelt de maelstroom, droever
En drabbiger van slijm in zijne kolck, die, wijdt
En groot, geduurigh welt, en 't welzant van Kocyt
Gestadigh uitbraeckt. Hier is 't veer van ongenade.
De veerman Charon, vuil en yslijck, slaet het gade.
De lange grijze baert, waermê hy is vermast,
Hangt aen de kin, bequijlt en ongehavent, vast.
Hy spalckt twee oogen, als twee gloênde koolen, open.
Hy draeght een vuile py, die slordigh hangt met knoopen
Om 't midden toegegort, steeckt met een' zwaeren boom
De schuit van lant, en houdt in 't vaeren door den stroom
Een oogh in 't zeil, en, als een suckelende slover,
Voert met den vuilen boot de naeckte lyven over.
Dees Godtheit is stockout, doch spijckerhardt en sterck.
De drang quam teffens naer den oever en dit perck
Geschoven, levenlooze en brave en trotse helden,
En mans, en wijven, knecht, en maeght uit d'oppervelden,
De jongelingen, en de vrysters, onge-echt
In 't oogh der ouderen, op lijckvier heengeleght.
Hier komt zoo groot een hoop, als oit de herfst, in 't komen

427 *Mackerin:* ongewoon, doch niet onwettig. Zie Huydecoper, *Pr.*, III, 306.

432 *Terstont:* beter had Vondel hier *vergeefs* geschreven, zooals in de Proza-vertaling; *schimmen te klieven* kon toch niet anders dan vergeefsche arbeid zijn.

442, 443 *Met knoopen om 't midden toegegort:* beter: *om de middel toegeknoopt*, als de Proza-vertaling heeft. De lezer zou anders zich Charon kunnen voorstellen, een schippersbuis met knoopen dragende.

445 Die *suckelende slover* is er alleen ingebracht om op *over* te rijmen, en in bepaalde tegenspraak met de *spijkerharde sterkte,* die vs. 447 aan den veerman wordt toegeschreven.

446 *Met den vuilen boot:* opmerkelijk is het, dat Vondel hier het woord *boot* mann. neemt, terwijl hij in de Proza-vertaling *het vuile boot* schreef, en het woord anders gemeenlijk, thans bestendig, vr. wordt gebezigd. Zie Bilderdijks *Gesl. in v.*

451 Versta hier: ongehuwde jongelingen en vrijsters.

452 *In 't oogh:* in 't aanzien. Men zou thans schrijven „*voor* 't oog."

Der koude, bladers schud van bosschen, en van boomen,
Of als 'er vogels, langs en over 't windigh meer
Gevlogen, op het strant krieoelen heene en weêr,
Wanneer de koude tijt hen, over zee en zanden,
Des winters jaeght, en drijft naer warme zomerlanden.
Zy staen en bidden vast dat hyze eens overzett',
En d'eersten helpe. Elck steeckt zijne armen in 't gebedt
Naer d'overzijde toe, uit hartelijck verlangen.
De norsse veerman kan hen teffens niet ontfangen,
Neemt nu den eenen in, dan andren, guur en straf,
Drijft zommigen om hoogh den kant op, van zich af.
Eneas zeght: want hy ontzet zich met verbazen,
En staet verwondert om dit woelen, en dit razen:
O maeght, nu zeghme toch, wat wil dees toeloop hier
Naer 't water toe? wat wil dit jammerlijck gezwier
Van zoo veel zielen aen dit drocke veer verzoecken?
Hoe komt het by dat hy de zommigen met vloecken
Van dezen oever jaeght, en andren onvermoeit
Op 't blaeuwe wadde strax den maelstroom over roeit;
De grijze priesterin berecht hem op zijn vraegen:
Anchises zoon, ô telgh van goddelijcke maegen,
Gy ziet hier 't staende meer en water van Kocyt,
En 't Stygische moerasch, waer by de Goôn altijt
Ontzien te zweeren, en 't gewijde te misbruicken.
Al deze schaer, die hier van boven op komt duicken,
Heeft aerde en zant gebreck, en mist haer bus, en graf.
De veerman van dit veer is Charon, stuur en straf,
En die hy overvoert, zijn al voorheen begraven.
Het staet oock niemant vry te schieten uit dees haven,
En over heeschen stroom en naeren waterkant

460 *En d'eersten helpe:* lees: *en 't eerst hen helpe,* of ten minste: *hen d'eersten helpe.*

476, 477 *Waer by de Goôn* enz.: niet zeer duidelijk, evenmin als de Proza-vertaling. Immers, men zou er uit opmaken, dat de Goden zich *altijd* onthielden van een eed bij den Styx te zweren. De bedoeling van 't oorspr. is: „waarbij de Goden niet *lichtvaardig* zweren, en vooral dien heiligen eed niet zouden durven schenden."

483 *Over heeschen stroom:* het H. S. van Vondel zou, indien wij 't bezaten, wellicht hier een ander adj. vertoonen dan dit *heeschen,* wat wij, bij *stroom* gevoegd, moeilijk weten te verklaren.

483, 484 *En naeren waterkant te vaeren:* dat men over 't *water* vaart, laat zich hooren; maar over den *waterkant?*

Te vaeren, eer 't gebeent zijn rust hebbe en bestant.
Zy doolen hondert jaer, en zweven heene en weder
Om dezen waterkant: dan daelenze endtlijck neder
Naer 't lang gewenschte meer. Anchises zoon bleef staen,
En overwoegh het al, en scheen in 't hart belaên
Om hun rampzaligh lot. Hij zagh, dat hem beroerde,
Leukaspis, en Oront, die Lycius lest voerde,
Die beide druckigh noch ontbeeren d'eer van 't graf,
Dewijl de zuidwint hen verraste, fel en straf,
En schip en volck verdronck al teffens, die te zamen
Van Trojen over zee zoo wijdt gevaeren quamen.
  Maer zie eens Palinuur zijn stuurman ging 'er noch
Vast waeren, die nu lest, terwijl hy door bedrogh
Des Slaepgodts, op zijn reis uit Libye, daer boven
De starren gade sloegh, van 't achterschip geschoven,
In 't water wert geplompt. De helt, die hem belaên,
By duister naulijx kent, spreeckt Palinurus aen:
Nu zeghme, ô Palinuur, wie heeft u overrompelt?
Wat Godt u ons ontruckt, en diep in zee gedompelt?
Want Godt Apollo, die noit in zijn antwoort loogh,
In dit alleen my in mijn meeninge bedroogh,
Toen hy my spelde dat gy zoudt behouden rusten,
En landen aen d'Ausoonsche en overzeesche kusten.
Bezie eens, is het dit dat my zijn mont belooft?
Hy antwoort: ô mijn vorst, Anchises zoon, mijn hooft
Wert van geen' Godt in zee gedompelt. Geen gordijnen
Van Febus hebben u misleit door valsche schijnen:
Want toen ick, om het schip te stuuren naer mijn' plicht,
Op 't roer vast leunde, wert het by geval gelicht,
En met een groot gewelt gesmeeten van zijn stede,
En 't sleepte my verbaest in 't nedervallen mede.
Ick zweere u by de zee en wilden waterplas
Dat mijn gemoedt het minste om my bekommert was,
Maer allermeest voor 't schip, van stuurmans wacht ver-
[steecken,
En van het roer, toen zulck een zeestorm op quam steecken,
Niet zonder last en noot van schipbreucke en verlies.
De bulderende wint, die uit den zuiden blies,

490 *Die Lycius lest voerde:* versta: „die *het Lycische schip* voerde." De oude druk heeft: „*dien Lycius,* wat nog minder te begrijpen was.

Heeft my, dry nachten lang, door ongestuime vlaegen,
Dry etmael lang gesolt, in endelooze plaegen
En plassen. Naulijx zagh ick eerst, den vierden dagh,
Van boven uit de golf, het lant dat voor my lagh,
d'Italiaensche kust. Ick zwom naer lant, vol zorgen,
Allengs van langer hant, en waer alree geborgen,
Had niet dat wreede volck gewaent uit misverstant
Een' vetten buit aen my te vinden op het strant,
Aen my, die gansch vermast van 't natte kleet, na'et slingeren,
Den rotskant poogende op te klautren met mijn vingeren,
Daer van hun moortgeweer verrast wiert by de ree.
Nu drijft mijn lichaem heene, en wort gesolt in zee,
En dobbert langs het strant: waerom ick bidde en smeeckte,
O onverwonnen helt, verlos my uit die kreke,
En jammerlijcken staet: dat bidde ick, om het licht
Der zonne, die het al verheught met haer gezicht;
Om 's levens lucht, en om uw' vader, en den kleenen
Askaen, uw hoop: en, wort uw hart vermurwt door steenen,
Bedeck mijn lichaem met wat aerde, een kleine bê,
En zoeck te Velia my weder op de ree;
Of zoo uw moeder, een Godin, wel waert te prijzen,
U ergens middel of een' wegh weet aen te wijzen,
[Want ick geloof niet dat gy zonder gunst der Goôn
Bestaet zoo veele vloên, en 't meer van Styx, gezoôn
Van vlammen, te bezien, op Plutoos stroom te vaeren,]
Bie my elendige de hant, na al dit waeren,
En voerme aen d'overzijde, op dat ick, zonder noot
In een geruste plaets magh rusten na mijn doot.
Zoo sprack hy, en Sibyl beantwoort dit met deernis:
Waerom, ô Palinuur, bevangt u dees begeernis,
Dus yslijck en vervloeckt? wilt gy, die 't graf ontbeert,
Het Stygische moerasch, het water, dat u keert,
Der Razernyen stroom bezien, en overvaeren,
En, zonder Godts verlof, aen d'overzijde waeren?

534 *Uit die kreke:* uit die baai; 't woord is hier om 't rijm, en geheel overtollig en misplaatst.

540 *Velia:* een stad van Lucanië, tusschen Pestum en kaap Palinurus.

550 *Begeernis:* min gewoon, voor „begeerte."

554, 555 *Godts verlof — Godts .... wet* voor „het verlof, de wet der Godheid, of der Goden."

Ay, staeck uw hoop: want Godts bestemde en ysre wet
Wort door gebeên noch klaght, noch kermen niet verzet:
Maer als uw ongeval, dat hardt valt, u leert treuren,
Zoo troost u met het geene ick spelle, en zie gebeuren:
Want d'aengegrensden, die de zeekust daer omtrent
Bewoonen, zullen noch godtvruchtigh in het endt,
Door 's hemels wonderdaên geweckt en aengedreven,
Uw beenders zuiveren, en u een grafstê geven,
En bouwen, en voorzien met zeker jaergety,
En eeuwigh zal dees plaets oock Palinuur, als gy,
Genoemt zijn naer uw' naem, en uwen naem behouwen.
Dat stelt hem wat gerust, en strijckt met dit betrouwen
De zwaericheit ten deel van zijn bekommert hart,
En d'overleden is beholpe in zijn smart
Dat deze lantstreeck noch aen zijnen naem zal raecken.
  Nu gaenze voort huns weeghs, daer zy den vliet genaecken.
De veerman, slaende zijn gezicht om hoogh van Styx,
Hadze al van daer in 't oogh, die door het bosch, vol schrix
En eenzaem, naer den stroom en zijnen oever quamen.
Hy graeude, en sprackze eerst aen: wie zijtge, die te zamen
Gewapent stappen komt naer onzen waterstroom?
Zegh op, wat zoecktge hier? sta van ons, sta, en schroom:
Dit is het velt des Slaeps, der slaperige nachten
En schimmen. Wijck: 'k vermagh, als veerman, niet met [vrachten
Van levenden den boot des afgronts te beslaen,
Noch voer haer over 't veer: oock is 't my slecht vergaen
Dat ick Alcides, toen hy aenquam, Theseus, mede
Pirithoüs eens zette aen d'overzy ter bede;
Al waren zy uit Goôn gesproten, en vermaert,

559 *D'aengegrensden:* zij die het naburige land bewonen, de Lucaniërs. Volgens een oude volksoverlevering kregen zij, toen zij het orakel raadpleegden over een pestziekte, die hen teisterde, tot antwoord dat zij de schim van Palinurus moesten verzoenen, wegens de behandeling, hem aangedaan.

571 *Van Styx:* te onpas is hier het lidw. weggelaten. Men zegt niet: *van Rijn afkomen, op Vecht varen;* en evenmin *van Styx omhoog.*

591 *Mede:* met. Evenzoo zegt men nog in Friesland *met* voor *mede.*

582 *Ter bede:* op hun verzoek.

583 *Al waren zy:* dit slaat op het voorafgaande vs. 580 *oock is 't my slecht vergaen.*

En onverwinnelijck: want d'een sluit onvervaert
Den helschen wachthont aen een keten, tot Godts lachter,
En sleipt den janckenden en sidderenden wachter
Voor 's konings voeten wech, en d'ander slaet de hant
Aen Plutoos bedgenoot, voor haere ledekant,
En pooghde met gewelt de koningin te schaecken.
d'Amfrisische Sibil beantwoort kort die zaecken:
Wy leggen u, als zy, geen laegen, zijt gerust,
Noch koomen, om gewelt te baeren, naer dees kust
Gewapent aentreên, neen. Wat ons belangt, de groote
En altijt bassende poortier van dezen slote
Magh in zijn doncker hol de dootsche schimmen wel
Bewaecken, Plutoos kuische en zuivre bruit de hel
En kamer van haer' oom bewaeren, en bekleeden.
De Troische Eneas, die door zijn godtvruchtigheden
En oorloghsdapperheit befaemt is, komt alleen
Zijn' vader spreecken, by de schimmen, hier beneên.
Doch kan de spiegel der godtvruchtigheit en zeden
U niet beweegen, draegh ten minste, uit rype reden,
Dien tack [met toonde hy den tack, hiertoe gereet,
En heimelijck by zich verborgen onder 't kleet,]
Ontzagh toe, en dit zet dien wrevelen en dollen,
Van toorne en grimmigheit alreede om 't hooft gezwollen,
Zoo neder, dat hy stom en stil verwondert staet
Voor deze ontzaghbre roe, by nootlot en Godts raet
Verworven, noit gezien zoo menigh jaer geleden.
Hy went zijn blaeuwe schuit ten oever, daerze treden,
Genaeckt de wal, om aen te leggen, drijft een' hoop,
Een' zwarm van zielen, langs den langen overloop
By een gezeten, wech, maeckt ruimte, en neemt den zwaeren

585 *Lachter:* laster, in den zin van „schade, nadeel."

596, 597 *De hel en kamer van haer oom:* beter zegt de Proza-vertaling eenvoudig: *haers ooms drempel.*

605, 606 *Dien wrevelen en dollen,* enz.: te gezwollen, voor 't eenvoudige: *die van gramschap om zijn hooft zwol,* als in de Proza-vertaling staat.

608 *Deze ontzaghbre roê: ontzaghbre* staat hier in den zin van „ontzag verwekkende." Het bezigen van *baar* in den zin welken het hier heeft, wordt door Huydecoper afgekeurd. Zie *Proeve* II, bl. 520—524. Het gebruik heeft echter het woord schier geijkt.

609 *Noit gezien zoo menigh jaer geleden:* namel. sedert de dagen van Hercules en Theseus.

Eneas over, dies de schuit, van 't lange vaeren
Gesleeten, leck en kranck, een' krack gaf van dees vracht,
Veel waters kreegh. Hy zet den helt, van Godts geslacht,
En dees Sibille in 't ende aen d'overzy behouwen,
In vuile slibbe en slijck der onderste landouwen,
En 't blaeuwe vlotgras, op. De vreesselijcke hont
Der helle lagh in 't hol, dat hier recht over stont,
Op zijnen rugh, zoo groot hy was, en baste in 't neste
Met zijn dry muilen, dat het klonck door al 't geweste:
Maer Godts waerzeggerin, die reede, zonder vrees,
Vernam hoe 't slangenhaer zoo fel te berge rees,
Rondom zijn halzen, om het dier in slaep te luien,
Smackt hem een slaepbrock toe van honighraet en kruien.
Het ondier spalckt de keel en zijn dry muilen wijt
Van honger open, slickt den slaepbrock, dienze smijt
In zijnen dollen balgh. Toen ging het stijf en stugge,
Zoo groot en langk het is, terstont met zijnen rugge
Op d'aerde leggen, en besloegh het gansche hol.
Eneas, die de wacht en helhont, eerst zoo dol,
In slaep verzopen zag, ontslipte voort de baren,
Den waterkant van waer men niet te rug kan vaeren.
  Terstont verneemenze op den drempel het gekrijt,
Het jammerlijck geschrey der kindren uit der tijt,
En van het lieve lot des levens vroegh versteecken,
Van moeders borst geruckt, toen 't licht, noch nau bekeecken,
Een ongeluckige uur en oogenblick, te droef,
Den megesleepten roof voor zijnen tijt begroef.
Naest hun onthouden zich die, valschelijck betegen,
Ter doot veroordeelt zijn: hun is dees afgelegen
En blinde kercker oock, niet zonder onderscheit
Van lotinge ofte recht en rechter, toegeleit.
Schout Minos hutselt hier de loten, zoo die vielen,
Verdaeght den breeden raet der stomme en dootsche zielen,
Neemt kennis van elcks werck en wandel en bedrijf.
Hier naest aen hebben veel bedruckten hun verblijf,
Die door hun eige hant den doot onnozel kozen,

646 *Den breeden raet:* evenzoo zet de Proza-vertaling het Lat. woord *concilium* over; waarmede echter geen *raad,* maar een „schaar," een „hoop" bedoeld wordt, die, verre van zelf een *raad* uit te maken, voor den *Raad* verschijnen moest en diens vonnis hooren. Zie ook hiervoren, vs. 392.

En, 't leven moe, hun ziel te brusk verreuckeloozen.
Helaes, hoe wenscht men nu naer boven toe te gaen,
En zuuren arrebeit en armoede uit te staen:
Maer 't nootlot hindert dit: de stroomen staen dit tegen,
En 't onbevaerbre meer, en Styx, te streng met negen
Ringvlieten, schutze, en keertze in hun verbaesde vlught.
Niet wijt van hier wort hem getoont dat luidt gezucht
Der treurende landou, [zoo wort die kamp geheeten,]
Die overal doorgaens zich uitstreckt ongemeeten.
Hier houden zich rondom, langs afgescheide paên,
Beplant met myrtebosch, die in een teering slaen,
Door 't bitter pijnigen van haere ga te derven.
d'Ontruste minnezorgh hangt haer noch aen, na 'et sterven.
In deze plaetsen ziet hy Fedre, Prokris mê,
De treurige Eryfyl, van haeren zoon, ô wee!
Te schrickelijck gewont, Pasifaë ter zye,
En droeve Evadne: haer verzelt Laodamye,
Oock Ceneus, eertijts noch een vryer, nu een vrou,
En door het nootlot weêr gerolt in d'eerste vou,
Haer voorige gedaente. In deze schaere waerde
De schoone Dido van Fenicie, in den zwaerde
Noch versch gesneuvelt, aen de wonde in haere borst.
Zoo dra de Troische helt, en overbrave vorst
In dese donckre schim en schaduwe haer kende,
[Hoedanigh iemant, als de maent zich weder wende,
Het licht, by maeneschijn, in eenen nevel ziet,
Of waent te zien,] helaes, zoo liepen van verdriet
Zijne oogen over, en hy sprack haer aen met minne:
My was, rampzalige en bedroefde koninginne,
Met waerheit dan verhaelt dat gy verongeluckt,
En met den zwaerde uw eindt bereickt had, dus bedruckt.

650 *Brusk:* onbedacht, onberaden.

654, 655 *Styx, te streng met negen ringvlieten, schutze:* vrij verward, voor „de strenge Styx schutze met negen ringvlieten."

660 *Die in een teering slaen* voor „die de tering gekregen hebben;" 't praes. is hier geheel ongepast.

679, 680 *Dat gy verongeluckt en.... uw eindt bereickt had:* de Proza-vertaling heeft: *dat gy verongeluckt en.... aen uw endt geraeckt waert,* en daar loopt de zin goed rond; doch Vondel vergat, toen hij zijn proza op rijm bracht, dat hij, door het laatste gedeelte van den zin te veranderen, *had* in de plaats kreeg van *waert,* en *verongeluckt* dienvolgens in de lucht hing.

Ick, ick, ô Dido, was een oirzaeck van uw lijden.
O koningin, ick zweer by 't uurwerck van de tijden,
Gestarnte, en Goden, en indien 'er ergens noch
Beneden d'aerde een Godt op eeden en bedrogh
Zijne oogen slaet, dat ick mijns ondancks uwe kusten
Verliet: maer Godts bevel, dat my daer niet laet rusten,
En port, door 't naer gewest en schimmen ongewis,
Door deze slordigheên en nacht en duisternis,
Te dwaelen, dreef my voort ter zee, niet zonder schreien:
En oock geloofde ick niet dat mijn te haestigh scheien
U tot zoo groot een ramp en onheil brengen zou.
Blijf staen in ons gezicht: vertreck niet, schoone vrouw.
Wien vlietge? 't is, Godt woud's, voor 't lest dat ick u spreke.
Zoo pooghde Eneas vast den rouw der dootsche en bleecke
En haere gramschap wat te maetigen, daer zy
Hem overdwers en gram en stuur bleef aenzien, hy
Zijn traenen laeten most. Zy keerde met onwaerde
Haere oogen van hem af, en sloeghze neêr ter aerde,
Niet meer bewogen om de rede uit zijnen mont,
Niet meer dan of'er slechts een harde steenrots stont,
Een Marpesijnsche klip. Zy ging, terwijl hy zuchte,
Ten lange leste zich voor hem versteecken, vlughte
Verbolgen uit zijn ooge, in 't schaduwachtigh woudt,
Daer d'eerste bedgenoot haer streelt en onderhoudt
Met een' gelijcken treck, met even groote liefde
Haer welkomt, en onthaelt. Eneas, wien dit griefde,
Getroffen in zijn harte, om haer' onnooslen val,
Volght haer in schaduw na, van verre in 't jammerdal,
Bedroeft om haer vertreck, die gram was en verbolgen.

Hy zoeckt van hier zijn reis ten einde te vervolgen.
Nu quamenze aen het leste en vergelegenst velt,
Dat afgescheiden leght van d'andren. Helt by helt

682 *'t Uurwerck van de tijden:* de Proza-vertaling heeft eenvoudig: *de starren.* De omschrijving is niet weinig stout.

694 *Der dootsche en bleecke:* dat zegt Vergilius niet en 't was ook niet vreemd in een schim.

697 *Met onwaerde* voor „met verachting, ten bewijze dat zij hem als een onwaardige beschouwde." De uitdrukking is echter te verwerpen en verdient naast het nieuwmodische *met onwil* geplaatst te worden.

701 *Een Marpesijnsche klip:* de Marpesus was een berg op Paros, vermaard om het kostbaar marmer, dat hij opleverde.

En krijghsdoorluchtigen krieoelen aller wegen.
Hier komt hem Tydeus en de bleecke Adrastus tegen,
Parthenopeüs oock, door wapens wijt vermaert.
Hier ziet hy op een ry de Dardaniers, door zwaert
En speer en spits vernielt, gesneuvelt d'een na d'andere,
Geduurende 't belegh, en t'elckens na elckandere
Zoo jammerlijck beklaeght, dat zelfs d'onsterflijckheên
Zich des ontfarmden: en hy zelf most noch hun ween
Beschreien, naemelijck de dry Antenors zoonen,
De helt Tersilochus, en Medon, waert te kroonen,
En Glaukus, Polybeet, aen Ceres toegewijt,
En vorst Ideüs, die uit lust noch in dit krijt
Geharnast, als hy plagh, den wagen zelf wou mennen.
Een zwarm van zielen dringt, als ofze Eneas kennen,
Rondom hem, aen zijn rechte en aen zijn slincke zy.
't Vernoeght zijn' yver niet haer eens t'aenschouwen: hy
Heeft lust te toeven, en haer mondeling te spreecken,
Te hooren d'oirzaeck van haer komste in deze streecken.
Maer alzoo dra als hem de Grieksche krijghsraet ziet,
En Agamemnons heir dien helt kende in 't verschiet,
Zijn wapens schittren zien, daer deze schimmen zweven,
Beginnenze van schrick te sidderen, te beven,
Een deel den helt den rugh te biên, gelijckze uit noot
Voorheen zich op de vlught begaven naer de vloot.
Een deel begint vergeefs geluit te slaen, te spreecken,
En gaept vast, maer de stem blijft in de keele steecken.
  Hy ziet hoe Priams zoon Deïfobus hier zwerft,
En over al zijn lijf gehouwen en gekerft,
De troni opgekrabt, en schrickelijck geschonden,
De handen afgekapt, het aengezicht vol wonden,
De neus hem afgesneên, het oor aen elcke zy
Van 't hooft gehouwen: en noch naulijx kende hy
Den dappren zwager, die d'afgrijsselijcke schennis

713 *Krijghsdoorluchtigen* voor *doorluchtige krijghshelden*, als de Proza-vertaling heeft. 't Woord klinkt vreemd; en ik zou die samenstelling niet durven verdedigen; immers, stelt men het op eene lijn met *krijgslustig, oorlogszuchtig, strijdvaardig,* dan zou het „doorluchtig *tot* den krijg" beteekenen, en niet „*door* den krijg," als de bedoeling is.

719 *d'Onsterflijckheên:* de onsterfelijke goden.

724 *In dit krijt:* versta: „in de onderwereld," evenals vroeger „in 't renperk." De Proza-vertaling heeft, kortaf: *hier.*

Wou decken, naer zijn maght, uit schaemte, schuw van kennis.
De vorst Eneas sprack in 't endt hem minlijck aen:
O helt, Deïfobus, doorluchtighste Trojaen,
Uit Teucers bloet geteelt, wie dorst zijn moedt dus koelen
Met u dus overwreet zijn wraeck te doen gevoelen?
Wie heeft u dus getreên? my quam ter oore dat
Gy in den jongsten nacht, vermoeit en afgemat
Van 't nederhouwen der in stadt geruckte plaegen,
Gevallen waert op een' hoop dooden, versch verslagen,
Op allerhande slagh van lijcken onder een.
Ick stelde u toen noch op 't Reteesche strant alleen
Een schijngraf toe, verdaeghde uw' geest met mijne bede,
Wel drywerf achter een. Het graf en zijne stede
Hangt noch met uwen naem en wapenen vereert.
Mijne vrient, ick kon uw lijck en lichaem, dat my deert,
Niet vinden, noch op reis, my spoedende uit de haven,
In 't oude vaderlant, gelijck het voeght, begraven.
De zoon van Priam sprack: ô mijn getrouwe vrient,
Gy liet niets na, en hebt Deïfobus gedient,
Zijn schijnlijck trouw voldaen: maer mijn fortuin, de boosheit
Van Lacedemons plaegh, dat wijf vol godeloosheit,
Die dompelden my dus in jammer. Deze liet
My dees lidtekens na, een merck van mijn verdriet.
Gy weet het, en ons heught maer al te lang met smerte,
Hoe wy den jongsten nacht versleten, met een harte
Vol blyschap, die ons zuur bequam, wanneer het paert
Tot ons bederf gebouwt, quam steigren onvervaert
Naer 't hooge Pergamum, en holp, om dat te winnen,
Met zijnen zwangren buick 't gewapent krijghsvolck binnen.
Zy veinst zich Bacchus feest te vieren met geschrey,
Geleit de joffers van ons Trojen aen den rey,
En, midden in dien hoop der razenden aen 't roepen,
Verdaghvaert met haer licht en fackels 's vyants troepen,
De Griecken, uit het slot. Ick, droef en afgemat
Van mijn bekommering, lagh, als de gansche stadt,
In mijn slaepkamer van een' diepen slaep bekroopen,
En sliep gerust en vast, als waer mijn glas verloopen,
Mijn mont en oogen ree geloocken van de Doot:
En ondertusschen past dees lieve bedgenoot

775 *Zy veinst zich:* zij veinst.

Al 't nootgeweer, en spits en scherp, in 't huis gebleven,
Te krijgen aen d'een zijde, en had, van wraeck gedreven,
Het zwaert, mijn toeverlaet, 't welck ophing, daer ick sliep,
My boven 't hooft al wechgenomen: en zy riep
Nu Menelaüs, die komt stil in 't huis gesloopen.
Zy, eens gezint als hy, sluit voort de kamer open.
Zy trouwen hoopt dat dus haer lief dien dienst, dees trou,
Gelijck een groot geschenck uit liefde erkennen zou,
Zy d'opspraeck smooren der voorlede onteerde minne.
In 't kort gezeght, hy berst met kracht ter kamer inne,
Gesterckt met Eools neef, berockenaer van 't quaet,
Ulysses. Magh ick wraeck, ô Goôn, van zulck een daet
Met reden eischen, laet den Grieck dat schelmstuck boeten.
Maer zeghme desgelijx, wat toeval voerde uw voeten
Noch levend herwaert aen? komt gy, door storm geplaeght,
Of door der Goden raet? wat ramp, wat onheil jaeght
U, om dees zonnelooze en ongeruste steden
Te zoecken? midlerwijl quam 't morgenlicht gereden
Met zijn roosverwigh paert ter kimme op naer de lucht,
Voorby den middelwegh. Zy hadden, uit een zucht
Tot diergelijck gespreck, den tijt, hun alle beide
Gegunt, misschien aldus versleeten: maer toen zeide
De maeght, zijn gezellin, in 't kort: wat toeven wy?
De nacht, Eneas, is verloopen, en voorby:
Wy brengen onzen tijt, onze uuren door met schreien.
Hier wort de wegh in twee geklooft, en onderscheien.
Men loopt ter rechte hant naer Plutoos groote stadt,
En 't blijde Elysium: maer 't heiloos slincke padt
Loopt naer den Tarter toe, daer straft men elcks misdaeden.
Toen sprack Deïfobus: 'k vertreck naer mijne paden,
O groote priesterin, ô maeght, verstoor u niet:
Ick ga mijn tijdt voldoen, in 't duister nachtverdriet.
Ga heene, ô opperste eer van ons geslacht, ga heenen:
't Gelucke u bet dan ons. Hiermede is hy verdweenen.

791 *Zy trouwen hoopt* voor *trouwens hoopt zy:* doch 't woord *trouwen* klinkt hier dubbelzinnig.

795 *Eools neef:* doordien Anticlea, de moeder van Ulysses, eer zij Laërtes huwde, de bijzit van Sisyphus, zoon van Eolus, geweest was. Deïphobus herlnnert dit schempenderwijze. Ook in den *Palamedes,* vs. 396, wordt Ulysses de *afkomst* van Sisyphus genoemd.

Eneas ziet eens om, en flux, ter slincke zy,
Beneên de steenrots, in den ommekreits van dry
Geboude muuren, die wijtstreckende gebouwen
En vesten leggen, daer de vlammen zich ontvouwen,
Die uit den helschen stroom van Flegeton in 't ront
Opwallen, snel en licht, en kaien op den gront
Al knerssende met kracht omwentelen, en rollen.
De hooge poort, en zuil, met kapiteel en krollen,
Uit louter diamant geklonckchen, staen met pracht,
Recht over, en zoo sterck, dat geene mannekracht,
Geene oorloghsgoden zelfs, hoe maghtigh zy 't zich belgen,
Vermogen dit met stael en yzer te verdelgen.
Een ysren toren rijst hier opwaert naer de maen.
Tisifone, met haer bloetverwigh nachtkleet aen,
Bewaeckt 'er nacht en dagh 't poortael. Men hoort dat heenen
Het klatren van de zweep, het zuchten, en het steenen,
Het rammelen van stael en ysren ketenklanck,
En boeien, nagesleipt door smoock en zwavelstanck.
Eneas staet verbaest, en hoort naer die geluiden,
En zeght: ô maeght, wat wil dit droef gekerm beduiden?
Wat schelmen leggen daer? wat straf wort daer geleên?
Sibil berecht hem flux: geen vroome magh zijn treên,
O wijt vermaerde vorst, zijn' voet, naer geene wetten,
In dien vervloeckten oort en op dien drempel zetten.
Maer toen my Hekaté de helvooghdyen gaf,
En inwijde over 't woudt, ontvoudeze wat straf
De Goden stelden, om elck misdrijf uit te vaegen,
En leide my door al het zielrecht, en Godts plaegen.
De Kreetsche Radamant bezit het strafste rijck,
Verhoort misdaedigen, straft list, en ongelijck,
En plaeght den boozen, die ter sluick, by schelmeryen
Vast groeiende, zijn' zoen en zuivring lange tyen,
Oock tot den sterfdagh toe, om hoogh heeft uitgestelt,
En zijne boosheit noit, gelijck betaemt, gemelt.
Tisifone, Godin van wraeck, gaet met haer roeden
Misdadigen te keere, en dreightze, en leertze bloeden,
Met bitse slangen wreet gewapent in de vuist,
En roept haer zusters, zwart van adderen begruist.
Nu opent men de helsche en schrickelijcke poorten,

829 *Hoe maghtigh zy 't zich belgen:* hoe het hun tegen sta.

Die gieren op haer pan. Bezie, bezie wat soorten,
Wat schiltwacht zietge daer bewaeren het poortael?
Wat troni houdt de wacht op drempels, hardt van stael?
Een feller Hydra, die, met vijftigh peckzwarte adderen
Afgrijsselijck en wreet u aengaept, onder 't zwadderen,
Heeft binnen haer verblijf. De groote Tarter zelf,
Opspalckende zijn' mont, is diep beneên 't gewelf
Der aerde, en schiet tweemael zoo diep en laegh beneden
Naer 't rijck der schimmen toe, en Plutoos wreede schreden,
Als Jupiters Olymp door alle wolcken steeckt.
Het out gebroet der aerde, als die zich zelve wreeckt,
De jonge reuzerot, geslagen van Godts donder,
Komt rollen op den gront, en tuimelt diep hier onder.
'k Zagh hier Aloeüs twee zoonen, t'eener draght
Geboren, onbeschoft van lichaemen en kracht,
Die met hun krauwelen en nagelen en handen
Bestonden 't groot gevaert des hemels aen te randen,
Om Jupiter om hoogh uit zijnen oppertroon
Te bonzen. 'k Zagh'er oock Salmoneus, Eols zoon,
Vervaerlijck pijnigen, die, als een allersnootste,
Godts weêrlicht donderkloot en blixemstrael nabootste.
Dees liet in Grieckenlant, en midden door de stadt
Van Elis, daer hy trots op zijnen wagen zat,
Zich met vier paerden door den drang der Griecken voeren,
En, zwaeiende eene torts, braveerde met rumoeren
De Goden in de lucht, en stackze naer hun kroon.
Dees zinnelooze durf de kopre brugh uit hoon
Oprennen met zijn paert en weet met razen, ruischen,
En storm den blixem en den donder naer te kuischen,
Dat niemant oit vermoght: maer Godts almogentheit,
Om fackel, roockrigh licht, noch zulck een onbescheit
Verlegen, schoot met kracht en uit de dicke wolcken,
Dreef met een' dwarrelwint, ten spiegel aller volcken,
Hem neder, dat hy plofte. Oock zagh hy hier bewaert
Het voesterkint der aerde, en vrou die alles baert;
Den grammen Tityus, die met zijn lichaem negen

876 *'k Zagh'er oock Salmoneus, Eols zoon:* zie dezen, en de volgende regels, die tot dit onderwerp betrekking hebben, aangehaald in het *Berecht* voor den *Salmoneus;* een bewijs, dat toen de vertaling der Eneïs reeds zooverre gevorderd was.

Geheele bundren lants en ackers had beslegen.
De kromme beck des giers doorpickt'er onvermoeit
De raeuwe lever, die geduurigh weder groeit.
Men ziet'er 't ingewant, dat door gepickt is, hangen,
En weder groeien, en doorgaens zijn straf ontfangen.
De vogel nestelt diep van binnen, vuil bemorst,
En gunt geen vezel rust, die aengroeit in de borst.
Wat wil ick Lapithen, Ixions straf afmaelen,
Of van Pirithoüs in 't lang en 't bree verhaelen,
Van eene duistre klip, die overhangt tot schrick,
Hen schaduwende dreight, en schijnt alle oogenblick
Op 't lijf te vallen, en tot stof en gruis te pletten?
Hier glimmen gulde banck, en dischspon, en bancketten,
Die, voor hunn' mont gedeckt met hoofsche leckerny,
Gereet staen. d'Alleroutste en Opperrazery
Zit hier ter tafel aen, verbiet de spijs te naecken,
En met een' vinger slechts de tafel aen te raecken.
Zy vlieght afgrijslijck met haer fackel toe, en graeut,
En buldert vast. Hier zit de booswicht nu benaeut,
Die in het leven op zijn' broeder was gebeeten;
Die vaderslaght begingk; die, tegens zijn geweeten,
Den leenman uitstreeck, oock die maghtigh goet bezat,
En niemant eenigh deel wou gunnen van dien schat.
Zy maecken 't grootste deel. Hier zittenze opgesloten,
Benaeut voor 't vonnis, die een anders bedgenooten
Schoffeerden, en om hals geraeckten, zonder eer.
Hier treurt de trouwelooze uitstrijcker van zijn' heer.
Nu vraeght niet eens waerom, en hoe men elck gevangen
Zal straffen. Zommigen aen 't wentelen, verlangen
Met hunnen zwaeren steen te raecken opwaert aen,
En andren hangen aen de speecken van de raên
Gespannen. Theseus zit hier vast om zijn misdrijven
Geketent, en zal hier wel eeuwigh zitten blijven;
En droeve Flegyas vermaent vast ieder een
By deze schimmen, roept luids keels in al 't gesteen:

894 *Had beslegen:* besloeg.
901 *Lapithen:* verkeerd, voor de straf der Lapithen.
914 *Vaderslaght:* zoo reeds vroeger *broederslaght.*
925 *Theseus:* deze onderging wel de zwaarste straf van allen, daar hij veroordeeld was, *niets* te doen.

Weest nu gewaerschuwt: leert voortaen u zelven wachten,
Het recht hanthaven, en geen Goden te verachten.
Dees heeft zijn vaderlant uit gierigheit verkocht,
Zijn meesters erfrijck aen een maghtiger gebroght,
De wetten ingevoert, en wederom gebroken,
Het recht op prijs gestelt. Dees schenner zit besproken
Van bloetschant, en schoffeert zijn dochter op haer bedt,
Beslaeptze al t'onbeschaemt, oock tegens eer en wet.
Afgrijslijck luidt het dat zy altemael bestonden,
En dienden zich hier van. Al had ick hondert monden,
En hondert tongen, en een ysre en staele keel,
Ick kon zoo menigh slagh van boosheên, noch elck deel
Der schelmeryen niet begrijpen, nochte noemen.
  Toen d'oude priesterin van Febus elx verdoemen
Verhaelt had, sprackze: nu welaen, ga heen, verricht
Uw' aengevaerden last: ick zie, voor mijn gezicht,
[Dies laet ons spoên,] alree de reuzestadt, en veste,
In hunne smids gesmeet, met zoo veel zweets ten leste
Hoogh opgetrocken, en 't gewelf der poorten mê,
Daer ons bevolen wiert den tack op zijne stê
Te steecken. Aldus sprackze, en hielden bey te gader
Den middenwegh door schim en schaduw, quamen nader
En dichter by de stadt. Nu gaet Eneas voort,
Besprengt met versche bron zijn lichaem in de poort,
En steeckt den tack hier voor, gelijck men hem belaste.
  Het goddelijck bevel was nu, gelijck het paste,
Verrecht: toen quamen zy ten leste te gelijck
In 't lustige geweste, in blijde beemden, rijck
En schoon met bosch beplant, in zalige landouwen,
En lustprieelen, daer de vroomen zich onthouwen.
Een milder lucht bekleet hier met een' purpren gloet
De vruchtbre velden, van eene andre zon gevoedt,
Van ander hemelsch blaeu en starren overscheenen.

935 *En schoffeert:* lees: *en van het schoffeeren zijner,* enz.: de volgende regel is ook vrij tautologisch.

945, 946 *De reuzestadt, en veste, in hunne smids gesmeet:* die niet weet, dat Pluto's ijzeren paleis, 't welk door de Cyclopen (reuzen) in de smidse van Vulkaan gewrocht was, hier wordt bedoeld, zou 't moeilijk er uit op kunnen maken.

950 *Schim en schaduw:* is 't zelfde.

Hier oefent zich een deel met worstlen, sterck van beenen
En armen, en beproeft zijn kracht in 't roode zant:
Een deel, aen 't huppelen, en danssen, hant aen hant,
Zingt zangen aen den rey. Hier zingt, in lange kleêren,
De Thracische Orfeus zijn muzijck, om elck te leeren,
Zet wijzen op zijn lier, en slaet met penne en hant
Het speeltuigh, dat hy fix, met zeven snaren spant,
Van ongelijcken toon. Hier weeten zich d'aelouden
En Teucers out geslacht en afkomst t'onderhouden,
De brave mannen, in een betre tijt geteelt,
De grijze Assarakus, en Ilus, 's vaders beelt,
En koning Dardan, die de Troische muuren boude.
Van verre ziet hy hier de wapens der aeloude,
En d'oorloghswagens, en de speeren in den gront,
En paerden, overal in bosch en beemt, in 't ront
Gaen weiden. d'Eerste liefde in 't leven, dieze draegen
Tot oorloghswapentuigh, en 't mennen van den wagen,
De zelve treck met ros en paerden om te gaen,
En aen te voeren, hangt hun noch beneden aen.
Hy ziet'er anderen, ter rechte en slincke zijde,
Vast bancketteren in de beemden, overblijde
Ten reie, een vrolijck liedt, in 't bosch van lauwerblaên,
Aenheffen, daer de stroom, de drijvende Eridaen,
Van boven neder, door het geurigh bosch, komt stroomen.
Hier zijn die 't vaderlant verdaedighden, als vroomen,
En, eerelijck gewont, neêrstorten in het zant.
Hier zijn de priesters, noit bevleckt van minnebrant,
Waerzeggers van Apol, die door zijne aendrift spelden
Orakels; die de kracht van zijne godtheit melden;
Oock vinders van de kunst, ten dienst van volck en lant,
En wier gedachtenis noch duurt, van hant tot hant.
Een iegelijck van hun beschaduwt zijne haeren
Met witte myteren: en daer de drang der schaeren
Hun toejuicht en omringt, sprack dees Sibil hen aen,

984 *De.... Eridaen:* de Po.

994 *Witte myteren:* een vreemd hoofdtooisel voor priesters van Apollo; niet veel beter drukt *tulbanden,* wat de Proza-vertaling heeft, 't eenvoudige Lat. *vitta,* „haarband" uit; maar dichters noch schilders konden zich in Vondels dagen priesters anders voorstellen, dan met een prachtig en omslachtig hoofddeksel.

Vooral Museüs, want zy zagh dien godtstolck staen
In 't midden van den drang, en tot een achtbaer teken,
Uit zulck een' toevloet, hem met hals en hooft uitsteecken:
O zaelge zielen, ô gezalighden, en gy
Geheilighde Poeet en godtstolck, ay zeght my
In welck geweste en waer onthoudt zich by de reien
Anchises? want om hem zijn wy van 't licht gescheien,
En quamen herrewaert naer Erebus, en 't veer
Gevaeren, over 't breede en onderaerdtsche meer.
De godtstolck antwoort haer: in dit gewest hier onder
Heeft niemant zijne plaets, noch huis, noch erf byzonder:
Maer wy bewoonen hier het schaduwrijcke woudt,
Bezitten beemden, versch bewatert, koel en koudt,
Van versche bronnen: doch klimt op, is uw verlangen
Zoo groot om hem te zien. Klimt op, en zet uw gangen
Op dezen heuvel; 'k zal u brengen op een padt
Dat heel gemacklijck valt. Zoo sprack Godts tolck, en tradt
Voorheene, en toonde hun de liefelijcke velden.
Toen steegenze af naer 't velt der vroome en dappre helden.
  Hier overzagh Anchys de vader by geval
Met ernst de zielen, die, geschift in 't groene dal,
Naer boven zouden gaen. Hy monstert, eerze gingen,
Met blyschap al de zijne, en zijn nakomelingen.
Hy monstert hun fortuin, en deught, en dapperheên:
En ziende Eneas in den beemt recht voor hem treên,
Zoo stack hy vrolijck hem zijn handen alle beide
Van verre toe, en borst van blyschap uit, en schreide,
Dat hem de traenen langs de wangen liepen: och,
Zijt gy ten leste eens hier gekomen? leeftge noch?.
Hebt gy ter liefde van uw' vader, die dus lange
Uw komst verwachte, nu dees reis, dus zuur en bange,
Eens afgeleght? mijn zoon, gebeurtme nu misschien
U aen te spreecken, en te hooren? u te zien
Met kennisse en verstant? ick telde d'uur, en wachte
En maeckte al rekeninge op uwe komste, en achte

996 *Museüs:* de bekende Grieksche dichter, door sommigen voor een zoon, door anderen voor een tijdgenoot van Orpheus gehouden.

1024 *Leeftge noch:* Vondel (niet Vergilius) laat hier, weer om 't rijm te krijgen, Anchises een vrij domme vraag doen. Hij wist immers, dat zijn zoon nog leefde en had zelf hem uitgenoodigd tot dit bezoek.

Dat gy voorhanden waert: mijn hoop bedrooghme niet.
O zoon, hoe vinde ick u, na veel geleên verdriet,
Zoo verre hier gevoert, door noot en veelerhande
Gevaeren, uitgestaen te water, en te lande!
Hoe vreesde ick dat u 't rijck van Tyrus hindren moght!
De zoon beantwoort dit: ô vader! op mijn' toght
Verscheenme uw naere geest zoo dickwijl, dreefme heene
Naer deze drempels toe. Mijn vloot leght in Tyrrene,
Aen zijne zeekust. Geef, ay geefme toch de hant.
O vader, geefze my, en gunme in dezen stant
U noch t'omhelzen, och. Dus sprack hy vast, en schreide
Heel bitter. Drywerf pooght hy hem met alle beide
Zijne armen om den hals te vatten, al bevreest.
Hy grijpt drymael vergeefs naer vaders schijn en geest,
Die hem ontglipt, gelijck de vlugge slaep, de winden,
En dunne lucht, waeraen geen vatten is te vinden.
Eneas midlerwijl ziet zylings by geval
Een bosch, dat, afgeheint en ruischende, in een dal
Gelegen is, en 't nat, dat alles leert vergeeten,
En langs de huizen vloeit, die van geene onrust weeten.
Hier vlogen zwarm by zwarm van volcken om en om:
Gelijck de byen, die des zomers, drom by drom,
Langs groene beemden, op verscheide bloemen zitten,
Op blancke leliën aenvallen, en verhitten,
En brommen op het velt. Eneas staet verbaest
Voor dit gezicht, en vraeght onkundigh met der haest
Naer d'oirzaeck, vraeght naer vliet en stroom in deze plecken;
Wat mannen d'oevers hier met zulck een' zwarm bedecken.
Anchys de vader sprack: de ziel, wien lang by lot
Een ander lichaem toebeschoren wert van Godt,
Drinckt hier vergetenis uit stille waterpoelen,
Vergeet 't voorleden, weet de zorgh van 't hart te spoelen.
Ick wenschte al overlang u hier in dezen schijn
Bekent te maecken, en te toonen wie dit zijn,
En d'afkomst van mijn bloet te monstren voor uwe oogen,
Op dat gy endelijck, Italie ingetogen,
U hierom des te meer met my verblijden moght.
Gelooft men, vader, dat een deel naer onze locht
Van hier ten hemel gaen, en, die hier 't lijf ontbeeren,
Dan weder op een nieuw in 't logge lichaem keeren?

Hoe zijn d'elendigen zoo toghtigh naer de baen
Des levens? hierop heft Anchises weder aen:
Ick zal het zeggen, zoon, u niet in twijfel houwen:
En hy begint hem stuck voor stuck heel net t'ontvouwen:
Een innevloeiend geest, des levens eerste bron,
Voedt hemel, aerde, en zee, de starren, maen, en zon:
Een eenigh geest, gestort door allerhande leden,
Beweeght dit gansch gevaert der weerelt, en haer steden,
En mengt zich in dit groot en schrickelijck gevaert.
Hieruit spruit mensch, en vee, en vogel, en wat aert
Van visch en dieren in het vloeiend marmer krielen.
Een gloeiendige vaegh bezielt ontelbre zielen,
Die neemen haer begin uit zeker hemelsch zaet,
Zijn hemelsch uit den aert, zoo lang in dezen staet
De lompe lichaemen haer wezen niet vertraegen,
En zy met aerdtsche leên en schorssen niet beslagen,
Noch met een sterflijck pack belaên, noch zwaer noch stomp,
Behouden haer natuur: want met den groven romp
Van 't lichaem eens gemengt, zoo hangen hartetoghten,
Begeerte, en vrees, en rou, en vreught, gelijck verknochten,
Heel vast aen heur natuur, en in de duisternis
Van 's lichaems kercker hecht en dicht gesloten, is
Het omzien naer de lucht, en 't licht, van waerze quamen,
Haer streng verboôn: en als de doot het lijf komt praemen,
In d'uiterste oogenblick, en 't leven 't lijf begeeft,
Dan leght noch d'arme ziel al 't vuil, dat op haer kleeft,
Niet af: dan treckt de ziel de smet des lichaems tevens
Niet uit: want noodigh volght het, dat door jaeren levens
Verknochtelingen zich verbinden sterck en stijf,
Waerom zy loutering vereischen, en 't misdrijf
Door straffen dient geboet. De zommigen, aen 't zuchten,
Zijn in den wint om hoogh gehangen te verluchten:
Een andre spoelt de vleck van zijne schelmery
In 't grondelooze meer met water af, of zy
Wort uitgebrant met vier: een ieder ziel moet gelden.

1078, 1079 *Beweeght dit....* GEVAERT.... *en mengt zich in dit....* GEVAERT Vondel heeft deze belangrijke periode al zeer slordig vertaald.

1082 *Een gloeiendige vaegh:* de Proza-vertaling heeft: *een vierige groeizaemheit.*

1105 *Een ieder ziel moet gelden:* deze plaats, die in 't Lat. luidt *quisque suos patimur manes,* wordt voor eene der moeilijkste van den geheelen Ver-

Hierna verzent men ons naer d'Elyzijnsche velden,
Een ruim en groot gewest. Hier waert een klein getal
In blijde beemden en landouwen overal,
Tot dat de tijt verloopt, alle aengegroeide vlecken
Door een langduurigheit van tijden in die plecken
Verwonnen, 't hemelschdom des wezens, en het vuur
Van deze eenvouwige en heel simpele natuur
Geheel geloutert zijn. Wanneer nu deze zielen
Dus duizent jaeren lang van smetten, dieze hielen,
Gezuivert zijn, dan daeght Merkuur met zijne roe,
Een groote menighte naer den Vergeetvliet toe,
Op datze wat haer heught uit haer gedachten vaegen,
Ter weerelt innetreen, belust om haere dagen
In 't lichaem wederom te slijten, als voorheen.
  Zoo sprack Anchys, en trock zijn' zoon, en oock met een
De priesterin by zich, in 't midden van de schaeren,
En 't vrolijck gekrioel van al die hier vergaêren,
En zet zich op een hooghte, en heuvel, van waer hy
Haer allen, recht voor hem, op eene lange ry
Kan teffens overzien, en monstren, en zich wennen
Alle aengezichten der genaeckenden te kennen.
Welaen, ick zal u, nu afvaerdigende, 't lot,
Dat u in eeuwigheit beschoren is van Godt,
Ontvouwen, en met een den naem en prijs vermelden,
Die Dardans afkomst zal gebeuren; welcke helden,

gilius gehouden. Vondels Proza-vertaling: *elcke ziel boet haere schult,* komt echter met de verklaring overeen, die er bij de beste commentatoren van gegeven wordt. Minder duidelijk is de vertolking, hier boven gegeven, niet alleen omdat de beteekenis van *gelden,* in den zin van „boeten," *luere, solvere,* (zie KILIAEN *in v.* en *Uitl. Woordenb.* op HOOFT *in v.*) niet dadelijk in 't oog springt, maar ook omdat er niet bij gezegd wordt, wat *ieder ziel gelden* of „boeten" moet.

1106 *Elyzijnsche:* beter dan *Elyzeesche,* als men gemeenlijk schrijft. Gelijk men toch van *Latium* het bijv. n. w. *Latijnsch* afleidt, zoo ook schijnt men van *Elysium Elyzijnsch* te moeten vormen.

1112 *Eenvouwige:* beter had Vondel, of de zetter, hier geschreven: *eenvoudige,* niet alleen omdat het deftiger klinkt, maar ook omdat daardoor alle dubbelzinnigheid vermeden ware. Door *eenvouwig* zou men toch allicht verstaan „wat maar *één vouw* heeft."

1123 *Op een hooghte, en heuvel:* zonderlinge tautologie, waar Vondel zoo gemakkelijk had kunnen schrijven: *op de hoogte eens heuvels.*

1125, 1126 *Zich wennen.... te kennen* voor „leeren kennen."

En wat doorluchtigen, genoemt naer onzen naem,
Uit Itaeljaenschen stamme ons volgen met hun faem.
Dees jongling, [zietge hem op eene heirsteng leunen?]
Die uitgepickt by lot, waerop de grooten steunen,
Hier d'allernaeste plaets van 't zaligh licht beslaet,
Dat 's Sylvius, uw telgh, die uit Italisch zaet,
Gemengt met uwen stamme, en d'eerste, na uw leven,
In 't licht zal komen, aen d'Albaensche scepters geven
Den glans van zijnen naem. Lavinie, uwe ga
En bedgenoote, zal dien koning, vol gena,
Den vader van zoo veele erfkoningen en heeren,
In uwen ouden dagh, die 't ende schijnt t'ontleeren,
In bosschen opvoên, en ons wijt befaemt geslacht
Lang Alba van 't begin regeeren door zijn maght.
De naeste aen deze telgh is d'eer der Troische steden,
Helt Prokas, Kapys volght, en Numitor, wiens treden
Eneas Sylvius nu nastapt, die uw' naem
Bewaert, en, teffens door zijn dappere oorloghsfaem
En zijn godtvruchtigheit, ten hemel in zal stijgen,
Indien hy 't rijxgezagh in Alba koom' te krijgen.

1133 *Heirsteng* voor „heir-" of „veldheerstaf." 't Lat. heeft *pura hasta,* welk woord sommigen in den hier gemelden zin opnemen, anderen met „schepter" vertalen, anderen weder eenvoudig voor een „speer met ijzeren punt" houden. De Proza-vertaling heeft *stang,* wat geen denkbeeld ter wereld oplevert.

1134 *Waerop de grooten steunen:* het is niet duidelijk wat deze ingeschoven rijmlap beteekent. Gingen de woorden *die uitgepickt by lot,* niet vooraf, men zou kunnen denken, dat Vondel hier de *heirsteng,* waarvan gesproken is, nader wilde aanduiden als een zoodanige, „die tot steun voor de aanzienlijken dient;" doch nu moet de plaats wel gevoegd worden bij *lot,* en geeft dan zoo veel te kennen, als dat „de grooten op 't lot steunen," wat echter noch algemeen waar is, noch in dit bijzonder geval had dienen vermeld te worden.

1142 *Uwen ouden dagh, die 't ende schijnt te ontbeeren:* een geweldige omslag van woorden, alleen om uit te drukken, dat Eneas heel oud zal worden; — tenzij men echter uit het laatste gedeelte van den zin zou willen opmaken, dat Vondel (*niet* Vergilius) hier doelt op een overlevering, volgens welke Eneas niet natuurlijk aan zijn einde gekomen, maar in een vervaarlijk onweer verdwenen zou zijn en naderhand aan Ascanius in een verschijning verteld zou hebben, dat hij onder de Goden was opgenomen.

1150 Met dit voorbehoud wordt gezinspeeld op de bijzonderheid, dat Sylvius eerst op zijn drie-en-vijftigste jaar 't gezag in handen kreeg, 't welk tot dien tijd in handen van zijn leermeester was verbleven.

Bezie hoe moedigh zich die jongelingen daer
In 't harnas quijten voor den staet, en 't hoogh altaer.
Maer die met eicken loof en burgerkranssen praelen,
En 't hooft beschaduwen, dat zijnze, die de paelen
Des rijx bevestigen met steden, trots gebouwt,
Nomentum, Gabien, Fidenen, sterck en stout,
En hoogh Kollatie, gesticht in 't berghgeweste,
Pometie, Inuüs, en Bole, en Kores veste;
Nu landen zonder naem, doch wijt befaemt hier na.
De strijtbre Romulus, uit moeder Ilia
Voorheen geboren, uit Assarakus gesproten,
Is hier de minste niet van 's grootvaêrs rijxgenooten.
Bezie hoe hy alree dien dubblen kam op 't hooft
Trots opsteeckt, wat het hooft der Goden hem belooft;
Dewijl hy in 't getal der Goden wort getekent.
O zoon, wat wil de stadt van Rome, dan gerekent
Naemhaftigh, haere maght en heerschende beleit
Met 's aerdtrijcks ommeloop, en haer groothartigheit
Met 's hemels ommekreits bepaelen, en vergrooten!
Deze eene stadt alleen zal haere zeven sloten
Besluiten met een' muur, geluckigh in 't bewint
Door manlijcke afkomst zijn: gelijck vrouw Berecynth,
Met toornen rijck gekroont, op haeren hoogen waegen,
Door Frygiaensche steên ten toon wort omgedraegen,
Gemoedight op de Goôn, haer zoonen, hondert sterck,
Al neven uit haer bloet, die alle, boven 't zwerck,

1161 *Voorheen:* moeilijk valt het, te zeggen, wat Vondel hier met dit woord kan bedoeld hebben. Anchises spreekt toch van toekomstige zaken. Ik kan hier niet anders dan aan een verschrijving denken.

1163 *Dien dubblen kam:* op den helm namel. Ook met een dubbelen kam is de helm van Mars versierd, die voor den vader van Romulus werd gehouden.

1165—1169 De zin zou behoorlijk zijn, indien het woord *vergrooten,* dat hier om 't rijm aan den staart gevoegd is, in vs. 1167 onmiddellijk achter 't woord *maght* geplaatst had kunnen worden. Nu zijn een *macht,* een *beleid* en een *groothartigheid,* die reeds door de grens des aardrijks *bepaald* worden, niet meer voor *vergrooting* vatbaar.

1167 *Heerschende beleit:* heerschappij.

1168 *Ommeloop:* omtrek.

1175, 1176 *Haer zonen.... al neven:* neen: *haer zonen, en hondert neven,* als de Proza-vertaling heeft. Vermoedelijk heeft in het H. S., vs. 1175, niet *Al,* maar *En* gestaan, wat hier althans gevorderd werd.

In 't heldere gestarnt gezeten, daer regeeren.
Nu pas uwe oogen eens wat herwaert aen te keeren.
Bezie uw volck, bezie nu uw Romainen vry.
Dit 's *Cesar*, d'afkomst van Iülus, en haer ry,
Gereedt de wijde poort des hemels in te vaeren.
Dit is de man, dit is de zelve, zoo de maeren
U melden, die u wort zoo menighmael belooft,
Augustus Cesar, uit der Goôn geslacht, een hooft,
Een vorst, die Latium al weder zal verblijden,
En brengen het geluck en weelde en goude tijden
Te voorschijn, daer wel eer Saturnus heeft geheerscht.
Hy zal het rijxgebiet uitbreiden allereerst,
Oock over Garamante, en Indus, rijck van zegen.
Een lantschap, verder dan de dierenriem gelegen,
De zonnebaen, en daer 't gewelf, vol licht gezaeit,
Van Atlas onderstut, op Atlas schouders draeit;
Dit lant, en 't Kaspisch rijck, en zijn Meootsche meeren,
Verschricken ree van verre, ontstelt door 't profeteeren
Van Godts orakels, voor 't verschijnen van dien helt,
En zeven keelen van den Nylstroom staen ontstelt.
Noit heeft Alcides zoo veel landen overtogen,
Neen zeker, [schoon de pijl, van zijne pees gevlogen,
De snelle hinde met haer kopre voeten schoot,
Of 't bosch van Erymanth verloste uit last en noot;
En met zijn' boogh de slang van Lerne heeft verschrocken :]
Noch Bacchus, na den slagh, van tigren voortgetrocken,
Die hy inspannen dorst, en mennen, zonder schroom,
Van Nysaes hooge kruin, met zijnen groenen toom
Van wijngertbladeren: en staenwe noch beladen,

1180 *d'Afkomst van Iülus, en haer ry:* wat is *de ry van een afkomst?* Eenvoudiger en beter heeft de Proza-vertaling: *Julus geheele afkomst.*

1184, 1185 *Een hooft, een vorst:* waarschijnlijk moet hier gelezen worden: *een hooft* en *vorst.*

1187 *Daer:* staat hier in de beteekenis, die het nog in 't gewoon gesprek heeft, t. w.: van „ter plaatse, waar."

1190 *Een lantschap,* enz.: hiermede wordt Zuid-Afrika bedoeld.

1193 *Meootsche meeren:* thans de Zee van Azof.

1194, 1195 *Ontstelt,* enz.: volgens SUETONIUS *Vita Aug.* 94 zou, kort vóór de geboorte van Augustus, een wonder te Rome zijn geschied, waardoor werd aangekondigd dat er een koning van Rome door Natuur zou worden voortgebracht. Men weet, dat door velen die profecieën, zoowel als deze en andere plaatsen van Vergilius, op Christus worden geduid.

En twijflen onzen naem en lof door brave daeden
Te recken eeuwen lang? of houdt de vrees ons staen?
Beletze ons in 't Ausoonsch geweste neêr te slaen?
Maer wie is dit, die gins met tacken van olyven
Dus uitmunt, en den dienst der Goden pooght te stijven,
En offers innevoert? Ick ken den grijzen baert,
En 't haer des konings, die, eerst arm en onvermaert,
Uit zijn laegh Kuriën, een arrem lant, ten leste
Beroepen in een rijck, dat groot is, eerst de veste
Door zijne wetten streckt. Zijn nazaet Tullus stoort
De rust des vaderlants, en opent d'oorloghspoort
Voor mannen, die een wijl den oorelogh ontwenden,
Den krijgh verleerden, en noch noit triomfen kenden.
Hem volleght Ankus, ruim zoo trots, der gilden vrient,
En met de gunst van 't graeu te jammerlijck gedient.
Wilt gy Tarquijnen zien 't gekroonde hooft opsteecken,
En Brutus ziel, zoo trots in 't schellemstuck te wreecken,
De vryheit wederom te zetten in haer kracht?
De strenge rechtbijl en de burgermeesters maght
Wort eerst dien grooten man met reden opgedragen.
d'Onzaelge vader zal zijn zoons, die d'oorloghsplaegen
Op nieu berockenen, verwijzen onvertsaeght,
Uit liefde, die hy tot de goude vryheit draeght,
Oock zonder aen te zien hoe dit den nageboren
En zijn' nakomeling noch klincken zal in d'ooren.
De treck ten vaderlande, en lust, om onvergaen
Te leven op de tong, zal verre bovenstaen.
Zie daer de Deciën en Drusen staen, als stijlen,
Na hen Torquaet, te wreet in 't straffen met zijn bylen,
En dan Kamillus, wien de natoght wel geluckt,
En keert met standerden, zijn vyants vuist ontruckt.

1212 *Des konings:* hier wordt Numa bedoeld.

1219 *Der gilden vrient:* Vergilius had, en om goede redenen, van geen *gilden* gesproken.

1220 *Te jammerlijck:* de Proza-vertaling heeft hier 't minder sterke *te zeer*, wat dan ook beter met 't Lat. *jam nimium* overeenkomt. Intusschen is de verandering niet af te keuren; dewijl zoowel Vergilius als Vondel, als de partij der Patriciërs toegedaan, het *jammerlijk* moesten vinden, dat Ankus een *roi-citoyen* geweest was.

1234 *Torquaet:* T. Manlius Torquatus.

1235 *De natoght:* t. w.: na de jammerlijke nederlaag van Allia.

Maer dit eendraghtigh paer, twee groote en brave zielen,
Die noch in duisternis gedompelt vrede hielen,
En gy hier blincken ziet in 't harnas te gelijck,
Och, wat al oorloghs, welck een neêrlaegh zou hen 't rijck
Noch onderlinge zien berockenen te zamen,
Indienze eens voor den dagh in 't licht ter weerelt quamen!
De schoonvaêr stijgende van d'Alpen naer beneên,
En van Monekus slot; de schoonzoon aengetreên
En tegens hem gekant met strijtbaere Oosterlingen.
Ay kinders, wacht u van elckandre te bespringen
Met zulck een' krijgh, noch zet met zulck een ernst en smert
Uw stercke heirspits niet den vaderlande op 't hart:
En gy voor al, mijn telgh, uit 's hemels stam gesproten,
Worp wech 't geweer: verschoon uw eige rijxgenooten.
Dees, door de neêrlaegh des Achaiers, wijt vermaert,
Zal overwinner van Korinthe, door het zwaert
En vier verwoest, den bergh en 't Kapitool oprijden,
En, triomfeerende op zijn' wagen, elck verblijden:
Dees dappre zal Mycene en Agamemnons stadt,
Het zaet van Eakus, en d'afkomst, die men schat
Van helt Achilles af te daelen, al te gader
Verdelgen, tot een wraeck van zijn' Trojaenschen vader
En grootvaêrs, en de kerck van Pallas, snoot geschent.
Wie kan u, Kato, door uw grootheit elck bekent,
Wie kan, ô Kossus, u voorbygaen, zonder melden?
Wie Gracchus out geslacht? wie bey deze oorloghshelden,
De dappre Scipioos, twee oorloghsblixems, het
Bederf van Libye, en Karthage, in puin geplet?
Of helt Fabricius, die zijnen acker ploeghde,
En, vry van goutzucht, rijck in 't kleene zich genoeghde?
Of u, Serraen, die stil uw zaet in 't lant begraeft?
Waer rucktge, ô Fabien, my, moede en afgeslaeft?
Gy, allergrootste, zijt de man by uw vertrouden,

1237 *Dit eendraghtigh paer:* Caesar en Pompejus.

1251 volgg. Met de hier vermelde krijgsbedrijven worden, volgens de commentatoren, die van Emilius Paulus bedoeld.

1260 *Kato:* namel. M. Portius.

1261 *Kossus:* A. Cornelius Cossus.

1267 *Serraen:* Serranus, „de zaaier," was een bijnaam, aan Regulus gegeven, die, als bekend is, op 't land arbeidde, toen men hem 't Consulschap kwam aanbieden.

Die 's vyants heir verleit, en, met hem op te houden,
Alleen den ganschen staet, de hooftstadt Rome, ontzet.
'k Geloof een ander zal in koper, kloeck en net,
Het leven en natuur met zijn graefyzer tergen;
Een ander beelden uit de marmersteene bergen
Naer 't leven houwen; of zijn pleit ter vierschaer kleên
Met schijn van beter recht; of, nut voor 't algemeen,
De starren schieten met den graedboogh, wisser weeten
De starren ga te slaen, en 's hemels loop te meeten:
Maer gy Romain, u past, uw werck is 't, dat gy ziet
Te heerschen over 't volck in 't weereltsche gebiet,
Een rechte maet en wijs op pais en vre te zetten,
't Gedwee te spaeren, en het trotse hart te pletten.
Zoo spreeckt de vader vast den zoon Eneas aen,
Terwijlze luisteren, en heel verwondert staen.
Hy voeght 'er dit noch by: ay zie Marcellus treden,
Die uitmunt met zijn' roof, den vyanden ontstreden;
Hoe hy in 't heldenperck dus uitsteeckt boven al.
Dees ridder zal de stadt van Rome, in ongeval
En maghtige onrust, vast en buiten zorgen stellen,
Den Peen en Gal, gelijck muityns, ter neder vellen,
En, voor de derdemael, zijn' wapenroof met pracht
Ophangen, Godt Quirijn ter eere, en zijn geslacht.
Toen sprack Eneas: want hy zagh voorby hem treden
Een' braven jongelingk, heel schoon van leest en leden,
En blanck in 't harrenas, doch die, niet al te bly
In 't aengezicht, zijn hooft liet hangen overzy:
Ay vader, zegh wat zoon by deze toghtgenoöten
Geleit Marcel? is 't een nakomelingk, gesproten
Uit hoogen stamme? wat een vreeslijck gekrieoel
Der megenooten is omtrent hem in 't gewoel!
Hoe zweemt hy naer Marcel! maer zie eens hoe daer boven
Hem zulck een donckre wolck hangt over 't hooft geschoven.

1273 *Tergen:* in de middelbare beteekenis van „tarten." De Proza-vertaling heeft *nabootsen.*

1274 *Uit de marmersteene bergen:* uit de bergen, die marmersteen opleveren.

1282 *'t Gedwee te spaeren: gedwee* dient hier bij 't later volgende *hart* gebracht te worden.

1290 *Muityns:* ik herinner mij niet, dit basterdwoord meer bij Vondel aangetroffen te hebben; 't is intusschen even wettig als *ravijn, rabbijn, gordijn, kristallijn.*

Anchys de vader sprack met traenen in 't gezicht:
Och zoon, och onderzoeck niet reuckeloos noch licht
De groote droefheit van uwe erfnakomelingen.
Het hemelsch nootlot, door geene aerdtsche maght te [dwingen,
Zal deze telg alleen de weerelt laeten zien,
En niet gedoogen dat zy bloeie. ô Goôn, misschien
Stont gy beducht, als of de Roomsche stam te maghtigh
Zou groeien, zoo dees telgh, dus zegenrijck en krachtigh,
Haer' wasdom had bereickt. Hoe droevigh en beroert
Wort hy naer 't velt van Mars in Mavors stadt gevoert,
Met eenen langen sleep van mannen! wat al lijcken
Zult gy, ô Tibergodt, met uwe watren strijcken,
Wanneerge vloeit en stroomt voorby het nieuwe graf!
Geen knaep uit Troischen stamme en Frygische afkomst gaf
Aen zijn Latynsch geslacht die hoop van triomfeeren:
Noch Romulus landou zal nimmer dus braveeren
Op eenigh voesterkint. ô steun van 't vaderlant!
Och overoude trou, en onverwonne hant!
Niet een zou hem vergeefs, wanneer hy 's vyants harten
Uitdaegen quam in 't velt, bejegenen en tarten;
Het zy te voet, het zy hy een schuimbeckend paert
Met scherpe spooren noopte. Och, knaep, beklaegens waert,
Indien gy eenighzins uw nootlot kneust na dezen,
Gy zult gewisselijck alleen Marcellus wezen.
Brengt lelien, en pluckt geheele bedden af,
Dat ick met purperverf en bloemen 't edel graf
Bestroie, en met dees gift mijn afkomsts lijck stoffeere,
Haer ziel berechte, en met een ydle staetsie eere.
Dus dwaelenze doorgaens door al dees streeck in 't dal,
In ruime en ope lucht, en monsteren het al.
Na dat Anchys zijn' zoon dus omleide, en ontvonckte
In liefde tot de faem, waermê men namaels pronckte,
Een faem van dapperheit, zoo melt hy hem voortaen
Wat oorelogen noch al uit te voeren staen,
Berecht hem van den staet der Laurentijnsche volcken,
En van Latinus stadt, en hoe hy alle wolcken
Van zwaericheden best gerust ontschuilen magh,
En uitstaen, zonder noot. De Slaepgodt, die den dagh
En 't licht vermijt, heeft een paer poorten, daer beneden.

1337 *Laurentijnsche volcken:* namel. „de Latijnen en Rutuliërs."

De waere geesten licht door d'eene poort uitgleden,
Dees heet de horenpoort, en d'andere, waerdoor
De ziel den valschen droom om hoogh zent, is yvoor,
En gansch uit wit yvoor gebouwt, en gladt gesleepen.
Anchys, die zijnen zoon, gelijck het was begreepen,
Met dees waerzeggerin had koutende omgeleit,
Laetze uit d'yvoore poort, daer zoon en vader scheit.
Eneas neemt den wegh naer strant toe, en de vlooten,
Bezoeckt de mackers, vaert daerna met zijn genooten
Het zeestrant langs, tot aen Kajete, en zijne ree:
Daer worpt men 't ancker uit: daer leght de vloot aen zee.

1343 *De horenpoort:* duidelijker: „de hoornen poort." Het beeld is aan Homerus ontleend.

1344, 1345 *Is yvoor, en gansch uit wit yvoor:* al wederom tweemalen hetzelfde.

1351 *Kajete:* een stad van Latium, benoorden Napels, aan de voedster van Eneas — zie vs. 1 van 't volgende Boek — haar naam ontleenende, die thans in Gaëta verbasterd is.

HET ZEVENSTE BOECK.

INHOUDT.

Na dat Hesperische aerde Eneas voester deckt,
Vermijt hy Circe, komt den Tyber ingeloopen,
Aen 't lang gewenschte lant, en slaet zich neêr, en weckt
Latinus uit den droom, die zet zijn grenzen open,
Ja biet zijn dochter hem ten echt; dies Iuno raest,
En noopt de Razerny om dit verdragh te stooren.
Amate schreit, en tiert: neef Turnus zit verbaest:
Het volck wort hantgemeen, en loopt den vorst om d'ooren.
Men smijt de krijghspoort op, in weêrwil van 't palais,
En monstert volck by volck, tot steurnis van dien pais.

Kajete, voester van Eneas, die uw leven
Hier endighde, gy hebt ons zeekust oock verheven
Met eenen eeuwigen onsterfelijcken naem,
En uwe grafstê, zoo noch eenige eer en faem
Den overleden volght, behoudt noch haer waerdye,
Uw koudt gebeent zijn' naem, in 't groote Hesperye.
Maer als Eneas nu zijn vaders jaergety,
De staetsi van het graf kerckplichtelijck hierby
Geviert hadde, en de zee en 't weêr raeckte aen 't bedaeren,
Zoo ging hy t'zeil, en is de haven uitgevaeren.
De nacht viel naulijx, of een labberkoelte rees,
Op 't rijzen van de maen, die hun den zeewegh wees,
En over 't water scheen, en flickerde in de vloeden.
Zy gingen strijcken by den oever heene, en spoedden
Langs Circes zeekust, die hier allernaest aen leit,
En daer 't gevaerlijck woudt doorgaens met weêrgalm vleit,

Vergelijk den „Inhoudt" der Proza-vertaling, en de Kantaanteekeningen aldaar.

Op 't liefelijck gezangk van 't hooft der toverinnen,
De rijcke dochter van de zonne, die hier, binnen
Het trots gewelf, by nacht, het schietspoel met haer hant
Door fijne scheering schiet, en cedre fackels brant,
Een' aengenaemen geur. Men hoort van hier de leeuwen
Van gramschap brullen, die te node aen bant, vast schreeuwen
Heel spa, by nacht, en hoe met schrickelijck geschal
Geborstelt zwijn en beer vast razen in den stal,
De groote wolf niet rust van huilen, en van tieren.
De wreede Circe schoot hun aen de grijns van dieren,
En ruige huidt, en muil, en schudde eerst door haer kruit
En toverkracht den schijn van 't menschelijck wezen uit.
Neptuin, om dees godtvruchte uitlandige gemoeden
Van Troje voor gedroght en ongediert te hoeden,
Te hindren datze, hier gehavent en bestreên,
Niet zouden, tot hun ramp, dit heiloos strant betreên,
Verleent de vloot voor wint, en heil en spoet in 't vaeren,
En voertze, zonder noot, langs barningen, en baren.
  Het water bloosde alree van 't heldre morgenroot:
d'Oranje dageraet bescheen den hemelkloot
Daer boven met den glans van haeren roozewagen:
De wint ging leggen: men vernam 'er buy noch vlaegen:
De zee wert stil en kalm: de riemen hielden slagh
In 't weecke marmer: als Eneas voor zich zagh,
Van verre en uit der zee, een bosch met hooge boomen,
Waer door de blonde Godt des Tybers af komt stroomen,
Met eenen zoeten en genoeghelijcken vliet,
En snelle wieling, die veel zants in 't zeeschuim giet.
Men zagh'er vlught by vlught, en allerhande vogels,
Gewoon, rondom de kil en oevers, op hun vlogels
Te zweven, hier de lucht vast streelen met hunn' zangk,
En wiltzangk, en door 't bosch heenvliegen, vry van dwangk.
De vorst verheught, geboodt de mackers voort te wenden,
Te stuuren strandewaert, en voer met zijn bekenden
Den stroom in, van het loof beschaduwt, koel en luw.
  Welaen, ô Zangheldin, 'k vermelde in vaerzen nu
Wat vorsten Latium regeerden lang te voren,
Den staet des lants van outs, en hoe 't hier stont geschoren,
Als eerst het uitheemsch heir met zijne vloote, aen 't strant

24 *Geborstelt:* borstelig, met borstels bezet.

En op d'Ausoonsche kust, uit ope zee, belant.
Ick wil den oorlogh, van zijn' oirsprong af, verhaelen.
O zanggodin, verlicht den dichter met uw straelen.
'k Zal gruwzaeme oorlogen ontvouwen, en 't gewelt
Der koningen, die, bits en bloedigh in het velt,
Elckandre gaen te keer; wat heirkracht uit Tyrreenen
Te velde quam, en hoe Italie, op de beenen,
In 't harnas tegens een gekant stont, hof by hof.
Hier wort een lange ry van zaecken, hooger stof
Voor my geboren. 'k Vang een werck aen, dat gewightigh
En groot is van belang. Latinus stuurt voorzichtigh
In zijnen ouderdom, als koning, heel gerust,
De steên en landen lang in vre, naer zijnen lust.
Men houdt Godt Faunus en Marike, een nymf, te gader,
Een Laurentynsche nymf, zijne ouders. Faunus vader
Was koning Pikus, die van Godt Saturnus quam,
Waeruit dit braef geslacht zijn' eersten oirsprong nam.
Latinus was van Godt geen manlijck oir beschoren,
Of zoon: want dees wert hem, na dat hy was geboren,
In 't opgaen van zijn jeught, met grooten rouwe ontrooft.
Dees kroon en erfnis hing een dochter boven 't hooft,
Die ree volwassen was, en huwbaer. Al de braven
Van gansch Ausoniën en Latium aen 't draven
En dringen naer dees maeght: en boven andre in 't rijck
Stont Turnus oock ten hoof naer zulck een huwelijck;
Een vorst, die overschoon, van hoogen huize en stamme,
En by de koningin gezien was, die zijn vlamme
Vast hoop gaf, en dees trou, uit al haer maght en kracht,
Zocht door te drijven: maer de schrick van al 't geslacht
Voor menigh voorspoock hielt dit sleepen. In het midden
Van 't hof, en zijn kapel stont, daer men plagh te bidden,
Een heilige laurier, godtvruchtigh uit ontzagh
Veel jaeren lang ge-eert. Latinus op dien dagh
Toen hy dit hof eerst boude [indienwe recht verstonden,]
Had Febus dezen boom, zoo dra die wiert gevonden,
Godtsdienstigh toegewijdt, en dezen boutroep hier
Genoemt Laurenters naer dien boom en lauwerier,
Op wiens verheven top een dicke zwarrem byen

80 *Huwelijck:* zie het aangemerkte op vs. 143 van Boek VI.

['k, Verhael wat wonders,] uit de lucht, van alle zyen,
Al brommende onvoorziens zich zette, en die, met been
Aen been gevlochten, en gestrengelt onder een,
Aen dezen groenen tack in 't endt gerust bleef hangen.
De wichlaer riep terstont: wy zien met groot verlangen
Een uitheemsch hooft alree genaecken met zijn schaer,
Dees lantstreeck zoecken uit die streecken, en zich daer
Ter neder slaen, en op den hoogen burgh regeeren.
Behalve dit, terwijl de dochter Godt wil eeren,
En, staende aen 's vaders zy, met haere kuische toorts
't Gewyde altaer ontsteeckt, zoo schijnt zich zorghlijck voorts
['t Luidt schrickelijck,] de vlam in 't hangend haer te mengen,
Al 't hooftcieraet in 't vier te blaecken, en te zengen,
Te branden dat het kraeckt, de koningklijcke vlecht
Te barnen, en de kroon, gesteente in gout gehecht,
Te schittren, en, in gloet gestelt, met roock te smetten,
En voort het gansche hof in lichten brant te zetten.
Dit wert voor vry wat groots, wat wonders aengezien,
Als wou 't een' grooten en doorluchten naem bediên,
Haer toebeschoren, doch dat dit den staet en volcke
Verkuntschapte eenen brant, die uit een oorloghswolcke
Hun hoofden treffen zou. De koning, om 't gezicht
Bekommert, gaet terstont naer Faunus, en zoeckt licht
Uit 's vaders mont, op dat die 't nootlot hem ontvouwe,
Leeft met oraklen raet, in 't godtswoudt der landouwe
Van 't hooge Albunea, daer, diep in 't grootste bosch
Van allen, een gewijde en klaere springbron los
En helder opwelt, die, beschaduwt dicht van blaêren,
Een' zwaeren zwaveldamp uitademt voor de schaeren.
d'Inwooners van Italje, en 't gansch Enotrisch lant,

95, 96 *Been aen been:* de uitdrukking klinkt vreemd, wanneer gesproken wordt van insecten, die juist daardoor zich van de overige diersoorten onderscheiden, dat zij alle *been* missen. 't Is waar, *poot aan poot* had niet zeer deftig geklonken. Intusschen is de uitdrukking in zooverre nauwkeurig, dat de bijen soms met de pooten aan elkander hangen.

102 *Terwijl,* enz.: duidelijker is de Proza-vertaling: *terwijl Lavinie de maeght, neffens heuren vader staende, het altaer met heur kuische toortsen ontstack.*

109 *Te schittren:* activ. voor „te doen schitteren."

120, 121 *Klaere.... en helder:* deze beide epitheta zijn van Vondel, die gewis niet nadacht, dat een zwavelbron moeilijk de eigenschap bezitten kon, die er mede wordt aangeduid.

Om raet verlegen, hier om raet gelijcker hant
Verschijnen, en wanneer de priester zijne giften
En offergaven brengt, en 's nachts door 's hemels driften
Zich in de stilte streckt op d'uitgespreide vacht
Van heiligh offervee en schaepen, versch geslaght,
Dan ziet hy in den slaep, te wonderlijck gedreven,
Veel spoockeryen heene en weder ommezweven,
Verneemt veel stemmen, spreeckt met Goden, en, vol schricks,
Spreeckt door Avernus mont met Acheron, en Styx.
Latinus, vader van de dochter, ging dees hoecken
En wouden nu, om raet en antwoort, zelf bezoecken.
Hy slaghte naer den stijl een hondertvoude gift
Van schaepen, leide zich op d'aerde door Godts drift,
Op d'uitgespreide vacht en vellen voor Godts kooren.
Toen liet zich eene stem ten diepen woude uit hooren:
Besté, mijn zoon, u kint aen geen Latynen uit.
Bestem, om niemants drift, dit huwelijxbesluit.
Uitheemsche schoonzoons zijn niet verre, en ree voorhanden,
Die door hunne afkomst eens ons faem, door alle landen,
Tot aen den hemel toe verheffen, uit wier struick
Uwe afkomst noch zal zien hoe ieder buige en duick'
Voor haere voetschabelle, en zy, ten lange leste,
Beheersche al wat de zon beschijnt van ooste en weste,
Van d'eene aen d'andre zee. Latinus houdt dit woort
Van vader Faunus, en zijn stem, by nacht gehoort,
Niet stil, en ongemelt; dies had de Faem, gevaeren
Door gansch Ausonie en zijn steên, de nieuwe maeren,
Alreede wijdt en zijt verbreit, tot ieders vreught.
Toen nu Laomedons geslacht en manbre jeught
De vloot quam aen de wal en groenen oever meeren,
Zoo gingk Eneas en d'aenzienelijckste heeren
En schoone Iülus mê zich legren aen den stroom,
In 't lommerkoele loof van eenen hoogen boom.
Men brengt 'er kost en spijs in 't gras, voor volck en vorsten,
En leght het eeten neêr op harde gerste korsten,
[Jupijn gaf hun dit in,] en recht'er onbelaên
Wilde appels uit het woudt op dees taljooren aen.
De kost was nu verteert, als hongersnoot hen perste
Te bijten met de kies in deze korst, de gerste
t'Ontwijden met den mont, te grijpen met de hant,

En stout de vloocke korst te maelen met den tant,
Gelijck hun was gespelt, te kaeuwen, niet te myen.
Toen riep Iülus, doch hy rept geen wichleryen:
Helaes, wy eeten oock ons tafels. Naulijx was
Dit woort noch uit den mont, of zy begreepen ras
Dat hunne zwaricheit een eindt nam, en de vader
Verstont uit zijnen knaep, voor d'andere allegader,
't Orakel, wert verbaest, en zat verruckt, en stom.
Hy riep terstont: nu zijt gegroet, en wellekom,
O lant, by nootlot my geschoncken, en beschoren.
Getrouwe Huisgoôn van out Troje, lang verloren,
Zijt hartelijck gegroet, aen dezen waterkant.
Hier is ons huis, en wijck, en eigen vaderlant:
Want vader, 't valt my in, door die geheimenissen
My mijn fortuin voorspelde: ô zoon, het zal niet missen,
Wanneer de honger u, van sucklen afgeslooft,
Aen d'onbekende kust zal perssen, hooft voor hooft,
Als 't eeten is verteert, de tafels oock te knouwen,
Dan is het tijt daer huis en wal en poort te bouwen.
Dit is de hongersnoot, ons lang voorheen gespelt,
De leste zwaricheit, die nu een einde stelt
Van alle omsuckeling. Wel aen dan, laet ons blijde,
Zoo dra de zon verschijne, aen deze en geene zijde,
Ter haven uitgaen, en verneemen allesins
Naer 's lants gelegenheit: wat lieden hier en gins
Gezeten zijn; bezien wat steden zy hier stichtten.
Nu drinckt Jupijn, om 't hart van zorgen te verlichten,
Met offerkelcken toe, en roept Anchises aen:
Schaft wijnen op den disch. Zoo spreeckt hy onbelaên,
Bekranst zijn haer met loof, en onverwelckbre blaêren.
Hy bidt den Lantgodt aen, en d'Aerde, milt in 't baeren,
En d'eerste Godtheit, en de Nymfen daer omtrent,

164 *Vloocke:* de Proza-vertaling heeft *vlacke,* en men zou allicht *vloocke* voor een zetfout houden, indien 't niet in vs. 274 hierachter terugkwam.

166 *Doch hy rept geen wichleryen:* de Proza-vertaling had, eenvoudig: *zonder meer te reppen dat hier op sloegh,* 't welk beter het Latijn *nec plura alludens* teruggeeft. De eigenlijke bedoeling van Vergilius schijnt best aldus vertolkt: „zonder eenige toespeling aan zijn woorden te hechten."

167 *Helaes:* lees: kijk eens! — Ascanius denkt er niet aan, hier een uitroep te doen, die verdriet of leedwezen te kennen geeft.

Met een de vlieten, hun noch nieu en onbekent.
Hy roept daerna den Nacht en starren aen met eenen,
Die in de duisternis te klaerder elck verscheenen,
En Jupiter van Ide, en Vesta, moeder van
De Goden, een voor een in 't starlicht hofgespan,
Zijne ouders, Venus in de hemelen t'aenschouwen,
Anchises, onder d'aerde, in zalige landouwen.
Toen donderde Jupijn wel drymael van om hoogh,
By schoon en helder weêr, en zwaeide uit 's hemels boogh
Den flickerenden strael des blixems voor den volcke,
En schitterde met vier en gout uit eene wolcke.
Terstont verspreide zich 't gerucht op dit geluit
By 't volck van Troje en al de reisgenooten uit,
Dat nu de dagh en tijt hen allen met betrouwen
Den lang beloofden muur en vesten riet te bouwen.
Men stelt 'er nu om strijt de maeltijt toe op strant,
En wenscht elckandren, met den wijnkelck op de hant,
Geluck, en kranst den wijn en wijnschael, vry van vreezen.
  Zoo ras als 's andren daeghs de zon was opgerezen,
En met haer goude lamp de weerelt overscheen,
Ging elck zijns weeghs bezien des lants gelegenheên,
De stranden, en het volck, de stadt, en grens, en paelen.
Numikus bronaêr giet dit meer in deze daelen.
Daer woont de Latynist, die geen gewelt ontziet.
De Tyberstroom vloeit gins. Anchises zoon gebiet
Hierna een honderttal gezanten, uitgekoren
Uit allerhanden staet, en al met een' geschoren
Olijfkrans, Pallas loof, bevlochten, naer de stadt
En 's konings hooge vest te treden, om door schat
En gaven vrede voor den Troischen te bedingen.
Zy sloften niet, zoo dra zy dezen last ontfingen,
En spoedden derwaert heen. Eneas rept zich vroegh,
En roit, terwijlze gaen, de vesten met den ploegh,
Steeckt graft en erven af, en treckt om d'eerste hutten,
Langs stroom en strant, een wal, gesterckt, om ramp te
Met spitse paelen, dicht en legerswijs geheit. [schutten,
De jeught heeft naulijx noch haer heenreis afgeleit,

218 *Numikus:* een riviertje van Latium.
219 *De Latynist* voor *de Latijner,* als de Proza-vertaling heeft.

Of ziet van verre alree Latynsch gebou, en daecken,
En torens, hoogh van spits, en al de stadt genaecken.
De bloem der jongkheit, al wat frisch te paerde zat,
Gewent en oefent zich rondom en voor de stadt,
Gewent de rossen in het stof voor haeren wagen,
Of spant den strengen boogh, of durf zijn maets uitdaegen
Te worpen met den schicht, die taey is. Dees braveert
Den andren met de pees, of rent, en draeft, en keert;
Wanneer een bode, hen te paert voorbygestoven,
Den ouden koning melt dat brave mans van boven,
En in uitheemsche draght, genaecken. Hy belast
Die mannen binnen 't hof te roepen, zet zich vast
Op 's grootvaêrs erfstoel neêr, in 't midden van de zaelen.
Men zagh in 't hooghste van de stadt het hof staen praelen,
Op hondert zuilen, groot en heerelijck gesticht,
Het hof van Pikus, den Laurenter, naer en dicht
Van bosch, ontzaghbaer om den godtsdienst van de vaderen.
Hier plaghtenze van outs kerckplichtigh te vergaderen,
De koningen met pracht te welkomen, wanneer
Men hun den scepter gaf, en met eerbiedige eer
De byl en bondel wiert eenstemmigh opgedraegen.
Dit hof versteckte hun een kerck op hooge dagen.
Men hielt'er feesten, en 't gewijde kerckbancket.
De vaders plaghten hier, na 't slaghten, op het vet
Der offerrammen, aen den langen disch te teeren.
Hier stonden in 't poortael der vaderen en heeren
Stambeelden op een ry, uit cedrenhout gesneên,
De vader Italus, Sabyn, en oock met een
Saturnus, out en grijs, wiens wijnstock d'eerste bloeide,
Gekent aen 't kromme mes, waermê hy wijngert snoeide,
Oock met twee tronien Godt Janus uitgebeelt,
En andre koningen, van 's rijx begin geteelt,
Die eerlijck in het velt hun bloet voor 't lant vergoten.
Het heiligh pylerwerck hing gestoffeert met sloten
Van poorten, wapenroof, en wagens, kromme bijl,
Gekamde helmen, schilt, rondas, en schicht, en pijl,
En snijten, 's vyants vloote ontruckt, en afgereeten.
De koning Pikus zelf, heel braef te paert gezeten,
Zat met den purperen en korten wichelrock
Om 't lijf gegort, en droegh den krommen wichelstock

Van Godt Quirinus in de rechte hant, in d'ander
Den kleenen vloocken schilt. Vrou Circe, schalck en
En eertijts blaeckende van ongetoomde min, [schrander,
Sloegh met haer goude roe den vorst, herschiep hem in
Een' vogel door vergift, en spickelde zijn veêren
Met veelerhande verf. Latinus, voor zijn heeren,
In dezen tempel van de Goôn, op vaders troon
Gezeten, liet terstont de Troischen binnen noôn,
En hief dus minzaem aen: nu zeght, gy Dardanieren:
Want uw geslacht, en stadt, en zede in 't volck te stieren
Zijn ons niet onbekent: oock heeft men al gehoort
Hoe gyliên over zee u spoet naer dezen oort;
Wat zoecktge? wat 's uw wit? wat noot heeft u gedreven
Door zoo veel blaeuwe zeen en baren om te zweven,
Naer onze Ausoonsche kust? het zy gy dezen stroom
Gekozen hebt, en in de haven, buiten schroom,
Geraeckte, by gebreck van kennisse der wegen;
Of aengesmeten wiert, door storm en wint verlegen:
Gelijck den zeeman, van de baren omgezwaeit,
Veel onweêrs over 't hooft, by tijt en ontijt, waeit;
Gy mooght hier havenen, en hebt geensins te schroomen:
Want wy Latynen, van Saturnus zijn gekomen,
Een volck, dat, zonder dwangk van wetten aengeport,
De billijckheit, de wijs, den oudren ingestort,
Gewilligh volght: en my gedenckt [het is geen leugen,
Al magh het weinigen, die nu noch leven, heugen,]
Dat d'oude Aurunken ons vermelden hoe Dardaen,
Geboren in dit lant, naer Ide, en hooger aen,
De steên van Frygie en naer Samos trock, dat tegen
Out Thracie over, daer den naem af heeft gekreegen.
Hierna van Korithus tot in 't Thyrreensch gezagh
Gereist, wert hy van daer in eenen schooner dagh,
In 't gouden hof der lucht, in 't hemelsch hof, vol lichten,
Gewelkomt op den troon, en ziet altaeren stichten
Voor hem, die in 't getal der Goden wort gekent.

274 *Vloocken schilt:* in de Proza-vertaling staat: *gebogen schilt,* en het is mij thans, bij vergelijking der verschillende plaatsen, waar Vondel 't woord *vloock* bezigt, gebleken, dat de ware beteekenis niet anders is dan wat men gemeenlijk „hol" noemt en de Franschen met *concave* uitdrukken.

293 *Havenen:* hier in den zin van: „veilig blijven."

Ilioneüs volght Latinus dus in ’t endt:
O koning, brave telgh van Faunus, geene baren
Noch stormen dwongen ons aen uwe kust te vaeren,
Noch ’t heeft aen kennis van gestarnte of strant gefeilt:
Wy komen herwaert niet uit onze streeck verzeilt.
Wy, uit een rijck, zoo trots als ’t licht magh overschijnen,
Gejaeght, bezoecken met ons vlooten uw Latynen,
Uw hof, en deze stadt, en koningklijcken staet,
Uit onzen vryen wil, met voorbedachten raet.
Wy rekenen Jupijn, der Goden hooft en vader,
Voor oirsprongk van ons bloet. Al Dardans jeught te gader
Draeght moedt op Jupiter, haer’ grootvaêr. Een Trojaen
Eneas, uit Jupijn gesproten, heeft ons aen
Uw maghtigh hof gestuurt. Een krijghsstorm [opgesteecken
Uit wreet Myceene, en uitgestort op al de streecken
Om Ide, en zijn gewest, daer Asie en Euroop,
Twee weerelden, genoopt van ’t nootlot, overhoop
En tegens een gekant, elckandre op ’t spits ontmoetten,]
Quam oock ter ooren, die misschien, uit aller voeten
Geschoven achteraf, bewoonen ’t veerste lant,
Daer d’Oceaen om vloeit en ebt op ’t zoute strant;
En die zich op den riem der dieren, dwers gespannen,
Daer ’t Kreeftvier brant op ’t hooft der zwarte Mooremannen,
In ’t midden van de vier gewesten, zette alleen.
Wy, uit dien weereltvloet, door zoo veel wilde zeen
En golven omgesleept, en nau den noot ontvloden,
Verzoecken wat verblijfs voor vaderlijcke Goden,
Een voet onnozel strants, en zee en lucht, elck een
Al even na. Betrou wy zullen in ’t gemeen
Ons in ’t Latijnsche rijck niet ongeregelt draegen,
En gy niet luttel eer inleggen by uw dagen.
De gunst van zulck een deught verliest haer’ geur niet licht,
Noch ’t zal Ausonie oit berouwen onverplicht
De Troischen in haer’ schoot te bergen, en t’ontfangen.
Ick zweer by ’t nootlot, dat Eneas aen blijft hangen,

308 Versta: op de welkomstrede van Latinus volgde het antwoord van Ilioneüs.
326 *Oock.... die:* versta: *ook* hun, *die.*
332 *Dien weereltvloet:* de uitdrukking is overdrachtelijk gebezigd, als wilde Ilioneüs zeggen: „uit die zee van wederwaardigheden.” De Proza-vertaling heeft *springvloet,* wat misschien wel zoo goed is.

By zijnen dappren arm, 't zy iemant oit in vre,
Of in den oorelogh en 't woeste harnas mê
Zijn trou ervaeren hebb', dat allerhande lieden
En veele volcken [ay, versma ons niet, al bieden
Wy u de tacken van olyven met gebeên,]
Met Troischen wenschten in een vast verbont te treên:
Maer 't nootlot van de Goôn en hun geboden dreven
Ons voort, om naer dit lant te zoecken, en te streven.
Dardaen, gesproten uit dit lantschap, daeght en noodt,
Apollo dwingt en drijft ons heftigh met de vloot
Naer dit geweste toe, door errenstigh begeeren,
Naer den Tyrreenschen vliet, den Tyber, naer de meeren
En heilge watren van Numikus, en zijn bron.
Eneas boven dit vereert u wat hy kon,
Geringe gaven, uit den Troischen brant getogen,
Kentekens van zijn' staet, en 't voorige vermogen.
Anchys, zijn vader, plagh met dezen gouden kelck
Op 't outer t'offeren. Toen koning Priam elck
En allerhande volck, gedaghvaert naer de wijze,
De wetten voorschreef, dan was dit, den staet ten prijze,
Zijn draght, zijn scepter, en gewijde tullebant,
En feestgewaet, gewrocht van 's Troische joffers hant.
Door deze rede zat Latinus opgetogen,
Sloegh zijn gezicht rontom, en zagh hem onder d'oogen,
Heel sterck, en sloegh 't gezicht in 't endt ter aerde neêr.
Borduurwerck nochte pracht van purper raeckt hem meer,
Noch Priams scepter gaet den koning zoo ter harte,
Als hy, om 't uitbesteên der dochter, met veel smerte
Bezorght is, nu zijn geest aendachtigh 't woudtbescheit,
Godt Faunus antwoort, by zich zelven overleit:
Hoe dees, uit een uitheemsch geweste hier gevaeren,
Gelijck een schoonzoon, zal met zijne dochter paeren,
Uit kracht van 't nootlot, en deze openbaere blijck

373, 374 *Hoe dees.... gelijck een schoonzoon, zal met zijne dochter paeren:* neen: „hoe deze, *als schoonzoon,* met zijn dochter paren zal." — Het woord *een,* om de maat tusschen *gelijk* en *schoonzoon* gevoegd, geeft aan den zin een beteekenis, die niet in Vondels bedoeling was, en hij laat nu Latinus zeggen, niet, dat Eneas zijn schoonzoon worden zal, maar dat hij zich met zijn dochter paren zal, *als of hy zijn schoonzoon ware.*

375 *Deze openbaere blijck:* 't woord wordt tegenwoordig onz. gebezigd. Doch zie BILDERDIJK, *Gesl. in v.*

Van wondermerck, en door een zelve maght in 't rijck
Beroepen wort: hoe hier eene afkomste uit wil spruiten,
Die, braef in 't harrenas, zoo veel gewelts zal stuiten,
En met de wapenen al 's weerelts ommeloop
Bemaghtigen. Hy zeght ten leste, met die hoop
En blyschap in 't gelaet: de goede Goden zegenen
Hun staetorakels, en dit onverhoeds bejegenen.
Gezant van Troje, u wort uw aenzoeck toegestaen.
Ick zal uw gaven en schenckaedjen niet versmaên
Zoo lang Latinus hier, als koning, zal regeeren,
Zult gy noch vruchtbaer lant noch Troischen schat ontbeeren.
Laet slechts Eneas zelf, [treckt 's konings hart zoo zeer
Naer ons; indien zijn ziel dus haeckt zich hier ter neêr
Te slaen, en in 't verbont te worden aengenomen,]
Zijn vrienden onbeschroomt vry onder d'oogen komen.
'k Zal 't achten als een pant van vrientschap en verdragh,
Zoo ick uw' koning hier de hant op geven magh.
Gy mooght terwijl mijn' last uw' koning overdraegen.
'k Heb eene dochter, die ick niet op mijn behaegen,
Noch volgens 't antwoort van mijn vaders woudtkapel,
En veelerhande blijck van godtsmerck en bevel,
Vermagh aen inheemsch bloet te huwen, te besteden.
Zy spellen dat alree de schoonzoons herwaert treden,
Uit buitenlantsch gewest, daer Latium op beidt,
Die, door hunne afkomste en voorzichtigh krijghsbeleit,
Ons aller naem en faem tot aen den hemel heffen:
En 't nootlot schijnt hierme dien vorst op 't hooft te treffen,
Te roepen tot het rijck: oock hoop ick 't, zoo mijn geest
De waerheit my getuight. Zoo spreeckt de vader, leest
De beste paerden uit. Dryhondert staen en brallen
Gehavent aen hun kribbe, in 's konings hooge stallen.
De vorst gebiet terstont die snelle kleppers, met
Hun deckkleên van tapijt en purper, en heel net
En cierlijck voor de borst met gout gegespt, t'ontsnoeren,
En, elck naer zijnen staet, den Troischen toe te voeren.
Zy zijn met gout getoomt, en speelen al verhit
Op 't gouden montstuck. Vorst Eneas, dien hy bidt
En noodight, zendt hy oock een' wagen met twee paerden,
Die, vier en vlam ten neus met moedt uitsnuivende, aerden

406 *Gehavent:* hier staat *havenen* in den zin van „roskammen, schoon maken."

Naer 't hemelsch zaet, waeruit zy sprooten, van zulck slagh
Als Circe loos, ter sluick, de zon, haer' vader, plagh
t'Ontguighlen, toen het stil de moeder deckte, en speelde,
En deze basterden, het puick der stallen, teelde.
d'Eneadynen, nu dus heerelijck te paert
Gezeten, keeren met die gaven strandewaert,
Met 's konings antwoort, en den toegezeiden vrede.
Maer zie Jupijns gemael verbittert, gaf zich reede
Van Argos, d'oude stadt van Inachus, om hoogh,
Hielt stant in d'ope lucht, zagh met een nydigh oogh,
Uit 's hemels troon van verre, en van Pachynus sloten,
En 't Siciljaensche strant, Trojaensche kielen vloten
Recht voor zich, en hoe vorst Eneas, in zijn' schick,
En 't scheepsvolck huizen bouwt, en reede, buiten schrick,
Het vaste lant betreên, en gront en erven winnen.
Zy schudde voort het hoôft [het ging haer aen de zinnen,]
En goot haer' krop dus uit: vervloeckt gebroet, ô schant,
O Dardansch nootlot, dat zich tegens 't onze kant,
Kon ickze al lang niet in 't Sigeesche velt verslinnen?
Kon ick 't verwonnen volck niet dempen, en verwinnen?
Kon 't brandend Troje niet verbranden dezen hoop,
Die midden door het spits en vier en vlam ontsloop?
Maer trouwen ick geloof mijn wraeck, dus uitgevaeren,
Zal endtlijck, moede of zadt, stil zitten, en bedaeren.
'k Bestont oock grimmigh hen, gedreven uit hun rijck,
Te plaegen op de zee, en klampte te gelijck
Den vlughteling aen boort met al de zee en baren.
Men quiste te vergeefs gewelt, en zeegevaeren,
En stormen op het volck van Troje, en hunnen staet.
Wat heeft Charybdis, Scylle, of barnend zant gebaet,
Nu zy, beschut voor zee en my, en vry van zorgen,
Dus binnen d'oevers van den Tyber zijn geborgen,
Naer hunnen wil en wensch? Godt Mars vermoght voorheen
De Lapithen, een volck dat vreeslijck is, te treên:
Der Goden vader zelf gaf 't oude Kalydone
Dianaes wraeck ten beste: en zoo men dit verschoone,
Wat boosheit van Lapyth, of Kalydoners aert
Verdiende zulck een plaegh? maer ick, zoo groot en waert,

433 *Verslinnen: verslinden,* een vorm, vooral in vroeger verzen van Vondel herhaaldelijk aangetroffen.

Een bedgenoote van Jupijn, wat 's al mijn poogen?
Wat rechte ick uit met al mijn krachten en vermogen?
Hoe ick het wende of niet, en waer zich Juno keert,
Zy wordt geduurigh van Eneas gebraveert:
Doch zoo mijn maght in 't ende en goddelijck vermogen
Niet toereickt, liever dan dit langer te gedoogen
Te hulp genomen al wat helpen kan en raên:
En slaept Jupijn om hoogh, schen Plutoos geesten aen.
Maer hoe? men kan hem uit Latinus rijck niet houwen,
En 't nootlot sluit dat hy Lavinie moet trouwen:
Dat zy zoo, evenwel wort zulck een groote zaeck
Al sleepende uitgestelt, verwart, verlet uit wraeck.
Zoo zien twee koningen verwoesten hunne staeten.
Dat schoonvaêr schoonzoon, tot bederf der onderzaeten,
Vry paeren op dien koop. ô Maeght, schep hoop en moedt,
Dus wortge met Trojaensch en met Rutulisch bloet
Ten huwelijck besteet. De razende Bellone
Wil gaerne speelnoot zijn van zulck een overschoone.
Cisseüs dochter, van een bruiloftstorts bevrucht,
Heeft niet alleen een torts gebroght in 's levens lucht,
Maer Venus baert hier oock de zelve vrucht niet minder,
Een' andren Paris, en een lijcktorts weêr tot hinder
Van 't andre Pergamum, dat instort door dees bruit.
  Zoo schudtze haeren krop van wraeck en gramschap uit,
En daelt verbolgen neêr op d'aerde, om stof te zoecken.
Zy daghvaert, uit het hol der zustren, een der Vloecken,
De helsche Alekto hier uit 's afgronts duistre kaeck,
Die bloedige oorelоge, en laegen, schennis, wraeck,
En lasterstucken dicht. De vader van den Tarter,
En 's afgronts zusters zelfs verschrickten noit voor zwarter
Gedroght, of spoock, dat met meer grijnzen u ontmoet,

460 *Schen Plutoos geesten aen:* zal ik de geesten van Pluto op Eneas aanschennen. De Proza-vertaling heeft hier: *kan men den hemel niet vermorwen, ick zal de hel oprockenen.*

473 *Maer Venus baert hier oock de zelve vrucht:* Juno wil hier niet zeggen, dat Venus een tweeden Eneas ter wereld bracht; maar dat zij wederom met denzelfden uitslag werkzaam was.

477 *Om stof te zoecken:* dit zal moeten beteekenen: om geschikte werktuigen voor haar wraak te zoeken.

481 *Dicht:* hier in zijn oorspronkelijke beteekenis van „verzint." De Proza-vertaling heeft *beyvert,* „ter herte neemt."

Zoo byster grimt, en zoo veel zwarte slangen broet.
De wrockster Juno wet haer boosheit met dees rede,
En sprack aldus: ô maeght, nachtdochter, hoor mijn bede,
Neem deze moeite aen: zijt my hierin ten gevall',
Om mijnen naem en faem geheel en overal
Te houden ongekrenckt, dat geene Eneadijnen,
Om d'echt van 's konings spruit, den koning der Latijnen
Om d'ooren loopen, noch zich neêrslaen op den gront
Van 't vette Italië. Gy kunt het vrêverbont
Van broedren, eens gezint, verstooren, wapens spitsen,
Hen aen elckandre fel in 't blancke harnas hitsen,
Verwarren al 't geslacht, en huis, en bloet, en erf.
Gy zijt de stoockebrant, de huisplaegh, en 't bederf,
Weet duizent middelen, en duizenden van plaegen.
Nu schudt uw' krop eens uit, en hael, op mijn behaegen,
Eens voor den dagh al wat hier insteeckt. Dit 's mijn bê.
Verstoor en breeck terstont den ree gesloten vrê,
En zaey het schendigh zaet van godtloze oorelogen,
Op dat de krijghsgezinde en wulpsche zijn vermogen
Te wercke stell', zich voort in 't harnas vinden laet',
En wapen wapen roepe. Alekto, loos en quaet,
Van slangegift besmet, ruckt voort met haer venijnen
Naer 't Laurentijnsche hof, den rijxstoel der Latijnen,
En zet al stil zich in Amates kamer neêr,
Wiens bloet van toorne en angst, om Turnus echt en eer,
En der Trojaenen komst, gewelkomt by de lieden,
Begon, naer vrouwen aert, te schuimen, en te zieden.
Alekto, 't helsche spoock, smeet die vergramde stijf
Een bitse haerslang uit haer blaeuwe vlecht naer 't lijf,
En stackze door de borst en boezem tot in 't harte,
Op datze razende, van boos vergift, en smarte,
Het gansche hof alom moght storten overhoop.
De slang, die tusschen kleet en gladden boezem kroop,
Glipte ongevoelijck voort, begon haer in te blazen

486 *Nachtdochter:* onwelluidende samenkoppeling; in allen gevalle ware *nachtsdochter* beter geweest; men zegt *smidsdochter, boerezoon,* niet *smiddochter, boerzoon.*

507 *Amates:* Amate was de vrouw van Latinus en de zuster van Venilia, Turnus' moeder.

511—522 Schilderachtige regels en Vondel ten volle waardig.

Een' adderigen aert, en broghtze loos aen 't razen.
't Geweldige serpent aen 't krollen, loos en valsch,
Weet, als een keten van fijn gout, zich om den hals
Te kringkelen, gelijck een haersnoer, en gegleden
Kruipt glibberigh, van lidt tot lidt, door al de leden.
Als nu de smet van 't klam venijn dus heeneglipt,
De zinnen eerst bevangt, en in 't gebeente slipt,
En blaeckt het, eer de brant, door al de borst ontsteecken,
Aen 't hart raeckt, hoort men dus Amate treurigh spreecken:
Zy hief weemoedigh, naer den aert der wijven, aen,
Beducht om 't huwlijck van haer kint met dien Trojaen:
Zal nu Lavinie en de Troische balling paeren?
Hebt gy geen deernis met uw dochter, en heur jaeren,
Noch met u zelve? och, och, ô vader, hebtge geen
Medoogentheit met my, de moeder, die alleen
En eenzaem zitten zoude, indien de trouweloze,
Zoo dra de noordwint waey', de vlught te water koze,
In zee stack, en de maeght vervoerde, als zijnen roof?
Quam zoo de Frygiaen, een herder, niet ten hoof,
Te Lacedemon, en vervoerde naer zijn lusten
Heleene, Ledaes spruit, naer zijn Trojaensche kusten?
Waer is uw zuivre trou, uwe eerste zorgh, die gy
Voor d'uwe droeght? waer is uw woort, en hant, zoo vry,
Zoo vast, zoo menighwerf neef Turnus zelf gegeven?
Zoo gy voor Latium een' balling, een' verdreven
Uit vreemde landen tot een' schoonzoon zoeckt, en dit
Dus by u leght, en gy door vader Faunus wit
En last wort aengeperst; voorwaer ick schat met reden
Elck lant, dat op zich zelf van ons gebiet en steden
Is afgezondert, voor uitheemsch, en dat 's de zin
En uitspraeck van de Goôn: en rekent men 't begin
Van Turnus stam; Akrys en Inachus, te zamen
Voorvaders, uit den schoot van 't uitheemsche Argos quamen.
Als zy op deze wijs vergeefs Latinus smeeckt,
En aenhoudt, en verneemt hoe hy haer tegenspreeckt,
En 't vinnige vergift der slange, in 't hart geslopen,
Door al de leden rijdt, begintze, door het noopen
Van 't schrickelijck gedroght, schuimbeckende op de straet,
Door al de groote stadt, met yslijck wangelaet
Te hollen: eveneens gelijck gedraeide tollen

Van 't speelzieck kint, die snel omzwindelen en rollen,
Voor 't klitsen van de zweep, door al de ruime zael
Gedreven heen en weêr, zoo dick en t'elckenmael
De slagh hun vaert geeft, daer onnoosle jonge knaepen
Zich aen 't omloopen van 't boschboomenhout vergaepen.
Zoo zwiertze midden door de steden razend heen,
En door baloorigh volck, en lant, en recht met een
Een grooter gruwel aen, en grooter dollicheden.
Zy veinst zich zelve van Godt Bacchus geest bereden,
En vliegende in het bosch, versteeckt haer dochter vast
In ruigh geberghte, om dus de bruit den Troischen gast
t'Ontweldigen, de feest der bruiloft hem t'ontwrijten.
Zy gilt'er: Evoë, Godt Bacchus! valt aen 't krijten:
Gy zijt het, die alleen de dochter waerdigh zijt:
Want u ter eere wert haer hant ten thyrs gewijt.
Zy voerde uw reien aen om 't outer, liet haer tuiten,
Geheilight u ten prijs, dus groeien, nimmer sluiten
Door haersnoer nochte bant. 't Geraes wort lantgemeen.
Een zelve dolheit brengt de wijven op de been,
Om razende van honck te zitten afgeschoven.
Zy stuiven uit hun huis, en steecken 't hooft naer boven
Vrypostigh in de lucht, en zwaeien 't haer om 't hooft.
Maer andre huilen luit, dat al de lucht verdooft
Met bevende geschal van keelen, trecken vlocken
En tygersvellen aen, en zwaeien wijngertstocken
Vol blâren in de lucht. Amate in 't midden zwaeit
Een barrenende torts van pijnhout, gilt en kraeit,
En zingt het bruiloftsliet van Turnus, heel bewogen,
En van haer dochter. Zy verdraeit haer vierige oogen,
Grimt schichtigh overdwers, en schreeut uit al haer maght:
Waer zijn de vrouwen nu van ons Latijnsch geslacht?
Nu rustigh op, en hoort na my in mijne smarte:
Zoo gy het jammer van Amate treckt ter harte,
En haer begunstight: zoo u 's moeders ongelijck,

562 *'t Boschboomenhout:* de „tol;" maar 't woord luidt te hoogdravend voor zulk een geringe zaak. Van een *tol,* d. i.: van „een klein stuk gedraaid hout," sprekende, moet men de gedachte niet afleiden tot een *bosch* en tot *boomen.* 't Woord, dat Vondel bezigt, is bovendien ongelukkig van samenstelling, en in elk geval zegt men *boomhout, bloemhout,* en niet *boomenhout, bloemenhout.*

Datze in haer dochter lijdt, beweegen kan, dat blijck'
Nu daetelijck. Ontsnoert uw vlechten: valt aen 't tieren,
En helpt ons Bacchus vreught en heiligh wijnfeest vieren.
Dus wort de koningin bereên van Razerny,
Genoopt van Bacchus drift door woudt, en woestyny.
Maer toenze in haeren zin genoegh de dolheit wette,
Latinus hof en raet dus overende zette,
Zoo wort de zelve Alekte, op haere vaele schacht,
Voor wint af naer het hof des Rutulers gebraght,
Daer Danaë een stadt, gelijck men zeght, liet bouwen
Door troepen, die Akrys haer vaders naem behouwen.
De plaets, die Ardea by hun voorvaders hiet,
Is nu een stadt, zoo trots vermaert, gelijck men ziet.
Hier lagh prins Turnus by geval in slaep gevallen
Heel diep, by duister nacht, in 't hof met hooge wallen.
Alekto leght terstont haer opzicht, straf en stijf,
En bystre grijns af, schiet de grijns van een out wijf
En haer gestalte aen, en zy ploeght het hooft met voren.
Zy snoert de grijze vlecht, en vlecht rontom haere ooren
Olijfloof in het haer, verandert zich op 't lest,
Wort Kalybe gelijck, eene overoude best,
En Junoos priesterin, bewaerster van haer' tempel.
Zy komt met deze rede in 't hof, op Turnus drempel:
O Turnus, lijdtge dit, dit gy dus lang om niet
Zoo groot een' arbeit quiste? verdraeghtge dat men ziet
Uw scepters den Dardaen, een' vreemden boutroep, schencken.
De koning, zonder aen uw bloet en zweet te dencken,
Ontzeght u huwelijck en bruitschat te gelijck,
En zoeckt een' vreemdelingk ten erfgenaem van 't rijck.
Beschimpte, ga nu heene, en geef u, zonder hoope
Van loon, in lijfsgevaer. Dat nu uw deught vry sloope
Tyrreensche benden. Help nu Latium aen pais.
Saturnus dochter zelf beveelt dit in 't palais
U t'openbaeren, daer gy suft, en stil blijft slaepen.
Welaen dan, rustigh, schiet het harnas aen, en wapen
Uw volck, en burgery, dat haven woele en strant.

599 *Alekte:* Alekto; doch verkeerd. Zie het aanget. op *Lantgedichten,* Boek I, vs. 600.

615—623 Uit deze verzen maken de scholiasten op, dat Turnus de Latijnen in vroegere oorlogen als bondgenoot had bijgestaan.

Ga steeck de vlooten met den Troischen heer in brant,
Die binnen dezen stroom gerust en veiligh leggen.
De Goôn belasten scherp en streng u dit te zeggen.
Laet zelf Latinus, zoo hy 't huwlijck niet bestemt,
En zijn belofte houdt, gevoelen, dat het klemt,
Hoe Turnus in het velt voor niemant hoeft te schroomen.
De jongeling belacht de priesterin in 't droomen,
Bejegent haer aldus: ick heb alree gehoort
Hoe deze vloot uit zee al binnen 's Tybers boort
Geraeckt is: achtme niet van zulck een vrees bezeten.
Vrou Juno heeftme niet verwaerloost noch vergeeten.
Maer gy, ô moeder, suft van hoogen ouderdom,
En zijt, naerdien de kracht van spellen, doof en stom,
By u verstorven is, met ydle zorgh beladen,
En door onnutte vrees voor koningklijcke daeden
En wapenen, te verre in wichlery misleit.
Bemoey u met de kercke, en beelt en heiligheit
Van Goden ga te slaen: laet mannen wapens roeren:
Laet mannen, wien het past, den dappren oorlogh voeren.
Alekte ontstack van toorne en gramschap op dat woort.
De jongelingk begon van angst te smeecken, voort
Te siddren over al zijn leên van onvermogen.
't Gezicht bleef stijf staen, en bestorven in zijne oogen:
Zoo gruwzaem piepte hem de dolle en razende aen
Met al haer slangen: zoo ziet hy haer blicken staen
In 't aenzicht opgespalckt: hierna, van haet bewogen,
Verdraeideze in haer hooft de roode en gloeiende oogen,
En keert den jongling, die noch veel te zeggen hadt,
En stamelt, haeren neck afkeerigh toe, en prat.
Twee slangen rechteze uit haer vlecht op, als twee pesten.
Zy klatert met de zweep, en schuimbeckt, knoopt ten lesten
Hier deze woorden aen: ben ick een die, verduft
Van hoogen ouderdom, dus kintsch sta, en versuft,
En, nu 't waerzeggen met der tijt al is verstorven,
Door eene onnutte vrees voor krijghsvolck, nieugeworven
By koningen, my zelf bedriegh door wichlery?
Keer herwaert uw gezicht, en oogen. Hier zijn wy,
Van 't hol der zusteren, de Vloecken, opgetogen.

628 *Met den Troischen heer:* beter heeft de Proza-vertaling *met de Frygiaensche vorsten.*

De doot en oorlogh staen alleen in ons vermogen.
Zoo spreecktze, en smijt dien heere een fackel toe, en raeckt
Den boezem met een torts, die roockt, en smoockt, en blaeckt.
Hy springt uit zijnen slaep, en beeft, van schrick bestreden,
En 't zweet breeckt uit van angst door al zijn lijf en leden.
Hy raest om wapens, zoeckt naer wapens op zijn bedt,
In al de kamer, haeckt naer wapens, wort ontzet
Van dollen oorloghslust, vervoert en aengedreven.
Zijn gramschap slacht de vlam, die kraeckende aen komt
[streven
Wanneer men rijsbosch om den koperen ketel stoockt,
Dat die van hitte walt, en ziedt, en 't water koockt,
En schuimt, en spartelt, en geraeckt aen 't overloopen,
Het vat te kleen valt, en de waessem, om een open
Te vinden, zwart en dick naer boven vlieght en stijght.
Na dat de rust en vrede een' krack van binnen krijght,
Maent hy Latinus aen door brave jongelingen
De wapens voor den dagh te haelen, voor 't bespringen
Italje te voorzien, den vyant uit het rijck
Te drijven, kent zich sterck om tegens twee gelijck,
Trojaen en Latynist, te komen aengestoven.
Zoo luidt zijn last: hy zelf belooft den Goôn daer boven
Veele offerhanden. Al de Rutulers ontstelt
Elckandre ophitsen, om, tot weering van gewelt,
In Turnus dienst te treên; d'een om zijn lichaems gaven,
En jeught, en d'ander om de koningen en braven
Van zijn geslacht; de derde om zijnen oorloghslof.
  Terwijl nu Turnus vast de Rutulers in 't hof
Dus moedight, ruckt de helsche Alekto met haer pennen
Naer 't volck van Troje toe, bespiet in 't luchtigh rennen
Erghlistigh op een nieu waer schoone Iülus jaeght,
En langs het zandigh strant het vlughtigh wilt belaeght.
Daer noopt de maeght van Styx zijn' winthont met de smerte
Van dollicheit, geeft hem een lucht van zeker harte,
Om vieriger in 't velt te streven naer dit wilt;
Dat oirzaeck is van ramp, en 't lantvolck, traegh gestilt,

698 *Harte:* de aanhechting der *e* achter *hart* is niet af te keuren, wanneer 't woord het aldus genoemde lichaamsdeel beteekent: doch spreekt men van het dier, dan luidt *het harte* even ongewoon als *het paarde*, *het zwijne* zou luiden.

En onbeschoft, en woest, ten oorlogh kon vertoornen.
In 't lantschap was een hart, gekroont met hooge hoornen,
En schoon van verwe en leest, zijn moeders uier vroegh
Ontruckt, en by de zoons van Tyrrus milt genoegh
Gevoedt, en opgevockt: want Tyrrus in die tyen
Behoede 's konings vee, en groote landeryen.
De zuster Sylvia gewent het naer heur hant,
En was gewoon doorgaens de horens, net geplant,
Met versche kruiden loof en kranssen te bevlechten,
Te cieren, met den kam het vel heel gladt te slechten,
Te zuiveren van stof in bronnen, klaer en frisch.
Het hart de hant gewoon in 't streelen, aen den disch
Van zijnen heer te gaen, ging in bosschaedje weiden,
En wist, hoe spa het viel, by nacht van zelf te scheiden,
Te keeren naer zijn hock. Iülus dolle jaght
En honden hadden dit nu op de loop gebraght,
Gejaeght, terwijl hy by geval, van dorst verlegen,
Quam van den groenen kant naer eene beeck gestegen.
Askaen, oock zelf belust om prijs te haelen, schiet
Met zijn' gespannen boogh naer 't hygend wilt een riet.
Alekto holp den knaep in 't micken, dreef, och armen,
Het snorrend riet door vel en buick tot in de darmen,
Zoo vreeslijck dat het kraeckt. 't Gewonde neemt de vlught
Naer meesters huis, en stal, en bloet, en steent, en zucht,
En kermt, en jammert vast door al het huis by vlaegen,
Gelijck een die zijn noot en hartewee wil klaegen.
De zuster Sylvia begint haer borst te slaen,
En schreit om hulp, en roept het ruwe lantvolck aen.
Zy komen daetlijck [want de wrock der Razernye

704 *Tyrrus:* eigenlijk *Tyrrhus* of *Tyrrheus.* 't Was te zijnen huize, dat Lavinia van Sylvius beviel.

707 *Gewent het:* voor: had het (hart) gewend.

712, 713 Beter is de constructie in de Proza-vertaling: *het hart gewoon zich met de hant te laten streelen, en aen zijns heeren tafel te gaen.*

723 *'t Gewonde:* versta: *'t gewonde dier* of *hert.* De weglating is, in 't afgetrokkene beschouwd, even wettig, als dat men, b. v. van soldaten sprekende, zegt: „de *gewonden* zijn weggevoerd." Doch naar 't spraakgebruik wordt een adject. alleen dan als subst. gebezigd, wanneer er sprake is van een goddelijk of menschelijk wezen, of wanneer er een subst., als *goed, voorwerp,* bij gedacht wordt, b. v. wanneer men zegt: *'t verlorene, 't geroofde, 't gewenschte,* enz.

Leght op haer luimen in de stille landerye,]
Hier aengesprongen, onverwacht, en onvermoedt,
Dees met een branthout, die gewapent met een' kloet,
Of knods, vol quasten, en wat elck gereedtst kan vatten,
Om zich te dienen van geweer, en uit te spatten.
Zoo Thyrrus by geval een vreeslijcke eicke grieft,
Waer in de beitel klemt, in vieren houwt, en klieft,
Grijpt hy de bijl, begint afgrijsselijck te roepen,
Te vloecken, en verdaeght alle omgelege troepen.
De schendende Godin, die uit haer' wachttrans lagh,
Zoo ras zy nu den tijt en d'uur geboren zagh
Om quaet te stoocken, steegh ten daecke op, uit een stulpe,
En gaf den herderen de leus, en stack, om hulpe
Te haelen van alom, den horen van het lant,
Zoo luide uit al haer maght, dat flux aen elcken kant,
De wildernis en 't woudt, wiens toppen overleunen,
Op zulck een helsch getoet nu daveren, en dreunen.
Het staende water van Diane schrickt van schroom.
De bronnen van Velijn, en Nar, de zwavelstroom,
Verschricken wijdt en zijt. De bange vrouwen gruwen,
Verschricken datze 't kint aen haere borsten duwen.
Alle ackermannen woên, van bant geslaeckt, ontzint.
Zy grijpen naer geweer, en geven zich gezwint
Op dit geluit dat heen, daer dees vervloeckte horen
Vast toet, en onraet blaest. De Troische jeught, vol toren,
Ontsluit het leger, stuurt flux krijghsvolck om Askaen
Te helpen. Ieder kiest zijn rot en standertvaen.
Nu vecht men niet, gelijck de huisliên onder 't wrocken,

743 *Den horen van het lant:* min juist voor „den landhoren," *buccina.*

747 *Het staende water van Diane:* ook wel „spiegel van Diana," *speculum Dianae* genaamd. 't Was de *lacus nemorensis* bij Aricia, in welks nabijheid een vermaarde grot en tempel van Diana waren. Het is thans bekend onder den naam van *lago di Nemi.*

748 *Velijn:* 't meer Velinus: *Lago de Pic di Luco.*
Nar, de zwavelstroom: Nar, thans *Neri* genaamd, is een riviertje, dat zijn uitmonding in den Tyber heeft, en welks water een witachtig zwavelzout afzet.

750 *'t Kint aen haere borsten duwen:* de uitdrukking klinkt dubbelzinnig, en zou, volgens een zuivere ontleding, beduiden, dat zij 't kind, hetwelk aan haar borsten lag, een *duw* gaven; — doch *aan* staat hier in de beteekenis van: „tegen," en *duwen* in die van: „drukken." De dichter wil eenvoudig zeggen: „drukken de kinderen tegen haar borsten."

Met een' gebranden staeck en knods, en lange stocken,
Maer slecht het lantkrackeel met lemmers, scherp, en spits.
Men ziet'er, wijdt en breet, in zijnen vollen krits,
Een' oogst van bloot geweer. Men ziet het harnas blickeren,
Den weêrglans van de zon in stael en yzer flickeren,
En schittren in de lucht: gelijck wanneer de wint
Het water wit verft, als de zeestorm eerst begint,
De zee al hooger rijst, de watren zich verheffen,
Daerna van onder op den hoogen hemel treffen,
En steigren aen 't gestarnte. Een jongling Almon, fier
Van moedt, en outste zoon van herder Tyrrus, hier
De voorste van den troep, wort met een' pijl geschoten,
Die onder zijne keel bleef steecken. 't Bloet, aen 't vloten,
Benam hem spraeck, en lucht, en vryen ademtoght,
En menigh aen zijn zy wert deerlijck omgebroght,
Quam flux te sneuvelen, oock d'outste in al de weiden,
Galezus, zacht van aert, die dit geschil wou scheiden;
Een oprecht man, de rijckste in al 't Ausoonsche lant
Van lantgoet in dien tijt. Hy weide aen dezen kant
Vijf kudden schaepen, zoo veel koeien, zijn genoegen,
En boude al eigen lant met hondert ysre ploegen.
Terwijl men dus in 't velt vast toetast voor de vuist,
En dees Godin haer woort volbrengt, eer zy verhuist;
Toen zy den krijgh met bloet, gelijck haer was geboden,
Dus inwijde, en ontgost met deze onnoosle dooden,
Verlietze Hesperye, en, vaerende terstont
Door 's hemels blaeu gewelf, spreeckt Juno, dieze vondt,
Dus trots en moedigh aen: zie daer, ick heb hen alle
Met kracht aen een gehitst, uw Godtheit ten gevalle.
Zy huwen nu hun beste, en treên vry in verbont,
Terwijl d'Ausonischen van Troischen dus gewont
En bloedigh zien besmet: en staenwe op uw besluiten,
Ick klamp 'er dit nog aen. Ick wil de steên van buiten
En d'aengegrensden fors door oorelogsgerucht

780 *Dees godin:* Alekto: maar 't voornw. *dees,* dat op een persoon of zaak wijst, waar kort te voren van gesproken werd, is hier, waar men 40 regels terug moet gaan om te zoeken op wie het slaat, niet gelukkig te pas gebracht. *De Godin* zou, indien de maat het gedoogd had, verkieslijker zijn geweest.
782 *Ontgost:* imperf. van *ontginnen,* hier in den zin van „openen, aanvangen."
787 *Zy huwen nu.... en treên.... in verbont:* dit is ironisch gezegd, voor: „laten zij nu maar huwelijksverbintenissen aangaan."

Ophitsen, volck by volck ontvoncken met een lucht
Van dollen oorloghslust, het velt met stael bezaeien,
Dat elck zich des bemoeie, en zich geensins laet' paeien.
Vrou Juno zeght: al schricks, al lists genoegh gewracht.
Het zaet des oorloghs is gezaeit naer uwe maght.
Men is al hantgemeen. 't Geweer, gereetst gevonden,
Is al in bloet geverft, en dootelijcke wonden.
Laet Venus brave telgh, en vorst Latinus vry
Dus trouwen, bruiloften met deze leckerny.
De vader en de vooght des hemels wil niet lijden
Datge uitgelaeten in de lucht aen alle zijden,
Dus omzweeft: dies vertreck: wat aen 't berocknen schort
Bestelle ick zelve, en dat het afgesponnen wort.
Zoo sprack Saturnus zaet. Alekto rept nu weder
Haer vleugels, en zy snort met haere slangeveder,
Verlaet de weerelt, vlieght naer Styx, haer woonplaats heen.
Een plaets leght midden in Italië, beneên
En onder 't hoogh geberght, die, onder veele taelen
Veel volcks befaemt, den naem van Overheilge dalen
Voorlang behouden heeft. Van wederzijde omringt
Heur een bosschaedje, naer en dicht: daer vloeit en dringt
Een beeck in 't midden door, die kringkeligh gaet glippen,
En ruischt met wielingen langs harde en scherpe klippen.
Men toont 'er 't naere hol, waer door het spoock zich rept,

795 *Gewracht:* gewrocht, bij klankwissel.

796 Met andere woorden: gij hebt uw best gedaan, om het oorlogszaad te strooien. Intusschen blijkt uit hetgeen Alekto vs. 790—794 gezegd had, dat zij nog *beter* kon doen.

800 *Bruiloften:* bruiloft houden; 't woord klinkt ongewoon; doch 't is niet alleen even wettig als b. v. *banken* en *tafelen,* maar in ironischen stijl is het smeden van dergelijke werkwoorden door de eenvoudige toevoeging van een augment, in onze taal zeer gebruikelijk en eigenaardig.

804 *Bestelle ick zelve, en dat het afgesponnen wort:* aldus leze men het vers, 't welk in den ouden druk luidt:

Bestelle ick zelve, en dat afgesponnen wort,

wat maat had noch zin.

810 *Overheilge dalen:* of „rondom heilige dalen," *amsancti valles,* zooals 't Lat. heeft. De hier bedoelde streek is die, waarin het tegenwoordige *Lago d'Ansante* of *Mufiti* gelegen is, in de nabijheid van *Fricenti,* vroeger *Aeculanus.* Dit meer, zeer troebel zijnde en een walgelijken damp uitwasemende, werd gehouden voor eene der luchtopeningen van de onderwereld en daarom in 't Latijn met den gemelden naam bestempeld.

En wreede Pluto ruimte en lucht en adem schept.
Een diepe slijmpoel spalckt door opgeborste kloven
Van Acheron zijn keel, vol stancks, om hoogh naer boven,
Waerin de haetelijcke Alekto nederzonck,
En van dien last de lucht verlichte op eenen sprongk.
Der Goden koningin blijft evenwel rumoeren,
En houdt de hant aen 't werck, om 't oorlogh uit te voeren.
De herders komen voort gelijckerhant in stê
Geronnen, brengen 't lijck van jongen Almon mê,
En oock Galesus, in zijn aengezicht te schendigh
Van bloet bemorst. Elck kermt, en klaeght, en roept elendigh
De Goôn aen, wil dat hier Latinus raet in schaff'.
Vorst Turnus, by der hant, verzwaert de vrees en straf,
Verlastert dezen moort, en hunne oploopentheden,
Dat men Trojaenschen huist en inhaelt in de steden,
Met een' uitheemschen stam en Frygen zich vermengt,
En hem ten hove uitjaeght. Elck man stuift op, en brengt
Zijn klaght uit bergh en bosch, daer vrouwen afgescheien
Godt Bacchus eeren, met gejuich, en zang, en reien
Rinckincken: want de naem van haere koningin
Amate heeft gezagh by dit verbaest gezin.
Zy rotten snel te hoop met heele ontzinde troepen.
Men hoortze zonder rust al wapen wapen roepen.
Altzamen aengevoert van een' verkeerden geest,
Begeerenze dat hy geen hemelsch voorspoock vreest,
Noch antwoort van de Goôn ontzie, maer dat het klemme
Den gruwelijcken krijgh bewillige en bestemme.
Zy dringen, elck om 't felste, op 't hof des konings aen.
Hy pooghtze een wijl, gelijck een rots, te wederstaen,
Die op haer eige zwaerte in zee steunt onder 't ruisschen,
Wanneer 't gewelt der zee en baren om haer bruisschen.
De steenklip keert vergeefs het schuimende geluit,
En 't wier, dat op haer borst en boezem breeckt, en sluit.

829 *Verlastert dezen moort:* geeft aan de omstandigheden, waaronder de doodslag is gepleegd, een verzwarende kleur en beteekenis.

836 *Dit verbaest gezin:* deze dolzinnige vrouwen. *Gezin* wordt hier oneigenlijk in de beteekenis genomen van: „menigte, troep."

840 *Vreest:* moest *vrees* zijn, in conj., evenals in de volgende regels *ontzie, bewillige,* enz.

841 *Dat het klemme:* voor zooverre ik dezen rijmlap versta, vormt hij hier een tusschenzin, die zoo veel zeggen wil als: „dat men met *klem* handele."

Maer als hy maghteloos, nu van zijn wit versteecken,
Dat bijstre raetslot niet betemmen kan, noch breecken,
En Junoos opzet nu geluckt naer heuren wil,
Zoo neemt de vader, in dit zinneloos geschil,
Vergeefs de Goden en den hemel tot getuigen.
Och, zeght hy, 't nootlot, niet te sluiten, niet te buigen,
Verweldight ons. De storm sleept hof en koning voort.
Elendigen, gy zult dit zelf met bloet en moort
Ontgelden. Turnus, och, die nergens naer wilt hooren,
U is een schrickelijcke, een droeve doot beschoren:
Te spade paeitge dan de Goôn met offergaef.
Mijn rust is voor de hant: ick ga alree ten graef,
Met eenen voet in 't graf, en kan by dit verkiezen
Hier niet dan d'eer van een lijckstaetsie aen verliezen.
Meer zeght hy niet, versteeckt zich zelf in 't hof, en laet
Den teugel glijden van den koninckleijcken staet.

Van overouts was in het maghtigh Hesperye
En Latium een wijs, die by de heerschappye
Van Albe en zijne steên doorgaens heel heilighlijck
In zwang was, en noch wortze in Rome, 't hooft van 't rijck,
Het allergrootst van al, geduurigh onderhouden:
Wanneer Romainen eerst te velde trecken zouden,
't Zy datze Geten den beschreielijcken Mars
Toevoeren willen, of toerusten om al versch
Hirkanje of Arabiers te treffen, of, verbolgen
Naer Indus strevende, den dageraet te volgen,
Den standaert wederom te haelen van den Parth.
Twee oorloghspoorten, zoo genoemt, en yzerhardt,
En wien een groot ontzagh van outs wert toegedraegen
Zijn Mavors toegewijt. Men sluitze, op zijn behaegen,
Met hondert boomen, hardt van koper, en wel sterck
Met ysre staven, hardt van stael, een eeuwigh werck.

860 *Mijn rust is voor de hant:* versta: ik leg mij welhaast ter ruste. *Ten graef*, voor *ten grave*, is verdedigbaar, doch ongewoon, en het opvolgende met *met eenen voet in 't graf* klinkt niet alleen tautologisch, maar ook tegenstrijdig; immers men kan niet te gelijk ten grave *gaan* en er reeds met een voet in *staan*.

861 *By dit verkiezen:* bij dit begeeren van 't volk. Zie vs. 840.

863, 864 *En laet* enz. De dichter wil zeggen: en doet afstand van de regeering.

875 Dit slaat op het teruggeven der standaarden, die Phraätes op Crassus had buit gemaakt.

De wachter Janus, daer gezeten in dien tempel,
Zet nimmer eenen voet of schrede voor den drempel.
Wanneer het krijghsbesluit bestemt is in den raet,
De burgermeester, die dan boven aenzit, gaet
Met zijnen purpren rock, op zijn Quirynsch gesloten,
Omgort op zijn Gabynsch, en sluit voor zijn genooten
Dit gierende gewelt van poorten uit zijn slot,
En roept den oorlogh uit. De jeught volght zijn gebodt.
De kopre krijghstrompet blaest op met heesche klancken.
Latinus hiet toen oock de Pergamasche rancken
Ontzeggen op dees wijs, den krijgh te melden, voort
t'Ontsluiten in der yl de droevige oorloghspoort.
De vader schrickte zelf die poorten aen te raecken,
En, uit een' afkeer van die lasterlijcke zaecken,
Verstack zich diep in 't hof. Saturnus dochter, straf
Van aert, en koningin der Goden, komt voort af-
Gestegen uit de lucht, en bonst, om pais te steuren,
Met haere harde vuist op die geslote deuren,
Slaet zelf de poorten van metael en stael in twee,
En zet de krijghspoort op, tot 's konings hartewee.
Ausonie, eerst gerust en stil, raeckt overende.
d'Een wapent zich te voet, een ander om de bende
Te volgen op zijn paert, te draven in het stof.
Elck eischt zijn wapens, vaeght de lichte schilden, of
De spiets, of smeert met vet, of wet de stompe bylen

886 *Omgort op zijn Gabynsch:* tot goed verstand van geen hier bedoeld wordt, had er behooren te staan: „Geschort op zijn Gabijnsch;" want er is sprake van de *toga*, gedragen op de wijze als zij bij de Gabiërs gedragen werd en die later te Rome in zwang kwam. Deze kleederdracht had, naar luid eener oude volksoverlevering, haar oorsprong aan de volgende bijzonderheid te danken. De Gabiërs waren aan het feestvieren, allen gekleed in de *trabea*, of toga, gelijk zij onder Romulus gedragen werd. Te midden der vreugde werden zij gestoord door het bericht, dat de vijand nabij was: zij schortten hun afhangend gewaad in allerijl op, gingen de aanvallers te gemoet en behielden de overhand. Sedert dien tijd werd de geschorte toga een goed voorteeken geacht.

890 *Latinus hiet:* Latinus gelastte. Maar 't was omgekeerd het geval. *Latinus jubebatur* heeft het Lat. en de Proza-vertaling zeer juist: *Toen belaste men Latinus.*

De Pergamasche rancken: onduidelijk, voor „de spruiten, de zonen van Pergamus," *de Eneadijnen,* als de Proza-vertaling heeft.

901—924 Wederom een beschrijving vol gloed en leven, waar geen vlekje in te bespeuren is

Op zijnen wetsteen. Het vermaeckt hen onderwijlen
Den standert voor den dagh te haelen, onverzet
Het hart te moedigen by steeckende trompet.
Het maghtige Atine, en het trotse Tibur mede,
En Krustumerium, de torenrijcke stede,
Antenne, en Ardea, vijf hooftsteên, op de been,
Hersmeden wapens, zwaert en helmen ondereen
Op 't anbeelt, en men vlecht den schilt van wilge teenen,
Schiet pantsers aen, en treckt de laerzen aen de beenen,
Van smijdigh koper en van fijnen zilverdraet
Getrocken naer de kunst. Al d'eerste lust vergaet.
De lust tot kouter en tot ploegh leght nu vertreden.
De zoon laet by den smidt zijn vaders zwaert hersmeden.
d'Aenschennende trompet verdaghvaertze aen de poort.
De wacht ontfangt de leus. De krijgsman wacht op 't woort.
d'Een ruckt den hellem van den want af, spant de paerden
En hengsten onder 't juck, neemt zijn rondas, bint zwaerden
Op zijde, en schiet verhit het goude pansser aen,
Dry dick van malien, die trots en cierlijck staen.
Nu zet uw' Helikon, ô Zanggodinnen, open,
En zingt wat koningen dees zucht in 't velt kon noopen,
Wat voor standaerden elck groothartigh broght in 't velt,
Wat brave mannen, en hoe menigh oorloghshelt
Het Italjaensch gewest, zoo vruchtbaer in zijn bloeien,
Uitlevren kon, en hoeze in 't blancke harnas gloeien:
Want gy Godinnen kunt ons melden 't geen gy weet.
Wy roocken pas een lucht van zulck een' oorloghskreet.
Eerst treckt Mezentius de felle, die Godt lastert,
Van zijn Tyrreensche kust ten oorlogh, heel verbastert
Van vrede, en wapent al zijn troepen hooft voor hooft.
Zijn erfzoon Lausus, die in schoonheit wijt verdooft

932 De bedoeling is: wij hebben slechts een flauw bericht vernomen van wat er gaande is; — maar zij is niet gelukkig uitgedrukt; immers, wat is de *lucht* van een *kreet?*

933 *Mezentius de felle, die Godt lastert:* hij had zich namel. de offervruchten toegeëigend, door de Rutulers voor de Goden bestemd.

936 *Erfzoon:* het Lat. heeft eenvoudig *filius,* en de Proza-vertaling *zoon;* maar Vondel bedoelt: „de zoon, die hem in de heerschappij moest opvolgen." Intusschen viel er van Mezentius niet veel te erven, daar hij uit zijn voormalig rijk van Cere of Agylla wegens zijn wreedheid verdreven en nu als balling onder de Rutulers gekomen was. Vergel. vs. 941, 943.

[Behalve Turnus van Laurentum,] alle borsten
En braven, treckt met hem, prins Lausus, d'eer der vorsten
Te paerde, en op de jaght der zwijnen afgerecht.
Hy heeft uit Agillyn tien vaenen opgerecht,
Die op den dwazen toght hem volgen, die met reden
Zijn vaders troon verdient, moght wenschen met gebeden
Dat niet Mezentius zijn eigen vader waer.
  Na hen komt Aventyn braveeren voor zijn schaer,
Zoo braef gelijck hy is uit Herkules gesproten.
Hy komt zeeghaftigh met zijn paerden aengestooten,
Op zijnen wagen, met den pallemtack geciert,
En voert zijn vaders schilt, waer in een Hydra zwiert
Met hondert adderen, en krielt van zwarte slangen.
De boschnon Rea had dien dapperen ontfangen,
Na dat haer Mars besliep. Zy broght het kint met pijn
Ter weerelt, en ter sluick in 't bosch van Aventyn,
Toen Herkles 't lantschap quam van Gerion verlossen,
Den Mauritaenschen gront betreên, Iberische ossen,
Afspoelen in den stroom aen 's Tybers waterkant.
Zy voeren schichten, en hun palsters in de hant,
En steecken met een schacht, gelijck Sabynen dragen,
Met een langwerpigh en ront yser voor beslagen.
Hy treet te voet, en schiet een vreeslijck leeusvel aen,
Met ruige locken, die de schoft en hals beslaen.
De muil en tanden 't hooft en aengezicht bedecken.
Dus vreesselijck komt hy, gelijck een Herkles, trecken,
En treet na d'anderen het hof des konings in.
  Katil en Koras, twee gebroeders, eens van zin,
En jongelingen van Mycene, die de veste

941, 942 *Die met reden zijn vaders troon verdient:* duidelijker is de Prozavertaling: *hy is waerdigh op zijn vaders troon te zitten.*

951 *Na dat haer Mars besliep:* kennelijk heeft Vondel hier de boschnon Rea met Rea Sylvia, de moeder van Romulus, verward en daarom aan Aventijn, den zoon van Hercules — zie vs. 945 — een tweeden vader in Mars toegedicht.

954 *Mauritaenschen:* vermoedelijk een verschrijving voor *Laurentijnschen.* Hercules bleef, na Geryon verslagen te hebben, te gast bij Evander, die destijds de landstreek tusschen de Palatijnsche en Aventijnsche heuvelen onder zijn gebied had.

956 *Palsters:* staven met ijzer beslagen.

960 *De schoft en hals:* t. w. van de „leeuwenhuid."

Van Tibur stichtten, en het volck uit dit geweste,
Het welck de broeders naem Tiburt noch heden draeght,
Verschijnt'er mede in 't hof. Zy voeren onvertsaeght
Den voortoght, in den drang van 't heir en d'oorloghsvolcken,
Als twee Centauren, zoons van zwerck en luchte wolcken.
Wanneerze van Omole en Othrys, wit van sneeu,
En van de hooge kruin des berghs, met een geschreeu,
Met eenen vollen ren en vaert ter neder vaeren,
Dan wijckt het vreeslijck bosch voor hen, en stroit zijn blaeren,
De tacken kraecken voor hun vlught, de ruighte zwicht.
De koning Cekulus, die eerst Preneste sticht,
Ontbrack'er niet. Van outs was 't zeggen in elx monden,
Dat hy, die op het velt wert by de smis gevonden,
En onder 't domme vee, een zoon was van Vulkaen.
Hy voerde een keurebende en troep van huisliên aen,
En stapte in 't open velt met mannen, die Preneste
Het hooge lantschap, en in Junoos out geweste,
Nu Gabie, Anio, den koelen watervliet,
De Hernische landouw, en 't klippige gebiet,
Bevochtight van den vloet der wateren, bewoonen:
De rijcke Anagners, en die, voor hun voedtsel, kroonen
Den vader Amazeen. Zy zijn ten deele maer
Geharnast, en voorzien van schilt en beuckelaer.

967 *De broeders:* versta: „*hun* broeders." Catillus, Coras en Tiburtus waren de zonen, of volgens anderen, de kleinzonen van Amphiareus.

968 *Verschijnt'er* voor *verschijnen,* gelijk Vondel evengoed had kunnen schrijven, is verdedigbaar, omdat Vondel 't op *Katil* en *Koras,* twee namen in 't enkelv., laat slaan, doch niettemin hinderlijk om de nadere omschrijving *twee gebroeders* en *jongelingen,* vs. 964 en 965, en om hetgeen in vs. 968 volgt, *zy voeren,* enz.

970 *Zoons van zwerck en luchte wolcken:* de Centauren waren zoons van Ixion en de wolk, die hij voor Juno omhelsd had, alzoo *nubigenae;* maar de tautologische uitdrukking bij Vondel verduistert hier den zin.

976 *Preneste:* thans *Palestrina.*
Sticht: gesticht had; — een vrijheid, als Vondel meermalen gebruikt.

978 *Op het velt.... by de smis:* of, naar de overlevering, in een fornuis, en wel door jonge meisjes, die water gingen halen. Daar hij kleine oogen had, gaf men hem boertende den naam van Ceculus.

986 *De rijcke Anagners:* de bewoners van Anagnia, een gewest, rijk aan graan.

987 *Vader Amazeen:* namel. de rivier van dien naam, thans *Amaseno* genoemd.

Geen wagens voeren hen. Het meeste deel baert dooden
Met eeckelbuie en vlaegh van harde en blaeuwe looden:
Oock voeren zommigen twee schichten in hun schaer.
Een rosse wollefsmuts bedeckt hun hooft en haer.
De slincke voet treet bloot en baervoets, schuwt geen weder:
De rechte is wel geschoeit van 't ongetoude leder.
Messapus, trots te paerde, op oorlogh afgerecht,
En die voor vier noch stael vervaert is in 't gevecht,
Eene afkomst van Neptuin, brengt haestigh zijn vertraeghde
En lang den krijgh ontwende, en nu ten krijgh gedaeghde
Lantzaten op de been, en grijpt den degen aen.
De Fescenynsche troep, en zijn Falisken staen
Hem trou ten dienst, met een 't gebiet der hooge sloten,
Het hoogh besneeut Sorakte, en al de lantgenooten
Van 't Flavinjaensche lant, Cimyn den bergh, en 't meer,
En al 't Kapeensche woudt. Zy trecken hunnen heer
Den koning nu ter eere, al zingende, om te strijden,
In hun geleên in 't velt: gelijck de zwaenen glijden
Al zingende, zoo wit als sneeu, in haere vlught,
Wanneerze, drijvende in de wolcken, en de lucht,
Van buiten uit de weide en 't velt, in 't wederkeeren,
Ten lange halze uit met gezangen triomfeeren,
Dat d'Aziaensche stroom en 't meer alom in 't ront
Genoeghlijck wedergalmt. Hy zou, die hier nu stont,
Niet meenen dat zoo veel gewapenden en volcken
Aentrecken, maer een vlught van voglen uit de wolcken,
Van schelle vogelen ter zee uit komt naer strant
Aenzweven, uit een zucht tot eenigh uitheemsch lant.

989, 990 *Het meeste deel baert dooden met eeckelbuie en vlaegh van harde en blaeuwe looden:* wie hier noch 't oorspronkelijke noch de Proza-vertaling bij de hand heeft, zal zich het hoofd een wijl moeten krabben eer hij begrijpt, dat Vondel hier zeggen wil: „zij zijn voor het grootste deel gewoon hun vijanden te bestrijden met eikelvormige looden kogels, waarvan zij hun dan een hagelbui toezenden, en hen op die wijze wonden of dooden."

991 *In hun schaer:* een *schaar* ware een vreemde bergplaats voor *schichten;* — maar men versta: „ook zijn sommige *scharen* (benden) met schichten gewapend."

1000 *De Fescenijnsche troep;* die van Fescennium, een stad aan den Tiber, ten zuidoosten van Etrurië gelegen, in de nabuurschap van Falerië of Falisci.

1011 *d'Aziaensche stroom:* de reeds meer genoemde Cayster.

Ziet Klausus daer [uit wien de wijck der Klaudianen
En 't volck, aldus genoemt, door Latium zich baenen
Den wegh naer hun verblijf, als Rome eens den Sabijn
Ten deel wort ingeruimt,] een' troep, aen zijne lijn
Geknoopt, geleiden, als rechtschapene oorloghsloten,
Van 't out Sabijnsche bloet geteelt, en voortgesproten:
Hy zelf verstreckt een troep in sterckheit, en in kracht:
De rot van Amiterne, en 't out Quirijnsch geslacht,
Mutisce, en Eretum, belommert van olyven,
En kranssen volgen hem, om zijnen troep te stijven:
De Lantzaet van Noment, 't Velynsche roozendal,
De Tetricynsche rots, de bergh Seveer, en al
Die Forule, en Kaspeer bewoonen: die zich laven
Daer Fabaris, Himelle, en Tyber d'oevers schaven:
Die van Latynen, van 't Hortijnsche riddersdom,
En koude Nursie gestuurt zijn van alom:
Het volck van Allie, een' misdeelden vliet, gescheiden,
Die neêrvloeit midden door de lantstreeck, en de weiden.
Hier rammelen zoo veel rondassen, en het velt
Beweeght zich onder zoo veel voeten, als men telt

1017 *De wijck:* evenals men „*land*" voor het daarin wonende „volk," *stad* voor de „ingezetenen" neemt, zoo staat hier *wijk* voor „de familie, welker leden er de hoofdbewoners van uitmaken."

1023 *Hy zelf verstreckt een troep:* hijzelf geldt alleen een geheele bende.

1024 *Amiterne:* een Sabijnsche stad, de geboorteplaats van Sallustius. Haar herinnering is nog bewaard in een ruïne, bekend onder den naam van *Torre d'Amiterno.*

't Out Quirijnsch geslacht: volgens sommigen der Curiten of Curensen, van wie men o. a. den bekenden naam *Quirites* wil afleiden.

1025 *Mutisce, en Eretum:* tegenwoordig bekend onder de namen van *Monte Leone* en *Monte Rotondo.*

1027 *Noment* voor *Nomentum,* het hedendaagsche *Mentana.*

't Velynsche roozendal: namel. het rozendal in de nabijheid van 't meer *Velinus.*

1031 *'t Hortijnsche:* namel. van *Horta* of *Hortanum,* een stad van Etrurië.

1032 *Nursie:* een stad in 't noorderdeel van 't Sabijnsche land, aan den Nar gelegen.

1033 *Allie, een' misdeelden vliet:* aan de Allia, een riviertje, dat in den Tyber uitloopt, werden de Romeinen in 't jaar 390 v. Chr. door de Galliërs geslagen. Daarom noemt hier Vergilius dien vliet *infaustum,* dat beter met „noodlottig," of althans, gelijk in de Proza-vertaling, met *ongelukkig* ware overgezet.

1036 *Beweeght zich:* minder krachtig dan *dreunt en davert,* gelijk de Proza-vertaling heeft, en minder duidelijk ook.

Dat baren in de zee en Libysch marmer rollen,
Wanneer Orion, wreet en om het hooft gezwollen,
In woeste golven duickt; of als, by zomerdagh,
Wanneer uit haeren leeu de zon te steecken plagh,
De zwellende aeren komt op Hermus toppen roosten,
En 't goutgeel Lycisch velt, om d'ackermans te troosten.
En Agamemnons zoon, Halesus, groot van faem,
Een vyant en een vloeck van den Trojaenschen naem,
Spant, naest aen hem, in 't velt de paerden voor den wagen,
Sleept duizent volcken mê, rechtschapene oorloghsplaegen,
In Turnus dienst en eedt, al gasten, die getrou
Omkeeren met hun eg de Massische landou,
Om wijngerden en wijn te planten: oock braveeren
Hier mannen, hem gestuurt van Auruncynsche heeren,
Bewooners van 't geberghte: en die, vervreemt van vrê
En rust, zich legren langs de Sidicynsche zee:
Oock die van Kales komt: die in Vulturnus baden,
Een kil niet dieper dan men veiligh kan doorwaden:

1037 *De zee en Libysch marmer* voor *'t Libyaensche marmer,* zooals de Proza-vertallng heeft, en waar *marmer,* als meer gebruikelijk is, voor „zee" genomen wordt. Maar door in den versregel de *zee* en 't *marmer,* waarmede dezelfde zaak bedoeld wordt, vaneen te scheiden en als twee afzonderlijke zaken voor te stellen, wordt de dichter onverstaanbaar.

1039—1042 *Of als, by zomerdagh,* enz.: wij hebben hier wederom eene dier verkeerd uitgedrukte gelijkenissen, waarvan Huydecoper er in zijn *Proeve* talrijke aanhaalt (zie zijn *Register in v. Gelijkenis.*) Immers Vondel bedoelt, dat er — zie vs. 1035 en 1036 — zoo veel rondassen rammelen, en zoo veel krijgslieden loopen als er 1°. baren in de Libyaansche Zee rollen en 2°. korenaren op Hermus of in Lycië wassen. Zeer fraai drukt hij dit dan ook in de Proza-vertaling uit: *hier knarsen zoo veel schilden, en de gront dreunt en davert onder 't getrappel zoo veler voeten als 'er baren in 't Libyaensche marmer omtuimelen, wanneer de wreede Orion in de holle golven duickt, of als 'er des zomers in den zonneschijn gezwolle airen geroost worden, het zy op het velt van Hermus, of op de goutgeele ackers van Lycie.* Maar in de berijmde vertaling sluit het tweede beeld der gelijkenis van vs. 1039 af niet met hetgeen voorafgaat, en loopt de zin niet rond.

1041 *Aeren:* dat zou eigenlijk een samentrekking van *aderen* zijn: de Proza-vertaling heeft overal, en beter: *airen.*

1042 *Om d'ackermans te troosten:* of die akkerlieden getroost worden of niet, is hier ter zake niets afdoende, en Vergilius spreekt dan ook geen woord van hen.

1050 *Auruncijnsche heeren:* de *Aurunciërs,* een Ausonische volksstam, evenals de Sidiciniërs. Zie vs. 1052.

1053 *Kales:* een vermaarde stad in Campanië, evenals *Satikulnus.* Zie vs. 1056.

Satikuler, die straf van aert is, desgelijx:
En een hoop Osken. Hun geweer, ten steun des rijx,
Is slechts een lange stock, waeraen de krijghsgezinden
Den taeien slingerriem, op hunne wijze, binden:
Indien de lichte schilt een' slagh of steeck verhoe,
Dan houwt de sabel flux op hunnen vyant toe.
  Gy Ebalus zult in ons vaerzen niet vergeeten
Voorbygaen, dien men zeght dat Telo, vast gezeten,
Als vorst van Kaprea, bedaeght en out bejaert,
By nymf Sebete won: maer dees van strijtbren aert,
En met zijn vaders erf geensins te vrede, taste
Van zich, en plaeghde alom den zuchtenden Saraste,
En 't vlacke velt, waer door de Sarnus vloeit en schiet;
Oock die de Rufen, en het Batulums gebiet,
En 't lant Celenne houdt; en die Abelles heggen
En muuren appelrijck zien in de hooghte leggen;
Die, op de Duitsche wijs, met schichten zijn gewent
Te worpen, en, hun hooft met korckschorsse ongeschent
Bewaerende, in het velt met kopre schilden flickeren,
Met staele lemmeren in 't licht der zonne blickeren.
  En gy, ô Ufens, groot van naem, geluckigh door
Den oorlogh, wort van Nurse, een' bergh, op 't oorloghsspoor
Naer Mavors toegestuurt. Uw volck volhardt in 't bouwen

1057 *Slechts:* dit woord staat hier te veel; immers uit hetgeen volgt blijkt, dat de Osken, behalve met een *langen stok,* ook nog met *schild* en *sabel* gewapend waren.

1059 *Verhoe:* verkeerd voor *verhoedt.*

1059, 1060 Versta: zoo het schild hun tot afweer dient, zoo dient hun de sabel om toe te houwen.

1064 *Sebete:* de stroomnimf van de *Sebete* nabij Napels.

1065, 1066 *Taste van zich:* men zegt: *vàn zich tasten,* niet *van zích tasten.*

1066 *Saraste:* de Sarasten bewoonden de streek, die door de rivier *Sarnus* of *Sarrus* — thans *Sarno* — bespoeld werd.

1069 *Abelles:* insgelijks een stad in Campanië, thans *Avella Vecchia* genaamd.

1077, 1078 *In 't bouwen van zijnen Platbergh:* 't Lat. heeft:

Duris aequicula *glebis*
Armati *terram exercent.*

Vondel vertaalt hier op zijne wijze den Latijnschen eigennaam, wat echter geen goedkeuring verdient, vooral niet, omdat hij zichzelven daarin ongelijk is en nu eens den naam letterlijk overneemt, dan weder dien in een Nederlandsch gewaad steekt. Zie hierover Huydecoper, *Proeve* I, bl. 450.

Van zijnen Platbergh, is gewoon in die landouwen,
Gedreven wilt en woest door bosschen heene, op klont
Te jaegen. Ieder bout gewapent, hier in 't ront,
Den acker, is gewoon met verschen buit te keeren,
Te leven op den buit, en buuren te schoffeeren.
  Oock komt de priester, van 't Marubisch volck geviert,
Die met gezegenden olyf den helm verciert,
En met het groene loof, helt Umbro, sterck van leden.
Archip de koning zondt hem naer Latinus steden,
Een' die met hantgebaer en zang het addernest
En Hydren, een gebroet, zoo stinckende als de pest,
In slaep kon guighelen, haer gramschap wist te streelen,
En haere beeten door zijn looze kunst te heelen,
Maer kon geen dootquetsuur van 't fel Dardaensch geweer
Genezen. Slaepgezangk noch guighlaers les en leer,
Noch Marsisch kruit en bladt, op bergen uitgelezen,
Zijn bloet niet stulpen, noch zijn wonden niet genezen.
De glazen stroom Fucyn, Angitie, en de stem
Van vochte wateren en woudt beweenden hem.
  De schoone Virbius, een neef uit Theseus dye,
Trock mê ten oorelogh. Zijn moeder Aricye
Zondt dezen knaep, gevoedt by Egerye in 't woudt,
Aen d'oevers van Hymet, daer 't outer staet gebout,
Het welck Diane zoent door vet van offerhanden.
Men heeft geheughenis hoe Hippolyt om 't branden
Der stiefmoêr, en haer list most sneven, tot een boet
Van vaders vloeck, die wraeck eischt van vergoten [bloet,
En hoe hy op het strant, door 't hollen van zijn rossen,
Gescheurt wiert, en daer na in onze lucht en bossen
Om hoogh opdondren quam, toen hem Dianaes gunst

1079, 1080 *Op klont te jaegen:* vrij zonderlinge uitdrukking, die heden ten dage niet meer gangbaar zou geacht worden. Doch evenals Vondel met zijn tijdgenooten schreef: *in duin,* voor „in het duin," zoo meende hij evengoed te mogen zeggen *op klont,* voor: *op het harde klay,* gelijk in de Proza-vertaling staat.

1082 *Schoffeeren:* hier voor: „plunderen, berooven."

1083 *'t Marubisch volck:* 't zelfde als de Marsen, en zoo genaamd naar hun hoofdstad Marruvium.

1097 *Uit Theseus dye* voor „uit Theseus lendenen," als de meer gewone uitdrukking luidt.

Verweckte van der doot, door heelzaem kruit en kunst.
d'Almaghtige vergramt, naerdien een mensch, verwezen
Ter sterflijckheit, in 't licht des levens was verrezen,
Dreef Febus zoon, den arts, om zulck een kunst en vondt,
Met zijnen blixemstrael naer Plutoos jammergront.
Maer gunstige Diaen verberght in stille steden
Den kuischen Hippolyt, om zijne onnozelheden,
In bosch en schaduw van Egerie, daer hy,
In 't Italiaensche woudt, zijn leven eenzaem bly
Gerust en stil verslijt, en d'eerste naem vergeeten,
Om onbekent te zijn, zich Virbius laet heeten.
Daer oock de paerden met hun harde en staele hoef
Staen voor Dianaes kercke en woudt gekeert, heel droef,
Naerdienze om 't zeegedroght verschrickt hun spoor
[vergaten,
En dezen jongelingk op 't boghtigh strant verlaeten,
Ter aerde smacken uit den wagen, daer hy rijdt.
De zoon ment nietemin de paerden, heet ten strijt,
Op 't vlacke velt, en streeft ten oorlogh met den wagen.
De brave jongeling, prins Turnus, onverslagen
En moedigh, komt'er fier, in 't midden van den stoet
Der grooten, aengereên, gewapent en begroet,
En is met hals en hooft alle anderen te boven.
Zijn helm met eenen kam, om hoogh in dry gekloven,
Voorzien, wort overdeckt van een Chimeer, die blaeckt,
En eenen Etna, root van gloet, ter keele uitbraeckt.
Hoe fel slaghordens in den veltslagh t'samenhorten,
De vuisten gruwzaemer het bloet ter aerde storten,
Hoe zy veel wilder en veel woester, dat elck gruwt,
En afschrickt, vier en vlam ten open balge uit spuwt.
Maer Iö, reede een koe, alree met haer betogen,
En steeckende in de lucht haer horens, krom gebogen,
Vercierde, tot een blijck van zijn' doorluchten stam,
Den beucklaer, die van gout hier opblonck, als een
[vlam,
Daer Argus, wachter van de maeght, en oock heur vader,

1137 *Haer:* evenals vs. 1041 en elders *aer* voor *air*, zoo lezen wij ook hier *haer* voor *hair*, een verandering in Vondels vroegere spelling, die wij niet weten of wij aan verandering van inzicht bij hem, dan wel aan verandering van zetter te danken hebben.

Godt Inachus, die 't nat giet uit zijn waterader
En groote kruick, met haer voorin gedreven staen.
Hy voert een dicke wolck van rustigh voetvolck aen.
De velden grimmelen van schilden en van troepen,
De jeught van Argos en Aurunka, hier geroepen,
De Rutuler, Sakraen, en oude Siciljaen,
En zijn Labischen, met bemaelde schilden aen:
Die 's Tybers bosschen en Numikus oevers ploegen,
't Geberght des Rutulers met ploegh en zaet vernoegen:
Het volck van Circes bergh, en dat van Anxur komt,
Daer Jupiters gezagh en bynaem Anxur bromt:
Die van Feronie, verquickt met groene wouden:
Die zich by Sature, het zwarte meer, onthouden:
En die van Ufens, daer de koude en kille vliet
Zijn kil door dalen zoeckt, endtlijck zeewaert schiet.

Behalve deze komt, der Volscen spruit, Kamille
De krijghsheldin, en voert, tot slechting van 't geschille,
Haer ridderlijcke bende in 't blancke harnas aen.
Zy plagh haer hant niet aen Minerves spil te slaen,
En naeikorf, naer den aert der huisselijcke vrouwen:
Maer is, noch maeght, gewoon zich in den krijgh t'ont-
[houwen,
Te leeren harden, en te voet alom gezwint
Te rennen sneller dan de pennen van den wint.
Zy zou wel over velt en korenaeren vliegen
En streven, zonder aer te quetsen, en op 't wiegen
Der dyning, midden door de zee, en over 't ruim
Heenglippen, hangen aen de baren, en het schuim,
Oock zonder haere zool te sprengkelen met baren.
Al d'uitgelaete jeught en zoo veele oorloghsschaeren
Verwondren zich op dack en velt, en alle liên
En mans en vrouwen uit haer huis en venstren zien

1144 *Hy:* niet: Inachus, maar Turnus.
1148 *Labischen:* de Labitaniërs, een Latijnsche volksstam.
1152 *Anxur:* 't latere *Terracina.*
1153 *Feronie:* een woud aan een godin van denzelfden naam gewijd, in de nabijheid van Anxur.
1154 *Sature, het zwarte meer:* volgens sommigen maakte dit een gedeelte uit der beruchte Pontijnsche moerassen.
1171 *Verwondren zich:* vul aan, wat ook in de Proza-vertaling staat: *Over haer:* d. i.: als wij nu zouden zeggen: „bewonderen haar."

Nu uit naer dees heldin, terwijlze met haer wapen
Dus heenerijdt. Zy staen van verr' verbaest en gaepen
Hoe zy haer snelle leên met koninglijck gewaet
En purper rijck bekleet: hoe zy haer vlechten laet
Met eenen gouden haeck ophaecken: hoeze vlugge
Den Lycier koker fier laet wappren op den rugge,
En, naer den herdren wijs, daer Mars heur hart beroert,
Een groene myrtetelgh op haere veltspeer voert.

HET ACHTSTE BOECK.

INHOUDT.

Prins Turnus steeckt ten burgh den oorloghsstandert uit
En zent gezanten heen naer Diomedes muuren,
Op dat men den Trojaen en zijne bruiloft stuit'
De Tyber stiert den helt by andre nagebuuren.
Hy wint Evanders gunst en Pallas op zijn hant,
En scheit getroost van hier: de moeder vaert hem tegen,
En offert haeren zoon, tot 's vyants wederstant,
De wapens van Vulkaen, het harnas, schilt, en degen.
Hy eert die gifte, en wort in dezen beuckelaer
d'Aenstaende mogentheit van 't Roomsch geslacht gewaer.

Toen Turnus zijn trompet, en 't bloedigh oorloghsteken,
Den standert op den muur en torens had gesteecken
Des Laurentijnschen burghs, het paert met spooren stiet,
En 't zwaert nam in de vuist, geraeckte in dit gebiet
Al 't volck in rep en roer: gansch Latium, gedreven
Van schrick, heeft zich terstont in 's konings eedt begeven:
De jeught, aen 't hollen, borst met dreigementen uit:
De treflijckste oversten, Messapus op 't geluit
En Ufens, en Mezents, de godelooze, rucken
De hulleptroepen, die rondom den bodem drucken,
By een, ontblooten 't lant alom van ackerliên:
En Venulus, om 't rijck van bystant te voorzien,
Gaet heen de hooftstadt van den grooten Diomedes
Verkuntschappen hoe nu de Frygen 't hof des vredes
Ontrusten, Latium met hunne maght beslaen,
Eneas met zijn vloot gelant zy, een Trojaen

Vergelijk den Inhoudt in de Proza-vertaling en de Kantaanteekeningen aldaar.

16, 17 Waarom schrijft Vondel hier zonder noodzakelijkheid *zy* en *voer'*, in den conjunct., terwijl hij vs. 19 en 20 *toedraeght* en *gewaeght* in den indicat. schrijft? Noch rijm noch maat beletteden hem hier consequent te wezen.

Verwonne Huisgoôn in het lant voer', zich laet hooren
Hoe 't rijck van boven hem by nootlot wiert beschoren;
Dat volck by volck alree den Troischen gunst toedraeght,
Het gansche Latium, al 't lant van hem gewaeght;
Dat Diomedes zelf veel beter af kan meeten
Dan Turnus, of de vorst Latinus, hier gezeten,
Wat vorst Eneas zoeckt; wat voor eene uitkomst hy,
[Indien 't geluck hem diene, en hierin gunstigh zy,]
Door dezen krijgh verwacht. Dit draeft vast by Latynen.
Den helt, gesproten uit Laomedon, verschijnen
Veel zaecken, en hy ziet den handel te gemoet,
En wat de weêrparty nu drijft, en ommewroet.
Zijn hooft liep om van zorge en nadocht, en de zinnen
Aen 't maelen, zwierden heene en weder. 't Hart van binnen
Voede onrust, en zijn geest bedocht en overwoegh
Al wat hem voorquam, rijp en wijsselijck genoegh:
Gelijck de klaere zon, of volle maen, aen 't blickeren,
In 't kopren watervat met glans en weêrlicht flickeren,
En schittren in de lucht, en met haer schijnsel staen
En scheemren tegens balck en hoogen zolder aen.
  't Was nacht, en dier en vee en vogel, uit verlangen
Naer rust, lagh moede op 't velt, van diepen slaep bevangen,
Als vorst Eneas, om den droeven ooreloogh
Beducht, gestreckt lagh op den oever, koudt en hoogh,
In d'ope lucht, en wert in 't endt van slaep bekropen.
De grijze Tiberijn, de Stroomgodt, scheen bedropen
Uit zijne zoete kil, geboort met populier,
Te borlen uit den gront, en was, op zijn manier,
Bekleet met water blaeu en dun doorschijnigh linnen,
Het haer met riet gehult. Hy scheen hierna met zinnen

25 *Dit draeft vast by Latynen:* niet licht zal iemand raden, dat Vondel wil zeggen, als in de Proza-vertaling staat: *dit gingh er in Latium om.*

29 *Nadocht:* nadenken; het woord komt nergens anders bij onzen dichter voor, doch 't is even goed van vorming als *achterdocht,* dat in gebruik is gebleven.

42 *De grijze Tiberijn:* wederom begaat Vondel denzelfden misslag als in de Proza-vertaling, t. w.: dat hij het adject. *Tiberinus* als een subst. gebruikt voor *Tiber.*

46 *Met zinnen:* hier een rijmlap; de uitdrukking, die tegen *van zinnen* overstaat, wordt heden zelden meer gebruikt, dan in de beteekenis van: „met verdrag, zoetjes aan."

Hem dus te spreecken en t'ontlasten van verdriet:
O godlijcke afkomst, die de stadt, en 't out gebiedt
Van Troje, uit 's vyants hant, ons toevoert door de baren,
En staeft om Pergamum voor eeuwigh te bewaeren;
O gy, naer wien alleen het Laurentynsch gewest
En al 't Latijnsche lant dus lang en tot op 't lest
Verlangden, hou slechts moedt, hier is, na veele elende,
Een vrye woonplaets, en een vrye stadt in 't ende
Voor u ten beste: schrick voor krijgh noch dreigement:
Der Goden gramschap is bedaert, en omgewent.
Nu zult gy, hou dit niet voor krachtelooze droomen,
Een groote witte zeugh in ruige wilgeboomen,
Die dertigh jongen, wit van borstlen, aen den kant
Des vliets geworpen heeft, zien leggen op het zant,
De biggen om haer speen. Hier zultge uw muuren stichten,
En, na geleên verdriet, uw zwaericheên verlichten.
Hier zal Askaen, na een verloop van dertigh jaer,
De wijt vermaerde stadt, groot Alba, voor gevaer
Bevestigen. Ick spel u geene onzekre zaecken.
Nu zal ick u beknopt, indien gy op wilt waecken,
Berechten op wat wijs gy moedigh met gedult
Al 't geen voorhanden is te boven streven zult.
d'Arkaders, een geslacht van Pallas eer gesproten,
Die vorst Evander, als getrouwe toghtgenooten,
En zijne standerden navolghden, kozen hier

47 *Hem dus te spreecken* voor „hem dus *aan* te spreken," doch verkeerd. *Spreken* intransit. gebruikt, en zonder bijvoeging van *met* of *tot*, heeft een andere beteekenis, en zelden een gunstige: *ik zal u spreken,* is 't Fr. *je vous apprendrai: een meisje spreken* is: „gemeenschap met haar hebben," en de uitdrukking: *ik heb hem gesproken,* hoezeer dagelijks gebezigd, is strijdig met de taal.

57 Volgg. vergel. *het derde Boeck,* vs. 542 volgg.

68 *Al 't geen voorhanden is:* min juist voor *het geen ophanden is,* waarmede de Proza-vertaling den zin van 't Lat. *quod instat* naar behooren teruggeeft.

70 *Evander:* deze was een koning van Arcadië geweest, doch ten gevolge van een onwilligen manslag, aan zijn vader gepleegd, uit zijn rijk gezet, en op aanraden zijner moeder Carmenta, die een waarzegster was, naar Italië getrokken, waar hij zich vestigde en op het Palatijnsche gebergte de stad Pallatium stichtte. Volgens de overlevering zou hij 't eerst de Latijnsche volkeren beschaafd hebben, door hun lezen en schrijven te leeren.

In dit geweste een plaets, en stichtten, kloeck en fier,
Een stadt op 't hoogh geberght, die Pallas ingezeten
Noch Pallanteum, naer zijn grootvaêrs vader, heeten.
Dit volck voert doorgaens krijgh met ons Latijnsch geslacht.
Ga, sluit verbont met hun: versterck uwe oorloghsmaght
Met dezen bondtgenoot. Ick zelf zal 't water roeren,
En u, langs mijnen kant, te water derwaert voeren,
Op datge met den riem mooght roeien tegens stroom.
Op op dan, wacker op, ô Venus waerde zoon:
Eer Juno met gebeên kerckplichtigh, als de straelen
Der starren voor den dagh, die opkomt, onderdalen:
Verzacht haer gramschap door beloften, en gebeên,
En, na de zege, pas uw offer te besteên
Aen my, die u verschijne. Ick ben de Godtheit van den
Godtlieven Tyber, die dus blaeu de groote landen
En oevers, als gy ziet, in 't overloopen strijck',
En 't vette klay met slib verbetere, en verrijck'.
Ick, die van 't hoogh geberght koom stroomen naer beneden,
Heb hier mijn hof gebout, het hooft der groote steden,
Alom vermaert. Zoo sprack de stroom, en doock al stil
Heel diep in 't water naer den gront toe van zijn kil.
Zoo dra de bruine nacht en slaep voor 't oogh verdweenen,

77 *Ick zelf zal 't water roeren:* ik zal maken dat de stroom u niet ongunstig zij. Zie vs. 79.

85 *De Godtheit van den:* hetzelfde rijm bezigt Vondel *Herscheppingen* V, vs. 185:

Nu geniet
Gy, sprak hy, van uw graen en uitgestreckte landen
Niet meer dan 't lichaem deckt. Hier mede scheit hy van den
Verslagen dooden.

Op dergelijke wijze hebben wij hem zien rijmen in den *Lucifer:*

Indien ghe u geeft op onze zijde
Dan is de kans gewaeght, ons gunst verloren by de
Verdruckers van ons recht.

Talrijke voorbeelden van gelijken aard haalt Huydecoper aan, *Proeve* III, bl. 78, aan het slot van zijn vertoog zeer te recht aanmerkende, dat soortgelijke rijmen een gedicht nu eens verfraaien, dan weder ontsieren, en dat men, ten opzichte van deze, zoowel als van gezochte rijmen, gelijk *wijsheid* op *prijs leidt, schoonheid* op *ten toon spreidt, voorbeeld* op *veroordeeld, bystand* en *drytand,* enz. niet naar vaste regelen te werk gaan, maar zijn oor, gevoel en smaak moet raadplegen, zonder dat het echter kwaad zij, daarbij de meesters, die ons zijn voorgegaan, te raadplegen.

93 De Proza-vertaling: *toen de nacht over en de slaep uit was,* levert een meer logischen zin.

Rees 't hooft van Troje, en zagh den hemel overscheenen
Van 't gouden zonneradt, dat uit den oosten steegh.
Hy schepte met zijn hant het water van om leegh
Godtsdienstigh uit den stroom, en hief zijn stem naer boven:
O Laurentynsche rey van Nymfen, waert te loven,
Gy Nymfen, moeders van de vlieten en hun kil,
En gy, ô Tiberijn, ô vader, 't ga zoo 't wil,
Neem met uw' heilgen stroom Eneas en zijn schaeren
In uwe hoede: ontruckt hem eens zoo veel gevaeren.
Het zy in welcke bron gy [die met al uw hart
Medoogen hebt met onze omsuckelinge en smart,]
U dompelt; 't zy wat gront gy liefelijck wilt laven;
Ick zal u altijt met mijn' dienst en offergaven
Vereeren. Horenstroom en vooght van elcken vliet,
Die door Hesperien, en zijn landouwen schiet,
Och, sta ons heden by, verzeker openbaerder
Ons van uw gunst: berecht ons van uw godtheit klaerder,
  Zoo spreeckt de Troische vorst, en kiest uit al de vloot
Twee jaghten, wapent zijn gezelschap voor den noot,
Bezorght het roeituigh. Strax ontdeckt zich in de boomen,
En op den groenen kant, daer 't water langs komt stroomen,
Een witte zeuge, met haer biggen, van een haer,
En wit als zy, een merck van zegen, hel en klaer:
Waerom Eneas, de godtvruchtige, niet wachte,
Maer dees, ter eere van de groote Juno, slaghte,
En met haer jongen wijdde en offerde op 't altaer.
Dus paeit de stroomgodt voort den springvloet, vol gevaer,

94 *'t Hooft van Troje* voor „Eneas," doch min juist; Eneas was wel „een der legerhoofden uit Troje," en evenzeer: „het hoofd van de Trojanen, die met hem gekomen waren," maar kon moeilijk het hoofd van *Troje* zijn, dat niet meer bestond, en van de regeering, waar op Helenus of anderen nadere aadspraken hadden kunnen doen gelden. Beter zegt Vondel vs. 110: *De Troische vorst.*

118 *De groote Juno:* het zal vreemd schijnen, dat Eneas een varken aan Juno offerde, die hij wist, dat hem vijandig was. Men zou kunnen zeggen, dat hij zulks alleen deed op last van den Stroomgod — zie vs. 81 — en dat het offer strekken moest om de vertoornde Godin te verzoenen; doch dit laatste wordt niet gemeld. Vermoedelijk moet hier dan ook niet gedacht worden aan de gemalin van Jupiter, maar moet men, onder de benaming van *groote* of (*opper*) *Juno*, in 't Lat. *maxima Juno*, de „Moeder der Goden," t. w.: „de Aarde", verstaan, aan welke men dan ook gewoon was, een zwijn te offeren.

In deze langen nacht, waer op de watren vallen,
En, als een staende plas, de vliet, beneên zijn wallen,
Zoo vlack lagh, als een meer, dat stil leght, zonder stroom;
Op dat men onvermoeit den vliet te boven koom'.
Zy spoên krioelende hun reis om op te vaeren.
't Geteerde dennenhout gaet bruischen door de baren.
De stroom verwondert zich, het bosch en d'oever schat
Een wonder nu zy zien dus ongewoon, op 't nat
Van dezen watervliet, wijdtflickrende rondassen,
En mans, en schepen, schoon beschildert, hen verrassen,
En drijven op den vloet. Zy slijten dagh en nacht
Met roeien, raecken hoogh gemackelijk en zacht
De boghten, 't lange rack des krommen vliets, te boven,
Door veelerhande slagh van boomen voortgeschoven,
En tusschen 't groene bosch van dezen stillen vloet.
De zon stont midden aen den hemelkloot in gloet,
Toen zy van verr' den muur, het slot, en hier en ginder
Wat huizen zagen, door de Roomsche maght, van minder
Gelegenheit, in top geheven, en gebouwt.
Evander was toen arm. Zy zetten snel en stout
Den boegh recht derwaert, en genaecken poorte, en walle.
d'Arkader koning wijde eerbiedigh by gevalle,
Op dezen zelven dagh, in 't kerckwoudt, voor de stê,
Den grooten zoone van Amfitryo, en mê
Den Goden, naer den stijl, hunne eer, en offergaven.
De zoon prins Pallas, met de bloem der jeught en braven,
En zijnen armen raet, brant wieroockgeuren, daer
Het offerbloet, noch laeu, vast smoockt op 't woudtaltaer.
Toen d'offeraers die trotse en hooge schepen zagen
Ten schaduwrijcken bossche invaeren, zonder vraegen,
En stil aenroeien wert een iegelijck verbaest,
Verliet den offerdisch. Zy stonden met der haest
Altsamen overendt: maer Pallas, die Godts zaecken
Bemint, verbietze streng het offerfeest te staecken.

137—139 De zin is: toen zij hier en ginds wat huizen zagen, die *nu* — d. i. ten tijde van Vergilius — uit hun geringen staat verheven, *hemelhoog opgetrokken* zijn. Vergel. de Proza-vertaling.

144, 145 *En mê den Goden, naar den stijl:* versta: „en als het gebruik medebracht, ook den anderen Goden" — uit vrees namel. voor hun naijver.

Hy grijpt een' schicht, en vlieght terstondt het vreemde jaght
Aen 't water in 't gemoet, en roeptze uit al zijn maght
Van eenen heuvel toe van verre: ô jongelingen,
Wat onbekende drift beweeght u in te dringen,
Langs onbekende paên? waer streeftge recht naer toe?
Wat zijtge toch voor volck? waer hoortge t'huis? of hoe
Is 't met u? brengtge pais, of brengtge ons oorlogh mede?
Eneas, daer hy staet, beantwoort deze rede,
Van zijn kampanje, en spreeckt prins Pallas lieflijck aen,
En stack hem met zijn hant de blonde vredeblaên,
En zijn' olijftack toe: gy ziet nu hier verschijnen
De Troische burgery, die tegens dees Latijnen,
Uwe errefvyanden, met recht de wapens draeght:
Dewijlze, als ballingen, van hun uit trots verjaeght
En aengevochten zijn. Wy komen naer dees stranden
Evander zoecken: zeght hem aen hoe in dees landen
Doorluchte vorsten, uit Dardanje en zijn geslacht,
Gekomen zijn, om hulp en bystant aen zijn maght
Te zoecken. Pallas staet verbaest om deze maeren,
En om dien grooten naem, en antwoort na'et bedaeren:
Gy zijt dan wie gy zijt, tree op, en staeck uw reis.
Spreeck vader zelf: neem uw verblijf in ons palais.
Hy geeft hem voort de hant, en drucktze uit rechte minne.
Zy leggen daetlijck aen, en stappen boschwaert inne.
De vorst Eneas sprack den koning minzaem aen:
O overbrave Grieck, Fortuin wees my de baen,
En heeftme, op dat ick, met olyfloof, vast gebonden
Met wol, u vreedzaem moght verbidden, hier gezonden.
Ick vreesde niet voor u, die een Arkader zijt,
En vorst der Griecken, en van Atreus zoons niet wijt
In bloet en maeghschap dwaelt: maer mijne dapperheden,
De heilge orakels van de Goden, in veel steden,
De bloetverwantschap van onze oudren, en uw naem,
Zoo veele landen door gedraegen van de Faem,
My, die gewilligh was, by nootlot herwaert dreven,
Verbonden aen uw hof. Dardaen [de Graien geven
Hier reên af, en bescheit] Elektres zoon, een spruit

164 *En stack:* vermoedelijk welluidendheidshalve; de syntaxis eischte hier *steekt.*

Van Atlas, en die Troje in zijne muuren sluit
En bouwt, en vader wort van Ilium geheeten,
Quam eerst naer Frygie de zee met kielen meeten.
De vreeslijcke Atlas, die de kloot des hemels draeght
Op zijne schouders, won Elektre, een schoone maeght.
Merkuur, uit blancke Maje, op 't kilste van Cyllene,
Geboren, wert geacht uw vader lang voorheene:
Maer Atlas [zoo 't gerucht, dat ons ter oore quam,
Geloof verdienen magh,] dees Atlas is de stam
Van Maje, en onderstut de starren noch hier boven.
Dus zijn de tacken van de beide koningshoven
Uit eenen zelven stam gesproten, als gy hoort.
Ick, steunende op dien troost, besloot niet dezen oort
En u van verre eerst loos door boden t'ondertasten,
Maer koom ootmoedigh zelf u zoecken, en vergasten.
Zoo 't zelve Daunisch volck, waer van gy wort bestreên,
Ons nu den voet licht', zoo gelovenze met reên
Het kan niet missen, [dat de Goôn dit noit gehengen,]
Het gansche Hesperye oock onder 't juck te brengen,
En 't water, dat hun strant van wederzy bespoelt,
Te toomen door hun maght. Indienge dit gevoelt,
Laet ons elckandre dan, als bontgenooten, zweeren.
Wy hebben volck om 't heir met braven te stoffeeren,
En ons ontbreeckt geen jeught noch dapper oorloghsgast.
Dus sprack Eneas: en de koning zagh hem vast
De woorden uit den mont, en door en weêr: ten leste
Beantwoort hy 't beknopt: dat ick in dit geweste,
Manhaftige Trojaen, u zie, en wellekoom',
Is my ten hooghste lief. Het duncktme, als in een' droom,
Dat ick Anchises zelf, zoo dapper van vermogen,
Uw' eigen vader hoore, en staen zie voor mijne oogen:
Want my magh heugen hoe van overlang Priaem,
Laomedons vermaeck en zoon en erfgenaem,

192 *Die Troje in zijne muuren sluit:* die Troje met muren omgeeft.

197 *Op 't kilste van Cyllene:* namel.: „op de kille kruin van dien berg."

206 *Koom u .... vergasten:* dat zal moeten beteekenen: „kom als *gast* bij u." 't W. w. wordt tegenwoordig alleen, in omgekeerden zin, voor „onthalen" gebruikt.

207 *'t .... Daunisch volck:* de Rutulers, aldus genoemd naar Daunus, den vader van Turnus.

Toen hy naer Salamin, het eilant, in die hoecken
Zijn zuster Hesioons landouwen quam bezoecken,
Met eenen oock ter loop, op dien uitheemschen toght,
Het koude Arkadisch lant en zijne grens bezocht.
Ick, toen in 't bloeienst van mijn jeught, stont opgeloken,
Gelijck een bloem: de baert was effen uitgebroken.
'k Zagh met verwonderen de Troische vorsten aen,
Den vader in den zoon hier tegenwoordigh staen;
Doch vorst Anchises was de langste van hun allen.
Mijn hart en yver blaeckte om met een welgevallen
Hem aen te spreecken, en te groeten van zoo veer.
Ick tradt met lust naer hem, en leide dezen heer
Om Feneus vesten, en hy schonckme midlerwylen
In 't scheiden milt en heusch een' koker, zwaer van pylen,
Uit Lycie, oock een' rock, heel rijck gestreept met gout,
Twee goude breidels, die mijn zoon in waerde houdt,
En heden noch bewaert: waerom de bondtverwantschap,
Die gy verzoeckt en eischt, van outs al in dit lantschap
Ten hove, hant aen hant wel sterck bevestight is.
Ick zal u morgen, als de zon de duisternis
Verdreven heeft, en 't lant beschijnt met haere straelen
Terstont afvaerdigen met bystant naer uw paelen,
Van middelen voorzien, met krijghsliên biên de hant.
Dewijlge hier nu zijt ter goeder uur gelant,
Zoo viert toch hartelijck de heilge jaergetijden
Met ons, naerdienze geen vertreck noch uitstel lijden,
En zet u aen den disch. Zoo sprack hy, en geboodt
Den opgenomen kelck en spijs, den dischgenoot
Ten dienst weêr op den disch te brengen, zette blijde
De mans op 't grazigh bed van zoden neêr, en vlijde
Eneas, 't opperhooft, op zijn banckkussen neêr,
De ruige leeuwenhuidt, en noode dezen heer
Uit zijn' ahornen stoel. Toen dit beschickt was, gingen
Hier d'offerpriester en de bloem der jongelingen
En rechtten elck om strijt ter offermaeltijt aen
Het ingewant, en vleesch van stieren, versch gebraên,

250 *Vertreck noch uitstel:* beide substantiva beteekenen hier letterlijk hetzelfde.

256, 257 *En noode dezen keer uit zijn' ahornen stoel:* construeer: „en, in zijn ahornen stoel gezeten zijnde, noodigde," enz.

En korven, vol bisschuit: men schenckt 'er wijn in schaelen.
Men ziet Eneas en de jeught van Troje onthaelen
Met afval, Godt gewijdt, en offerossenharst.
Na dat het feestbancket den honger, die hen perst,
Geboet hadde, en de maegh, die graêgh was, dus verzaedight,
Heeft vorst Evander dus het offerfeest verdaedight:
Geene ydle onkundigheit noch bygeloof van Godt
Of oude Goden heeft by ons dit erfgebodt,
Dees pleghtigheit, gewoonte, en maeltijt, en altaeren
Van zulck een' grooten Godt en Godtheit, onervaeren
Onweetende ingestelt, neen zeker. Troische heer,
Mijn dischgast, men vernieut en viert deze offereer
Uit rechte danckbaerheit, naerdien dit berghgeweste
Van schrickelijck gevaer eens wiert verlost ten leste.
Bezie hoe deze rots, van outs ten val geneight,
En hellende overhangt, en andre klippen dreight;
Hoe dit gevaerte om hoogh, zoo wijdt van een gesmeeten,
Het hol verwoest leght, en de rotsbreuck zulcke spleeten
En vreesselijcke kloof veroirzaeckte. Achteraf,
Heel diep in dees woestijn had Kakus, wreet en straf,
Half mensch, half dier, zijn hol, dat, schricklijck wilt omheenen
Begroeit, van zon, noch maen, noch starren wiert bescheenen,
En altijt laeu lagh en noch versch van menschemoort.
Men zagh de hoofden, trots genagelt op de poort,
Die, bleeck en vuil, van bloet en stinckende etter stoncken.
Vulkaen had dit gedroght geteelt, dat in speloncken
Zoo groot stapte als het was, zijn vaders vier om hoogh
Heel dick en dompigh uit zijn mont en keele spoogh.
Wy hoopten vast op hulp, die ons wert aengeboden
Door d'aenkomst van den Godt, ge-eert by dees genooden:
Want Herkules, des volcks verlosser, sterck en fier,
En moedigh op den roof en neêrslagh van het dier,
Reus Geryon, die met dry lichaemen kon vechten,

261 *Bisschuit:* niet onaardig is de vervorming, welke het woord in onze taal door tijdsverloop ondergaan heeft. Kiliaen spelt het nog als in 't Fr. *biscuit:* Vondel verhollandscht het door de *sc* tot *ssch* te versterken: en een later geslacht heeft wederom *is* tot *e* verzacht en *beschuit* geschreven: en niet minder opmerkelijk is, dat het uitheemsche woord het echt Hollandsche *tweebak* geheel verdrongen heeft.

292 *Het dier:* een rijmlap, maar 't woord is hier, als men 't letterlijk opneemt, een ongepast, en overdrachtig, een onedel epitheton.

Quam herwaert aen, en dreef, als triomfeerders pleghten,
Zijn groote stieren en zijne ossen overal
By dezen stroom te weide, en in dit grasrijck dal.
Maer Kakus, byster dol, verwildert, en verwaten,
Om geen bedriegery noch schelmstuck na te laten,
Dreef tweepaer stieren, en vier koeien, vet gemest,
Het puick van al het vee, ter weide uit naer zijn nest,
Verstackze in schaduwe van zijn spelonckc, en holen,
By hunnen staert gesleept, op dat de zoeckers doolen,
Geen' rechten voetstap zien, geen spoor, dat derwaert leit.
Geen merreckteken melt het roofnest: geen bescheit
Verneemt men, hoe men zoeckt. Toen Herkles van die plecken
Met d'andre zatte drift nu stont op zijn vertrecken,
En haer verweiden wou, begon, in 't heenegaen,
Zijn drift te loeien, en een schor geluit te slaen,
Door al het boschgewest het bulcken wijt te spreiden,
En klaegende uit het groen der heuvelen te scheiden:
Maer een der ossen, daerze in 't hol gesloten staen,
Bulckt op, en antwoort luide, als d'anderen heenegaen,
En melde Kakus, daer hy allerminst op giste.
Toen zoodt Alcides bloet van gramschap, dat het siste,
Van dolheit liep zijn gal toen over, meer en meer.
Hy zoeckt naer wapentuigh, ziet om naer zijn geweer,
En grijpt de zwaere knods, vol quasten, vlieght ontsteecken
Den steilen heuvel op in top, om zich te wreecken.
Toen zagh, toen zagh men eerst hoe Kakus lijf en leên
Van vreeze beefden, schrick hem uit zijne oogen scheen.
De booswicht vlught van angst, en, sneller dan de winden,
Vloogh heene in zijn spelonck. De vrees en zorgen binden
Hem vleugels aen den hiel. Na dat hy zich dus dol
Hadde opgesloten, en voor slot en deur van 't hol
Den vreesselijcken steen, die kunstigh van zijn' vader

306 *d'Andre zatte drift:* het overige verzadigde vee.

307 *Verweiden:* in een andere weide overbrengen.

314 *Zoodt:* imperf. van *zieden*, 't w. w. wordt thans meer gelijkvl. gebezigd — zie Huydecoper, *Proeve* II, bl. 16, 42, — en te recht, omdat *zoodt* ook 't praes. van *zoden* is. — De uitdrukking in de Proza-vertaling: *toen begost Alcides bloet van gramschap te zieden* is geijkt, en sierlijk; maar zooals Vondel ze hier versterkt, door dit bloed nog bovendien te laten *sissen*, wordt zij belachelijk.

323 *Dol:* om 't rijm; doch Cacus was niet *dol*, maar „bevreesd."

Aen d'ysere keten en haer schakel hecht te gader
Aen een gekloncken hing, liet schieten, dat het klonck;
Zoo ras de keten van metael in stucken sprongk,
En hy den post en deur, die 't innegaen belette,
Met eenen dicken boom heel pal en stevigh zette;
Zoo quammer juist op slagh de gramme Tiryntier,
Die 't al doorsnuffelde, en zijne oogen gins en hier
Aen alle kanten sloegh, en op de tanden knerste.
Hy, dus verhit van toorne, en die van spijt schier berste,
Bespiede drywerf den geheelen Aventijn.
Drywerf verwrickte hy de steene poort met pijn,
Doch ydel en vergeefs, ging drymael, in 't verhitten
Van zijne wraeck, vermoeit in 't dal ter neder zitten.
Recht boven op den rug van 't hol, met rots by rots
En afgebroke klippe omheint, stont spits en trots
Een klip, die uitstack in de hooghte, een nest voor gieren,
Een broeinest voor de rave en roofgezinde dieren.
Alcides deze klip, die aen den slincken kant
Des heuvels naer den stroom zich buight, met zijne hant
Aengrijpende, verwricktze, en scheurtze van haer' wortel,
En stootze flux om laegh aen puin en gruis te mortel,
Dat al de lucht rondom gewaeghde van den slagh,
En d'oevers daverden, de stroom van groot ontzagh,
Verbaest te rugge sprongk. Toen quamen dees speloncken
En Kakus moorthol, en zijn roofnest, diep gezoncken,
Heel helder aen den dagh. De kelders, vuil van moort,
En zwart van schaduwen en schimmen, lagen voort
Voor ieder open, en niet anders of 't gereeten
En gaepende aerdtrijck, diep van onder opgespleeten,
Den helschen jammerpoel ontdeckte, en 't naere rijck
Des Doots, gehaet by 't licht der Goden, te gelijck
Nu opensloot, zoo dat men onderwaert van boven
In dien gevloeckten poel, voor 't licht, dat door de kloven
Beneden scheen, de schaer der zielen siddren zagh:
Weshalve Alcides flux, van boven uit den dagh,
Met zijne pijlen schoot, al zijn geweer en wapen

351, 352 *De kelders, vuil van moort, en zwart van schaduwen en schimmen:* omslachtig en onduidelijk voor *de beschaduwde moortkelders,* zooals de Proza-vertaling heeft. Voor 't overige is het verhaal van dit heldenfeit van Hercules meesterlijk berijmd.

Te hulp nam, en met steen en kaien op te raepen,
En tacken, van geboomt geruckt, hem zonder rust
Te keer gingk, daer hy stont, zoo snel en onbewust,
En tegens zijne hoop betrapt, en opgeslooten
In 't hol van deze rots, en bevende verschoten,
Afgrijslijck tiert, en brult: maer Kakus braeckte [want
Hy zagh geen straf t'ontgaen aen dien noch dezen kant,]
Zoo vreeslijck eenen damp ter keele uit, dat het wonder
Te zien was, en hy blies in 't woeste hol van onder
Zulck eenen donckren damp en nevel, en betoogh
De moortspelonck zoo dick en byster voor het oogh
Met zwarten mist en damp, en naere duisternissen,
Gemengt met roock en smoock, dat d'oogen zich vergissen,
En geen gedaente zien. Dit kon de vroome helt
Niet lijden: hierom sprong hy moedigh met gewelt
Van boven neêr in 't vier, daer roock en smoock met wolcken
Het dickste opdrijven quam, en uit de bystre kolcken
De zwarte damp het grofst quam smoocken naer de lucht.
De helt greep Kakus toen, die slechts met loos gerucht
Zijn vier en vlam vergeefs uit duisternisse rispte.
Hy knoopte hant en voet aen een, en duwde en knispte
Hem 't gloeiende gezicht en d'oogen uit het hooft,
Verworghde hem, wien, gansch van lucht en aêm berooft,
Verstickt geen druppel bloets ter keele uit quam gedropen.
Hy ruckt de deur op, zet den donckren moortkuil open,
Brengt al 't gestolen vee, den dier verzworen buit,
En d'ossen voor den dagh. Hy sleipt het ondier uit
Het roofnest, doot en warm, by zijn gebonde voeten.
De toeloop en het volck, die 't lantgedroght gemoeten,
Verzaên hunne oogen naeu aen deze afgrijslijckheên
Van blicken, en gezicht, en borst, en ruggebeen,
Heel ruigh van borstelen, en 't vier, dat, al verloren
Gespogen en gebraeckt, in zijne keel most smooren.
Men vierde na dien tijt hierover Herkles feest,
En elck nakomeling hielt met een' blijden geest

382 *Knispte:* Kiliaen heeft wel *knissen,* voor *terere, quassare,* doch niet *knispen.* 't Woord, dat met *knijpen* verwant schijnt, is echter recht schilderachtig en doet hier vooral een treffelijke uitwerking.

387 *Dier verzworen:* de Proza-vertaling heeft *gelochenden* in den zin van „verholen," t. w. „door Cacus."

Dien vierdagh, jaer op jaer. Potitius is ouder,
En innesteller van dees hooghtijt: d'onderhouder
Van Herkles feestdagh is het stamhuis van Pinaer.
Hy stichte hier in 't woudt dit godtgewijde altaer,
Dat eeuwigh onder ons het Allerhooghst' zal heeten,
En 't Allerhooghste blijft by ieder ingezeten.
Hierom bekranst uw hooft, ô uitgeleze jeught,
Met loof, tot danckbaerheit voor zulck een groote deught,
En past elckandren met den offerkelck t'onthaelen.
Schenckt rustigh nu den wijn den gasten toe met schaelen,
En roept den Godt des lants en 's lants beschermer aen.
Zoo spreeckt Evander, en bedeckt zijn haer met blaên,
Met zwarte en witte verf van populier, de blaren
En 't loof van Herkules, en kranst zich voor d'altaeren,
Neemt d'offerschael, die Godt gewijdt is, in de hant.
Zy plengen te gelijck met vreught door 't feestverbant
De wijnen op den disch, en roepen om de Goden.
De zon beneên de kim, terwijlze elckandren nooden,
Gedaelt, zoo viel de schim en avont op zijn' tijt.
Nu ging Potitius, tot offerman gewijdt,
En 't gansche priesterdom, gelijck van outs, met vellen
Om 't lijf gegort, het rijs in brant en vlammen stellen.
Men schaft'er offerspijs, en 't ander dischgerecht,
Stoffeert d'altaeren milt volop, gelijck men pleght,
Met volle schotelen. De rey van Mars, met kranssen
En tacken om het hooft bevlochten, valt aen 't danssen,
En huppelt op den zangk om 't brandend woudtaltaer.
Een rey bestaet uit jonge, en d'ander, grijs van haer,
Uit oude mannen, die, met trippelen en wijzen

397 en 339 *Potitius* — *Pinaer:* het priesterschap van Hercules behoorde bij erfrecht aan de Romeinsche geslachten Potitius en Pinarus. De eerstgenoemden moeten er evenwel, volgens Livius, de oudste brieven op gehad hebben. Toen Appius Claudius in 't jaar 312 voor Chr. g. Censor werd, kwam het bijzonder privilege te vervallen, en werd de offerdienst in 't openbaar gehouden en door staatsambtenaren waargenomen. *Ouder* voor „vader, insteller," 't Lat. *parens.*

409 *Met zwarte en witte verf:* dat het popelblad *bicolor,* d. i. donker *groen* aan de eene, en *grijs* aan de andere is, was gewis aan Vondel niet onbekend. Waarom het dan hier *zwart* en *wit* gemaakt? Of dacht hij wellicht, dat op het Palatijnsch gebergte een bijzonder slag van populieren groeide?

420 *Gelijck men pleght:* zie dit *pleght* ook Boek III, vs. 390.

Op maetdicht, Herkles faem en zijne daeden prijzen;
Hoe vroegh hy met zijn vuist de stiefmoêrs wiegeslang
Verworghde, en duwde een paer te bersten, dootsch en bang;
Hoe hy out Troje en oock Echalie, twee steden
Ten hemel toe befaemt, met maght hadde afgestreden;
Hoe hy veel duizenden gevaeren ramp en leedt,
In vorst Eristheus dienst, door Junoos wrock, te wreet
En onrechtvaerdigh, most zijn leven lang verduuren.
Zeeghafte helt, gy slaghte, in alle uwe avontuuren,
Hyleüs met de vuist, en Folus, bey geteelt
Uit wolcken, sterck van leên, hun dubbel megedeelt.
Gy velt het ondier der Kretensen onder 't schreeuwen,
En dien Nemeeschen leeuw, den gruwel aller leeuwen,
Gescholen in zijn rots. d'Afgrijsselijcke poel
Van jammer schrickt voor u. De hont, die Plutoos stoel
In 't bloedigh hol bewaeckt, ten schrick van die 't belaeghde,
De helhont, die het half verteert gebeente knaeghde,
En achterover lagh, verschrickte voor uw kracht.
Geen ondier, Tyfeus zelf, een reus, zoo groot van maght,
Vervaerde u met zijn spits. Geen waterslang vernielde

427 *Stiefmoêrs wiegeslang:* wie in de fabelkunde een vreemdeling is, zal wel niets van deze uitdrukking begrijpen en licht vragen, of er een afzonderlijk soort van slangen is, die men *wiegslangen* noemt. Er wordt hier gesproken van de *twee slangen,* die Juno afzond om Hercules, den zoon van Alcmene bij Jupiter, en van wien zij, Juno, alzoo als de *stiefmoeder* geacht kon worden, in de *wieg* te dooden. *Slang* had hier in 't meerv. moeten staan.

428 *Een paer:* neen: „*het* paar." Het onbepaalde lidwoord zou kunnen doen denken, dat er meer slangen geweest waren.
Dootsch en bang: een rijmlap, te meer misplaatst, omdat men de woorden allicht, in plaats van op het slangenpaar, op Hercules zou doen slaan, die voorwaar getoond had *niet doodsch* of *bang* te zijn.

429 *Echalie:* een stad van Eubea, door Hercules ingenomen, omdat koning Eurytus hem zijn dochter Iöle geweigerd had.

434 *In alle uwe avontuuren:* in uw avontuurlijk leven.

445, 446 *Vernielde u:* hoewel het vers niet onbepaald is af te keuren, is het voorbeeld, hier door Vondel gegeven, om, waar hij een regel met een woord besluit, dat op een stomme *e* uitgaat, den onmiddellijk volgenden regel aan te vangen met een woord, dat met een vocaal begint, niet navolgenswaard. Zulks gaat alleen goed, wanneer er een leesteeken achter 't eerste woord staat, of de zin veroorlooft, dat men, aan 't slot van den regel gekomen, even adem hale; maar hier ter plaatse kan men niet anders lezen dan *vernieldu,* waardoor men aan vs. 445 het rijm, en aan vs. 446 een halven voet ontneemt.

U, schoon haer vruchtbre hals van veele hoofden krielde.
O wettige afkomst van Jupijn, zijt nu gegroet,
Die by de Goden leeft in weelde en overvloet.
Ay zegen onzen dienst, uwe offers, dat wy 't mercken.
Dus lovenze met zang zijn daeden, en zijn wercken,
Gedencken boven al waer Kakus moorthol stont,
En hoe hy vier en vlam kon blazen uit zijn' mont.
Al 't feestwoudt wedergalmt: de heuvels staen bewogen,
En dreunen op 't geluit. De godtsdienst dus voltogen,
Zoo gaenze stedewaert. De koning, grijs en out,
Ging aen Eneas zy, zijn megenoot, door 't woudt,
En leunende op zijn' zoon in 't gaen, van onvermogen,
Kort koutende den wegh. Eneas opgetogen
Slaet met vewondering zijne oogen overal,
Schept zijn vermaeck in plaets, en lantschap, bergh, en dal,
En ondervraeght en hoort met lust, als naer een wonder,
Naer d'oude helden, en hun daeden, elck byzonder.
Toen sprack Evander, die den gront der Roomsche stê
Geleght heeft: Boschgoôn en de Veltgodinnen mê,
En een hardtvochtigh volck, geteelt uit eick en struicken,
Van overouts dit bosch tot hun verblijf gebruicken,
En loopen, zonder tucht en zeden, wilt genoegh.
Zy wisten van geen' stier te spannen voor den ploegh,
Van middelen noch goet te gaeren, en te spaeren,
Maer leefden slechts by loof, en wilt, gejaeght in 't garen,
Een' byster harden kost. Saturnus, vlughtigh voor
Jupijn, en zijn gewelt, en uit zijn rijck en spoor
In ballingschap gejaeght, quam uit den hemelhoogen
Olymp naer dit gewest ter sluick en stil getogen.
Dees tuchtighde het volck, onleerzaem, stuur van aert,

447 *O wettige afkomst van Jupijn:* bij het schrijven van het epitheton heeft Vondel niet doorgedacht; immers Hercules, bij Alcmene door Jupiter in dubbel overspel verwekt, kon waarlijk op geen *wettige* geboorte roemen. 't Lat. heeft *Vera Jovis proles,* dat in de Proza-vertaling zeer goed is overgebracht door *Jupijns rechte afkomst,* en eenvoudig te kennen geeft, dat de held door zijn groote daden had bewezen, uit den Oppergod te zijn gesproten.

465 *Geteelt uit eick en struicken:* 't Lat. heeft: *truncis et duro robore natos,* waarmede in dichterlijken vorm wordt te kennen gegeven, dat de oudste inboorlingen boschbewoners waren.

475 *Tuchtighde: tuchtigen* wordt hier niet in den gewonen zin van „kastijden' gebezigd, maar in de beteekenis van: „onder tucht brengen," *discipliner*

Verstroit in steil geberghte, en heeftze allengs vergaert,
Door wetten ingetoomt, en hun dit lant bevolen
Te noemen Latium, naerdien hy zat gescholen
In dezen vryen hoeck. Men wil dat d'oude tijt
Gebloeit hebbe onder hem: zoo stil, en onbenijt,
En vreedzaem leit hy 't volck, tot dat de tijt, aen 't slimmen,
Zijn eerste verf verschoot, de goutzucht raeckte aen 't [klimmen,
Met dollen oorloghslust: toen quam d'Ausoniaen
En 't Siciljaensche volck zich herwaert nederslaen.
Saturnus lant verkeert by wijl van naem: toen quamen
De koningen, met hun de straffe Tyber t'zamen,
Heel groot en onbeschoft, naer wien d'Italiaen
Dien stroom den Tyber noemt, en sedert is vergaen
De naem van Albula, van outs aen hem gegeven.
d'Almaghtige Fortuin en 't nootlot, daer geen streven
Noch worstlen tegens helpt, hoe kloeck zich iemant redt,
Die beide hebben my hier vast ter neêr gezet,
Na dat ick, uit mijn lant en vaderlant verdreven,
Ter zee 't gevaer ontsloop, op d'oevers van mijn leven.
De Godt Apollo, die my raet te geven plagh,
En nymf Karmente mê, mijn moeder, vol ontzagh,
Vermaenden my naer dit geweste toe te streven.

478 Om dezen regel te verstaan, dient men te weten dat *schuilen* in 't Lat. *latere* beteekent.

479, 480 *Men wil dat d'oude tijt gebloeit hebbe onder hem:* niet zeer duidelijk; lees hier, voor *oude tijd:* „gouden eeuw."

481 *Slimmen* voor *slim,* d. i.: „slecht, verkeerd" — *worden.* Tegenwoordig zegt men daarvoor *verslimmen,* of, gebruikelijker nog, *verslimmeren.*

483 *d'Ausoniaen:* de Ausoniërs, ook, als oorspronkelijke inwoners van 't land, onder den naam van *Aborigines* bekend.

484 *En 't Siciljaensche volck:* namel. 't volk, dat, onder den naam van Siciliërs, vroeger de streek tusschen de Liris en den Tyber bewoond had en, door de Liguriërs verdreven, naar het eiland overstak, 't welk, naar hen, later Sicilië genoemd werd.

485 *Saturnus lant:* naam, die door de oude dichters meermalen aan Italië gegeven wordt.

496 *Karmente:* Evanders moeder, van welke hiervoren op vs. 70 gesproken is. Haar naam was eigenlijk Nicostrate en haar bijnaam schijnt aan *carmen,* „lied," ontleend.

Vol ontzagh: deze uitdrukking is hier kwalijk te pas gebracht; want de dichter wil niet zeggen dat Carmente *vol ontzag* was, maar dat zij *ontzaghlijcke vermaningen* gaf, gelijk de Proza-vertaling 't zeer goed heeft.

Zoo sprack Evander naeu, of toonde in 't voortgaen, neven
Den wegh, het outer, en de Karmentijnsche poort,
Op out Romainsch aldus genoemt, gelijck men hoort,
De nymf Karmente ter gedachtenisse en eere,
Waerzeggerin, die eerst gespelt heeft van den heere
Eneas, en zijn komste, en 't volck naer hem genaemt;
Van Pallanteüm oock, een stadt, zoo wijt befaemt.
Hy toont hierna het woudt, dat breet staet op geschoten,
Van strengen Romulus, voor zijne tijtgenooten,
Ten vryburgh opgebout; oock waer Luperkal schuilt
Op eene koude rots, een kerck, van naem verruilt,
En op 't Arkadisch Pan gewijt, die van Lycye
Gedient wort, en geviert. Hy wees oock op diè rye
Het bosch, aen Argus door een' lantvloeck toegepast,
Verhaelt hem Argus doot, en d'ontrou van dien gast,
En zuivert zich met eede, en leit hem door de heggen
Van hier, tot daer men op Tarpeius 't slot ziet leggen,
Het groote Kapitool, dat, nu dus trots vergult,
Eer woest van kreupelbosch en wilt lagh op dien bult.
't Vertsaeghde lantvolck droegh alree de wilde en rouwe
Godtsdienstigheit der plaetse ontzagh toe. Dees landouwe,
Bosschaedje en steenrots zijn zoo vroegh by 't volck gevreest.
Een Godt, men twijfelt wie, zeght hy, een hemelsch geest
Bewoont dit bosch, dees kruin des heuvels, dicht van boomen.
d'Arkader houdt dat hy daer Godt Jupijn zagh komen,
Zoo dickwijl hy, by droef en doncker weêr, voor 't volck
Den geitenbeucklaer zwenckte, en uit een zwarte wolck

500 *Gelijck men hoort:* men *hoort* dat deze rijmlap niet in den zin t'huis hoort.

506 *Voor zijne tijtgenooten:* duidelijker heeft hier de Proza-vertaling: *namaels.*

508 *Op:* lees: *onder,* gelijk in de Proza-vertaling staat: er is sprake van de *grot* Lupercal, aan den voet van den Palatijnschen heuvel gelegen, en aan Pan toegeheiligd.

508—510 *Een kerck, van naem verruilt,* enz.: de dichter wil zeggen, dat die gewijde plaats naar *Lupus,* „wolf," in 't Gr. *Lukos,* genaamd werd, omdat Pan bij de Arcadiërs den toenaam van *Lukaios* droeg. Een letterzifterij, die niet eens de verdienste heeft, juist te zijn. Immers Pan heette *Lykaios* of *Lyceüs,* naar den berg van dien naam.

511 't Lat. heeft: *sacri nemus Argileti:* de Proza-vertaling: *het bosch aen Argus toegewijt.* Evander had aan dezen, in weerwil van zijn ontrouw en uit eerbied voor het recht der gastvrijheid, een graftombe aldaar opgericht en die geheiligd. Waarschijnlijk echter moet *Argiletum* niet van *Argus,* maar van *Argilla,* „kleiaarde," worden afgeleid.

Een' dichten regen goot. Noch zietge hier twee steden,
Nu woeste muuren, een geheughnis der voorleden
Voorvaderen, en hun naemhaftigh overschot.
De vader Janus stichte een stadt: het ander slot
Met zijne stadt bedanckt Saturnus bouwerye:
d'Een hiet Janikulum, en d'andre Saturnye.
Dus koutenze onderling, en gaen in 't arm palais
Van vorst Evander, zien en hooren, reis op reis,
Het loeien van het vee, daer namaels dees gebouwen
En spitse gevels, trots gebout en uitgehouwen,
Op 't groote mercktvelt van ons Rome staen te prijck.
Hy sprack, toen zy ten hove aenquamen te gelijck:
De dappre Herkules, zoo trots in 't overwinnen,
Te vrede met dit hof, heeft zijnen voet hier binnen
Voorheene wel gezet: mijn vrient, leer pracht en prael
Versmaeden: draegh u, in dit slecht en arm onthael,
Gelijck die Godt, niet schuw van mijn bekrompe wooning.
Zoo spreeckt Evander, leit zijn' gast, den grooten koning
Eneas in zijn hof, heel zuinigh opgerecht,
En laegh, en zet hem op een dischbed, arm en slecht
Met blaên gevult, en op de huit van een beerinne
Uit Libye. De nacht quam 's hemels hooge tinne
En 't lant beschaduwen met haere vaele schacht.
  Maer Venus, moeder van Eneas, in der nacht,
Niet zonder noot ontstelt, om 't oproer en het dreigen
Van 't Laurentynsche volck, sprack Godt Vulkaen, haer' [eigen
Gemael aen op dees wijs, in zijn vergult salet,
En ademt met haer tonge en taele op 't zachte bed
Een Goddelijcke liefde en treck hem dus in 't harte:
Terwijl de koningen van Argos, my tot smerte,
't Verwezen Pergamum, de sloten, wijt beroemt,
De tortse en 's vyants zwaert en fackel toegedoemt,
Verdelghden, zocht ick noit by u voor mijn verlegen
Trojaenen hulp, en troost, noch geene wapens tegen
De Griecken, in uw smids, van uwe hant met kunst
Gewrocht, noch woude, al droeght gy mijne schoonheit gunst,
O liefste bedgenoot, geen werck by u verwerven,
Noch verghde u, schoon ick zeer in Priaems bloet en erven
Gehouden was, en my Eneas zwaricheit

561 *Geen werck by u verwerven:* geen arbeid van u vergen.

Zoo dickmael traenen kost, met oogen root beschreit.
Nu sloegh hy, op 't gebodt van Jupiter, zich neder
In 't Rutulers gewest, waerom van liefde teder,
Ick zijne moeder, my voor uwen heilgen troon
Vernedere, en u smeeck om wapens voor mijn' zoon.
Het zaet van Nereus, een genoot van Tithons trouwe,
Vermurwde u eertijts wel met haer gekerm en rouwe.
Bezie eens hoe veel volx nu aenspant; hoe veel steên
Met toegeslote poort den staelen degen smeên,
En wetten, ten bederf van my en van den mijnen.
Dus spreeckt de Schoone, en streelt hem achter haer gordijnen,
Omhelst hem met sneeuwit en poezeligh albast,
Die wanckelt, en hierop, naer zijn gewoonte, vast
Begint te blaecken, en, na'et woelen en vermoeien,
Gevoelt hoe d'oude brant, aen 't glyen is, aen 't gloeien,
In zijn gebeente, en mergh: aleens gelijck in 't oogh
De gloênde blixem in de wolcken, daer om hoogh,
Met donder uitberst door de lucht, en straelt, en blickert,
En voortslaet strael op strael, en wederlicht, en flickert.
Zy, die wel weeten wou hoe overschoon zy was,
Gevoelt verheught de kracht van haer liefkoozen ras.
De vader, eeuwigh door zijn min aen haer verbonden,
Beantwoort dit: waer toe zoo verre my verzonden?
Waerom mistroutge my? had gy by tijts gelet
Op uw Trojaenen, 'k had hen overlang ontzet,
En van geweer voorzien: want d'almaght van de Goden,
Noch 't nootlot had den staet van Troje niet verboden
Te duuren, noch Priaem tien jaeren levens tijt
Geweigert. Zoo gy nu ten oorlogh rustigh zijt,
En dat uw meeninge is: wat Godt en kunst gehengen;
Wat mijn zorghvuldigheit voor u te weegh kan brengen;

569 Uit dezen regel zou men kunnen opmaken, dat hier slechts van een persoon sprake, en dat *het zaet* (de „dochter") *van Nereus*, de *genoot van Tithons trouwe* ware. Hier worden intusschen twee verschillende nymfen bedoeld, t. w.: de „Nereïde Thetis," die voor haren zoon Achilles, en „Aurora, Tithons gade," die voor haren zoon Memnon wapenen aan Vulkaan gevraagd had.

586 *Waer toe zoo verre my verzonden?* min juist. De bedoeling is: „waarom zoo veel omwegen gemaakt?" *Waerom dit zoo verre gehaelt?* heeft de Proza-vertaling.

592 *Ten oorlogh rustigh:* vaardig u ten oorlog toe te rusten.

Al wat van yzer en van messing, in het vier
Gesmolten, wort gewrocht; wat smidtze en blaesbalgh hier
Vermogen, ô Godin, het is u al geschoncken.
Ay smeeck niet, als of my uw schoonheit en uw loncken
Zoo veel niet waerdigh zijn. Zoo leenight hy haer smert,
En zorgen, en omhelst de Schoone uit al zijn hart,
En, smiltende in den schoot van zijne lieve gade,
Valt zoet en zacht in slaep, en rust in haer genade.
  Zoo dra de nacht de helft van haere ronde treckt,
De zorgh den Viergodt, na den eersten slaep, opweckt,
Verlaet hy 't zachte bedde, om in zijn smids te smeden,
Zoo wacker als een vrou, van nootdruft aengestreden,
En die by spinrock en Minerves hantwerck leeft,
Eerst vier en doove kool uit d'assche leven geeft,
Oprekent, en by nacht aen 't werck valt, en begeerlijck
Haer dienstboôn aendrijft met de lange taecke, om eerlijck
Het huis te stutten, en haer kinders op te voên.
Ter zijde aen 't vet Sicilje, en Lipare, daer toen
De wintgodt heerschte, rijst een eilant met zijn rotsen,
Vol roock en smoock, zoo hoogh dat zy de wolcken trotsen,
Waeronder de spelonck der reuzen, en het hol
Van Etna, door de keel des schoorsteens, zwart en vol
Van roet, en uit gebrant, vast dondert door de steden.
Men hoortze vreesselijck op 't aenbeelt slaen, en smeeden,
Dat op dien klanck het hol hier weêrgalmt met geschal,
De vonck al snorrende zich uitspreit over al
Het hol. Men hoort'er vier en vlam geduurigh hygen,
En zwoegen in de smidts. 't Geweer, om mê te krijgen,
Wort in dien winckel van den Godt Vulkaen gesmeet,
En 't lant voert 's viergodts naem, die quam nu, vroegh gereet,
Hier uit den derden kreits des hemels nederzweven.
Pyrakmon, Steropes, en Brontes, wel bedreven,

595 *Messing:* 't Lat. heeft *electrum*, waaronder de archeologen een mengsel van zilver en goud verstaan, 't welk, in kleur met lichten *barnsteen* overeenkomende, daaraan den naam van *electrum* ontleende.

603—670 Bij dit beschrijven van de werkplaats der Cyclopen, heeft Vondel den gloed en de kracht, die er in heerschten, in zijn verzen weten over te nemen.

626 *Pyrakmon, Steropes, en Brontes:* de Cyclopen, wier namen naar volgorde in 't Gr. beteekenen: „vuuraanbeeld," „van den bliksem," en „van den donder."

Dry reuzen, smeedden in d'afgrijslijcke spelonck,
Ten halven lijve naeckt, het yzer, dat het klonck.
Zy hadden juist den schicht des blixems, daer de vader
Door al de lucht by wijl mê blixemt, nu te gader
Met hunne vuist gesmeedt, ten deele gebruineert:
Een deel was onvolwrocht aen 't werck, by Godt begeert.
Men zagh alreede dry gedraeide hagelstraelen,
Dry waterstraelen, nat en vochtigh: naest hen praelen
Dry roode straelen viers en van den vluggen wint:
Nu mengt men weêrlicht, en gedreun, en wat gezwint
Met schrick en gramschap vier en vlam komt uit te breecken
In Jupiters geweer, hun werck, gestreng in 't wreecken.
Zy hadden 't elders drock met wagen, as, en radt
Van Mars, waermê hy volck, en rijcken, landt en stadt
In rep en roere zet. Zy spoeden met hun knaepen,
Bruineeren, elck om strijt, verbolge Pallas wapen,
De dreigende rondas, gezoomt en rijck geboort
Met slangeschubbe, en gout van addren, dol van moort,
Gevlochten onder een. Meduze zelf hierinne
Verdraeit noch, op de borst der strijdende Godinne,
Haer' afgesneden hals, en d'oogen, dat men 't ziet.
Gy reuzen van mijn smisse in Etna, hoortge niet?
Wegh wegh met al dit tuigh, en staeckt dit aenbesteede
Dit aengevangen werck, en luistert naer mijn rede.
Gy moet nu, zeght hy, voor een' dappren oorloghshelt
Eens wapens smeden: stelt uw krachten met gewelt
Gelijckerhant te wercke, en rept uw wackere armen.
Laet blijcken wat uw kunst vermagh, tot 's volx beschermen.
Nu zonder uitstel, haest en spoet u, even sterck.
Meer spreeckt hy niet: maer zy, gelijckerhant het werck
Verdeelende by lot, zijn daetlijck met hun allen
Op 's meesters last gereet, aen 't heerlijck werck gevallen.
Het koper en het gout gesmolten geeft een' strael,
En vloeit, als beecken. Het bloetdorstige metael,
Door 't vier verwonnen, smilt in 't gloeien van den oven.
Men giet den ronden schilt, die, groot van ronde, boven
En tegens al 't geweer van Latium kan staen,
En scheutvry, zeven dick van plaeten, onder 't slaen,
Den stoutsten vyant tart. d'Een valt met kracht aen 't snuiven
Des blaesbalghs, daer de lucht dan in dan uit komt stuiven.

Een ander koelt het sissende yzer in den back.
Het aenbeelt klinckt en raest in dees spelonck, niet zwack
Getroffen, slagh op slagh, op zekre maet bewoogen.
De buightang keert de staef, dan dus dan zoo gebogen.
  Terwijl de vader van zijn Lemnos, op de kust
Des Wintgodts, vast dit werck hardt aendrijft, zonder rust,
Zoo weckt de voglezangk en 't voedzaem licht Evander,
In 't laegh geboude hof, vroegh morgens, voor al d'ander
Ten bedde uit, onder 't dack. De grijze koning, stijf
Van oude, rijst, en treckt den lijfrock aen zijn lijf,
Bestrickt de voetzool weits met taey Tyrrenisch leder,
En laet Tegeesch geweer aen zijnen draeghbant neder
Op zijde hangen, van de rechte schouder af.
Het panthersvel hangt van de slincke schouder, straf
En ruigh van haer, om 't lijf geslagen naer beneden.
Een paer lijfschutten gaen voor hunnen heere, en treden
Den hoogen drempel af. De honden, trou van aert,
Hunn' meester volgen, met die lijfwacht wel bewaert.
De helt gedenckt noch aen 't gespreck, noit aengenaemer,
En aen 't belooft geschenck, teegh heene naer de kamer,
Het kleen vertreck van vorst Eneas, zijnen gast,
Zoo vroegh gekleet als hy. Prins Pallas, als het past,
Verzelt zijn' vader, en Achates zijnen koning.
Toen zy, in 't midden van het hof en deze wooning,
Te gader quamen, boônze elckandere heusch de hant,
En zittende by een, begonnen, na verbant,
Heel openhartigh dus op staetgespreck te vallen.
Evander hief eerst aen: ô braefste vorst van allen,

671 *De vader:* is hier altijd „Vulcaan."
Lemnos: het eiland, waarop Vulcaan te land kwam, toen hij door Jupiter uit den hemel werd gesmeten, en waar hij sedert zijn voornaam verblijf en tempels had.

674 *Al d'ander:* had *al de andren* moeten zijn.

677 *Bestrickt de voetzool weits met taey Tyrrenisch leder:* juister heeft in twee opzichten de Proza-vertaling: *bint de Tyrrheensche zolen aen zijne voeten:* immers, vooreerst, waren de Tyrrheensche of Toscaansche sandalen van wollen stof, met leeren riemen; en ten andere strijdt in den versregel het stopwoord *weits* ten eenenmale met hetgeen elders overal aangaande de armoede van Evander en het volslagen gebrek aan praal, dat tot zijnent heerschte, wordt gezegd.

682 *Lijfschutten:* lijfwachten, maar nog krachtiger.

692, 693 De Proza-vertaling heeft: *en geraecken endelijck openhartigh in gespreck.*

Eneas, die my stijft en sterckt met hoope dat
De staet van Troje, en 't rijck van Priam met de stadt
Niet gansch verging, zoo lang uw leven is behouden;
Wat onze jeught belangt, en die u stutten zouden,
En uw naemhaftigheit, in zulck een krijghsverdriet;
De maght is byster kleen, die ons noch overschiet.
Tuskaenen met zijn' stroom beleght ons van dees kanten:
De Rutuler ontziet zijn standerts niet te planten
Aen d'andre zijde, en klinckt met wapens om ons steên.
Maer ick zie uit en poogh een leger op de been
Te brengen, eene maght bestaende uit dappre mannen,
En groote landen, om met Troischen aen te spannen;
Een slaghboegh niet verwacht, u dienstigh in dien strijt.
Gy komt, of 't nootlot zelf u riep, ter rechte tijt.
Agylle, een stadt, gebout van rotse, en oude steenen,
Leght niet heel wijt van hier, daer 't Lydisch volck voor-
[heenen,
Een strijtbaere aert, zich op 't Hetrurische geberght
Ter neder sloegh. Hier na ten oorloge aengeterght
Van vorst Mezentius, na datze veele jaeren
Voorspoedigh bloeide, heeft hy met zijne oorlogsschaeren
Haer trots en wreet gedruckt in zijne heerschappy.
Wat rep ick van de wreede ondraeghbre moordery
En gruwlen des tyrans! dat uit hun strenge troonen
De Goden hem en al zijne afkomst dit beloonen.
Hy bondt de levenden en dooden hecht op een,
En mont op mont, d'een hant op d'ander, scheen op scheen,
Een zeker vreeslijck slagh van pynigen en moorden,
En holpze langkzaem dus, daer andren 't kermen hoorden,
Om hals, en aen hun doot, geknevelt arm in arm,
Zoo datze, vuil van bloet en etter, rot en warm,
Verstoncken. Alle steên en burgers, dus in lyen,
En afgepijnight van zijn dolle schelmeryen,
Omringen met geweer den dwinglant, en 't palais,
Verdelgen zijnen stoet, bestormen 't, reis op reis,
Met brandtuigh. Hy, ontglipt in 't midden door de dooden,

707 *Slaghboegh*: eigenlijk: „de wending van den boeg." Zoo spreekt men ook van een *slagnet* voor „een net, dat omslaat," of „bestemd is om te slaan." Overdrachtelijk beteekent het hier: „een gelukkig keeren van de kans." Zie *Uitl. Woordenb.* op Hooft *in v.*

Is naer de Rutulers en hun gebiet gevloden,
Beschutte door 't geweer van Turnus, in die smert,
Zijn leven in het rijck, daer hy gehanthaeft wert;
Dies gansch Hetrurie, rechtvaerdighlijck verbolgen,
Aen 't hollen, komt den vorst in 't harrenas vervolgen,
En eischt rechtvaerdighlijck den dwingelant ter straff'.
Ick stelle, ô Troische vorst, u overste hier af,
En kieze u tot een hooft van menigh duizent zielen:
Want d'oevers overal alree van schepen krielen.
Zy willen dat men voort den oorloghstandert lichtt',
En optreck': maer de grijze aertsoffervinder zwicht,
En, spellende het geen hy ziet van verre komen,
Weet door dees rede noch den optoght in te toomen:
O uitgeleze jeught, Meonisch bloet, verwacht
Den tijt: ô bloem en puick van 't overout geslacht,
Die, uit gerechte wraeck en gramschap, aengesteecken
Door dien tyran, u aen Mezentius wilt wreecken;
Geen Italjaen heeft maght, tot weernis van den druck,
Dat dappere oorloghsvolck te brengen onder 't juck:
Zoeck uitheemsche oversten. Het leger der Hetrusschen,
Gewaerschuwt door Godts raet, blijft leggen ondertusschen
In 't vlacke en open velt. De veltheer Tarchon zent
Gezanten aen mijn hof met kroone, en staf, en kent
Door koningklijcke draght my waert, gesterckt met zwaerden,
In 't heir te komen, het Tyrreensche rijck t'aenvaerden:
Maer ick, van ouderdom te traegh, en maghteloos,
En koudt van bloet, zie hoe my 't heerschen voor altoos
Ontraên wort van den tijt, en afgeleefde jaeren.
Mijn zwackheit komt te spade, om d'eere te bewaeren
Met moedt en dapperheit. Ick zou mijn' eigen zoon
Wel raeden tot dien toght: maer dit wort my verboôn:
Dewijl hy zelf, uit een Sabijnsche vrou gesproten.
Dat lant zijn vaderlant, en 't volck zijn lantsgenoten
Ten deel magh rekenen: maer gy, wien 't noodigh lot
En oude en afkomst dit niet weigren, en van Godt

752—754 *En kent*, enz.: de Proza-vertaling heeft: *en stuurt my de koningklijcke mercktekens, op dat ick in het leger zou komen en het Tyrrheensche Rijck aenvaerden.*

763 *'t Noodigh lot* voor „'t noodlot," en nog duidelijker dan dit den waren zin van 't woord aanduidende.

Hiertoe wort aengezocht, treck heene op mijn vermaenen,
Kloeckmoedige oorloghshelt, en koning der Trojaenen.
'k Zal mijnen Pallas, al den troost en toeverlaet
Van mijnen ouderdom en koningklijcken staet,
Nu met u zenden, om, gesticht door uwen wandel
En uw heirmeesterschap, den zwaeren oorloghshandel
Te leeren, en 't gevaer en uiterste uit te staen.
Hy spiegle zich aen uw kloeckhartigheit in 't slaen,
En leere u vroegh en jongk, als zijnen vader, eeren.
Ick zal twee benden uit Arkadie stoffeeren,
En zetten hem het puick der jonge riddren by,
En Pallas werve u, op zijn' naem, zoo veel als wy.
Zoo sprack hy. Venus zoon, van zorge en rou bevangen,
Met trouwe Achates, laet het hooft van droefheit hangen,
Dewijlze in hun gemoedt zoo veele zwaericheên
Erkaeuden, die te hardt hun dreighden voor de scheen
Te springen, hadde toen hem Venus niet gezegent
Met zeker troostmerck, dat hun uit de lucht bejegent:
Maer 't weêrlichte onvoorziens met donderslagh op slagh
Al flickrende uit de lucht. Al wat men hoorde en zagh
Scheen schichtigh overhoop te tuimelen, daer d'ooren
Tyrrene schijnen in zijn krijghsklaeroen te hooren.
Zy zien, in eene wolcke, en 's hemels helder deel,
De wapens schitteren, klicklacken, vol krackeel.
Alle andren staen verbaest, uit vreeze voor elende:
Doch 't hooft van Troje, dat die wapenklancken kende,
En aen 't beloofde van zijn lieve moeder docht,
Sprack: ô beleefde vorst, het blijve ononderzocht
Wat ons dit voorspoock nu bediên wil uit den hoogen.
De hemel daghvaert my om weder t'oorelogen.
Mijn moeder, een Godin van aenteelte, altijt trou,
Beloofde my, zoo dra de krijgh beginnen zou,

774 *Stoffeeren:* dit woord wordt bij Vondel talrijke malen gebezigd en wel overal in de beteekenis van 't Fr. *orner,* maar verschillend genuanceerd, zoodat het nu eens bloot „versieren," dan weder „opsmukken," hier „uitrusten" beteekent.

785, 786 *Daer d'ooren Tyrrene schijnen in zijn krijghsklaroen te hooren:* de Prozavertaling heeft, minder gezwollen: *de Tyrrheensche klaroen scheen in de lucht te klincken.* De krijgsklaroen werd namelijk voor een uitvinding van de Tyrrhenen gehouden.

795 *Een Godin van aenteelte:* een geboren Godin.

By tijts te wecken door haer wonderspoock, en mercken,
Met 's Viergodts wapenen my uit de lucht te stercken.
O wat al neêrlaeghs ziet de droeve Laurentier,
Van verre! ô Turnus, och hoe dier, hoe byster dier
Zult gy dit boeten! ô gy vader van de stroomen,
O Tyber, wat zult gy al schilden neêr zien komen,
Lichaemen en geweer van moedigh oorloghsvolck
Omwentelen voor stroom in uwe waterkolck!
Zy mogen zeker nu wel yvren om te vechten,
En breecken 't vreverbont. Dus spreeckt hy, gaet zich rechten
Uit zijnen hoogen stoel, ontvonckt het haertvier ras,
Dat, op Alcides disch of outer, onder d'asch
Gedooft lagh, en genaeckt met vreught de kleene goden,
Den haertgodt, 's daeghs voorheen gewyt door zijn geboden.
Evander en de jeught van Troje slaghten vast
Het puick der schaepen, naer 't gebruick, en 's hemels last.
Zoo ging Eneas naer de vloot de mackers vinden,
Waeruit hy krijghsvolck en het puick der strijtgezinden
Ten toght koos, en verzont al d'andren naer beneên,
Die met den zachten stroom gemacklijck nedergleên,
Om 's vaders avontuur, en heilzaem wedervaren,
En zijn gelegentheit Iülus t'openbaeren.
Men zet den Troischen maght van schoone paerden by,
Om naer Tyrrene toe te trecken, vranck en vry.
Men schenckt Eneas een uitmuntend paert, behangen
Met zeker deckkleet van een' leeu, in 't bosch gevangen,
En afgestroopt, en dat vergulde klaeuwen heeft.
De Faem, die om de kleene en laege vesten zweeft,
Trompet dat ruiters snel zich nederwaert begaven,
En naer de grenzen des Tyrreenschen konings draven.
Het vrouwevolck uit angst verdubbelt flux haer woort,
En kerckbelofte, en is benaeut, hoewel de poort

797 *Haer wonderspoock:* niet zeer gelukkig, voor: „een, door haar teweeggebracht wonder," *portentum.* Reeds meermalen is ons gebleken, hoe Vondel 't woord *spook,* dat thans bijna alleen in den zin van 't Fr. *spectre* gebezigd wordt, voor alle soort van verschijning gebruikt.

798 *Met 's Viergodts wapenen,* enz.: hier behoorde de copula *en* voor op te gaan, en dit deel van de periode aan het vorige te verbinden. Zooals er nu staat, verwacht de lezer, dat er nog een derde zaak volgen moet, die Venus beloofd heeft ten gevalle van Eneas te doen.

810 *Den haertgodt:* ook hier vorderde de zuivere taal: *en den haertgodt.*

Noch geen gevaer verneemt, en elck verbeelt uit vreezen
Zich 't oorlogh zwaerder in dan 't is in daet en wezen.
Evander vat in 't endt bedroeft den lieven zoon,
Die hier toghtvaerdigh en gereedt staet voor den troon,
By zijne hant, en kan te noode van hem scheien,
En zeght, terwijl hy zich niet zat genoegh kan schreien:
Och, of Jupijn my nu mijn jaeren wedergaef,
Gelijck ick eertijts was, toen deze hant zoo braef
Den voortoght velde, voor de muuren van Preneste,
En triomfeerende den brant broght by de veste,
In een' hoop beuckelaers, en koning Herilus,
Uit vrouw Feronie geboren, en, aldus
Wanschapen als hy was, ['t luit yslijck te verhaelen,]
Dryzieligh van gestalte, en dien men tot drymaelen
Bevechten, drymael most neêrhouwen op het velt,
Ter helle stuurde, in 't rijck van Pluto met gewelt:
En dien ick evenwel, daer zoo veele andren vielen,
Beroofde met dees vuist van alle zijne zielen,
En schudde 't harnas hem met kracht tot drymael uit:
Hing my deze eerste kracht noch aen, ô lieve spruit,
Ick liet u nimmermeer uit mijnen arrem rucken:
Mijn naeste nagebuur Mezents zou niet verdrucken,
Voor mijn gezicht, hoe trots en stout hy my braveert,
Zoo menigh mensch, van hem te schendigh geschoffeert,

829, 830 *Elck verbeelt.... zich.... in* voor „elk beeldt zich in," zou in proza als geen gangbare taal beschouwd worden; hier echter is het vereenigen der w.woorden *verbeelden* en *inbeelden* tot één begrip echt dichterlijk en doet een gelukkige werking.

838, 839 *En triomfeerende den brant broght.... in een' hoop beuckelaers:* volgens sommigen zou dat verbranden der wapenen eens overwonnen vijands niet in zwang gekomen zijn voor Tarquinius Priscus, die 't eerst de wapenen der Sabijnen aan Vulcaan ten brandoffer bracht. Het is echter niet aan te nemen, dat Vergilius zich hier aan een anachronisme zou schuldig hebben gemaakt: immers reeds lang voor Tarquinius heerschte bij vele oude volkeren een soortgelijk gebruik. Men leze slechts JOSUA XI:6, 9.

844 Deze regel is niet alleen geheel overtollig, maar bederft den gang der periode; want waar slaat nu het *evenwel* op, in vs. 845? Vrijwat eenvoudiger en klaarder is de voorstelling — die hier niet minder dan vier versregels (vs. 844—847) beslaat — in de Proza-vertaling gegeven: *wien ick evenwel toen met deze vuist van alle zijn zielen beroofde en driemael het harnas uitschudde.*

852 *Geschoffeert:* hier wederom in den zin van: „mishandeld."

En door het zwaert gevelt: hy zou geen stadt ontblooten
Van zoo veel burgerye, en trouwe bondtgenooten.
Maer gy, ô oppergoôn, en oppervooght der Goôn,
Almaghtige Jupijn, ontfermt uit uwen troon,
Ontfermt u over my, den koning des Arkaders,
En hoort, dat bidde ick u, 't gebedt des ouden vaders:
Indien uw maght om hoogh en 't nootlot, elck tot nut,
Mijn' Pallas veilighlijck in oorloghsnoot beschut;
Magh ick hem levendigh noch zien, daer wy vergaêren;
Zoo bidde ick u, verschoont en reckt mijn grijze jaeren;
'k Getroost my alle slagh van rampen uit te staen:
Maer ô Fortuin, indien dit qualijck zou beslaen,
En eenigh ongeval my dreight met veele elenden,
Zoo laet, zoo laet my nu dit pijnlijck leven enden;
Terwijl mijn zorgh noch vreest, en twijfelt ongewis,
De hoop van 't geen genaeckt noch heel onzeker is;
Terwijl ick u, mijn kint, mijn lust, mijn liefste leven,
Noch in mijne armen drucke, en eer, door 't wederstreven
Van 't nootlot, my een maer van droefheit 't hart afstoot'.
De grijze vader stort dees klaght uit in dien noot
Van 't uiterste afscheit, en de dienaers, onder 't spreecken,
Verdragen hem in 't hof, die flaeu is, en bezweecken.
De ruiters spoeden ree vooruit door d'ope poort.
Eneas en de trouwe Achates reden voort,
Bestuwt met eenen stoet der treffelijckste heeren.
Alle andere oversten den Troischen sleep vermeeren.
In 't midden van den troep rijdt Pallas, 's konings spruit,
En munt met veltrock en bemaelden beucklaer uit:
Gelijck de morgenstar, van Venus zelve boven
De flonckerstarren, die het flaeuwer licht verdooven,
Verkoren en bezint, wanneerze, klaer en licht,
En van de zee besprengt, haer heiligh aengezicht
Ten hemel opheft, en de nacht verdrijft ten leste.
De vrouwen staen bedruckt, en siddren op de veste,
En volgen met haer oogh de stofwolck van den helt,

859 *Elck tot nut:* zeer vroom gesproken; maar niet juist. 't *Nootlot* toch bekreunde zich weinig aan hetgeen iemand nuttig kon wezen; maar gaf blindweg aan ieder wat hem was toebeschikt. De uitdrukking staat dan ook niet bij Vergilius.

874 *Verdragen hem in 't hof:* dragen hem naar het hof over.

En blanck gewapenden, en hunnen draf door 't velt.
De krijghsliên streven voort, langs haegh, en ackerwallen,
En tusschen heiningen, daer korter wegen vallen.
Het krijghsgerucht verspreit door bosch, en bergh, en dal,
Op d'aenkomst van dit volck, zich breet en overal.
De kleppende ysre hoef van viervoetige draveren,
Vertrappelt in 't gelidt den gront dat velden daveren,
En stuiven, waer men draeft. Omtrent den kouden vliet
Van Cere leght een woudt, dat breet zijn wortels schiet,
En wijt en zijt ontzien, en, heiligh om der vaderen
Godtvruchtigheit geacht, rondom in denne bladeren,
En donckre schaduwen, en holle daelen leght.
Hier heeft van outs de Grieck, die eerst, gelijck men zeght,
Den gront van Latium bezat, den Ackergoden
En Bosch- en veegodt woudt en feestdagh aengeboden.
d'Aertswichlaer Tarthon sloegh het leger by dees stê:
En van den hoogen top des heuvels kon men ree
De keurebenden zien, die met de Troische braven
Heel wijt en breet rondom door 't open velt quam draven.
De vorst Eneas, met al wat in 't harnas bloeit,
Begeeft zich derwaert aen, en, van den toght vermoeit,
Verquickt zich hier, en voêrt het paert by dees bosschaedje.
  Maer toen nu Venus, blanck van verf, met haer schenckaedje
Uit eene wolck genaeckte, en nederzweven quam,
Daer zy den zoon alleen in 't boghtigh dal vernam,
By dezen koelen stroom, ontmoetze hem met minne,
En zeght: mijn zoon, zie hier de wapens der Godinne,
Uw moeder, door belofte aen dit geschenck verknocht,
Zoo kunstrijck en zoo schoon van haer' gemael volwrocht,
Op datge niet ontziet verwaende Laurentynen,
Of strengen Turnus, een' aenhitser van de zijnen,
Te daegen in den slagh. Zoo spreeckt tot haeren zoon
De Cypersche Godin, gedaelt uit 's hemels troon,

893, 894 Schier even gelukkig als in 't oorspronkelijke, zou Vondel in deze regels het draven der paarden over 't velt hebben uitgedrukt, had hij ze niet bedorven met dat ongelukkige woord *viervoetige,* waarvan de derde greep, die kort, ja toonloos uit haren aard is, nu den nadruk tot zich trekt; ten gevolge waarvan het vers, en daardoor ook de dravende paarden, mank gaan.

902 *Woudt en feestdagh aengeboden* voor „het woud — dat, waar vs. 896 van gesproken is — toegeheiligd, en een feestdag ingesteld te hunner eere."

Omhelst hem minzaem, leght in schaduwe van lover
En eicke blaên geweer en schilt hier tegens over
Eneas, die vermaeckt met dezen grooten schat,
Zich aen dit godtsgeschenck niet moê kan zien noch zadt.
Hy weit zijne oogen vast in stuck voor stuck byzonder,
Keert om en wederom elck hemelsch werck en wonder,
Den helm, die vier braeckt, en afgrijslijck is van kam,
Het dootelijcke zwaert, de gloênde vlam by vlam
Van 't kopren harrenas, een wolck gelijck, die blickert,
Waerin de zon van verr' met gloet van straelen flickert.
Hierna bespiegelt hy de laerzen, met fijn gout
En zilver overkleet, de speer, dat spitse hout,
Den beucklaer, zoo vol kunst doorvlochten als 't kan lyen.
De Viergodt, schrander op verborge wichleryen,
En niet onkundigh van den tijt, die volgen zal,
Had hier al 't Italjaensch toekomende geval,
De zegestaetsien van Rome oock in gedreven.
Men zagh 'er al 't geslacht, en d'afkomst, en de neven,
Te spruiten uit Askaen, en wat die telgen roert,
En d'oorelogen, d'een na d'ander uitgevoert.

927 *Afgrijslijck:* de Proza-vertaling heeft *vervaerlijcken kam.*

928 *Het dootelijcke zwaert: doodelijk* wordt hier en wordt meermalen bij onzen dichter en bij anderen gebezigd in den zin van „doodend, doodaanbrengend." Eigenlijk is die beteekenis niet volkomen de ware en moet men het verklaren met: „den dood veroorzakende, ten gevolge hebbende," waarom men zeer goed zegt: „een *doodelijke* wond, een *doodelijke* slag;" maar minder juist: „een *doodelijke* kogel, een *doodelijke* stok;" want al hebben die *kogel,* die *stok,* die *wond* of den *slag* toegebracht, zij zijn het niet, het is de wond en de slag, waar men aan sterft. — Meer dan het bezigen van het adjectivum, verwondert mij de wijze, waarop het gespeld wordt. Dat Vondel overal *dootlijck* schrijft, is natuurlijk en overeenkomstig met het toen algemeen aangenomen gebruik, dat *doot* schreef. Maar hij behield toch nergens de *t* in 't meerv. en schreef geen *dooten, hooften,* maar *dooden, hoofden,* en evenmin zal hij *dootelijk, hooftelijk* gezegd hebben. Misschien is de *t* hier een abuis van den zetter.

931 *Bespiegelt:* in zijn eigenlijken zin voor „bekijkt." 't Lat. heeft *speculatur.* Tegenwoordig wordt het alleen in overdrachtelijke beteekenis genomen, als 't een „beschouwing met de oogen des verstands" betreft.

933 *Zoo vol kunst doorvlochten als 't kan lyen:* waar zoo veel kunst als maar mogelijk was aan is besteed. De Proza-vertaling heeft: *met onuitsprekelijcke kunst doorvlochten.*

934 *Verborge wichleryen:* Profetieën.

939 *Roert:* betreft, aangaat.

Hy wrocht'er een wolvin, die, by den Krijghsgodt zwanger,
In 't groene hol gelagh. De tweelingen, hoe langer
Hoe kloecker, hingen beide en speelden aen haer borst,
En zogen moeders speen vrymoedigh voor den dorst.
Zy reckt en buight den hals by beurte naer die teêren,
Om overal hun leên te licken, te bootseeren
Met haere gladde tong. Hy tekende hierby
De stadt van Rome, en hoe haer jonge burgery
Sabynsche maeghden schaeckte, al t'onbeschoft in 't woelen
Des schouburghs, onder 't spel en levendigh krioelen.
Men ziet den nieuwen krijgh, die tusschen den Romain
En ouden Tatius, en Kurien, noch klein
Van middelen, ontstack: hoe, na verloop van zaecken,
Die koningen hierna 't gevecht in 't harnas staecken,
En voor Jupijns altaer, met kelcken in de hant,
Door 't slaghten van een zeugh, bezeeglen 't vreverbant:
En Metius, niet wijt van hier, wort, om 't veraerden
Van trouwe, op 't velt van een getrocken met vier paerden.
[Maer gy Albaener deed uw woorden best gestant.]
De straffe Tullus sleept het eerloos ingewant
Des logenaers door 't bosch. De hagedorens dropen
Van beecken bloets, dat uit zijne aderen quam loopen.
Porsen benaeut de Stadt met alle zijne maght,
Gebietze streng Tarquyn, voor 's hants met al 't geslacht
Uit zijnen stoel gejaeght, met eere weêr t'ontfangen.
Eneas afkomst streeft met blyschap en verlangen
Naer d'eerelijckste doot, voor haeren vryen staet,
Door speer, en zwaert, en vreest noch vyant, noch soldaet.
Gy ziet hoe hy haer dreight, van toorne en gal ontsteecken
Om Kokles, die de brugh van achter af laet breecken;
En oock om Kleli, die, van boey noch stael beklemt,
Nu los en onbeschroomt den Tyber over zwemt.
In top van dezen schilt staet Manlius, de wachter
Van zijn' Tarpeeschen burgh, en keert den godtsverachter

952, 953 *Kurien, noch klein van middelen:* de Proza-vertaling heeft: *het gestrenge Kurien,* wat beter met het *severis Curibus* van 't Lat. overeenkomt.

954 *'t Gevecht in 't harnas staecken* voor 't eenvoudige: „het gevecht staken."

959 De bedoeling van dezen tusschenzin is: Maar gij, o Albaner, zoudt, al hadt gij ook door paarden vaneengereten moeten worden, uw woorden best gestand hebben gedaan.

Uit d'eerste kercke, en houdt het hooge Kapitool,
En 't hof van Romulus, dat, eerst gebout, noch school
In rieten dack, en stroo. Hier schijnt de gans in lyen
Die met haer zilvre pen, door gulde gaeleryen
Vast heene en weder vlieght, en quaeckt al brant, en moort,
En schreeut, dewijl de Gal alreede is voor de poort.
De Gal, verdadight door de gunst en duisternissen,
En schaduwen ter sluick geboort door braem, en klissen,
En haegh, en struick, had nu den burgh in, trots en stout.
Zijn haerlock en zijn haer was blont en geel, als gout.
De blonde baert brack uit. De wapenrocken bloncken
Van purpre streepen, en de goude ketens proncken
Om hunnen blancken hals. Elck drilt met zijne hant
Twee berreghschichten. Zy beschutten in dien stant
De borst en boezem fors met hunne lange schilden.
Hy dreef hierna in 't werck de priesterlijcke gilden
Van Mars, de Saliën, den naeckten Luperkael,
De schaepewolle muts, des offraers tempelprael,
En schilden en rondas, die uit den hemel vielen.
De rosbaer, prat gelaên met joffren, kuische zielen,
Geleit het heilighdom eerbiedigh door de Stadt.
De kunst heeft, wijt van hier, oock Plutoos rijck gevat,
De hel, en hooge poort, en straf der schelmeryen,
En u, ô Katilijn, die voor de Razernyen
En haer grimmassen yst, daer elcken oogenblick
De steenrots overhelt, en u verplet van schrick:
Oock d'afgezonderden, godtvruchtigh by hun leven,
En Kato, die hun wet en wijs heeft voorgeschreven.

988 *Berreghschichten:* moet een *bergschicht* beteekenen „een *schicht*, die op de *bergen* gebezigd wordt"? doch in dien zin zou 't woord even vreemd klinken als dat men b. v. van een *boschspriet*, een *duinsnaphaan*, een *heipijl*, een *vijverhengel* of een *zeenet* sprak, voor jacht- of vischtuig, dat in 't bosch, of op duin, hei, vijver of zee gebezigd werd. De Proza-vertaling heeft, beter, *Alpische schichten,* dat zijn: „schichten, zooals de bewoners der Alpen ze maken of gebruiken."

999 *Grimmassen:* dit woord wordt thans alleen gebezigd in potsierlijken zin, voor: „leelijke bakkessen," en daar zijn alleen kinderen, maar geen man als Catilina, voor bevreesd. Maar volgens de bedoeling van Vondel beteekent het hier: vervaarlijke, dreigende blikken en bewegingen.

1000 *En u verplet van schrick:* men wordt wel van een nedervallende *steenrots,* maar niet van *schrik* verplet; maar de meening is: Catilina schrikt zoodanig van die overhangende rots, dat hij telkens waant verplet te worden.

Het gouden beelt der wilde en overwijde zee
Hielt in dien ommegangk der beelden zijne stê.
De blaeuwe golf zagh wit van schuim, waer 't zeil quam [vaeren.
De zilvren dolfijn vaeght met zijnen staert de baren,
En snijtze in eenen kringk. De vlooten, met beslagh
Van koper, quamen snel in 't midden voor den dagh,
Om 't Aktium te slaen. Gy zoudt geheel Leukaten
In dien volslagen strijt, en teffens uitgelaeten,
Zien barrenen, het gout zien schittren in den vloet.
Gy ziet, aen dezen kant, heel blijde en wel gemoedt,
Augustus Cesar, om zijn hooft met vlamme en straelen
En vaderlijck gestarnte op zijne kruin staen praelen,
In top van 't zeekasteel, met Huisgoôn, groote Goôn,
De vadren, en het volck. Hy voert, als uit den troon,
Alle Italjaenen aen ten zeestrijt op de baren.
Aen geene zijde staet de trotse Agrip, wiens haeren
Een scheepskroon voeren, tot een merck van oorloghsprael,
Terwijl hem weêr en wint en Godtheên altemael
Begunstigen. Men ziet aen d'andre zy genaecken
d'Onroomsche maght, en met verscheide wapens blaecken
Antoni, die in 't oost doorluchtigh triomfeert,
En van de roode zee zeeghaftigh wederkeert,
Egypten met zich sleept, de maght der morgenlanden,
De Baktren, 't uiterste van zijn gebiet en stranden:
En d'echtgenoote van Egypte, dat schandael,
Volght hem van achter na. Zy streven altemael
Eendraghtigh toe. Al 't vlack, gedeckt met oorloghsschepen,

1009 *Te slaen:* slag te leveren. — *Geheel Leukaten:* 't voorgebergte van dien naam.

1014 *Vaderlijck gestarnte:* namel. de ster, naar Julius Caesar genoemd. Zie den Negenden Herderskout, vs. 64.

1027 *d'Echtgenoote van Egypte, dat schandael:* men spreekt ook nog heden wel van „een *schandaal* van een wijf," doch dat is hier de bedoeling niet, en beter heeft de Proza-vertaling: ZIJN *schandvleck*. Klaarder nog had Vondel de bedoeling van 't oorspr. teruggegeven, indien hij *nefas*, dat tusschen twee haakjes staat, had overgezet met: *o schandaal!* Immers 't schandaal was minder nog in de personeele hoedanigheden van Cleopatra gelegen, dan wel daarin, dat zij een vreemde en nog wel een Oostersche vrouw was, met hoedanig een te trouwen aan een Romein als schande toegerekend werd.

1029 *Eendraghtigh:* beter: *gelijckerhant,* d. i. gezamenlijk," als de Proza-vertaling heeft.

En tusschen perssen van hun riemen fel genepen,
Komt bruisschen voor den boegh met zijn opkrullend
[schuim.
Zy steecken diep in zee. Het schijnt dat op het ruim
Der zee eilanden, die van hunne wortlen spoelen,
In 't water zwemmen, of de bergen t'zamen woelen,
En rennen tegens een: met zulck een groot gevaert
Van schepen, door hun wacht en torentrans bewaert,
En heerlijck opgebout met pracht van gaeleryen,
Zet 't een op 't ander toe. Men worpt aen alle zyen,
Daer 't yzer hagelt, werck en brandtuigh, boort aen boort,
En d'ackers van de zee zien root van verschen moort.
De koningin, heel fier, in 't harte van de vloote,
Schent met haer rinckeltuigh van Memfis kleene en groote
En alle troepen aen, en merckt noch niet hoe vlugh
Twee slangen kringkelen van achter op haer' rug.
Haer goden, allerley wanschapene gedroghten,
En hont Anubis boôn de tanden, en bevochten
Neptuin, en Venus, en Minerve met gewelt.
Hier raest de vader Mars, gedreven in het velt
Des schilts met zijnen dolck. De wreede Vloecken steuren
De lucht. De Tweedraght, zoo beholpen met het scheuren
Van haeren sluier, gaet haer' gangk, en streeftze voor.
Bellone volght met haer bebloede zweep op 't spoor.
Apol op Aktium, dit ziende van om hooge,
Zet eindelijck zich schrap met opgespannen booge.
Egypter, Indiaen, Arabers, en Sabeen
Verschricken voor zijn' pijl, en bieden vlughtgemeen
Hem daetelijck den rug. De koningin verlegen
Schijnt recht voor wint de zee te ruimen, en te veegen,
En viert de schooten, zet nu alle zeilen by.
De Viergodt had haer by de doôn, aen d'eene zy,
Bestorven uitgebeelt, met dootsche en bleecke verven,
En met een aengezicht, alree gezet naer 't sterven,

1044 *Twee slangen:* zinspeling op de adders, waar Cleopatra er later een van koos om zich van kant te maken.

1050, 1051 *Zoo beholpen met het scheuren van haeren sluier:* de Proza-vertaling heeft: *met haer gescheurden sluier vermaeckt.*

1056 *Vlughtgemeen:* een fraai gekozen woord, ter aanduiding van 't gemeenschappelijk vluchten.

En hoe de wint, die koel uit Apulye blaest,
Haer over 't water helpt. Aen d'overzy hier naest
Verscheen de Nylstroom, groot van lichaem, die 't aen-
[schoude,
Weemoedigh zijn gewaet en boezem breet ontvoude,
En d'overwonne vloot te rug riep naer zijn' vloet,
Om haer te bergen: maer vorst *Cesar*, wel gemoedt,
Met een drydubble zege en staetsi dus de veste
Van Rome inrydende, gaf danckbaer nu ten beste,
Door zijne kerckbelofte in eeuwigheit verknocht,
Aen d'Itaeljaensche Goôn zijne offers, hun gebroght
In drywerf honderden voortreffelijcke kercken,
Door al de gansche stadt; die viert van al haer wercken.
De straet krioelt, van spel, en hantgeklap, en vreught
In alle tempelen. De joffers gaen verheught
Om elck altaer ten reie, en d'offerrunders worden
Geslagen voor 't altaer, naer d'oude en pleghtige orden.
August, in 't wit gewelf van blancken Febus, hoogh
Gezeten op den troon, nam kennis met zijn oogh
Van 's volcks mildaedigheit, schenckaedjen van de schaeren,
En hingze voort ten toon aen prachtige pylaeren.
Verwonne volcken, zoo door spraeck als dragt van kleên,
En wapen, en blazoen, en tekens onderscheên,
Recht voor dees staetsie op een lange ry verschijnen.
Hier maelde Mulciber den stam der Nomadynen,
En d'Afrikaners, niet gegort, en eene schaer
Geloonsche schutteren, de Lelege, en de Kaer.
Hier ging d'Eufraet nu zacht met zijne waterkolcken.
Hier zagh men den Morijn, de veerste van die volcken,
En oock den Rijn, met bey zijn hoornen, en den Daeck,
Noch noit getemt, en voort Araxes, die, vol wraeck,
Uit ongestuimigheit ontzeght een brug te draegen.
Eneas ziet den schilt des Viergodts, rijck beslaegen
Van veel historien, en moeders milde gaef

1087 *Niet gegort:* het Latijn heeft hier: *discincti*, d. i.: „die niet gegorde of opgeschorte (maar lange) kleeren dragen."

1088 *De Lelege, en de Kaer:* lees: „*den* Lelege, en *den* Kaer."

1090 *Den Morijn:* de Morijnen waren een volksstam, die zich in de landstreek onthield, later onder den naam van Picardije bekend.

1092 *Araxes:* een rivier van Groot-Armenië.

Met groot verwondren, en beholpen met dit braef
Afbeelden van zoo veele en onderscheide zaecken,
Die, hem noch onbewust, van langer hant genaecken,
Schiet met die wapenen 't naemhaftige bedrijf
En d'avontuuren van zijn afkomste aen het lijf.

1096 *Beholpen:* evenals hierboven, vs. 1050, staat *beholpen* hier voor „verheugd, recht in zijn schik." Heden ten dage bezigt men 't alleen in denzelfden zwakkeren zin dien 't w. w. *behelpen* heeft, en zoo kan men b. v. zeggen: „op den duur *geholpen* ben ik er niet mee, maar wel *beholpen* voor 't oogenblik."

HET NEGENSTE BOECK.

INHOUDT.

Terwijl een ieder vast dus woelt, in zijnen oort,
Ruit Iris Turnus op, die der Trojanen kielen
In brant zet: Cybele, die overlang haer woort
Daer boven hielt, bevrijt de schepen voor 't vernielen;
Verandert ieder schip in eene Zeegodin.
Euryalus geraeckt met Nisus om zijn leven.
De Rutuler bespringt de Troischen, binnen in
Hun vesting; maer vermoeit en mat van tegenstreven,
Begeeft zich, over wal en diepe waterkolck,
Na zoo veel moorts te rug, gewelkomt by zijn volck.

8 *Van tegenstreven:* van den weerstand dien hij gevonden heeft.

En midlerwijl zich dit dus toedraeght op die gronden,
Heel verre van der hant, wort Iris heengezonden
Aen stouten Turnus, uit den hemel naer beneên,
Van Juno. Turnus zat juist by geval alleen,
In 't godtgewijde woudt en dal van zijnen vader,
Pilumnus. Thaumas spruit en dochter komt hem nader,
En spreeckt den jongling aen met haeren roozenmont:
O Turnus, 't geen gy door geen' wensch verwerven kont,
Al waer het u belooft by iemant van de Goden,
Dat wort u door den tijt van zelf nu aengeboden.
Eneas, verre van zijn stadt, en volck, en vloot,
Is naer Evanders hof, en Palatijn uit noot

Vergelijk den „Inhoudt" van dit Boek in de Proza-vertaling en de Kantaanteekeningen aldaar.

6 *Pilumnus:* of Sterculius, behoorde met zijn broeder Picumnus tot de oudste Godheden der Romeinen. Zij waren zoons van Faunus.

12 *Naer Evanders hof, en Palatijn:* wie, die dit nu voor 't eerst leest, zal niet denken, dat hier gesproken wordt van *Evanders Palatijn?* De dichter bedoelt echter: „naar het hof van Evander en naar den Palatinus (t. w. 't gebergte van dien naam);" doch men ziet uit dat voorbeeld wederom een bewijs van wat reeds meer is aangetoond, dat Vondel voor den naam van een berg het lidw. even onnoodig achtte als voor dien eener stad.

Getrocken: dat 's hem niet genoegh: hy is op heden
Alreede doorgeboort in d'uiterste der steden
Van Korytus, en rust, het woelen nimmer moe,
't Geworven lantvolck, en de Lydiaenen toe.
Wat twijfelt gy? het is nu tijt om paert, en wagen,
En kryghsvolck op t'ontbiên, en in het velt te daegen.
Nu toef niet langer: grijp 't verbaesde leger aen.
Zoo sprackze, en voer om hoogh, en spande op haere baen
Een' grooten regenboogh met even snelle pennen
In 't vliegen. Turnus, die haer voort begint te kennen,
Heft bey zijn handen naer den hemel in de lucht,
En roept de luchtgodin dus toe, in haere vlught:
O Iris, 's hemels eer, wat Godtheit dreef u neder
Op d'aerde? waerom komt dit klaere en heldre weder
Dus haestigh op? ick zie den hemel opengaen
In 't midden, en gestarnte aen 't glyden uit zijn baen.
Wie gy oock zijt, die my in 't harnas komt verdaegen,
Ick volgh dat voorspoock, en getroostme een kans te waegen.
Zoo spreeckende genaeckt hy voort den zuivren vloet,
Schept water uit den stroom, en roept, vol brant en gloet,
De Goden aen, en pooght het hemelsch hof, daer boven,
Te zetten naer zijn hant met bidden, en beloven.
En nu trock 't gansche heir, in 't harrenas te paert
Gezeten, 't heir, daer kunst noch gout aen is gespaert,
Noch rijck borduurssel, braef en heerlijck uitgestreecken,
In 't vlack en open velt, op 't geven van het teken.
Hier voert Messapus eerst den voortoght aen met vreught.
En d'achtertoght is aen Tyrreene en zijne jeught
Bevolen: Turnus zal den middeltoght bewaeren.
Hy rijdt, als veltheer, trots in 't midden van de schaeren,
En steeckt met hals en hooft, gelijck een oorloghshelt,
In zijn slaghorden uit: gelijck de Ganges zwelt,

16 *De Lydiaenen:* de Hetruriërs, die geacht werden uit Lydië herkomstig te zijn.

22 *Die haer voort begint te kennen:* beter had Vondel geschreven: *die haer* nu *begint te kennen.* De lezer kan opgemerkt hebben, dat in dit heldendicht de Godheden bij haar talrijke verschijningen zelden of nooit herkend worden dan op 't oogenblik dat zij zich verwijderen.

44—47 Hier wordt een lofrede bedoeld op Turnus, en daarom stelt men hem voor als „vette rivieren, die in hun kil nederduiken!" — Voorwaar, een veldheer, die zich alleen door zwaarlijvigheid onderscheidt, maar voor

En uit zijn diepte rijst, met zeven zachte vlieten,
En geen geruisch: of als de Nyl komt nederschieten
Met zijnen verschen stroom uit d'ackeren, om stil
Beneên den waterkant te duicken in zijn kil.
De Teukren zien terstont een zwarte stofwolck boven
Naer 't zwerck in d'ope lucht, ten velde uit, opgestoven,
En naere duisternis opstijgen van den gront.
Kaïkus, op den trans, die hier recht over stont,
Daer hy de schiltwacht hielt, begon luids keels te roepen:
Wat rolt 'er voor een kloot, ô burgerlijcke troepen,
Zoo zwart en doncker naer dees vesten herwaert aen?
Op mannen, haest u: brengt geweer om schrap te staen:
Brengt schichten: mant den muur: de vyant is voor handen.
De Troischen op dien kreet de vesten daetlijck manden,
Bezetten poort by poort: want vorst Eneas had,
Als een ervaren helt, voor zijn vertreck de stadt
Hun dus bevolen, en belast datze al te zamen,
Zoo dra zy onraet, na zijn heenereis, vernamen,
Zich wachten zouden uit te vallen, daer het gelt,
Noch zich en hunne maght betrouwen in het velt,
Maer veiligh veste en wal beschermen, en bewaeren:
Waerom zy, [schoon de spijt en schaemte den ervaeren
Bezetter uitdaeght om te vechten, hant voor hant,]
Den vyant houden staen, en sluiten, in dien stant,
De poorten hem voor 't hooft, hun meesters last betrachten,
En uit den torentrans den vyant vast verwachten.
De veltheer Turnus, met den gulden helm op 't haer,

't overige wegduikt, is geen prijs of eere waard. Stellig heeft Vergilius, wiens taal hier evenzeer allesbehalve helder is, dit niet bedoeld; maar wilde hij te kennen geven, dat Turnus gelijk stond aan Ganges en Nijl, wanneer zij, met volle wateren, trotsch en statig voortvlieten, voordat zij zich verdeelen. De fout van Vondel is hier, dat hij te veel de aandacht bepaalt op *stil .... duicken in zijn kil.*

54 *O burgerlijcke troepen:* ongelukkige vertaling van 't Lat. *o cives.* Hadde Vondel geschreven: *o burgers!* gelijk de letter, of *o troepen!* gelijk de geest van 't oorspronkelijke medebrengt, elke van deze uitdrukkingen ware te rechtvaardigen geweest; maar een *burgerlijke troep* doet denken aan een troep, die er *burgerlijk,* en dus geheel niet „gedistingeerd" uitziet.

63 *Daer het gelt* voor „daar de aanval plaats had," wederom een verkeerde rijmlap; er had in allen gevalle moeten staan: *daer het gold.*

67 *Te vechten, hant voor hant:* de Proza-vertaling heeft: *hantgemeen te worden.*

Die met een roode pluim het uiterste gevaer
Durf tarten, op een bont en Thracisch paert gezeten,
Vloogh d'eerste op kuntschap uit, en rende, op roof gebeeten,
Den voetknecht snel voorby, en quam met een gespan
Van twintigh ruiteren, de beste riddren van
Zijn paerdevolck, bestuwt, de stadt en wal bespringen,
Heel brusk en onvoorziens, en sprack: ô jongelingen,
Wie zet nu eerst met my op onzen vyant aen?
Hy schiet een' schicht, en vangt het oorloghsvoorspel aen,
Begeeft zich trots in 't velt, en terght den torenwachter.
De spitsbroêrs volgen hem op deze leus van achter
Met vreeslijck veltgeschrey. Het geeft den Rutuler
Groot wonder dat de Frygh dus suffen blijft van verr',
En nestlen in zijn schansse, en datze, als oorloghslieden,
Zich in het vlacke velt, om hun het hooft te bieden,
Niet moedigh laeten zien. Prins Turnus, dus te paert,
Bezichtight met verdriet de muuren herrewaert
En derwaert heene, en zoeckt, langs ongebaende wegen,
Een kans, en toegangk: en gelijck de wolf, verlegen
Van bittren honger, om de volle schaepskoy loert,
En om den stal, in wint en regen, heel ontroert,
By midnacht tiert en huilt; terwijl d'onnoosle lammers,
Nu veiligh onder d'oy, haer moeder, met veel jammers
Noch blaeten, als hy beeft en uitgesloten blijft,
En fel en overboos van ongedult, verstijft
Van koude, raest, naerdien de honger, aen het hollen,
Gescherpt door 't vasten, en de drooge keel den dollen,
Terwijlze snackt naer bloet, afmatten: anders niet
Ontvonckt den Rutuler, daer hy de wal bespiet,
En haer bezettingen, het bloet van toornicheden.
Hy voelt van groote spijt een grisling door zijn leden.
Hy overleght vast waer een toegangk openstaet,
En door wat middel men den Frygischen soldaet,
Die nu bezet is, uit zijn sterckte op 't velt zal locken.

76, 77 *De beste riddren van zijn paerdevolck:* vrij tautologisch; want 't is 't zelfde of men zeide: „de beste *ruiters* uit zijn *ruiterij.*"

83 *Den Rutuler:* de plaatsing van dat woord aan 't eind van een regel, om het op *ver* te doen rijmen, bewijst, dat Vondel werkelijk den klemtoon op de derde sylbe geplaatst wilde hebben, ofschoon men die nu klankloos zou uitspreken.

Hy rant de scheepsvloot aen, daer, wallen opgetrocken,
Zy aen de sterckte vast gemaert leght, van de wal
Beschut, en van den stroom omheint wort overal.
Hy eischt van zijne maets, die door het velt braveeren,
Het vierwerck, brandttuigh, en wat branden kan en deeren,
Grijpt zelf, verhit van toorne, een brandend pijnhout aen.
Toen vielenze op de vloot. Prins Turnus stout bestaen
En tegenwoordigheit geeft moedt, en sterckt alle anderen.
De fiere jeught verziet zich voort van stoockebranderen,
En gloênde fackelen. Men rucktze van den haert.
De fackel roockt en smoockt. De vette peckstock baert
Een zwarte vlam, en smoock: en vier en voncken waeien
En vliegen in de lucht, en daer de starren draeien.
O Zanggodinnen, zeght my nu wat Godt, wiens hant
De Troischen hoedde voor dien schrickelijcken brant:
Wie hunne vloot voor zulck een vlamme en vier beschutte:
Want elck van outs geloofde, en waerheit onderstutte
Dat moeder Cybele, de moeder van de Goôn,
Jupijn, der Goden vooght, dus aensprack voor zijn' troon;
Toen vorst Eneas eerst zijn vloot op Ida boude,
En reedde in Frygië, eer hy zich ter zee betroude:
Vergun uw moeders bede, ô zoon, het geene zy,
Die u geborgen heeft voor wreede tiranny,
En op den troon gezet, verzoeckt aen uw vermogen.
Een pijnbosch stont in top van Ida opgetogen,
Een woudt, heel zwart en dicht en doncker om zijn loof
Van harsboom en ahorn, en daer het out geloof
En offerhanden my behaeghden veele jaeren:
Dit schonck ick den Trojaen, toen hy ter zee zou vaeren,
Een vloot van noode had: nu houdt de vrees my vast
Bekommert, en beducht. Ontlastme van dien last,
En laet uw moeders bê dit heiligh hout behoeden,
Op dat geen vaeren het bederve in zoute vloeden,
En water nochte wint dit krencke. Dat genot

106 *Wallen opgetrocken:* een losse nomin., die op onverdedigbare wijze in de lucht hangt, en tautologisch is bovendien, dewijl er vs. 107 toch volgt: *van de wal beschut.*

122 De Proza-vertaling heeft: *want men hielt van outs voor waerheit.*

134, 135 *Toen hy ter zee zou vaeren een vloot van noode had:* lees: „toen hij, ter zee *zullende* varen," enz. of: „zou varen *en* een vloot," enz.

Geniet' de stam, die op ons bergen bloeit en bot.
De zoon, die 's hemels loop bestuurt door zijn vermogen,
Zeght: moeder, waer toe wilt gy 't nootlot uit den hoogen
Nu brengen? wat verzoeck is dit, dat pijnboomhout,
En houte kielen, van een sterflijck mensch gebout,
Een onversterflijck recht genieten op de bare?
Eneas veiligh het onveiligh vlack bevaere?
Wat Godt vermagh dit? doch veel liever wil ick wat,
[Wanneerze haere reis afleggende, afgemat
En moegevaeren, in d'Ausoonsche havens rusten,]
De zee ontquam, en aen de Laurentijnsche kusten
Den Troischen krijghshelt voerde uit zoo veel angst en noot,
Ontlasten van bederf, en dan de gansche vloot
In Zeegodinnen door mijn maght om hoogh verkeeren,
Op datze als Galatee en Dotho heenlaveeren,
En klooven met haer borst de wateren der zeên.
Zoo sprack hy, en bezwoer dit by d'afgrijslijckheên.
Van 's helschen broeders stroom, by d'oevers, om zijn' navel
Bevloeit van poelen, zwart als peck, en root van zwavel.
De hemel davert fel, en dreunt, als hy 't belooft,
En haer dit sterckt met eede, en toeknickt met zijn hooft.
De lang beloofde dagh, de tijt, van Schickgodessen
Bestemt, is voor de hant, wanneer om brant te lessen,
De torts te keeren van het godtgewijde hout,
't Gewelt van Turnus, in zijn' aenslagh brusk en stout,
Der Goden moeder weckt. Toen flickerde uit den hoogen
Een nieu en hemelsch licht met straelen in hunne oogen:
Een groote wolck scheen uit den oosten door de lucht
Te drijven, en men hoorde een' zangrey in der vlught
Van Ida, en een stem borst yslijck uit de wolcken,
Gehoort by Rutulers, en by Trojaensche volcken:

147 *Doch veel liever wil ick wat,* enz.: stroeve en smakelooze constructie. De Proza-vertaling heeft: *doch ick wil liever, wanneerze hare reis afgeleit hebben en in de haven van Ausonie leggen, al die te voren de golven ontquamen, en den Dardaenschen vorst aen het Laurentijnsche lant voerden hare vergangbaerheit benemen en haer in zeegodinnen veranderen.*

158 *Zwart als peck, en root van zwavel:* vrij prozaïsch uitgedrukt. In de Proza-vertaling staat eenvoudig: „*die van peck en zwavel* branden," waarbij dan ieder zich de kleur van pek- en zwavelvlammen beter kan voorstellen, dan in het aangehaalde vers. Immers, zoo pek al *zwart* is, noch zwavel, noch zijn vlam is immer *rood* gezien.

O Troischen, weest gerust, en arbeit niet zoo zeer,
Tot voorstant van mijn vloot, met bystre tegenweer:
Want Turnus zal de zee eer branden, en verwinnen
Dan 't heiligh pijnboomhout. Gaet heen, gy Zeegodinnen,
Gaet los en vry in zee, op 's moeders hoogen last.
De schepen rucken tou, en wat aen d'oevers vast
Gemaert leght, daetlijck los, en dompelen in 't vaeren
Hun snuiten, als dolfijns, in zee en zoute baren,
Veranderen van vorm [het is een wonderwerck,]
In zoo veel maeghden, en zy worden even sterck
Van tal, als schepen, die hier aen de zeekust laegen,
Voor wint in zee gevoert. De vyant staet verslagen
Van zin, Messapus en het paerdevolck ontstelt.
De Godt des Tybers slaet een heesch geluit op 't velt,
En treckt zijn' voet te rug naer zijne kil en bronnen:
Maer stoute Turnus geeft het hierom niet gewonnen:
Hy toont zijn moedigheit met woorden, en braveert,
En stoft van forsheit dus: dit zeegedroght onteert
En dreight den Troischen. Godt Jupijn komt zelf van boven,
Van zijn gewoone hulpe en bystant hun berooven.
Geen Troische wachte zich voor wapens, en geweer,
En 't vier des Rutulers: de zee en ieder meer
Is onbevaerbaer voor Trojaenen, die nu zuchten,
En geene hoop zien om hun vyanden t'ontvlughten.
Zy missen 't ander deel der weerelt aen het strant.
De zee wort hun berooft, en wy zijn heer op 't lant.
Zoo veele duizenden van dappere Italjaenen
In 't harnas komen hun op 't lijf met standertvaenen.
Ick schrick voor 't nootlot niet, al stoft de Frygiaen
Dat Godts orakels klaer op zijne zijde staen.
Hun nootlot heeft zijn deel nu ruim genoegh genoten,
En Venus desgelijx, terwijl de vracht der vlooten
Van Troje haeren voet op deze Ausoonsche kust
Gezet heeft. Ick heb zelf oock naer mijn' wensch en lust
Mijn nootlot op de hant, om schelmen, die 't zich belgen,
Dees bruit t'ontweldigen, en Troje te verdelgen:

188 *Dit zeegedroght* voor *deze zeegedrochten*, als in de Proza-vertaling staat.
194 *'t Ander deel der weerelt:* het water. Maar daar laat Vondel nu dien ongelukkigen rijmlap *aen het strant* op volgen, waardoor de geheele zinsnede wordt verlamd.

Want Atreus bloet gevoelt het schaecken niet alleen,
En zich te wapenen past niet alleen Myceen.
Doch zoo men zeght: 't behoort de wraeckzucht te genoegen
Datze eenmael zijn gestraft, die zich al t'eerloos droegen:
Hoe nu? was 't niet genoegh datze eens een lasterstuck
Begingen? waer 't niet best van 't jofferlijcke juck
Zich gansch t'onthouden? en dit volck, dat nu dus moedigh
Zich zelf op wal en graft [een kort en wederspoedigh
En een klein uitstel van een wisse doot], verlaet,
Zagh dit Neptunus bou, de stadt en al den staet
Van Troje, niet in gloet en kool en asch begraven?
Maer ô mijn gasten, ô mijn uitgeleze braven,
Wie rust zich toe om met houweel en schuppe en spa
Die wal te sloopen, en met my, Godts gena,
't Verbaesde leger in zijn wallen te vernielen.
'k Behoef Vulkaens geweer, noch geene duizent kielen
Om dit Trojaensch gewelt te dempen: laetze vry
Geheel Hetrurie te hulpe neemen: zy
Behoeven geenen nacht noch duisternis te schroomen,
Noch datwe bloo by nacht, en, na het ommekomen
Der schiltwacht op het slot om hoogh, het heilighdom
Hun steelen zullen: of van schrick ons wederom
Verschuilen in den buick van 't paert: maer wy belasten
By lichten dage hen met vierwerck aen te tasten.
Ick zal hun toonen dat geen wulpsch Pelasgiaen,
Noch Grieck, dien Hektor voor de poorte en wal hiel staen,
Tien jaeren achter een, hun vesten aen komt rannen.
Dewijl het beste deel van dezen dagh, ô mannen,
Nu al verlopen is, zoo ruste 't werck hier by.
Bezorght het lijf, en past om vroegh op uw gety
Hen morgen met den dagh kloeckmoedigh op te wecken.
Messapus wort terwijl bevolen alle plecken
En wegen naer de poort met schiltwacht te voorzien,
En licht rondom de vest t'ontsteecken voor 't bespiên.

212, 213 *Van 't jofferlijcke juck zich gansch t'onthouden* voor *zich van alle vrouwen ganschelijck af te houden,* als de Proza-vertaling duidelijker zegt.

217 *Kool:* kolen, is alleen dàn gebruikelijk, wanneer van *steenkool,* als zelfstandige stof, gesproken wordt; doch daar wist Vondel in zijn tijd nog niet van.

Men kiest'er zeven paer Rutulische en getrouwen,
Om voor den uitval van de muuren wacht te houwen
Met krijghsliên. Ieder wort voorzien met een kornet
Van hondert borsten, die in gout en pracht heel net
Uitmunten, purpere pluimaedjen laeten zwaeien,
Hun ronde gaslaen, met de leus de schiltwacht paeien,
En die veranderen by beurten, en in 't velt
Ter aerde leggende, hun mackren, daer het gelt,
Den wijn toeschencken, en de zilvre kroezen veegen.
Zy boeten wacker vier. De wacht brengt, niet verlegen
Met vaeck, den ganschen nacht met spel en tuischen door.
De Troischen zien dit van de wal aen, houden voor
Den vyant vast de wacht gewapent op den toren,
En slaen de poorten ga, en maecken van te voren
De brug en torens klaer, en brengen hun geweer
Met yver by der hant. De forsse en strenge heer
Sergestus, Mnestheus mê het werck te zamen spoeden:
Want vorst Eneas, om alle onheil te verhoeden,
Indien 't de noot vereischt, hen over d'oorloghsjeught
Tot hoofden in 't bewint gestelt heeft, om met deught
En raet en daet in al wat voorvalt haer te stijven.
De keurbende, om 't gevaer der wachtplaets te verblijven
Aen 't lot, bewaert zijn beurt, by lot elck toegeleit,
En past op zijne wacht, gewilligh en bereit.
  De zoon van Hyrtakus, heer Nysus, op de plichten
Des oorloghs afgerecht, en fix op pijl en schichten,
Omtrent en op den bergh van Ida, rijck van jaght,
Die hem naer Troje zont, hiel aen de poort de wacht
Met Euryael, zijn spits, den schoonsten der genooten
Van Troje, die getroost het harrenas aenschoten;
Een jongen knaep, die noch den baert noit scheeren liet,

256, 257 *De forsse en strenge heer Sergestus, Mnestheus mê:* die *Mnestheus* komt er bij Vondel kaal af. *Sergestus* is niet alleen een *heer,* maar heeft bovendien twee *epitheta ornantia,* en Mnestheus wordt alleen *genoemd,* zonder dat er iets tot aanduiding van zijn aard gezegd wordt. — Een nieuw bewijs bij zoo vele andere, dat Vondel, met overhaasting vertalende, zich tevreden stelde, wanneer hij maar *taliter qualiter* aan de eischen van maat en rijm voldeed.

268 *Die hem naer Troje zont:* de Proza-vertaling heeft: *die hem Eneas ten medgezelle toezondt.*

269 *Zijn spits:* zijn spitsbroeder, zijn makker.

Dewijl men aen de kin het haer uitbreecken ziet.
Dees blaeckten beide in trouwe en onderlinge minne,
En volghden dezen toght. Toen stondenze, eens van zinne,
Oock bey hun schiltwacht by de poort uit, zonder smert:
En Nisus zeght: zou Godt, ô Euryael, mijn hart
Nu wel met zulck een' brant en yver hier ontvoncken?
Of is een ieders lust, noit zadt, en noit volschoncken,
Zijn Godtheit, die hem drijft? mijn geest wert al een poos
Gedreven naer den strijt, om eenmael voor altoos
Wat treflijcks uit te staen, en kan dus stil niet rusten.
Gy ziet hoe zorgeloos de Rutulers dees kusten
Bewaeren. Hier en daer brant licht voor onze poort.
Zy leggen in hunn' slaep en dronckenschap gesmoort.
Wy hooren geen gewagh; dies vat mijn overleggen,
En 't geen my leght op 't hart, om u alleen te zeggen.
De raet en 't volck begeert dat men hierin voorzie,
En mannen uitzende, en Eneas opontbiê,
En hem ons onheil voort verkundige naer boven.
Indien men 't geen ick eische u willigh wil beloven:
Want d'eer van deze daet vernoeghtme meer dan schat;
Zoo duncktme dat men langs dien heuvel wel een padt
Naer Pallas veste en stê van hier zou kunnen vinden.
Euryalus, van lust tot zulck een onderwinden
En lof geprickelt, bleef hier stom en stil voor staen,
En sprack zijn' lieven vrient met deze woorden aen:
O Nisus, schroomtge my, in eene daedt, zoo wacker
En treffelijck, met u te neemen, als een' macker?
Gedooge ick datge alleen dus heentreckt in dien noot?
Ofelt, mijn vader, een soldaet, zoo trots en groot,
Heeft my, in 't zwaer belegh van Troje vijf paer jaeren,
Zoo zacht niet opgequeeckt. Ick heb, den krijghservaeren
Eneas en zijn lot naerstrevende overal,
My neffens u zoo niet, in allerley geval,
Gedraegen. Hier is oock een hart, dat lijf noch leven

272 *Uitbreecken:* de Proza-vertaling heeft: *uitloopen,* wat schijnbaar meer toepasselijk is op een „vlasbaard." Intusschen, zullen de haartjes, hoe vlassig en fijn ook, *uitloopen,* dan dienen zij toch eerst de opperhuid door te *breken,* en ook de Fransche uitdrukking gewaagt van *un duvet qui perce.*

293 *Pallas veste en stê: Pallas* is hier niet de krijgsgodin, maar de zoon van Evander, bij wien Nisus meende, dat zich Eneas onthield.

Ontziet. Ick hou deze eer, waernaer gy wenscht te streven,
Noch niet te dier betaelt met storten van mijn bloet.
Hier antwoort Nisus op: ick houde in mijn gemoedt
U niet zoo bloode, noch 't waer billijck, neen waerachtigh.
Zoo waerlijck laet Jupijn, die groot is en almaghtigh,
Of wie genadighlijck dien aenslagh aenziet, my
U nimmer wederom, behouden 's lijfs, en vry
Van leedt, aenschouwen: doch quaem onheil my te drucken,
Gelijck d'aenslagen meest met ramp en ongelucken
Verzelschapt gaen,] door Godts gehengen van om hoogh,
Zoo woude ick wel dat gy, die aengenaem in 't oogh,
En 't leven waerder zijt, my zelf moght overleven,
Op dat'er iemant waer, die, daer ick quam te sneven,
Mijn lichaem onder doôn noch zocht, en loste om gelt;
Opdat het, naer 't gebruick, ter aerde wier bestelt,
Of, zoo 't Fortuin belet, mijn uitvaert moght stofferen,
En met een ydel graf mijn schimme noch vereeren.
Ick zoude, ô jonge knaep, geen stof tot zulck een' rou
Bestellen willen aen de droeve weduwvrou,
Uw moeder, die alleen, daer andre vrouwen rusten,
Het hart hadde u getrou te volgen op dees kusten,
En met de muuren, daer de groote Acest op steunt,
De nieugeboude stadt, zich 't minste niet bekreunt.
Maer d'ander zeght: vergeefs en ydel is uw trachten,
Om dezen braven toght te slaen uit mijn gedachten:
'k Blijf onverandert by mijn opzet: laet ons spoên.
Hy weckte daetelijck de wacht op, die tradt toen
In hunne plaets, bewaerde op haere beurt hun stede.
Hy gaet terstont zijn' gangk, en Nisus volght hem mede.

314 *d'Aenslagen:* zulke aanslagen.

322 *En met een ydel graf mijn schimme noch vereeren:* hier slult de vertaling noch met het Latijn, dat *decoretque sepulcro* heeft, noch met zichzelve, en dat al ter oorzake van het woord *ydel,* dat hier, hoe men 't opvatte, een verkeerd denkbeeld medebrengt. Immers, neemt men 't in zijn gewone beteekenis, dan is 't in strijd met de bedoeling van Nisus, die het bekomen van een behoorlijke grafstee na zijn dood volstrekt niet als een *ijdele* en onbeduidende, maar als een zeer gewichtige zaak beschouwde, en in strijd met hetgeen volgt; want met een *ijdel* graf wordt men niet *vereerd.* Verstaat men door *ijdel graf* „ledig graf," dan strijdt het met den wensch in vs. 320 uitgedrukt, om *ter aarde besteld,* d. i.: „begraven," te worden.

Zy vraegen ernstigh naer den koningk, hunnen heer.
De dieren lagen al gerust in slaep ter neêr,
Ontslagen van hun zorgh en arbeit op den acker:
Maer d'oorloghshoofden der Trojaenen even wacker,
En d'uitgeleze jeught beraemden in den raet
Wat dienstigh wezen moght voor 't rijck, en al den staet;
Wat hun te doen stont; wie Eneas best de maeren
Zou brengen van den noot en al hun wedervaeren.
Zy hingen midden in het leger, als een zwarm,
En leunden op hun spiets, de beucklaer aen den arm.
De mackers Euryael en Nisus beide porden
Om ingelaeten, en terstont gehoort te worden:
Hun zaeck was van belang; 't gewight van hun verzoeck
Zou 's raets verlet vergoên. Iülus, even kloeck
En rustigh in den raet, gaf daetelijck een teken,
En lietze binnen staen, gaf Nisus last te spreecken,
Die hief met yver aen: ô Troische krijghsraet, gunt
Ons naer uw reedlijckheit gehoor, en weeght dit punt,
Dat u wort aengedient, niet naer ons jonge jaeren.
De Rutuler, in ste van 't leger te bewaeren,
Leght nu in zijnen slaep en dronckenschap gesmoort,
En ronckt in 't open velt. Wy zagen op de poort
Den tweesprongk van den wegh, die, naer den zeekant open,
Zich stêwaert streckt, een plaets, waerlangs, zy onderkropen,
Men hun belaegen kan. Hun vier gaet hier en daer

343 *Zy hingen:* beter heeft de Proza-vertaling: *zy stonden;* maar Vondel, voor 't rijm het woord *zwarm* behoevende, en geen zwerm *staande* kunnende voorstellen, heeft *stonden* wel in *hingen* moeten veranderen, zonder daarbij te denken aan de vreemde vertooning, welke hij nu die in de lucht zwevende oorlogshoofden maken liet.

347, 348 Deze zin moet verstaan worden als afhankelijk van 't voorafgaande *porden;* Euryaal en Nisus drongen op onmiddellijk gehoor aan, *„uit aanmerking, dat* hun zaak van belang was," enz.

350 *Binnen staen:* de oude, geijkte uitdrukking, voor „binnenkomen." Evenzoo zou een burgemeester of schepen nooit gezegd hebben: *„ga* even *buiten,* dan zullen wij over uw zaak delibereeren," maar *„sta* even *buiten,"* en nog heden zullen uit den mond van sommige rechters, die met de oude kostuymen bekend zijn, die traditioneele woorden gehoord worden.

356 *Wy zagen,* enz. Hier is bij uitzondering de vertaling beter dan die in proza, welke aldus luidt: *wy zagen zelfs op den tweesprongk van den wegh, die naer de poort, de naeste aen den zeekant open leit, een bequame plaets om hen te belagen.* Vergel. vs. 268 hiervoren.

358 *Zy onderkropen:* Latinisme, voor „na hen onderkropen te hebben."

Vast uit, en smoockt om hoogh. Indienwe op ons gevaer
Met uwe gunste nu een kans bestaen te waegen,
Gy zult Eneas haest, die nu door velt en haegen
Naer Pallas muuren is ontboden, met zijn' roof
En groote neêrlaegh zien aenstreven hier ten hoof.
Indienwe heenegaen het padt zal ons niet faelen,
Die dagen achter een uit jaegen, onder 't dwaelen,
Uit zeker doncker dal, de torens in 't verschiet
Verryzen zagen, en den loop van dezen vliet
Wel kennen. Hierop sprack Alethes, de bedaeghde,
En rijp van brein: ô Goôn der vadren, wien 't behaeghde
Het volck van Troje, en 't bloet van 't vaderlijck geslacht,
Dat u vereerde, te beschutten door uw maght;
Nu hebtge noch niet voor de Frygiaensche zielen
Geheel ten uiterste te dempen, te vernielen;
Dewijl gy ons voorziet met zulck een dappre jeught,
En rustige gemoên, begaeft met eere, en deught.
Zoo spreeckt hy, valtze bey, met hartelijck verlangen,
Om hunnen hals, en druckt hun handen: en zijn wangen
Zien nat van traenen, die hy uitstort overbly:
O mannen, kan ick u met recht naer uw waerdy
Voor zulck een heldenstuck met prijs en eere kroonen.
De Goden zullen eerst uw daeden treflijck loonen.
Godtvruchte Eneas zal hier niet ondanckbaer staen,
En uw verdienst, zoo groot, wort namaels van Askaen,
Als hy volwassen is, verwaerloost noch vergeeten.
Ick, [zoo vervangt Askaen zijn rede,] hier gezeten,
En wiens behoudenis aen vaders weêrkomst hangt,
Beroepme, ô Nisus, nu op al wat eer ontfangt,
Neem groote Huisgoôn, en den Haertgodt van den vader
En vorst Assarakus tot tuigen, en te gader
Het heilighdom van Veste, en zweere met ontzagh
By mijne trou, wat heil my oock gebeuren magh,
Dat 's u geschoncken. Ga en hael, naer uw vermogen,
Mijn' vader herrewaert, en breng hem voor mijne oogen.

363, 364 *Met zijn' roof en groote neerlaegh:* dit levert geen gezonden zin op. Beter is dan ook de Proza-vertaling: *met buit uit de vreesselijcke neêrlage.* Het Lat. heeft: *Ingenti caede peractâ.*

338 *Al wat eer ontfangt:* namel. „al wat heilig is,” gelijk wij in gemeenzame taal zouden zeggen.

Indien hy keer', zoo zijn wy veiligh voor gevaer.
Ick zal u schencken een paer zilvre bekers, zwaer
Van 't fijnste zilver, met groot werck vol kunst gedreven,
Die, toen Arisbe zich in 't endt most overgeven,
Mijn vader kreegh, noch twee dryvoeten, tot een prael,
Twee groote baren gouts, eene overoude schael,
Van Sidons koningin gekomen onder 't minnen.
Maer komen wy in 't ende Italie eens te winnen,
En krijgen door het zwaert den scepter in de hant,
En loten om den buit: gy zaeght nu hoe parmant
Vorst Turnus, trots te paert, en moedigh op zijn wapen,
Met gout braveert. Ick zal, ô Nisus, eer der knaepen,
Dien zelven beuckelaer, die zelve roode pluim
Uitzondren buiten 't lot voor u, gelijck gy ruim
En rijckelijck verdient. Behalve die geschencken
Zal vader u met zes paer jofferen gedencken,
De bloem van 't gansche hof, en overschoon van leest,
En zijn gevangenen, en wat voor schat en geest
Aen hunne uitrusting hangt, waerme zy gingen stryen,
En tot een toegifte al Latinus landeryen.
Maer ô eerwaerde knaep, wiens jaeren mijnen tijt
Niet veel ontloopen, ick omhelze u heel verblijt
Uit al mijn harte, en houde u, onder zoo veel grooten,
In alle mijn fortuin, voor een' van mijn genooten.
Ick zal voortaen in vrede en ooreloge nu
Naer eer noch staeten staen, noch zege zonder u.
Ick zal in raet en daet my meest op u verlaeten.

398 *Arisbe:* een stad van Troas, niet verre van Abydos, en die den Trojanen hulp verleend had tegen de Grieken.

401 *Gekomen onder 't minnen:* deze woorden, die vooral in den mond van Ascanius allesbehalve kiesch luiden, legt Vergilius hem ook niet in den mond, die hem daarentegen eenvoudig, zelfs eenigszins verachtend, van de *Sidonia Dido* laat gewagen.

404 *Parmant:* dit basterdwoord doet hier geen slechte uitwerking. 't Is eigenlijk 't Fr. *parement* van *parer*, „sieren." Kil. heeft ook *parmentier* voor „kleerenmaker." 't Woord, hoezeer nog vaak gebezigd, wordt in den deftigen stijl niet meer geduld.

415 Hetgeen hier volgt wordt tot Euryalus gezegd.
Eerwaerde: 't woord klinkt wat vreemd, tegen een knaap gebezigd. 't Is waar. 't Lat. heeft *venerande;* maar gewoonlijk vat men *eerwaard* in den zin van *venerabilis* op.

Toen antwoorde Euryael: het zy de kans wil baeten,
Of tegenloopen, 'k zal in zulcke dapperheên
Hem niet bezwijcken: doch ick bidde slechts om een
Belofte, boven al uw onverdient beloven:
Ick hebbe een moeder, noch een telgh uit Priams hoven,
En overouden stam, die, in elende my
Natreckende, geensins door Trojes heerschappy,
Noch door Acestes stadt en koninglijcke veste
Met kracht te houden was: dees laet ick hier ten leste,
Oock zonder afscheit, eer zy eens beseft en ziet
Wat noot en lijfsgevaer dees aenslagh baert, of niet.
De nacht en gy, is 't noot, kunt tuigen en vermaenen,
Dat ick geensins kan zien mijn moeders rou, en traenen:
Dies bidde ick troost de droeve en arme weduwvrou,
En komt haere eenzaemheit te hulpe in druck en rou:
Zoo veel te stouter zal ick alle rampen tarten,
En allerley geval. De Frygiaensche harten
Getroffen, stonden met de traenen in 't gezicht,
Oock schoone Iülus zelf, wiens hart, hier door gesticht,
Van treck tot vaders gunst geheel scheen t'overloopen.
Toen sprack hy: ick belove u alles wat gy hoopen
En wenschen zoudt, en wat u dappere aenslagh rijck
Verdient: ick houze oock voor mijn moeder, en gelijck
Kreüze, [alleen haer naem verschilt,] in eere en waerde:
En zy, die zulck een' zoon ter weerelt broght, en baerde,
Geniet geen kleine gunst tot haeren lesten dagh.
Ick zweere u by mijn hooft, waer by mijn vader plagh
Te zweeren, al het geene ick u beloof voor allen,
Zoo d'aenslagh deze reis geluckigh uit wil vallen,
Dat erft uw moeder en uwe erven op een ry.
Zoo spreeckt hy schreiende, neemt voort van zijne zy
Den gulden degen en de scheede van yvooren,

428 *Trojes heerschappy:* onduidelijk. De Proza-vertaling heeft: *Iliums landouwe.*

438, 439 *De Frygiaensche harten.... stonden met de traenen in 't gezicht: een hart,* dat met tranen in 't *gezicht* staat, is minstens vreemd uitgedrukt.

453 *Yvooren:* hier geen bijw. van stof; maar 't meerv. van *yvoor*, d. i. „ivoren," of „elpetand," *dens elephantis.* Men leze hier alzoo: „schede uit elpetanden vervaardigd." De spelling met de dubbele *oo*, ook die van Kiliaen, is misschien beter dan die met de enkele, vooral ook omdat de nog meer gebruikelijke — die ook in de Proza-vertaling gevolgd is — met *oi* geschiedde.

Zelf van Lykaon, in 't Kretenzer rijck geboren,
Heel geestigh uitgewrocht, en schenckt hem dit geweer:
Helt Mnestheus schenckt hem een ruigh leeusvel tot zijne eer.
Getrouwe Alethes ruilt zijn' helm met dezen vroomen.
Zy treên gewapent met den krijghsraet heen, en komen
Tot by de hooge poort, geleit van out en jongk.
Men wenschtze heil en spoet. De schoone Iülus blonck
Van manbaere achterdocht, voor zijnen tijt en oude,
En toonde zijnen moedt. Hy sprack hen, en betroude
Hun veele zaecken aen den vader, dien hy mint,
Te melden, doch vergeefs: die last verdween in wint.
Zy gingen t'zamen uit, geraeckten over grachten,
En trocken in der nacht by doncker naer de wachten
Van 's vyants leger toe, om voor hun einde noch
Veel vyanden om hals te brengen door bedrogh.
Zy zien 'er overal veel krijghsvolck, vol en droncken,
En hoorenze, in het gras gestreckt, onachtzaem roncken.
Zy zien de wagens staen op velt en waterkant,
De wapens, vaten wijns, en mannen, in het zant,
En tusschen raders en garreelen, nederleggen.
Dat moedight Nisus dit aen Euryael te zeggen:
Gelegenheit en tijt vermaenen nu ons tween
Wat dappers aen te gaen: de wegh leght derwaert heen.
Sla ga van verr': magh ick van achter slechts betrouwen
Dat my geen vyant volghe; ick zal hier onder houwen,
En baenen u den wegh. Zoo spreeckt hy, zwijght heel kort,
Rant voort Ramnethes aen, den trotsaert, die gestort
En by geval gestreckt op zijne velttapijten,
En hooge veltkoets, niet ontziet den nacht te slijten
Met slaepen dat hy ronckt; een koning, groot van maght,
En teffens wichelaer, by Turnus hoogh geacht,
Doch kon door wichlen 't zwaert van zijnen hals niet keeren.

454 De Proza-vertaling heeft: *zeer kunstigh van den Gnoffschen Lykaon gewrocht.*

458 *Zy treên gewapent met den krijghsraet heen:* hieruit zou men opmaken, dat de krijkgsraad den tocht mee ging maken, wat volstrekt de bedoeling niet was, en uit hetgeen volgt blijkt ook, dat die hen niet verder uitgeleide deed dan tot aan de poort.

461 *Achterdocht:* nadenken, overleg.

468 *Door bedrogh:* van *bedrog* was hier de reden niet, en Vergilius spreekt er ook niet van. 't Woord is hier zelfs, waar 't een moedige en pas te voren zoo hoog geprezen onderneming geldt, ongelukkig gekozen.

Hy velt dry dienaers, die des konings stoet vermeeren,
En rusten onder tuigh, geweer, en harrenas,
Oock Remus schiltknaep en koetsier, zoo lang hy was,
Hier onder 't paert betrapt. Hy hieuze met den degen
Den hals af, die, vol vaecks, en slaeprigh neêrgezegen,
Hun hoofden lieten slap neêrhangen, tot hun straf.
Toen streeck hy zelf den heer het hangend hooft oock af,
Wiens romp het zwarte bloet uitrispte en heen liet loopen,
Dat d'aerde en zijn matras in 't laeuwe bloet verzopen.
Oock sneuvelt'er Tamier, en Lamus, en Serraen,
Een jongelingk, die schoon van aenzicht, overlaên
En droncken, van den wijn en slap, zijn leên liet streelen,
Hier lagh zoo lang hy was, en spa by nacht bleef speelen.
Geluckigh waer de knaep had hy den ganschen nacht,
Tot in den morgenstont, met speelen doorgebraght.
Gelijck een nuchtre leeu, van hongersnoot geprickelt,
Zich dol en razende in den vollen schaepsstal wickelt,
En zet dien overende, en bijt, en sleept, en sleurt
Het zachte vee, dat stom van schrick en vreeze treurt,
Terwijl de moortmuil brult, bloetdorstigh, en bloetgierigh;
Zoo past Euryalus te raecken, dol en vierigh,
In 't midden van den hoop, en komt'er menigh fel
Die van geen aenzien is, op 't lijf gezwint en snel,
Hebesus, Abaris, en Retus, Fadus mede,
Onweetende in den slaep verrascht met punt en snede,
Behalve Retus, die den moort, noch wacker, zagh,
Maer angstigh achter 't hol des berckemeiers lagh
En doock, en, toen hy rees, van 't lemmer wert doorregen,
En recht in zijne borst den dootsteeck heeft gekregen,
Zoo dat al stervende hy zijne purpre ziel
Met wijn en bloet uitbraeckte, en doot ter aerde viel.
Hy voer ter sluick al voort te vierigh op hen allen,
En quam de spitsbroêrs van Messapus aengevallen,
Daer endelijck het vier begon heel uit te gaen,
En hy de paerden noch, naer 's ruiters wijzen, aen
Den teugel en den toom gebonden, gras zagh eeten;
Als Nisus [want hy zagh hoe Euryael, gebeeten
Van wraecke, en al te heet in 't storten van dit bloet,

486 *Hy:* Nisus.
517 *Hy:* Euryalus. — *Te vierigh:* heel vierig.

Vervoert wiert,] hem in 't kort dit voerde te gemoet:
Nu toom u wraeck: de dagh komt op, en ons verraeden.
Al wraecks genoegh: men heeft door 's vyants bloet de paden
Geveilight. Zy aen 't vliên, en laeten krijghsgeweer,
En zilvre wapens, en tapijt, en schael, en meer
Geweeren in den loop: en Euryael aenvaerde
Het paertsbehangsel van Ramnethes, groot van waerde,
En oock den wapenriem, met doppen, fijn van gout
Beslagen, eertijts aen heer Remulus betrout,
En toegezonden naer 't gebiet der Tiburtynen,
Van rijcken Cedikus, tot een geschenck, om t' zijnen
Palaize dus te noôn den uitgereisden gast,
Die dit zijn' neef besprack, in stervens noot en last,
Waerna de Rutuliers al dees cieraeden kregen,
En wonnen door de maght van hunnen blancken degen.
Euryal lade dit, doch tot zijn eige scha,
Op zijnen stercken neck, en schouder, zette dra
Messapus gulden helm, met pluimen trots besteecken,
Vol moedts op 't hooft: en, dus ten leger uitgestreecken,
Ziet ieder het gevaer t'ontslippen, eer 't hem gelt.
  Terwijl het ovrigh deel der keurebende in 't velt
Lagh uitgerust, en voor de sterckte hier verbeide,
Gingk d'andre ruitery, die onder het geleide
Van Volscens was gestuurt, dryhondert sterck geschat,
Met schilden gestoffeert, uit vorst Latinus stadt,
Om koningk Turnus zelf het antwoort t'openbaeren.
Zy naecken ree de wal, het heir en d'oorloghsschaeren,
Wanneerze juist dees twee van verr' ter slincke zy
Zien inslaen, daer de helm, in 't oogh der ruitery',
By 't scheemren Euryael verriet door 't wederflickeren,
Als zy dien op zijn hooft zien schitteren, en blickeren.
Dat is niet misgezien, riep Volscens: staet, blijft staen.
Staet vast: gy mannen, staet: wat jaeght u herwaert aen?
Waerheene? spreeckt: staet vast. Wat zijtge voor gezellen?
Zeght op: waer leght uw padt? zy zwijgen stil, en snellen,
Antwoorden niet een woort, maer vlieden boschwaert aen,
En zoecken troost en heul aen schaduwrijcke paên.
De ruiters sluiten al de wegen, die zy kennen,
Omringen streeck en spoor met wacht, in 't ommerennen
Te paert, van wederzijde. Een vreeslijck bosch, geplant

Heel ruigh van haegedoorne en dicht aen elcken kant
Van eick en schaduwe, laet nergens 't oogh een open,
Daer donckre voetpaên hier en ginder heeneloopen.
De donckerheit van 't loof, de last van zijnen buit
Belemren Euryael. De vrees en nadocht stuit,
Verbystert hem op 't spoor, in 't spooren naer de wegen:
Maer Nisus gaet zijn' gangk, ontglipt zijn vyants degen,
Oock zonder om te zien naer zijnen vrient, heel veer,
En raeckt al ylende tot by 't Albaensche meer,
Dat sedert zijnen naem naer Alba heeft gekregen,
Daer vorst Latinus stal zoo hoogh staet opgestegen.
Toen hiel hy stant, en zagh te spade met verdriet
Te rug naer Nisus, dien hy treurigh achterliet.
Hy kermde: och Euryael, rampzalige, in wat straeten
Verliet ick u? waer vinde ick u, die nu verlaeten
In last zijt? en hy loopt verbijstert langs de baen
Van dit bedrieghlijck bosch, en slaet in 't heenegaen
Zijne eerste stappen gade, en dwaelt door dootsche heggen,
Hoort paerden, hoort gerucht, en tekens, die hem zeggen
Dat hy gevolleght wort, en dit verwijlt niet lang,
Of hem komt een geroep ter ooren, droef en bang,
En ziet Euryalus, verbystert door de wegen,
En 't oorloghsboschgerucht, by duister opgesteegen,
Verbaest en onvoorziens in 's vyants hant beknelt,
Gesleept, en voortgesleurt, en poogen met gewelt
Vergeefs t'ontworstelen. Wat staet'er te bedrijven
Voor Nisus? met wat maght zal hy den jonglingk stijven?
Met welcke wapenen ontzetten in der noot?
Zal hy zich midden in den vyant, en de doot

568 *Nadocht:* achterdocht.

576 *Te rug naer Nisus:* zag *Nisus* om naar *Nisus?* weder een bewijs, hoe de dichter somtijds gedachteloos geschreven en zijn werk niet heeft nagezien. Aan een fout van drukker of corrector valt hier moeilijk te denken; want men kan hier, voor *Nisus,* geen *Euryalus, Euryael* noch *Euryal* zetten, zonder den geheelen regel te veranderen.

585—588 *En ziet Euryalus.... gesleept en voortgesleurt, en poogen:* hoewel in 't afgetrokkene evengoed achter *ziet* de infin. *pogen* als de participieën *gesleept* en *voortgesleurd* kan volgen, zoo geeft het voegw. *en* achter *voortgesleurd* aanleiding om te denken, dat er weer een deelw. volgen zal. In de Proza-vertaling vinden wij dan ook het voegw. niet, en loopt de zin, reeds alleen daardoor, volkomen rond.

Begeven, en van zelf in 's vyants degen loopen,
En eerlijck dit verlies met zijnen hals bekoopen?
Hy zet zich haestigh schrap met zijnen scherpen schicht,
Om toe te worpen, en, aenschouwende het licht,
Der maene om hoogh, verheft zijn stem aldus ten troone
Des hemels: ô Godin, ô dochter van Latone,
O eer der starren, en beschutsvrou van het woudt,
Verleen ons in den noot de hulp, u toebetrout.
Heeft vader Hyrtakus uw outer oit met giften
Om mijnent wil vereert: indien ick 't door mijn driften
Met wiltbraet oit vereerde, of iet van 't geene ick ving
Zoo danckbaer aen het slot des kerckgewelfzels hing,
Of haeckte aen 't heiligh dack; vergun dat ick rechtschapen
Dien oorloghstroep verstroie en voorjaeg' met mijn wapen.
Bestier, bestier mijn speer, en drijfze door de lucht.
Zoo sprack hy, schoot het punt van yzer met der vlught
Uit al zijn maght. De speer, toen zulck een kracht haer porde,
Doorklooft de donckre lucht zoo vreeslijck, datze snorde
Door hout en leder van heer Sulmoos borstrondas;
Daer brackze in stucken, trof hem 't ingewant, die ras,
Nu bleeck en koudt, een beeck van warrem bloet uitbraeckte
Ter borst uit, hickte, en snickte, als 't harde borstbeen [kraeckte,
Hy al zijn darmen schud. Zy zien rondom door 't licht.
De zelve schutter schiet noch eenen andren schicht
Veel feller van zijn oor. Terwijlze hier vast beven,
Wort Tagus oock een speer met volle maght gedreven
Van wederzijde door den weecken slaep van 't hooft,
Dat kraeckt, en 't punt blijft laeu, nu van zijn maght berooft,

594 *Dit verlies:* t. w.: „dat van zijn vriend."

602, 603 *Indien ick 't door mijn driften met wiltbraet oit vereerde:* de Proza-vertaling heeft alleen: *indien ick ze met eenigh wiltvangh vereerde.* Dat *door mijn driften* staat hier blijkbaar alleen om 't rijm, en 't zij men 't laatste woord opvatte in den zin van „drijvers, jachthonden," of van „hartstochten, genegenheden," 't is en blijft misplaatst.

604 *Het slot des kerckgewelfzels:* 't zelfde wat in de Proza-vertaling met *de roos van 't kerckgewelf* wordt uitgedrukt. 't Is de sluitsteen van den *tholus* ('t „koepeldak"), als 't Lat. heeft.

607 *Mijn speer:* lees: „mijn pijl," en zoo ook vs. 609 en 618. Vondel heeft hier wat al te letterlijk 't Lat. *hasta* vertaald.

615 *Zy zien rondom door 't licht:* lees, met de Proza-vertaling, eenvoudig: *zy zien rondom;* dat *licht,* te onpas bijgebracht, verduistert hier den zin.

In zijn doorschoten brein gehecht ter neder hangen.
De forsse Volscens raest, en weet niet aen te vangen
In zijn verbolgenheit, dewijl hy nergens niet
Den schutter van den schicht noch zijnen schuilhoeck ziet.
Gy zult my evenwel, zeght hy, die beide moeten,
Terstont op staenden voet, met uwen bloede boeten,
En treet in 't spreecken met zijn uitgetrocken stael,
Om zich te wreecken, heel vergramt naer Euryael:
Maer Nisus zinneloos, en angstigh voor dit tergen
Der wraecke, kon zich toen niet langer hier verbergen
In 't doncker, noch zijn' vrient aenschouwen in dien last,
En riep: raeckt my: raeckt my: ick ben de man, de gast,
Die u dit heeft gekuischt. Wilt hier uw gramschap staecken.
O Rutuliers, past my met uw geweer te raecken.
Dit's enckel mijn bedrogh: dees heeft u niet misdaên,
Noch had het hart, noch kon noch dorst dit stuck bestaen
'k Neem hemel en gestarnt, hier van bewust, tot tuigen.
Zoo zeer beminde hy dien vrient [om hen te buigen,]
Dien ongeluckigen. Aldus riep Nisus: maer
De degen, Euryael met kracht en al te zwaer
Dus toegedreven, drong door vleesch en ribben heenen,
En door zijn blancke borst. Hy tuimelt, zonder steenen,
Ter aerde hartsteeck doot, en 't jeughdigh bloet loopt stijf
Ter dootwonde uit, en verft dat overschoone lijf.
Het hooft hangt op de zy ter schouder af beneden,
Gelijck een purpre bloem, van 't kouter afgesneden,
Vast quijnt, en heenesterft: of mankop met zijn zaet,
Doornat beregent, hooft en hals neêrhangen laet.
Maer Nisus vlieght, vol toorne en wraeck, hier midden, onder,
En, onder al den hoop, zoeckt Volscens in 't byzonder:
Op Volscens is 't gemunt, op hem en anders geen.
De vyanden rondom omringen hem alleen,
Behindren hem met kracht en moedt, aen alle zijden.
Hy dringt niet flaeuwer in met schermen, steecken, snijden,

625, 626 Gedrongen en onhollandsche constructie.

633 *Die u dit heeft gekuischt:* de Proza-vertaling heeft: *die u dit dede.*

643 *Stijf:* sterk.

647 *Mankop met zijn zaet:* die rijmlap *met zijn zaet* is hier minder sierlijk, omdat waarschijnlijk niet de bol, maar de bloem van de papaver bedoeld wordt.

En schittert met zijn zwaert, tot dat hy op een nieu
Den Rutuler, die schreeude, in zijne troni hieu,
En hem zelf stervende, beroofde van zijn leven.
Toen smeet hy zich, van liefde en vroomheit aengedreven,
Met zijn doorsteecken lijf op zijnen dooden vrient,
En storf gerust op hem, die zulck een trou verdient.
Geluckigh paer, indien mijn vaerzen iet vermogen,
Geen tijt zal d'eeuwen, die noch komen aengevlogen,
Van uw gedachtenis berooven, alzoo lang
Eneas afkomste, en wat aen zijn telgen hang,
De vaste steenrots van het Kapitool bewoone,
De Roomsche vader 't rijck bezitte in zijnen troone.
De rot der Rutulen gingk triomfeerend heen,
En streeck dien rijcken buit. Men droegh met luid gesteen
Den dooden Volscens in het leger, daer het schreien
Niet minder was, als zy Ramnethes lijck geleien,
En doot zien leggen, en met eenen menigh helt,
En Numa, en Serraen, met eenen torn gevelt.
Hier kon men allereerst den grooten toeloop kijcken
Naer dootgewonden, en naer droeve en doode lijcken,
Ter stede, daer de moort noch versch gevallen bleeck,
En 't laeuwe bloet noch schuimt, gelijck een volle beeck.
Zy zien Messapus helm, den rijcken roof met schroomen,
En 't paertbehangsel, op den hals hun afgenomen.

665 Het Capitool werd bij de Romeinen voor onvergankelijk gehouden.

666 *De Roomsche vader:* de uitlegkundigen zijn 't niet eens over den persoon, die hiermede bedoeld wordt; de een wil er Jupiter Capitolinus, een ander Augustus, een derde de Romeinsche burgerij onder verstaan.

672 *Met eenen torn:* 't Lat. heeft: *una caede,* wat evengoed „met eenen aanval," als „met een gelijken dood" kan beteekenen. *Tornen* komt ook bij Hooft in den zin van „aanvallen" voor. Zie *Uitl. Woordenb. in v.* De overeenkomst met *toorn* of „dolle drift," oudtijds *torn* — zie Kiliaen — springt duidelijk in 't oog. Zie verder ten Kate, II, bl. 706. — Ook heden wordt *torn* voor „strijd" gebezigd, als men b. v. zegt: „hij zal er een heelen *torn* aan hebben," gelijk mede in zijn compositie, b. v. „hij kan er niet dan met moeite tegen *aantornen.*" „Hij moet er tegen *optornen.*"

678 Ik geloof niet, dat met dezen regel het Lat. *phaleras multo sudore receptas* juist teruggegeven is. Vooreerst is er van *paard* noch *paardbehangsel* sprake geweest, en evenmin is het klaar, welke *hals,* en wie met *hun* bedoeld worden. Nemen wij *phalerae* voor versierselen in 't algemeen, dan meen ik, dat hier bedoeld wordt „de wapenpronk van Nisus en Euryalus, ten koste van veel zweets verkregen."

De schoone Aurore, uit haere oranje ledekant,
Voor Tithon opgestaen, bespreide alree het lant
Met eenen frisschen glans. De zon bescheen alle erven,
En overstraelde alree de velden, en gaf verven
Aen alle dingen; als de koning Turnus rees,
En trots gewapent al de mannen onderwees,
En zijn gewapenden ten aenval quam vermanen,
Een ieder hooft ten storm aenprickelen zijn vaenen,
En wetten haeren haet door allerley gerucht;
Het hooft van Euryael en Nisus in de lucht,
Een deerlijck schouspel, op hun hooge spiets gesteecken,
Wort met geschrey gevolght, verhit om zich te wreecken.
Eneas krijghsraet stelde omtrent de slincke hant
Der muuren, [want de stroom omringt den andren kant,]
Het volck, bezette alom met maght de breede grachten.
Zy staen op torens vast om hoogh bedruckt en wachten,
En zien de hoofden der twee jongelingen voort
Op speeren steecken, vuil besmet, en root van moort,
En, van het zwarte bloet geverft, afgrijslijck vloeien.
De vlugge Faem terstont, als een postin, aen 't roeien
Met haere vleugelen door dees verbaesde stê,
Om dit t'ontdecken. Zy glipt voort, en meldt het mê
De lieve moeder van Euryalus, in rouwe.
Een kille kou bevangt de leên der weduvrouwe.
Zy worpt haer schietspoel en de draeden uit de hant,
Vlieght uit, en huilt bedroeft, en dol, van kant tot kant,
Als vrouwen plaghten, voort de vlechten uitgetogen,
En zinneloos en dol de vesten opgevlogen,
Naer stadts bezetting toe. Zy ziet geen schichten aen,
Soldaeten, noch gevaer. Zy jammert, heel belaên,
En kermt zoo droef, dat lucht en velt hier af gewaegen:
Och Euryael, mijn kint, hoe zie ick u verslaegen!
Zijt gy dat, ô de rust van mijnen ouden dagh!
O wreedaert, mostge my alleen in dit geklagh
Verlaeten? moght het, och, uw moeder niet gebeuren
U, in uw doot gestiert, voor 't jongste te betreuren,

690 *Geschrey:* geschreeuw.
698 *Postin:* boodschapster. Zoo elders *bodin.*
706 *En dol:* dat is vs. 704 reeds gezegd en behoefde waarlijk niet herhaald te worden.

Eens aen te spreecken? och, gy leght'er onbekent
In Uitheemsch lant, gescheurt, gereeten, en geschent,
Latijnsche honden en den vogel tot een spijze,
En ick, uw moeder, droegh uw lijck niet, naer de wijze,
Ten huize uit, nochte loock uwe oogen, nu al stijf,
Noch wiesch, noch trock u eerst een dootkleet aen het lijf,
Het welck ick nacht en dagh beyverde onder 't wercken,
Om mijnen ouden dagh met dezen troost te stercken.
Waer vinde ick nu uw lijck? in wat gewest zijn nu
Uw lichaem en uw leên, gescheurt, gesleurt zoo ruw?
Komt gy my nu dus t'huis, ô zoon, ô overmande?
En volghde ick u hierom, te water, en te lande?
Hebt gy medoogen, zoo doorschiet, doorschietme vry:
Verschiet, ô Rutuliers, al uw geschut op my.
Verdelght my eerst door 't zwaert. ô Vader, vooght der Goden,
Ontferm u: drijf nu my, d'elendighste en vol nooden,
Met uwen blixemstrael ter helle: want mijn hart
Kan op geene andre wijs verlaeten 's levens smart.
Dit kermen treft elck een, en alle harten weien
In droefheit, onder dit bedruckt en droevigh schreien.
Hun krachten, ongekneust in oorlogh, worden slap.
De helt Ideüs neemt met hulp van Aktor knap
[Ilioneüs en Iülus, die vast weende,
Geboden dit,] dees vrou, die droef en deerlijck steende,
En 't volck weemoedigh maeckte, en brengenze op hunn' arm
Ten huize in van de straet, vol droefheit, en gekarm.
De kopre stormtrompet klonck schricklijck voor den volcke,
Gevolght van veltgeschrey, zoo gruwzaem dat de wolcke
En hemel wedergalmt. De Volscen schieten snel

723, 724 Het Lat. heeft hier:

Quo sequar aut quae nunc artus avolsaque membra
Et funus lacerum tellus habet.

Zeker heeft een dier geleerden, die in een schrijver meer zien dan deze zelf ooit bedoeld heeft, aan Vondel doen opmerken, dat in deze beide regels de letter *u* een keer of tien voorkomt, en er bij verklaard, dat dit met opzet door Vergilius zoo gedaan was, om den huiltoon, *ululatum,* der weduwe uit te drukken, en hem aangespoord, dit bij zijn vertaling vooral in 't oog te houden, wat Vondel dan ook trouw gedaan heeft, hoezeer, naar mijn gevoel, niet met den gelukkigsten uitslag.

741 Fraaier dan in de vorige verzen is hier de klanknabootsing, die in 't Lat. gehoord wordt, nagevolgd.

Met hunne schiltpadt toe al teffens, even fel,
En brengen reedschap, om de diepe graft te vullen,
Den muur te sloopen. Een gedeelte hoort men brullen,
Dat zoeckt een' toegangk, om met brugge en storremleêr
Te steigren op de wal, daer luttel krijghsvolck meer
Gereet staet, en de ring der krijghsliên, wijt aen 't gaepen,
Min is gesloten van soldaeten, in hun wapen.
De Troischen, lang gewoon de muuren voor te staen,
Aen 't worpen met getuigh en schichten stadigh aen,
En stooten stijf van zich met kloeten, en met stocken.
Zy rollen steenen, zwaer en wightigh, onder 't wrocken
Des vyants, van om hoogh met zorghelijck gevaer,
Of zy het stormdack en zijne orden, hier of daer,
Waer zy bedeckt is, dus van boven moghten sloopen:
En schoon de vyanden, in 't schiltpads hol gekropen,
Niet schroomen zulck een buy kloeckhartigh uit te staen,
Zy zijn te maghteloos om langer op te gaen:
Want waer de storremdrom hun vreeslijck schijnt te naeren,
Daer wentlen, rollen zoo veel Troischen, lang ervaeren,
Onmenschelijck gevaerte en wight van steenen af,
Dat onder Rutuliers een breuck en ruimte gaf,
Hen wijt en breet verplette, en, onder dit rumoeren
En stormen, het gewelt der schiltpadt komt t'ontsnoeren.
De stoute Rutulier bemoeit zich langer niet
Met stormen onder dack, maer worpt, en smijt, en schiet,
Om d'andren van de wal te drijven, en te jaegen.
Mezents, aen d'andre zy, om Pergamum te plaegen,
Zoo vreeslijck als hy was van opzicht, zwaeide stout
Een fackel van Hetrusch en brandend pijnboomhout,
En tradt met vierwerck toe, dat roock en vlammen baerde.
Messapus, eene telgh van Godt Neptuin, te paerde
In oorloge afgerecht, hieu zelf de wallen om,
En eischte een ladder, op dat hy de vest beklom.
  Ick bidde, ô Kallioop, geef uwen oorloghszanger
Nu in hoe groot een' moort en nederlaegh, hoe langer
Hoe wreeder, Turnus hier te weegh broght met zijn zwaert;
Wat mannen, hooft voor hooft, een ieder hellewaert
Met zijnen degen stierde. Ontvoume 't vreeslijck stryen
Van voor tot achter toe, en 't oorlogh op zijn ryen.
Want gy, Godinnen, hebt geheughenis alleen

Hier van, en kunt ons dit verhaelen achter een.
Een hooge toren stont gebout op zijne stede,
Om hoogh met bruggen wel voorzien voor 's krijgsmans
En overyslijck steil om tegens op te zien. [schrede,
Alle Italjaenen, hier aen 't stormen, poogen dien
Door 't uiterste gewelt, door 't uiterste vermogen,
Heel t'overweldigen, te sloopen: d'andren poogen,
Om hoogh op een gepackt, met steenen en geschut
En schichten dit gevaert te dienen tot een stut,
Uit ope vensteren. Prins Turnus, trots ten strijde,
Neemt eene ontsteecke torts, en klitst haer in de zijde
Des torens, dat de vlam door 't stoocken van den wint,
En 't flackren vatten aen den post en plancken vint.
De zolder brant, daer die van binnen dit weêrstreven.
En zich verweerende nu sidderen, en beven.
Zy poogen te vergeefs t'ontvlieden dezen brant,
En loopen vast rondom, en wijcken aen dien kant,
Daer geene vierpest blaeckt: de toren overwightigh
Stort snel voorover door dien last, al t'onvoorzichtigh,
Dat al de hemel van 't gedruisch afgrijslijck dreunt.
Zy komen met dit pack, 't gewight dat op hen leunt,
Hen volght in 't vallen, voort half doot om laegh gestegen,
De borst van hunne spits en styve stang doorregen,
Doorsteecken. Nauwelijx ontglippen Helenoor
En Lykus het gevaer. Dees Helenoor was voor
Den grooten koning van Meonie, als een vrye,
Ter sluick door een slavin en am van Licimnye
Gekoestert, die hem stil en, tegens het verbodt,
Voor Troje in 't oorlogh zondt, een krijghsman in zijn rot
Heel licht gewapent, slechts met zijnen slechten houwer,
En onbemaelden schilt. In jaeren is hy ouwer
En Lykus ongelijck. Dees jongling, toen hy stont,
Zich onder duizenden van Turnus krijghsliên vondt,
En zagh van wederzy dien drang Latynsche troepen;
Zoo streeft hy midden in den vyant, hier geroepen,
Ziet doot noch leven aen, vlieght derwaert, daer hy 't met
Geweer en spitse en scherp ziet allerdichtst bezet;
Niet anders dan een dier, dat in den ringk der jaegeren
Durf brullen in 't geweer van alle zijn belaegeren,
Zich worpen, zonder eens te dencken om de doot,

In al dien dichten troep, en springen in dien noot
Door kloet en jaghtspiet heen: maer Lykus, vry wat sneller
Te voet, kreegh met der vlught, in 't steigeren veel feller,
Door vyant en door spits den muur, en rept zich stout
Om zijne hant te slaen aen 't dack, heel hoogh gebout,
Zijn' macker d'andre hant tot noothulp toe te reicken;
Als Turnus daetelijck, tot een zeeghaftigh teiken,
Hem snel met zijn geweer dus involght, en begraeut:
O zinnelooze gast, hoe waentge, dus benaeut,
Ons handen noch t'ontvliên: met grijpt hy, onder 't hangen,
En ruckt hem met een groot stuck muurs, als een' gevangen,
Ter neder: even als de schiltknaep van Jupijn,
Ten hemel vaerende, by klaeren zonneschijn,
Een' haes, of witte zwaen snel oppackt op de heide:
Of als de wolf een lam, al blatende in de weide
Van d'oy gezocht, ten stal met kracht uitruckt. Daer gaet
Een kreet ten hemel op. De Rutuler bestaet
De graft te dempen, schiet met vierwerck: maer de trotse.
Ilioneüs met een stuck van eene rotse
Vernielt Lucetius, die opquam by de poort,
En brandtuigh aendroegh. Hier velt strenge Liger voort
Emathion ter neêr. Asilas staet'er boven,
Daer Chorineüs sneeft; d'een om zijn' schicht te loven,
En d'ander om den boogh. Helt Ceneus velt Ortijgh,
Doch sneeft door Turnus hant, die velt in dezen krijgh
Oock Itys, Klonius, en Promulus te zamen,
En Sagar, Dioxippe, en Ide, heet in 't praemen,
Die, moedigh en getroost, den toren stout beschut,
En in 't verdaedigen om hoogh de wallen stut.
Hier moet Privernus mê voor Kapys voeten sneven.
Themille had hem eerst een lichte schrab gegeven.
Hy worpt te reuckeloos zijn' schilt wegh, zonder last,
En midlerwijl de hant naer deze wonde tast,
Zoo hecht een vlugge pijl haer aen de slincke zijde,
En treft wel dootelijck de long, die 't hart bevryde

843 *Vernielt Lucetius:* 't woord *vernielen* wordt doorgaans alleen gebezigd, wanneer er van onbezielde voorwerpen gesproken wordt. Hier echter luidt het krachtig en dichterlijk, en zou ik het ongaarne zien vervangen.

858, 859 *De long, die 't hart bevryde met koelen:* de Proza-vertaling heeft: *de long, den waeier van het hart,* 't Lat.: *spiramenta animae.* Noch de eene, noch de andere vertaling is volkomen goed te keuren.

Met koelen. Arcens zoon stont braef in harrenas
En geborduurden rock, zoo helder als die was
Van yzerroest gewrocht, gelijckze in Pontus draegen.
Hy, schoon van aengezicht, quam hier op 't welbehaegen
Van zijnen vader, die hem streng hadde opgevoedt,
In 't bloedigh woudt van Mars, by den Simeetschen vloet,
Daer 't heiligh outer van Palikus, heet in 't wreecken,
Gezoent wiert met der tijt. Mezents, van wraecke ontsteken,
Leght flux zijn wapens neêr, en slingert om zijn hooft
De slinger, datze door de lucht omsnort, en klooft
Hem met een gloeiend loot den slaep van 't hooft, zoo
[krachtig
In 't midden, dat hy stort, en neêrploft, heel onmaghtigh,
In 't zant gestreckt, zoo lang en groot hy was van leên.
De Faem zeght dat Askaen, slechts afgerecht voorheen
Op jaght, en vlughtigh wilt in bosschen voor te jaegen,
Toen d'eerste reis, een' pijl in 's vyants oorloghslaegen
Van boven nederschoot, en velde met zijn hant
Den stoffenden Numaen, hoe sterck hy was, in 't zant,
Oock Remulus genoemt, die korts door Junoos zegen,
De jongste zuster van prins Turnus had gekregen.
Dees, die zoo trots vooraen in d'eerste heirspits stont,
Braveerde den Trojaen met zijnen lastermont,

864 *Den Simeetschen vloet:* de Symethus — thans de Giaretta — een rivier in Sicilië.

865, 866 De Proza-vertaling heeft: *daer het vette altaer van den verzoenbaren Palikus staet.* Palicus, of liever de Palici, waren een soort van booze geesten, die aan den Etna, bij Palike, werden aangebeden. 't Waren zoons van Jupiter bij de nimf Okalia, dochter van Vulkaan. Aanvankelijk werden aan die tweelinggodheid menschenoffers gebracht; later stelde zij zich met minder tevreden. Zie wijders Lübker, *Real-Lexikon.*

869 *Met een gloeiend loot:* de uitdrukking schijnt sterk en zou bijkans aan een granaat of dergelijken kogel doen denken. Niettemin is zij nog zwakker dan de Lat., die *liquefacto plumbo* heeft, en waar dus het lood niet enkel als *gloeiend,* maar zelfs als *vloeiend* wordt voorgesteld; en zulks overeenkomstig het oude volksgeloof, volgens 't welk de looden kogels van de werptuigen onder 't snorren door de lucht aan 't smelten raakten. Dat zij heet werden, en de uitdrukking, die Vondel bezigt, alzoo, vooral in poëzie, zeer verdedigbaar is, wil ik gaarne aannemen. Ieder kent de werking, die snelle en zelfs langzame, maar gestadige wrijving op de lichamen teweegbrengt, en hoe b. v. het staal, als 't op den slijpsteen gewet wordt, met water moet worden overgoten, ten einde niet aan 't gloeien te raken.

En schimp, en hoon, en trots; en wulpsch en opgeblazen
Van geest op 't nieuwe rijck, vermat zich, als de dwazen,
Veel groote zaecken, riep al buldrende overluit:
O Frygen, nu tweemael gevangen, komt vry uit:
En schaemt gy u niet eens, belegert in uw wallen,
Te blijven leggen, verr' van rustigh uit te vallen,
Te schuilen voor de doot, in 't slot van uwen muur?
Beziet eens wat voor volck door wapenavontuur
Naer ons vorstinnen staet. Wat Godtheit hiet u streven,
Wat dolheit heeft u naer Italie gedreven?
Gy hebt nu hier geen zoons noch bloet van Atreus voor,
Geen schalcke Ulysses tong. Wy zijn op 't wagenspoor
Uit eenen harden stam gesproten, voortgekomen.
Wy brengen 't jonge kint heel vroegh aen koude stroomen,
En leeren 't harden in den regen, koude, en wint.
De jonge knaap is vlug ter jaght, en jaghtgezint,
En rent zich af in 't bosch, en acht het spel, als mannen,
Te paert te rennen, boogh en pezen streng te spannen.
Maer ons volwasse jeught is arbeitzaem, gewent
Tot armoede, en behelpt zich armelijck, en kent
Zijn' staet, en bout en egt des ackers vruchtbaerheden.
Of volght den krijgh, rammeit, bestormt de stercke steden.
Wy slijten 's levens tijt, daer 't bloet het zwaert bevleck',
En geven 't jonge volck een veltspeer op den neck.
De moedt bezwijckt ons niet in d'oude en traege jaeren,
En d'oude draeght den helm op zijne grijze haeren.
Het lust ons uit te zien, te loopen op vrybuit,
Te leven op den roof. Gy komt met kleedren uit,
Die dertel van saffraen en purperverwe gloeien.
Uw lust is ledigheit, elck een ten dans te moeien,

884 *Nu tweemael gevangen:* dat *nu* staat hier te veel. Turnus doelt op de gevangenschap, waarin de Trojanen, eens door Hercules, later door Agamemnon gebracht waren.

897 *Als mannen:* om 't rijm, beter ware: „als een *man*."

899 *Arbeitzaem:* men zegt ar*beid*, met den klemtoon op de eerste, maar *ar*beid*zaam*, met den klemtoon op de tweede lettergreep.

906 *d'Oude:* dit kan hier evengoed worden opgevat in de beteekenis van „de ouderdom," als in die van „de oude man." De dichter wil te kennen geven, dat ook de grijsaard moedig ten strijde trekt.

910 *Elck een ten dans te moeien:* de Proza-vertaling heeft hier eenvoudig *danssen*, en dit werd, blijkens het bekende gezegde *nemo saltat sobrius*,

Uw opperste vermaeck. Uw mouwen hangen, teêr
En op zijn joffers, lang by uwe rocken neêr.
Gy knoopt de myters om uw keel met zijde banden;
Rechtschape wyven, uit uw Frygiaensche landen,
[Want gy geen Frygen schijnt, noch mannen,] loopt vry heen
Naer uwe Dindyma ten berge op, naer de steên,
Gewoon van outs uw pijp op 't feest te hooren pijpen,
Die gy by beurte met twee vingren weet te grijpen,
Wanneer gy 't luchtoor stopt met ongelijcken toon.
De bom van Cybele de moeder komt u noôn
Van Ida, met de fluit van boschboom, fijn en grover:
Laet mannen, wien het past, den wapenhandel over,
En legh het lemmer neêr, het yzer en het stael.
Askaen verdraeght geensins, dat hy met zulck een prael
Van woorden hem braveert, en Troischen stout durf schelden.
Hy keert zich flux naer hem, en treckt, al 't hooft der helden,
De paerdezenuwpees en pijl te strenger aen,
Haelt d'armen wijdt van een, en staet, voor dit bestaen,
En bidt ootmoedigh Godt Jupijn met deze bede:
Almaghtige Jupijn, begunstigh, hier ter stede,
Mijn stout bestaen: ick zal uw kercken, naer de wijs,
Met gaven eeren, en opoffren, u ten prijs,
Een jongk en sneeuwit kalf, met een vergulde starre,

bij de Romeinen als een kenmerk van verwijfdheid beschouwd. Maar Vondel laat hier Remulus de Trojanen als zeer hoffelijk voorstellen, dat zij namelijk *elkeen* ten dans moeien, en dus niet toelaten, dat eene enkele juffer *tapisserie* make.

912 *Op zijn joffers:* echt Hollandsche uitdrukking voor „naar de wijze der juffers."

914 *Rechtschape wijven:* ironisch, voor „rechte wijven," als men nu zeggen zou. In de Proza-vertaling is, door het bloote voorvoegsel *o*, duidelijker dan hier te kennen gegeven, dat er spotternij bedoeld wordt.

916 *Naer uwe Dindyma ten berge op:* onduidelijk, voor „uw berg Dindyma op."

918, 919 In deze regels is sprake van de dubbele fluit, die den vorm eener V had, met één mondstuk en twee openingen, en bij de feesten ter eere van Cybele in gebruik was. Het *luchtoor* staat dichterlijk voor de „klep," die door den speler bewogen wordt om lucht in de fluit en daardoor verscheidenheid van tonen voort te brengen.

927 *De paerdezenuwpees:* hier heeft Vondel de Proza-vertaling verbeterd, waar hij *de paertshaire pees* geschreven had. Bekend is het, dat de zenuwen van paarden uitmuntende boogsnaren leveren, en het Lat. heeft dan ook: *telum equino nervo.*

933 *Met een vergulde starre:* wel letterlijk, dewijl het Lat. *aurato fronte* heeft; maar toch minder juist, wat de meening aangaat; want met *frons* wordt

En van zijn moeders grootte, en dat, gelijck een varre
Alreede stoots is, en met klaeuwen achter uit
Kan smijten, dat het stuift. Dit heilige geluit
Komt ras den hemelvooght en vader zelf ter ooren,
Die laet ter slincke hant terstont den donder hooren,
Van 't heldere gewest des hemels, en de boogh
Die den vermeeten met den doot dreight van om hoogh,
Schiet los, en rammelt luit. De pijl, dus afgeschoten,
Snort vreeslijck in zijn vlught, het staele punt den [grooten
Braveerder door den slaep van 't hooft, en door zijn brein.
Gy trotse, ga nu heen, beschimper van 't gemein
En onze vromicheit. De Frygiaen, tweemaelen
Gevangen, antwoort dus met deze tonge en taelen
Den stouten Rutulier. Zoo sprack de kleene Askaen.
Hierop krioelt en tiert de vrolijcke Trojaen:
Elck schijnt van moedigheit de lucht en wolck te raecken.
Apollo by geval zagh neêr van 's hemels daecken,
Met zijn gekrolde kruin gezeten op een wolck,
Uit dit gewest der lucht, 't Ausonisch oorloghsvolck,
En over al de stadt, en sprack aldus 't zeegachtigh
En moedigh jongsken aen: ô knaep, vaer vroom en krachtigh

hier niet de *star*, d. i. het vlakke van 't voorhoofd, maar de *horens* bedoeld, die verguld werden als het dier ten offer geleid werd. Vondel wist dit, immers het was hem niet ontgaan, toen hij in zijn *Gysbreght* den Bode zeggen liet:

Soo sagh men eer, ten tyde
Van 't blinde heydendom, voor 't aengesteecken vyer,
Met 's priesters mes gekeelt een' witten offerstier,
Wiens gladde hoornen goud, *wiens lenden kransen* decken.

940 *Den vermeeten:* 't zelfde als „den vermetele." Tegenwoordig wordt *vermeten* niet meer in die beteekenis, maar, in 't onz. gesl., voor „vermetele, stoute poging" gebezigd.

Van om hoogh: namel. „van den muur."

944, 945 *Beschimper van 't gemein en onze vromicheit:* de Proza-vertaling heeft alleen, vrij wat krachtiger: *en beschimp de vromicheit.*

950—953 *Apollo .... zagh neêr .... 't Ausonisch oorloghsvolck, en over al de stadt:* dat *over* had, om den zin zuiver te doen loopen, voor *'t Ausonisch oorloghsvolck* moeten geplaatst zijn. — Dat voorts Apollo hier ingevoerd wordt, is omdat hij niet enkel den Trojanen gunstig was, maar bijzonder 't Juliaansche geslacht in zijn bescherming nam.

953 *Zeegachtigh:* 't zelfde als *zeeghaftig,* beiden komen van *haven* of *hebben.* Zie Brill, *Spraakleer,* bl. 168.

Dus voort in dapperheit en vroomheit, nimmer moe.
Zoo gaet men recht naer Godt en naer de starren toe.
O godlijcke afkomste, en die Goden aen zult teelen,
Met recht zal d'ooreloge, en alle krijghskrackeelen,
By nootlot rijzende, getemt zijn door 't gebit,
Wanneer Assarakus geslacht het rijck bezit.
Een rijck van Troje valt te kleen voor uw vermogen.
Zoo spreeckt hy, daelt terstont van boven uit den hoogen,
En streeft door wint en lucht, en zoeckt Askaen alleen.
Hierop verkeerde hy van aengezicht, en scheen
Den ouden Butes gansch gelijck van geest en wezen,
Die voortijts schiltknaep, by Anchises uitgelezen,
Zijn trou hofkapellaen geweest was in dien tijt.
De vader had hem toen Iülus toegewijt
Tot eenen toghtgenoot. Apollo treet'er heenen,
Den ouden heel gelijck, van spraeck en verf, met eenen
Van wapenklanck, en haer, alree sneeuwit en grijs,
En spreeckt Iülus aen, die moedigh stont naer prijs;
Eneas zoon, 't zy u genoegh door Godts gehengen
Numaen met uwen pijl aldus om hals te brengen.
De groote Apollo gunt voor eerst u dezen lof,
Benijt den pijl niet, die den overdwaelschen trof,
Zoo fix als Febus zelf. ô Knaep, nu staeck dit vechten.
Zoo spreeckt Apol, en leght nu onder dit berechten
Het menschlijck aenzicht af, verdwijnt aen dunne lucht
Heel verre uit zijn gezicht. Elck overste aen dees vlught
Kent Godt, en zijn geweer, die langer niet blijft sammelen.
Men hoort in zijne vlught den pijlekoker rammelen,
Waerom zy, op 't gebodt van Febus, en dien last,
Askaen, op 't vechten heet, dit heftigh vechten vast
Verbieden, en zich zelfs weêr in den strijt begeven,
Met merckelijck gevaer en noodt van lijf en leven.
't Gerucht loopt over al de muuren door de wacht,
En torens. Ieder spant den boogh, en draeit met maght
Den vyant schichten naer zijn lijf, daer op die plecken

957 *Goden:* t. w. Julius Caesar en Augustus, onder de regeering van welken laatste de Janus-poort gesloten werd, op welke omstandigheid de twee volgende regels slaan.

967 *Hofkapellaen:* beter: „dorpelwachter." *Ad limina custos,* noemt hem Vergilius.

De pijlen in hun vlught, als hagel, 't velt bedecken.
Toen kloncken schilt en helm en yzer, slagh op slagh.
't Gevecht wort feller, en zoo vreeslijck dezen dagh,
Gelijck, wanneer van 't weste en uit de Regenbocken,
De zwangre wolcken, zwart en dichter aengetrocken,
Ter aerde storten, en zoo fel als langs de ree
Een guure hagelbuy komt storten op de zee,
Als Jupiter met storm van 't zuiden, en geklater
Van buien uitberst, en het onweêr stort op 't water.
Pandaer en Bitias, twee zoonen, voortgebroght
Van den Ideeschen helt Alkanor, wel verzocht,
Die hen, in Jovis woudt liet opvoên, af liet rechten
By eene wilde vrou Hiëre, om trots te vechten,
Twee jongelingen, bey geteelt tot 's vollex wijck,
Hun vaders steil geberghte, en dennen zelfs gelijck,
En die de poort, door last des vaders toegesloten,
Ontsluiten, durven zich, als stoute strijtgenooten,
Verlaeten op hun spits, en troonen aen dien oort
Den vyant in hun schans. Zy staen hier aen de poort,
Ter rechte en slincke hant, gewapent voor de toornen.
De kammen schittren op hun helmen, recht als hoornen,
Gelijck twee eicken, die, langs den Liquentschen vliet,
Of Padus, oevers, of by Athesis, met riet
Genoegheliјck geboort, hunne ongeschore locken

990 *Als hagel:* dit staat niet in 't oorspronkelijke en is ook minder juist te pas gebracht. Immers gaat het wel op te zeggen, dat de pijlen als hagel *neêrvallen,* niet, dat zij als hagel 't *veld bedekken.*

993 *De Regenbocken:* twee sterren, die in de maand October opkomen en geacht werden buiïg weer mede te brengen.

1000 *Wel verzocht:* aan welke verzoekingen de hier genoemde Alkanor is blootgesteld geweest, is mij ten eenenmale onbekend, en ik twijfel of Vondel, toen hij de aangehaalde woorden, om 't rijm, nederschreef, er veel meer van wist.

1004 Vondel had een klimax geleverd, met te schrijven: *Hun vaders dennen, ja zijn steilen berg gelijk;* maar het woord *zelfs* achter *dennen* verzwakt de beeldspraak.

1010, 1011 *De kammen schittren... gelijck twee eicken:* neen: „de beide jongelingen vertoonen, met hun schitterende helmkammen, zich als twee eiken."

1011 *Den Liquentschen vliet:* die vliet zou ver te zoeken geweest zijn. 't Lat. heeft *liquentia flumina,* „vloeiende stroomen."

1012 *Athesis:* de bekende Etsch, die, door het oude Rhetië, langs Verona naar de Golf van Venetië stroomt.

Ten hemel heffen, en met hunne kruinen schocken,
En knickebollen door hunne overwightigheit.
De Rutulier, zoo dra de toegangk open leit,
Berst in met al zijn maght, eerst Quercens, de rechtschapen,
De Platteberger, braef op zijn geweer en wapen,
De korsle Tmarus, en de strijtbre Hemon mê
Met heele troepen vliên van dees bezette stê,
Of sneven in de poort: dus groeit door deze smerten
De grimmigheit vast aen in onvereende harten:
En nu vergaderen de Troischen in een' drom.
Zy vechten hant aen hant, en durven wederom
En onbekommert een stuck weegs ter poorte uitvallen.
De veltheer Turnus, die vast toestreeft voor hun allen,
Aen dien, aen dezen oort, en op den vyant bickt,
Verneemt hoe op een nieu de vyant onverschrickt,
In 't neêrslaen dus verhit, de poort durf open zetten.
Hy staeckt den storm, gebiet het stormen te beletten,
En schricklijck aengevoert van toorne, en, noch niet moê,
Vlieght naer de Troische poort, zijn fiere spitsbroêrs toe,
En schiet met zijnen schicht, en velt in dit gemoeten
Eerst Antifaet, die eerst hem met zijn spits wou groeten,
Een' bastertzoon van helt Sarpedon, groot geacht
En by een vrou van Thebe in onecht voortgebraght.
De stang, gesnede van kornoelje in Hesperyen,
Komt door de dunne lucht al snorrende te glyen,
En dringen door de borst tot binnen in de maegh.
De zwarte wonde gaept, en levert eene vlaegh,
Een' plas van schuimend bloet, dat heenevloeit by beecken,
En 't staelen punt blijft laeu in zijne longe steecken.
Noch velt hy Erymanth, en Merops, na die twee
Asidnus, Bitias, wiens oogen, scherp van sne,
Als koolen branden, en die fel van gramschap raesde.
Hem trof geen vlugge schicht, geen worpschicht hem [verbaesde,
Noch trof en moorde, maer een barrenende boom,

1018 *De Platteberger:* vrij zonderling klinkt hier dit woord, dat voor een vertaling van 't Lat. *Aquicolus* of *Equicolus* (over de ware lezing twist men) gelden moet, en toch noch het eene noch het andere teruggeeft.

1047 *Een barrenende boom:* de zoogenaamde *falarica,* zijnde een zware speer, met een ontzaglijke ijzeren punt en een looden bol om den stoot te verzwaren.

Een snorrend hout [waer voor geen beuckelaer, hoe vroom,
Geen paer stiershuiden, noch geen pansser met zijn schelpen
En goude schub, op trou gewrocht, iet konden helpen,
Noch duuren en bestaen,] dat quam'er snel en kort,
Gelijck een blixemstrael uit eene blijde snort.
Het onbeschofte lijf ploft neder: d'aerde beefde:
De beucklaer kraeckte van den slagh, waerme hy sneefde.
Als eer te Baien, op het vochte Eubeesche strant,
Een steenen hooft, met kracht geweldigh fel gekant
En opgeworpen voor de zee, vervalt te mortel,
In 't storten met zich sleept wat vast is aen den wortel;
Tot dat het, gansch gesloopt, zich in het wadde zet,
En met de baren mengt, daer uit den gront van 't bed
Des waters 't zwarte zant naer boven op komt wellen:
Inarime en het hoogh Prochyte zich ontstellen,
Dat harde deckbed, door bevel van 't hemelsch huis,
Den reus op 't lijf geleght, moet davren van 't gedruis.
Toen zette Mars, de Godt des oorloghs, den Latijnen
Een hart en krachten by, en prickelde de zijnen
Met yver, joegh den Frygh een schroomte en nadocht aen.
Zy komen van alom te hoop op deze baen,
Nu hun gelegenheit tot vechten wort gegeven,
En d'oorloghsgodt in 't hart hen moedight toe te streven.
Toen Pandarus zijn' broêr zagh leggen in het zant,
De kans verloopen, en dus tegens hem gekant,
Drong hy met al zijn maght de poorten toe, en zette
Zijn breede schouders op de poort aen, en belette
Den inbreuck, sloot zijn volck met hoopen voor de stadt,
En lietze in 't hart gevecht verlegen, en gemat.
Hy sloot zich zelven dan en d'anderen hier binnen,
Ontfing d'instrevers mede, en zagh, als zonder zinnen,
Het hooft der Rutulen in 't midden van dien hoop

1049, 1050 *Geen pansser.... op trou gewrocht:* d. i. „geen pantser, zoo gemaakt, dat men er op meent te mogen vertrouwen;" *lorica fidelis* heeft het Latijn.

1067 *Nadocht:* het is eigenaardig om op te merken, hoe meermalen een woord, vroeger bij Vondel niet of maar zeer zelden voorkomende, opeens, en dan ook gedurende zekeren tijd, bij herhaling door hem gebezigd wordt, om naderhand dikwijls weder geheel te verdwijnen. Een nieuw voorbeeld daarvan wordt ook hier wederom door het woord *nadocht* geleverd.

1079 *In 't midden:* de oude uitgave heeft verkeerdelijk: *niet midden.*

Terstont inbreecken, sloot hem binnen met een' loop,
Gelijck een vreeslijck dier, den tyger, onder 't bloode
En weerelooze vee. Men zagh'er Turnus roode
En gloeiende oogen voort ontsteecken van een' gloet.
Zijn bloedige pluimaedje en staelen storremhoedt
Begint te beven, en zijn wapens, door 't ververssen
Van zijn verbolgenheit, beginnen fel te knarssen,
De schilt te flickeren, te blixemen, waeraen
De Frygiaenen zien hunn' vyant binnen staen,
En kennen 't grove lijf. Pandaer, van groot vermogen,
Komt vreeslijck voor den dagh zijn dapperheit vertoogen,
Verhit van gramschap om zijn lieven broeders doot,
En zeght: dit's 't hof niet, daer u vrou Amate noodt,
Om met haer dochter u ten bruitschat dit te geven,
Noch Turnus is hier niet in Ardea gebleven,
En in zijn vaders stadt, maer in zijn vyants maght
En leger, daer hy nu moet blijven op de wacht.
De koning Turnus loegh hem toe met koele zinnen,
En sprack: hebt gy een hart in 't lijf, laet ons beginnen,
En rep uw handen. Zegh Priaem met uwen mont
In 't heengaen dat gy hier oock een' Achilles vondt.
Zoo sprack hy: Pandarus dreef, zonder lang te wachten,
Hem voort een taeie speer naer 't lijf met al zijn krachten,
Die, ruigh van quasten en van basten, hem niet raeckt:
Want Juno keert de spiets, zoo ras als zy genaeckt,
Waerom de scherpe speer voor in de poort bleef steecken.
Maer gy zult dezen schicht, die u wort toegestreecken
Met mijne stercke vuist, geensins ontvlughten: want
Dees schutter raeckt gewis, en anders dan uw hant.
Aldus sprack Turnus, en verhief zijn zwaert, en scheide
En kloofde met de kling het voorhooft, tusschen beide
De slaepen van het hooft, recht midden door, en juist,
Wont d'ongebaerde wang, heel vreesselijck begruist
Van bloet, zoo dat het kraeckt, en d'aerde dreunt van 't vallen.
Hy stort ter aerde doot en zielloos voor hun allen,
Besmet zijn lichaem en zijn harrenas met bloet,

1096 *Op de wacht:* een rijmlap, die hier geene, of een verkeerde beteekenis heeft.

1113 *Zoo dat het kraeckt:* de oude uitgave heeft: *zoo ras het kraeckt,* wat hier geen zin opleverde. Ik heb gemeend *ras* in *dat* te mogen verbeteren. Ook de Proza-vertaling heeft: *dat het kraeckte.*

En brein. Het hooft, in twee gekloven in dien gloet,
Hangt van de schoudren af, aen d'eene en d'andre zijde.
De Troischen biên den rug, en vlughten al by tijde,
En sidderen van angst. Zoo d'overwinner hadt
Gepast te breecken slot en grendel van de stadt,
De mackers door de poort van binnen in te laeten,
Het hadde op dezen dagh met Trojes rijck en staeten
En oorloge uit geweest: maer zinnelooze wraeck,
Bloetdorstigheit, te dol verleckert op den smaeck
Van 's vyants bloet, te fel hem aen den vyant hitsen.
Vooreerst onthaelde hy met zijn geweer en spitsen
En velde Falaris, en Gyges, dien hy stijf
De beenen afmaeit, als met zeissens, onder 't lijf.
Den vlughtelingen drijft hy opgeraepte speeren
Naer 't lijf: want Juno komt zijn moedigheit stoffeeren,
Den oorloghshelt van kracht voorzien aen zijne zy.
Hy leght'er Halys, als een' dappren macker, by,
Oock Fegeus, wiens rondas de wonde niet kon boeten.
Hy krijght hierna de wal noch onder zijne voeten,
Treft met zijn zwaeiend zwaert geluckigh op den muur,
Die, niet bewust van hem, het oorloghsavontuur
Vervolghden in 't gevecht, Noëmon, en Alkander,
Oock Prytan, Halius, en Lynceus, onder ander,
Die toeschiet, en de maets te hulp roept wat hy magh.
Hy klonck hem van naby zoo fel met eenen slagh,
Dat hooft en helm gelijck in 't stof daer heenevlogen;
Oock Amykus, die, voor een' wiltschut opgetogen,

1122, 1123 *Het hadde.... uit geweest:* de oude uitgave heeft: *het had.* Ik meen wederom eens de aandacht der lezers te mogen vestigen op hetgeen onze hedendaagsche puristen een taalfout zouden noemen, het bezigen namelijk van *zijn* met het hulpww. *hebben.*

1125 *Hem aen den vyant hitsen:* wij zouden nu schrijven: „hem op of tegen den vijand aanhitsen."

1130 *Juno komt zijn moedigheit stoffeeren:* d. i., gelijk blijkt uit hetgeen volgt: „Juno kroont zijn moed door hem krachten bij te zetten."

1132, 1133 Er is nog een aanmerkelijk verschil in deze overzetting der plaats met de Proza-vertaling, waarin wij lezen, dat Juno aan Turnus Halys en Phegeus tot makkers bijzette. Mij komt de zin, zooals hij hier gegeven wordt, de juiste voor. 't Kan echter zijn, dat wij vs. 1132 voor *Hy* moeten lezen *Zy* (Juno).

1136 *Die:* hen, die.

1142 *Voor een' wiltschut opgetogen:* tot schutter, tot jager opgeleid.

Zijn pijlen met venijn bestreeck door snoode drift,
En wapende het punt met doodelijck vergift;
Oock Klytius, die uit Eolie eer wou winnen,
En Kreteus, eenen vrient der zoete Zanggodinnen,
Der Zanggodinnen knaep, doorgaens op zang belust,
Op 't stellen van de luit, en snaer. Hy wist gerust
Den toon met wapenen en paert en krijgh te mengen.
De Faem melt Mnestheus, en Serestus, den gestrengen,
En Troischen Oversten hoe Turnus overstout
Hun krijghsgenooten voor de vuist ter neder hout.
Zy komen endelijck by een uit alle hoopen,
En zien hun mackers bang vast heene en weder loopen,
Den vyant in de wal gelaeten. Mnestheus zeght:
Waer vlughtge heen? waer heen? wat muur, wat veste leght
Noch elders over, en voor u hierna ten beste?
O burgers, zal een man alleen, van uwe veste
En wal omcingelt, zulck een neêrlaegh in uw stadt
Heelshuids aenrechten? zulck een brave jongkheit, mat
Gevochten, naer de hel en Plutoos afgront stuuren?
Gy suffaerts, ay ontfermt u binnen uwe muuren
Toch eenmael over 't volck: en schaemt gy in dien stant
U voor Eneas niet, en 't arme vaderlant,
En d'overoude Goôn? het krijghsvolck hoort hem roepen,
Wort heet, en sterck, en houdt nu stant met dicke troepen.
De stoute Turnus wijckt allengs, en voort en voort,
Begeeft zich naer den stroom, en dezen stercken oort,
Daer 't water dien omringt. De Frygianen vallen,
Veel feller schreeuwende en luidruchtigh met hun allen,
Van overal te hoop, op Turnus aen alleen.
Gelijck een wreede leeu, benaeut en overstreên
Van woeste jaegeren, verbaest en fel en lalijck
Hun aengrimt, deist, en wijckt, van moedt en gramschap
[qualijck
Kan wijcken, noch vermagh, al wil hy schoon, alleen
Te streven door den drang en door de spitsen heen;
Niet anders zet de helt al twijflende zijn stappen,
Oock zonder haest, te rugge, en, zonder te verslappen,

1148, 1149 *Hy wist gerust* enz. Onduidelijk voor: *altijt zong hy van paerden, en wapens, en oorlogen,* zooals in de Proza-vertaling staat.

1173 *Lalijck:* zie dezen vorm hiervoren vs. 146.

Walt zijn gemoedt van toorne: oock had hy zich geredt,
En tweemael midden op den vyant toegezet,
Zijn troepen tweemael langs den muur gebrogt aen 't
[vlughten:
Maer 't gantsche leger drong te hoop op die geruchten,
En Juno durf hem niet meer stercken: want Jupijn
Zondt Iris uit de lucht, in een' bedroefden schijn,
Met eenen zuuren last aen zijn gestoorde zuster,
Ten zy prins Turnus flux vertrecke, en zich geruster
Wil draegen, en de vest van 't hooge Troje ontsla:
Waerom de jongelingk niet machtigh is hier na
Met beuckelaer en vuist hen allen te verduuren,
Zoo wort hy overal beschoten op de muuren,
En overvallen, en de helm klinckt stadigh aen
Op 't hooft: het koper kan geen kaien wederstaen:
De kam wort van den helm geklonckeu, en geslagen:
De schilt kan 't schieten noch het smijten niet verdraegen.
De Troischen, Mnestheus zelf van blixemen noit moê,
Volharden, drijven hem geduurigh speeren toe.
Toen brack hem, die bykans geen' adem meer kon scheppen,
Het zweet langs al zijn leên en lichaem uit door 't reppen
En roeren, en het droop, als moddrigh water, af.
Hy, flaeu en moede, hijght naer zijnen aêm, begaf
Zich entlijck naer den stroom, en sprong in volle wapen
Van boven in den vliet, die hem, als een' rechtschapen
Verweerder, in zijn kil en blonden maelstroom ving,
Door 't zachte water droegh, en dezen jongeling,
Het bloet en zweet en stof afvaegende, heel blijde
By zijne spitsbroêrs broght, en zette aen d'overzijde.

1181 *Zijn troepen:* lees: diens troepen.

1183—1187 Deze zin schijnt niet rond te loopen; wat echter alleen het gevolg is eener al te getrouwe vertolking van 't Latijn. Men versta deze verzen aldus: „Jupiter zond Iris aan Juno met bevelen, waarvan de gevolgen aan deze laatste zeer zuur zouden hebben opgebroken, indien Turnus" enz.

HET TIENDE BOECK.

INHOUDT.

De hemelraet vergaert. Jupijn beslecht den twist.
De Rutulier bestormt de Frygiaensche wallen;
Doch door Eneas komst wort dezen storm geslist,
En 't velt met doôn gedeckt; daer Pallas komt te vallen
Voor Turnus, uit den strijt door Juno wechgeruckt.
De doot van Pallas wort aen Lausus strax gewroken,
Die het bebloede zant met zijn doot lichaem druckt:
Dat treft Mezentius, zoo dra het wort geroken;
En, hoe gewont hy is, ontmoet Eneas hant,
Die legt den vader flux by zijnen zoon in 't zant.

9 *En, hoe gewont hy is, ontmoet Eneas hant:* versta: „en die, hoezeer gewond, toch Eneas in 't veld ontmoeten durft." De zin loopt echter geheel mank, bij gemis van een subject. waar *ontmoet* toe gebracht kan worden.

Het al vermogend hof des hemels wort terwijl
Wijt opgezet, de raet gedaghvaert, naer den stijl
Des vaders van de Goôn, den koning van de menschen,
In 't starrelicht gestoelte, en 't licht, waer naer wy wenschen,
Ter raetzaele en ten troone, in top om hoogh gebout,
Van waer hy, heel gerust, 't Latijnsche volck aenschout,
En al het Dardansch heir. Zy zetten, als genooten,

Vergl. den „Inhoudt" van de Proza-vertaling en de Kantaanteekeningen aldaar.

4 *En 't licht, waer naer wy wenschen:* een bijvoeging, door Vergilius niet gebezigd, en waarbij de vertaler der Eneïs schijnt gedacht te hebben dat hij nog met de vertaling der Harpzangen bezig was.

7 *Zy:* uit het logisch verband moet men opmaken, dat hier de gedagvaarde Goden bedoeld worden; want bij grammaticale ontleding der periode kan het voornw., dewijl er geen z. nw. in 't meerv. voorafgaat, nergens anders toe gebracht worden dan tot *'t Latijnsche volck en al het Dardansch heir.*

Zich neder in 't gewelf, van wederzijde ontsloten.
De Dondergodt heft aen: ô groote hemelraet,
Waerom verandert gy van opzet, en, vol haet,
Betwist nu onderling uw zaeck zoo wrevelmoedigh?
'k Verboodt den Italjaen den oorlogh, en dus bloedigh
Te vechten met den Frygh. Wat twistge tegens my,
En tegens mijn verbodt? wat vrees port elck zijn zy
Te stijven met geweer, met zwaerden zich te matten?
Hierna [verhaest u niet] zal 't vrystaen uit te spatten,
Elckandere met recht te drijven in de poort;
Als 't fors Karthago fel door d'Alpen inneboort,
Den Roomschen sloten tot groote afbreuck op wil komen:
Dan zal het vrystaen haet noch vyantschap te toomen,
Te plondren, zijn party t'ontzeggen met de kling:
Nu rust, en houdt gemack: verdraeght u onderling.
Zoo sprack Jupijn in 't kort, terwijl de Goden zwegen:
Maer schoone Venus had hier voort niet luttel tegen.
O Vader, opperhooft van 't eeuwige bewint,
Die teffens Goden en de menschen vast verbint;
[Want van wien anders kan men hulp en troost begeeren?]
Och, zietge niet hoe ons de Rutuliers braveeren,
Hoe Turnus heerelijck te paerde heenerijdt
In 't midden onder 't heir, en moedigh, naer den strijt,
Zeeghaftigh heenestreeft, en rustigh voor hun allen?
De Troischen mogen nu, besloten in hun wallen,
Niet rusten: men bevecht hen binnen muur en poort,
En zulck een breede graft loopt over van dien moort.
Eneas, onbewust van 't stuck, is wijt vertogen:
En zultge, ô vader, dan ten minste niet gedoogen
Dat men de Troischen nu verlichte van 't belegh?
De vyant met noch een heirleger is op wegh,
En dreight al wederom dit Troje, nieu geboren.
Een zoon van Tydeus uit Etolje, als te voren,
Staet weêr van Arpen op, en dreight den Frygiaen.
'k Geloof zy zullen flus my oock te keere gaen.

21 *Partij:* hier in den zin van „tegenpartij."

38 *Met noch een heirleger:* beter: *met noch een ander heirleger,* zooals de Proza-vertaling heeft. De plaatsing van *een* in de snede, doet het vers deerlijk mank gaan.

41 *Arpen:* Arpe was een vermaarde stad in Daunië, en, volgens de overlevering, door Diomedes en zijn Etoliërs gesticht.

Ick ick, uw dochter, word van sterfelijcke menssen
En hunne wapenen geplaeght, en zie verslenssen
Mijn eige bloem en bloet. Indien de Troische vorst
Met uw misnoegen, u ten wederwille, dorst
Den Italjaenschen toght beginnen; laet hy boeten:
Hy voere zonder u dan 't oorlogh uit: maer moeten
Zy volgen op den last en 't antwoort, naer den eisch
Van geesten en van Goôn ontfangen reis op reis;
Hoe kan dan iemant uw gebodt en last verkeeren?
Een ander nootlot smeên? wat hael ick op 't schoffeeren
En branden van de vloote op Eryx waterkust?
Of 't buldrende onweêr van den Wintgodt, die zijn rust
Uit woest Eolie verstoort, ten smaet der volcken?
Of dat afvaerdigen van Iris uit de wolcken?
Nu ruitze oock 't geestendom der helle op tegens hen.
Dit erfdeel van 't begrijp der weerelt, zoo ick 't ken,
Bleef ongemoeit tot noch: nu loopt Alekto stoocken,
En, schichtigh opgedaeght, met haere fackel spoocken,
Door d'Italjaensche steên. Ick ben om dit gezagh
Nu langer niet begaen: wy hoopten op dien dagh,
Zoo lang'er kans was, en dit vallen wou met minne.
Nu dit niet zijn kan, dat het vry een ander winne,
Wien gy dien zegen gunt. Is nergens eenigh lant,
Dat uwe gemaelin, dus straf, uit onverstant
Den Frygiaenen gunt, zoo bidde ick u, ô vader,
By 't smoockende bederf, gestoockt door dien verraeder,
Die Troje in d'assche ley, het sta my vry Askaen,
Behouden 's lijfs, van noot en krijghsgevaer t'ontslaen,

50 *Van geesten:* dit slaat op de profetieën, door de geesten van Hector, Creüse en Anchises gedaan.

58 *Dit erfdeel van 't begrijp der weerelt:* namel. „de hel of onderwereld." 't Lat. heeft *sors rerum,* waarmede verstaan moet worden: „dit bij loting toegevallen deel van de wereld." Jupiter, Neptunus en Pluto hadden namelijk de bezittingen van Saturnus onder elkander bij loting verdeeld. Duidelijker is dan ook de Proza-vertaling: *dit erfdeel der gedeelde weerelt.*
Zoo ick 't ken: voor zooverre mij bekend is.

63 *En dit vallen wou met minne:* versta: „en dit op vreedzame wijze gelukken kon."

69 *Askaen:* dat Venus zich zoo bijzonder over dezen bekommert, is niet enkel omdat hij haar kleinzoon was, maar ook omdat in hem de hoop van het toekomstige Romeinsche rijk berustte.

Te zenden elders heene, en u geen bê te vergen,
Het sta my vry mijn' neef, behouden 's lijfs, te bergen.
Eneas werde uitheemsch op 't water omgesolt,
En drijve, waer fortuins gena hem heenerolt,
Alom, waer 't heur belieft; als ick Askaen verweere,
Hem dezen schelmschen krijgh ontrucke, en 't onheil keere.
'k Bezit doch Amathus, het Idaljaensche hof,
Den marjoleinen beemt, de kercken, rijck van lof,
Het hooge Pafos, en wellustige Cythere,
Vol weelde, en overvloet. De kleene Askaen braveere
Met geene wapenen, en slijt 'er onvermaert
Zijn leven. Laet Karthaegh, door heerschappy en 't zwaert,
Ausonie op den hals vry leggen t'allen tijden:
Geen stadt van Tyrus vreest van elders last te lijden.
Wat baet het dat men brant en oorloghspest ontglipt?
Den brant, dien Argos sticht, ter nauwer noot ontslipt?
Zoo veele bitterheên, te water en te lande,
Te zwellegen, terwijl de Troischen vast in schande
't Beloofde Latium en Troje, weêr gesticht,
Dus zoecken? zaten zy niet nutter onverplicht
In d'allerjongste koole en asch van 's vaders erven,
Daer Troje stont voorheene, en eenmael most bederven?
Ick bidde, ô vader, geef den Troischen Simoïs
En Xanthus weder, in hun ramp en droefenis.
Vergun hun datze noch een reis alleen ten vollen

71 *En u geen bê te vergen* voor „zonder u verder met mijn beden lastig te vallen." 't Halfvers is van Vondels eigen vinding.

77 *Amathus:* een stad op Cyprus, waar Venus een harer voornaamste tempels had, en naar welke zij ook Amathusia genoemd werd.

78 *Den marjoleinen beemt:* deze woorden zijn door Vondel hier ingevoegd. 't Woord *marjolein* wordt ook wel *majolein* en *majolijn* geschreven. Zie BILDERDIJKS *Gesl. in v.* 't Is hier in de beteekenis van „geurig, welriekend," op te vatten.

82 *Laet Karthaegh,* enz.: dit is een weerslag op de woorden, door Jupiter in vs. 18 volgg. gesproken.

84 *Van elders:* neen, *van dien kant,* zooals in de Proza-vertaling staat.

86 *Argos:* hier voor: „de Grieken, door Agamemnon, koning van Argos, aangevoerd."

89 *Troje, weêr gesticht* voor „het herbouwde of herboren Troje."

92 *Bederven* voor „verdorven worden;" 't w. w. onz. genomen, wordt zelden anders gebezigd dan van spijzen of dergelijke zaken, die door 't gebruik of door den tijd vergaan.

Door Iliums geval en jammernissen rollen.
Toen borst de koningin, vrou Juno, heftigh uit,
Als razende en ontzint: wat dwingtge my dus luit
Te roepen, mijn verdriet luitruchtigh t'openbaeren,
Nu ick genegen ben te zwijgen, u te spaeren?
Heeft iemant van den Goôn of menschen, daer beneên,
Eneas oit geperst in oorelogh te treên,
Of by Latinus als een vyant zich te draegen?
Hy zocht Italie, door aendrift en behaegen
Van 't nootlot, en de drift en dolle wichlery
Der maeght Kassandre. Nu dat zy zoo: maenden wy
Hem tot dien oorlogh aen, en buiten 't heir te trecken?
Zijn leven aen den wint te hangen in die plecken?
De wal en oorloghskans te laeten aen een kint?
Te stooren 's vollecks rust? of Turnus hoogh bewint
En bontgenootschap met Tyrreene te verstooren?
Wat Godt, wat Juno heeft hem dit gevaer beschoren?
Waer was toen Juno zelf, de koningin der Goôn,
Of Iris, afgestiert uit Junoos hoogen troon?
Het Italjaensch geslacht vermagh by geene wetten
't Opwassende Ilium in lichten brant te zetten,
En koningk Turnus, die van een Godinne quam
Venilie, en geteelt is uit Pilumnus stam,
Zijn' grootvaêr, op den boôm des vaderlants gansch ledigh
Te zitten. Waerom steeckt het Troisch gewelt onvredigh
Gansch Latium in brant? Waerom bezwaeren zy
Uitheemsche landen met hun juck, en dwinglandy?
Waerom vermeestren zy de schoonvaêrs, als ontzinden,
En rucken d'ondertroude uit d'armen des beminden?
Waerom verzoeckenze den pais met loof van vre,
En stercken hunne vloot met wapens op de ree?
Gy mooght Eneas wel uit Grieckens handen trecken,
Met mist en ydle lucht beschaduwen en decken,

115, 116 Hier heeft Vondel zich verschreven: de Proza-vertaling heeft, zeer juist: *het past niet dat het opwassende Troje Italie in brant zette.* Vergel. ook vs. 120, 121.

126 De bedoeling van 't oorspronkelijke is hier door Vondel niet recht verstaan en dus ook niet behoorlijk teruggegeven. Men leze: „waarom hechten zij wapenen aan hun schepen?" Het was namelijk bij de Romeinen in de dagen van Vergilius de gewoonte, ten teeken van zegepraal de masten der schepen met een schild of ander wapentuig te doen prijken.

Zijn vloot veranderen in Godtheên van de zee;
En ons, in tegendeel, is 't niet geoorloft me
Te helpen 's Rutuliers gebreck, en onvermogen?
Eneas, onbewust van 't stuck, is wijt vertogen:
Hy blijve oock onbewust van 't stuck, en van der hant.
Gy hebt Idalium, Cythere, en Pafos lant;
Waerom baloorigh volck geterght met speere, en bogen,
Een stadt, die zwanger gaet van brieschende oorelogen?
Zijn wy 't, die poogen dus den vlotten staet, die stadt
Der Frygen, in den gront te duwen? doen wy dat,
Of zy, die dees bedruckte elendige Trojaenen
Den Griecken gaf ten roof, door aenraên, en vermaenen?
Wat was toch d'oirzaeck dat heel Asie en Euroop
In 't harnas quamen, en tot zulck een snoot verloop,
Het breecken des verbonts, om 't schaecken van een vrouwe?
Heeft d'overspeeler van Dardanje, dees ontrouwe,
Door mijn beleit het hof te Sparten overmant?
Heb ick deze oorloghsvlam gestoockt door minnebrant?
Of hem geweer bestelt? toen was het tijt te vreezen
Voor d'uwen, en by tijts dus in de weer te wezen.
Nu komt dees naklaghte al te spade, en tegens reên
Krackeeltge hier vergeefs, zoo dickwijl achter een.
Dus pleite Juno vast, daer alle hemelraeden
Gedeelt vast mompelden: gelijck men in de bladen
En steile bosschen eerst de koelte ruisschen hoort,
Al morrende van verre, en stil uit elcken oort
Aenwentelen; een merck en voorspoock voor de stranden,
En zeeliên, dat'er storm en onweer is voorhanden.
d'Almaghtige Jupijn, de vader van den raet,
De vooght, by wien alleen het hoogh gezagh bestaet,
Begon en hief dus aen, en 't opperhof der Goden
Zweegh stil, zoo dra hy sprack, als of het was geboden.
Al d'aerdtboôm sidderde: de hemel gaf gehoor.
De winden vielen vlack. De zee lagh op haer oor,
En hielt haer golven stil. Hoort toe, en vat mijn rede.
Dewijl 't onmooghlijck is een' vasten pais en vrede
Te sluiten tusschen Troje, en den Ausoniaen,
En uwe tweedraght duurt, zoo zal ick stille staen,
Oock zonder iemants zy te trouwen, en te kiezen,

135 *Baloorigh volck:* de Proza-vertaling heeft, beter: *kitteloorigen.*

Met goeden oogen zien wat krijghskans in 't verliezen
Of winnen, heden elck te beurte vallen wil,
Het zy den Rutulier, of Troischen: ick zit stil.
Het zy het leger der Trojaenen blijf belegen
Van d'Italjaensche maght, hun nootgeval, en degen;
Het zy de Troische door een waen, en misverstant,
En averechts bediên, aen 's Tybers kust belant;
Ick spreeck den Rutuliers niet vry, noch wilze stercken.
't Geluck of ongeluck der aengevange wercken
Komt elck van zelf wel t'huis. De koningklijcke Godt
Jupijn, elck even na, stelt d'uitkomste aen het lot.
Jupijn bezwoer dit by den oever en den navel
Des afgronts, Plutoos poel, die, zwart van peck en zwavel,
Geduurigh brant. d'Olymp, terwijl hy dit belooft,
Begint te daveren, op 't knicken van zijn hooft.
Hiermede sloot Jupijn zijn rede. Toen gerezen
Uit zijnen gouden stoel, ontzaghelijck van wezen,
Geleit de hemelraet den Hooghsten, naer den eisch,
Met eere in 't midden aen de trappen van 't palais.
De Rutuliers terwijl, als Turnus krijghsgetrouwen,
Gaen om de stadt hunn' gangk met slaen en nederhouwen,
En worpen vierwerck naer de muuren, dat het drijft.
De keurebende der Eneadynen blijft
Belegert, zonder hoop van uitvlught, in zijn wallen.
De troosteloozen staen vergeefs nu met hun allen
Op hooge torens, op de schiltwacht, naer hun wet,
En houden hier en daer den muur rondom bezet.
Vooraen en op het spits twee onververaerde zoonen
Van Icetaon en van Imbrasus betoonen
Hun moedigheit, Thymeet, en helt Iäsius,
Twee telgen uit den stam van vorst Assarakus,
De grijze Tybris, en heer Kastor. Twee gebroeders
Van vorst Sarpedon staen, als helpers en behoeders,
Hun by uit Lycie, veredelt door de faem,

183—185 Bij een zuivere ontleding dezer periode zou het de *Hemelraad* zijn, en niet, als de bedoeling is, *Jupijn* die *uit zijn gouden stoel gerezen* was.

189 *Dat het drijft:* rijmlap: — ik heb de uitdrukking wel hooren bezigen, wanneer er gesproken werd van uitgestort „water;" doch hoe *het drijven* kan, door het werpen van „vuurwerk," is mij niet duidelijk

d'Een Klarus, d'ander heet helt Hemon, groot van naem.
Heer Akmon van Lyrnes [niet korter dan zijn vader
Vorst Klitius, die hem en Mnestheus bey te gader
By eene moeder won en voortbroght, even langk,]
Komt met een' zwaeren steen gelaên, op 't krijghsgeklanck,
Geen klein gedeelte van een steenrots, en in 't weegen
Zoo zwaer als hy vermagh op zijnen hals te dregen.
Hier vecht d'Italiaen met schichten: elck Trojaen
Verweert zich met den steen. d'Een slingert onder 't slaen
Met brandtuigh: d'ander zet de pylen op de pezen.
De Troische knaep, met recht by Venus uytgelezen,
Met zorge en angst beschut, stont in den ring ten toon,
Bloots hoofts, en zonder helm, en blonck, zoo hel en schoon,
Gelijck gesteente in gout, dat aen den hals gehangen,
Of 't haer, tot cierssel dient, of als yvoor, omvangen
In boschboomhout, of als yvoor, in terebynth
Van 't rijcke Oricie gezet, den kunstprys wint
Door zijnen schoonen glans. De locken opgebonden,
Met goutdraet opgestrickt, vercieren dezen blonden,
En zwieren om den hals, en schouders, blanck als melck.
Oock zagh 't manhaftigh volck hier Ismarus op elck
Met pylen schieten, 't riet met boos venijn bestrijcken,
Gelijck eene eedle spruit, gesproten uit de rijcken
Van 't vet Meonien en zijnen hoogen stam,
Daer 't kouter klailant ploeght, Paktool de vruchten quam
Vergulden. Mnestheus stont hier moedigh op zijn wapen,
Dewijl hy Turnus, 's daeghs te vore, zoo rechtschapen
Ten leger uitdreef. Oock stont Kapys onvertsaeght
Daer Kapua tot noch zijn' naem van leent en draeght.
   Terwijlze vreesselijck elckandre dus bestreden,

203 *Lyrnes:* een stad van Mysië, later Adramytium genoemd.

203—205 Bij de Proza-vertaling is reeds op deze plaats aangeteekend, dat hier 't Lat. *minor* niet door *korter,* maar door *minder* had moeten vertaald worden. Hier echter blijft Vondel niet alleen bij zijn vorige opvatting, wat de gestalte van Akmon betreft, maar vertelt er tevens bij dat hij en zijn broeder *even lang* waren; ja hij geeft in deze zonderling gestelde regels nog een bijzonderheid op, die Vergilius verzwegen had, t. w., dat zij van eene en dezelfde moeder waren.

208 *Dregen:* bij klankwissel, voor *dragen;* doch, behalve in plattelands-uitspraak, vrij ongewoon.

212 *De Troische knaep:* Ascanius.

Hun krachten tegens een met moedt opzetten, sneden
Eneas en zijn vloot den vloet by middennacht:
Want toen hy scheide van Evander, arm van maght,
Ging hy ten leger der Hetrussen by den koning,
En melde hem zijn' naem, en afkomst, staet, en wooning,
Oock wat hy mebroght, en verzocht, wat volck Mezens
Op zijne hant kreegh. Hy berecht hem, naer zijn' wensch,
Van Turnus wrevlen aert, vermaent hem op te waecken,
En in te zien hoe zwack de weereltlijcke zaecken
Gebout staen, en houdt aen om bystant in den noot.
d'Aertswichlaer Tarchon zocht geen uitstel, maer hy sloot
Een vast verbont met hem, vervoeghde zijne maghten
Met vorst Eneas volck. De Lydiaensche krachten,
Nu d'offerwichlaer het haer toestaet, trecken heen,
Uit last der Goden, met de krijghsvloote, onder een'
Uitheemschen oorloghshelt, het hooft van volck en kielen.
Eneas vaert vooruit, daer d'andren oogh op hielen.
De Troische leeuwen staen gepaert voor 't galioen.
De bergh van Ide, blijde in 't oogh, en frisch en groen,
Staet achter aen. Hier zit Eneas, als een vader,
En overleght by zich de hachlijcke uitkomst nader,
En weiflende oorloghskans. Prins Pallas, aen zijn zy
Heel dicht, bevraeght zich vast by welcke starren hy
In duisternisse zeilt; nu, wat voor avontuuren
De vorst, te water en te lande, most bezuuren.
  Godinnen, opent nu den Helikon, uw velt,
En helptme zingen wie den Troischen wapenhelt

243, 244 *Vervoeghde.... met:* de vorm is eenigszins ongewoon. Doorgaans wordt *vervoegen* gebezigd in den zin van „(zich ergens heen) begeven," of in dien van „op andere wijze voegen, schikken." Hier echter staat het in dien van „bijeen-, samenvoegen."

249 *De Troische leeuwen:* namelijk, die, waarmede de voorsteven versierd was.

251 *Achter aen:* aan den achtersteven bevond zich namelijk eene afbeelding van den berg Ida.

254 *Bevraeght zich:* dit zou thans als een germanisme worden aangemerkt. De Proza-vertaling heeft: *vraeghde hem nu.*

255 *Nu:* alsmede.

257 *Opent nu den Helikon:* de oude uitgave heeft: *Opent nu* op *den Helikon,* wat den regel een halven voet te lang maakte: dat het voorz. er door den zetter ingeschoven was, blijkt uit het Lat. *pandite nunc Helicona,* in de vertolking waarvan geen *op* te pas kwam.

Eneas zijn gevolght; wat midlerwijl voor vaenen
En standers zijne vloot verstercken uit Tuskaenen,
Zijn schepen mannen, en ter zee gaen, wel gemoedt.
Vorst Massikus doorsnijt den vlacken watervloet
Met zijnen Tyger, van metael met kunst gegoten,
Een overste over vijf paer hondert toghtgenooten,
Al jongelingen, eerst in Klusium vergaert,
En Kosen, en voorzien, naer hunnen luchten aert,
Met lichte pijlen, en moortboogen, streng te spannen.
De moedige Abbas, braef voorzien van strijtbre mannen,
Vaert met Apollo, die van gout straelt achter aen.
Zijn moeder Populoon versterckt de standertvaen
Met dry paert hondert maets, ervaerene oorloghsknaepen.
Het eilant Ilva, rijck van yzermyne en wapen,
Heeft noch dryhondert, tot een wacht, hem bygevoeght.
De derde, Asilas, tolck, die Godt en mensch vernoeght,
Wien levervezels van het offervee, de vieren
Des hemels, voglezangk, de spoockery en 't zwieren
Des blixems grondigh zijn bekent, en waer 't op rust,
Ruckt duizent gasten mê te water naer dees kust,
Een heirspits, dicht en spits van speeren, steltze wetten,
Die uit Hetrurie zich komen derwaert zetten,
Uit 's volcks geboude stadt, dat eerst uit Pise sproot,
Daer Alfeus water uit zijn glaze vlietkruick goot.
De schoonheit, Astur zelf, heer Astur, op 't schaeckeeren
Van 't harnas moedigh, en te paerde te braveeren,
Komt met dryhondert man hem dienen, die om d'eer
Het sterven zijn getroost, ten dienst van hunnen heer:
En zy, die in Cerete en Minions landouwen
Out Pyrgum, en het kranck Graviske zich onthouwen.

263 *Zijnen Tyger:* de naam van zijn schip, dat met een metalen tijger aan den steven pronkte.

275, 276 *De vieren des hemels* voor „de starren;" in deze regels worden de vier zaken vermeld, waaruit de wichelaars hun voorspellingen trokken.

270 *Zijn moeder Populoon:* namel. zijn moederstad Populonia, in Hetrurië.

283 *De schoonheit, Astur zelf:* beter heeft de Proza-vertaling: *d'overschoone Astur.* Niet alleen klinkt het ons heden ten dage vreemd in de ooren, het epitheton *de schoonheid* te hooren bezigen, waar het een man geldt, maar in elk geval had *zelf* bij *schoonheid* en niet bij *Astur* behoord. 't Kan echter zijn, dat de komma weg moet vallen, en dan luidt de zinsnede minder stuitend.

O Cygnus, oorloghshooft van uw' Liguriaen,
Ick ga u niet voorby, noch laet Kupavo staen,
Met weinigen gesterckt. Uw zwaeneveders zweven
En zwaeien op de kruin. Uw stam was overgeven
Tot lasterlijcke min. Gy voert de liverey
Van uw' veranderden heer vader: want men zey
Dat Cygnus zachte pluim [terwijl, met rou beladen,
Hy in de schaduwen der zustren, onder bladen
Van populier, den val van wulpschen Faëton,
Zoo hartelijck bemint, zijn' zangk niet staecken kon,
En zijn bedruckte min met zingen most verleiden,]
Ten leste grijs wiert, en van d'aerde quam te scheiden,
En in de starren voer. Zijn zoon, voorzien in noot
Met troepen van zijn slagh, treckt, onder deze vloot,
Centaurus, 't groot gevaert, met riemen door de baren,
Die bruischt door 't water heene, en heft, in 't vreeslijck
Het hooft in deze lucht, helt over 't water heen, [vaeren,
Gelijck een groote rots, en ploeght de diepe zeen.
Prins Oknus voert een' troep van 's vaders luchtige oorden;
Prins Oknus, zoon des vliets, die met zijn groene boorden
Tuskaenen afpaelt, zoon van een waerzeggerin,
Die Mantus hiet, en u, ô Mantua, uit min
Zijn moeders naem gaf, en stevesten, zwaer te rammen;
De hooftstadt Mantua, zoo rijck befaemt van stammen,
Maer alle niet geteelt uit eenerley geslacht.
Die burgery bestaet, indien men hier op acht,
Uit dryderhande kluft, eene afkomste uit dry deelen,
En onder elcke kluft vier volcken, die verscheelen.

289 *Cygnus:* zie over dezen de *Gedaantewisselingen* van Ovidius, het Tweede Boek.

297 *Wulpschen Faëton:* aan *wulp*, in den zin van „knaap" genomen, hecht zich het denkbeeld van „dartelheid, onbezonnenheid." *Wulpsche Faëton* is dus ongeveer hetzelfde als: „onbezonnen Faëton."

299 *Verleiden:* verzetten.

315 *Kluft:* 't woord heeft oorspronkelijk twee beteekenissen, namelijk 1°. „klove of spleet," 2°. „het afgekloofde of afgescheiden deel." In dezen laatsten zin wordt het gebruikt voor „kaveling," voor „troep", (b. v. in de uitdrukking *een kluft hoenders*), en voor „indeeling, wijk eener stad of land streek." Zoo wordt in Groningen een wijkmeester *kluftheer* en een wijkpredikant *kluftpredikant* geheeten. Zie Weiland *in v.*

Uit dry deelen: t. w. uit Grieken, Hetruriërs en Umbriërs.

Het is der volcken hooft, en 't out Tuskaensche bloet
Heeft hier 't gezagh. Mezents rust door zijn' overmoedt
Oock tegens zich van hier vijfhondert, die te gader
Van Mincius, [uit stroom Benakus zijnen vader
Gesproten, en bedeckt met groen en wanckel riet,]
In 't pijnhout vaeren, dat naer's vyants heirspits schiet.
De stercke Auletes vaert daer heene, heet op 't priemen,
En houdt geduurigh slagh met hondert taeie riemen.
Het gansche wadde schuimt van 't vochte marmer, dat
Gekeert wort met den slagh. De Triton, als een stadt,
Voert dezen helt, verschrickt de golven, die vast breecken,
Met zijn' kinckhoren op het waterblaeu te steecken.
Zijn borstligh voorhooft schijnt een mensch, terwijl hy zwemt,
De buick een walvisch, daer hy endight, wonder vremt.
De bare ruischt en schuimt voor 't ondier, dus wanschapen.
Zoo menigh krijghshooft streeft, tot Trojes hulp te wapen,
In dertigh schepen heen, die klooven met gewelt
Van hun metaele borst het zoute en schuimend velt.
  De dagh was heel en al gedooft aen 's hemels boogen,
De koesterende maen, by duister voortgetogen
Op haeren wagen, nu alree ten halven wegh:
Eneas, want zijn rust gesteurt door overlegh,
Te roer gezeten, stuurde, en sloegh de hant in 't vaeren
Aen 't zeil, als hallefwegh hem, op de donckre baren,
Der speelgenooten rey bejegent, en ontmoet,
Flus schepen, door de gunst van Cybele op den vloet
Verkeert in Nymfen, en een drift van Zeegodinnen.

326 *De Triton, als een stadt:* het vaartuig van dien naam, dat wegens zijn buitengewoon kaliber door Vondel met een stad vergeleken wordt. De Proza-vertaling heeft: *de vervaerlijcke Triton.*

338 *Want zijn rust gesteurt door overlegh* voor *want de zorge liet hem niet rusten,* zooals in de Proza-vertaling staat. Onze dichter moet ongetwijfeld het bezigen van dergelijke loshangende zinnen hebben aangemerkt als een poëtisch sieraad; immers hij schroomt niet er herhaaldelijk gebruik van te maken, zelfs daar, waar hij, als te dezer plaatse, zich best op een andere wijze had kunnen uitdrukken.

341 *Der speelgenooten rey:* duidelijker heeft hier de Proza-vertaling: *de rey zijner medegenoten.*

342 *Flus:* nog kort te voren.

343 *Drift:* hier min juist gebezigd, want een *drift* veronderstelt een *drijver* en kan niet dan oneigenlijk gezegd worden van personen, die zich vrij bewegen.

Zoo veele schepen, als noch korts te vooren binnen
Den oever lagen met hun koperen beslagh,
Doorsneden teffens nu het water, daer men 't zagh.
Zy kennen stracks den vorst van verre. Zy omringen
Zijn schip al danssende met huppelen, en springen.
Cymodocea, wel begaeft, en zoet van tael,
Verr' boven d'andren, volght den Troischen Amirael,
Vat met de rechtehant den snellen achtersteven,
Steeckt met den rugge hoogh te water uit in 't streven,
En met de slincke roeitze al stil in 't water voort.
Zy vaert hierna den vorst met deze rede aen boort,
Die nergens noch van weet: Eneas, bloet der Goden,
Hoe, waecktge niet? waeck op, en vier op Godts geboden
Den schoot. Zie op, wy zijn Zeenymfen, korts uw vloot,
Gebout van pijnboomhout, gewassen hoogh en groot
Op Idaes heilge kruin. Toen Turnus by uw wallen,
Een trouloos Rutulier, ons fel aen boord quam vallen
Met brandtuigh, vier, en zwaert, zoo ruckten wy met kracht
De stercke touwen los, en zoecken u by nacht
Te water. Cybele, de moeder, uit medoogen
Herschiep ons, als gy ziet in Godtheên van vermogen,
Die onder water gaen, en leven in den vloet.
Maer 't kleene kint Askaen, in 't midden van den gloet
Der wapenen en 't heet bespringen der Latijnen,
Wort binnen wal en graft gehouden met den zijnen.
d'Arkader ruitery, een vreeslijck bontgenoot
Van 't sterck Hetrurie, genaeckt, en geeft zich bloot,
Op zijn bestemde plaets. Prins Turnus vondt geraeden
Zijn ruiters tusschen bey te legren, hun de paden

350 *Den Troischen Amirael:* het Trojaansche Admiraalschip. Het gebruik van dit woord, waar het personen of zaken der Grieksche of Latijnsche oudheid geldt, is echter af te keuren om zijn vreemden oorsprong en omdat het steeds aan een nieuwe orde van zaken doet denken. 't Zelfde geldt de woorden van *schout-bij-nacht, kolonel,* enz.

366 *'t Kleene kint Askaen:* Askaan, van wien kort te voren zulke wakkere krijgsdaden verhaald zijn, hier als een *klein kind* voor te stellen, gaat niet op, en 't Lat. *puer* had, zoo ergens, hier althans als „jongeling" moeten vertaald worden.

368 *Met den zijnen:* de oude vorm: het voorz. regeert hier een ablat. Zoo zegt men ook nog heden ten dage, zonder er bij te denken: „zij zijn *met den anderen,*" voor „met elkander," of: „met *de* anderen."

Te sluiten, hun zijn paert te worpen voor de borst,
Op dat d'Arkader toch met der Hetrussen vorst
Zich niet vereenige. Op, Eneas, waeck te voren.
Beveel uw mackers datze, eer 't licht noch is geboren,
In 't harnas aentreên. Tast den zwaeren beucklaer aen,
Die scheutvry, uwe deught vereert wert van Vulkaen,
Vergulder van den rant. De klaere zon zal morgen,
Zoo gy ter harte neemt mijn woorden en mijn zorgen,
De maght des Rutuliers verslagen zien op 't velt.
Zoo sprackze, en duwde stijf in 't scheiden van den helt,
Met haere rechte hant, niet ongeleert op 't vaeren,
Het groot geweldigh schip, waerop het door de baren
Zoo vreeslijck voortstoof, als een wint, of snelle pijl.
Alle andre Nymfen spoên de vloot oock in der yl.
De Troische Anchises zoon, onkundigh van haer zaecke,
Zit stom, doch schept een' moedt door 't voorspoock, heft
[ten daecke
Des hemels zijn gezicht, en bidt beknopt hierna:
O moeder van de Goôn, vol goetheit zonder ga,
Die Ida, uwen bergh, en torenkroon van steden,
En 't macke leeusgespan ter harte treckt met reden;
Nu treck ick, ô Godin, ten strijt op uw geley,
Dies laet de wichlery van dezen waterrey
Gedyen tot ons heil. Begunstigh uwe Frijgen
Met uwe hulp. Terwijl quam 't rijpe licht opstijgen,
En had den nacht verjaeght. Vooreerst verkuntschapt hy
Zijn toghtgenooten dat een ieder vaerdigh zy
Te volgen in 't geweer, waer hen de standert leide,
Zich wapene by tijts, en tot den strijt bereide:
En, staende op zijn kampanje om hoogh in 't morgenlicht,
Krijght Priams burgers en hun leger in 't gezicht.
Hy toont van verre hun hierop het klaer gewemel

386 *Spoên:* hier actief, in den zin van „spoed bijzetten, voortstuwen."

387 *Onkundigh van haer zaecke:* hoe kon hij er onkundig van wezen, nadat zij hem 't gebeurde verteld had? Het Lat. heeft *stupet inscius,* waardoor men te verstaan heeft: „hij staat verstomd, bij 't vernemen van een zaak waarvan hij onkundig was geweest."

392 *Met reden:* een rijmlap, die den zin verlamt en niet duidelijker maakt. Even weinig fraai is, na het woord *treckt* in 't slot van dezen regel, het *treck* in 't begin van den volgenden.

Des heldren beuckelaers, waerop tot aen den hemel
De Troische van den muur een veltgeschrey verheft,
En hoop en moedt schept om te vechten, dat het treft.
De hemel wort bedeckt van schichten der Trojaenen,
Aen 't zweven in de lucht, gelijck Strijmonsche kraenen,
Die uit een wolck de leus verspreien overal,
Eer zy het zuider deel verlaeten met geschal
En vrolijck lantgerucht, en zwemmen op haer veêren.
Dit scheen den Rutulier, en zijne Ausoonsche heeren
Een wonder, tot dat zy de schepen zien te rug
Den oever zoecken, en de gansche vlackte vlug
Met vlooten toegerust van boven nederschieten.
De top des hellems blonck op 't hooft. De straelen lieten
Niet na te schijnen van den flickerenden kam.
De gulde beucklaer braeckt afgrijslijck vier en vlam:
Gelijck, by heldre nacht, de staertstar plagh te blaecken,
De hontstar, root als bloet, van 's hemels hooge daecken
Zich schrickelijck liet zien. De Hontstar, als zy rijst,
Plaeght kranck en sterflijck volck met kortsen, dat elck yst,
En heeten brant, bedroeft het aengezicht der hemelen
Met haer rampzaligh licht en schijnsel onder 't wemelen:
Maer noch ontzinckt de moedt den stouten Turnus niet
Om 't volck, dat met gewelt van boven nederschiet,
Den oever in hun komste erghlistigh t'onderscheppen,
Te drijven van het lant. Hy roept, men moet zich reppen,
En moedight al zijn heir, en prickeltze yvrigh aen:
O mannen, nu hebt gy uw' vyant om te slaen
In handen, kunt hem hier naer uwen wensch vernielen.
Nu dencke elck om zijn huis, zijn vrou, en kinderzielen.
Nu spiegelt u met lust aen uwer vadren lof,
En hun naemhaftigheit. Laet ons hun eerst door stof

405 *De Troische:* de Trojaan.

409 *Uit een wolck:* min juist, voor „uit de wolken, uit de lucht.”
De leus: het geschrei, of gesnater, dat de trekvogels gewoon zijn aan te heffen voordat zij de streek, waar zij zich onthouden hebben, voor een andere verlaten, en waarmede zij de achterblijvers oproepen.

430, 431 *Nu hebt gy uw' vyant om te slaen in handen:* men hoort wel in straattaal zeggen: „daar heb je een jongen om te ranselen,” maar hier, in den mond van Eneas, doet die rijmlap *om te slaen,* voor „om hem te verslaan,” een treurige werking en maakt de geheele zinsnede plat.

431 *Kunt hem hier:* lees: „nu kunt gij hem hier.”

Ontmoeten, aen den kant van 't water, daerze glibberen,
De beenen wanckelen, en in het uittreên slibberen.
De stoute heeft fortuin gereet op zijne hant.
Zoo spreeckt hy, en bedenckt wie hy aen 's waters kant
Best aenvoer' tegens hen: wie hy, den staet ten beste,
Betrouwen magh 't belegh te styven voor de veste.
Eneas zet terwijl zijn toghtgenooten uit
De groote schepen, langs den valreep en den snuit,
Te lande. Menigh neemt den weêrloop waer in 't spoeden,
Den weêrloop van de slechte en stille watervloeden,
En geeft zich met een' sprong op plaeten, en op 't zant.
Een ander loopt en vlieght langs riem en kloet op 't lant.
Maer Tarchon [lettende waer d'oever niet en ruischte,
En, schoon en vry van plaet, noch barrende, noch bruischte;
Waer 't water van de zee, in 't wassen van den vloet
Vry aenspoelt,] keert den boegh naer dezen kant met spoet,
En bid de mackers dus: nu flux, mijn wackre gasten,
Valt aen den riem met maght: zet aen, leght aen met [masten,
En schepen: loopt een stuck in 's vyants gront en wal
Met snuiten, dat het steecke. Ick schroom in dit geval
In zulck een haven voor geen schipbreuck, voor geen [stranden,
Wanneer men endelijck slechts veiligh magh belanden.
Aldus sprack Tarchon: en de maets, uit al hun maght
Aen 't roeien, zetten 't met den boegh en snuit met kracht
Op den Latijnschen gront en bodem, dat het spatte
Van 't ziedend schuim, de snuit de drooghte won en vatte,
De kielen schadeloos vast zaten, uitgezeght
Het schip van Tarchon: want terwijl het vast gehecht
Bleef op den hoogen bult van eene bancke hangen,
Op 't blinde zant stiet, en in twijfel most verlangen,
Een goede wijl den stroom belette in zijnen vaert,
Zoo sloopt het, en zet al de mannen middenwaert

437 Het zoo bekende *audentes fortuna juvat* — fortuin helpt de stoutmoedigen — wordt hier verwaterd en onkenbaar teruggegeven.

464 *In twijfel most verlangen:* de Proza-vertaling heeft: *lang in twijffel verlet wiert.*

466, 467 *Middenwaert in 't water:* gewettigde, doch eenigszins vreemde vorm voor „midden in 't water."

In 't water, daer de riem gebroken, doften drijven,
En hen belemmeren, het vallende eb de lijven
Verschockt, de voeten helpt aen 't slibbren in den drang.
De stoute Turnus stoft noch sammelt nu niet lang,
Maer ruckt met al zijn maght de heirspits en standaerden
Naer zijnen vyant toe, zet voetvolck en de paerden
Recht naer den oever, daer de Troischen staen gekant.
Men blaest den aentoght voort. De vorst Eneas rant
Eerst d'ackerbenden aen, tot een geluckigh teken,
En voorspoock van den strijt, en treft met slaen en steecken
De Latijnisten, toen hier Theron nederlagh,
Die d'opperste van al Eneas in den slagh
Eerst zocht. Hy hieu hem met den degen in de zijde.
Geen gouden wapenrock noch kopren schilt bevrijde
Zijn lenden. Hierna trof hy Lykas, flux van leên,
Uit moeders zwangeren en dooden buick gesneên,
En, 't mes zoo vroegh ontglipt, aen Febus opgedraegen.
Hy heeft, niet lang hierna, oock Cysseus meê verslagen,
Die sterck van lichaem was, en Gyas, dick en grof,
Een paer dat met de knods geheele troepen trof.
Noch Herkules geweer noch hunne maghtige armen
Vermoghten niet in noot hun leven te beschermen,
Noch oock hun vader, helt Melampus, toghtgenoot
Van grooten Herkules, zoo lang hem, stoot op stoot,

467, 468 *De riem gebroken, doften drijven en hen belemmeren:* vrij zonderlinge constructie. Versta: „daar gebroken riemen en drijvende doften hen belemmeren."

468 *Het vallende eb: eb* wordt hier *onz.* gebezigd, als voor *ebben* staande.

472 *Voetvolck en de paerden:* beide woorden moesten hier het lidw. hebben, of geen van beiden.

479 *Hy hieu hem:* versta: „Eneas hieuw Theron;" uit den zin zou men allicht het omgekeerde opmaken.

481 *Hy:* altijd Eneas.

483 *Aen Febus opgedragen:* Lycas, die aan de heelkunst het leven te danken had, was dientengevolge toegewijd aan Apollo, die deze kunst onder zijn bescherming had.

490, 491 *Zoo lang hem* enz.: onverstaanbaar voor elken lezer, die, onbekend met de fabelkunde, zou moeten denken, dat *hem* hier op *Melampus* sloeg, en dan nog naar de beteekenis van dat *stoot op stoot* zou vragen. De bedoeling van den zin is: „zoo lang deze (Hercules namel.) op de aarde verkeerde en er zich telken reize weer een nieuw en zwaar werk zag opdragen."

Het aertrijck wercks genoegh berockende al zijn dagen.
Terwijl hier Faro vast met bulderende vlaegen
Slechts wintbrack, dreef hy naer den buldraer, die vast keef,
Een' spitsen schicht, die in 't gehemelt hangen bleef.
Rampzaelge Cydon, gy al mede [die, verzopen
In minne, Klytius, uw wellust, naer moet loopen,
Wiens kin aen 't botten, u een' blonden baert belooft,]
Wort door 's Dardaeners hant van 't leven schier berooft,
En neêrgehouwen zoudt'er deerlijck blijven slaepen,
Oock langer om geen min van wulpsche en jonge knaepen,
Die u doorgaens beving, meer peinzen, hadde u niet
Der broedren bende, die hier tusschen beide schiet,
Terstont met maght bestuwt. Dees, zeven in getale,
Van Forkus afkomst, worpt al teffens zevenmaele
Met schichten, afgestuit op helm en beuckelaer,
Ten minste voor een deel: want Venus neemtze waer,
Keert zommigen, die slechts het vel van buiten wrijven:
En vorst Eneas spreeckt Achates aen: waer blijven
De schichten? breng slechts aen, [mijn hant en schoot niet een'
Op Rutuliers vergeefs,] die rondom Troje heen
In 't lijf van Grieckscbe doôn en bleecke lijcken staecken.
Hy greep een groote speer, smeet toe: zy, heet op 't raecken,
Vloogh recht door Meons schilt, en kopren beuckelaer,
Sloegh borstpanssier en borst in stucken, fel en zwaer.
De broêr Alkanor quam hem helpen, en beschutten,
En met zijn rechte hant den broeder onderstutten
In 't vallen: maer terstont op heeter daet, al warm,
Komt eene speer, die vlieght Alkanor door den arm,
En gaet haer' gangk. Zijn hant blijft aen de zenuw hangen,
Verstorven by zijn lijf: dies Numitors verlangen
Naer wraeck den warmen schicht uit zijn heer broeders lijf
Noch ruckte, schoot naer vorst Eneas, fel en stijf,
Doch trof hem niet: de speer in 't vliegen schrabt den grooten
Achates langs de heup. Nu komt'er aengeschoten

493 *Dreef hy:* wederom „Eneas."
504 *Zevenmaele:* neen; want dan zouden er 49 schichten geworpen zijn. De bedoeling is, „alle zeven te gelijk."
505 *Afgestuit:* lees: die afstuiting.
507 *Keert zommigen:* sommige schichten.
512 *Zy:* de „speer."

Prins Lausus, jongk en frisch van leden, en, vol moedt
Op zijne Kuriën, treft Dryope in dien gloet
Te jammerlijck van verr' met zijne stijve speere,
Beneên de kin door keel en strot, beneemt den heere
Het leven en de spraeck, terwijl de mont noch sprack,
Zoo dat hy op zijn' mont voorover met een' krack
Ter aerde nederplofte, en 't bloet heel dick uitbraeckte.
Prins Lausus velde noch, terwijl zijn yver blaeckte,
Doch op verscheide wijs, dry Thraciaenen neêr,
Van 't volck dat Noordwaert woont in sneeu en winterweêr,
En noch dry wackre zoons van Idas, hunnen vader,
En Ismarus den bergh, hun vaderlant, te gader
Gezonden herwaert aen. Halesus op 't geroep
Komt aengeronnen met zijne Aurunkaenen, troep
Op troep. Messapus, uit den Godt Neptuin gesproten,
Komt met de bloem en 't puick der ruitren aengestooten.
Nu poogen dees, nu die elckandre uit het velt
Te drijven, en men vecht en oorloght met gewelt,
Zelf op d'Ausoonsche grens. Gelijck de storremwinden
In 't ruim gewest der lucht, als razende en ontzinden,
Geraeckende in krackeel, met een gelijcke maght
En toornigheit den strijt aenheffen, uit hun kracht,
Daer geene wolck noch golf elckandre willen wijcken,
En d'oorloghskans een wijl in twijfel hangt, gelijcken
By huns gelijcken staen, en tegens een gekant:
Niet anders rennen hier met maght gelijckerhant
Trojaensche heirspits en de heirspits der Latynen
Hardtneckigh tegens een, zoo veele als hier verschijnen,
En zetten voet by voet, en man op tegens man.
Maer als prins Pallas, mede een hooft van 't krijghsgespan,
d'Arkader benden, niet gewoon te voet te streven,
Den Latijnisten [die hen vast te rugge dreven,
Daer eer de waterstroom den gront, heel wijt en breet,
Vol ronde kaien zaeide, en boomen nedersmeet
Langs d'oevers] zagh den rugh uit angst en vreeze bieden,
Naerdien 't verwilderen der plaetse en noot hen rieden
Van 't paert te zitten; zoo ontvonckt hy ['t welck gewis
In noot en halsgevaer noch 't eenig middel is,]

535 *Dry.... zoons.... van.... hunnen vader:* in verband met hetgeen volgt, moet men verstaan: „drie broeders, van (of *door*) hun vader gezonden."

De strijtbre harten, nu door bittre en scherpe woorden,
En dan door smeecken : ô mijn spitsbroêrs, naer wat oorden,
Waerheene vlught gy? och, ick bidde u, om uw faem
Van vroomheit, en u zelfs, om vorst Evanders naem,
Om zijn zeeghaftigheit, en uitgevoerde toghten,
En mijn Fortuin, die u nu aenmaent, als verzochten,
Op d'eer en prijs vlamt van het lieve vaderlant,
Betrout uw voeten niet, maer houdt kloeckmoedigh stant.
Men moet met fabelen door 's vyants standertvaenen
En heirspits breeckende den wegh ter eere baenen,
Daer die gepropte drang van mannen, dicht gekant,
Ons voor de borst stoot. Het hooghartigh vaderlant
Eischt u, en Pallas, 't hooft der benden, herwaert heenen.
Geen Goden dreigen ons met dondren voor de scheenen.
Zy stellen oock hun lijf in stervens noot als wy,
Wy hebben handen, en een hart in 't lijf als zy.
De hinderbeer der zee besluit ons met zijn stroomen.
De vlught te lande is ons geheel en al benomen.
Of willenwe door zee naer 't rijck van Troje staen?
Zoo spreeckt hy, en berst uit, op zijnen vyant aen.
Hier komt hem Lagus eerst door zijn dwers nootlot tegen,
Prins Pallas, midlerwijl dees neêrbuckte, al verlegen
Om een zwaeren steen te rucken van den gront,
Dreef eenen scherpen schicht, die toesnort, daer hy stont,
Hem recht in 't ruggebeen, waeraen de ribben hechten,
Dat die in 't been heel diep bleef steecken. Onder 't vechten
Raeckt Hisbon Pallas niet [die neêrbuckte, om het punt
Te trecken uit den rugh,] op wien hy 't had gemunt,
Van boven, als zijn wraeck het hoopte, al t'opgeblazen:
Want toen nu Hisbon, luide aen 't bulderen en razen,
Om 't schricklijck onheil van zijn' lieven dischgenoot,
Niet op zijn hoede, fel naer Lagus vyant schoot,
Was Pallas reede, eer 't spits van Hisbon hem bespronge,

564—581 Deze toespraak van Pallas aan zijn volk is wederom een meesterstuk van levendige en krachtige poëzie, sterk afstekende tegen hetgeen voorafgaat en volgt.

576 *Geen Goden dreigen ons:* versta: zij die ons dreigen, zijn geen Goden, maar (als uit den volgenden regel blijkt) sterfelijke menschen als wij.

581 *Naer 't rijck van Troje staen:* Vondel heeft, noch hier noch in de Prozavertaling, het *pelago Trojamne petemus* van 't Lat. recht verstaan; de beteekenis is: „zullen wij door zee naar 't Trojaansche kamp vluchten?”

En duwde 't lemmer in zijne opgeblaze longe.
Nu rant hy Helenus, en Anchemolus aen,
Die, uit den ouden stam van Retus, durf bestaen
Zijn stiefmoêrs eerlijck bed te schenden, en schoffeeren.
Gy tweelingen zult oock mijn wapendichten eeren,
O vroome Daucias, en Tymber, [in een rijck
By Larus voortgeteelt, elckandre zoo gelijck
Van aengezicht, dat zelf uwe ouders geen van beiden,
Een lieve doolinge voor hunliên, onderscheiden,]
Quaemt oock te sneuvelen, in 's Rutuliers landou.
Maer Pallas tekende u te hardt, uw' stam ten rou:
Want vorst Evanders zwaert nam Thymber kort het leven,
En streeck hem 't hooft van 't lijf, en Daucias most sneven,
Daer d'afgehouwe hant den arm zocht op en neêr.
De vinger hallef doot tast lillend naer 't geweer.
De schaemte en rou gemengt d'Arkadischen ontsteecken,
Gemoedight door dien helt, daer zy hem in zien breecken,
En zijne dapperheên uitmunten op een ry.
Als Retus in karros prins Pallas ruckt voorby,
Wort hy van Pallas gladt doorsteecken onder 't rijden,
En zoo veel uitstel kreegh noch Ilus voor zijn lijden:
Want hy had Ilus al van verre een spitse speer
Geschoten naer het lijf, en Retus het geweer
In 't vliegen onderschept, terwijl hy zocht te vlughten
Voor u en uwen broêr, ô Teuthras, en met zuchten
En hallef doot om laegh van zijnen wagen viel,
En Turnus bodem, smeet met spartelenden hiel.
Aleveneens gelijck, by heldre zomertijden
Wanneer een snelle wint opsteeckende aen komt glijden,
En al het drooge bosch in lichte vlammen stelt,
De vlam de schors en 't hout in 't midden vat en zwelt,
En teffens wijt en zijt zich uitspreit, snel en wacker,
Terwijl hier d'ackerman gezeten op den acker,
Den brant, naer zijnen wensch, ziet voortslaen in zijn kracht:

616 De Proza-vertaling heeft eenvoudig: *en zoo veel uitstels kreegh Ilus noch.*

618, 619 *En Retus het geweer* enz.: versta: „En Retus had het geweer." Men stelle zich de zaak dus voor: Pallas wierp een speer naar Ilus; maar Retus, die juist voorbijkwam, werd er door getroffen.

622 *Smeet:* sloeg. De oude uitgave had hier een komma achter *bodem,* waardoor de geheele zin onverstaanbaar werd.

Niet anders sluiten al de Troischen hunne maght
Beknopt en dicht in een, om Pallas t'onderstutten.
Halesus, fors in 't slaen, streeft toe, op 't stout beschutten
Van zwaert en beuckelaer. naer 's vyants heir en hooft,
Slaet Ladon, Demodook, en Feres, en berooft
Strymonius de hant met zijnen blooten degen,
Terwijl hy naer den strot wil tasten. Na dien zegen
Verplet hy Thoas 't hooft met eenen kay, zoo plat
Dat beckeneel en brein gemengt daer heene spat.
Halesus vader, die zijn zoons fortuin kon spellen,
Verstack hem in het bosch. Als d'oudeman ter hellen
Gingk vaeren, d'oogen loock, bedeckt van 't grijze haer
Der winckbraeu, namen hem de Schickgodinnen waer,
En sloegen hant aen 't kint, en heiligden voor ander
Den zoon te zamen aen 't geweer van vorst Evander.
Prins Pallas heeft het met dees bede op hem gemunt:
O vader Tyber, hoor mijn bede, en geef dit punt,
Waermede ick mick, geluck en vaert, om op uw wincken
Het door Halesus borst, die forsse borst, te klincken.
Ick zal den wapenroof, hem uitgeschud zoo vroom,
Ophangen, u ten prijs, aen uwen eicken boom.
De Godt verhoort zijn bê, terwijl Halesus armen
Imaon in den strijt beschutten, en beschermen,
En hy rampzalighlijck zijn wapenlooze borst
Te bloot gaf voor den schicht van dien Arkader vorst.
Maer Lausus, maghtiger alleen dan eene bende,
Niet lijdende dat zoo veel troepen om d'elende
En neêrlaegh van een' man vertwijfelden, vernielt
Eerst Abas, die alleen den vyant staende hielt,
En tegenhielt, zoo dra hy hem voor 's hants bejegent.
Hier sneeft d'Arkader, en de Trojer, zoo gezegent
Den Grieck ontworstelt, en 't Hetrurische oorloghsbloet.

634, 635 *Berooft Strymonius de hant:* wij zeggen thans: „iemand *van* iets berooven," of: „iemand iets ontrooven."

639 volg. De vader van Halesus was een wichelaar, die het lot, dat zijn zoon treffen zou, voorziende, hem bij de herders liet opvoeden.

643, 644 *En heilighden* enz. versta: en wijdden hem aan 't zwaard van Evander (nu door diens zoon Pallas gedragen), namel. om daarmede omgebracht te worden.

658, 659 *Staende hielt, en tegen hielt:* min gelukkige herhaling van dezelfde uitdrukking.

De benden horten op elckandere met moedt.
Zoo overste als soldaet, en met gelijcke krachten.
De hindertoght verdickt zijn heirspits, en de maghten.
De drang verbiet geweer te reppen, en de hant.
Prins Pallas dringt en drijft met kracht aen dezen kant,
En Lausus wederom met kracht aen d'andre zijde.
Zy zijn elckandere in hun jeught gelijck, en blijde
Van opzicht, schoon van leest: doch 't oorloghsavontuur
Ontzeght hun alle bey den weêrtoght naer den muur
Van 't vaderlant: noch leedt Jupijn niet dat hun handen
Elckandre in 't velt bestaen gewapent aen te randen.
De doot is, onder een veel grooter vyant, t'hans
Hun bey beschoren. Nu, geduurende de kans
Des oorloghs, raet de zorgh der zuster voor d'elenden,
Dat Turnus, te karros in 't midden van zijn benden
Gezeten, Lausus toch ontzette in dezen slagh.
Zoo dra prins Turnus zijn getrouwe mackers zagh:
Het is hoogh tijt, hoogh tijt den oorelogh te staecken.
Mijn lust is voor de vuist zelf Pallas te genaecken.
Ick eigen Pallas my alleen toe, wenschte graegh
Dat dit de vader met zijn eigene oogen zaegh.
Zoo spreeckt hy: op dien last vertrecken zijn genooten,
En ruimen hem een plaets: maer Pallas, om dien grooten
En snellen nadruck van den koninckljjcken last,
Om 't ruimen van de plaets der Rutulen, zich vast
Verwondrende, staet stom, voor Turnus, trots te wagen
Doorziet dien trotsen gast van verre, en onverslagen
Ontmoet den koning en zijn woort met dit geluit:
Nu zal ick, om 't genot van dezen vetten buit,
Of, om eene eedle doot gelooft, dees tweedraght scheiden.
Mijn vader trooste zich een lot van deze beiden.
Zoo spreeckt hy, en treet aen in 't midden van het velt.
d'Arkaders worden kout, hun bloet treckt heel ontstelt
Naer 't hart toe. Turnus, voort ten wagen afgesprongen,
Rust zich groothartigh toe, om vierigh aengedrongen
Te voet hem toe te treên: en recht als van om hoogh

664 *Hindertoght:* achtertocht.
675 *Der zuster:* t. w. „van Juno."
682 *De vader:* wie kan hier raden, dat Turnus hier niet zijn eigen vader, maar dien van Pallas bedoelt?

De leeu, die, in het velt van verre, voor zijn oogh
Een' kitteloorigen en norssen stier ziet weiden,
Flux toevlieght, eveneens quam Turnus, na het scheiden
Des drangs, zijn' vyant op. Zoo ras als Pallas docht
Dat Turnus binnen scheuts, men hem bereicken moght,
Begon hy toe te treên, en sprack aldus den hoogen
En heldren hemel aen, of 't lot door zijn vermogen
Hem helpen wou, die zich verzette tegens een
Party, al t'ongelijck in kracht. Hy badt: verleen,
Verleenme, Alcides, [om mijn vaders gastvryheden,
En zijne tafels, daer gy vreemde, op zijn gebeden
U zelven zetten gingt,] uw gunst in dezen noot:
Begunstigh mijn bestaen. Laet Turnus, hallef doot,
My zijn bebloeden roof zien sleepen, onder 't rennen,
En met geloocken oogh my voor zijn' meester kennen.
Alcides hoort de bê des jonglings in de lucht,
En smoortze diep in 't hart met eenen zwaeren zucht,
Stort traenen te vergeefs. Jupijn, de groote vader,
Quam Herkles, zijnen zoon, toen met deze aenspraeck nader:
Een ieders tijt staet vast. Elcks leven is hier kort,
Een onherhaelbaer: maer zijn krijghsfaem onverdort
Door dappre daeden wijt en verre te verspreiden,
Voeght d'eedle deught alleen. Zoo veele Goden schreiden
Om zoo veel kinders van hun bloet, voor Priams stê
Gesneuvelt, en mijn zoon Sarpedon bleef er mê.
Het nootlot roept alreede om Turnus. Hy magh schroomen,
En is al aen het endt van zijnen tijt gekomen.
Zoo spreeckt hy, keert zich van des Rutlers bodem af.
Maer Pallas worpt een speer uit al zijn maght heel straf,
En ruckt het blinckend zwaert groothartigh uit de scheede.
De speer vlieght voort, en treft met haere punt en snede
Den tip van 't wapen, dat de schouders deckt, heel schaers,
En effen door den rant des stercken beuckelaers
Zich eenen wegh baent, schrabt en schuurt in 't endt de leden
Van Turnus, grof van leest. Hy staet met forsse schreden,

702 Lees: *dat Turnus binnen scheut* (was, en) *men* enz.
711 *Roof:* wapen.
732 *Hy staet met forsse schreden:* een rijmlap, die, althans naar 't gewone spraakgebruik, een contradictie met zichzelve bevat. Immers, wanneer men *staat* doet men geen *schreden.*

En mickt een poos heel net met d'eickenhoute speer,
Vooraen met stael gespitst, en smijt volslagen weêr
Op Pallas toe, en spreeckt: nu zie wie best kan treffen.
Zoo spreeckt hy, en het spits gedreven slaet hem effen
En midden door den schilt, wel dick met ossenleêr
Gevoedert, en met staele en kopre plaeten zeer
Zorghvuldigh gestoffeert, en priemt hem door de dickte
Des panssers in de borst, vol moedts, gelijck hy 't mickte.
Prins Pallas ruckt vergeefs den warmen schicht terstont
Uit zijne borst, daer bloet en ziel door eenen mont
Der gaepende quetzuure op 't aerde nederplassen.
De vorst ploft op zijn borst, dat zijne wapens krassen,
Hy met bebloeden mont, al stervende in den strijt,
Manhaftigh noch het gras op 's vyants bodem bijt.
Prins Turnus, met den voet op Pallas borst, spreeckt moedigh:
Arkaders, nu vergeet geensins Evander spoedigh
Te bootschappen den doot van zijnen naesten vrient.
Ick stuur hem Pallas t'huis, gelijck hy wel verdient.
Wat eer aen 't graf, wat troost noch vast is aen 't begraven,
Dat neeme hy in danck, als eene van mijn gaven.
Het staet hem dier genoegh dat hy Eneas hooft
En huist. Zoo spreeckt hy, trapt den doôn, van ziel berooft,
Met zijnen slincken voet, en ruckt hem van de lenden
Dien wapengordel, rijck beslagen, daer d'elenden,
In 't hof van Danaüs gevallen, staen gewracht,
Hoe een hoop bruigoms, op een' zelven bruiloftsnacht,
Zoo schendigh zijn gesmoort in 't bloet der bruiloftskamer,
Het welck Eurytion, voor andren aengenaemer
In kunst, dus rijckelijck in gout gedreven hadt,
En Turnus nu ten buit gevallen, als een schat,
Van blyschap juichen holp. De mensch weet van te voren
Heel luttel van zijn lot, by nootlot hem beschoren,
En kent uit hoovaerdye in voorspoet maet noch staet.
De tijt wil komen, als prins Turnus, bloot van raet,

733 *Heel net:* zeer nauwkeurig.

736, 737 *Effen en midden door:* versta: juist middendoor.

753 *Hooft:* ten hove ontvangt.

762, 763 *En Turnus nu ten buit gevallen....juichen holp:* verkeerde constructie. Lees, of: „en Turnus, nu die hem ten buit gevallen was, hielp juichen," „of: en aan Turnus ten buit enz. hen hielp enz."

766 *Bloot van raet:* 't zelfde als „radeloos."

Om alle zijnen schat zal wenschen en begeeren
Dat hy noit had bestaen prins Pallas te schoffeeren;
Zal vloecken dezen dagh, en teffens dezen buit.
De toghtgenootschap draeght den dooden Pallas uit
Den slagh op eenen schilt, al zuchtende en met rouwe.
O brave jonglingk, die uw vaders erflandouwe,
Tot een geweldige eer, en droefheit, en geklagh,
Nu weder t'huis komt. Och, dees dagh was d'eerste dagh,
Die u ten oorlogh zondt, en teffens ons ontruckte,
Doch geensins zonder hier, zoo lang het u geluckte,
Een' stapel Rutuliers te sleepen naer het graf.
Nu komt geen los gerucht, maer zeker postbode af
Met zulck een onheil naer Eneas toegevlogen,
Dat tusschen al zijn volck en 't sterven voor hunne oogen
Geen schrede ruimte en het hoogh tijt is den Trojaen,
Die ree te rugge wijckt, in 't uiterst by te staen.
Hy, heet van gramschap, maeit met zijnen degen neder
Al wat hem eerst ontmoet, en baent zich zelven weder
Met stael een' ruimen wegh door dezen oorloghsdrang,
Om, roockende van bloet en neêrslagh, nu eerlang,
O trotse Turnus, u t'ontmoeten, toe te streven.
Evander, Pallas, wat dees meer is, zwieren, zweven
Voor zijn gezicht; de disch, daer hy, een vreemdeling,
Eerst aenzat, en hoe heusch de hofheer hem ontfing.
Hy grijpt daerna vergramt vier wackre jongelingen,
Van Sulmon voortgeteelt, en, onder 't fel bespringen,
Noch twee paer borsten, trots van Ufens opgevoedt,
Al levend by den hals, om hen tot offerbloet
Voor 's overledens schim ten zoenaltaer te brengen,
En met gevangen bloet het lijckvier t'oversprengen.
Toen hy nu Magus fel een worpspeer, spits en stijf,
Van verre, daer hy stont, zou klincken naer het lijf,
Ontweeck dees loos den scheut, zoo dat de spiets al drillende

778 *Zeker postbode:* een zekere gewisse tijding.

792 *Sulmon:* de scholiasten zijn onzeker of hier aan een plaats, of aan een persoon moet gedacht worden. Evenzoo zou, in vs. 793, *Ufens* evengoed voor een rivier als voor een man van dien naam kunnen gehouden worden.

799—800 *Drillende—Trillende:* Vondel had hier evengoed *drillend* en *trillend* kunnen schrijven, gelijk een purist uit onze dagen zeker zou gedaan hebben. Doch hij deed het niet, en terecht; want het is hier juist die *e* aan 't slot, die het rijm doet *drillen* en een treflijke uitwerking teweegbrengt.

Hem over 't hooft vloogh, en hy, bang en angstigh trillende,
Eneas knien omhelsde, en sprack, ter doot bevreest:
Ootmoedigh bidde ick u, om uw heer vaders geest,
De hoop van uw' Askaen, die opwast, spaer mijn leven,
Mijn' zoon en vader ten gevalle, die nu beven.
'k Bezit een heerlijck huis, daer maghtigh zilverwerck,
Vol kunst gedreven, en een schat, bewaert heel sterck,
Een schat van gout, gewrocht en ongewrocht, begraven
En zeker leggen. Het gelucken en hanthaven
Der zege hangt geensins aen my, ter doot toe bang,
En 't leven van een' man is van een klein belang.
Zoo sprack hy, en hierop Eneas: spaer die schatten
Van gout en zilver, daer uw woorden dus op pratten,
Voor uwe kinderen. By Turnus, waert gestraft,
Is dees krijghskoopmanschap voorheene al afgeschaft,
Toen hy prins Pallas trof. Dit voelen nu te gader
Iülus, en de geest van mijnen grooten vader.
Zoo spreeckt hy, vat den helm met zijne slincke hant,
En voort den hals, die om gena bidt in dien stant,
Omruckend, duwt de kling daerin tot aen 't geveste.
De priester van Diane en Febus, die hem preste
Ten oorloge, een wiens haer met zijne altaerbonet
Bedeckt wiert, en gestrickt met banden, zonder smet,
Beneên de kin, en om de keel, en die zijn leden
Bekleet in wit gewaet, van boven tot beneden,
Waerover 't harnas blinckt, en uitmunt; dees een zoon
Van Emon quam hier oock, den oorloge ongewoon.
Eneas treet hem toe, velt Emons zoon ter aerde,
En, tredende op het lijck, bedeckt met deze eerwaerde
Gewijde schim de plaets, en wijtze aen Godt, en 't feest.
Serest verzamelde de wapens onbevreest,
En offert op den neck aen Mars dit zegeteken.
Helt Umbro, van 't geberght der Marsen, en die streecken,
En Cekulus, een telgh van 's hemels wapensmidt,
Hervatten nu den strijt. Eneas merckte dit,
En zet zich rustigh schrap. Hy had met zijnen degen

818 *Den hals, die om gena bidt:* als beter in de Proza-vertaling: *den hals des genade biddenden.*

831 *En offert* enz.: lees, in de Proza vertaling staat: *brengtze op zijne schouders u, o koningh Mars, tot een zegeteecken toe*

Alree de slincke hant van Anxur afgeslegen,
Den rant des beuckelaers gekloncken van den schilt.
Dees stofte wat verwaent, geloofde wat te milt
Dat zijn belezen kracht en nadruck had van boven,
Wist zich veel jaeren tijts en grijsheit te beloven,
Verhief misschien zijn hart te hoogh uit blinde hoop.
Tarquyt, Godt Faunus zoon, gewonnen by Dryoop,
Braveerde in 't tegendeel met blinckenden geweere
Recht voor hem, en ontmoete Eneas drift en speere,
Die heet gekloncken wiert door zwaeren beuckelaer
En pansser, en hierna van 't hooft berooft, dat daer
Ter aerde nederploft, terwijl hy om genade
Noch aenhielt, doch vergeefs, en ydel, en te spade.
Eneas stoot den romp daer heene, en spreeckt gestoort
In erren moede aldus: legh daer, gelijck 't behoort,
Ontzaghelijcke gast. Geen Godtheit zal gehengen
Dat uwe moeder 't lijck nu zal ter aerde brengen,
En in uw vaders graf bedecken naer de wijs.
Gy legt den vogelen op 't velt ten roove en spijs,
Of zult, in 't nat geplompt, voor stroom de kil bedecken,
Daer graege visschen noch uw versche wonden lecken.
De Troische Eneas volght flux Anteus op 't geroep,
En Lykas, oversten van Turnus volck en troep,
Den stercken Numa, en Kamertes, eenen blonden,
Des trotsen Volscens zoon, den rijcksten man, van gronden
En bosch en beemt in gansch Ausonie, en een' heer
Der stille Amyklen. Als Egeon, die nog meer
Dan hondert armen hadde, en hondert stercke handen,
[Is 't waer het geen men zeght] en vier en vlam en branden
Uit vijftigh monden en zoo veele keelen blaest,
Als hy Jupijn bestrijt, en, hoe de blixem raest,
Met vijftigh beuckelaers hier tegens aen durf schitteren,
En vijftigh zwaerden treckt: zoo brulde, in dit verbitteren,
De dappre Eneas hier zeeghaftigh over 't gras,
Na dat het scherpe punt eens laeu geworden was.
Hy streeft oock naer de borst van helt Nyfeüs paerden,
Die op hem renden, maer wel haest van schrick bedaerden,
Als zy hem komen zien van verre, trots en vlugh,

836 *Afgeslegen* voor „afgeslagen." Zie vs. 208.
862 *Egeon:* dezelfde als Briareus.

En hooren hoe hy brult. Dat jaeght hun flux te rugh,
Zoo datze in 't hollen den koetsier verongelucken,
Ten wagen uitgesmackt en snel naer strant toe rucken.
Terwijl geeft Lukagus en Liger mê, zijn broêr,
Met witte paerden zich in 't hart van 't krijghsrumoer.
De broeder ment het paert, en Lukagus, aen 't maeien,
Is vreeslijck bezigh met de bloote kling te zwaeien.
De Troische Eneas leedt geensins dat zy verhit
Dus yverden, en viel met yver in: maer dit
Stont schricklijck, als hy met zijn speer hun quam ontmoeten.
Toen stofte Liger: gy ziet hier geen paerdevoeten
Van Diomedes, noch Achilles wagen niet,
Noch 't Frygiaensche velt. Dit lant zal van 't verdriet
Des krijghs een ende zien, met eenen van uw dagen.
De dolle Liger smijt dit uit op zijnen wagen.
De helt van Troje ontmoet hem niet met eenigh woort,
Maer komt zijn' vyant met een' schicht van verre aen boort.
Terwijl nu Lukagus vooroverhelt, de paerden
Met slaen en prickelen, op datze krachten baerden,
Fel voortjoegh, 't slincke been vooruitstack, en zich schrap
Naer 't vechten zette, quam een spitse worpschicht knap
Gesnort door 't onderste des beucklaers, en zijn randen,
Doorboort de slincke zy van d'eechnis, dat hy van den
Gezwinden wagen doot ter aerde rolt op 't velt.
Godtvruchte Eneas spreeckt, verbittert en ontstelt:
De traegheit van uw paert verriet in 't heenevlughten
Uw' wagen niet, noch uw gedreve rossen duchtten
En holden niet, uit angst voor 's vyants ydlen geest:
Gy, Lukagus, liet zelf den wagen, dus bevreest,
En zijt'er over as en raders uitgesprongen.
Zoo spreeckt hy, vat den toom, en houdt het paert gedwongen.
d'Onzaelge Liger, die hier van den wagen lagh,
Stack weerloos hem de hant noch toe met dit geklagh:
O Troische helt, om u, om oudren eer te geven,
Van wien gy zijt geteelt ter zege, laet my leven:
Ontfarm u op mijn bede. Eneas antwoort hem,
Die bidt: gy spraeckt terstont met een heele andre stem

875 *Verongelucken:* hier actief gebezigd.
896 *Dat hy van den:* zie over dit rijm het aanget. op Boek VIII, vs. 85.
898 *Ontstelt:* gramstorig.

De broêr geley den broer. Sterf heen met rou en smerte.
Toen duwde hy het punt hem diep genoegh in 't harte,
Den schuilhoeck van de ziel. De Troische vorst bespreit
Het velt met lijck by lijck, en bruischt van moedigheit,
Gelijck een waterstroom, een storm op zee komt vallen.
Ten leste valt Askaen, en 't volck, dat in de wallen
Vergeefs belegert is, met maght de stroompoorte uit.
Jupijn spreeckt midlerwijl in 't eerst met dit geluit
Zijn eige Juno toe: mijn lieven bedgenoote,
Mijn zuster, Venus helpt en hanthaeft onverdrote,
[Gelijck gy meende, en hier niet in bedrogen zijt]
De Troische mogentheit. De Rutuliers ten strijt
Zijn slap, en niet gestelt om fors de hant te reppen,
Te staen in lijfs gevaer, in 't vechten moedt te scheppen.
Vrou Juno antwoort hem ootmoedigh, en beleeft:
Mijn overschoone heer en echtgenoot, wat geeft
U reden my, vol drucks en hartewee, te moeien,
Die uwe strengheit vrees? waer noch de liefde aen 't bloeien,
En lagh ick u in 't harte, als voortijts, en het past;
Gy, die almaghtigh zijt, zoudt my, in dezen last,
Niet weigren Turnus uit gevaer des strijts te redden,
Hem vry aen Daunus hof en zijn heer vaders bedden
Te leveren: nu spoet hy naer zijn levens endt,
En moet om Trojes wil, ten zy gy 't anders went,
Dit boeten met zijn bloet, godtvruchtighlijck vergoten.
Hy is nochtans een telgh uit onzen stam gesproten.
Pilumnus houdt men voor zijn overgrootvaêrs vaêr,
En dickwijl broght hy u zijn gaven ten altaer,
Gehoorzaem rijck en milt. Het hooft van 's hemels hoven
Beantwoort dit in 't kort: verzoecktge tijt hier boven,
En uitstel voor zijn jeught, die veegh en sterflijck is,
En achtge dat ick u in uwe droefenis
Kan helpen? ga dan toe, bergh Turnus lijf door 't vlughten:
Ontweldigh hem den doot, die aenstapt: staeck dit zuchten:
Dus veel vermagh ick u te gunnen: maer indien
Hier noch iet onder schuilt, dat hooger schijnt te zien,
En meentge dezen krygh geheelijck te beslechten,
Zoo aestge eene ydle hoop. Zy spreeckt op dit berechten
Al weenende: wat of gy door de vingers zaeght,
En d'oogen loockt in 't geen by monde uw maght mishaeght

Te stemmen, en ick my van Turnus lijf en leven
Verzekren moght? nu hangt den ree ter doot gegeven
En gansch onschuldigen een jammer boven 't hooft,
Een al te droevigh ende: of, als van zin berooft,
Versta ick dit noch niet, en wensch veel eer bedrogen
Te zijn door ydle vrees, en dat door uw vermogen
Gy dit ten beste keert. Zoo spreecktze, en daelt ontroert
Uit 's hemels troon, omgort zich met een wolcke, en voert
Met zich een onweêr door de lucht, genaeckt de benden
Van Frygh en Laurentyn, die op elckandre renden.
Toen schiep de luchtgodin, uit eene holle wolck,
Een krachtelooze schim, die dun, in 't oogh van 't volck,
Een wonderbaer gedroght, en 't goddelijcke wezen
Van vorst Eneas scheen, voorzien met uitgelezen
Geweer, en beuckelaer, en kam, als dees Trojaen.
Zy geeft de wolcke een tong om klaer geluit te slaen,
Met redenlooze spraeck, en bootst zijn brave treden
En stappen na: gelijck men zeght dat d'overleden,
Of geest der overleên gaen zweven naer den schijn;
Of droomen het verstant, wanneer de herssens zijn
Van slaep bevangen, 's nachts beguighlen tegens reden.
Dees wolckschim huppelt bly in 't voorste der geleden,
Terght Turnus met geweer, en tart hem met veel schimp.
Prins Turnus hierop aen smijt toe naer dezen glimp
Met zijne speer, die snort van verr': de schim wort vlugge,
En keert zich om, en biet den Rutulier den rugge.
De Rutulier ontstelt gelooft door deze streeck
Dat vorst Eneas uit verbaestheit keerde en weeck,
En schept een ydle hoop: Eneas, hoe? waerheenen?
Verlaet het huwlijck niet, dat reede naer uw meenen
Al vast gesloten is. Dees vuist begeert u ree
Te helpen aen het lant, het welck gy zocht door zee.
Dus roept hy, volght hem in, en schermt met blancken degen,

980, 981 *Verlaet het huwlijck niet, dat reede naer uw meenen al vast gesloten is* deze zinsnede klinkt eenigszins tegenstrijdig. Indien (naar de veronderstelling van Turnus) Eneas vluchtte en 't opgaf, kon hij niet te gelijk meenen, dat zijn huwelijk gesloten zou worden. De geheele fout ligt echter in het slotwoord *is,* waarvoor wij lezen moeten *was,* en dan wordt de schimpende toespraak van Turnus volkomen duidelijk: „zoudt gij nu de kans opgeven tot een huwelijk, dat gij reeds meendet zoo goed als gesloten te hebben?”

En merckt niet dat zijn vreught slechts wint is, zonder zegen.
By avontuur lagh, voor een steile en hooge rots,
Een schip heel vast gemaert aen d'oevers, groot en trots,
Waeruit een valreep hing. Osinius, de koning
Van zijn Klusijnsche kust en hof en rijcke wooning
Was met dees kiel belant. De schim, aldus verbaest
In vorst Eneas schijn aen 't vlughten, valt met haest
Hierin, om 't bloedigh zwaert des vyants dus t'ontduicken.
Prins Turnus, even snel in 't volgen, acht geen struicken,
Noch hindernis, en vlieght den valreep op gestoort:
Maer naulijx zet hy noch zijn voeten binnen boort,
Of Juno ruckt het tou in stucken, hem ten goeden,
En 't losgeruckte schip in tuimelende vloeden.
Eneas mist en zoeckt nu Turnus, slagh op slagh,
Op dat hy tegens hem groothartigh kampen magh,
Brengt menigh krijghsman om in 't strijden, en ontmoeten.
Toen zagh de lichte schim, voor Turnus knie en voeten,
Naer geenen schuilhoeck om, maer sweefde snel om hoogh,
Zich mengende in een wolck en nevel uit zijn oogh.
Vorst Turnus wort terwijl van wufte dwarrelwinden,
In 't midden van de zee, en zonder lant te vinden,
Dus heene en weêr gevoert. Onkundigh van zijn lot,
Ondanckbaer voor zijn heil, dat nederdaelt van Godt,
Ziet hy bedruckt te rugge, en heft zijn beide handen
Met zijne stemme om hoogh, daer 's hemels lampen branden:
Almaghtige Jupijn, heb ick dit lasterstuck
By u verdient, en woudt gy, tot mijn ongeluck,
My straffen dus gestreng? waer zal ick heenevaeren?
Wat kans verliep ick dus? hoe zal ick uit de baren
En op wat wijze weêr belanden na dees vlught?
Zal ick oock wederom de Laurentijnsche lucht
En muuren zien, of 't heir? wat gaen nu mijn soldaten
Mijn benden aen, die, my gezworen, zich verlaeten
Op mijne standerden, en ick te los en snoot,

984 *Zonder zegen:* versta: „waarop geen *zegen*" of liever „geen *zege* is te behalen."

987—989 *Osinius,* enz.: lees: „koning Osinius was met deze kiel" enz. Volgens sommige commentatoren zou deze Osinius dezelfde persoon zijn, die elders Massicus wordt genoemd.

993 *Gestoort* voor „verstoord," zie Kiliaen *in v.*, een en ander echter te zwak om de bedoeling uit te drukken, die hier „vergramd," althans „toornig", gevorderd had.

O schennis, dus begaf, en in dien bangen noot
Liet eerloos steecken, daer zy hier en ginder vlughten,
En ick noch hoore hoe zy snevende verzuchten?
Wat ga ick aen? wat gront gaept wijt genoegh om my
Te zwelgen in zijn keele? ontfermt u mijnes vry,
O winden: hoort, verhoort de bede van mijn lippen.
Voert Turnus met dees kiel recht toe op harde klippen,
Op eene wreede banck, en plaet, daer Rutuler
Noch geen verdiende smaet my volgen van zoo verr'.
Dus spreeckt hy midlerwijl de zinnen vreeslijck hollen,
Nu hier nu gins, beducht of hy, gelijck een dollen,
Zich met het spits van 't zwaert doorrijgen wil van smart,
En jaegen 't snedigh stael door zijne ribbe in 't hart,
Of midden in de zee zich worpen al verbolgen,
En, tegens 't boghtigh strant opklautrende, vervolgen
In 't harrenas de maght der Troischen op het velt.
Hy pooghde drywerf een van beide heel ontstelt
Uit wanhoop aen te gaen: maer Juno neergesteegen
Houdt drywerf met gewelt hem in dat opzet tegen,
En keert den jongelingk uit mededoogenheit.
Hy drijft al voort, doorsnijt de diepte, en klaeght, en schreit,
En wort, voor wint, voor stroom, naer Daunus oude muuren
En vaderlijcke vest gevoert door Godts bestuuren.
Maer midlerwijl begeeft Mezents, op Jovis raet,
Verhit zich naer 't gevecht, en rant, als een soldaet,
De Troischen aen, die trots in 't open velt braveeren.
De heirspits van Tyrrene, als zy hem weêr ziet keeren,
Stoot toe gelijcker hant, en houdt afgrijslijck aen
Met een' gemeinen haet. Zy schieten vast en slaen
Op eenen man alleen, van achter en van voren.
Hy staet, gelijck een rots, die tegens het verstooren
Der stormen staet gekant, en op het vlacke ruim

1042 *Als een soldaet:* versta: „zich wagende als een gewoon soldaat." De rijmlap had wel is waar gemist kunnen worden; want in het feit lag niets ongewoons, in een eeuw, toen alles op persoonlijke dapperheid aankwam; hier echter is hij in zooverre te verontschuldigen, als uit hetgeen volgt blijkt, dat Mesentius zich alleen tegen een geheelen troep waagde.

1049 *Het vlacke ruim:* de zee. Het woord *vlak* is hier echter in zeer betrekkelijken zin op te nemen; want de rots wordt voorgesteld in 't midden van een zeer *wilde* zee te staan.

Geplant is vast en pal, en in het woeste schuim
Hoogh uitsteeckt, al 't gewelt en dreigement en klateren
Van lucht en zee verduurt, oock zonder in de wateren
Zich eens te reppen. Hy velt Hebrus neêr, een' zoon
Van Dolikaon, die hem voorquam al te schoon.
Hy velde oock Latagus in eenen torn ter aerde,
En Palmus, die vast liep, op dat hy 't lijf bewaerde:
Doch hy dreef Latagus met eenen zwaeren steen,
Een groot stuck steenrots, voor het hooft, en recht met een
In 't aenzicht: Palmus, door zijn traegheit veel te spade
Aen 't wijcken, liet hy met zijne afgehouwe wade
Ter aerde tuimelen, en Lausus 't wapentuigh
Op zijne schouders laên, en met de paertspluim ruigh
Den helm vercieren. Hy trof Evas op den acker,
Een' rechten Frygiaen, en Mimas, Paris macker,
Van eene jaeren: van rampzalige Theaen
Ter weerelt voortgebroght, en weder onderdaen
Zijn' vader Amykus gelevert, op deze uure,
Als Priams Hekuba, grof zwanger van natuure,
De fackel Paris baert: dees sneefde in 's vaders stadt:
Maer in 't Laurentsche lant rust Mimas, zonder dat
Zijn aenzicht wort gekent. Gelijck, de schrick der landen,
Een everzwijn, gejaeght, door wreet gebit en tanden
Der honden, van 't geberght, [daer Vesulus, in 't gras
En dichte pijnboombosch en Laurentijnsch moerasch,
Het deckte, jaeren langk met riet en ruighte voedde,]
In 't looze net geraeckt, heel fors, op zijne hoede,
Zich omkeert, en den rugh heel ruigh met borstlen spitst,

1054 *Dolikaon, die hem voorquam al te schoon:* dit beteekent niet, „dat Dolicaon hem toescheen een te schoon man te zijn," maar „dat Dolicaon hem een schoone gelegenheid aanbood om geveld te worden." *Al te schoon* is hier weder een rijmlap.

1062 *Ruigh:* in zijn oude beteekenis van „wild."

1065 *Van eene jaeren:* 't Lat. *aequatum* beter uitdrukkende dan *wederga,* gelijk de Proza-vertaling 't heeft.
Theaen: Theano, als Hecuba een dochter van Cisseus, en de vrouw van Antenor; zij was te Troje priesteres van Minerva.

1068 *Grof zwanger van natuure:* zonderlinge en weinig behaaglijke omschrijving van 't woord „vruchtbaar."

1073 *Vesulus:* thans Monte-Viso gehoeten, een bergtop in de Cottiaansche Alpen en waaruit de Po zijn oorsprong neemt.

Zoo vreeslijck dat geen man, van yver aengehitst,
Het hart heeft om dit dier met errenst te genaecken,
Of in te vliegen; maer een ieder past te raecken
Met schieten, en geschreeu, in veiligheit van verr':
Aldus is niemant hier, in al dien hoop, die dar,
Hoe fel hy oock met recht is op Mezents gebeeten,
Hem toetreên met den dolck of 't zwaert, van wraeck bezeten.
Zy tergen hem van verr' met schichten, en getier.
Maer hy verwachtze alom, en knarst, gelijck een dier,
Heel fors en onvertsaeght op zijn gebit, en tanden,
En schut met moedt, terwijl hem niemant aen durf randen,
De speeren op zijn' rugh. Heer Akron quam'er uit
Out Koritus gevloôn, afkeerigh van zijn bruit.
Zoo dra Mezents hem ziet, met zijn scharlake veêren
En 's bruits veltteken, schoon van purper, triomfeeren,
In 't midden van den troep, gelijckt dees wreede een' leeu,
Die afgevast, en, dol van honger, met geschreeu
Wort aengevoert, en graêgh door stallen, en gehuchten
Loopt snuffelen, en by geval een geit ziet vlughten,
Of een geweldigh hart, dat groote horens draeght,
Naer zijnen adem hijght, heel moede, en afgejaeght.
Hy brult, en gaept, en zet de haeren overende,
Grijpt fel naer zijnen roof, ten troost in deze elende,
Valt neêr op 't ingewant, en wascht, naer zijnen wensch,
Gebit en muil in 't bloet. Zoo rustigh ruckt Mezens
Oock in den dicken drang des vyants heene en weder.
Rampzalige Akron wort doorschoten, en stort neder,
Die, door een wonde in 't bloet opgevende zijn ziel,
Den zwarten gront smijt met den spartelenden hiel,
Den ongebroken schicht doorverft met vloeiende aêren.
De zelve wreedaert acht niet waerdigh voort te vaeren,
Om den voorvlughtigen Orodes te verslaen,
Of met den spietse hem van achter toe te gaen.

1079 *Dit dier:* namel. *in 't vliegen:* men *vliegt* een huis, een schuur *in,* maar men *vliegt tegen* een dier *in. Daer tegens in te vaeren,* zegt dan ook de Proza-vertaling met recht.

1090 *Koritus:* Cortona.

Afkeerigh van zijn bruit: de man was volstrekt niet afkeerig van zijn bruid, want hij droeg zelfs haar kleuren nog, maar hij had uit zucht tot den krijg haar in den steek gelaten.

1093 *Dees wreede* voor „die wreedaard," namel. Mesentius.

Orodes, die Mezens ontmoete met den degen,
Liep vierigh toe, en hielt voor 's hants den vyant tegen.
Mezents was niet zoo loos, maer beter op geweer
Gestelt. Toen hy hem nu had onder zijne speer
En voeten, sprack hy fors: daer leght hy nu rechtschapen,
Die een ontzaghlijck lidt van 't heir, en in zijn wapen
Zoo hoogh was. Ieder roept triomf, zoo luid hy kan:
Maer forsse Orodes zeght in 't sterven: groote man,
Hoe groot gy zijt, ick zal niet ongewroken sterven.
Eerlang zult gy de vreught van deze zege derven.
Verwacht een zelve doot: gy raeckt wel haest in 't zant.
Mezents, niet zonder toorne, hem onder d'overhant
Belachende, antwoort: sterf nu zonder lijfsverschooning.
Der Goden vader, en der menschen vooght en koning
Zal 't met my schicken, zoo 't zijn Godtheit best belieft.
Zoo spreeckt hy, treckt den schicht en 't punt uit, dat [hem grieft.
Een harde doot en vaeck van yzer luicken d'oogen,
Van eenen duistren nacht in eeuwigheit betogen.
Alkathoüs gevoelt den slagh van Cedikus.
Sakrator velt Hydasp: helt Raep Parthenius,

1111, 1112 *Orodes.... liep vierigh toe:* dit is in lijnrechte tegenspraak met hetgeen vs. 1109 gezegd wordt, dat Orodes vluchtende was. De Proza-vertaling heeft, iets beter: *toen Orodes hem bejegende, liep hy* (Mesentius) *er op in.* Doch ook hier is de voorstelling niet volkomen goed, want er kan van geen *bejegening* of *ontmoeting* van de zijde van Orodes sprake zijn. 't Is waar, de plaats is in 't Latijn ook niet zeer duidelijk; doch men moet zich, naar mijn meening, het geval aldus voorstellen. Mesentius acht het beneden zich, Orodes in de vlucht te treffen, doch weet hem te omvleugelen en zoo te gemoet te komen.

1113 *Beter op geweer gestelt:* wist beter met het geweer om te gaan.

1115 *Rechtschapen:* zonderlinge rijmlap; 't woord heeft hier de beteekenis van „rechte voort, *sekuur.*" Vergel. vs. 1167.

1126 *Dat hem grieft:* versta: „waarmede hij Orodes gegriefd, doorstoken had." De rijmlap brengt hier verwarring in den zin teweeg en zou doen vermoeden, dat Mesentius medelijden begon te krijgen met de pijn, die Orodes leed, en er hem van verlossen wou. Dit was volstrekt het geval niet, en Orodes trok alleen den schicht uit de wond, omdat hij hem tot verdere doeleinden noodig had.

1130 *Helt Raep:* dat men in een gedicht Grieksche of Latijnsche namen verkort, en van Achilles *Achil,* van Helena *Heleen,* van Augustus *August,* van Vergilius *Vergiel* maakt, is gebruikelijk en zal niemand stuiten; mits men steeds zorge drage, vooreerst zoodanige afknotting der terminatie

En Orses, fors en sterck: Messapus velt twee grooten
Ter neder, Klonius, en Erikaet, gesproten
Uit Lykaonje: dees, een voetknecht, sneeft te voet,
En d'ander storte met zijn paert, wiens overmoedt
Zich met geen montgebit liet stieren, en berijden.
De Lycische Agis zocht Valeer, die, vroom in 't strijden,
Geensins ontaerde van der oudren vroomicheit,
Van wien hy voor de vuist in 't zant wort neêrgeleit.
Atronius geraeckt door Salius om 't leven.
Nealces, op den schicht en fixen boogh bedreven,
Holp Salius van kant. De heiren, dus aen een,
Vereffnen van weêrzy de doôn, en oorloghsween,
En rou door 't zwaer gevecht, verwinner en verwonnen
Verhitten, komen fel elckandere aengeronnen,
En wijcken te gelijck, en geen van beide weet
Van vlughten. 't Hemelsch hof ontfermt zich om elcks leedt,
En over d'ydle wraeck, is droef, van wederzijden
De sterflijckheên te zien in zulck een' last en lijden.
Vrou Juno houdt de rechte, en Venus d'andre hant,
Elck angstigh voor zijn bloet. Tisifone met brant
En fackel raest in 't hart van duizenden, vervaerlijck
En dootsch. Mezentius ontheistert, als een baerlijck
Tyran, drilt schrickelijck zijn spiets, en stapt langs 't velt,
Als groote Orion die te voet, daer 't zeeschuim zwelt,
In Nereus diepe kolck den vloet klooft ongedolven,
En zijne schouders heft noch hooger dan de golven;
Of een' bejaerden esch van 't hoogh geberghte brengt,
Langs d'aerde stapt, en 't hooft in zwerck en wolcken mengt:
Zoo vreeslijck quam Mezents hier blanck geharnast treden.

niet toe te passen dan op namen, die kunnen ondersteld worden aan den lezer genoegzaam bekend te zijn; — daar deze in het tegenovergesteld geval in de onzekerheid zou kunnen verkeeren, wie bedoeld wordt: — en ten andere, zich van zoodanige verkorting te wachten, waardoor men, in plaats van een Griekschen of Latijnschen, een Hollandschen term krijgt: vooral wanneer die term een glimlach op de lippen brengen moet, als hier 't geval is met *Raep* voor *Rapo.*

1132, 1133 *Erikaet, gesproten uit Lykaonje:* onjuist; Erikates was de zoon van Lycaon.

1152 *Ontheistert:* zoowel hier als in de Proza-vertaling vertaalt Vondel daarmede het Lat. *turbidus.* 't Woord wordt doorgaans meer als zeeterm gebezigd, vooral herhaaldelijk bij Bilderdijk.

Eneas, zijn party, hem kennende aen de schreden,
In eenen langen troep, zet flucks zich zelven schrap,
Om hem t'ontmoeten, en Mezents verzet geen' stap,
Noch zwicht niet, maer houdt stant, zoo groot hy is in [krachten,
Om dien groothartigen hooftvyant in te wachten,
En, meetende af by 't oogh hoe verr' een speerscheut reck',
Zeght: dat mijn hant my nu een Godt en schutsheer streck':
Dees stange treff' mijn wit, en raecke hem rechtschapen.
O Lausus, ick beloof u hier den roof, het wapen,
Dat ick dien roover voort zal rucken van zijn lijf,
De zegetekens van Eneas, kout en stijf
Ter aerde neêrgevelt, grootmoedigh aen te trecken.
Zoo sprack hy, smeet een speer, zoo verre als die kon recken,
En snorren: maer heur vaert stuite op den beucklaer af:
Noch priemtze in dezen scheut den braven Anthor straf
En dootlijck, tusschen 't weeck gedarmte, en zijne zijde,
Den braven Anthor, die met Herkles ging ten strijde,
En nu, van Argos hier gestiert in dezen noot,
Evander aenhing, en zich in een stadt in groot
Italje nedersloegh. Hier quam hy, met de punte
Der speer geschoten, die het op een' ander munte,
Op 't velt te sneven, sloegh zijne oogen naer de locht,
Als hy noch stervende aen zijn lief Mycene docht.
Godtvruchte Eneas smeet met eene speere weder,
Die, door den bollen schilt, dry dick met stiereleder
Bezet, dry plaeten dick van koper, door het voêr
Van linnen, d'eechenis bereickte in dit rumoer,
En bleef'er vast gehecht, doch kon niet dieper dringen.
Eneas staet verheught, zoo dra hy bloet zien springen
Uit des Tyrreeners lijf, ruckt flux den degen uit,
En vaert verhit en gram hem toe, en vlamt op buit.
Mezents begint van schrick te schudden, en te beven,
En Lausus, die dit ziet, uit liefde en angst voer 't leven
Des vaders, zuchte zwaer. De traenen rolden neêr
Langs zijne kaecken. Och, het jeughdigh hart is teêr,
O eedle jongelingk, wel waerdigh in gedachten

1167 *Rechtschapen:* vergelijk vs. 1115.
1193 *Des vaders:* H. Duitsche uitdrukking voor *zijns vaders.*

Te blijven [zoo men dit geloovens waert zal achten,
En in der daet gebeurt,] by d'aenstaande eeu en tijt,
'k Zal d'oirzaeck van uw doot, en uwen bangen strijt,
Uw heerelijcke daet noch u geensins verzwijgen.
Mezents, dus vast gehecht, treckt vruchtloos, onder 't hygen,
Den voet te rugge, en wijckt, en sleept des vyants schicht
Met zijnen beucklaer na, dies Lausus, snel en licht,
Nu toeschiet, mengt zich in 't geweer van deze beide,
En was al, op dat hy de heete kampers scheidde,
Eneas onder 't zwaert gekomen, 't welck alree
Geheven was, om toe te treffen met zijn snê,
Het welck de zoon hier door verhinderde en belette.
De mackers volgen hem al roepende, en elck zette
Een keel op, naerdemael de vader onderstut,
En van den schilt des zoons ter goeder uur beschut,
Den slagh des doots ontgingk. Zy smijten vast met speeren,
Beledigen van verr' den vyant, dienze keeren.
En schieten op hem toe. Eneas onvervaert
Ruckt vierigh voort, beschut van beuckelaer, en zwaert:
En eveneens gelijck, wanneer de regenvlaegen
En hagelbuien met gebulder d'ackers plaegen,
Alle ackermans en 't volck op 't velt ten velde uit vliên,
De reizende de vlaegh, komt hy een slot te zien,
Op 't hooge slot ontduickt; of aen de waterkanten,
Of onder klipgewelf, met zijne reisverwanten,
In veiligheit ontschuilt, om daetlijck, als het licht
Weêr doorbreeckt, als voorheen te volgen hunnen plicht:
Eneas eveneens, aldus aen allen enden
Van schichten overstulpt, terwijl hy d'oorloghsbenden
En buien schut, en keert, houdtze al te gader staen,
Begraeut'er Lausus, dreight'er Lausus, en houdt aen:
Wat onderwint gy u? dit 's boven u vermogen.
Wat loopt gy in uw doot, en rent haer onder d'oogen?
Uw reuckloosheit bedrieght hier uw Godtvruchtigheit.

1218—1221 *De reizende*, enz. Fraaier luidt de Proza-vertaling: *de reizende man de regenvlaegh veiligh op een slot, of aen d'oevers van eenen vliet, of onder 't gewelf eener hooge steenrotse ontschuilt.*

1226 *Houdt aen* voor „heft aan," als wij nu zouden zeggen of wel is het ook op te vatten als werd er onder verstaan, „met hem aldus op dreigende wijze toe te spreken."

1229 Neen, juist andersom, gelijk de Proza-vertaling 't dan ook heeft.

De dolle Lausus blijft braveeren, schermt en zweit.
De Troische koningk wort oploopender, en feller.
De strenge Schickgodin spint Lausus draet veel sneller
Voort af. Eneas drijft het bloedigh slaghzwaert stijf
Den trouwen jongelingk in 't midden van het lijf,
Wel diep tot aen 't gevest. Het punt van 's dreigers degen
Heeft lichte wapens en rondas heel gladt doorregen,
En zijnen lijfrock, van de moeder met fijn gout
En goutdraet geborduurt. De borst, terstont dus stout,
Loopt over van het bloet: de geest verlaet de leden,
En vaert bedruckt in 't rijck der schimmen naer beneden
Uit ons gezicht, en lucht. Maer als Anchises zoon
De dootsche troni ziet, en 't aenschijn van den doôn,
En dien zieltoogenden, en zijn gelokene oogen,
Verzucht hy zwaerelijck, van rouwe, en mededoogen.
Hy stack de handen van elckandere, overwoegh
Wat hart en zucht de zoon tot zijnen vader droegh:
O kint, ontfarmens waert, wat zal 't godtvruchtigh harte
Van vorst Eneas u toeleggen voor uw smarte,
Voor uw trouwhartigheit, en uwen vroomen aert,
Gelijck gy wel verdient? behou uw' schilt, en zwaert,
Uw opperste vermaeck: ick zende u dus beneden
Naer uwer oudren asch, indien gy overleden,
U noch hiermê bekreunt. Gy, die het leven derft,
Vertroost u dat gy van Eneas handen sterft.
Hy port de mackers, die het jeughdigh lijck beklaegen,
Den dooden zonder schroom van deze plaets te draegen,
En heft het lichaem op van dien verslagen vorst,
Wiens opgetoide lock van 't bloeden hing bemorst.
De vader wascht terwijl zijn wonden aen de randen
Des Tybervliets, en spoelt het bloet met zijne handen
In 't water af, en leunt van achter aen een' boom,

1235 *Het punt:* vergelijk over het verkeerd gebruik van dit woord in 't onzijdig geslacht het aangeteekende

1238 *Terstont:* hier in verleden zin, — voor „aanstonds, zooeven nog." Met 't woord *straks* heeft 't gebruik in de dubbele beteekenis van „zooeven" en „na eene korte poos" stand gehouden.

1250, 1251 Dezelfde gewoonte, als nog heden ten dage bij de volkeren van het verre Oosten, heerschte bij de Ouden, om den overledene in zijn graf zoodanige zaken mede te geven als hem hier bij zijn leven 't dierbaarst waren.

Met zijn verzwackte leên. Hier ziet de waterstroom
Den kopren helm om hoogh aen eenen tack gebonden,
Den zwaeren schilt in 't gras. De brave borsten stonden
Rondom hem, die vast hijght, en, ademloos en kranck,
Den hals noch strijckt, den baert noch uitkemt, breet en
En over zijne borst, en reis op reis de troepen [langk
Naer Lausus vraeght, en zent om hem te rug te roepen,
Den zoon te melden zijn' bedroefden vaders last.
De mackers droegen nu den dooden Lausus vast
Op zijne wapens, en beweenden droef en deerlijck
Den vroomen jongling, aen een wonde vroom en eerlijck
Gestorven: en Mezents de vader, uit den slagh
Gedragen, wien dees ramp nu al op 't harte lagh,
Vernam en kende voort van verr' dit droevigh zuchten,
Begruist het grijze haer met stof op die geruchten,
Streckt bey de handen naer den hemel, en blijft stom
Aen 't lichaem hangen: zoon, was ick zoo bijster dom
Belust op 't leven, dat ick u, mijn eigen leven,
Opzette, om in mijn plaets naer 's vyants spits te streven?
En wort de vader door uw wonden uit den noot
Geredt, om noch een wijl te leven door uw doot?
Hoe valt mijn ballingschap in 't endt dus ongeluckigh
Dus deerlijck uit voor my, van rou geperst zoo druckigh?
Hoe zit dees wonde my zoo diep en hecht in 't hart?
O zoon, uw vader, eerst door nijdigheit met smert
Uit 's vaders rijck gejaeght, komt uwen naem bevlecken
Met zulck een lasterstuck. Ick hadde aen deze plecken
Des vaderlants en 't volck, verbittert tegens my,
Met recht een straf verdient. Ick, aen mijn tyranny
Rechtschuldigh, hadde zelf verdient zoo menighwerven
Een pijnelijcke en wreede en harde doot te sterven:
Nu duurt mijn leven noch. Ick scheide in dit verdriet
Van 't menschelijck geslacht noch uit dit leven niet,
Doch zal haest scheiden. Och, dus klaegende in elende,
Zoo rechte hy zich op, en quam te staen in 't ende
Op zijn gewonde heup, en schoon de wonde, raeu
En versch en byster diep, hem aêmloos maeckt en flaeu,
Nochtans beveelt hy niet flaeuhartigh zijn gezellen

1288, 1289 *Aen deze plecken des vaderlants:* neen: eenvoudig „aan het vaderland waar hij om zijn wreedheid uit verjaagd was."

Dat zy hem daetelijck zijn oorloghspaert bestellen.
Dit was zijn roem, en troost. Hy keert hiermê met eer
Zeeghaftigh, rijck van roof uit alle toghten weêr.
Hy sprack bedruckt het dier dus aen met deze woorden:
O Rebus, lang genoegh [indien in 's weerelts oorden
By sterfelijcken iet langduurigh heeten magh,]
Heeft nu mijn levens tijt geduurt. Op dezen dagh
Zult gy zeeghaftigh met Eneas hooft gaen strijcken,
En dien bebloeden roof; en, zonder eens te wijcken,
My helpen wreecken dit verlies van mijnen zoon:
Of schort het ons aen maght, wy zullen evenschoon,
En ick en gy getroost in 't velt te gader sterven:
Want, ô kloeckmoedigh dier, ick denck niet dat, na'et derven
Van my, uw' heer, gy u gewaerdight om voortaen
Ten dwangk van Troischen en een' vreemden heer te staen.
Het ros, terwijl hy sprack, ontfing hem op den rugge.
Hy opgezeten vat de schichten, scherp en vlugge,
In bey zijn handen, rent, met blinckende helmet
Van koper, en de pluim van paertshaer opgezet,
Gezwint in 't midden van den vyant, heet op stryen.
In 't hart ging een gety van schaemte en razernyen,
Gemengt met liefde en rou, van dolheit aengevoert,
En vroomheit, hem bewust. Hy riep luits keels ontroert
Eneas drywerf, die hem daetlijck quam te kennen,
En dus met blyschap badt, toen hy hem aen zagh rennen:
Dat gunn' de vader van de Goden, Godt Jupijn,
Dat gunn' de groote Apol dat gy in dezen schijn
Met moedt ter baene komt, om hantgemeen te worden.
Zoo spreeckt hy', treet hem toe, in 't midden der slaghorden,
Met eene felle speer. Maer d'ander roept terstont:
O wreedaert, waerom dreight gy my, in 't hart gewont,
Berooft van mijnen zoon? dees wegh was opgebleven
Op datge my hier langs zoudt helpen van het leven.
Wy vreezen doot noch Godt, dies staeck uw dreigement.
Ick koom hier sterven, en brenge eerst u, voor mijn endt,
Noch dees schenckadiën. Zoo sprack hy, schoot met eenen
De speer naer 's vyants lijf, die vlogh zoo ras niet heenen
Of andre volghden, speer op speer. Hy vlieght, en draeit

1301 *Hy keert:* lees: „hij keerde."
1331 *Opgebleven:* opengebleven.

Zich om en wederom, en keert zich snel, en zwaeit:
Doch vorst Eneas schilt beschut hem, zonder zwichten.
Hy rent tot drywerf slinx rondom, en schiet met schichten.
De helt van Troje boodt tot drywerf hem en 't ros
In 't ront den kopren schilt, daer nu het ruige bosch
Van schichten instack: maer 't begon hem te verdrieten
Den strijt dus sleepende te houden met dit schieten,
Zoo veele pijlen uit te trecken, en verhit
Met ongelijcke kans een' die te paerde zit
Te keeren. Onder dit beraet smijt hy van verre
Het paert met eene speer voor 't hooft in zijne starre,
En tusschen d'ooren in. Het fors viervoetigh dier
Aen 't steigren in de lucht, en schermen met de vier
Beslagen voeten, ploft den ridder op de lenden,
Als het voorover storte, in 't midden van de benden.
Het hielt hem onder, lagh Mezentius op 't lijf
Met zijnen bloote schoft. Toen schreeuden evenstijf
Trojaen, en Latijnist, dat al de lucht gewaeghde
Van 't schricklijck veltgeschrey. Eneas d'onvertsaeghde
Vlieght toe, en ruckt het zwaert ter scheede uit, zeght aldus:
Waer is de strenge nu? waer is Mezentius,
En zijn groothartigheit, zoo wreet en onbewoogen?
Maer dees Tyrreener schept wat lucht, en slaet zijne oogen
Ten hemel, en bekomt, en zeght in zijne smart:
O bittre vyant, hoe? hoe valtge my zoo hardt?
Wat dreightge my de doot? het sterven is geen schande.
't Was niet met dit beding dat ick u hier aenrandde,
En naer den veltslagh quam, noch Lausus, nu al koudt,
Bedong geensins dat gy mijn leven spaeren zoudt.
Ick bidde u eene bede, [indien men eene bede

1349 *En:* dit voegwoord is hier te veel. Eneas trof het paard maar eens, en wel *inter tempora,* „tusschen de slapen;" maar te zeggen, dat hij het *in zijne starre* en *tusschen d'ooren* trof, is òf de zaak verkeerd voor te stellen òf zich aan een onvergeeflijke tautologie schuldig te maken.

1351 *Ridder:* 't zelfde als „ruiter."

1365 *Nu al koudt:* behalve dat het zeer onzeker is, of Lausus, die weinige oogenblikken te voren den doodelijken slag ontvangen had, nu al koud was, is de uitdrukking ongepast in den mond des vaders, die zoo pas den zoon zoo aandoenlijk betreurd heeft. „Hij is al koud" zegt men alleen van iemand omtrent wien men geheel onverschillig is, en de rijmlap is in elk opzicht hinderlijk.

Den overwonnen gunt, en vyant,] hier ter stede:
Vergun mijn lichaem d'aerde: ick ken den bittren haet
Des onderdaens, en 't volck, dat hier rondom my staet,
En bid beschutme toch voor hunne razernye,
En gunme, als lijckgenoot van Lausus, aen zijn zye
Een eerlijck graf. Zoo sluit Mezents zijn levens slot,
En geeft vrymoedighlijck den uitgestreckten strot
Aen 't zwaert ten beste, en giet zijn ziel, na deerlijck steenen,
In bloet uit, langs zijn borst, en over 't harnas heenen.

1375 *Na deerlijck steenen:* ook dat *deerlijk stenen* had Vondel ons kunnen sparen. 't Is in tegenspraak met het karakter van Mesentius, die ons in wat voorafgaat als een wel wreede, maar voor God noch mensch vervaarde krijgsheld wordt voorgesteld, die 't verre beneden zich geacht zou hebben, tegenover Eneas door geschrei of anderszins de minste zwakheid te verraden.

HET ELFDE BOECK.

INHOUDT.

Men wijdt den vader Mars een zegeteken toe
Van 's vyants roof. Het lijck van Pallas wort verzonden
Naer 's vaders hof, dat kermt, en klaeght, en steent zich moe.
Het zant bedeckt de doôn, van 't lijckvier eerst verslonden.
Latinus krijght geen' troost, uit der gezanten mont,
Van Diomedes stadt; dies Drances valt aen 't wrijten
Met Turnus in den raet: Latinus pooght terstont,
Gelijck een middelaer, het krijghskrackeel te slijten:
Terwijl genaeckt de vorst van Troje met zijn maght.
Men vecht: Kamille blijft: in 't vechten valt de nacht

De dageraet, terwijl in 't oosten opgestaen,
Quam helder rijzen uit den grooten Oceaen.
De vorst Eneas, dus zeeghaftigh in het vechten,
[Hoewel de zorgh hem jaeght en heet de doôn berechten,
Zich zelven quijten, om der toghtgenooten asch
Te brengen in het graf, en 't hart vol droefheit was,
Om Pallas droeve doot en lijck, noch onbegraven,]
Betaelt den Goden vroegh zijn kerckbelofte, en gaven,
In 't kriecken van den dagh, en plant een' eicken stijl,
Of boom, geknot van al zijn tacken met de bijl,
Op 's heuvels hoogen bult, en treckt met zijne knaepen
Den stam het harnas aen, en schitterende wapen,
Den uitgeschudden roof des bloedigen tyrans
Mezents, u, groote Mars en Godt van d'oorloghskans,
Tot eere en zegeprael; verziet den stam grootmoedigh

Vergelijk den „Inhoudt" van de Proza-vertaling en de Kantaanteekeningen aldaar.

12 *Schitterende wapen: wapen* staat hier voor *wapenen.*

15 *Grootmoedigh:* er kwam even weinig *grootmoedigheid* te pas bij het versieren van den boomstam met dien helm als er *fierheid* — zie vs. 18 — bij het doorschieten des pantsiers of *vermetelheid* en *trots* bij 't ophangen

Met staelen helm, en kam, noch root bemorst, en bloedigh
En met verminckt geweer des dooden, en 't panssier,
Op twalef plaetsen hardt getroffen, en heel fier
Doorschoten; en hy bondt den kopren schilt, vol reeten,
Aen zijnen slincken arm, en hing het zwaert, vermeeten
En trots, hem op de zijde, in zijn yvoore schee.
Hierna vermaende hy den blijden krijghssleep meê;
[Want d'Oversten te hoop heel dicht rondom hem stonden:]
O mannen, 't zwaerste stuck heb ickme al onderwonden,
En rustigh uitgevoert. Laet vaeren alle zorgh
Voor 't overige werck. Dit is uw vaste borgh:
Dit is de vette buit. Gy ziet hier d'eerstelingen
Des wreeden konings, fors en moedigh in 't bespringen.
Wy hebben hier Mezents in onze hant en maght.
Nu is de vrye wegh naer der Latijnen gracht,
Den koningk, en de stadt voor ons gebaent, en open.
Nu zet uw zinnen schrap, om op het spits te loopen,
En rekent vry de kans gewonnen overal,
Op dat [wanneer de Goôn de standers uit de wal
Gebiên te rucken, u ter goeder tijt te roeren
In 't leger, en de jeught kloeckhartigh aen te voeren,]
Gy ongewaerschuwt dan, uit vreeze en achterdocht,
Niet sammelt, nochte suft. Nu laet ons, als verknocht
Aen ons genooten, voort hun lijcken, naer hun waerde
Noch niet begraven, gaen met staetsiën ter aerde
Bestellen, 't welck om laegh in Plutoos rijck gewis
Noch d'eenige eer en dienst des overledens is.
Gaet heene, zeght hy, eert de zielen der gestorven,
[Die braef ons door hun bloet dit vaderlant verworven,]
Met d'allerleste gave, en stuurt voor 't allereerst

van het zwaard — zie vs. 21 — te pas kwamen, en die onnutte woordspilling doet ons minder aan Vondel denken dan aan Datheen of zijn middelnederlandsche voorgangers.

27, 28 *d'Eerstelingen des wreeden konings:* versta: de eerste vruchten van onze dapperheid, behaald door de nederlaag des wreeden konings.

40 *Staetsiën:* de oude druk heeft *staetsie,* waardoor de maat niet uitkwam. Ik heb hier 't meerv. hersteld, evenals later, vs. 87.

45 *d'Allerleste.... 't allereerst:* men zou bij een eerste lezing geneigd zijn te denken, dat hier een tegenstelling bedoeld is, waar echter geen sprake van zijn kan. Eneas gelast eenvoudig, dat men aan de dooden de laatste eer bewijze en in de eerste plaats het lijk van Pallas naar Evander sture.

Naer dees bedruckte stadt, daer vorst Evander heerscht,
Prins Pallas, zonder blijck van deught ons niet ontnomen,
Op dien bedroefden dagh, tot hartewee der vroomen,
En al t'ontijdigh dus verandert in een lijck.
Hy sprack al schreiend dus, en zette naer de wijck
Zijn droeve treden, daer het lichaem, naer 's lants wijzen,
Noch stont, en van Aceet, den ouden en den grijzen,
Bewaeckt wiert en bewaert; Acetes, die in 't hof
Van den Arkadischen Evander, groot van lof,
De schiltknaep was voorheene, en, voor dit deerlijck sneven,
Den waerden voesterling ten krijghsgenoot gegeven,
Hem ongeluckiger gevolght was in dees streeck.
De stoet der dienaeren, de Troische schaeren, bleeck
En dootsch, de droeve rey der Frygiaensche vrouwen,
Men hier, in 't hangend haer, in orden moght aenschouwen
Zien zitten, heel bedruckt, om 't lijck des dooden heen.
Zoo ras Eneas in de hooge poort komt treên,
Beginnenze algelijck voor hunne borst te smijten,
En jammeren zoo luid, dat van dit bitter krijten
De hemel klinckt, het hof op dit bedruckt geluit
Afgrijslijck wedergalmt. Hy ziende 's konings spruit,
Prins Pallas leggen, blanck, als sneeu, om hooft en wangen,
Het hooft van 't kruidigh bed gestut, voor 't nederhangen,
En voort de dootwond, van 't Ausonisch punt bemorst,
Noch gaepen jammerlijck in zijne blancke borst,
Sprack endelijck aldus, met natte en schreiende oogen:
Erbarmlijck kint, heeft my Fortuin, vol nijts, bedrogen,
En zy, die vriendelijck ons toeloegh, ons benijt
Uw leven, en uw jeught, op datge t'zijner tijt
Ons koningkrijck niet zien, noch, naer den stijl der [vroomen,
Uw' vader en zijn hof met zege t'huis zoudt komen.
Ick hebbe, in 't scheiden van Evander, als uw hooft,
En zorge, dees gestalte uw' vader niet belooft;

47 *Zonder blijck van deught:* versta: zonder vooraf bewijzen van dapperheid te hebben gegeven.

52 *Aceet, den ouden en den grijzen:* zoo waren er dan *twee* Aceten, een *oude* en een *grijze?* Vondel meent *den ouden en grijzen,* doch in deze periode kon zoowel een der adjectiva als een der verba gemist worden.

63 *Smijten:* slaan.

Toen hy my noch omhelsde, en zondt, niet zonder zuchten,
Naer zulck een maghtigh heir, waer voor elck stont te duchten,
Als voor een' forssen aert van mannen: dat ons kling
Een hardt en strijtbaer volck in 't velt bestoocken ging:
En mooghlijck paeit hy nu de groote Goôn, daer boven,
Met vierige gebeên, en rijckelijck beloven,
Uit ydle hoope, en wijdt zijn gaven aen 't altaer:
Maer wy geleiden dus den jongling met misbaer
En ydle staetsiën: dewijl hy overleden
Zijn dootschult heeft betaelt aen 's hemels mogentheden.
Rampzaelge vader, gy zult nu, een hardt gelagh,
Het lijck zien van uw' zoon. Hoe komenwe op 't geklagh
U t'huis, in dezen schijn? is dit de zegestaetsi,
Waer naer uw vaderlijck gemoedt verlangde? eilaci.
Maer, ô Evander, gy zult Pallas, uwen zoon,
Dus eerelijcker doot, dan angstigh weghgevloôn
Met schande en oneer, t'huis zien komen dezen morgen,
En eerlijcker dan of hy 't leven had geborgen,
Zijn vaders bittren vloeck zich op den hals gehaelt.
Ausonie, och Askaen, hoe heeft u dit gefaelt,
En wat verliestge al hooft en troost, in tijt van treuren.
Dus jammert hy, beveelt het lichaem op te beuren,
Zendt duizent mannen heen, de bloem van al zijn maght,
Die eerlijck hem voor 't lest geleiden, en de klaght
En vaderlijcken rou en droefheit onderschooren:
In grooten rou een troost, te kleen voor droevige ooren,
En die men evenwel den droeven ouden man
Ten hooghste schuldigh is. Een deel van 't rougespan
Vlecht horden, en een baer van zachte en taeie teenen,
En roên, en eicken tack, spant over 't lijckbed heenen

79 volgg. Deze periode is vrij verward en onduidelijk. De Proza-vertaling heeft: *Toen hy my omhelzende, tegens een maghtigh heir aenzont, en al bedruckt waerschuwde, dat wy forsse mannen voorhadden, en een hardt volck gingen bestoken.*

98 *Ausonie, och Askaen:* dat *Ausonie* schijnt hier geheel in de lucht te hangen. Men leze, als in de Proza-vertaling: *Och Ausonie, och Julus* (*of Askaen*).

104 Bij de eerste lezing zou men denken, dat, naar 's dichters bedoeling, die vooraf beschreven lijkplechtigheid „een troost was in grooten rouw, maar een te kleine (troost) voor droevige ooren (?)" terwijl hij alleen meent te zeggen, als ook in de Proza-vertaling staat: *in grooten rouwe een kleine troost.*

Een koele schaduwe van loof. Hier leggen zy
Den dooden jongelingk om hoogh op stroo, daer hy
Een treurende viool of maibloem, die aen 't quijnen,
En van een maeght den steel ontruckt, gelijck wil schijnen;
Een bloem, wiens verf noch niet bezweecken, niet verdort,
Van haere moeder d'aerde en dau niet langer wort
Bevochtight, en verquickt. Eneas toegetreden
Broght mede voor den dagh twee kostelijcke kleeden,
Van Sidons Dido, kiesch en zinnelijck op kunst,
Voor hem met haere hant zoo rijck gewrocht uit gunst,
Van goude bloemen, geborduurt op purpre gronden,
Dat deze bloemen stijf van gout en glansrijck stonden.
Het eene kleedt trock hy bedruckt den jonglingk aen,
Zijne alleruiterste eer. De sluier, fijn van draên,
Bedeckt het haer, terstont ten viere te verwijzen.
Behalve dit vereert hy hem met veele prijzen,
Uit dien Laurentschen slagh, gebiet den roof met een,
Op eene lange ry, voor 't lijck te draegen heen.
Hy voeght'er paerden by en wapens, oorloghspanden
Den vyanden ontruckt, oock vleugelt hy de handen
Met koorden op den rugh der geenen, die hy 't rijck
Des afgronts offren most, tot zuivring van dit lijck;
Wier bloet besprengklen zou dit lijckvier, en zijn vlammen.
Hy wil dat d'oversten oock afgeknotte stammen,
Bekleet met wapenen der vyanden, ten toon
Gaen draegen, en den naem en titels van de doôn
Daer boven spijckeren. Men leit in deze staetsi
Den ongeluckigen Acetes, nu eilaci
Van hoogen ouderdom gebroken, by de straet,

111, 112 *Die aen 't quijnen, en van een maeght den steel ontruckt:* vul aan: *is.*

112 *Gelijck wil schijnen:* neen: *gelijk schijnt;* dat *wil* verlamt hier den geheelen zin.

118—120 *Zoo rijck gewrocht.... van goude bloemen.... dat deze bloemen stijf van gout.... stonden:* men kan bemerken, dat deze vertaling Vondel begon te vervelen.

126 *Te draegen heen* voor *heen te dragen* is zelfs om des rijms wille niet verschoonbaar.

128—130 *Oock vleugelt hy:* enz. Onzuivere constructie, waaruit niemand op kan maken, welke handen eigenlijk gevleugeld worden. Net en duidelijk luidt daarentegen de Proza-vertaling der plaats: *Oock bondt hy hun de handen op den rugh, die hy de schimmen ten lijckoffers wou toezenden.*

135 *Men leit:* hier voor „men *geleidt.*"

Daer hy den boezem heel bedroeft met vuisten slaet,
Met naglen 't aenzicht krabt. Hy zijgt, en valt ter aerde,
Zoo langk gelijck hy is. Hier leiden die bezwaerde
Oock wagens, root bespat met versch Rutulisch bloet.
Zijn lijfpaert Ethon volght met eenen traegen voet,
En onbehangen, schreit, en huilt een vlaegh van traenen,
Die, langs de scheeren droef afdrupplende, elck vermaenen
Tot treuren. Andren treên ten toon met helm, en speer:
Want Turnus in triomf streeck 't ovrigh krijghsgeweer.
Nu volgen hem bedruckt de keurebende, en Frygen,
Tyrrenische overste, en Arkader, heet op 't krijgen,
Met sleepende geweer. Dus trock de staetsi heen.
De mackers nu aldus een stuck vooruit getreên,
Zoo stont Eneas stil, sprack [scheidende te noode]
Met hartlijck zuchten, op het lichaem van den doode:
Wy moeten andren oock, ons in dien bloênden slagh
Ontruckt, beweenen, en betreuren al den dagh.
Manhafte Pallas, zijt in eeuwigheit geprezen,
Gegroet van my. Vaerwel: vaer eeuwigh wel na dezen.
Meer sprack hy niet, en gingk, bedroeft, en treurens moê,
Naer zijne hooge wal, het Troische leger, toe.

Nu quamen'er uit vorst Latinus stadt gezanten
Met tacken van olijf, en blonde vredeplanten,
Om hunne doôn: dat hy de lichaemen in 't velt
Door 't zwaert gesneuvelt, en noch niet in 't graf bestelt,
Toch wederlevren woude, en aen 't gebeent der hunnen,
Gelijck de reden eischt, een eerlijck graf vergunnen:
Want niemant, volgens krijghsgebruick en oorloghsrecht,

140 *Hier leiden die bezwaerde: die bezwaerde,* wat dan nog *die bezwaarden* had moeten zijn, is een ongelukkige rijmlap; want wie worden daar eigenlijk mede bedoeld? wel konden al de volgers van Eneas en van Pallas gezegd worden, van rouw *bezwaard* te zijn; doch *allen* geleidden de wagens niet, en zij, die dit deden, hadden juist geen bijzondere aanspraak op dien titel van *bezwaarden.* 't Lat. zegt eenvoudig: „*men* leidde ook wagens."

142, 143 *Zijn lijfpaert Ethon,* enz.: volgens Plinius is het paard het eenige dier, buiten den mensch, dat tranen van droefheid schreit. Voor 't overige volgt Vergilius hier Homerus na, die ook de paarden van Achilles den dooden Patroclus laat beschreien.

165—170 Hier vinden wij twee slepende regels, wederzijds geflankeerd van rijmen op *echt,* en 't woord *recht* tweemalen voor 't rijm gebezigd, wat stellig afkeuring verdient.

Met overwonnen volck en levenloozen vecht:
Dat vorst Eneas toch beliefde hunne zoonen,
Die hem noch korteling onthaelden, te verschoonen,
De zelve, welcker bloet hy had verzocht ten echt.
De goedertiere vorst vergunt het hun met recht,
En voeght'er dit noch by: Latijnen, wat voor streecken!
Wat snooder avontuur riedt dat gy u zoudt steecken
Zoo diep in dezen krijgh? dat gy, vergeefs beducht,
Ons, die uw vrienden zijn, angstvalligh schuwt en vlught?
Verzoecktge pais voor doôn, die door het krijghslot sneven?
Ick zou gewis den pais niet weigeren die leven
Te gunnen, en waer noit zoo verre in deze wijck
Gekomen, was my niet dees plaets, dit koningkrijck
By nootlot toegeleght. Oock koom ick niet beroven
'sLants ingezeten, neen. De koningk sloot zijn hoven,
En weigerde den gront aen ons Trojaensch geslacht,
Dewijl hy liever steunde op Turnus zwaert en maght.
Maer Turnus had met recht en billijcker zijn leven
In 't vechtperck opgezet. Zoo hy naer pais wil streven,
Den krijgh beslechten met den degen, den Trojaen
Verdrijven uit het lant: hy hoorde schrap te staen,
En tegens my alleen den degen uit te trecken,
Zoo moght hy voor een tijt zijne oude en leven recken,
En Gode en zijne vuist bedancken dat hy leeft.
Nu gaet vry heene, en steeckt, ten dienst van al wat sneeft,
Het lijckhout aen van uw verslage burgerye.
Zoo spreeckt Eneas: zy staen stom aen d'eene zye,
En keeren zwijgende zich om op dit vermaen,
En zien elckanderen met groot verwondren aen.
Toen sprack heer Drances, d'oude, op Turnus fel gebeten,
En die den jongelingk, zoo nijdigh en vermeeten,
Geduurigh haete, en oock verlasterde in het hof:
Trojaensche helt, zoo groot van naem en faem en lof,

173 *Vergeefs beducht:* zonder reden beducht.

176 *Niet weigeren die leven:* ik zou hier, om der duidelijkheids wille, liever, met een kleine variant, lezen: *niet* weigren hun *die leven.*

191 *Uw verslage burgerye:* dit klinkt wat overdreven voor „uw verslagene medeburgers."

195 *Drances, d'oude:* 't is of er een *Drances senior* en *junior* waren. Vondel bedoelt hier eenvoudig: „de oude Drances."

Noch grooter in 't geweer en harnas te beseffen,
Met welck een' lof zal ick u hemelhoogh verheffen?
Verwonder ick my meer om uw rechtvaerdigheit,
Of uw manhaftigheit? wy willen dit bescheit
En dees bejegeninge ons vaderlijcke stede
Verkuntschappen, en met Latinus u in vrede
Verbinden, zoo de tijts gelegenheit den wegh
Wil baenen: Turnus magh, naer eigen overlegh,
In bontgenootschap treên, of, elders zich vereenen.
't Gevaert der vesten, u beschoren, lang voorheenen,
Wort van ons opgebout met lust. Elck zal voortaen
Trojaensch tiras en steen op zijne schouders laên.
Zoo sprack hy, 't wort bestemt van zijn gezantgenooten,
Voor zes paer dagen tijts de stilstant oock besloten,
En onder dezen pais, bemiddelt by verdragh,
Loopt Troische en Latijnist te gader, dagh op dagh,
Heel veiligh in geberghte en bosschen heene en weder:
Daer klinckt de bijl, en hout de reizige esschen neder.
Men houwt den pijnboom om, die steil stont in de lucht.
Men klooft geduurighlijck den eick met boschgerucht,
En beitelen, en voert den geur der cederbladen
En esschen, dat het kraeckt, van boven met de raden.
De vlugge Faem trompet zoo groot een leedt en rou;
De Faem, die Fatium flus melde hoe getrou
Prins Pallas 't velt behielt, quam reede vorst Evander
En 't hof des ouden mans ter oore, voor alle ander.
d'Arkaders streven naer de poort toe, grijpen struick
En lijcktorts, naer het oude en grijze lantgebruick.

199 Versta: die u, nog grooter dan de faam u heeft afgebeeld, door uw wapenfeiten kennen doet.

201, 202 Woorden die meer dan drie lettergrepen lang zijn en op *heid* uitgaan, maken zelden een goed figuur in poëzie, en twee daarvan nevens elkander doen altijd een slechte uitwerking, vooral, wanneer zij, gelijk hier *rechtvaerdigheit* en *manhaftigheit*, een rijmslag teweegbrengen.

212 *De stilstant:* verkieselijker ware hier: „een (wapen) stilstand."

216 *Reizige esschen:* men zou allicht geneigd zijn bij 't eerste woord aan een dwaling van den zetter te denken, als hadde hij *rijzig* in *reizig* veranderd; doch de spelling van dit woord met *ey* of *ei* was vroeger vrij algemeen en ook die o. a. van Kiliaen. Min verkieselijk is zij echter, daar zij aan een wortelwoord *reis* doet denken, terwijl het denkbeeld aan *rijzen,* „stijgen," behouden moet blijven.

Men ziet den ganschen wegh en 't velt van tortslicht blaecken.
De Frijgiaensche schaer bejegentze in 't genaecken,
En schickt zich treurigh by dien jammerenden troep,
Die, daer de vrouwen treên ten hove in, met geroep
Een keel opsteeckt, dat stadt en hof hier van gewagen.
Maer geen is maghtigh, vorst Evander, neêrgeslagen
Van druck en hartewee, te hindren in zijn' vaert.
Hy komt, in 't midden van de troepen, lijckewaert
Gevallen op de baer van Pallas, zonder leven,
En blijft van druck op borst en mont des dooden kleven.
Hy kermt, en weent, en steent met jammerlijck geluit,
En berst in 't ende naeu met deze lijckklaghte uit:
O Pallas, dit's niet dat gy vader gingt beloven,
Maer datge omzichtiger, waer schicht en speeren stoven,
U dragen zoudt in noot en oorelogbskrackeel.
My was niet onbewust hoe overmaghtigh veel
Aenzoetende eerzucht en nieusgierigheit vermoghten
In 't jeughdigh harrenas, en d'allereerste toghten.
Elendigh proefstuck van dien jongling, vroom en eêl.
O harde lessen van mijn nabuurs krijghskrackeel,
Beloften en gebeên, verhoort by geene Goden.
Mijn bedgenoot, gy zijt geluckigh dit ontvloden
In 't sterven, en alleen geluckigh door uw doot,
En blijft uit dit verdriet, waerin ick overschoot:
Ick ick, hier tegens most mijn tijden overleven,
Om na te blijven, als mijn Pallas quam te sneven.
Veel billijcker had my de Rutulier, die 't heir
Des Troischen bontgenoots gevolght was, met geweir
Besprongen, billijcker waer ick de doot gestorven,
En hadde in Pallas plaets deze uitvaert zelf verworven,
Waer t'huis gebroght: doch 'k wijt dit geen Trojaenen, neen,
Noch bontgenootschap, noch mijn gastverbont, voorheen
Gesloten, hant aen hant: dit lot most boven allen

238 *En berst in 't ende naeu,* enz.: de Proza-vertaling heeft, duidelijker: *en naulix berst 'er endelijck de stem uit.*

243 *Aenzoetende eerzucht:* 't epitheton is nieuw en zeer bevallig. De Proza-vertaling heeft *zoete eerzucht.*

254 *Geweir:* waarschijnlijk heeft hier een neuswijze verbeteraar, om 't rijm op *heir* beter te doen hooren, de *ee* van *geweer* in *ei* veranderd. Vondel zelf schrijft nooit *geweir,* waartoe ook geen aanleiding bestaan kon.

258 *Gastverbont:* een zeer goed woord en volkomen wettig van samenstelling.

Mijn' hoogen ouderdom alleen te beurte vallen.
Maer was mijn' zoon dees doot ontijdigh toegeleght,
Zoo doet het my noch wel, dat hy, voor Trojes recht,
En 't innevoeren der Trojaenen in de landen
Van Latium, dus vroegh verviel in vyants handen,
Na dat de Volscen eerst by duizenden in 't velt
Om hals geraeckten. 'k Zal, ô Pallas, brave helt,
Geene andere uitvaert uw geheughnis waerdigh achten
Dan deze, u van den vorst Eneas, de geslachten
Der trotse Frygen, den Tyrreenschen oorloghsraet,
En 't gansch Tyrreensche heir u, in dien droeven staet,
Rechtvaerdigh toegekeurt. Al die gy velde in 't vechten,
En storven van uw hant, vereeren u, en rechten
U zegetekens op wel heerelijck in 't rijck:
En waer, ô Turnus, hy, uw weêrgade, u gelijck
In oude, en tijt, en kracht, gy trotse stont nu mede,
Gelijck een groote staeck in 't harrenas alreede.
Maer ick, rampzaelge man, wat houde ick den Trojaen
En zijn genooten uit den strijt hier ledigh staen?
Gaet heene: gaet, gedenckt uw' koningk dit te melden,
Dat ick, nu Pallas rust in stilte, als andre helden,
Noch tegens mijnen wil in deze weerelt blijf,
Is uit een vaste hoop, geschept uit elck bedrijf
Van vorst Eneas, en zijn dapperheên, verbonden
De wraeck van vader en van zoone, en zijne wonden
Met koning Turnus bloet te paeien, naer zijn maght.
Dit 's 't eenigh heil, dat ick noch van zijn hant verwacht.
Verdiensten, en fortuin, de lust van langer leven
Bekoortme niet, doch 't past my niet hier naer te streven:
Maer 'k wensch dees tijding noch beneden by de doôn,
In 't rijck der schaduwen te brengen aen mijn' zoon.
  De dageraet terwijl komt op, en uit den Oosten
Den sterfelijcken mensch in zijne elende troosten

274—276 De Proza-vertaling heeft: *en waer hy, o Turnus, u in oude en jaren en krachten gelijck, ghy stont nu al mede, als een geweldige staeck, in 't harnas ten toon.* Het is vooral het gemis dezer twee laatste woorden, dat de bovenstaande versregels onduidelijk maakt, zelf eenigszins belachelijk laat klinken. Evander wil te kennen geven, niet dat Turnus als een staak zou staan, maar dat zijn wapenen, als tropee, aan een staak zouden ten toon zijn gesteld.

283 *Verbonden:* gehouden, verplicht.

Met al verquickend licht, dat moeite en zwaericheên
Ter werelt brengt. De vorst Eneas, en met een
Aertswichlaer Tarchon port en drijft de megezellen
De lijckhoutstapels op het boghtigh strant te stellen.
Hier brengt een iegelijck, naer zijner vadren wijs,
Zijn dooden, en de brant wort smoockende in het rijs
Gesteecken met de torts, waerdoor de lucht daer boven
Met eenen mist van roock en smoock hangt toegeschoven.
Zy trocken drywerf, met hun blinckend harrenas
Om 't lijf gegespt, rondom het lijckhout, dat nu was
Ontsteecken. Drywerf reedt de ridderschap te paerde
Om 't droevigh lijckvier, en zy huilde luide. d'Aerde
Besprengt men schreiende met tranen: het geweer
Besprengt men desgelijcks, uit rouwe om dezen heer.
Het krijghstrompetgeklanck en naer geschrey van mannen
Klinckt hemelhoogh. Men worpt, als tot den brant verbannen,
De helmen met hunn' kam, de lemmers, scherp van snê
En roof, Latijnsche volck, na hunne neêrlaegh, mê
Ontweldight, in het vier, oock barrenende wielen,
En toom; een ander schilt en schichten, in 't vernielen
Des snooden vyants, nu een lijckschenckaedje, en eer,
En flus der overleên gedragen krijghsgeweer.
Men slaght'er voor de doôn een menighte van ossen,
En keelt geborstelt zwijn en vee, in beemt en bossen
Gerooft, en dus ten viere en vlammen toegewijt.
Zy gaen hierna op strant hun mackers wijt en zijt
Verbranden, helpen 't half gebrande lijck en beenen
Bewaecken, daer zy, om den heeten aschhoop heenen
Gezeten nauwelijx noch af te trecken zijn,
Voor dat de nacht, met dau geladen, al den schijn
Der zonne dooft, den kloot des hemels, na het draeien
En ommewentelen, met starren komt bezaeien.
d'Onzaelge Latynist is mede midlerwijl
Niet min dan deze in 't werck, om elders, naer den stijl,
Ontelbre lijcken hoogh te stapelen, te slaven

312 volgg. *Een ander,* enz.: lees, als in de Proza-vertaling: *zommigen beuckelaer en heilooze schichten, nu lijckschenckaedjen, te vore het wapentuigh dezer overledenen.*

314 *Der overleên gedragen krijghsgeweer:* min juist, voor: „het krijgsgeweer, door de overledenen gedragen.”

Om zijne doôn ten deele in d'aerde te begraven,
Ten deel te voeren naer den naestgelegen oort;
Of weder naer de stadt te zenden, en hun poort.
Alle overigen, groot in tal, en zwaer te tellen,
En onder een gemengt, zy met hun megezellen
Verbranden ongetelt, en zonder prael en pracht.
Toen blaeckte 't woeste lant alom, by duister nacht,
Van vier by vier om strijt. De derde dagh, aen 't klimmen
Te water uit, verschuift de koele en donckre schimmen,
Wanneer de treurende gebeente en asch gemengt
Uit haeren dootshaert schept, den aschhoop t'zamenbrengt,
In kuilen stopt, en delft het heet gebeente in d'aerde.
Maer 't ysselijckst gedruisch, en daer men meest misbaerde
Van rou, was binnen 't hof, en in Latinus stadt,
Daer moeder, zuster, en schoondochter druckigh zat
En d'ouderlooze wees beschreit in alle hoecken,
Om dien heiloozen krijgh, vol jammeren, te vloecken,
En Turnus huwelijck. Zy willen algelijck
En enckel dat hy zelf, die naer 't Italisch rijck,
Naer d'opperste eere steeckt, dit met den zwaerde rechte,
En met de staele kling het rijxkrackeel beslechte.
De strenge Drances voedt dees stof, daer ieder klaeght,
Betuight dat Turnus slechts alleen wort uitgedaeght,
Alleen in 't perck ge-eischt. Hier kant zich menigh tegen,
En sterckt zijn voorstel met bewijsreên aller wegen,
Die Turnus pleit en zaeck begunstigen, naerdien
De koningin, waerby de jongling is gezien,
Hem onder schaduwe van haer grootachtbaerheden
Beschut: oock houdt de naem en faem den aengestreden
Het hooft op, door zijn zege en dapper krijghsbeleit.
In 't midden van dien brant des oproers komt bescheit
Uit Diomedes stadt en hof door d'afgezanten,

337 volgg. 't Was namelijk de gewoonte, de asch der lijken, twee, hoogstens drie dagen na 't verbranden, te verzamelen.

350 *Betuight:* 't Lat. heeft wel *testatur,* maar ik geloof, dat men dit woord hier meer moet opvatten in den zin van „verklaart, houdt vol."

355 *Haer grootachtbaerheden:* de uitdrukking, en nog wel in 't meerv., klinkt vrij zonderling, nu er van een vrouw gesproken wordt, en te eerder had zij door een meer gepaste moeten vervangen worden, omdat zij vs. 362 nogmaals voorkomt. 't Lat. heeft alleen *nomen.*

Die, met een droeve maer gekeert naer deze kanten,
Verkuntschappen dat, met zoo groot een' arrebeit
En kosten des gezants, en zijn grootachtbaerheit,
Gansch niet is uitgerecht: dat ernstige gebeden,
Schenckaedjen nochte gout hen konden overreden:
Dat vry de Latijnist om bystant elders heen
Magh trecken, of met Troische in paisgenootschap treên.
Latinus zelf bezwijckt hier door, van grooten rouwe.
De gramschap van de Goôn, de graven der landouwe,
Noch versch voor zijn gezicht, waerschuwen hem met kracht
Dat vorst Eneas door een openbaere maght
Des hemels in het rijck geroepen wort van buiten,
En niet dan met bederf der landen zy te stuiten,
Dies hy den hoogen raet en treflijcksten ten hoof
Verdaghvaert. Men vergaêrde, en wegh en heirbaen stoof
En grimmelde van al die zich ten hove spoedden.
Het koningklijcke hooft zit in den ring der vroeden
Zwaermoedighlijck, als outste en eerste van den staet,
En al wat scepter voert, gebiedende in den raet
Dat d'afgezanten, uit de stadt van Etolye
Gekeert, verkuntschappen, van vore af, op een rye,
Tot achter toe, wat troost wat antwoort zy van daer
Ten hove brengen. Al de raetzael luistert naer
Hun antwoort. Venulus hief aen, op 't hoogh begeeren
Gehoorzaem, in den raet aldus te redeneeren:
  Wy zagen Diomeed, ô brave burgery,
En 't leger van den Grieck, en leidden vranck en vry
Den wegh af zonder leedt. De krijghsvorst gaf ons allen
Die hant, door wiens gewelt out Troje leght gevallen.
De helt, die den Gargaen veroverde, zoo stout,
Heeft in Apulie nu Argyrip gebout,
En naer zijn volck genoemt. Na dat wy binnen stonden,
En toegestaen wiert dat Latinus afgezonden'
Hunn' last ontvouwen, daer zy tegenwoordigh staen,
Zoo boden wy vooreerst hun ons schenckaedjen aen,
En meldden onzen naem, en lant: wie ons besprongen:
Wat reên en oirzaeck ons zoo wijt naer Arpos drongen.
Hy hoort aendachtigh toe, en antwoort heusch en zacht:
Geluckigh overout Ausoniaensch geslacht,
In Godt Saturnus rijck ter goeder tijt geboren,

Wat blintheit port u uw' gerusten staet te stooren,
Uitheemschen oorlogh aen te zeggen, zonder noot.
Zoo menigh als'er van den degen overschoot.
Na dat hy Ilium schoffeerde met den degen,
[Ick sla nu over wat, toen Troje was belegen,
Men onder Priams muur bezuurde, en wat al volck
Vliet Simois versmoort en wentelt in zijn kolck,]
Altzamen mosten wy, verstooten van onze erven,
Afgrijsselijck gestraft, de weerelt ommezwerven,
En elck zijn schellemstuck zoo dier ontgelden, dat
Zich Priaem zelf om 't leet der uitgeroide stadt
Ontfermen zou. Dat weet het al te gruwzaem wrockend
En droevigh onweêr, van Minerve ons vloot berockent.
Dat weet d'Eubeesche rots, Kafareus, dol van wraeck.
Wy zworven, na dien krijgh en oorlogh, raeu van smaeck,
De kust om, elck zijns weeghs. In droeve ballingschappen
Liet Menelaüs, zoon van Atreus, zijne stappen
Aen Proteus pylers staen. Ulysses, schalck en ergh,
Zagh 't zaet der reuzen, en den altijt gloênden bergh.
Hoe kan ick Pyrrus rijck en zijn gebiet vergeeten?
't Hof van Idomeneus, verwoest en omgesmeeten?
Of Lokren, neêrgezet op 't Libyaensche strant?
De Grieksche veltheer zelf quam onvoorziens van kant,
Zoo ras hy zijnen voet op Argos drempel zette,
Vermoort van zijn gemael, eene eerelooze smette.
Een overspeeler, die 't Myceensche hofbed schon,
Bezit den stoel van hem, die Asie overwon.
Zal ick verhaelen hoe de Goden my benijdden
In 't vaderlijcke hof te landen, na het strijden,
Het schoone Kalydon, en mijn gemael te zien?
Nu volgen ons, hoe schuw wy d'ongelucken vliên,
Godts wonderspoocken na, onmogelijck t'ontrennen:
En mijn verlore maets, gesteegen met hun pennen
Ten hemel door de lucht, veranderden gezwint
In vogels, zweven langs de stroomen in den wint,
[O ysselijcke straf en krijghsplaegh van de mijnen!]
En huilen zoo bedruckt van hartewee en pijnen,

425 *Een overspeeler:* Egisthus.
429 *Gemael:* zie over dit woord, dat uit zijn aard van beide geslachten is en hier voor „huisvrouw" staat, HUYDECOPER, *Proeve,* III, bl. 306.

Dat klip en steenrots hierop weêrgalmt van 't gesteen.
Ick zagh al boven 't hooft zoo groote zwaerigheên,
Na dat ick zinnelooze onsterfelijcken deerde,
En Venus taisterde, en met een quetsuur schoffeerde.
Neen zeker, wickelt my in zulck een' oorlogh niet.
Oock heb ick, na den val van Troje, en hun verdriet,
Geen strijt met Troischen meer, noch wil hun leedt gedencken,
Noch my verheugen in hun rampen. Dees geschencken,
Ons uit uw vaderlant dus verre megebroght,
Bestelt Eneas. Ick, zoo veel mijn moedt vermoght,
Stont tegens hem gespitst, heb met dees hant gevochten:
Gelooft my, die 't beproefde, en geenen onverzochten,
Hoe trots hy met den schilt elck toevloogh, fors en stijf:
Met welck een dwarling hy de speeren schoot in 't lijf.
Hadde Ida zulck een paer doorluchtigen gedraegen,
De Frijgh had Inachus in Griecken opgeslagen,
En Griecken zat in rouwe, om 't keeren van de kans.
Helt Hektor en de vorst Eneas, Trojes schans
En borstweer, hielden lang 't belegh voor Troje draegende,
En stuitten 't Griecksch geluk, hen tien jaer slaende en jagende;
Twee evenmoedigh, beide in 't harnas even sterck,
Doch geen godtvruchter dan Eneas in de kerck.
Laetze, op wat wijze dit geschiên kan, zich bevreden,
En, kan het zijn, in pais en bontgenootschap treden:
Maer heirspits tegens heir te wagen, wacht u dat.
Nu hebtge, ô groote vorst der vorsten, dit gevat,
Oock d'antwoort klaer gehoort uit Diomedes stoelen,
En wat de Griecken van dien zwaeren krijgh gevoelen.
  Zoo dra de rijcksraet van Ausonie uit den mont

444, 445 *Dees geschencken bestelt Eneas:* d. i.: „bestelt (bezorgt) aan Eneas deze geschenken."

448 *En geenen onverzochten:* lees: „en geloof niet (sla geen geloof aan) hen, die 't niet *verzocht* (d. i.: beproefd) hebben."

452 Versta: de Trojanen waren in Griekenland zelf het kroost van Inachus (de Grieken) op 't lijf gekomen.

458 *In de kerck:* met dezen gekken rijmlap maakt Vondel Eneas tot een vroom katholiek, die zijn „kerkplichten" naar behooren waarneemt.

459 *Zich bevreden:* min gewoon, voor „vrede sluiten," of *in bontgenootschap treden,* als de Proza-vertaling heeft.

461 *Wacht u dat:* min gewone variatie van „wacht u *des*, of *daarvoor*."

Der afgezanten dit nu duidelijck verstont,
Begonnenze eveneens te morren, en te mompelen,
Als waterstroomen, die hun killen overrompelen,
Op steenen stuiten, die den stroom zijn' vollen vaert
Beletten, en gestopt den kant benedenwaert
Vast schuuren, langs den boort des oevers nedersnorren.
Zoo ras 't ontroerde brein van mompelen en morren
Een poos bedaert, elck zwijght, heft uit den hoogen troon
De koning aen, na dat hy eerst de goede Goôn
Om hulp bidt, daer zich 't volck in noot op magh verlaeten:
  Latijnen, 'k wenschte wel, en 't zoude ons mogen baeten,
Dat gy te vore staet gemaeckt had van den staet,
En niet op zulck een tijt het rijck en zijnen raet
Verdaghvaerde, als de muur omringt is, en belegen.
O burgers, het geslacht der Goden is ons tegen,
En wy bevechten al t'ontijdigh zulcke mans,
Die onverwinbaer zijn, en door geene oorloghskans
Te matten, en, hoewel zy overwonnen leggen,
Geen zwaert opsteecken, maer den vyant noch ontzeggen.
Zoo gy uw hoop noch zet, en uw vertrouwen bout
Op dit Etolisch bloet, in 't vechten brusk en stout:
Ick bidde u, zet dat vry geheel uit uw gedachten,
En elck zie naerstigh toe, en leer' zich zelven wachten.
Maer in hoe groot een' last wy steecken; hoe het al
Waer op men steunde ons nu ontzackt in dit geval,
En waer de gansche Staet in 't ende is toe vervallen,
Dat zien uwe oogen, en gy kunt het mercklijck allen
Met handen tasten: doch ick wijte deze schult
Nu niemant niet. Men heeft met wijsheit en gedult
Alreede in 't werck gestelt al wat men aen kon vangen,
De gansche maght des rijcks aen eenen slagh gehangen.
Nu geef ick u in 't kort mijn inzicht te verstaen,
En hoe het by my leght, dies hoort aendachtigh aen.
'k Heb by den Tyberstroom, de lantgrens van Tuskaenen,
Een overout gebiet, bewoont van onderdaenen,
Het welck zich westwaert streckt tot aen Sicilje toe.

477 *Dat gy te vore staet gemaeckt had van den staet:* waarom heeft Vondel, in plaats van met het woord *staat* te spelen, hier niet geschreven:

Dat gy eerst overlegh *gemaeckt had van den staet?*

Zoo staat er ongeveer — en beter — in de Proza-vertaling.

Aurunck en Rutulier beploeght het, nimmer moe,
Bezaeit de barre rots, beweit de schraele kruinen.
Men gunn' dit lantschap, hoogh geberghte, velt, en duinen,
Van pijnbosch overgroeit, den Troischen by verdragh,
En sluit' verbont met hun, zoo billijck als men magh,
En roepe hen in 't rijck, als trouwe rijcksgenooten.
Zy slaen zich daer ter neêr, en bouwen steên, en sloten:
Is hun begeerte en treck zoo groot tot dit gebiet.
Doch willenze elders heen: zoo hun begeerte ziet
Naer ander lant, en volck: en kunnenze endtlijck scheiden
Van onzen gront, zoo laet ons hun een vloot bereiden
Van twintigh schepen, al van 't Italjaensche hout;
Oock grooter tal, indien de Troische zich betrout
Zoo veele kielen met zijn eigen volck te mannen.
Al 't hout leght aen den stroom. Zy mogen t'zamenspannen,
En vorderen zoo veel en zulck een vaertuigh, dat
Hun dienen kan. Laet ons hun arbeitsvolck, en schat,
En gelt, en timmerliên bestellen, en hierboven
Zent hun gezanten toe, de bloem uit onze hoven,
Van al 't Latijnsche bloet, en hondert hoofden sterck,
Die, met den vredetack, onze inzicht in het werck
Gaen stellen, onzen wil ontdecken, ons vereenen,
En hun schenckadiën van gout en elpenbeenen
Vereeren, boven dat een' hoogen wagentroon,
En koningklijcken rock, cieraden van de kroon.
Beraetslaeght u, zoo veel den rijcke zijn genegen,
En hanthaeft onzen staet, te jammerlijck verlegen.
Toen stont heer Drances op, en broght zijn inzicht voort,
De zelve, die doorgaens, verbittert, en gestoort,
En aengehitst van Nijt, een helsche vloeckverwante,
Zich tegens Turnus eer met slimme treken kante.
Hy was van middelen heel rijck, oock wel bespraeckt,
Doch koel ten ooreloge, een raetsheer, noit gelaeckt,
Een stoockebrant, heel trots op moeders stam, en zegen,
Onzeker uit wat stam hy sproot van vaders wegen.

514, 515 *Indien,* enz.: de Proza-vertaling heeft eenvoudig: *indien zy meer mannen kunnen.*

525 *Een hoogen wagentroon:* de *sella Curulis.*

534 *Noit gelaeckt:* deze rijmlap staat eenigszins in tweespraak met de benaming van *stoockebrant,* die onmiddellijk volgt.

Dees rijst hier op, verzwaert vermeert den bittren haet,
Dien ieder Turnus droegh, aldus in dezen raet:
Gy vraeght, genadighste heer koning, uw getrouwen
Om raet in eene zaeck, die niemant hoeft t'ontvouwen
Met zijne uitleggingen, en geensins duister is.
Zy weeten al te wel wat tot behoudenis
Der burgren wort vereischt, doch houden dit noch binnen.
Hy geve ons vryheit om te spreecken, dit t'ontginnen,
En laet' zijn hoovaerdy en opgeblazenheit
Eens vaeren, door wiens drift en jammerlijck beleit
En zijdegangen, [ick zal 't zeggen onverlegen,
Al dreight hy my den doot met zijnen trotsen degen,]
Wy zoo veel lichten van krijghsoversten gebluscht
En al de stadt in rou zien zitten, en ontrust:
Terwijl hy raet weet om met vlughten zich te bergen,
En niet ontziet het heir des Frygiaens te tergen,
Den hemel met geweer en wapenen braveert.
O allerbraefste vorst, die noch de Troischen eert,
Voegh liever noch een gaef by alle dees geschencken,
Waermê gy dien Dardaen wilt eeren, en bedencken,
Bestee, ô vader, nu uw pant, uw dochter vry,
Oock zonder vreeze voor gewelt en vyandy,
Aen dezen braven zoon en schoonzoon uit ten echte,
Gelijck hy waerdigh is, en sterck, als een oprechte,
Dien pais door een verdragh, en eeuwigh vreverbont.
Of zijn de harten en gemoeden dus gewont
Van schrick voor Turnus, laet ons zelfs hem liever smeecken,
Den noot vertoonen, 't hart van dien versteenden breecken.
Hy geef' zijn eigen recht den koningk voor dees tijt,
En schelde deze schult den vaderlande quijt.
O gy, die d'oirzaeck zijt, en 't hooft van alle plaegen,
En Latiums bederf, waertoe den burger jaegen,
Die dus elendigh is, in merckelijck gevaer
Zoo bloedigh, reis op reis? ô Turnus, hoor ons maer:
In oorloge is geen heil: wy bidden u om vrede,

544 *Hy geve,* enz.: versta: „hij, door wiens drift," enz. — zie vs. 546 — „geve ons vrijheid," enz.

558 *Vyandy:* ik herinner mij niet, dit woord elders te hebben aangetroffen. 't Is intusschen te verdedigen, voor zooverre men ook *veinzerij, minnerij, dwinglandij* zegt; doch 't is niet in gebruik gebleven.

Om 't eene onschenbre pant van vre. Dat 's al ons bede.
Ick, die zoo gy u zelf laet voorstaen, u beny,
[Waeraen ick my niet stoor,] ben d'eerste uit deze ry,
Die u ootmoedigh bidde: ontfarm der onderzaeten,
Ontfarm u om uw volck. Legh af den trots van staeten
En stamme: en naerdemael gy dus wert voortgejaeght,
Zoo ga vry heene. Al doôn en bloet genoegh beklaeght:
Al lant genoegh verwoest: of zoecktge d'eer door smarte,
En steeckt dat hart in u: gaet u de bruit ter harte,
En bruitschat van het hof, zoo waegh het: tree in 't zant:
Bejegen uw party, den degen in de hant.
Wy, een verachte hoop, ja trouwen uwe slaven,
Onwaerdigh 't lijckbeklagh, onwaerdiger begraven,
Die zullen sneuvelen op 't velt, den haet ten buit,
Om Turnus in het hof te helpen aen zijn bruit.
Maer hebtge zoo veel harts, een' druppel bloets, gekomen
Van vaders bloet en deught, zoo zie, op 't spoor der vroomen,
Hem onder d'oogen, die u uitdaeght in het velt.
Dees rede terghde dien verbolgen oorloghshelt.
Hy zuchte, en borst in 't endt dus uit, om lucht te scheppen:
Wanneer het tijt is om de handen flux te reppen,
Dan weet gy, Drances, breet te weiden met de tong,
Zijt d'eerste, daer de noot den raet te raede dwong
Te komen: doch men moet geen hof alleen stoffeeren
Met klanck van woorden, die geen stoffery ontbeeren,
Wanneer men veiligh zit, terwijl de muur en wal
De vyant keert, de graft, noch vry van stormgeschal,
Niet overloopt van 't bloet der burgren en soldaeten:
Dies raes, ô Drances, raes, en donder, uitgelaeten
Met uw welspreeckenheit, gelijckge zijt gewoon:
Stel mijn bloohartigheit wel degelijck ten toon,
Wanneerge met uw vuist de Troischen hebt by hoopen
Verslagen, en het velt in 's vyants bloet verzopen,
Met zegenrijcken roof getekent hebt als wy.

583—586 Drances spreekt hier ironisch, wat in de Proza-vertaling beter is uitgedrukt, waar men niet *trouwen* (trouwens) maar *quansuis* leest. De bedoeling is: „wij worden maar als een nietswaardige hoop beschouwd, goed genoeg om, door onzen dood, Turnus aan zijn bruid te helpen."

584 *Onwaerdiger begraven:* nog minder waard, begraven te worden.

596 *Woorden, die geen stoffery ontbeeren:* hoogdravende woorden.

De proeve wat een helt vermagh, die staet u vry:
Men zoeck' de vyanden niet verre uit dit geweste:
Zy staen rondom en langs en dicht voor deze veste.
Belieft het u dat wy uitvallen, nu terstont?
Wat sammeltge? of zult gy geduurigh met den mont
En tonge vechten, en den Frijgh uw hielen toonen?
Ick voorgejaeght? wie kan met recht mijn vroomheit hoonen,
Verwijten, dat ick ben met schande voorgevloôn,
Die den gezwollen stroom des Tybers noch vol doôn
Zal zien, en van het bloet der Troischen overvloeien,
Evanders hof geheel instorten, onder 't bloeien
Van zijnen ouden stam, d'Arkaders van hun hooft
Geweer en wapenen geplondert en berooft?
Zoo hebben Bitias noch Pander, daerze stonden
Ten schrick, noch duizenden van andren my bevonden,
Die ick zeeghaftigh, in den kringk van 's vyants wal,
Op eenen dagh voor 's hants in 't leger broght ten val,
En naer den Tarter zondt. Is nu in 't oorelogen
Geen heil? kranckzinnige, verhef 't uitheemsch vermogen:
Trompet dit den Dardaen en uws gelijcken voor,
En vaer vry voort, om 't lant op dit verbaesde spoor
t'Ontrusten, en alom in rep en roer te zetten,
De maght des volcks, dat zich nu tweewerf liet verpletten,
In top te voeren, en, ten ondienst van 't gemeen,
Latinus wapens laegh te zetten by elck een.
Nu sidderen alree de Myrmidonsche heeren,
Voor 't Frygiaensche zwaert. Nu siddren de geweeren
Van Diomedes en Achilles van Laris,
En d'Aufidus te rugh vlught van ontsteltenis
Voor 't Adriatisch meer, met zijnen stroom, en vloeden:
Ock als dees schelm, doortrapt in 't veinzen, de gemoeden
Der tegenwoordigen misleit met eenen glimp
Van zijn bloohartigheit, als of ick 't hem ten schimp
Moght rekenen, zoo hy zich tegens my durf zetten,
Dan wort zijn boosheit meer ontmont door dit blancketten.
Maer zijt niet eens bezorght: ick schende om deze smart
Mijn handen niet aen u, noch zal dat bloode hart,

634 *d'Aufidus:* de Ofanto, een rivier van Apulië, die zich in de Adriatische Zee uitstort.

[Leef lang genoegh,] zoo brusk u uit den boezem rucken.
O vooght en vader, wien de rijckselenden drucken,
Nu keere ick my naer u, en uwen wijzen raet.
Indien gy geene hoop noch heil voor dezen staet
In onze wapens stelt: indienwe zoo verlegen,
Van noothulp gansch ontbloot, en met des vyants degen
Maer eens den rugh te biên, geplet zijn, man voor man,
Oock zonder dat de kans des oorloghs keeren kan;
Zoo laet ons vry van zelf de wapens nederleggen,
Om vrede bidden, en aen 's vyants eigen zeggen
't Geschil verblijven: schoon [och of onze oorloghsjeught
Een luttel overschoot van onzer vadren deught,]
Ick hem geluckigh acht, die eerlijck quam te sneven,
En, om het minste van ons leet niet t'overleven,
Als een vroom krijghshelt, 't gras met zijne tanden beet.
Maer schieten middelen, en jonge gasten, reedt
Te vechten, en noch noit in 't velt gebruickt tot heden,
Noch over, hulp en volck van d'Italjaensche steden,
En staet den Troischen oock hun eere dier genoegh,
En op veel bloets, [want hun verlies in 't slaen bedroegh
Niet luttel, en de storm, die ons dees staetplaegh kraeide,
Niet zachter over hunne als onze hoofden waeide;]
Waerom bezwijcken wy zoo schendigh in de poort
Des oorloghs? waerom schrickt ons hart, eer 't oorlogh hoort
Trompetten? dickwijl keert de tijt ten lange leste
Door zijn verandering de zaecken noch ten beste.
Het weiflende avontuur bedroogh'er veel voorheen,
Holp ongeluckigen uit voetzant op de been.
Ontzeggen Arpen en Etolischen onslieden
In dees gevaerlijckheên en noot de hant te bieden?
Dat weigren Messap, noch Tolumnius gebiet,
Dat maghtigh is en sterck, noch zoo veel volcken niet,
En oversten, ons van hun zijde toegezonden:
Oock zal geen kleinen prijs gebeuren, die verstonden
Door 't Laurentijnsche lant en Latium met een
In 's konings eedt en in Latinus dienst te treên.
Nu is'er noch Kamille, een van de braefste loten
En telgen, uit den stam der Volscen voortgesproten,
Die brave ruiters voert, en benden, noit vermoeit
Ten ooreloge, een volck dat in zijn harnas groeit.

Indien de Troischen my alleen in 't vechtperck daegen,
In 't strenge lijfgevecht, en is het uw behaegen,
En sta ick dezen staet zoo haetigh in het licht:
Noch is de zege my zoo vreemt niet, dat ick zwicht,
En weigere op die hoop een luttel te bezoecken.
Ick zal'er oock met moedt op aentreên, my verkloecken,
Al waer't de groote Achil: al schoot hy 't harnas aen,
Gesmeet met d'eige vuist van wapengodt Vulkaen.
Ick Turnus, die in moedt voor geene aelouden wijcke,
Geef gansch gewilligh u, en voor 't Latijnsche rijcke,
En voor Latinus, dien ick mijn' schoonvader acht,
Mijn lijf en leven nu ten beste uit al mijn maght.
Eischt vorst Eneas my alleen uit door zijn boden:
Dat zoeck ick. Spruit dit uit de gramschap van de Goden:
Geen Drances boet dit met den hals, noch draeght dien last.
Is aen dit lijfgevecht oock eer en voordeel vast:
Hy strijckt hier geenen prijs, noch lof noch eergeschencken.
  Terwijl zy onderling, in zaecken van bedencken,
Zich met elckanderen hierover vast beraên,
Ruckt vorst Eneas met zijn heirkracht op hen aen.
Een bode komt het hof des konings innestreven
Met een verbaest gerucht, en zet, daerze allen beven,
De straeten overendt: dat al het Troisch gewelt,
En der Tyrreenen maght den Tyber af door 't velt
In haer slaghorden breet en moedigh neêr komt zacken.
De harten datelijck in onrust aen 't verzwacken,
En 's volcks gemoeden, voort van gramschap aengeport,
Aen 't hollen. Ieder grijpt, ten oorloge uitgestort,
Terstont de wapens aen. Bedruckten slaen aen 't weenen.
De heeren mompelen. Dit gaf by groote, en kleenen,
En out en jong door al Latinus stadt, eerst stil,
Een ysselijck geschrey, en ongelijck geschil:
Gelijck men by geval in 't hooge woudt, vol blâren,
Ontelbre vogels dicht te zamen ziet vergaêren:
Of heesche zwaenen, by den visscherijcken vliet

687 *Bezoecken:* beproeven, onderstaan.

693 *Schoonvader:* een dactylus, gelijk dit woord is, behoort nimmer in een Alexandrijn gebezigd te worden, tenzij om dien aan te vangen.

712 *By groote, en kleenen:* hier moest al ware 't maar omdat *kleenen* een *n* aan 't slot heeft, *grooten* staan.

Paduse, en 't quaeckend meer, dat naer zijne oevers schiet,
Een schor geluit hoort slaen. Getrouwe burgeryen,
Zeght Turnus, wien dit dient, dit zijn de rechte tyen:
Vergaêrt den raet by een, en, zittende in den raet,
Vermaent hen tot den vre, tot heil van dezen staet:
Zy rucken vast in 't rijck gewapent, van alle oorden.
Zoo spreeckt hy tegens hen, en, zonder langer woorden,
Ruckt voort, en geeft zich ras ten hove uit in de stadt.
Volusus, zeght hy, voort: gebie de Volscen dat
Zy flux zich wapenen: de Rutuliers geroepen,
En voerze rustigh aen: Messapus, gy uw troepen,
Gy Koras, uwen broêr, en uwe ruitery
Gewapent: dat men voort om strijt naer buiten ty'.
Een deel bezette flux de toepaên naer de vesten,
En mann' de torens ras. Dat d'ovrige opgepresten
In 't volle krijghsgeweer my volgen, en mijn' last,
Daer ick hen voeren wil. De gansche stadt loopt vast
Naer d'oude muuren toe. Latinus laet de raeden
En aengevangen raet, met 's rijx bewint beladen,
En stelt, beroert van geest, dien zwaeren handel uit,
Beschuldight menighmael zich zelven, die de bruit
Den Trojer, zonder zijn party of haet te schroomen,
Niet toestont, hem niet heeft ten schoonzoon aengenomen,
En vorst Eneas blijde ontfangen in zijn hof.
Veele andren graven voor de poorten in het stof,
Of voeren steenen aen, en afgehouwe staecken.
De schorre krijghsklaeroen blaest nu met stijve kaecken
Het bloedige oorlogh in. De joffers overal
En jonge knaep door een omringen poort, en wal.
De jongste noot verdaeght de stadt, en haer getrouwen.
Oock wort de koningin, met eenen sleep van vrouwen,
Naer d'oude kerck gevoert, Minerves hoogh gesticht,
Om offergaven haer te wijden naer den plicht.
Lavinie, de maeght, de bron der zwaericheden,
Gaet aen haer moeders zijde, en slaet met zuivre zeden
Haer blaeckende gezicht en oogen naer beneên.
De vrouwen volgen met een jammerlijck gesteen,
Bewieroocken de kerck, en storten haer gebeden
Ootmoedigh uit in 't koor, by trappen op te treden:

718 *Paduse:* vroeger een der monden van den *Padus* of *Po,* nu verzand.

O Pallas, strijtbre maeght, en ooreloghsvooghdin,
Verbryzel met uw hant, uit eenen straffen zin,
Het Frygiaensch geweer, en vel, naer zijne waerde,
Dien straeteschender voor ons hooge poort ter aerde.
De dolle Turnus rust zich trots ten oorloge uit.
't Rutulisch pansser, ruw van staele schubben, sluit
Om zijne borst. Hy heeft de laerzen aengeschoten,
Maer voert den helm noch niet. Zoo quam hy aengestooten,
Van 't koningklijcke slot, en schitterde van gout,
Den degen op de zijde, en rant den vyant stout
In zijnen geest al aen: gelijck een paert, na'et recken,
Den halster quijt wort, en eens losbreeckt, na lang trecken,
En vry en vranck en los, ten stalle uit, ruimte kiest,
En velt, en lucht, of in de weide streeft, en brieseht
Naer een' hoop merriën; of, om zich weêr te baden,
Te wedt gaet, als het plagh, het hooft, nu onbeladen,
Om hoogh steeckt in de lucht, en steigert, brieseht, en tiert,
Dat over neck en schoft de mane heenezwiert.
Kamil, verzelschapt met de Volscen, haere bende,
Bejegent hem, daer hy haer vierigh tegenrende.
De koningin springt zelf van 't paert af in de poort,
En al de troep, die haer geleiden komt, stijght voort
Van 't paert af, als mevrou, die dus heeft aengeheven:
Indien een krijghsheldin, die vroom is en bedreven,
Zich op haer eige deught met recht betrouwen magh,
Zoo hebbe ick 't hart, beloof, ô Turnus, dezen dagh
Eneas ruitery in 't velt het hooft te bieden,
Alleen de ruiters der Tyrreenen te bespieden,
t'Ontmoeten op het spits: vergunme heden d'eer
Dat ick den eersten torn, tot heil en tegenweer,
Magh uitstaen met mijn volck. Hou gy, den staet ten beste,
U met uw voetvolck voor de stadt, en ons steveste.
De koning Turnus ziet de dappre maeght eens aen,
En zeght: ô eere van d'Italische oorloghsvaen,
O maeght, hoe zal ick u bedancken, of vergelden?
Maer laet ons [naerdemael uw moedt, ô licht der helden,

760 *Straeteschender* voor *straatschender* is evenmin goed te keuren als *huizebreker, struikeroover, houtehakker, disschegenoot,* enz. 't zou wezen.

767—774 *Gelijck een paert,* enz.: Deze beschrijving is fraai overgebracht, gelijk over 't geheel dit Elfde Boek een der best berijmde is.

Voor geen gevaeren zwicht,] dit stuck gelijckerhant
Beginnen. De Trojaen Eneas heeft, om 't lant
Gansch af te loopen, eer wy schrap geraecken konden,
De licht gewapenden te paert vooruit gezonden,
Naer zijn voortvaerenheit: gelijck de Faem, en spiên,
Op kuntschap uitgestiert, ons mondeling bediên.
Hy zelf komt met zijn volck, langs ongebaende plecken,
Den steilen bergh op, en naer deze muuren trecken.
Mijn wit is hem een laegh te leggen op het padt,
Dat door het berghbosch loopt; den tweesprongk, naer [de stadt,
Met mijn gewapenden in 't heimlijck te bezetten.
Pas daer met alle uw maght te houden, scherp te letten,
En neem de ruiters van Tyrreene daer gewis.
Messaep, de dappere en Latijnsche ruiter, is
Gereedt, met al den troep der Tiburtijnsche grooten
En oversten, om voort met u dat heen te stooten.
Ick stel 't beleit aen u. Zoo spreeckt hy op dees plaets,
Vermaent Messapus, en alle oversten zijn maets,
Tot dezen aenslagh aen met zulck eene krijghsmans rede,
En spoede naer de maght des vyants met zijn schrede.
Op eenen omwegh, krom en boghtigh, leght een dal,
Dat doncker is, bequaem om hier van overal,
Gewapent en bedeckt, den vyant te belaegen.
Het schuilt van wederzijde in ruighte en dichte haegen.
Een smalle voetwegh, al te naeu voor 's gangers treên,
En quade toegangk loopt in schaduw derwaert heen.
Om hoogh, en op de kruin des berghs, die, vry van hinder,
Een open uitzicht heeft alom, van hier en ginder,
Leght eene vlackte, noch by weinigen bekent,
En veiligh om gerust te schuilen daer omtrent;
Het zy 't u lust van hier, ter rechte of slincke zijde,
Een' aen te tornen, eer hy 't ongeval vermyde;
Of van den bergh een' op te komen, sterck en stijf,

808 *Dat heen te stooten:* dien weg op te trekken.

812 *En spoede:* lees, duidelijkheidshalve, *en spoedt.*

817 *Ganger:* een woord, dikwerf in samenstellingen (*voorganqer, lediggangei,* enz.) gebezigd, maar zelden alleen.

821 *Aen te tornen:* hier vinden wij de beteekenis van 't meermalen voorkomende *torn,* voor „hevige aanval," in 't w.w. terug.

En steenen van om hoogh te wentelen op 't lijf.
De jongelingk begeeft, door hem bekende wegen,
Zich derwaert, en bezet de plaets, hem wel gelegen,
En legert zich in 't bosch, dat naer is, tot den strijt.
  Diaen, Latonaes telgh en kroost, heeft midlertijt
Uit haeren hoogen kreits, toen Opis aengesproken,
Weemoedigh, en bedruckt. Zy was eerst opgeloocken,
Een vlugge gezellin van haer' gewijden stoet,
En maeghdelijken sleep. Diaen zeght, kleen van moedt:
O maeght, Kamille, ons lief en waert uit haer natuure,
Aenvaert ons krijghsgeweer, helaes, ter quaeder uure,
En rijdt naer dezen slagh, daer 't wis haer gelden zal.
De hartelijcke treck, waermede ick boven al
Haer in mijn harte omhelze, is my niet aengekomen
Zoo korts, maer al van outs. Toen Metabus most schroomen,
Door nijt en stercker maght uit zijn gebiet gejaeght,
En overoude stadt Privern, nam hy dees maeght,
Noch kleen, en slechts een kint, in droeve ballingschappen,
Tot zijn gezelschap mede, en vloot met zuure stappen,
Door 't barnen van 't gevecht, en hiet het kint Kamil,
Haer moeders naem Kasmil verminckt. Hy vlughte stil,
Met dit onnozel wicht in zijnen schoot verlegen,
Heel verr' naer bosch, en bergh, langs onbewoonde wegen,
De Volscen vloogen met hun krijghsvolck heene en weêr,
Afgrijsselijck door 't velt, en schooten meer en meer
Van alle kanten hem met pijlen naer de lenden.
Zie midden in zijn vlught liep toen aen allen enden,
De lantstroom d'Amazeen vast over, dat de kant
Des oevers schuimde, en spoelde alom op 't vlacke lant;
Met zulck een regen quam de hemel uit te bersten.

829 *In 't bosch, dat naer is:* niet: „in 't *nabij*gelegen bosch," maar: „in 't *nare* (onveilige) bosch." 't Lat. heeft: *silvis insedit iniquis.*

830 *Telgh en kroost:* een pleonasmus, tenzij men hier *kroost* in den zin van „evenbeeld" neme, in welken zin het ons herhaaldelijk is voorgekomen.

831 *Opis:* hier als eene van Diana's nymfen voorgesteld, wordt somwijlen met die Godin vereenzelvigd.

834 *Kleen van moedt: weemoedig,* zegt de Proza-vertaling, doch dit woord kwam reeds in vs. 832 voor.

835, 836 Lees: „o maagd („Opis"), Camille die ons lief is, wapent zich," enz.

840 *Metabus:* een koning der Volscen, evenals Mesentius om zijn geweldenarijen door zijn volk uitgedreven.

De man bereit zich, daer hem lijfsgevaeren persten,
Om naer den andren kant te zwemmen, snel en vlugh:
Maer och 't onnozel kint houdt hem een poos te rugh,
Om 't bergen van dit pack bekommert, en beladen.
Hy raetslaeghde al zijn best, toen schoot, na kort beraeden,
Dees vont hem nauwelijx in zijn ontroert verstant.
De krijghsman by geval droegh in zijn stercke hant
Een' vreesselijcken schicht van eicken hout, vol quasten,
Heel dicht, en hardt gewrocht. Hy bint het kint in basten,
Geknoopt om 't ruige korck, daer 't in gewonden lagh,
En hecht het midden aen de speer, zoo vast hy magh.
Toen schrap met zijnen arm gestaen, en, in het draeien,
Gereet om over stroom dit pack en 't kint te zwaeien,
Riep hy den hemel aen: ô goedertiere maeght,
Diane, dochter van Latone, wien 't behaeght
In 't bosch te jaegen, uit een lust tot boom en lover,
De vader geeft u dees tot eene dienstmaeght over,
Die, eerst aen uwen schicht gehecht, nu schreit en zucht,
En haeren vyant vliet door velt en ope lucht:
Ick neeme uw Godtheit tot getuige in duizent vreezen,
Dat zy van nu af u alleen zal eigen wezen.
Ontfangze, die, door noot gedreven en geport,
Gevaerelijck door lucht en wint geschoten wort.
Zoo sprack hy, zwenckte met zijn' arm de speerschacht over.
d'Onzalige Kamil ontvlught den fellen rover,
En snort met dezen schicht gezwint langs 't water heen,
En snellen waterstroom, die nu veel luider scheen
Te ruisschen. Metabus ontziet geen waterwielen,
Dewijl een groote troep hem dicht zit op de hielen,
Begeeft zich in den stroom, en, buiten lijfsgevaer,

880 *d'Onzalige Kamil:* naar het Latijn, dat hier ook *infelix Camilla* heeft: een epitheton, dat weinig toepasselijk scheen hier ter plaatse, waar juist Camilla's redding uit een groot gevaar vermeld wordt, en tot welks vergoelijking zich de scholiasten dan ook vrij wat moeite hebben gegeven. Bekend is 't echter, dat het Vergilius aan tijd ontbroken heeft, de laatste helft van de Eneïs zoo zorgvuldig als de eerste te herzien.
Ontvlught den fellen rover: vluchten of *ontvluchten* doet men alleen uit eigen vrije beweging; spreekt men van iemand, die door een vreemde macht, buiten zijn eigen toedoen, aan een gevaar ontrukt wordt, dan bezigt men thans *ontgaan, ontkomen* of *ontsnappen;* ofschoon 't eene woord niet meer rationeel is dan de anderen.

Treckt spiets en maeght, gewijt Dianaes kuisch altaer,
Uit 's oevers groenen rant. Hy ruste noit zijn leden
In stadt, noch onder dack, noch quam ter veste intreden,
Te wuft en wilt van aert om aen de hant te gaen,
En sleet in eenzaemheit en bergh en bosch voortaen,
Gelijck een harder leeft, zijn leven, en zijn dagen.
Hier voedt hy 't kleene kint in ruighte, en scherpe haegen,
En naere holen van gedierte, schuw voor elck.
Hy melckt een merrispeen en wilde paerdemelck
In haeren teêren mont, en laeft d'onnoosle lippen.
Zoo dra het effen op zijn voeten, bang voor 't glippen,
Begon te staen, te gaen, gaf hy een' scherpen schicht
Het kleentje in zijne hant, behing den rugh van 't wicht
Met boogh en koker, sloegh een' tyger, schoon van vlecken,
Om hooft en schouders heene, om hals en haer te decken,
In stê van sluier, en een gouden snoer en lint.
Kamille was noch kleen, en meer niet dan een kint,
Als 't met zijn tangre hant een' schicht naer 't wit kon draeien,
De lange slinger wist rondom het hooft te zwaeien,

886 *Gewijt Dianaes kuisch altaer:* versta: welke (maagd) hij aan het altaar der kuische Diana had toegewijd.

889 *Om aen te hant te gaen:* vreemde uitdrukking, waar 't een volwassen krijgsman geldt; doch waar eenvoudig mede bedoeld wordt: „om bedaard te loven, om zich naar de lieden te schikken."

890 *En sleet:* de oude druk heeft: *en leet.*

891 *Zijn leven, en zijn dagen:* welk verschil is er hier tusschen de beteekenis van 't eene en van 't andere woord?

896 *Bang voor 't glippen:* deze rijmlap kon men wederom missen. Integendeel wil de dichter te kennen geven, dat Camille de schichten vroeg leerde hanteeren, zoodra zij *loopen kon* en dus niet meer *bang* was *voor 't glippen.*

899 *Een' tyger:* dat Vondel hier *een' tyger* zegt voor „een tijgerhuid" is geen te ver gedreven vrijheid, maar in overeenstemming met een gewoon spraakgebruik, volgens 't welk men de kleedingstukken noemt met den naam van 't dier, dat er de stof toe geleverd heeft. Zoo spreken wij nog van een *das*, wat in den oorsprong een om den hals geslingerd „dassevel" was; van een voering of mantel van *hermelijn*, niet van „hermelijnevel." Zoo van *baleinen*, voor „baarden van een *balein* of walvisch; zoo was, nog kort geleden, een *poes* in de mode, die van „kattevel" — later van ander bont — gemaakt was, enz. Hier echter doet die *tyger*, om den hals van een kind geslagen, geen gelukkige uitwerking; de huid van 't beest moet al een genoegzame vracht geweest zijn.

903 *Met zijn tangre hand:* lees hier: *met* haar *tangre hant;* 't pron. moet terug gebracht worden tot *Kamille,* en zelfs al wou men het van *kind* af doen-hangen, ware nog 't vr. verkieselijk.

En fix een witte zwaen, of een Strymonsche kraen
Ter neêr te worpen. Zy stont veele vrouwen aen,
Die gansch Tyrreene door, doch ydel, met gebeden
Verlangden haere zoons ten huwlijck te besteden
Aen deze dochter. Zy, geduurigh zonder vleck,
Genoeght zich met Diane alleen, uit eenen treck
Tot maeghdezuiverheit, en jaghtspriet, pijl, en boogen.
Wel wenschte ick datze, die, uit lust tot oorelogen,
De Troischen daegen dorst, te moedigh, en te prat,
Zich niet in dit gevaer des krijghs gesteecken had:
Zy waer nu wydens waert, en eene van mijn reien.
Welaen dan, mijne Nymf, nu 't nootlot ons wil scheien,
En haer dus bitter perst, stijgh neder uit de lucht
Naer 't Laurentijnsche lant, daer, onder krijghsgerucht,
Zich elck, ter quader uur, vast toerust in zijne orden,
Tot eenen fellen slag, om hantgemeen te worden.
Neem dit geweer, en treck een' pijl, gespitst op wraeck,
Uit dezen koker, schiet hier mede, dat het kraeck',
Wie haer gewijde leên durf wonden, of doorstooten,
't Zy Troische, of Italjaen, zie kleenen aen, noch grooten:
Dan zal ick uit een' mist en holle wolck het lijck
Der ongeluckige in het vaderlijcke rijck,
Noch ongeplondert, in haer eigen graf bestellen.
De Nymf, zoo dra Diaen nu ophoudt van vertellen,
Bekleet haer lichaem met een wolcke en zwarte lucht,
En daelt al ruisschende beneden met der vlught.
  Het Frygiaensche heir, en d'oversten te zamen
Van al 't Hetrurisch volck, en al de ruiters quamen,
Gedeelt in benden, naer de muuren midlertijt.
Het krijgspaert briescht van weelde op 't vlacke waer [het rijdt,
En laet zich nauwelijx betoomen, onder 't mennen,
Met heene en weder uit te weiden en te rennen:
Het keert zich rechts en slinx. Alle ackers staen nu spits
Van ysre speeren, wijt en zijt, in hunnen krits.
De kampen flickren van gewapende opgezeten.
Messaep daertegens, en zoo veel Latijnen zweeten,
En Koras met zijn' broêr, en krijghsheldin Kamil
Met haeren vleugel, komt opdondren, om 't geschil

905 *Zwaen—kraen:* een dubbel rijm, wat niet goed te keuren is.

Te slechten in het velt, daer zy hun spietsen draeien
En drillen, en van verr' met hunne schichten zwaeien.
't Aendravende gewelt der ruitren uitgestort,
En 't brieschende oorloghspaert, dat brieschend heeter wort,
Gekomen binnen scheuts, blijft stille staen. Nu bersten
Zy met een veltgeschrey heel schichtigh uit. Zy persten
Hun dolle hengsten aen, en schoten algelijck
Met speeren van alom, zoo speermilt en zoo rijck,
Of 't schichten hagelde, en beschaduwden de lichten
Des hemels en de lucht met uitgeschote schichten.
De strenge Akonteus en Tyrrenus komen stijf
Elckandre met de speer wel fors en fel op 't lijf,
En breecken d'eerste in 't heir, met krachtigh in te rucken,
En knacken paert op paert en borst op borst in stucken.
Akonteus uitgeschockt vlieght ginder onderwijl,
Gelijck een blixem, of een zwaere loode pijl,
Uit eenigh slingerschut op muur of wal geschoten,
En heeft zijn leven in de lucht voort uitgegoten.
Nu staet het gansche heir verbystert, ieder vlugh,
't Latijnsche volck gekeert, met schilden op den rugh,
De paerden omgewent, en, voort naer hunne veste
Geronnen, geven 't velt den vyanden ten beste.
De Troischen volgen hen, en vorst Asylas valt
Op hunne benden in. In zulck een ongestalt
Genaeckenze de poort. De Latynist bezweecken
Begint van overal een keel luide op te steecken,
En went heel kort het snelle en afgerechte ros.
De Troischen vliên hierop, eens gangs, en licht, en los,
Met vollen ren te rugh: gelijck de zoute vloeden
Des diepen Oceaens, oploopende onder 't woeden,
De baren wentelen en zwalpen over strant
En rotsen, dat het schuimt de golven over 't zant
En allerhooghste peil der duinen heenevloeien,
Dan weder in der yl zich naer de diepte spoeien,

950 *Speermilt:* zeer verstaanbare, doch eenigszins vreemdsoortige samenstelling voor „mild in 't werpen van speren."

953 *Akonteus en Tyrrenus:* gene was een Latijner, deze een Hetruriër.

961 volgg. Duidelijker is de Proza-vertaling: *Terstont is 't heir verbystert, en de Latijnen zich omkeerende, worpen hun rondassen op den rugh, en wenden de rossen naer de vesten toe.*

De zee in 't barnen vast de kaien slorpt, en klinckt,
En met een vallende eb het ryzend strant ontzinckt.
De moedige Tuskaen drijft tweewerf de Rutuilen,
Dat zy van vreeze voor de vesten hem ontschuilen:
Hy tweemael aengerant, aen 't wijcken, snel en vlugh,
Beschutte met den schilt, van achter zijnen rugh.
Als zy ten derdemaele elckandre in 't velt aenrannen,
Geraecken heir aen heir, zoo veele dappre mannen
Met al hun maght aen een, en vechten hant voor hant,
Als leeuwen om den roof, en houden rustigh stant.
't Gekerm der stervenden begon zich te verheffen.
Toen gingk de strijt eerst aen, op 't onderlinge treffen,
Dat paerden, hallef doot en, ondereen verwart,
In zulck een nederlaegh van mannen, hier benart,
En lijcken, en geweer in bloet en plassen dreven.
Orsilochus bevreest recht toe in 't spits te streven,
En tegens Remulus te kampen, schoot heel bits
Het ros met zijne spiets van verre, dat het spits
Bleef steecken onder 't oor. De hengst, hierop aen 't steigeren,
Om dezen fellen slagh, begint zijn' plicht te weigeren,
En worpt baloorigh van die wonde met der vlught
Zijn borst en alle vier de voeten in de lucht,
Waer door hy uitgeschockt ter aerde komt te rollen.
Katillus smeet Iöol ter neder met een' vollen
En vreesselijcken slagh, en na Iöol Hermijn,
Die, trots in 't harrenas, en grof van leên, met zijn
Gekrulde en blonde lock, bloots hoofts, den boezem open,
Dus, zonder schrick voor wonde, op 't spits hier aen durf [lopen.
De speer ging regelrecht door 't breede schouderbladt,
En trilde een poos, dat hem, van dubbel weedom mat,
Het zwarte en warme bloet alom komt uitgesprongen.
De vechters baren doôn, van yver aengedrongen,
Ontzien geen wonde, uit lust tot eene schoone doot.

985 *Hant voor hant:* 't zelfde als „man tegen man," of, om 't zelfde woord te behouden, „handgemeen."

999 *Hy uitgeschockt:* indien men 't niet uit het verband opmaakte, zou men eenige moeite hebben, dit *hy* tot *Remulus* terug te brengen. De naam had hier moeten herhaald, of wel door *de ruiter, de berijder* of eenige andere dergelijke aanduiding vervangen worden.

Maer d'Amazoon Kamil, met haeren boezem bloot,
Den koker aen den hals, en schrap om vroom te kampen,
Juicht onder al de doôn, in 't midden van de rampen,
En spreit met haere hant een dichte hagelvlaegh
Van taeie schichten. Nu grijptze onvermoeit en graêgh
Een stercke heirbijl in de vuist, en streeft niet zachter.
De goude boogh, 't geweer van 't jaegen, rammelt achter
Op haeren rugh. Wanneerze in 't velt wort voorgejaeght,
De doot den rug biet, schietze, al even onversaeght,
De flitsen achteruit, met omgekeerden booge.
Haer eedle jaghtsleep houdt de krijgsmeestres in 't ooge,
En zwermt rondom haer lijf, Laryn, de wackre maeght,
Tarpeie, die de bijl van stael en yzer draeght,
En Tulle, al dochters in Italië geboren,
En van de hemelsche Kamille alleen gekoren
Tot haeren sleep en stoet, en dienaerinnen mê,
Die haer ten dienste staen, in oorelоge en vre:
Gelijck d'Amazones, wanneerze nu by hoopen
Den stroom Thermodoön in Thracie overloopen,
En met bemaelt geweer zich wapenen ten strijt;
Of, vechtende om de kroon, omringen Hippolijt;
Of als de strijtbre maeght Penthesilee alreede,
Wanneerze te karros, naer d'Amazoonsche zede,
Nu t'huis keert, onder 't heir der vrouwen, dat zoo breet
De halve maen des schilts laet flickren op den kreet
En vrolijck veltgeschrey, en schittren heene en weder.
O straffe en strenge maeght, wien schiet gy eerst ter neder,
Wien lest, met uwen schicht? of hoe veel mannen velt
Gy doot ter aerde neêr? eerst klincktze met gewelt,
Den zoon van Klytius, Eumeen, een stang van dennen
Van voore in zijne borst, Hy valt, vergeet te rennen,
Braeckt heele beecken bloets, en bijt het bloedigh gras,
En wentelt stervende zich in dien rooden plas

1022 *Van stael en yzer:* vrij overtollig, een „*stalen* bijl" ware voldoende geweest.

1027 *d'Amazones:* zoowel deze vorm van 't woord als de plaatsing van den klemtoon zijn onhollandsch.

1030 *Hippolijt: Hippolite,* de bekende koningin der Amazonen, bij wie Theseus Hippolytus verwekte. De uitgang doet echter eenigszins aan een mansnaam denken.

1039 *Een stang van dennen:* een dennenhouten schicht.

Van bloet, dat hem ontloopt. Zy, d'eer van haeren stander,
Leght Liris en Pegaes noch neder boven d'ander;
Terwijl dees tuimlende van 't paert den teugel vat,
En d'ander rijzende den neêrgevatten wat
Wil stutten met zijn hant, nu maghteloos en teder:
En schichtigh storten zy gelijcker hant ter neder.
Zy ploft, Hippotas zoon, Amaster noch hier by,
En, vliegende van verre in 't hondert, volleght zy
Noch Tereus, Chromis, en Harpalikus gestrenge,
En zoeckt Demofoön, met d'eene op d'andere stenge.
Zoo veele schichten als de maeght schiet met haer hant,
Zoo menigh Frygiaen moet sneuvelen in 't zant.
De jaeger Ornitus rijdt, met uitheemsche draghten
Van wapenen, noch verr', waerop alle oogen wachten,
Op zijn Apulisch paert, gelijck een oorloghspost,
En krijghsman, met een kalf heel taey om 't lijf gedost,
En voert een' wollefsmuil, vervaerlijck wijt in 't gaepen,
Op 't hooft voor eenen helm; een' wolfsmuil, die recht-
[schapen
De tanden elck laet zien. Hy rept zich, als een wolf,
In 't midden van het heir, met eene ruwe kolf
In zijne harde vuist, en steeckt in d'ommestanderen

1044 *Liris en Pegaes:* beiden behoorden tot het leger der Hetruriërs.

1051 *Gestrenge:* staat hier om 't rijm, en moet bij *volleght* gebracht worden.

1052 *Met d'eene op d'andre stenge: steng* of *stang,* gelijk vs. 1093 staat, wordt doorgaans gebezigd voor „mast," en zou ook, als b. v. in dezen zang vs. 1394 voor „lans" of „speer" kunnen worden genomen. Camilla echter wisselde niet van speer, maar van „schichten," en 't woord moet alzoo, hoezeer minder eigenlijk, in deze laatste beteekenis worden opgevat. Zie ook Boek XII, vs, 409.

1056 *Waerop alle oogen wachten:* dat zal moeten beteekenen: „die aller oogen tot zich trekt;" ik behoef wel niet te zeggen, dat dit weer een rijmlap is.

1058 *Met een kalf heel taey:* 't Lat. heeft *pellis erepta juvenco,* waarmede volgens sommige commentatoren „de huid van een jongen stier" bedoeld wordt, dien Ornitus aan het verslagen dier afgestroopt had en nu als zegeteeken droeg. — Met *kalf* meent Vondel hier natuurlijk *een* kalfsvel, evenals hij boven vs. 809 *tyger* voor „tijgervel" schreef; doch indien dat vel *heel taai* was, moet het Ornitus niet heel gemakkelijk om 't lijf hebben gezeten. Deze woorden staan er dan ook alleen maar om den regel te vullen.

1060 *Rechtschapen:* 't epitheton is al heel zonderling bij 't subst. *wolf* te pas gebracht; doch Vondel meent er door: „als in 't leven, natuurlijk."

Met hals en hooft om hoogh heel hoogh uit boven anderen.
Zy pickt dien vechter uit, [want als de troep zich keert,
Kost dit geen moeite, nu haer niemant schut noch deert,]
Doorschiet dees, dat het kraeckt, en bijt hem dit in d'ooren:
Tyrreener, docht u dat gy 't wilt noch op gingt spooren,
En in de bosschen joeght. De dagh en uur is hier,
Die uwe stoffery met vrouwenwapens fier
Zal wederleggen: noch zult gy in Plutoos dalen
Hierin geen' kleinen prijs inleggen, en behaelen,
Dat u Kamille met haer' schicht ter aerde smijt.
Zy treft Orsilochus, en Butes in dien strijt.
De grootste en zwaerste beide in 't gansche heir der Frygen:
Doch Butes priemde zy van voore, in 't heftigh krijgen,
Daer helm en pansser scheit, de hals des ridders bloot
Gezien wort, zijn rondas den slincken arm voor schoot
En steeck beschut. Zy drijft Orsilochus, in 't draeien,
In eenen ronden ring: en, korter om in 't zwaeien,
Bedrieght hem dus, en volght dien vyant korter in.
Ten leste hieuze dien de wackere heldin
Nu deerlijck smeeckte en badt, de heirbijl, scherp van snede,
En zwaer, door beckeneel en helm, dat, daer ter stede,
Het warme brein en bloet hem in zijn aenzicht sprongk.
De zoon van Aunus, die den Apenijn bouwt, jongk
En flux te wapen, niet de minste in Liguryen,
Zoo lang het nootlot zijn bedrogh verdroegh in 't stryen,
En door de vingers zagh, geraeckt in haer gewelt,
En staet verbaest, zoo dra hy haer gemoet op 't velt.
Nu ziende dezen slagh geensins t'ontvliên met loopen,
Noch deze koningin, die naer hem reedt in 't open
En vlacke vechtperck, op te houden, quam hy voort

1064 *Met hals om hoogh .... heel hoogh:* vergelijk Vondel eens met Vondel en de beschrijving van dezen reus met die van den Sparrewouwer in den *Gysbreght.*

1065, 1066 *Want als,* enz.: in de Proza-vertaling luidt deze tusschenzin eenvoudig: *want toen de troep gekeert was, koste dit geen moeite.*

1069 *Is hier:* thans zegt men, meer gewoonlijk, *is daar,* wat echter met het rijm niet ware overeengekomen.

1082—1084 Vondel meent: „ten leste hieuw zij Orsilochus, die haar, de wakkere heldin, smeekte en om 't leven bad, met haren heirbijl door bekkeneel" enz. — zoo moest er staan, doch zoo staat er niet.

1086 *Die den Apenijn bout:* als in 't Lat. *Apennicola.*

Met looze treken schalck en listigh haer aen boort,
Om zoo het mooghlijck waer de dappre te bedriegen,
En hief erghlistigh aen: wat dunckt u, staet dit vliegen
Te paert zoo braef, dat een heldin, een stijl van staet,
Zich op een sterreck paert en moedigh dier verlaet?
Ay, staeck dit rennen: stijgh vry af, als helden pleghten,
Om rustigh tegens my voor 's hants te voet te vechten,
Nu zultge weeten wien, uit zulck een groot getal,
Die stoffery tot prijs en eer gedyen zal.
Zoo sprack hy: zy, van spijt tot razens toe ontsteecken,
Gaf 't paert haer lijfknaepin, steegh af om zich te wreecken
Te voet, heel fors, en schrap met eenerley geweer,
Den blooten degen, en rondas, met wapeneer
Noch tekenen bemaelt. De jonglingk, die door treken
Nu waent dat hy haer dus de kans heeft afgekeecken,
Went flux den teugel, noopt het paert met spooren voort,
Vlught zonder omzien heen. Zy zeght, hier door gestoort:
Liguriaen, die schalck en licht zijt, en hoovaerdigh,
Gy stoft al t'ydel, pooght al t'ydel en onaerdigh
Door uwe treken ons t'ontglippen. Het bedrogh
Zal u by Aunus den bedrieger veiligh noch
Behouden brengen: en zy rent met vlugge voeten
Het paert gezwint voorby, en grijpt het in 't gemoeten
Vau voore by den toom, treet toe met euvlen moedt,
En wreeckt rechtvaerdighlijck zich aen haer vyants bloet,
Zoo mackelijck gelijck een havick, snel van vlogel,
Een roofzieck dier, en een van elck gevloeckte vogel,
Uit eene steile rots, daer boven in de lucht,
Met zijne penne een duif vervolght in haere vlught,
En achterhaelt, en grijpt, en oppackt, weet de flaeuwe
t'Ontweiden met zijn kromme en al te scherp een klaeuwe,
Dat d'uitgepluckte pluim, terwijlze steent en zucht,

1104 *Lijfknaepin:* zoo ook *Herscheppingen* III, vs. 202 *schildknapin.* 't Woord *knapin* heeft echter even weinig stand kunnen houden als dat van *mannin,* dat nog wel schriftuurlijk is. Waar een woord bepaaldelijk het mann. gesl. te kennen geeft, is het zelfs door een terminatie niet te vervrouwelijken.

1112 *Onaerdigh:* hier: „op een wijs die onbetamelijk is," of *unfair,* zooals de Engelschen 't zouden noemen.

1120 *Een van elck gevloeckte vogel:* 't Latijn heeft: *sacer ales.*

En laeuwe druppels bloets neêrstorten uit de lucht.
Maer ondertusschen ziet de vader van de Goden
En menschen, daer hy zit in top, om zijn geboden
Te stercken, op den bergh al deze dingen aen,
Hitst Tarchon van Tyrreene, om aen den man te gaen,
Door hemelsche aendrift op, en noopt zijn wraeck met
[sporen:
Dies Tarchon snel te paerde, op 't blazen van den horen,
In 't nederhouwen en het deinzen van de maght
Der benden rijdt, en stuift, haer vleugels nu met kracht
Van woorden aenhitst, noemt met naemen die op 't spatten
Gereedt staen, moedight dus den aenval te hervatten
Die deerlijck zijn verjaeght: Tyrreeners, al te slap,
Rechtschape suffende en verbaesde ridderschap,
Wat suffery is 't, die u aenkomt? wat wil 't worden?
Hoe dus? breeckt nu een wijf uw heirspits en slaghorden?
Waer toe den degen dan op zy gegort dus stout?
Waertoe het krijghsgeweer uw rechte hant betrout?
Maer nimmer zijtge traegh om Venus by te koomen,
In duister nachtgevecht, noch weet u in te toomen,
Als Bacchus horen u ten reie noodt, zoo frisch,
Om op zijn wijnbancket en vollen kroes en disch
Te passen. Hier toe streckt alleen uw lust, en yver;
Als d'offervinder, die elck zegent, luide en stijver
U roept op 't offerfeest, en d'offermaeltijt u
In hooge wouden noodt, van geene blyschap schuw.
Zoo spreeckt hy, en ruckt zelf, vol viers te paert geklommen,
Met eenen vollen ren, in 't midden van de drommen,

1130 *Hitst:* wij vinden bij KILIAEN de vormen *hissen, hisschen* en *hitsen* voor *instigare* opgegeven. Aan de laatste, die dan ook heden ten dage de eenige gebruikelijke is, schijnt de voorkeur te moeten worden gegeven, en waarschijnlijk is het weglaten van de *t* alleen toe te schrijven aan een gevoel voor welluidendheid om niet bij de verbuiging in *hitst, hitsten*, een dubbele *t* te doen hooren. Voor *hitsig* is intusschen, zoo ver ik weet, nooit *hissig* geschreven.

1138 *Rechtschape suffende en verbaesde:* hoe rijmt hier 't rijm met hetgeen de Proza-vertaling heeft, zeer goed, en letterlijk naar 't Lat.: *o* nimmer *rechtschapen, o altijt suffende Tyrrheners.* Het eenige middel misschien om de periode, zooals zij hier voorkomt, een gezonden zin te doen opleveren, is, wanneer wij de komma achter het vorige vs. wegwerpen, en lezen *al te slap rechtschape.*

Ziet doot noch leven aen, en met een' forssen zin
Vaert tegens Venulus ontstelt en toornigh in.
Hy ruckt dien vyant van zijn paert, verhit en warrem,
En schort, en schud, en druckt hem met den rechten arrem
Met kracht op zijne heup, en gaet'er flux mê door,
Een hemelhoogh geschrey, van achter en van voor,
Verheft zich onder 't heir, en alle dees Latijnen
Zien derwaert. Tarchon vlieght, vol vier en gloet, met zijnen
Gevatten roof, langs 't velt, sleept man en wapen mê.
Toen brack hy 't bladt af van zijn speer, gezint hem ree,
Daer 't lichaem bloot was en ontwapent, onder 't beven
En siddren, eens voor al den wissen steeck te geven.
Maer d'ander worstelt vast hier tegens, fel en straf,
En keert des vyants hant van zijnen strot noch af,
Om met gewelt en kracht gewelt en kracht te stuiten.
De rosverfde adelaer, om eenen draeck te buiten,
Slaet klaeu en krauwel in de huit van 't bits serpent,
En packt het op, en voert het op naer 's hemels tent.
Hy weet zich in de lucht te weegen op zijn schachten,
En met den krommen beck in 't picken zich te wachten
Voor 't wreet gewonde dier, dat worstelt, draeit, en wringt,
Zich in veel krullen krult, en hooft en schubben dringt
En opsteeckt in de lucht met schuifelen en sissen:
Alleens voert Tarchon, niet gezint zijn' roof te missen,
Den Tiburtyner snel al juichende uit den drang
Der bende. Op zulck een baeck en blijden oorloghsgang
Van zijnen veltheer, valt al 't Lydisch volck aen 't kerven.
Hierna volght Aruns, die by nootlot nu moet sterven,
De rennende Kamil, met zijnen scherpen schicht,
En let eerst listigh waer hy allerbest en licht
De kans haer af kan zien. Waer deze maeght, gedreven
Van dolheit, midden in de troepen aen quam streven,
Quam daetlijck Aruns, jongk van jaeren, voor den dagh,
Bespiede in 't heimelijck waer hy haer vechten zagh,
Nu heenegaen, en dan met zege wederkeeren,

1168 *Te buiten:* buit te maken.

1176 *Alleens:* eveneens.

1179 *'t Lydisch volck:* zoo worden hier de Hetruriërs genoemd, naar de Lydische volksplanting, waaraan zij, volgens de overlevering, hun oorsprong te danken hadden.

Zich geven uit den drang van 's vyants troep en speeren.
Hy went gezwint ter sluick den teugel derrewaert.
Hy vlieght van overal rondom haer met zijn paert,
Dan hier, dan gins, en past met zijne speer te raecken.
De krijghsman Chloreus, die, als priester, plagh te blaecken,
Den dienst van Cybele met eere toegewijt,
Gaf by geval een' glans van verre in dezen strijt,
Met Frygiaensch geweer, bereet een paert, dat moedigh,
Vast schuimbeckte, en gedeckt voor aenstoot, fel en [bloedigh,
Met schubben van fijn gout en koper, pluimsgewijs
Gewrocht, gewapent was. Dees, niet misdeelt van prijs
In 't wichlen, overbraef in uitheemsche yzerverven
En purper braef gekleet, schoot, onder dit bederven,
Gortijnsche pijlen, en met hardt kornoeljenhout
Van Lycien in 't heir. De gulde boogh hangt stout
En rammelt op den rugh. Een helm, met gout betrocken,
Beschut zijn hooft, en haer, en opgekrulde locken.
d'Oranje lijfrock deckt zijn lenden, en de slip
Van linnen stijf gestickt, is boven by den tip
Met gout om hoogh geknoopt. Het onderkrijghskleet praelde
Met fijn borduurssel, rijck doorschildert met de naelde,
En d'oosterlantsche draght hangt neder op de scheen.
De jaghtmaeght, naer den aert der vrouwen in 't gemeen,
Begeerigh naer dien buit, verblint van lust tot rooven,
Volght reuckloos hem alleen, en waer de benden stoven
En woelden in den slagh: het zy om tot haere eer
Te praelen in de kerck met dit Trojaensch geweer,
Om hoogh aen Godts pylaer; of om, tot elx verwonderen,
Te proncken met dit gout, dat zy gedacht te plonderen;
Als Aruns zijnen slagh vast waernam, en naer dees,

1205 *Oranje:* zoo gaf Vondel èn hier èn in de Proza-vertaling 't Lat. *croceus* terug. 't Is de kleur der *crocusbloem* zoowel als die van den dageraad.

1209 *d'Oosterlantsche draght:* de brozen namel., zooals zij bij oostersche volkeren gedragen werden.

1213, 1214 *Om tot haere eer te praelen in de kerck:* misschien zou de lezer uit deze woorden opmaken, dat Camille zich streelde in 't vooruitzicht van met de geroofde plunje ter kerke te gaan. De bedoeling is echter anders, als uit de Proza-vertaling en uit vs. 1215 blijkt, om de wapens van Chloreus in den tempel op te hangen.

Die sammelt, heimelijck een' schicht schiet, en uit vrees
Aldus de Goden bidt: ô opperste der Goden,
O schutsheer van Sorackt, gewijt naer uw geboden,
Apollo, die by ons godtvruchtigh wort ge-eert,
Om wien wy 't pijnhout, dat uw' offerlof vermeert,
Ontsteecken, en gelijck godtvruchtige offeraeren,
Gegront op onzen plicht, door vier en vlammen vaeren,
En rennen door den gloet der gloênde koolen heen;
Almaghtige, vergun dat wy door u alleen,
Met ons geweer dees smet, en dit schandael verjaegen.
Ick eisch geen zegeprael, noch roof noch buit te draegen
Van dees verslage maeght: laet andre daeden my
Ten prijs gedyen, zoo ick slechts dees razerny,
Dees doodelijcke pest magh treffen datze sneve.
Dus wensch ick, zonder dat een mensch my d'eere geve,
Naer huis te keeren, in mijn vaderlijcke stê.
Apollo hoort dit, stemt ten deele zijne bê
Hem toe, en laet een deel den lichten wint ten wille.
Hy gunt den bidder dees verbysterde Kamille
Te vellen in den slagh: maer in zijn vaders staet
Te keeren uit den strijt, ontzeght hy hem, en slaet
Dat bidden in den wint: waerop der Volscen oogen,
[Zoo dra de fixe speer ter hant is uitgevlogen,
En door de lucht snort naer hun dappre koningin,]
Gekeert staen: en zy zelf is minst in haeren zin
Op dezė speer verdocht, die fel de lucht quam breecken,
Tot datze toedroegh, en ten leste diep bleef steecken,

1218 *Uit vrees:* namel. „uit vrees van mis te schieten;" maar dit laatste had er wel bij mogen staan.

1220 *O schutsheer van Sorackt:* een der Hirpijnsche bergen. Volgens de overlevering was er, toen de herders eens aan 't offeren bezig waren, een troep wolven aangekomen, die de offerspijzen wegroofden. De herders hen vervolgende, kwamen bij een hol, waar een pestwalm uit oprees, zoo doodelijk, dat de dichtstbij staande er van bezweken. De geraadpleegde Godspraak gaf te kennen, dat de stank zou ophouden wanneer de herders de wolven navolgden — door namelijk van roof te leven. Hiervan droegen de inwoners in 't vervolg den naam van *Hirpini* van *hirpus,* dat in 't Sabijnsch „een wolf" beteekende: en 't is daarom ook dat Aruns (die van de omstreken van Sorakt herkomstig en volgens sommige uitleggers van daar, uit het gebied van Messapus verbannen zou zijn geweest) eenige regels verder — zie vs. 1561 volgg. — bij een *wolf* vergeleken wordt.

Beneên den tepel, daer die uitpuilt op de borst.
Zoo wert het staele punt van 't maeghdebloet bemorst.
De stoet schiet toe, en stut mevrou in 't nedervallen,
En Aruns al zijn best aen 't loopen voor haer allen,
En teffens bly en bang, durf zich niet langer meer
Betrouwen op zijn spits, noch 't maeghdelijck geweer
Verwachten: en gelijck de wolf, die zelf den herder,
Of jongen stier verbeet, bewust van moort, zich verder
Verpackt, eer 't lantvolck hem vervolght met kloet en boogh,
Zich flux bezijden 's weeghs, op steil geberghte om hoogh
Verschuilt, en lickt den staert, uit angst voor 's vyants [wrocken,
Al bevende onder 't lijf van achter ingetrocken,
Terwijl hy boschwaert vlught: alleens ging Aruns ras
Verbaest uit haer gezicht, en, vrolijck dat hy 't was
Ontslopen, onder 't heir zich heimelijck versteecken.
Zy treckt al stervende den pijl uit, heel bezweecken:
Doch 't punt van stael, dat in het lichaem drong en liep,
En tusschen 't been in, wont de ribben al te diep.
Zy zijght van 't bloeden neêr, wort koudt, 't gezicht [gebroken,
En 't aenschijn, strax noch blijde en bloozende opgeloocken,
Verliest zijn kleur. Zy sprack, daerze op haer sterven lagh,
Dus Akka toe, die haer getroust naer d'oogen zagh,
En boven d'andren droegh den sleutel van haer harte:
Och, Akka zuster, dus lang kon ick, zonder smerte:
Nu mat de dootquetsuur mijn krachten, en mijn' plicht.
Al wat ick zie, wort zwart en droef voor mijn gezicht.
Ras heen: zegh Turnus, voor het leste dat ick leve,
Dat hy terstont terstont zich in den slagh begeve,
De Troischen van de stadt en 't hof keer'. Nu vaer wel.
Met deze rede ontgle de breidel. Zy zeegh snel
En maghteloos ter neêr: toen meer en meer al slapper
En koudt door al haer lijf, en uit den krijgh dus dapper
Gescheiden, en nu doodt, in 't uiterste, zy knap
Haer' hals en hooft op 't lest liet hangen los en slap.
De geest voer, zuchtende en gestoort, om laegh ter zielen.
Een maeteloos geschrey verhief zich, onder 't krielen
Der benden, in de lucht. Op 't sterven van Kamil

1253 *Kloet:* knots. Zie Bilderdijk *Gesl. in v.*

Ging 't vechten feller aen met doodelijck geschil.
De maght der Frygen en Tyrrenische oorloghsbenden
Van den Arkadischen Evander stieten, renden
Al teffens dicht en dick nu tot elkandere in.
Maer Opis, kamenier der droeve Jaghtgodin,
Zat al een poos op 't hoogh geberghte, en keeck van boven
Den slagh aen onvertsaeght, en hoe de benden stoven.
Als deze, in 't midden van 't geschrey en krijghsgeklagh
Der droeve maeghden, nu van verr' Kamille zagh
Gestraft, en sneuvelen met zulck een bittre smerte,
Verzuchte zy, en sprack uit een medoogend harte:
O strijtbre maeght, gy, die te stout u onderwont
Te daegen den Trojaen ten oorloge op dien gront,
Most dit met uwen hals te hardt, te wreet bezuuren,
En 't baete u niet, dat gy dus eenzaem 's levens uuren
In hegge en wildernis verslijt, en eeuwigh maeght,
Diane dient en eert, of onze kokers draeght,
En pijlen op den rugh: uw koningin en vrouwe
Zal evenwel geensins, in 't uiterste en den rouwe
Van uw verscheiden, u verlaeten onge-eert
By 't volck, daer zulck een doot geen' naem en faem ontbeert;
En uw naemhaftigheit blijft nimmer ongewroken:
Want die u dootlijck wonde, al schijnt hy noch gedoken,
Zal 't boeten met den hals. Beneden en omtrent
Een' hoogen steenbergh lagh de koning van Laurent,
Zijn overoude stadt, Dercennus, buiten kommer,
Bestulpt met aerde, in 't graf, bedeckt met eicke lommer.
De schoone jaghtmaeght zet zich hier in aller yl,
Bespiedende Aruns van dien heuvel eene wijl.
Zy sprack, zoo dra zy hem in 't harnas triomfeeren,
En reuckloos stoffen zagh, en ydelijck braveeren:
Waer looptge van my wech? koom herwaert, herwaert aen.
Koom herwaert, veege mensch, om loon naer werck t'ontfaên,

1286 *Kamenier:* hier een vrij ongelukkig gekozen woord; dat van *gezellin* of *volgster* ware gepaster geweest.

1305—1308 *Beneden,* enz. De Proza-vertaling heeft: *onder een hoogen bergh* (een aardheuvel) *stont het graf van Dercennus, koningh der overoude Laurentijnsche stede* (een koning der oude Laurentijnen) *en met aerde opgehoopt, wort van eicke lommer bedeckt.*

1314 *Veege mensch: veeg* kan hier worden opgevat in de gewone beteekenis van „iemand die den dood nabij is," of ook in die van 't H. D. *seige,* „laf."

Voor 't schieten van Kamil. Gy moet dien prijs niet derven.
Zult gy oock door het spits der jaghtgodinne sterven?
Zoo spreeckt de Thracer Nymf, en treckt, gestoort en bits,
Uit haeren koker, die van gout blonck, eenen flits,
Wel vlugh en scherp, en spant den boogh, naer heur vermogen,
Tot dat de horens dicht aen een te zamen boogen,
De slincke hant het punt van stael, de rechte hant
Den tepel met de pees geraeckt, terwijlze spant.
Zoo ras hoorde Aruns niet den pijl den hemel breecken,
En snorren door de lucht, of 't ysre punt bleef steecken
In 't lichaem. Hy geeft voort den allerlesten snick,
En zijnen geest, en wort in eenen oogenblick
Vergeeten van zijn maets, die hem het graf ontzeggen,
En onbekent in 't stof op d'aerde laeten leggen.
Nymf Opis met haer vlerck kiest 's hemels vrye lucht.
De lichte vleugel van Kamille neemt de vlught,
Zoo dra mevrou vergeet den ruitertroep te mennen,
Verlaet de Rutuliers, aen 't vlughten, en aen 't rennen,
De dappre Atinas voort aen 't vlughten, niemant staet.
Alle oversten verstroit, de troep, van toeverlaet
Versteecken, berghen zich, en wenden alle eendraghtigh
Hun paerden naer de stadt, en niemant is hier maghtigh
Den Trojer, die hun op de hielen zit, en moort
En toehouwt, met geweer te stuiten in dien oort,
Of hem te wederstaen: maer elck komt aengevlogen,
Verbystert, en verbaest, met afgeschote boogen,
Die op den slappen rugh noch wappren, zonder moedt.
De vlugge hoeven van den snelriem, snel te voet,
Zoo veel viervoetigen, 't gerit der oorloghsdraveren
Vertrapplen 't murwe velt, dat d'ackerlanden daveren.
De donckre nevel van het omgewroete stof
Drijft naer de muuren toe, Latinus stadt en hof.
De vrouwen slaen de borst met vuisten, heffen binnen
Een jammerlijck geschrey, gehuil aen van de tinnen,

1317 *De Thracer Nymf:* zoo wordt Opis hier geheeten, omdat de Thraciërs in 't bijzonder beroemd waren wegens hun bedrevenheid in 't schieten met den boog.

1331 *Zoo dra mevrou vergeet den ruitertroep te mennen:* zoodra zij den ruitertroep niet langer aanvoerde.

Zoo luide dat de lucht gewaeght van veel geschals.
De troep der vyanden zit over hooft en hals
Hun achter na, die, d'eerste in 't vliên, den strijt ontweecken,
Ter opgezette poort verlegen innebreecken,
En daer de jammeren des doots noch niet ontvliên,
Maer in de poorte zelf, en, zonder weêr te biên,
In hunner vadren stadt, en huizen, zonder orden,
Den geest opgeven, en van 't zwaert doorstooten worden.
Een deel aen 't sluiten van de poorten, en belaên
Ontziet nu datze voor zijn mackren openstaen,
Noch durf, hoe deerlijck zy oock kermen, watze vergen,
Hen, in de vesten en hun stadt, het leven bergen.
Het gaet'er deerlijck op een moorden, daer elck kermt
En omkomt, die met zijn geweer de poort beschermt,
En die verbaest in 't spits van buiten aen komt rennen;
Die, voor hunne ouderen, en d'oogen, die hen kennen,
En schreien, blijven, door het dringen van den noot
Gesloten voor de poorte, ontgaen geensins de doot.
Zy tuimelen ten deele in diepe watergrachten:
Ten deel' rammeien zy, met blinde en domme krachten,
En vollen ren, de poort, en harden post, en boom.
De vrouwen volgen zelfs in dezen strijt, van schroom
Benaeut, genoopt van lust het vaderlant ten beste,
Kamilles vroomheit na; gelijckze voor de veste,
In 't felste van den slagh, haer flus noch vechten zien.
Elck zoeckt met eicke stange en schichten weer te biên,
En hardt gebrande spietse, in stê van zwaert en snede.
Elck offert zich om 't eerst voor 't heil van hof en stede.
  Terwijl kreegh Turnus in het bosch dees droeve lucht,
En Akka bootschapt hem de vreesselijcke vlught,
Hoe schier der Volscen troep en hun slaghordens bleven,
Kamille om hals geraeckt, de Troischen binnenstreven,
Geweldigh dringen, elck aenranden, 't hof vertsaeght,
Den muuren reede een schrick en koorts wort aengejaeght.
Hy scheit al razende van zijne legerstede,
[Want Jovis nootlot en zijn strengheit broght dit mede,]
Verlaet de heuvels, en zijn laegen, snel en los,
En komt, zoo ras hy kan, getrocken uit het bosch.

1359—1361 *Deerlijck* en *deerlijck, kermen* en *kermt:* de vertaling is hier weer slordig.

Hy was noch naulijx uit het oogh van 't bosch gevlogen,
En quam op 't vlacke, of vorst Eneas aengetogen
Beklom den heuvel, en geraeckte, fors en stout,
In d'ope lucht, en uit het schaduwachtigh woudt.
Zy rucken schichtigh bey, met alle hunne standeren,
Naer stadt, geraecken niet veel schreden van elckanderen.
Zoo ras Eneas zagh van verr' het stof in 't velt
Oproocken naer de lucht, en 't Laurentijnsch gewelt
Vernam, en Turnus hem aen zijne wapens kende,
Het voetgetrappel en het brieschen van de bende
En paerden hoorde, waer de strijt voor aengegaen,
De slagh gewaeght, ten waer de zon den Oceaen
Van Spanje zocht, en voort zijne afgematte rossen
En hun roosverwigh juck te wedt dreef, achter bossen
En duin, en voerde met den ondergaenden dagh
Den avont aen, waerop de nacht te volgen plagh;
Dies zich de legers voor de stadt in stilte gaven,
En elck zich voor de poort ging stercken, en begraven.

1398, 1399 *Ten waer de zon den Oceaen van Spanje zocht:* bij de Italianen bestond een volksgeloof, dat Sol met wagen en paarden in de Iberische of Spaansche Zee daalde ter plaatse waar *'t Promontorium sacrum* — nu kaap St. Vincent — ligt.

HET TWAELFSTE BOECK.

INHOUDT.

Latinus maght geknackt, door zulck een bloênden slagh,
Perst Turnus om, vol moedts, in lijfgevecht te treden,
Tot vordering van pais: dies sluitenze een verdragh,
Gesteurt van Iüturne, in 't midden der geleden.
Men strijt met volle kracht: Eneas wort gewont,
En wonderlijck geheelt; de stadt met storm gewonnen;
Dies worght Amate zich, en sluit haer' bleecken mont.
De helden komen fors elckandere aengeronnen,
En kampen voor de vuist, in 't aenzien van elck heir;
Daer Turnus sneeft, en laet Eneas zijn geweir.

Toen Turnus d'afbreuck der Latijnsche volcken zagh,
En hoe, door 't zwaer verlies van dezen fellen slagh,
Hun allen 't hart ontzonck, hy, na die nederlaegen,
Gemaent wiert om zijn woort, alle oogen op hem zagen,
Vergramde hy zich zelf, ontstack, zoo onverzet
En heftigh, als een leeu in Libye, besmet
Van bloet, en zwaerlijck van des jaegers pijl geschoten,
En in de borst gewont, ten leste, eens op zijn kooten
Gerezen, zich met al zijn krachten onderstut,
Om zijnen dicken neck de ruige mane schudt,
Den moedt hervat, en fors den moortpijl komt te rucken
Uit zijne borst, en bijt het staelen punt in stucken,
En brult met bloênden muil, als of hy weêrwraeck riep:
Zoo scheen 't dat Turnus gal van gramschap overliep.
Hy spreeckt hierop ontstelt den koningk aen: geen reden
Geene oirzaeck is'er, dat uit moedeloosheit heden
De Frygianer, wuft en trouweloos en valsch,
Zijn's eens gegeven woort zou haelen in den hals,

Vergelijk den „Inhoudt" der Proza-vertaling en de Kantaanteekeningen der oude uitgaaf aldaar.

En weigren het verdragh te staen, als 't is bescheiden.
O vader, laet altaer en offer toebereiden:
Beraem de voorwaerde: ick zal zelf den Dardanier,
Die Asie verliep, [laet uw Latijnen hier
Slechts nederzitten, en gerust den kamp aenschouwen,]
Te keer gaen, naer de hel verzenden, nederhouwen,
En keeren dus alleen deze algemeene schant,
Met uitgeruckte kling, van 't rijck, en 't gansche lant:
Of hy hou Latium, en d'overwonne rijcken,
Ga met Lavinie, zijn bruit en schoone strijcken.
Latinus antwoort hem, zachtzinnigh en bedaert:
Kloeckhartige oorloghshelt, 't is billijck, hoe uw aert
En moedt en vromicheit meer uitmunt in uw daeden,
My zoo veel ernstiger en rijper te beraeden,
En t'overweegen wat al ramp hier toe kan slaen.
Uw vader Daunus rijck is u gansch onderdaen,
En maght van steden, trots gewonnen met den zwaerde.
Latinus, wiens gemoedt van Turnus noit veraerde,
Heeft maght en middelen en voorraet by der hant.
In Latium en al het Laurentijnsche lant
Zijn noch meer ongehuwde, en voesters van uw vlamme,
Oock niet van laegen staet, en ongeachten stamme.
Gedoogh dat ick, al strijt dit met uw zinlijckheên,
Rechtuit ontvouw' hoe 't leght, en let op mijne reên.
Het stontme geensins vry mijn dochter uit te trouwen
Aen iemant, die voorheene om haer hadde aengehouwen.
Dit spelden alle Goôn, en menschen. Ick, [beweeght
Door liefde t'uwaert, en vermurwt, dewijlge steeght
Uit onzen bloede, en voort door 't schreien en de traenen
Van mijne gemaelinne, om u den wegh te baenen
Ter bruiloft,] brack verbont en troubelofte, onthiel
De maeght den schoonzoon, die met recht my lastigh viel,
En hebbe tegens recht de wapens aengenomen.
Wat rampen sedert my hier over zijn gekomen,
En welck een oorloghslast, dat ziet gy, en met een
Hoe gy het meeste draeght in zulcke zwaericheên.
Wy, tweemael uit het vest met groot verlies geslagen,
Vermogen naulijx met de stadt en ons te waegen
De hoop van Latium en 't Italjaensch gebiet
Te stutten door ons maght. Noch roockt de Tybervliet

Van 't laeu Latijnsche bloet. Al d'acker rondom heenen
En d'oever leght bedeckt en wit van doode beenen.
Waer worde ick, reis op reis, vervoert van razerny!
Wat dolheit brengtme van mijn opzet, buiten my!
Zoowe overbodigh zijn hen blijde, als bondtgenooten,
t'Ontfangen, als uw bloet in 't vechtperck is vergoten;
Waerom dit niet beslecht met pais, terwijlge leeft?
Wat zal de Rutulier, mijn bloetvrient, zoo gy sneeft,
Wat wil Italie en een ieder hiertoe zeggen,
Indien ick u [Fortuin laete u niet onder leggen,]
Die naer mijn dochter en haer wettigh huwlijck staet,
Om 't leven helpe? ay, let hoe wuft de kans beslaet,
Dan slinx, dan rechts. Bezie d'onzekerheên eens nader.
Heb mededoogen met uw' afgeleefden vader,
Die in uw vaders stadt, in Ardea, beducht,
Bekommert, ver van u, om uw afwezen zucht.
Maer Turnus drift laet dit door geen vermaening glyen.
Zijn moedt loopt over: hy wort krancker door artsnyen.
Zoo dra de jongelingk kan spreecken, antwoort hy:
Ick bidde, ô koning, laet al uwe zorgh voor my
Toch vaeren, en sta toe dat ick die lasten draege,
En, om genot van eer, mijn lijf en leven waege.
Ick weet, ô vader, oock te speelen met geweer,
En pas te raecken, dat het bloet kost, keer om keer.
Zijn moeder, een Godin, zal verre zijn te zoecken,
Om hem en zich, in 't vliên, voor vyanden en vloecken
Te decken met een wolcke en schaduwe in den noot.
Maer och, de koningin, van angst en vreeze als doot,
Voor 't hooft geslagen, van verbaestheit en van schricken
Voor 't zorghlijck lijfgevecht, scheen in 't geklagh te sticken,
En bondt den schoonzoon, in zijn gloênden brant, dus in:
O zoon, ick bidde u, om dees traenen, om de min,
Om d'eere van Amate, indienze u gaet ter harte:

60 *Doode beenen:* doodsbeenderen.

63 *Overbodigh:* hier „bereidvaardig op 't eerste gebod." Zie *Uitlegk. Woordenb.* op Hooft *in v.*

75 *Dit .... glijen* voor „zijn opzet glippen."

89 *En bondt den schoonzoon .... dus in: inbinden* is van gelijke overdrachtelijke beteekenis als *intoomen,* welk laatste nog zeer in gebruik is, echter zelden anders dan wanneer 't den handelenden persoon zelven of den hartstocht geldt; als b. v. „zich intoomen, zijn drift intoomen."

Gy zijt alleen mijn hoop en trooster in de smarte
Van mijnen ouderdom: aen u hangt te gelijck
Al d'eer en lof van vorst Latinus staet en rijck:
Gy zijt de stut van ons geslacht en oude jaeren:
Ick bidde om eene zaeck, laet toch dit opzet vaeren:
Wort geensins hantgemeen met dezen Frygiaen.
O Turnus, 't ongeval, verweckt door dit bestaen,
Dit lijfgevecht, raeckt my. Wy zullen teffens sneven,
En scheiden uit het licht van dit verdrietigh leven,
Noch 'k zal gevangkelijck gevoert voor alle liên,
Geensins Eneas, den Trojaen, als schoonzoon zien.
De maeght Lavini hoort de moeder deerlijck kermen.
De traenen biggelen en dauwen uit ontfermen
Langs 't blaecken van de wang, door zedigheit gepraemt.
z'Ontsteeckt zoo root als vier, en 't aenschijn gloeit van
Als spierwitte Indiaensche yvooren, overwreven [schaemt:
Met bloetroot purper: of als roode roozen zweven
Met haeren wederschijn in blancke leliblaên:
Zoo bloosde 't aenzicht van de maeght, met rou belaên.
Prins Turnus lonckt haer toe, en wort verruckt van minne,
En meer verhit ten strijt, en spreeckt de koninginne
Amate in 't kort dus aen: ay moeder, 'k bidde u, zijt
Te vrede, en schreime, die nu naer den fellen strijt
En 't lijfgevecht zal treên, niet na, maer laet u stuuren:
Want dit bediet niet goets, en kan noch Turnus uuren
En tijt verkorten, noch verlengen. Voort ga heen,
Mijn heirbode Idmon, zegh, uit mijnen naem alleen,
Den Frygiaenschen heer dees bootschap naer behooren,
Die hem te bijster vreemt wil klincken in zijne ooren.
Eneas laete nu de wapens en 't geweer
Van Troische en Rutulier vry rusten. Zwaert en speer
Van Troische en Rutulier te roeren en te reppen
Is noodeloos. Zoo dra men licht begint te scheppen,
En morgen vroegh Auroor met haer oranje radt

103 *De maeght Lavini* voor *Lavinia,* gelijk Vondel, b. v. in het bruiloftsdicht op *Adam van Lochorst,* vs. 54, zegt:
Voor den mond en lippen van Corneli.
Zie HUYDECOPER, *Proeve* III, bl. 136.

115 *Lijfgevecht:* in de oude uitgaaf staat verkeerdelijk *lijfvecht.*

125 *Oranje radt:* zie de noot hiervoren, bl. 280 op vs. 1205.

Den hemel oprijde, en 't ontloocken roozebladt
Op haere kaecken bloost, dan zullen wy dit rechten,
Dien oorlogh met ons bloet, ons eigen bloet, beslechten,
En, om Lavinie de bruit op deze wijs,
Ons geven in het perck, en kampen om den prijs.
Zo spreeckt hy, treet gezwint in 't hof, en eischt zijn paerden,
Die komen brieschende aen, voor dezen onvervaerden,
En draven moedigh, dat zijn hart van blyschap juicht.
Orithyia had zelf, gelijck de faem getuight,
Dees paerden, witter dan de sneeu, en snel, als winden,
Geschoncken tot een prael Pilumnus, haer' beminden.
De wackre stalknechts staen rondom. d'Een kemt de maen,
En d'ander havent hun. Hy schiet een pansser aen,
Uit gout en klaer latoen geklоncken, hing nu blijde
Den schilt aen zijnen arm, den degen op de zijde,
En zet den helm en kam en roo pluimaedje op 't hooft.
Vulkaen, de Viergodt zelf, dit zwaert, zoo elck gelooft,
Voor Daunus, Turnus heere en vader, voortijts smeedde,
Dat hy in Plutoos poel verkoelde, op Junoos bede.
Hy grijpt daerna met kracht een stercke en zwaere speer,
Uit Aktor Auruncks klaeu en vuist geruckt wel eer,
Die, midden in de zaele, op eenen pijler leunde,
Een zuil, die 't hofgewelf geweldigh ondersteunde.
Hy roept al drillende: mijn speer, die noit in 't velt
Mijn bede en mijnen wensch te leure hebt gestelt,
Help my dien halven man, dien Frijgh, ter neder smijten,
En met dees harde vuist zijn vaste rusting rijten
En rucken van het lijf, en, daer hy heenerolt
Het haer met gloênden priem en yzer omgekrolt,
Met myr gezalft, in stof begruizen, na zijn leven.
Van zulck een razerny wort Turnus aengedreven.
't Ontsteecken aenzicht is vol gloets: van gramschap springt
Het vier uit d'oogen: als een stier, die wringt en dringt,
En stooten wil, heel luide en vreeslijck loeit van toren;
Of uit verbolgenheit de kracht van zijnen horen
Op eenen boom beproeft, en uitslaet in den wint,

151 *Dien halven man, dien Frijgh:* de Aziatische volkeren en de Frygen in 't bijzonder strekten den Grieken en Italiërs tot spot om hun *verwijfden* tooi, op welken dan ook, drie regels verder, vs. 153 en 154, door Turnus gezinspeeld wordt.

Of wroet in zant en stof, en, van de wraeck verblint,
Alreede een voorspel speelt, en zich bereit te vechten.
Eneas moedigh, en belust dien krijgh te slechten
Door 't aengeboôn verdragh, wet midlerwijl zijn' moedt
Niet koeler met geweer, hem in dien oorloghsgloet
Door 's moeders gunst bestelt, en na dit moedigh vergen,
Zoeckt zijn verbolgenheit en gramschap zelf te tergen:
Vertroost de mackers, en Iülus, die nu vast
Bedroeft is. Hy berecht een ieder hoe de last
Van 't nootlot hierop draeit, beveelt oock amptenaeren
Te zenden, om dit stuck Latinus t'openbaeren,
En voort t'ontworpen het verdragh van vrede en pais.
Zoo ras, des andren daeghs, de zon, op haere reis,
Gestegen op de kim, bescheen der bergen kruinen,
De zonnepaerden eerst, gesteigert uit de duinen
En diepe zee, de glans uitsnoven met den beck,
Stack Rutulier en Frygh, naer 't onderling besteck,
Omtrent de vesten van Latinus groote stede,
Een velt af, en bereide een vechtperck, naer de zede:
En om het lijfgevecht t'ontginnen met gewelt,
Wort offerhaert by haert en outer toegestelt
Van zoden voor de Goôn, die zy van weêrzy zochten.
De zommigen, gekleet in linnen, en bevlochten
Met yzerkruit om 't hooft, aen 't woelen, broghten hier
Bronwater ten altaere, en heiligh offervier.
De keurebende van Ausonie komt trecken,
Gevolght van schichteniers, ter poorte uit naer dees plecken.
Aen d'andre zijde ruckt de maght van Troje voort,
En 't fors Tyrreensche heir, elck van verscheide soort
Met wapenen gesterckt, en zulx voorzien te wapen,
Als of zy, opontboôn ten ooreloogh, rechtschapen

171 *Amptenaeren:* om 't rijm, de Proza-vertaling heeft hier: *eenige mannen.*

181 De Proza-vertaling heeft eenvoudig: *en bereidden het daer om te vechten.* De rijmlap *met gewelt* kan niet dan *met geweld* gebracht worden bij *lijfgevecht,* waar 't bij behoort, en bij de eerste lezing moet ieder geneigd zijn te denken, dat het *ontginnen* — d. i., hier, het voorbereiden van den kampstrijd — met geweld plaats had, terwijl het integendeel daarbij, en vooral bij 't gereed maken van den offertoestel, zeer rustig toeging en de wederzijdsche partijen hun werk vreedzaam volvoerden.

188 *Schichteniers:* min gewoon, doch even goed als *piekeniers, hellebaardiers.*

191 *Zulx:* op zoodanige wijze.

Den vyant op het spits t'ontfangen zijn gezint.
Hier vliegen d'oversten, groothartigh en gezwint,
Door 't krijghsvolck heene en weêr, van ieder een bekeecken,
En heerelijck met gout en purper uitgestreecken.
De vroome Mnestheus, telgh van oude Assarakus,
De stercke Asylas, 't bloet des Zeegodts, Messap, dus
Op paerden afgerecht. Men gaf zoo dra geen teken,
Of ieder nam zijn plaets, de speer in 't gras gesteecken,
De beuckelaer op 't gras. Toen grimmelden dit heen
Stockoude man en vrou, en kinders onder een,
En wat onweerbaer was, uit lust tot zien, op daecken,
En huis en torentrans. Gewapenden, aen 't waecken,
Bewaeren, op hun beurt, de schiltwacht, en de poort.

Maer Juno, van den top des heuvels, en dien oort,
Die nu d'Albaensche heet, [de bergh in deze dagen
Noch onvermaert, was niet gewoon een' naem te draegen,]
Haere oogen slaende op 't velt, en over al dien drang
Van 't grimmelende volck, zagh hier, in 't breede en 't lang,
Op hunn' gezetten tijt, van wederzy verschijnen
Slaghordens van Trojaensche en strijtbre Laurentijnen,
En over al de stadt, sprack Turnus zuster aen,
Een Godtheit, onder wie zoo veele stroomen staen,
En staende wateren, die op hunne oevers breecken:
Want Jupiter, de vooght van 's hemels hooge streecken,
Vereert haer deze maght, als hy van minne blaeckt,
En in dien gloet de bloem van haeren maeghdom schaeckt:
O aengename Nymf, en eere van de vlieten,
Gy weet wat maght ick u alleene liet genieten,
Toen u mijn gunst in top beschonck met hooger lot
Dan zoo veel dochters der Latijnen oit van Godt
En zijn ondanckbaer bed tot haeren loon verkregen.
Gy zijt door mijn genade op 's hemels troon gestegen.
Juturne, let eens wat al jammers u genaeckt,

198, 199 *Messap, dus op paerden afgerecht: dus* staat er, en *dus* heb ik het laten staan, ofschoon ik dat *dus* 't welk dan „zeer, bijzonder" zal moeten beduiden, betreur. Dat Vondel eenvoudig geschreven zou hebben *Messapus,* is niet denkbaar; want de *a* in dat woord is lang.

207, 208 *De bergh.... was niet gewoon een' næm te draegen:* min verkieslijke wijze om te kennen te geven, „dat men niet gewoon was, den berg met een bepaalden naam te noemen."

En wijt het my geensins. 'k Heb Turnus, als hy raeckt
In zwaericheit, beschut, en uwe stadt in 't strijden
Verdaedight, voor zoo veel Fortuin dit konde lijden,
En 't nootlot, tot behoudt van der Latijnen staet.
Nu zienwe hoe die heer ter quaeder uure gaet
Naer 't zorghelijck gevecht. Zijn dagh is reeds aen 't blaecken.
Zijn tijt en nootlot en de vyanden genaecken.
Ick kan dit lijfgevecht, dit onderling verdragh,
Niet aenzien met gedult. Vaer voort met uw ontzagh.
Het voeght u, durft gy wat ten beste, in 's broeders smarten,
Verrechten: 't zal misschien met dees benaude harten
Veel beter dan 't my schijnt geschoren noch vergaen.
Zoo sprackze naulijx, of van druck borst traen op traen
Uit nymf Juturnes oogh. Toen sloeghze met haere armen
Wel drymael voor haer borst. 't Is nu geen tijt van kermen
Sprack Juno. Haest u flux: en, weet gy troost en raet,
Ruck Turnus uit den muil des doots, of brou een quaet
Een vreesselijck krackeel, en breeck 't beraemt verdraegen,
Ick geef u hart en moedt. Dus lietze haer verslaegen,
En twijfelmoedigh, en van hartewee ontroert,
Na datze haer vooreerst aldus hadde aengevoert.
De beide koningen genaecken met de grooten.
Latinus rijdt, gevolght van 't hof en krijghsgenooten,
Op eenen wagen met vier paerden, om zijn hooft
Met eene kroon van zes paer straelen, noit gedooft,
En die van grootvaêrs glans, de zonne, niet veraerden.
De koningk Turnus bromt met twee sneeuwitte paerden,
En drilt twee schichten, breet van yzeren beslagh.
Aen d'andre zijde komt Eneas voor den dagh,
De vader en de struick van dien Romainschen stamme,
En die met zijne schilt en starrelichte vlamme
In 't hemelsch harnas blinckt: Askaen, vol moeds en bly,
De tweede hoop van Rome, ons hooftstadt, aen zijn zy.
De priester, in het wit gekleet, broght hier ter stede
Het jongk van eene zogh, heel ruigh van borstlen, mede,
Oock 't ongeschoren en tweejarigh schaep, en leit
Het vee naer d'outers toe, ontsteecken en bereit.
Zy keeren d'oogen naer het rijzend licht, en brengen
Het offerveltgewas, dat zich met zout liet sprengen,
En mercken met hun mes de star van 't vee voor elck,

Begieten het altaer met hunnen offerkelck.
Godtvruchte Eneas zweert daerna, met blooten degen
In zijne vuist: ô zon, en lant, rondom gelegen,
Om wiens behoudenis ick zulck een zwaericheit
Zal uitstaen, nu zult gy getuigen met bescheit
Van mijnen trouwen eedt: en gy, ô goede vader,
En eeuwige almaght, en gy Juno, die u nader
Beraeden hebt, Godin, nu bidde ick u, en gy,
Befaemde vader Mars, die door uw krijghsvooghdy
En maght den krijgh bestiert: gy bronnen en gy beecken,
En wat ontzaghlijckheên en Godtheên 's hemels streecken
Daer boven, en de blaeuwe en groote zee beslaen:
Indien 't Fortuin behaegh' nu den Ausoniaen
Den koningk Turnus hier te helpen triomfeeren,
Zoo zal 't verwonnen volck gehouden zijn te keeren
Naer heer Evanders stadt: zoo ruime Iülus 't velt,
En geen Eneadijn zal namaels met gewelt
Van wapenen dit volck bestoocken, noch beleggen,
Noch vorst Latinus rijck ten viere en zwaerde ontzeggen:
Doch zoo de vader Mars ons d'overhant vergunt,
Gelijck ick hoop en wensch dat alle Goôn dit punt
Met hunnen goeden wil bezeglen door ons handen,
Zoo wil ick geensins dat deze Italjaensche landen
Den Troischen dienen, noch ick eisch het rijck voor my,
Maer dat de volcken, beide onoverwonnen, by
Een wet, een rijcksverbont, dat noit vergaen zal, leven.
'k Zal hun voorschriften en oock offerregels geven,
En leeren wat voor Goôn een ieder dienen zal.
Latijn, mijn schoonvaêr, hou het krijghsgezagh vooral.
Mijn schoonvaêr blijf, gelijck hy plagh, alleen regeeren.
De Troischen zullen my een nieuwe stadt vereeren,
En stichten, die den naem en titel van de maeght
Lavinie, de bruit, Latinus dochter, draeght.
Zoo gaet Eneas voor: Latinus volght zijn reden,
Heft oogh en handen naer den hemel van beneden:
O vorst, dat zweere ick u by hemel, aerde, en zee,
Latonaes tweelingen, en vader Janus mê,
Met dubble troni; by de maght van 's hemels stoelen,

272, 273 *Die u nader beraeden hebt:* de Proza-vertaling heeft: *nu beter gezint,* wat tegenover Juno wel zoo beleefd gezegd is.

En Plutoos heilighdom, en zijn gevloeckte poelen.
De vader, die 't verbont versterckt, en 's vromen wit,
Versterck' dit met den strael des blixems, hoore dit.
Ick raecke het altaer, neem d'outervieren heden
En Goôn tot tuigen, dat geen tijt, hoe lang geleden,
Dien vrede en 't vast verbont, nu met den Italjaen
Gesloten, immermeer zal breecken ['t magh beslaen
Zoo 't wil,] noch geen gewelt mijn' dieren eedt zal schenden;
Al mengde 't nootlot zee en 't aerdtrijck, vol elenden,
Door eenen weereltvloet: al quaem de hemel oock
Te storten in de helle, en onderaerdtschen smoock:
Gelijck dees scepter [want hy hiel voor deze altaeren
Den scepter in de hant,] geen telgen schiet, noch blaêren,
Noch schaduw geeft, dewijl dees eens in 't groene woudt
Gesneên is van den stam, zijn moeder; en die hout
En tack te vore was, geknot van loof en tacken
Met eene staele bijl, na'et kraecken en na'et knacken,
Nu van de hant met kunst in kostelijck metael
Gesloten wert, en den Latijnschen vorst, ten prael
Te voeren, wert bestelt. Met diergelijcke woorden
Versterckenze, in den ringk der oversten, die 't hoorden,
Hun onderling verbont. Nu keelen zy het vee,
Kerckplichtigh ingewijt ten brandt, op d'offersteê
En rucken 't ingewant al levende uit de dieren,
En brengen schotels, vol van spijs, voor d'offervieren.
  Maer ondertusschen docht den Rutlen al een poos
Dat deze kampers, die men voor 't gemeen verkoos,
Elckandere ongelijck en geene weêrga waren.
Elck dreef zijn inzicht, quam zijn reden openbaeren.
Terwijlze oock letten op het ongelijck geschil
Van ieders sterckte, komt hier by dat Turnus stil
Komt aentreên, en, voor Godts altaeren neêrgebogen,
Ootmoedighlijck hun eert, met neêrgeslagene oogen.
Zijn jeughdigh aenzicht, dat zoo dootsch en droevigh ziet,

318 *Van den stam, zijn moeder:* letterlijk naar 't Lat. vertaald, doch waarbij Vondel niet heeft nagedacht, dat 't Lat. *stirps* vr. en dus *mater* genoemd kan worden, terwijl de naam van *moeder* bij *stam,* dat mann. is, niet wel gevoegd kan worden.

329 *Den Rutlen:* hier kort Vondel het woord *Rutuliers* of *Rutulers,* gelijk hij anders zegt, al heel wat af.

En bleecke wang verlicht oock 's volx benaeutheit niet.
Als nymf Juturne nu dit momplen door elckanderen
Ziet voortslaen, 't flaeuwe hart des volcks zoo snel ver- [anderen,
Zoo bootstze, in 't hart van 't heir, Kamertus wezen na,
Die, van een braef geslacht gesproten, zonder ga,
En, om der vaderen doorluchtige oorloghsdaeden,
Befaemt, oock dapper was in krijghsbeleit, en raeden.
Zy, niet onkundigh hoe het hier geschoren stont,
Begeeft zich onder 't heir, en stroit, van mont tot mont,
Verscheiden lantgerucht, en spreeckt aldus ten leste:
Schaemt zich geen Rutulier het algemeene beste
Te hangen aen een ziel? Zijn wy op onze wacht
Niet effen in getal, en van gelijcke maght?
Hier staen Arkaders, en Trojaenen, op dees gronden,
Een volck by nootlot en Godts wille hier gezonden,
En gansch Hetrurien op Turnus gram alleen.
Wy zijn ruim eens zoo sterck, geraecken wy aen een.
Zoo Turnus sneuvel', zijn vermaertheit stijght naer boven
Ten Goden, wier altaer hy willigh door 't beloven
Zich zelven onderworpt, en zal op ieders tong
Wel leven: wy, dus koel op 't velt, en out en jong
By een op ons gemack gezeten zullen leeren
Te luistren naer den dwang van trotse en barsse heeren.
Die woorden holpen voort het brein van 't jonge bloet
Aen 't hollen, en 't gemor kroop, schichtigh aengevoedt,
Van troep in troep, en groeide al aen. De Laurentijnen
En Latijnisten zelfs veranderen van mijnen
En zinnen: en die eerst een eindt zien van den strijt,
Het heil des ganschen staets verwachten voor altijt,
Begeeren nu door 't zwaert hun ongelijck te stuiten,
En bidden geen verbont te stercken, noch te sluiten,
Zien Turnus, die nu verr' de quaetste kans heeft, aen
Met mededoogenheit. De zuster, om dees baen
Van uitvlugt t'openen, nu zy dit heeft besteecken,
Voeght hier iet grooters by, en geeft een hemelsch teken,

355 volgg. De bedoeling is: ingeval Turnus sneuvelt, dan zal hij wel een eeuwigen roem verwerven, maar daar zullen wij niet mede geholpen zijn: en wij, die nu hier op 't gras zitten, als toekijkers wien 't niet aangaat, zullen enz.

Zoo groot als noit voorheen geen stercker toebereit
Het Italjaensche volck vervoert heeft, en misleit:
Want Jovis schiltknaep, met zijn rosse en snelle pennen,
Door 't gloeien van de lucht, aen 't vliegen, en aen 't rennen,
Verjoegh luidruchtigh een vervloge vogelvlught
Van watervogelen, die boven in de lucht
Vast ommezweefden. Dees verslinder, snel in 't zacken
Op 't water, komt een zwaen, een puickzwaen, op te packen
Met zijnen krommen klaeu. Alle Italjaenen staen
Verwondert om dit spel, en alle vogels slaen
Geluit, en jaegen [het stont deerelijck t'aenschouwen,]
Den grooten arent, die zich hier niet durf betrouwen,
Verbystert op de vlught, verdonckeren in 't oogh
De lucht met hunnen penne, en dringen steil om hoogh,
Gelijck een bruine wolck, naer 's vyants snellen vlogel,
En op dien vyant aen, tot dat in 't endt de vogel,
Van hun gewelt benaeut, door zijnen last bezwijckt,
Den roof van zijnen klaeu moet slaecken, laeger strijckt,
En smijt de zwaen om laegh, voor 't oogh van deze volcken,
In eenen stroom, en vlught, en berght zich in de wolcken.
De Rutuliers terstont begroeten op het velt
Dit voorspoock met een' kreet, en 't gansche leger stelt
Zich schrap. Tolumnius d'aertswichlaer toen niet slofte
Te roepen: ô dit was 't, dit was 't daer mijn belofte
Zoo menighmael naer stont. Ick neem het voorspoock aen.
Ick ken die Goden. Ruckt den degen onbelaên
En onder mijn beleit vry uit. ô Rutulieren,
Die u, gelijck een hoop, een vlught weerlooze dieren
En vogels, van een vreemt en wederspannigh gast
Laet jaegen, uwe kust en oevers ziet verrast,
Gestroopt, en overheert. Flus zal dees roover zwichten,
En doorgaen, en, verbaest van schrick, zijn ancker lichten.
Verweert gelijckerhant slaghordenswijs uw recht.
Verdaedight uwen vorst, die door dit lijfgevecht
Gezocht wort, en van wien dees vreemde u wil berooven.
Zoo sprack hy, tradt vooruit, en schoot een' schicht van boven
Op zijnen vyant aen, en dees kornoelje stang

375 *Jovis schiltknaep:* een arend.
400 *Weerlooze dieren:* dat zouden *dieren* zijn, die *wederom loos* waren. *Loos*, *lijk* en dergelijke achtervoegsels nemen nimmer den klemtoon.

Gaet streven regelrecht, en door de lucht haer' gang.
Men hoort terstont een luit en schel geschrey opsteecken.
Al 't voetvolck staet verbaest, in zijn gelidt bezweecken.
Het bloet wort heet, ontstelt door zoo veel veltrumoers.
De speer vlieght voort, daer by geval nu zeven broêrs,
Heel schoon van vorm en leest, hier tegens over stonden,
Al kinders van Gilips Arkader, hier gezonden,
En alle voortgeteelt by een Tyrrheensche vrou.
Zy treft uit zeven een' braef jongelingk, getrou
En vroom van aert, van voor door 't blancke harnas heenen
Tot in de ribben, daer de wapenriem, vol steenen
Met goutdraet geborduurt, in 't midden op den buick,
Allengs gesleeten is door dagelijx gebruick,
En daer de goude gesp gehaeckt wort om de lenden.
Hy steeckt op 't roode zant, in 't midden van de benden,
De beenen in de lucht. Maer zommige uit den troep
Der broederen, vol harts, vol droefheits op dien roep,
Verhit van wraecke, voort den degen uit de scheede.
Een ander grijpt den schicht, om 't steuren van den vrede,
En streeft'er blindling toe. De Laurentijners voort
Aen 't rennen op hen aen. Daer komen hun aen boort
Arkader, en Trojaen, en Agillijner, t'zamen
Niet luttel in getale, om 's vyants maght te praemen,
Met hun beschilderde rondassen, dat het kraeckt.
Nu zijnze alle eens gezint. Een ieder brant en blaeckt
Om dit krackeel gestreng te rechten met den zwaerde.
Men ruckt d'altaeren om, waerop zich openbaerde
Een schrickelijcke storm van schichten uit de lucht,
En d'yzere oorloghsbuy valt dichter op 't gerucht.
Men gaet met offerhaert en offerkelcken strijcken.
Latinus, nu 't verbont een' krack krijght, voort aen 't wijcken
Met zijn geschende Goôn, op dit verbijstert spoor.
Een ander springt te paerde, en spant de paerden voor
Den wagen, schiet'er toe met zijnen blancken degen:
Messapus, oock met dit verbont in 't hart verlegen,
En vierigh om dien bant te breecken, komt te paert
Aulest den koningk, een' Tyrreener, wijdt vermaert,
En met de sluierkroon gekroont, in 't velt ontmoeten:

417 *Met de sluierkroon gekroont:* daar zal Aulestes wel niet mee versierd zijn geweest. Vergilius noemt hem wel *regis insigne gerentem,* waaruit men

Die schrickt zoo, dat hy deist, en voor zijn vyants voeten,
Komt rollen over hals en hooft, en d'outers heen,
Die in den wege staen. Messapus vlieght alleen,
Verhit van gramschap, met een speer toe, en gezeten
Op een geweldigh paert, slaet hem, die, dus gesmeeten,
Noch om genade bidt, met zijne dicke schacht
Van boven neêr, en zeght: dat heeft hy wegh. Zoo slaght,
Zoo offert men met eere en best voor groote Goden.
Elck Italjaen loopt toe, en stroopt den warmen dooden,
Daer hy getuimelt lagh, te jammerlijck, en naer:
En Chorineüs grijpt een branthout van 't altaer,
Bejegent Ebusus, die aenquam om te hacken,
En klinckt het brandend hout hem recht in 't kinnebacken.
De lange knevel stonck van 't zengen, en den brant.
Hy volleght hierop in, vat met de slincke hant
Dien suizebollenden, zijn' vyant, by de locken,
En stoot en duwt hem fel met zijne knien, in 't wrocken,
Vast tegens d'aerde aen, en doorreegh toen onvervaert
Zijn zijde, met de punt van 't kille en koude zwaert:
En Podalirius met zijnen blooten degen
Den herder Alsus, die vooraen street onverslegen,
En door de schichten streefde, involgende met kracht,
Dreight hem van boven neêr: en d'ander houwt met maght
En opgeheve bijle op 't beckeneel recht inne,
En klooft recht midden door het voorhooft met de kinne,
Besprengt al 't harrenas met bloet, en bloedigh root.
Een harde en ysre vaeck sluit d'oogen, en de doot
Luickt daetlijck zijn gezicht, om eeuwigh uit te slaepen,
In eenen duistren nacht. Eneas, trots te wapen,

alleen kan opmaken dat hij een diadeem of ander teeken zijner waardigheid droeg. Maar er is reeds op gewezen dat de dichters en schilders uit de 17de eeuw zich geen koning der Oudheid konden voorstellen dan met een wrong of tulband op 't hoofd.

452 *Dus gesmeeten:* dus geslagen.

459 *Die aenquam om te hacken:* zou men niet denken, dat de man op een „koekkraam" toeliep: de Proza-vertaling drukt het Lat. dan ook beter uit: *die aenquam om toe te houwen.*

476 *Trots te wapen:* deze woorden zijn hier te ongelukkiger ingeschoven, omdat zij den lezer moeten doen denken, dat Eneas zijn wapen gebruiken zal, terwijl hij integendeel *met wapenlooze hant* de zijnen toe gaat wenken om den vrede te bewaren.

Genegen het verbont te houden in zijn' stant,
Begint te wencken met zijn wapenlooze hant,
En roept, bloots hoofts, zijn volck van verre toe: waer-
[heenen?
Wat tweedraght helpt u toch zoo schichtigh op de beenen?
Betoomt uw gramschap: het verbont heeft zijn beslagh,
En elcke voorwaerde is bestemt by dit verdragh.
Het is mijn ampt alleen te kampen, leedt te stuiten.
Laet my betyen: houdt u hier te gader buiten.
Ick zal alleen 't verbont bezeglen met dees hant,
En Turnus is alleen gehouden in het zant
Te treden tegens my, gelijck men heeft gezworen,
Voor 't goddelijcke altaer. In 't midden van dit stooren,
En in dees rede komt een vlugge schicht, heel stijf,
Den helt al snorrende gevlogen in het lijf,
Men weet niet uit wat hant, en van wat dwarrelwinden
Die voortgedreven wort in deze oneensgezinden;
Of wat geval, wat Godt den Rutulier vereert
Met zulck een' grooten lof. Dees brave daet ontbeert
Haer' prijs, en niemant stofte oit van Eneas wonde.
De koningk Turnus ziende Eneas, op die stonde,
Vertrecken uit den slagh, en d'oversten verbaest,
Wort flux verhit van moedt, en blaeckt, eischt in der haest
Zijn paerden, en geweer, springt trotser op den wagen,
En zet zich daer, en ment den teugel, op 't behaegen
Der grooten, vlieght en rent met yver heene en weêr,
Brengt menigh helt om hals, leght menigh man ter neêr,
En hallef doot in 't zant; of overrent de zielen
Van hun slaghordens fel met barrenende wielen;
Of drijft den vlugteling gegreepe speeren stijf
Met maght van achter na, en door 't panssier in 't lijf.
Gelijck de Krijghsgodt, by de kille waterkanten
Van Hebrus aengevoert, bestuwt van zijn trouwanten,
Met zijn' bebloeden schilt vast rammelt onvertsaeght,
En dollen krijgh verweckt, als hy zijn paerden jaeght,
En prickelt, datze langs de vlacke velden zweven,
Den zuidenwint voorby, voorby den westwint streven,
Waerdoor het uiterste van Thracie den gront,

500, 501 *Op 't behaegen der grooten:* dat was de vraag. In elk geval zou men deze woorden vergeefs in 't oorspronkelijke zoeken.

Om 't snel getrappel van hun voeten, voelt in 't ront
Uit vreeze daveren. De bleecke Vrees, en Laegen,
En Gramschap, Mavors stoet, bestuwen zijnen wagen.
Zoo jaeght nu Turnus, die braveert in dezen slagh,
't Bezweet en roockend paert door 's vyan̓ts lijcken, ach
't Is deerelijck: waer zy hun snelle hoeven zetten,
Daer spat het brein en bloet. Zy kneden en verpletten
En mengen bloet en zant. Hy heeft alree met kracht
Thamyr, en Sthenelus, en Folus omgebraght,
Twee eersten voor de vuist, den derden, die 't beschreide,
Van verre, en Glaukus mede, en Lades, alle beide
De zoons van Imbrasus, die fier op 't jonge bloet,
In Licye hen had voor Mavors opgevoedt,
Met eenerley geweer vercierde, en af kon rechten,
Om rustigh voet by voet te zetten, en te vechten,
Of sneller dan de wint te rennen op het paert.
Aen d'andre zijde wort Eumedes veldewaert
In 't hart des slaghs gevoert. Hy daelde van den hoogen
En ouden Dolon, en, vermaert in oorelogen,
Voert oock zijn' grootvaêrs naem, heeft handen, hart, en [moedt,
Gelijck zijn vader, die gereist, om onverhoedt
Het Griecksche leger en zijn tenten te belaegen,
Tot zijn vergeldinge eischte Achilles oorloghswagen:
Maer Diomeed dien trots zoo rijckelijck beschenckt
Dat hy niet langer om Achilles paerden denckt.
Toen Turnus dezen knaep van verre op 't velt zagh strijden,
Trof hy hem ras, zoo wijt de strael van 't oogh kon lijden,
Eerst met een' lichten schicht, en hielt zijn paerden vast,
Sprong van den wagen, quam den hallef dooden gast,
Die hier gesneuvelt lagh, voort op, daer hy hem plette,
Den voet op zijnen neck en op de keele zette,
Het bloote zwaert uit zijn bestorve vingren wrong,
En verfde 't in den strot, en sprack, toen 't bloet uitsprong:

523 *Twee eersten:* voor „*de* twee eersten" is geen gangbare taal.
Voor de vuist: zoo staat er ook in de Proza-vertaling, en er wordt mede bedoeld: „van nabij, alzoo, met een houw, slag of steek." Tegenwoordig wordt de uitdrukking alleen gebezigd in den zin van „onvoorbereid."
Die 't beschreide: wat *beschreide* Folus? dat hij *omgebracht* was? of dat het *van verre* geschiedde?

537 De Proza-vertaling heeft, duidelijker: *maer Diomedes zette hem dat stoute stuck zoo rijckelijck betaelt.*

Legh daer, Trojaen, legh daer: nu erf in Hesperye,
Waerom gy oorlogh voert, zoo groot een heerschappye
En zoo veel lants als gy met alle leên beslaet.
Wie my met zijn geweer wil tarten, als soldaet,
Gaet strijcken met dien loon. Zoo bouwt hy zijne veste.
Hy zet hem Butus, van zijn spiets geraeckt, voor 't leste
Tot zijn gezelschap by, neemt Chloreus, Sybaris,
Thersilochus, Thymeet, en Dares oock gewis:
Thymeet, die onder 't slaen en vechten, onder allen,
Van 't kitteloorigh paert en zijnen hals quaem vallen.
Gelijck de noorden wint uit Edon berst, en blaest,
En op d'Egeesche zee uitbulderende raest,
De golven dringt op strant, de nevels, waer zich vlaegen
Verheffen aen de lucht, verdrijft, en kan verjaegen:
Zoo jaeght prins Turnus oock de benden voor zich heen,
Verstroit de deizende slaghordens, en geleên,
En stort haer overhoop, en kan het spoor verleien,
Vervoert van hevigheit: pluimaedje en veder zweien
Den eenen, de karros den andren wegh voor wint.
De strenge Fegeus lijdt geensins dat hy gezwint
Dus voortvaert, uitvaert in den slagh, en, onder 't scherpen
Van zijne gramschap, komt zich voor den wagen werpen
Heel dwers, en grijpt het paert, zoo snel gelijck het rent,
By zijnen toom, op dat het flux den wagen went.
Terwijl hy voortgesleept aldus aen 't juck blijft hangen,
Dus achterhaelt een spiets, zoo wijt zy toe kan langen,
Den blanckgewapenden, doorslaet zijn dick panssier,
En wondt alleen het vel. Hy, even koen en fier,
Boodt zijnen vyant, met den schilt vooruitgesteecken,
Noch 't hooft, en nam zijn zwaert te hulpe, om niet t'ontbreken:
Doch 't snelle wagenradt en d'omgedrevene as
Vermeestren, smijten hem ter neêr, dat hy in 't gras

552 *Voor 't leste:* neen, niet *voor 't leste,* want hij sloeg er later nog een half dozijn dood.

555 *Onder 't slaen en vechten, onder allen:* niets van dit alles staat in 't Lat. en de herhaling van 't woord *onder* doet hier een zeer onaangename uitwerking. Bovendien zou men kunnen vragen: hoe men *onder allen* vallen kan.

556 *Van 't kitteloorigh paert en zijnen hals:* — *over den hals van zijn kitteloorigh paert* heeft de Proza-vertaling.

557 *Edon:* een berg in Thracië.

Zijn' arm en beenen van elckandre stack verlegen.
De forsse Turnus schiet hem toe met zijnen degen,
En, tusschen harrenas en helm den neck geklooft,
Liet zijnen romp in 't zant noch spartlen, zonder hooft.
  Terwijl 't zeeghaftigh hooft, prins Turnus 't velt met lijcken
Aldus bezaeit en deckt, de Troischen voor hem wijcken,
Zoo hebben Mnestheus, en getrouwe Achates, met
Askaen, hunn' megenoot, Eneas trou geredt,
Dien, bloênde en leunende op een speer, en flaeu van krachten,
Zy, voet voor voet, allengs en stil in 't leger braghten.
Hy bijt op zijn gebit, verpijnt zich, van verdriet,
Om flux den scherpen pijl, en zonder breuck van 't riet,
Te trecken uit zijn lijf, en zoeckt, in deze onorden
Des veltslaghs, 't naeste padt om voort geredt te worden.
Hy wil, men zal de wonde opvlymen door het stael,
En openen heel diep den schuilhoeck van de quael,
En naer den veltslagh hem verzenden by zijn schaeren.
Hier stont nu d'afkomst van Iäzius, ervaeren
In artseny, genoemt Iäpis, heel bezint
Van Febus, die hem meer dan anderen bemint.
Apollo, voortijts zelf met zijne min bevangen,
Beschonck hem met zijn kunste, en gaven, cyterzangen,
En snelle pijlen, en den vont van wichlery.
De vrome Iäpis om zijn' vader, nu in ly
En stervens angst en last, te helpen, en genezen,
Wou liever onvermaert de kracht der kruiden lezen,
En kennen het gebruick der zelve, en artseny,
En heelkunst, die in noot den mensche dienstigh zy.
Eneas bijt en knerst van spijt op zijne tanden.
Hy leunt op eene speer, gevat met bey de handen,
Ontzet zich allerminst om al den toeloop van
De jeught, en 't kint Askaen, dat zich niet speenen kan

579 *Verlegen:* 't woord schijnt te zwak van beteekenis om hier te worden toegepast.

582 *Spartlen, zonder hooft:* dan moet die Fegeus de natuur gehad hebben van een paling. 't Woord *spartlen* had hier gerust kunnen wegblijven.

598 *Die hem meer dan anderen bemint:* een tautologische stoplap, te meer af te keuren, omdat er juist op volgt dat Apollo hem *voortijts* bemind had, en er volstrekt geen sprake is van een liefde, die de God hem nog, en dat wel boven anderen, zou toedragen.

Van traenen in dien druck. De grijze, in al dit klaegen,
Staet vaerdigh in den ring, de tabbert opgeslaegen
Van wederzijde, op zijn Peonisch opgeschort,
Stelt uit bekommering, vergeefs tot hulp geport,
Zijn heelzaemheit, en hant, en Febus kunst en kruiden
Te wercke, en pooght vergeefs het punt, ten troost der luiden,
Te rucken uit het lijf, en, voor 's helts leven bang,
Vat zacht het yzer heel voorzichtigh met de tang.
Al wat men voorneemt is vergeefs, noch 't wil gedyen.
Apollo, vinder van de heelkunst, schut geen lyen.
De schrick op 't velt groeit fel, en altijt feller aen,
En 't leger kan aldus zijn' val geensins ontgaen.
Men ziet nu hemelhoogh de lucht met stof betogen.
De ruiters draven aen. De pijlen, hoogh gevlogen,
Bedecken 't leger, als by vlaegen, uit de lucht.
't Gekerm der vechtenden, de leste snick en zucht
Der jongelingen, die in 't worstlen en verwarren
Hier sneven, komt om hoogh gesteigert aen de starren.
Eneas moeder, om haer zoons verdriet ontstelt
En onverdiende pijn, pluckt, in 't Kretenzer velt,
Op Ide een kruit in 't wilt, dat wy poleie noemen,
Wiens jonge blaên natuur verciert met purpre bloemen.
De wilde geit behelpt zich met dit kruit in noot,
Wanneer de pijl in 't lijf blijft steecken na den schoot.
Eneas moeder deckt haer aenschijn met een wolcke,
En brengt dit van den bergh, en mengt dit kruit, den volcke
Ten dienst, met water, dat in 't zuivre becken knap
Gegoten wert, en stort hierin het heelzaem sap
Van milde Ambrosia, met Panaceesche geuren.
Bedaeghde Iäpis stooft, daer d'ommestanders treuren,
De wonde, onweetende van Venus, met dit nat.
Terstont stilt al de pijn des lichaems, die hem mat.
Het bloên der wonde stilt. De pijl van zelf valt neder.
De helt Eneas voelt zijne eerste krachten weder.

611 *De grijze:* Jäpis wort hier bedoeld.

641 *Onweetende van Venus:* d. i. „zonder iets af te weten van Venus;" de vertaling is, bij uitzondering, hier beter dan die in proza, waar 't Lat. *ignorans* te letterlijk met *buiten zijn weten* was overgebracht. Integendeel wist Jäpis zeer wel wat hij deed, alleen dit niet, dat het water met heilzaam sap door Venus was aangelengd.

Iäpis roept: nu voort, en brengt den man geweer.
Wat toeft gy? en port zelf en d'eerste, uit lust tot eer,
De harten in den strijt: Eneas, deze zaecken
Gebeuren door geen mensch, noch mijne kunst, noch 't raken
Van mijne hant geensins: hier dringt een godtheit door,
En werckt met maght, en heeft wat grooters met u voor.
Eneas hadde alree, verhit op oorloghswrocken,
En wraeck, de goude laers gezwint aen 't been getrocken,
Nam onlust in 't vertoef, en drilde met zijn speer.
Na dat dees 't pansser aen zijn lijf trock, en al weêr
Den beucklaer aen den arm geslingert met verlangen,
Greep hy gewapent naer Askaen, en kust de wangen
Voor 't jongste door den helm en zegt: mijn zoon, mijn vreugt,
Nu spiegel u voortaan aen vaders oorloghsdeught,
En dapperheit, en aen een anders avontuuren.
Nu zal mijn hant den slagh en 't oorloghsvolck bestuuren,
Uw recht verdaedigen, en baenen u den wegh
Tot eer en prijs: wanneer gy komt tot overlegh,
En ryper jaeren, pas, in 't opgaen van u leven,
Het voorbeelt van uw' stam en vadren na te streven,
Laet uw heer vaders en oom Hektors geest en moedt
U prickelen tot deught. Zoo spreeckt hy, heet van gloedt,
Drilt vreeslijck met den schicht, en vliegt hier op naer buiten.
Toen stiet Anteüs en oock Mnestheus, niet te stuiten,
Met eenen dicken stoet en troep en al 't gewelt
Ten leger uit, hem na. Toen stoof het gansche velt
Van stof, dat niemant zagh, de gront door 't ommewroeten
Vast dreunde en daverde, op 't getrappel van de voeten.
De koningk Turnus kentze, en zietze met geschal
Recht op hem komen, en aenzetten van de wal.
d'Auzoniaenen zienze, en al hun leden beven,
En worden koudt van schrick: en Nimf Iuturne, aen 't zweven,
Was in 't Latynsche heir wel d'eerste, die 't vernam,
't Gedruisch voort kende, en om 't gevaer, dat nader quam,
Zich bevende op de vlught begaf, van schrick verschoten.
Eneas vlieght, en ruckt met zijne krijghsgenooten
Langs 't vlacke velt, dat hem een zwarte wolck van zant
En roock om d'ooren stuift. Gelijck een storm, die 't lant
Met kracht bestoocken wil, de weerwijze ackervlecken
By tijts noch waerschuwt, als de starren droef betrecken,

Een norsse regenbuy vast op steeckt uit der zee,
De winden eerst vooruit gevlogen naer de ree,
En tegens 't bare strant aenbuldren naer hun nucken,
Om flus geboomte en bosch en stammen uit te rucken,
't Gewas te vellen, en voort alles met een' loop
Wat hier omtrent staet snel te storten overhoop:
Zoo voert de Frygische en Rheteesche veltheer mede
Zijn troepen naer het heir, op 's vyants spits en sneede.
De heirspits hier drykant gestelt, en aengetreên,
Verdubbelt zich, en sluit haer ordens, en geleên
Wel dicht. Thymbreüs velt met zijnen staelen degen
Den zwaer gewapenden Osiris onverslegen,
En Mnestheus treft'er fel Archesius. Achaet
Hout Epulo ter aerde; en Gyas, een soldaet
En overste, Ufens. Hier komt, d'eerste die van allen
Den schicht in 't leger schoot, Tolumnius te vallen,
De schrandre wichelaer. 't Geschrey klimt hemelhoogh.
Nu neemt de Rutulier de wijck voor 's vyants boogh,
En laet de hielen zien, en vlught op vlacke velden,
Zoo vreeslijck dat het stuift. Eneas, d'eer der helden,
Gewaerdight zich niet eens den vlughteling te slaen,
Vervolght geen' voetknecht, noch geen' ruiter op dees baen,
Noch schichteniers, die hem gaen zoecken al verbolgen.
Hy spoort naer niemant, en zijn oogh wil niemant volgen,
In dezen duistren mist, dan Turnus, 't lantgeschil,
En tegens hem alleen is 't dat hy kampen wil.
Juturne, een krijghsheldin, alree van groote smarte
En vrees getroffen voor haer broeder in het harte,
Stoot hier Metiskus, zijn' koetsier, dat met gewelt
Hy, tusschen het garreel instortende, over velt
En acker heenerolt. Zy zet zich in zijne stede,

693 *Hier:* de oude uitgave heeft *heir,* wat kennelijk een drukfout was.

698, 699 *Gyas, een soldaet en overste:* Vergilius zegt eenvoudig, dat Gyas Ufens doodde en laat 's mans qualiteiten in 't midden. Dat *soldaat* en *overste* komt zeker al vrij dwaas bij elkander.

709 *Turnus, 't lantgeschil:* dit zal moeten beteekenen: „*Turnus,* die aanleiding tot het *geschil* gegeven heeft," of wel: „*Turnus,* met wien het *geschil* vereffend moet worden."

711 *Juturne, een krijghsheldin:* minder nog dan de toenaam *mannin* is die van *krijghsheldin* te verschoonen, waar 't Juturne betreft, die zich in deze wel *bij de hand* toont, maar allesbehalve heldhaftig. Vergelijk vs. 676.

En grijpt den lossen toom, bootseert Metiskus zede,
Zijn wapens, en gedaente, en spraeck na met vernuft.
Gelijck de zwaluw, zwart van pluimen, wilt en wuft
Vast heene en weder vlieght, met haere vlugge veêre,
Door 't groot geweldigh huis van haeren rijcken heere,
En, om voor 't piepend nest te picken eenigh aes,
Nu al de ruime zael doorsnuffelt met geraes;
Nu daer de gaelery verschiet door 't lang verdiepen;
Nu daer de versche graft en vyver haer hoort piepen,
En snateren: alleens rijt nymf Juturne ras
In 't midden van het heir des vyants, en, op d'as
Des snellen wagens, voortgevoert van paerdevoeten,
Doorsnuffelt deze alleen, die haer in 't stof gemoeten.
Nu komtze eens hier, nu daer met Turnus voor den dagh,
Die veiligh hem braveert. Zy lijdt niet dat hy slagh
Zal levren, hant voor hant met zijnen vyant kampen.
Dus vliegtze buiten 's weeghs heel verre, en schuwt de [rampen.
Eneas nietemin zwaeit om en wederom,
En spoort zijn' man dus na, om dezen wellekom
Te heeten, roept hem luide, om hantgemeen te worden,
In 't midden der gesloopte en afgestreên slaghorden.
Zoo dickwijl als zijn oogh den vyant wort gewaer,
En hy met zijn gezwinde en vlugge paerden naer
Hem toezet, reis op reis, zoo dickwijl went verslaegen
De schrickende Juturne en zuster zijnen wagen
Van vorst Eneas af. Helaes, wat zal hy nu
Beginnen? Te vergeefs, van ramp en onheil schuw,
Bestormen allerley gedachten zijne zinnen,
Verrucken zorgh op zorgh zijn strijdigh hart van binnen.
De forsse Messap, die nu voortglipt wat hy magh,
Draeght by geval een paer worpspeeren, met beslagh
Van yzer voor gespitst, in zijne slincke vingeren,

728 Deze regel is onverstaanbaar. De Proza-vertaling heeft: *doorsnuffelt al wat haer voorkomt.*

730 *Hem:* zal hier „Eneas" moeten zijn.

734 *Zijn' man:* gewone uitdrukking voor „zijn tegenpartij, de man tegen wien hij te kampen heeft." Men kent de Ruyters gezegde tegen den kapitein van zijn schip, wien hij 't admiraalschip des vijands wees: „kapitein Zeeger, dat is uw man."

740 *De schrickende Juturne en zuster,* voor „de bevreesde zuster Juturne," is geen zuivere taal.

En mickt, en past een punt Eneas toe te slingeren,
En toe te drijven: maer de helt viel, daer hy stont,
Op eene knie ter aerde, en deckt zich onder 't ront
Van zijnen beuckelaer. De speer, hem toegedreven,
Quam op den top des helms, en door den kam te streven,
Dat die in stucken sprongk. Eneas, die dus zwiert,
Bemerckte in 't ende hoe hy uitgestreecken wiert,
En Turnus hem ontvoert, en door dit overweegen
Quam flux den Troischen helt de toorne in 't hooft gestegen.
Toen riep hy, reis op reis, Jupijn, en zijn gezagh
Tot een getuige aen, om het schenden van 't verdragh,
En onderling verbont, voor Godts altaer bezworen,
Viel endtlijck in den hoop, en, gevende zijn' toren,
Den vryen toom, vecht fel, geluckigh, en verwoet,
Ziet niemant aen, verslaet al wat hem eerst gemoet.

Wat Godt, wat Zanggodin ontvoutme op mijn gebeden
Zoo groot een nederlaegh, zoo veele bitterheden,
Den doot der oversten, nu van den Troischen helt,
Nu van prins Turnus fors gejaeght in 't vlacke velt?
Jupijn, behaeght het u, dat volcken, die verheven
Door u, alle eeuwen door in vrede eens zullen leven,
Zoo heftigh onderling elckandre gaen te keer.
Eneas, zonder lang vertoef, past met geweer
Den Rutler Sukro, die hier eerst vooruit quam streven,
En zijn Trojaenen stuit, ter zijde een' slagh te geven,
Te drijven 't laeuwe stael op 't borstbeen. Turnus hant
Doorstoot'er Amykus, die ploft van 't paert in 't zant;
Zijn' broêr Diores mê: den eenen onder wegen
Met zijne lange speer, den andren met den degen.
Hy hangt de hoofden, afgehouwen in dien moort,
Aen zijnen druipenden strijtwagen, en slaet voort.
De vorst Eneas komt hier Tanaïs te vellen,
Cethegus, grof en sterck, en Talos, dry gezellen
In eenen torn, en leght Onytes, een Thebaen,

754 *Uitgestreecken:* bedrogen, gefopt.

781, 782 *Onytes, een Thebaen, een heel zwaermoedigh hooft:* Vergilius, om een epitheton verlegen, noemde den man *moestum Onyten,* wat Vondel in proza met den *zwaermoedigen Onytes,* en hier met *Onytes, een heel zwaermoedigh hooft* vertaalde. Ziedaar wel een voorbeeld van een *climax* en een bewijs, hoe gevaarlijk het is, epitheta te gebruiken, wanneer zij niet volstrekt onontbeerlijk zijn.

Een heel zwaermoedigh hooft, en zoon, zoo wy verstaen,
Van Peridye, neêr. Prins Turnus, onder 't houwen,
Helpt twee gebroêrs van kant, uit Febus erflandouwen
En Lyciё gereist; den jongelingk Meneet,
Die, uit Arkadie gekomen tot zijn leedt,
Den oorlogh vyant was. Hy liet zich noit verdrieten
Te visschen rondom Lerne, en zijn vischrijcke vlieten,
En, arm van afkomst, had den hofdienst noit bezuurt.
Zijn vader bouwde lant, den lantheer afgehuurt.
  Gelijck een lichte brant, gesticht aen veele kanten,
In 't droogh en kraeckend bosch van groene lauwerplanten,
Of 't schuimende gewelt van eenen waterval
Al bruisend van 't geberghte omlaegh schiet met geschal,
En in de baren stroomt; en elck van deze vinnigh
Vernielt wat hy bereickt: zoo streven, als uitzinnigh,
De koning Turnus en Eneas alle bey
Oock toe in dezen slagh, en onder hun geley
Begint het hart en bloet te zieden, waerze streven,
Waer door het stoutste hart hier blijven moet en kleven.
Men houwt van boven neêr met al zijn maght slechts toe.
Eneas smijt Murraen, [die op de koningsroe,
Aeloude titels van zijn' vader en voorvader,
En al Latinus ry, de koningen te gader
Magh stoffen,] met een stuck, gebroken van een rots,
Een zwaer gewight, ter neêr, zoo schrickelijck en trots,
Dat hy ter aerde ploft, en onder de garreelen
En 't juck beknelt leght, en gesleept wort van de zeelen,
En van de hoeven, nu aen 't hollen, wort getreên
Te berste: want het paert kent meester noch gesteen.

788 *Vischrijcke vlieten:* in *vischrijk* valt de nadruk op de eerste lettergreep en *vischrijke* is zelfs niet uit te spreken.

789 *Had den hofdienst noit bezuurt:* lees: *wist van geenen hofdienst,* als de Proza-vertaling heeft.

802 *Koningsroe:* men zou kunnen denken, dat dit hier stond voor „koninklijken schepter;" doch uit de vergelijking met het oorspronkelijke blijkt, dat het woord moet beteekenen: „koninklijken stam." Immers Murranus was wel van koninklijken bloede, maar zwaaide zelf geen staf en kon daarop dus niet braveeren.

806 *Trots:* het woord komt hier weinig te pas en vormt althans geen climax.

810 *Het paert kent meester noch gesteen:* dat zal moeten beteekenen, dat het paard de klaagstem zijns meesters niet herkende. De Proza-vertaling spreekt eenvoudig van *de hollende paerden, die geenen meester kennen.*

De koningk Turnus komt helt Ilus hier ontmoeten,
Die vreeslijck brult, en schiet een' schicht om hem te groeten,
Zoo net naer 't hooft, dat die door 't gout des hellems drijft,
En inknerst, en in 't brein ten leste steecken blijft.
Gy Kreteus, sterckste van de Griecken, die hier strijden,
Kunt u met uwe hant voor Turnus niet bevrijden,
En niet een Godt beschut Kupent voor 't heldenzwaert
Van vorst Eneas, toen hy aenquam, onvervaert
In 't spits liep : want de schilt, heel dick van kopre plaeten,
Kan dien elendigen beschutten, nochte baeten.
Oock zagh, ô Eolus, het Laurentijnsche velt
U sterven, op den rugh gevallen voor dien helt.
Gy die van Griecksche maght, noch van Achils slaghorden,
't Bederf van Priams rijck, ter neêr gevelt kost worden,
Leght hier in 't zant geploft. De Doot bepaelde hier
Uw leven. Gy bezit op Ide, trots en fier,
Een heerlijck huis, en noch een huis by hoogh Lyrnesse:
Maer by Laurentum staet uw graf, en grafcypresse.
De gansche legers gaen geweldigh tegens een.
Latijn en Dardanier, te zamen hantgemeen,
Serest, en Mnestheus, en Asylas, d'oversterke,
Messapus, afgerecht te paerde: met de vlercke
Of vleugel van den vorst Evander. Ieder man,
Elck quijt zich, hooft voor hooft, zoo dapper als hy kan.
Elck rept zich, en de slagh begint op 't felst t'ontsteecken.
De schoone moeder gaf Eneas toen een teken
In zijn gedachten, dat hy daetlijck zou bestaen
Het heir in aller yl te voeren stewaert aen,
En flux Latinus hof en muuren t'overvallen,
Eer iemand dit vermoede. Eneas, onder allen,
Terwijl hy Turnus vast van troep tot troep bespiet,
En naspoort, herrewaert en derwaert heeneziet,
Zoo ziet hy deze stadt, geduurende t'ontzeggen
Des vyants, onbestormt in vrede voor zich leggen,
En neemt een opzet om den vyant hier in stilt',
Eens op een andre wijs te vaeren in zijn' schilt,
Roept d'oversten Sergest, en Mnestheus flux te zamen
Naer eenen heuvel, daer de Troischen benden quamen
Met eenen dicken drang, en sonder schilt of schicht
Van zich te leggen. Hier in 't midden, hoogh en dicht

Omringt van andren, spreeckt hy, zonder zich t'ontroeren:
Dat niemant nu verzuim' mijn' krijghslast uit te voeren.
Jupijn houdt onze zy. Dat niemant langkzaem spoe
Het geen ick snel belast. Op heden, hoort slechts toe,
Zal ick Latinus rijck en stadt en haere zielen,
Eene oirzaeck van den krijgh, tot in den gront vernielen,
En haere daecken, in den lichten brant gezet,
Beslechten met den gront, indienze mijne wet
Niet volgen, noch mijn juck opneemen, zonder klaegen.
'k Zal wachten trouwen tot het Turnus zou behaegen
Met my te kampen, en tot dat hy, die alree
Een overwonnen is, het zwaert rucke uit der schee.
O burgers, dit 's het punt: dit 's d'as, waer op 't vermogen
En al de handel draeit van 't heiloos ooreloogen.
Voort voort, brengt fackels, brengt nu brandtuig voor den dag.
Hereischt nu op dees wijs het ingegaen verdragh.
Zoo sprack hy: ieder zet zich drykant in slaghorden,
Treckt stewaert snel en sterck, toen hem de hoofden porden.
Nu wort men onvoorziens de storremleer gewaer,
En 't vier. Een deelt loopt naer de poorten in 't gevaer,
En houwt de voorste wacht ter neder, daerze waecken.
Een deel schiet schicht en speer naer torens, tin, en daecken.
Verdonckert al de lucht. Eneas, zelf vooraen,
Wijst met zijn hant de stadt, beschuldight het bestaen
Van vorst Latinus vast luidruchtigh, en met roepen,
Neemt al de Goden tot getuigen, voor zijn troepen,
Dat hy tot dezen krijgh met kracht gedwongen wort,
En d'Italjaenen zelfs, hun vyanden, zoo kort
Dit tweede vreverbont ten tweedemaele breecken.
De burgertweedraght broet in stadt, en is ontsteecken
In 't raedelooze volck. De zommigen gebiên
Stadts grendels, en het slot, oock zonder 't hof t'ontzien,
t'Ontsluiten, en de poort voor Dardan op te rucken.
Men sleept den koningk naer de muuren. d'Ongelucken
Vermeeren, en een deel brengt wapens by der hant,

851 *Zonder zich t'ontroeren:* een rijmlap: er kon hier, waar Eneas tegen zijn krijgshoofden sprak, geen stof voor hem zijn tot ontroering.

878 *Zoo kort:* is dit „zooeven?" of moet het „zoo kort achter elkaar" beteekenen? 't Is een rijmlap, en dan is de zin doorgaans twijfelachtig.

883 *Voor Dardan:* voor de Dardaniërs.

Vaert voort, en wil den muur door moedt en tegenstant
Beschutten: eveneens gelijck de honighbyen,
In hollen puimsteen dicht besloten, en in lyen
Zich reppen, naerdemael de huisman haer door roock
Naerspoorende, en door stanck, en vuilen reuck en smoock
Wil bijten uit het hol. Zy loopen heene en weder
In 't wassen leger, en de steenrots op en neder,
Van last, en wetten fel [terwijl de roock de lucht
Verbittert en benaeut,] luidruchtigh met gerucht,
Al brommende haer wraeck en toorne aen alle zyen.
  Noch komt Latinus volck en moede burgeryen
Dit onheil over, daer de rijxstadt van gewaeght.
De koningin ziet zelf ten hove uit, heel vertsaeght
Den vyant aen de graft de veste en muur beklimmen,
Het brandtuigh in de lucht rondom de daecken glimmen
En flackren, en verneemt geen volck, noch Rutulier,
Geen' troep van Turnus, noch geen bendenaeren hier.
d'Elendige besluit, uit wanhoop van haer leven,
Dat Daunus neef alreede is in den slagh gebleven.
Hierover in het hart verbaest, en gansch ontroert
Van droefheit, wijt de schult zich zelve, en acht, vervoert
Van druck, zich d'oirzaeck van zoo groote jammernissen,
En zinneloos, en kranck van harssen en gewissen,
Smijt veele woorden uit, verscheurt haer purpren kleet,
En knoopt, vol wanhoops, flux een' strick, hiertoe gereet,
Om hoogh aen eenen balck, waeraen zy zich, uit zorgen
En angst, te schandelijck verhangt, en gaet verworgen.
Zoo ras d'elendige Latijnen 't ongeluck
Verneemen, treckt de maeght Lavinie van druck
Het blonde haer van 't hooft, en krabt haer roode kaecken.

894, 895 *Luidruchtigh met gerucht, al brommende:* tautologisch genoeg voor *met luitruchtig brommen,* als de Proza-vertaling heeft.

902 *Bendenaeren:* een ongewoon woord, dat nergens elders wordt aangetroffen.

910 *Hiertoe gereet:* deze rijmlap zou den lezer in den waan brengen, dat Amate het ongeval van Turnus voorzien had niet alleen, maar ook met opzet een strop had klaar gemaakt om er zich, op 't eerste bericht van de neerlaag, aan te verhangen.

912 *Verhangt, en gaet verworgen:* zij *verhangt* zich dus eerst, en *gaat* zich daarna nog *verworgen?* Men begrijpt, dat de slotwoorden weer abundeeren; maar men kan op Vondels rijmlappen het *quod abundat non nocet* niet toepassen.

Alle andren en haer stoet aen 't razen: alle daecken
Van 't hof aen 't galmen van benautheit, en misbaer.
De gansche stadt verneemt van 't hof dees droeve maer,
En elck ontzinckt de moedt. Latinus, dus verschrocken,
Om 't endt van zijn gemael, 't bederf der stede, aen 't nocken
En zuchten, en verscheurt zijn kleet, begruist zijn haer
Zijn grijze lock met stof, en vuilnis, en misbaer,
Beschuldight menighmael zich zelven meer en meere,
Dat hy Eneas niet by tijts ontfing met eere,
Gewilligh en van zelf tot eenen schoonzoon koos.
  Terwijl volght Turnus, nu heel traegh en moedeloos,
En langkzaem omgesleept van zijn vermoeide paerden
Noch weinigen, die hier en daer, gelijck veraerden,
Gaen zwerven langs het velt. De maer van dezen kreet,
Gemengt met wanhoope en vertwijfelinge, en 't leedt,
Gedruis en morren der gemeente, die, onlustigh
En twistigh overhoop, in roer is, en onrustigh,
Geeft hem een' donderslagh in d'ooren: wee my, wat
Zoo groot een droefheit schockt en schudt d'ontroerde stadt?
Wat schrickelijck geroep, wat onweêr is hier gaende?
Zoo spreeckt hy zinneloos, en houdt den wagen staende,
En treckt den teugel aen. De zuster, in den schijn
Van zijnen wagenaer Metiskus, die de lijn
En teugel ment van 't paert, ontmoet hem met dees rede:
Nu Turnus, volgh met my de Troischen, van de stede
Dit heen, daer ick de kans voor u veel schooner schat:
Want gins is volcks genoegh en maght, om 's konings stadt
Te helpen voorstaen. Vorst Eneas met zijn vaenen
Vecht midden in den hoop, bespringt'er d'Italjaenen:
Laet ons oock passen wat te raecken in 't gedruis,
En stierenwe den Frygh een' hoop gewonden t'huis
En dooden: gy zult mê geen kleener tal van benden
En vyanden gevelt ter helle nederzenden,
Noch met geen mindere eer braveren na den slagh.
Hierop zeght Turnus: ô Godin, mijn zuster, ach,
'k Vernam u al een poos, toen gy door uwe treken
't Verbont eerst steurde, en u in dit gevecht gingt steecken:
Nu wiltge my vergeefs bedriegen, elck ten schimp.
Maer wie heeft u gestiert van Jupiters Olymp,

920 *Om 't endt van zijn gemael:* om 't (rampzalig) uiteinde zijner vrouw.

Om zulck een' zwaeren last t'aenvaerden, hier beneden?
Of was 't om jammerlijck uw' eigen broeder heden
Te zien verwonnen? want wat recht ick uit? wee my!
Wat kans is hier, om nu de stadt en burgery
Te redden? ick zagh zelf Murraen den helt, my waerder
Dan al die leven, voor mijne oogen sterven, zwaerder
Gewont dan een van 't heir, en hoorde hoe hy riep
Om Turnus. Ufens, die rampzalige, is al diep
In slaep gevallen, om ons schande niet t'aenschouwen.
De Troische proncken met zijn lichaem, fel doorhouwen,
En met zijn wapenen. Zal ick gedoogen dat
Men [dit alleen ontbrack ons noch,] de koningsstadt
En huizen uitroy'? zou het niet mijne eer betaemen
Den mont van Drances met mijn daeden te beschaemen?
Zal 't lant nu Turnus zelf zien loopen voor hun wraeck?
Is eens te sterven dan zoo jammerlijck een zaeck?
Weest my genadigh, ô gy geesten, wijdt verbannen:
Want tegens my is nu de hemel ingespannen.
Mijn ziel zal heiligh, en van blooheit noit besmet,
En, zonder vaders stam en mijner vadren bedt
t'Onteeren, naer den poel des jammers nederstygen.
  Dit sprack hy nauwelijx, of Sages komt'er hygen,
Op een schuimbeckend paert, van vore in 't aengezicht
Gewont met eenen pijl, en midden door den schicht
En 't punt der vyanden gevlogen, bloênde en bloedigh.
Hy roept in 't rennen om prins Turnus, heel weemoedigh:
O Turnus, 't heil des rijcks hangt nu aen u alleen.
Ontferm u over 't volck. Eneas, op de been,
En toornigh, blixemt met zijn wapen, dreight de sloten
Van gansch Italie te sloopen, om te stooten,
Te gront te worpen: torts en branttuigh vlieght om hoogh
Naer trans en dack. Al 't volck in vreeze slaet zijn oogh
Op u: het gansche rijck van Latium verlegen
Ziet uit naer u alleen. Latinus mort verslegen,
En mompelt wien hy voor zijn' schoonzoon kennen wil,
En paeren met zijn kint. Behalve dit is stil
De koningin, die u zoo droegh, naer heur vermogen,
Gesneuvelt door haer hant, en snel van schrick bewogen,
Uit 's levens licht gevloôn. De strenge Atinas staet

991 *Die u zoo droegh:* die zoo zeer uw partij trok, u zoo voorstond.

Met Messap, en hy houdt, als overste en soldaet,
Des vyants heirspits voor de poorte uit yver tegen.
De keurebenden hen van weerzijde allerwegen
Omringen. d'Ysren oogst van bloote zwaerden is
Vervaerlijck aen te zien: en ment gy ongewis
Den wagen heene en weêr op 't velt, daer geen partyen
Te vinden zijn in 't velt? Prins Turnus, dus in lyen,
Terwijl hy zich verbeelt 't verbystrén van zijn' staet,
Ziet hem stilzwygende aen, met een verbaest gelaet.
In 't harte gaet een ty, een vreeslijck ty van schande
En schaemte en razerny gemengt, en allerhande
Gedachten, en van min door dolheit aengenoopt,
En kennis van zijn deught, die op de zege hoopt.
Zoo ras de nevels van d'ontsteltheên aen 't verdwijnen,
De straelen des verstants beginnen door te schijnen,
Keert hy de straelen van zijn gloeiende gezicht
Naer stadt toe, en aenschout de stadt, die achter light,
Met bystre ontsteltheit aen. Maer zie, de vlam, geslage
In 't houten timmerwerck, vloogh opwaert lichter laege,
Vont vatten aen 't gevaert des torens, dien de wacht
Bevolen, van hem zelf met balcken in zijn kracht
Gebonden was, en hoogh ten hemel opgetogen,
Op raders hecht geplant, en, boven stijf gebogen,
Met balcken wel voorzien. Nu zuster, hou uw rust.
Beletme niet: nu is het nootlot, des bewust,
Ons meester. Laet ons Godt en 't hardt geval nu volgen,
Waer zy ons roepen, en verdaegen. 'k Heb verbolgen
Nu opgezet den vorst Eneas 't hooft te biên.
'k Hebbe opgezet geen doot, geen bittre doot, te vliên,

1000, 1001 *Dus in lyen, terwijl* enz.: versta: „begaan met deze voorstelling van den verbijsterden of verwarden toestand, waarin de zaken geraakt zijn."

1005 *Min door dolheit aengenoopt:* wat in de Proza-vertaling hier gelezen wordt, *minne van razernye aengedreven*, komt wel iets nader bij 't oorspronkelijke, doch drukt echter niet geheel uit wat Vergilius met *furiis agitatus amor* bedoelt. Turnus is namelijk, door 't geen hij gehoord heeft van den zelfmoord zijner schutsvrouw Amate en van de weifeling van Latinus, beducht dat hij het voorwerp zijner liefde verliezen zal, en dat denkbeeld maakt hem dol.

1006 *Deught:* hier voor „kracht."

1007, 1008 Versta, als in de Proza-vertaling staat: *zoo ras de nevels der hartstoghten verdwijnen, het licht des verstants weder te voorschijn komt.*

Hoe bitter deze ook zy. Gy zultme, als overmande,
O zuster, niet lang zien in oneere en in schande.
Ick bidde u, gunme dat ick raze heene en weêr,
Eer ick hem razende en kranckzinnigh ga te keer.
Zoo sprack hy, sprong terstont met yver van den wagen,
En, strevende door schicht en vyant onverslagen,
Verliet zijn zuster in haer droefheit, vloogh gezwint
Door 's vyants troepen, als een steen, die door den wint
Gereeten, op den top des berghs, van hooge klippen,
[Het zy een regenbuy dien afspoelt, of het glippen,
Der jaeren dien verwrickt, en los ruckt met der tijt,]
Heel steil beneden rolt, en schichtigh nederglijt,
Tot dat hy bosschen, vee, en menschen me komt sleepen,
En weêrstuit op den gront: aldus, van spijt beneepen,
Ruckt Turnus vreeslijck door 't gesloopte heir naer ste,
Daer 't velt van bloet drijft, als een barrenende zee.
De schichten snorden in de lucht uit alle streecken.
Hy wenckte met de hant, ving deftigh aen te spreecken:
Gy Rutuliers, houdt op: Latynen, houdt uw rust
Met schieten. Dit besla zoo 't nootlot dat gelust:
Nu gelt het my alleen. 't Zal billijck my betaemen,
Dat ick de schennis des verbonts voor u te zamen
Nu boete, en eerelijck beslechte met mijn zwaert.
Op deze rede wijckt elck een, laet middenwaert
Een ruime en ope plaets, tot dit gevecht beschoren.
De naem van Turnus quam Eneas naeu ter ooren,
Hy liet de torens staen, zet alles aen een zy,
Staeckt al 't begonnen werck, springt op, verheught en bly,
En knerst afgrijsselijck met zijn geweer en degen:
Zoo luide als Athos, en zoo luide als d'opgestegen
Bergh Eryx, en zoo luide als vader Apenijn,
Wanneer hy opruischt, met den schemerenden schijn
Van eicken, en heel frisch, de kruin, met sneeu behangen,

1025, 1026 Noch hier noch bij 't schrijven der Proza-vertaling heeft Vondel den zin van 't oorspronkelijke recht uitgedrukt. Vergilius zegt alleen: *hunc, oro, sine me furere ante furorem,* wat letterlijk zeggen wil: „laat mij, bid ik, eerst deze razernij uitrazen," en wat volgens de beste uitleggers beteekenen moet: „laat mij, eer ik met Eneas kampe, in mijn geest toegeven aan mijn dollen strijdlust, ten einde hem dus vuriger te kunnen bevechten." — Men mag echter toegeven, dat de plaats niet volkomen helder is.

Ten hemel opsteeckt: en zy keerden met verlangen,
[Trojaen, en Rutulier, en Italjaen, en al
Die boven op de vest bezetten poort en wal,
En onder vast den muur rammeiden,] d'oogen weder
Eendraghtigh naer dit perck, en leiden 't harnas neder.
Latijn de vader stont zelf stom om dit verscheel
Van bey dees mannen, elck in een byzonder deel
Der weerelt voortgeteelt, toen hy hen onverslegen
Elckandre ontmoeten zagh met schilt en staelen degen.
Zy loopen hier, zoo dra het vechtperck open leght
Van weêrzy toe, en elck ontgint het lijfgevecht
Van verr', met worpen van hun vlugge speere en schichten.
Met beuckelaer en klanck van koper, zonder zwichten,
En d'aerde dreunt'er af. Zy houwen, slagh op slagh,
Met zwaerden rustigh toe. Hier mengt zich, als het plagh,
Fortuin en dapperheit te gader: als twee stieren
Op den geweldigen bergh Syla schricklijck tieren,
Of op Taburnus kruin, ten oorelogh gekant,
En stootzieck, met hun hooft en hoornen, vast geplant,
Elckandre inloopen, daer de herders, in die streecken,
Vast toezien op den strijt, aen d'eene zy geweecken,
En beven, heel vertsaeght; de kudde stille staet,
Verstomt van schrick, de vaers in twijfel morren gaet
Wie entlijck van die bey de kudden zal regeeren,
Wie heele driften op zijn spoor en tredt zal leeren
Van achter volgen; en de vechters vast vooruit
Toestootende het punt des horens in de huit
Van weêrzy duwen, en elckandre vreeslijck pletten,
De horens tegens een met al hun krachten zetten,
En booren in het vleesch, dat gansche plassen bloet
Van hals en schoft op d'aerde afloopen, als een vloet,
Al 't bosch van 't steenen loeit: niet anders rennen, loopen
De Frygiaensche vorst, en Daunus neef door 't open
Met hunnen beuckelaer elckandre onvertsaeght
Op 't lijf, dat al de lucht van dit gedruis gewaeght.
Jupijn, de vader, houdt nu zelf, gelijck rechtsplightigh,
De schael in zijne hant, heel net en evenwightigh,
En weeght het nootlot van dees beide tegens een,
Om toe te zien wiens tijt van leven, daerze streên,
Zou boven drijven, wie het hooft zoude onder haelen.

Prins Turnus, die nu waent in 't winnen niet te faelen,
Verheft met al zijn maght het schitterende zwaert
Zoo hoogh op als hy magh, houwt toe heel onververvaert.
Trojaen en Latijnist aen 't schreeuwen van verschricken,
Dat bey de heiren zich met hun verbaesde blicken
Nu wenden naer dien oort: maer als een rechte straf,
Sprong flux 't meineedigh zwaert in stucken, en begaf
Den helt in zijnen moedt, van hitte voortgedreven.
Hy nam de vlught te baet, en vloot, niet zonder beven,
Veel sneller dan de wint, zoo dra hy 't vreemt gevest
En zijne hant dus bloot en weerloos zagh op 't lest.
Men zeght dat Turnus, toen hy eerst het paert inspande,
En op den wagen klom, om d'eerste, in dezen lande,
Den Troischen 't hooft te biên, zijn eige vaders kling
Uit haest vergeetende, het reedste dat'er hing
Metiskus zijn koetsiers geweer nam, en hiermede
Zich wel beholp, zoo lang, de Troischen, zonder stede
Te houden, hier en daer vast vloden zonder eer:
Maer nu hy tegens dit uitmuntende geweer,
Gewrocht van Godt Vulkaen, zijn' vyant aen zou randen,
Zoo sprongk het lemmer, dat van sterfelijcke handen
Gesmeet was, van den slagh, gelijck een bros kristal
En ys, in 't roode zant aen stucken overal,
Dies Turnus zinneloos, langs 't vlacke velt aen 't vlughten,
Onzeker herrewaert en derwaert zwaeit met duchten,
En weder omzwaeit: want de Troischen sloegen voort
Van overal een' ringk rondom hem aen dien oort:
Aen d'andre zijde wert hy van moerasch omringelt,
Aen d'andre zijde van de hooge veste omcingelt.
Eneas nietemin, hoewel de wonde van
Den pijl zijn tredt en spoet een wijl vertraegen kan,
De beenen hinderen, en 't loopen hem verbieden,
Vervolght in zijnen gloet, het bloet alreede aen 't zieden,

1102 *'t Meineedigh zwaert:* evenzoo brengt ook de Proza-vertaling het *perfidus ensis* van Vergilius over; men moet *meineedig* hier natuurlijk opvatten in den zin van „bedrieglijk, niet aan de verwachting van Turnus beantwoordende."

1123, 1124 't Is onmogelijk, dat iemand, hetzij *omringelt,* 't zij *omcingelt* worde van maar eene zijde. Beide woorden drukken een „cirkel," een „insluiting" uit.

Den ree verbysterden, en zet nu voet by voet:
Gelijck de hont het hart, in eenen breeden vloet,
Of van vervaernis voor een lijn met roode pennen
Bezet, flux achterhaelt in 't loopen en in 't rennen,
En aenhoudt met gebas, terwijl het hart verbaest,
Voor laegen, of den kant van 't water in der haest,
Langs duizent paden vlught, dan hier dan ginder heenen;
En d'Umbriaen, gezwint en snel op zijne beenen,
Vast aenbijt op het wilt, en heeft het snelle dier
Gevat, en knerssetant, als of hy 't reede fier
Gevat hadde, en vint zich door ydelheit bedrogen
In 't bijten; hierop stijght een kreet naer's hemels bogen
Om hoogh van 't velt, dat meir, en stroom, en oever raest,
En wedergalmt in 't ronde, en al de streeck verbaest
Van deze jaght gewaeght: alleens loopt Turnus zwieren,
Begraeut, terwijl hy vlught, zijn volck, de Rutulieren,
Noemt elck by zijnen naem, en eischt het rechte zwaert.
Eneas wederom dreight streng en onvervaert
Zijn' vyant met de doot, en strax den hals te breecken
Wie Turnus helpt, vervaert vertsaegtze en dreigt dees
En koningklijcke stadt te sloopen tot den gront, [streken,
Vaert tot zijn' vyant in, hoewel hy is gewont.
Zy loopen vijfwerf om en weêrom, bang voor hinder,
En vijfwerf heene en weêr, dan herwaert aen, dan ginder:
Want geen van beide staet naer eenen slechten prijs,
Noch 't is geen spiegelstrijt: men vecht, naer krijgs-
[mans wijs.
Het wil'er Turnus nu den hals en 't leven gelden.
Een wilde olijfboom stont hier juist in deze velden,
Wiens bitter loof en stam Godt Faunus was gewijt,
En langen tijt ge-eert by zeeliên, die, bevrijt
Van schipbreuck, aen dien boom hunne offergaven veiligh
En kleeders, Godt belooft, den Laurentijnschen Heiligh
Ter eere, hingen, doch de Troische, die hier quam,
Had ongodtvruchtigh hier den heilgen boom en stam
Omver gehouwen, om in 't vrye velt te vechten.
Hier stack Eneas speer: dus verre bleefze hechten,
Na haere snelle vlught, in taeie wortels vast.

1160, 1161 *Godt belooft, den Laurentijnschen Heiligh ter eere:* versta eenvoudig: „ter eere van God Faunus," die drie verzen vroeger genoemd is.

Hier viel de Dardanier op aen, en wou van last
Het punt uitrucken, heel verbittert en verbolgen,
Om met de scherpe spiets zijn' vyant in te volgen,
Dien hy met rennen nu niet achterhaelen magh.
Maer toen sprack Turnus, dol van vreeze, en uit ontzagh:
O Faunus, 'k bid ontfarm u mijns, en gy, ô Aerde,
Indien ick u, [die van den Troischen naer uw waerde
Niet zijt verdaedight in den krijgh, maer geschoffeert,]
Altijt in eere hielt, zoo hou op mijn begeert
De speer nu vast. Zoo badt de helt op deze stede.
De Godt ontzey hem niet te helpen naer zijn bede:
Want vorst Eneas, die zich lang verpijnde, kost
De vast beklemde stang niet uit den taien post
Uitrucken met gewelt. Terwijl hy hier zoo krachtigh
Op aendrong, ruckte, en wrong, liep Daunus nicht voor-
Weêr in Metiskus schijn, en leverde den broêr [dachtigh,
Zijn' degen wederom: dies Venus nedervoer,
Uit belghzucht dat een Nymf bestont zoo stoute stucken,
En quam gezwint de speer uit dezen wortel rucken.
Zylieden, even trots op deze wapens, gaen
Met nieuwen moedt in 't perck; d'een op zijn zwaert in
['t slaen,
En d'ander op zijn speer betrouwende, kloeckmoedigh
Zich innestellen, met een vast besluit om bloedigh
Te vechten alzoo lang hun adem overschiet.
Terwijl spreeckt Jupiter, 't almaghtige gebiet
Des hemels, June eens aen, die uit de goude wolcken
Vast toeziet op den strijt en twist van deze volcken:
Mijn gemaelin, wat zal, wat wil het einde zijn?
Wat faelt'er wijders aen? gy weet het in wat schijn,
En wilt wel weeten, dat het nootlot niet kan faelen,
Maer ons by schult verplicht Eneas in te haelen

1180 *Daunus nicht:* Juturne, de reeds meer genoemde zuster van Turnus.

1184 *Uit dezen wortel:* versta: „uit den wortel, waarin zij hechtte." Zie vs. 1165. *Deze* staat hier alleen om den lezer in de war te brengen, als nergens op slaande.

1190 *'t Almaghtige gebiet:* min verdedigbaar voor: „de Almachtige *gebieder.*"

1191 *June eens aen:* gewis moet een subjectief gevoel van welluidendheid Vondel bewogen hebben hier, in plaats van eenvoudig te schrijven *Juno aen,* den ongewonen vorm *June* en het onnoodige stopwoord *eens* te bezigen.

Gelijck een' aerdtschen Godt te heffen op den stoel
Des hemels. Wat 's uw wit? of waerop zitghe koel
En wacht in deze wolck? zou 't passen door uw vonden
Een' Heiligh, als een' mensch, die sterflijck is, te wonden?
Of Turnus 't zwaert, dat hem in noot begaf zoo ruw,
[Wat kon Juturne toch uitvoeren zonder u?]
Weêrom te levren, en den moedt van dien verwonnen
Te stijven? hou dan op van 't geen gy hebt begonnen,
En laet u ons gebeên beweegen. Laet uw hart
Niet heimlijck knaegen van dit hartewee, dees smart.
Gy hebtme dickwijl droef met minnelijcke lippen
Uw hartewee geklaeght: nu laet uw opzet glippen.
Men is op 't uiterste gekomen. Gy vermoght
Te water en te lant den Troischen op dien toght
Te sleepen, tegens een te kanten 's oorloghsstanderen,
Het hof te schenden: gy kunt bruiloftskleên veranderen
In droeve treurkleên, en 't bedruckte rougewaet.
'k Verbiede u wijder iet te reppen, en den staet
Van 't rijxbesluit om hoogh te steuren. d'Oppervader
Hief aen op deze wijs: en Juno volghde spader,
En sprack in 't tegendeel, sloegh d'oogen neêr in 't endt:
O grooter Jupiter, dewijl my is bekent
Dat u dit dus behaeght, zoo zal ick Turnus laeten
Mijns ondancks, 't aerdtrijck mede, en dees geschockte
[staeten.
Gy zoudt my anders nu niet in de lucht gereet
Zien zitten, en dus koel verdraegen lief en leedt.
Ick waer met vier en vlam al hantgemeen geworden,
En had my schrap gezet in 't spitste der slaghorden,
De Troischen voor het spits der vyanden gesleurt.
Ick riedt Juturne, en wil 't bekennen, op haer beurt
Te letten, en den broêr in zijn verdriet te stercken,

1198 *Waerop zitghe koel:* dat Juno in den letterlijken zin op die wolk *koel* gezeten mag hebben, is mogelijk; doch dat zij *koel* het gevecht aanschouwde, laat zich uit al wat het voorafgaande ons met betrekking tot haar belangstelling in de zaak geleerd heeft, niet opmaken. Wel mag zij later (vs. 1222) van zichzelve getuigen, dat zij, in plaats van mede te strijden, „*koel* lief en leed verdraagt," maar daar spreekt zij van een gedwongen koelheid, en in den mond van Jupiter, die haar juist gaat verbieden zich met iets te bemoeien, zou elk verwijt van koelheid ongerijmd luiden.

Vondt raedzaem datze, om hem te bergen, iet zou wercken
Van wightiger belang, doch geensins van om hoogh
Tot zijn verdaediging gebruicken schicht, of boogh.
Dit zweere ick by het hooft der onverzoenbaere ader
Des jammerpoels; een eedt, die Godt, der Goden vader,
En alle Goôn verbint. Nu geef ick 't op al heel,
En scheide uit dezen krijgh, dit haetelijck krackeel.
Dit bidde ick hartelijck, 't welck met geen nootwets reden
Zal stryden, om de min van vorst Latinus steden,
En 't volck ter eere, dat, wanneerze in 't huwelijck
Door 't vreedzaem lot van een gezegent koningkrijck,
[Laet dit vry voortgaen,] zich verbinden, en verdraegen;
Wanneerze in een verbont getreên, naer hun behaegen
Oock wetten stellen, dat het ingeboren zaet
Van Latium geensins zijn' eersten naem verlaet',
Noch gy hun opleght, eer de vreemden hierop roemen,
Dat zy zich Teukren en Trojaenen laeten noemen,
Noch hunne spraeck en draght verandren in 't gemeen.
Het blijve Latium: men noem' hen, als voorheen,
d'Albaensche koningen, eeu in eeu uit volkomen.
De Roomsche rijxstaet groei' door d'Italiaensche vroomen,
In maght en mogenheit. Out Troje leght in d'asch
Begraven: laet zijn naem en faem, gelijck die was,
Begraven blijven. Godt, een oirsprongk aller menschen
En dingen, loegh haer aen, en sprack: ick stemme uw
O volle zuster van Jupijn, Saturnus kint, [wenschen,
Na my zijn eerste vrucht. Hoe gaet'er dus ontzint
Zoo groot een ty van wraeck en gramschap in uw harte?
Legh af den haet, waer van gy vruchteloos met smerte
Dus ingenomen zijt. Ick stem hierop uw' eisch,
En geef het garen u gewonnen deze reis.
d'Ausoniaen behou zijn vaders zede en taele.
Geen volgende eeu noch tijt den ouden naem bepaele,
Die blijf gelijck hy was. De Troische geef zijn stem,
En huwe aen zijnen stam, en schuil slechts onder hem.
Ick wil den Godtsdienst en de kerckelijcke zeden
Der Frygiaenen hier invoeren in de steden,
En scheppenze alle tot Latynen, eens van spraeck.
Gy zult dit vroom geslacht, het welck met groot vermaeck
Zich met Ausonischen en hunnen stam gaet mengen,

En uit hun voortspruit, zien, door 't goddelijck gehengen
En zijn godtvruchtigheit, opstijgen in den troon,
Oock boven het geslacht van menschen en van Goôn:
En geenerhande volck, zoo wijt de starren keeren,
Zal Juno zoo getrou en zoo godtsdienstigh eeren.
Saturnus dochter volght Godts raetslot, niet meer straf,
Bestemt het met een' wenck, en leght haer opzet af,
En, scheidende uit de wolck, verlaet het luchtgeweste.
Dat was beschickt, toen ley Godt Jupiter ten leste
Dit anders over, en neemt voor hoe hy in 't endt
De nimf Juturne flux uit 's broeders leger zent.
Twee Pesten zijn'er, die wy Vloeckgodinnen heeten,
Geboren t'eener draght in onderaertsche reeten
Des midnachts, met Megeer, de helsche razerny,
Met addren eveneens gehult gekrult als zy,
En snel van vlercken, die haer op de winden draegen.
Dit paer verschijnt ten hove, en wet, op Gods behaegen,
Den schrick van 't zwacke volck, wanneer 't almogendom,
De koning van de Goôn verbolgen toeleght, om
Afgrijsselijcke sterfte en zieckten aen te teelen;
Of steên, naer heur verdienst', door oorelоghskrackeelen
Te straffen. Jupiter stiert eene van dit paer
Uit 's hemels troon om laegh, belast heur datze daer
Godin Juturne ontmoete, en in der yl bejegen',
Als voorspoock van zijn doot. Zy komt om laegh gestegen
En wort naer d'aerde van een' dwarrelwint gevoert:
Niet anders dan een pijl des Perssiaens zich roert,
Gewapent met venijn, met bittre gal gewreven,
En van de strenge pees door lucht en zwerck gedreven;
Of als een dootlijck spits des schichts, van eenen Parth
Of een' Kretenzer los geschoten, snel en hardt,
Komt snorren, eer men 't merckt, voorby zijn schaduw
[springen:
Zoo snel vloogh 't nachtgebroet, en quam de lucht doordringen

1292 *Van zijn doot:* deze ingelaschte woorden zijn niet alleen overtollig, maar brengen verwarring in den zin teweeg: immers, al wie 't geen vroeger verhaald is niet gelezen heeft, en dus niet uit het algemeen verband der zaken begrijpt, dat hier van „den dood van Turnus" gesproken wordt, zou meenen dat *zijn* hier niet dan op het onmiddellijk voorafgaande *Jupiter* kon slaan.

Naer d'aerde. Toenze nu het Troische leger zagh,
En Turnus benden, schoot zy, onder 't krijghsgewagh,
Den schijn en vorrem aen van eenen kleinen vogel,
Die eenzaem, op den top, of graven, met zijn' vlogel
Gestreecken, spa by nacht in 't duister onraet melt,
En treurigh t'ontijt daer het ongeboren spelt.
Dees pest, in dezen schijn verandert, neêrgevlogen,
Zweeft snorrende af en aen, prins Turnus voor zijne oogen,
En klapt en slaet haer pen op zijnen beuckelaer.
Een nieuwe vadzigheit verslapt zijn leden, zwaer
Van angst: het haer van schrick rijst yslijck overende:
De stem smoort in zijn keel. Toen nimf Juturne kende
De vleugels en 't gesnor der booze Vloeckgodin
Van verre, trockze 't haer ten hoofde uit, dol van zin,
Begon het aenzicht met heur naglen op te rijten,
En sloegh voor haere borst: O Turnus, zusters krijten
Noch gunst kan u voortaen niet baeten in den noot.
Of wat schiet hier voor my noch over, voor uw doot?
Door welcke treken wil ick noch uw endt verletten?
Kan ick my tegens zulck een helsch gedroght verzetten?
Nu nu verlaet ick voort het leger uit verdriet.
O snoode vogels, schricktme in mijn benaeutheit niet.
Ick ken dat veegh gesnor, dat klappen van uw pennen,
En kan Jupijns gebodt en trotsheit niet ontkennen,
Noch zijn grootmoedigheit. Wort dus mijn eer beloont,
Mijn maeghdom? waerom my met eeuwigheit gekroont,
En met onsterflijckheit begaeft? waerom volkomen
De sterflijcke natuur my door zijn gunst benomen?
Ick kon my zelve nu van zulck een' grooten rou
Ontslaen, mijn' armen broêr in zijn elende trou
Geleiden by de doôn, by dootsche en bleecke zielen.
Maer 'k ben onsterfelijck: geen doot kan my vernielen.
Mijn broeder, zonder u zal nu, te geener tijt,
My iets verquicken. Och, wat afgront gaept zoo wijt,
En diep genoegh voor my, op deze veege maeren,
En zent my, een Godin, by d'onderaertsche schaeren?
Zoo spreeckende bedeckt de blaeuwe sluier 't haer
Der droeve luchtgodin, die zucht bedruckt, en zwaer,

1302 *'t Krijghsgewagh:* hier voor „krijgsrumoer; *gewag* is van *wagen*, dat „geluid maken" beteekent.

En duickt en dompelt zich in 't water over d'ooren.
Eneas midlerwijl geeft zijnen moedt de spooren,
Vaert voort, drilt vreesselijck met zijne lange speer,
En spreeckt gestoort aldus: ô Turnus, waerom meer
Vertoeft? of waerom deist gy nu, om my te mijden?
Men moet niet loopen, maer voor 's hants manhaftigh strijden.
Verander u nu vry in allerhanden staet,
En neem al wat gy in uw gramschap kunt te baet,
Wat loosheit gy bedenckt, die toeleght op bedriegen:
Al kost gy in de lucht, gelijck een vogel, vliegen:
Schoon d'aerde u in haer' schoot en ingewant verstack,
En berghde in dezen noot. Hy schudde 't hooft, en sprack:
O forsse, ick laet my met geen dreigement vervaeren.
De Goden en Jupijn, op my gestoort, bezwaeren,
Vervaeren mijnen geest. Meer spreeckt hy niet, en ziet
Een' vreesselijcken steen, die d'oude tijt hier liet
Bestellen by geval, en tot een' mercksteen rechten,
Tot eenen scheypael, om het lantkrackeel te slechten,
Waer aen noch hedendaeghs wel zes paer stercke mans
Met al hun maght en kracht aen heffen, zonder kans.
De helt heft dezen steen, zoo hoogh als hy kan heffen,
En, stijf inloopende, smijt toe, om wel te treffen,
Den steen al bevende naer 's vyants hooft, heel dul,
Verbaest, en zonder zin en kennis en belul.
Zijn knien bezwijcken: al zijn bloet van koude aen 't runnen.
De steen rolt door de lucht, en 't ydele verdunnen
Der lucht, het perck niet eens ten ende, nochte raeckt:
En even als wy 's nachts, heel slaeprigh, en vervaeckt,
Als vaeck onze oogen luickt, die moede zijn van waecken,
Vergeefs nog poogen voort te loopen, 't loopen staecken,
En midden in den loop ter aerde vallen, bang
En maghteloos en flaeu, en 's lichaems kracht den gang
Begeeft, geen tong geluit kan slaen, noch woorden [spreecken:
Alleens blijft Turnus oock in zijn voornemen steecken,
Hoe dapper hy zich weert, om door het wederstaen
Op d'eene of d'andre wijs zijn ongeval t'ontgaen,
Terwijl de Vloeckgodin verhindert zijne krachten.

1362 *Belul* voor „begrip."
1372 *Voornemen:* een dactylus, die in geen Alexandrijnsch vers thuis behoort.

Nu overvallen hem veelvoudige gedachten.
Hy ziet de Rutuliers en stadt aen, draelt van angst,
En durf, vervoert van schrick, dit niet in 't allerbangst'
Uitharden met den schicht, en weet niet waer t'ontsluipen,
Noch hoe hy zijn party zal slaen, of onderkruipen,
Ziet nergens wagens, noch zijn zuster, die hem t'hans
Noch voerde uit lijfsgevaer. Eneas ziet nu kans,
En drilt met zijne spiets, geschapen ten bederve
Van Turnus, tegens hem, die draelt, eer hy 't besterve.
Hy schiet met al zijn maght naer hem op avontuur.
Geen steen met slingerschut geschoten op een' muur,
Kraeckt luider, noch geen strael des blixems berst zoo
[krachtigh.
De speer, geladen met de doot, zoo wreet en maghtigh,
Vlieght voort al snorrende, gelijck een dwarrelwint,
En klooft om laegh den zoom des panssers, dringt gezwint
Door 't zevenvouwigh werck des beucklaers in zijn dye.
De groote Turnus, dus getroffen, valt ter zye
Ter aerde, op zijne knien. De Rutulieren staen
Al kermende overendt. De bergh en heuvel slaen
Rondom een naer geluit, en loeien: andre plaetsen
En bosschen op dien kreet den galm te rugge kaetsen.
Nu ziet hy moedeloos, verslegen, en benaeut,
En steeckt zijn handen uit, en zeght, van smart verflaeut:
Ick heb dit wel verdient, en wil het niet afkeeren
Met bidden. Bezigh uw geluck met my te deeren.
Indien de liefde van mijn' droeven vader u
Noch iet ter harte ga, zoo smeeck, zoo bidde ick nu
[Anchises hart hing dus oock over u met smarte,]
Ontferm u heden toch uit een medoogend harte
Om Daunus, afgeleeft, stockstijf van ouderdom,
En geef my levendigh, of, wiltge, doot weêrom
Den mijnen over. Gy hebt nu den strijt gewonnen.
d'Ausoonschen zagen my, verwonnen afgeronnen,
U met gevouwe hant dus bidden om gena.
De bruit Lavinie behoort u toe. Hier sta
Uw gramschap stil: zet uw oploopentheit eens neder.
Eneas draeide vast zijne oogen heene en weder,
En stont'er moedigh in zijn wapen, en bedwong
Zijn' opgeheven arm. Alree begon de tong,

Dees rede hem, die noch in twijfel stont, te raecken
Met mededoogen, als hy aen zijn lijf zagh blaecken
Het heiloos wapentuigh van Pallas, korts gevelt,
Den wapengordel en de doppen van dien helt,
Gebleven in den slagh, zagh flickren om de lenden
En hals van Turnus, die hem vyant, by de benden
Hiermede praelde. Toen Eneas met beklagh
De merrecktekens van zijn bittre droefheit zagh,
En dien gestreecken buit, begon zijn moedt t'ontsteecken,
En dol van grimmigheit: meent gy ons noch door smeecken
t'Ontglippen met den roof der mijnen aen uw lijf?
Prins Pallas, Pallas wijdt u, om dit snoodt bedrijf,
En offert u hier op met deze wonde, eischt wraecke
Van uw al t'eerloos bloet, een' ander tot een baecke.
Zoo spreeckt hy, heet van toorne, en stoot en duwt, bemorst
Van bloet, het lemmer recht van voore in zijne borst:
Dies Turnus leden, slap van koude, voort bezweecken.
De geest voer, zuchtende en gestoort, naer Plutoos streecken.

1420 *Hem vyant:* hem vijandig.

Rembrandt pinx. JOAN SIX. M. Desboutin.

SAMSON — ADONIAS — BESPIEGELINGEN *

INHOUD.

	Bladz.
Samson of Heilige Wraeck. Treurspel (1660)	1
Opdracht aan Cornelis van Outshoren	3
Inhoudt	6
De treurspeelders.	9
Het eerste bedryf	11
Het tweede bedryf	17
Het derde bedryf.	34
Het vierde bedryf	51
Het vyfde bedryf.	67
Samsons grafschrift	75
Lyckklaght over Zacharias de Mets (Juli 1661) . . .	76
Op d'afbeeldinge van Catharina Questiers (Juli 1661) .	78
Nootweer tegens den inbreuck van Turckyen (1661) . .	79
Byschriften aen de Zeeraeden t'Enckhuisen, Op het Roode Paert (1661)	81
Anders (1661)	82
Op 's lants nieu Raethuis (1661).	83
Op het gestrenge krijghsrecht van Titus Manlius Torquatus (1661?)	86
Op het uitdeelen der prijzen des zeestrijts van Koning Eneas (1661?)	87
Op het reisjaght der Heeren ter Amiraliteit (1661?). .	87
Op het klokmusyk t'Amsterdam (1661)	88
Op Dirck Crabeth (1661)	94
Op Wouter Crabeth (1661)	95

Bladz.
Adonias of Rampzalige Kroonzucht. Treurspel (1661) . 97
Opdracht aan Jacob de Graeff 99
Inhoudt 103
Treurspeelers 104
Het eerste bedryf 105
Het tweede bedryf 117
Het derde bedryf. 134
Het vierde bedryf 151
Het vyfde bedryf. 172
Tooneelschilt of pleitrede voor het tooneelrecht (1661) . 179
Ter bruiloft van Peter de Graef en Jakoba Bikker (April 1662) 190
Ter bruiloft van Robert Honiwood en Margarita van Vlooswyk (Augustus 1662) 194
Op myne afbeeldinge, geschildert door Filips Koning (1662) 198
Ter blyde maeltyt voor Maximiliaen Henrik (1662) . . 201
Op Genua (1662) , ... 204
Op Jan Vos (1662) 206
Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst (1662) . . . 207
Het eerste Boeck. Van Godt. 209
Het tweede Boeck. Van Godts eigenschappen . . 259
Bijlage.
Tooneel-schilds-verplettering (1661) 305
Nalezing.
Op het jaergetyde van mejoffer Jacoba Bikker (Januari 1662). 325

REPRODUCTIES

VAN

PORTRETTEN.

Bladz.

Portret van Joan Six. Ets van M. Desboutin naar Rembrandt . . . . Tegenover den titel.

Portret van Zacharias de Mets. Kopergravure 76

Portret van Dirck Crabeth. Kopergravure van R. à Persyn 94

Portret van Wouter Crabeth. Kopergravure van R. à Persyn 95

Portret van J. van den Vondel. Kopergravure van J. P. de Lange, naar de teekening van C. Hamburger . . . 198

Portret van Maximiliaan Henrik. Kopergravure . . . 201

Portret van Jan Vos. Kopergravure door K. du Jardin. 206

SAMSON

OF

HEILIGE WRAECK.

TREURSPEL.

Samson werd 13 September 1660 voor de eerste maal op den Amsterdamschen Schouwburg vertoond. Daarna volgden nog een paar voorstellingen op 16 September en 9 December 1661.

Voor den hier volgenden herdruk is gebruikt de eerste uitgave, in 1660 bij de weduwe van Abraham de Wees verschenen (*Bibliographie van Vondels werken*, n^{0}. 614).

DEN WELEDELEN EN GESTRENGEN HEERE,

CORNELIS VAN OUTSHOREN [1]),

Ridder, heere van Outshoren en Gnephoeck [2]),
Burgermeester en raet van Amsterdam.

Hoewel Godt niet dan louter Godt en wezen is, nochtans bespiegelen de Godtgeleerden dit eenigh wezen in verscheide eigenschappen, hem toege-eigent. Onder deze eigenschappen blijcken zijne wijsheit, goetheit, en mogenheit, die zich in Samson levendigh openbaeren: want hy is van Godts wijsheit geschickt om eenen grooten verlosser door zijn geboorte, leven en sterven uit te beelden. Godts goetheit blijckt in hem, als hy door dien stercken zijne uitgekoornen van het veertighjaerige juck der Heidensche slavernye verlost, en hen twintigh jaeren onder zijn rechterschap en wethouderye beschermt: maer Godts mogenheit ontdeckt zich allermeest in de sterckheit van dezen helt, bestaende in zijne haerlocken. Het haer is niet anders dan een uitworpsel [3]), om het hooft te decken, en tot cieraet te dienen, gelijck het loof de boomen verciert, en het ooft beschut. Maer wat is'er onstercker dan het haer? [4]) evenwel

---

[1]) *Cornelis van Outshoren:* deze was de zoon van Vondels voormaligen beschermer, Dirck de Vlaming van Outshoorn. In 1645 Schepen geworden, bekleedde hij de waardigheid van Schout van 1649 tot 1655, en die van Burgemeester in de jaren 1656, 1660, 1662, 1668, 1672, 1676, 1677, 1679 en 1680. Hij was het, die, ten gevolge van een verschil, met den leeraar van Alphen ontstaan, in welk dorp vroeger die van Oudshoorn te kerk gingen, in deze laatste plaats een nieuw kerkgebouw stichtte, op 't model der Oosterkerk te Amsterdam, en waarin nog de wapens van zijn geslacht zijn te zien.

[2]) *Gnephoeck:* een ambachtsheerlijkheid in Rijnland, nabij Oudshoorn gelegen, en vroeger daarmede tot eene en dezelfde heerlijkheid vereenigd.

[3]) *Uitworpsel:* hier in den zin van „uitspruitsel, uitgroeisel, uitwas," wat inderdaad de letterlijke vertaling is van 't Lat. *excrementum.* Zie KIL. *in v.*

[4]) *Wat is'er onstercker dan het haer?* Zeker is *een* haar op zichzelf onsterk; doch *het* haar pleegt aangemerkt te worden als het kenmerk van manlijke kracht.

wert Godts kracht te meer in deze onsterckheit geopenbaert, toen het hem beliefde dit tot een heilzaem eindt te gebruicken: en wanneer de menschen Godts gaven misbruiken en verwaerloozen, dan ontruckt d'allerhooghste hun zijne genade, en laetze onderdrucken, om hen te leeren hoe los zy buiten Godt en zijne invloeiende kracht staen. In de doot van Samson blijckt zijne wraeckzucht, zich wreeckende, door eene heilige aendrift van Godts geest, aen de Filistijnen, Godts erfvyanden en afgodisten, over het uitsteecken van zijne oogen. Hy overwint de vyanden door zijn doot, tot een voorbeelt van den beloofden verlosser, en wetgever der menschen, die door het voorschrift van de wet der liefde, in het eenige woort *bemin* begrepen [1]), alle voorgaende wetgevers en wijsheit der wijzen overtreft, en de wraeckgierigheit met wortel met al uit de harten zijner leerlingen ruckende, deze nieuwe en volkome wet plant, waer tegens alle die op zijnen naem ydel roemen zich ten hooghste bevlecken, zoo menighmael zy hun leedt en ongelijck met gedachten, woorden, of wercken wreecken, en niet liever door weldaedigheit hunne haeters overtuigen, om te toonen dat zy van den geest der liefde gedreven worden, naer het onbevleckte voorbeelt, hun in dien hemelschen wetgever voorgestelt. De helt Samson, van den allerhooghsten met zulck eene onoverwinbaere kracht en sterckheit gewapent, wert endelijck ontwapent door de loosheit en bekoorlijckheit van zijne boelschap [2]), om de reuckeloze jongkheit te waerschuwen zich van de bekoorlijcke streecken der lichtvaerdige schoonheden te hoeden, waer door zoo veele dappere mannen ten val geraeckten. Ick oordeelde niet ondienstigh Samson in zijne versmaetheit ten tooneele te voeren, om wulpsche zinnen in te tomen van alle ongeregeltheit, en hen te leeren de natuurgaven Gode, den oirsprongk van alle goet, ter eere te gebruicken. Om dezen grootdaedigen helt in zijne vernederinge heerlijcker te voorschijn te brengen, ontleene ick den glans van uwen Ridderlijken naem en stam, wiens overouden

---

[1]) *De wet der liefde, in het eenige woord* BEMIN *begrepen:* hier spreekt Vondel niet als dogmatiseerend theoloog, maar uit de volheid van zijn oprecht en hartelijk gemoed.

[2]) *Boelschap:* een goed Neêrduitsch woord (voor 't eenvoudig *boel,* evenals *heerschap* voor *heer*) en waarvoor men thans bij voorkeur 't basterdwoord *maîtres* gebruikt, of den onzuiveren vorm *boeleerster.*

luister nu al omtrent dryhondert en vijftigh jaren geblonken heeft, in den heere Willem van Outshoren[1]), en zijnen broeder Jakob, tot de hoogheit en eer des bisdoms van Uitrecht verheven; een stam die sedert eene lange ry van brave mannen uitleverde, waeronder uwe voorouders, grootvader en vader met lof gestelt worden, naerdien zy het vaderlant en deze stadt door getrouwe diensten aen hunne nakomelingen eeuwigh verbonden: dat my te hooger verplicht altijt te blijven,

Weledele en gestrenge heer,

Uwe weled. en gestr. dienstwillige

J. V. VONDEL.

---

[1]) *Willem van Outshoren:* Willem van Outshoorn liet het rechtsgebied van Amsterdam vergrooten en verwierf daartoe voor de stad een privilege van Graaf Willem III, in d°. 9 December 1342; een daad, welke hem natuurlijk aanspraak moest geven op de erkentenis van Vondel. Jakob van Outshoorn, zijn broeder, die Deken van Utrecht was, werd aldaar tot Bisschop verkozen in den jare 1322, na 't overlijden van Frederik van Zirik. Hij stierf echter nog in 't zelfde jaar, niet zonder vermoeden op vergiftiging. De schrijver der *Batavia Sacra* prijst hem als een man „van uitstekende vroomigheit, geleerdheit en godsdienstigheit." Zie ald. Deel II, bl. 322.

INHOUDT.

Manoë, uit den stamme van Dan, en zijne huisvrou woonden te Saraä [1]), lange kinderloos. Godts engel verscheen haer eerst in 't byzonder, daer na hun beide, en spelde dat hun een zoon te teelen stont, die, van moeders lichaem aen Gode toegeheilight, wijn nochte stercken dranck zoude drincken, geene onreine spijs proeven, nochte zijn haer laeten scheeren, en de twalef stammen beginnen te verlossen uit de veertighjaerige slavernye der Filistijnen: na welcke openbaringe de hemelsche gezant in de vlamme des altaers ten hemel voer. Hierna baerde de huisvrou den beloofden zoon, noemde hem Samson, dat de zon betekent [2]). Hy, van Godts Geest gezalft en gedreven, zette zich neder tusschen Saraä, en Esthol. Eerst verscheurde hy te Thamnata eenen jongen brullenden leeu, en vont in het wederkeeren eenen byenzwarm in het leeuwenaes. Hy troude door Godts ingeven eene Filistijnsche vrou, en gaf op de bruiloft dit dubbelzinnige raetzel uit:

Een eeter spijst. Het stercke jong
Schaft zoeticheit voor mont en tong [3]).

Samsons bruit, van de bruilofstgasten [die by gebreck van het raetsel te raden den prijs, daer op gezet, verliezen zouden],

---

1) *Saraä:* in den Staten-Bijbel *Zora* genaamd.

2) *Dat de zon betekent:* dit is niet volkomen juist. De Hebr. naam beteekent: „die naar de zon gelijkt." Zie *Hebr. Nederd. Woordb.* van LEMANS en MULDER, bl. 695.

3) De berijming dezer bekende plaats van *Richteren* XIV : 14, is niet bijzonder gelukkig geslaagd, en met het *jong* er bij, zou niemand geloof hebben geslagen aan de oplossing, uit den mond van Samsons vrouw vernomen.

schrickelijck gedreight, perste den bruidegom met veele traenen den zin des raetsels uit, en melde het den gasten, die hiermede dertigh hemden en vierkleeders [1]) wonnen, hun van Samson gelevert, toen hy by Askalon dertigh mannen versloegh, en stroopte. De helt ving dryhondert vossen, koppeldeze staert aen staert, met vierwerck daer in gevlochten, dreefze in het korenlant der vyanden, en verbrande hun koren, wijnbergen, en olijfboomen. Hy brack den Filistijnen, by menighten, armen en beenen. Toen de stam van Juda, om der Filistijnen gramschap te stillen, hem gebonden in hunne handen leverde, ruckte hy stricken en banden in stucken, sloegh duizent mannen met een ezels kinnebacken, waeruit, op zijn gebedt in noodt gestort, eene levendige bron sprong [2]), die zijnen dorst leschte. Te Gaza, van zijne vyanden bezet en besloten, rees hy by midnacht uit den bedde, ruckte stadts poorte, met beide de posten, uit haere krammen en pannen, en droeghze op zijnen hals te Hebron op den bergh. Endelijck verliefde hy by Soreck op de schoone Dalila, die, lichtvaerdigh en geltgierigh, van den vyant omgekocht, hem verscheide reizen listigh ondertaste waer zijne kracht in bestont. Drymael paeide hy haer met beuzelingen. Drymael gebonden ruckte de helt zijne banden los, en stelde haer en de vyanden te leur: doch ten vierden maele, door het vleien en schreien van zijne boelschap afgemat, openbaerde hy heur hoe Godts kracht in zijne haerlocken school. Zy, nu haer ooghmerck bereickende, liet hem, in haeren schoot slaepende, de zeven locken afscheeren, waer op de Filistijnen, haer eerst den beloofden prijs toetellende, den maghtelozen overvielen, d'oogen uitstaecken, en, met twee ketenen gebonden, naer Gaze voerden, daer hy in gevanckenisse most maelen, tot dat, zijn haer weder aen 't wassen, de

---

[1]) *Vierkleeders* voor „kleederen, waar men feest mee *viert,* feestkleeren." De Staten-Bijbel heeft *wisselkleederen.*

[2]) *Waeruit .... eene levendige bron sprong:* zoo luidt het in de vertaling der *Vulgata* en in die van Luther. Volgens de Staten-overzetters sprong het water uit de steenrots, en had de zaak alzoo op een zeer natuurlijke wijze plaats, waarbij geen dubbel mirakel noodig was.

Filistijnsche vorsten op Dagons feest vergaderden, over hem triomfeerden, en, onder d'offermaeltijt vrolijck, den gevangen dwongen voor hun te speelen. De helt tijt en gelegenheit waernemende beval den tuchtknaep [1]), die hem leide, te brengen by de twee hooftpylaren, waerop het gansche gebou van Dagons kerck steunde. Toen vatte hy beide de pylaeren in zijne armen, riep Godt om sterckheit aen, op dat hy zich over zijne blintheit aen den vyant moght wreecken, en boogh de pylaren met volle kracht te zaemen, waer op het gansche kerckgebou instorte op de vorsten, en eenige duizenden van mannen en vrouwen, zulx dat Samson in zijne doot meer vyanden met zich vernielde, dan hy oit in zijn gansche leven verslagen hadde. Op dit gerucht quamen zijne broeders en vaders bloetvrienden, alreede op wegh naer Gaze, in de stadt zijne uitvaert bekleeden, om het lijck in het vaderlijcke graf, tusschen Saraä en Esthol, te begraven, na het twintighste jaer van zijne lantvooghdye en rechterschap.

Het treurspel is getrocken uit het boeck der Rechteren, en Josefus vijfde boeck der Joodtsche geschiedenissen. Het tooneel is te Gaze, op Dagons kerckhof, by het hof. Het spel begint voor den opgangk, en endight met den ondergangk der zonne. De Jodinnen bekleeden den rey.

---

[1]) *Tuchtknaep:* „knecht of bediende in een *tucht-* of gevangenhuis," of ook wellicht eenvoudig „tuchtiger, beulsknecht." Zie vs. 22, 23, 126, 127 van het treurspel. In het Bijbelverhaal wordt eenvoudig van een *jonge,* of leidsman gesproken.

DE TREURSPEELDERS.

DAGON. De vorst des afgronts, en allergrootste afgodt der Filistijnen.

DE TUCHTKNAEP VAN SAMSON.

SAMSON. De lantvooght, en rechter van Israël.

DE REY VAN JODINNEN.

DE VORST VAN GAZE.

DE VORSTIN VAN GAZE.

DE AERTSPRIESTER DER FILISTIJNEN.

DE WAERZEGGERIN VAN AKKARON.

DE KOORAELEN.

DE BODE.

SAMSONS BLOETVRIENDEN.

FADAËL. Samsons geboortengel.

SAMSON

OF

HEILIGE WRAECK.

HET EERSTE BEDRYF.

Dagon.

Ick, die den ysren staf, van roest half opgegeten,
Beneden zwaeie, en, in den helschen raet gezeten,
Voorstelle, en sluite wat ten dienst van 't zwarte rijck
Wort goet gekent, koom hier te Gaza, d'oude wijck
Der geesten, wien het luste in ope lucht te zwieren
Met vleermuisvleuglen, en dit feest te helpen vieren,
Den grooten ommegangk te volgen met mijn' stoet,
Die naer den zwavel stinckt, en morssigh, vuil van roet,
Met kromme krauwels kemt mijn pruick, en ruige locken,
Al giftige adders, boos en afgerecht op wrocken,
Gelijckze 't gloeiend nest, den diepen zwavelpoel,
Ontruckt zijn, my tot pracht; het zy ick uit den stoel
Beneden spreecke, of hier in 't heiligh kerckbeelt waere,
Daer Dagons priesterdom, eerbiedigh ten altaere
Getreên, ter eere van mijn godtheit stiere slaght,
Spijsoffers inwijt, en den grootvorst van den nacht
Met juichen en triomf verwelkomt, en gezangen,
En offerspelen, daer wy spoocken naer verlangen.
Wat wil 't een vreught zijn, als voor onze majesteit
d'Aertsvyant Samson in triomf wort omgeleit,
Zoo blint gelijck hy is, aen eene dubble keten
Gesloten, en op straet getout, en dicht gesmeeten

1—12 Dagon wordt hier geschilderd als een echt-leelijke, vuile en vieze duivel of heintje-pik, hoedanige men zich dien in Vondels dagen voorstelde; — voorwaar geen zoodanige, die zich in een engel des lichts vermomt.

22, 23 *Dicht gesmeeten met eene bolpees: smijten* wordt hier gebezigd in de beteekenis van „slaan," welke daaraan vroeger werd toegekend; thans bezigt men het meer in den zin van: „werpen," doch altijd met het denkbeeld van: „treffen."

Met eene bolpees van den tuchtknaep, die hem stiert,
De schakels van den toom, de keten, ruimer viert,
Of aenhaelt, dat hy rijst, of neêrstort van vermoeien,
En 't zweet by druppels langs het aenzicht drupt. Hier groeien
Ons dienaers by, terwijl die lantplaegh zucht, en steent,
De voorhuitloze Jood, de vloeck van mijn gemeent'.
Wat heeftze twintigh jaer, en langer al geleden
Van dezen rechter, daer alom de Joodsche steden
Om vierden, toen hy haer verlichte van ons juck,
Een juck wel veertigh jaer bezuurt met smerte en druck.
Zoo veel vermoght de kracht, hem heiloos aengeboren,
Die met de locken nu zoo gladt is afgeschoren.
De leeuwentemmer, kort getemt van eene vrou,
Leght mack, gelijck een lam, gesloten in zijn kou,
Bestoven van het meel, kan naulijx adem haelen,
Eet brocken, als een hont. Hy grimbeckt onder 't maelen,
En knarssetant van spijt. Wat plaeghde hy ons vroegh,
Die stout voor Askalon wel dertigh mannen sloegh,
Hun kleeders stroopte, en ging met al dien vrybuit strijcken.
Noch slimmer ging 't toen hy, tot afbreuk van vijf rijcken,
Dryhondert vossen ving, hen knoopte staert aen staert,
Met vierwerck, hars, en vlas, en zwavel. Hier op vaert
De vlam in 't koren, waer zy voor zijn geessel streven.
De hongerige vlam, in 't voortslaen noch gedreven
Van eenen stercken wint, zet al het korenlant,
Veel mijlen wijt en breet, in eene zee van brant,
Zoo veele duizenden van Dagons onderdaenen,
Vijf hooftsteên, langs de zee, en al 't gebiet in traenen.
De wijnbergh mist zijn druif, d'olijfboom zijne vrucht,
De korenbloem haer eer. De zeekust kermt, en zucht,
Van Gaza tot aen Geth, daer onze tempelheeren
Spijsoffers, inkomste, en kerckschattingen ontbeeren.
Toen een Thamnijt dees plaegh verstack van zijne vrou,
Bezuurde 't gansche lant dien smaet met zulck een' rou:

26 *By druppels langs het aenzicht drupt:* Dagon drukt zich hier vrij pleonastisch uit.

42 *Vijf rijcken:* eigenlijk „vijf steden," doch die onafhankelijke souvereinen hadden.

55 *Een Thamnijt:* een Filistijn uit Timnath of Timnit. Zie *Richteren* XIV: 1, 2; XV: 6.

En schoon de Filisteen dit straften, en den vader
Met zijne dochter in een zelve vier te gader
Verbrandden, noch sloegh hy uit wraecklust echter voort,
En brackze hals en been. De Filistijns, gestoort
Met reden, quamen fel de Joôn beoorelogen,
Die zich onschuldighden, en zelfs, tot recht bewogen,
Den rechter leverden in zijn dootvyants maght:
Toen brack hy koorde en bant, als vlas, door zijne kracht,
Sloegh duizent helden met een ezels kinnebacken.
Ten leste kwam hy hier in Gaza nederzacken.
Men sloot de poorten toe. De booswicht, loos en valsch,
Rijst 's nachts, en neemt stadts poort op zijnen stercken hals,
Stapt recht naer Hebron toe, als met een lichte veder,
En leght stepoort en post op bergh en steenrots neder.
Men bond hem reis op reis vergeefs met tou en snoer,
Tot dat zijn boelschap loos de zeven locken schoer,
Het broeinest van zijn kracht. Wy, meester door haer treken,
Verzuimen niet hem bey d'ooghappels uit te steecken,
Te tuchtigen. Nu zit hy hier te Gaze vast,
Jerusalem ten schimp. De maght van Dagon wast,
En groeit geweldigh aen. Wy gaen de Joden stooren,
Brantschatten, om de scha te boeten van ons koren.
Het hof van Dagon is met reden voor den geest
Van onze erfvyanden, het Jodendom, bevreest,
Dat met de Godtsdraght en zijn kistspel, heet op wreecken,
Ons godtheit noch eens dreight met kracht den hals te [breecken,
Te bonzen van 't altaer, waerom ick, schalck en stil,
Als in slaghorde, my hier tegens kanten wil.
Gy allen zult van daegh, vermomt, vernist met glimpen,
En schijn van heiligheit, het Jodendom beschimpen
In Samson, die zoo lang mijn heirkracht onder hiel,
Het voorhuitloos gebroet, dat in ons erfdeel viel,
Zoo veel geweldenaers, die goôn en menschen plaegen,
En onder schijn van recht en godtsdienst, moorden, jaegen,

57, 60 *Filisteen, Filistijns:* opmerking verdienen de twee verschillende meervouden, hier zoo kort op elkaar gebezigd, en zonder noodzaak van rijm of maat.

81 *De Godtsdraght en zijn kistspel:* versta: het ronddragen der kist (of ark), waar Gods Heiligheid boven zweefde.

Beeltstormen, branden, en schoffeeren, zullen zien
Dat Dagons maght, en kracht den stercksten kan gebiên,
Die 't hooft der vreeselijcke en hooghgewasse reuzen
Durf met een kaeckebeen, zijn knods, te mortel kneuzen.
Een ieder vaer' daer hy zijn personaedje speelt:
Wy gaen ons zetten in 't helheiligh outerbeelt.

TUCHTKNAEP. SAMSON.

Tuchtknaep.

Verblinde Jood, ga voort. Nu is 't geen tijt van treuren.
Het is genade, die u heden zal gebeuren,
Dat gy wat adems schept. De vorsten, alle steên
Vergaderen op 's lants triomffeest hier by een.
Gy zult nu blindeling den ommegang bekleeden,
En voor ons heilighdom geketent heenetreden,
Bestoven van het meel. Verdraegh het met gedult.
Al schimpt het volck: genoegh dat gy niet maelen zult,
Dewijl het vierdagh is. Komt iemant u belachen,
En wiltge danssen, 't zal u vry staen gelt te prachen,
Of vleesch, of tarwe korst. Verneemtge wat geschals,
Gerucht van menschen, klinck de bel om uwen hals.
Uit mededoogen kunt gy noch een gaef genieten,
Tot nootdruft in dien stant, vol onlust en verdrieten.
De tuchtvooght heeft u dit om 't hooghtijt toegestaen.

Samson.

Nu schep ick lucht. Is 't nacht? of schijnt de halve maen?

95 *Een ieder vaer':* een ieder begeve zich daar ter plaatse.

96 *Helheiligh:* „aan de *hel* geheiligd," dus het tegendeel van *heilig.* Vondel spreekt hier, als naar gewoonte, met de gelijkheid van voorletter en klank. Voorts kan men uit dezen regel zien, hoe hij zich schijnt te hebben voorgesteld, dat werkelijk de oude afgodsbeelden door de godheden, aan welke zij waren toegewijd, ook werden bewoond of bezield.

97 *Verblinde Jood* voor „geblinde." Het hedendaagsch spraakgebruik bezigt *verblind* alleen wanneer 't zedelijke blindheid geldt.

108 *De bel om uwen hals:* hieruit blijkt, dat Samson niet alleen wordt voorgesteld als gedwongen om, gelijk een paard of ezel, in den molen te loopen, maar zelfs, om, evenals een molenaarsgezel, met een bel aan den hals te loopen. Intusschen kan de bel ook gediend hebben om anderen te waarschuwen. Zie voorts vs. 123.

112 De vraag van Samson is niet zeer natuurlijk. Al miste hij 't gezicht, hij miste daarom 't gevoel niet, en dat had hem, in de open lucht zijnde, kunnen doen voelen, dat de zon stak en het alzoo dag moest wezen.

Tuchtknaep.

De zon schijnt uit de kim in velden en landouwen,
Voor menschen, waerdiger het hemelsch licht t'aenschouwen
Dan Samson, die zich zelf' verstack van 's levens troost.

Samson.

Waer stappe ick by den tast, ten zuiden, of in 't oost?

Tuchtknaep.

Op Dagons kerckhof, by het princenhof, daer d'eicken
Den gront beschaduwen, en met hunne armen reicken
Tot boven aen de lucht. Nu volghme by den tast.
Ick sluite u met den ring van uw halsketen vast
Aen dezen hollen eick, een hol om in te schuilen,
Wanneerge, moe beschimpt, belust wort uit te pruilen.
Gy mooght hier uit en in, en prachen met de schel;
Terwijl ick in het hof uw tuchtvooghts streng bevel
Uitvoere, zoo 't behoort. Gy moet u zedigh draegen,
Of deze bolpees zou u met de huit vol slagen
Begroeten: want de straf houdt bozen aert in tucht.
Misbruick de gunst niet van den tuchtvooght. Zoo gy vlught,
En niet ontvlught, gelijck 't onmogelijck is t'ontsluipen,
Dat zou u schrickelijk en fel in d'oogen druipen.
Men zou, na'et geeslen met een taeie bondel roên,
Uw taeck en arbeit noch verzwaeren, en u voên
Met haverkorsten, of gemaelen bry van schorssen.
Gy zoudt na'et maelen noch het branthout moeten torssen,
En kloven, tot een boet van uw moedtwilligheit.
Ick ga ten hove, daer de tuchtvooght my verbeit.
Gy tuchtwacht, hou u hier om 't kerckhof. Sla hem gade.
De wacht is u betrout, op 's vorsten ongenade.
Het yzer wort door gout en list by wijl gekrenckt.
Een arm gevangen vorst bedenckt dat niemant denckt.

117 *Op Dagons kerckhof:* men denke niet aan een „begraafplaats," maar eenvoudig aan een open hof, voor of bij de kerk, in tegenstelling van het *princenhof*, daarnevens.

123 *Prachen met de schel:* bedelen bij hen, die door het geluid der schel worden opmerkzaam gemaakt. Zie vs. 106 en 108.

133 *Gemaelen bry van schorssen:* een spijs, waarmede men zich nog in Zweden voedt, en welke aan Vondel, toen hij zich in 1628 te Gothenburg bevond, wellicht was voorgezet, doch hem, aan de Hollandsche keuken gewend, zeker niet bijzonder zal gesmaakt hebben.

REY VAN JODINNEN.

Zang.

Wy dienen ons wat in te toomen,
  Beschroomt aen eene zijde heen
In schaduw van dees kerckhofboomen
  Te duicken. Vrouwen van Hebreen
Zijn al te kenbaer by Gazanen.
  Wat 's dit een heerelijcke kerck!
Hoe krielt de stadt van onderdaenen,
  En burgeryen! Wat een werck
Is 't hof, ten hemel opgetogen.
  Wat galeryen zienwe hier!
De marmerpijlers draegen boogen
  Ten trots gewelft. Wat staet het dier
Zoo groot een kerck in top te bouwen
  Tot aen de starren. Reuzekracht
Heeft uit de rots arduin gehouwen,
  Dit uitgevoert met volle pracht.
Och, kende Godt hen voor zijn vrienden!
Och, ofze Belzebub niet dienden,
  Noch Dagons beelt, noch Astaroth,
  Maer 't eenigh wezen, Jakobs Godt!

Tegenzang.

Dat lot is ons ten deel gevallen,
  En niet den blinden Filisteen.
Wat baeten hoven, stercke wallen,
  Geweer, en wapens? Godt alleen,
By ons bekent, is erfbeschermer
  Van zijn verkoornen. Geen gesticht,
Hoe hoogh gebout, noch gout, noch marmer,
  Behaegen hem, die zijn gezicht
Van afgoôn keert, en hunne klancken,
  En kerckgezangen. Wieroockvat,
En geur van afgoôn acht hy stancken.
  Spijsofferhanden, pracht en schat
Van afgodisten, ongetrouwen
  Mishaegen hem. Wat zal men niet

Al gruwelen van daegh aenschouwen!
Hoe zullen wy, tot ons verdriet,
De priesterdommen en lantsheeren
Zien over Samson triomfeeren,
In Dagons ketenen beknelt!
Helaes, waer toe verviel Godts helt!

HET TWEEDE BEDRYF.

REY. SAMSON.

Rey.

Wat schel magh 't wezen, die wy ginder hoorden klincken?
Wie schijnt van verre ons uit dien hollen boom te wincken,
Te roepen? gaenwe eens al te zamen derwaert heen.
Wat mensch zit in dien eick dus eenzaem, en alleen?
Het schijnt hy bid ons om een aelmoes, gansch verlegen
Van bittere armoede.

Samson.

Och, ontferm u toch. Godt zegen,
Godt hoede u allen: wie gy zijt, of niet mooght zijn,
Vertroost en helpme toch, in dezen droeven schijn,
Een' armen blinden man, op zijnen hals gevangen,
Geboeit, geketent, met een ruwe py behangen,
Versuft, en afgeslaeft van arbeit, van het stof
En zweet en bozen stanck bekrozen. Dit 's het hof
Van Samson, onlangs noch een lantvooght, vorst, en rechter
Van duizent duizenden, van zoo veel lants, en echter,
Te jammerlijck, helaes, vervallen van zijn' staet.

Rey.

Godt hoede ons allen. Wat verschijnt ons? och, wat raet?
Och, och, hoe kunnen wy dit schicken? dit verduwen?

192 *Bekrozen:* bevuild.
197 *Hoe kunnen wy dit schicken?* dit schijnt hier te beteekenen: „hoe konden wij zoo iets met schik toezien."

Samson.

Ay staet. Gy hoeft u niet te schaemen, my te schuwen
Misschien uw' lantsman: want het schijnt aen uwe reên,
Dat gy u rekent uit den stamme der Hebreen,
En mogelijck uit Dan gesproten. Treet wat nader.
Zoo ick aen 't ruisschen hoor, springt hier omtrent eene ader,
Een levendige bron. Heeft iemant kroes of schael,
Zoo bid ick laef mijn hart, op dat het adem hael'.
'K heb veele maenden lang, gesloten aen dees keten,
In 't molentuchthuis hier mijn tijt bedroeft gesleten,
Zoo blint, gelijckge ziet, geslagen, en begraeut.

Rey.

Nu drinck eens. Vat de schael.

Samson.

Wat was mijn hart benaeut,
Versmacht van grooten dorst! in duizent ongevallen
En pijnen is de dorst het bitterste van allen.
Toen door Godts kracht een bron uit ezelstanden sprongk,
En ick, verhit van slaen, het hart verkoelde, en dronck,
Bequam die wonderbron my dus in mijne smerte.
De hemel zegene u, voor uw medoogend harte.

Rey.

Prins Samson, vroome prins, wat is het ons een pijn
U hier te vinden, in dien jammerlijcken schijn!
Wy zijn Jodinnen, hier vergaêrt van west en oosten,
En komen op dit feest u zoecken, u vertroosten,
Naer tijts gelegenheit, maer niet naer onzen wensch.
Geen onbeschaemder dier dan een ondanckbaer mensch:
Dat weeten wy, u dienst, en hulp, en eere schuldigh.
Verdaediger des volx, och, draegh uw smert geduldigh,
Tot dat het Godt voorzie. ô Hartewee! ô smert!
Al weigert u de zon haer licht: Godt kan uw hart
Verlichten met een' glans inwendigh, die de straelen
Van duizent zonnen dooft. Wie kan de maght bepaelen

223 *Tot dat het Godt voorzie:* of: „er in voorzie," als men nu zou zeggen.

Des alleroppersten? die u zoo wonderbaer
Begaefde met een kracht, verborgen in uw haer,
Is maghtigh, als het hem belieft, in u te wercken,
Oock zonder haerlock u te wapenen, te stercken,
Te rucken uit den klaeu des tigers, die u druckt.
Verhael ons toch, hoe komt gy dus verongeluckt,
Verlaeten van uw kracht? wy hoorden 't slechts in 't hondert.
Al 't lant heeft van uw' val gewaeght. Dat heeft gedondert
Van Dan tot Berseba. Wat oude, kunne, en staet
Zat niet in rouwe om u, en uw bederf, en smaet.

Samson.

Och, waer ick schuw geweest van Filistijnsche vrouwen,
Bedrieghlijck in den aert. My magh de dagh wel rouwen,
Dat ick by Sorek lest verliefde op Dalila,
Lichtvaerdigh, liefdeloos, en gierigh. Op gena
En ongenade van een boelschap los te drijven,
Is op een stille zee, in noot van eens te blijven,
Zich reuckloos waegen. Zy, die op beloften zagh,
Door 's vyants gelt bekoort, hiel aen my nacht en dagh
Te vergen het geheim van mijne kracht te melden,
In 't heetste van den gloet der minne; een zielstorm, zelden
Van mannen wederstaen. Had toen, helaes, mijn geest
Zoo sterck van krachten en gewelt als 't lijf geweest,
'k Had dicht gebleven, my gehoedt dit klaer te zeggen.
Noch wist ick 't drywerf haer met eenen schijn t'ontleggen,
Van groene basten; van de zeven zeelen, noit
Gebezight; van mijn haer gevlochten, en getoit,
De zeven locken in een snoer, en vast geslagen,
Genagelt aen den muur. Gods vyant, uit zijn laegen
Gesprongen, schoot drywerf in zijne kracht te kort.

232 *Verongeluckt* voor „tot volslagen ongeluk gebracht." *Ver* heeft in dit woord, evenals in *vergaen, verderven, vernielen,* enz. de kracht van: „geheel, ten eenenmale."

249 *'k Had dicht gebleven* voor „ik had gezwegen." Zoo bezigen wij nog uitdrukkingen als: „hij is zoo *dicht* als een pot, hij houdt zich *gesloten,*' wanneer er sprake is van 't bewaren van een geheim.

250 *T'ontleggen* voor „te verheelen;" 't is het tegenovergestelde van: „uit te leggen."

250—254 Zie *Richteren* XIV : 5—14.

254 *Gods vyant:* niet „de duivel," maar „de Filistijnen."

Toen klampteze my dus aen boort, als uitgestort:
  Meineedige aert, hoe zoude ick u een hart toedraegen,
Die my uw hart ontveinst, en nimmer op mijn vraegen
Waerachtigh antwoort geeft? zijt gy aen Godt verlooft,
Van moeders lichaem; schoer noit scheermes 't ruige hooft,
En locken; spaentge uw lust van wijn en dronckenschappen;
Zijt gy besneên, en volghtge uw groot vaêrs op hun stappen,
En uwe strenge wet, die 't jonge kint besnijt:
Ontzietge onreyne spijs te proeven: 'k schel 't u quijt:
Ick vorder niet dat gy veraert van Moses zeden.
Volhardt by die gewoonte, en offer uw gebeden
Aen uwe godtheit, die, alleen in uwe hut
Besloten, op een kist haer priesterdom beschut:
Maer toonme waer uw wet leert liegen, en bedriegen,
Een schoonheit, die u mint en eert, in slaep te wiegen
Met woorden, zonder kracht, en nadruck. Is dat trou
Bewijzen aen uw bruit, en d'allerschoonste vrou
Van Palestijne, zelf geweigert aen de grooten?
Wat hebtge al weelde, wat al vrientschap korts genooten
By mijnen ommegangk! hoe pluckte gy met vreught
De bloem van mijnen tijt, de rozen van mijn jeught,
En levens dageraet! hoe offerde ick mijn leden,
Dit zuiver marmerbeelt, van boven tot beneden,
Dit lichaem [waerdiger geheilight aen het bedt
Der groote koningen van Askalon, of Geth,
Azothus, Akkaron, of Gaze,] aen uw behaegen.
Elck roept: zy heeft een' Jode, ons lantplaegh aengeslagen,
Haer jeught verydeltuit aen eenen Joodschen hont.
Hoe schoon staet nu mijn zaeck! ô weiflaer, zonder gront,
En dubbelhartigh, zal men dus de liefste onthaelen,
Een rijck beloven, al beloven, noit betaelen?
Gy die 's lants rechter zijt, 's volx ongelijck beslecht,
Ga nu ter vierschaere in u zelven. Is dit recht?
Verongelijcktge dus uw allerliefste, uw trouwe?
Hoe zoudtge een vreemde dan bejegenen, een vrouwe
Wiens schoonheit by de mijne een schaduwe is, en schim?

269 volgg. Hier is Vondel, naar dichterenrecht, bij Vergilius ter markt gegaan. Vergel. Dido's verwijtingen aan Eneas.

280, 281 *Askalon—Gaze:* de vijf steden der Filistijnen.

283 *Verydeltuit:* verslingerd, verspeeld.

Waer vontge oit mijns gelijcke in Dan, of Efraïm?
Ben ick het waerdigh dat de keurighste om my hengel,
Zoo houme in waerde. Durft gy roemen dat een engel
Uwe oudren spelde van een' godtgewijden zoon,
Die hun te teelen stont; zoo laet uw mont de kroon
Van heiligheit, u vroegh tot een cieraet gegeven,
Niet schenden. Wortge van een' hoogen geest gedreven,
Tot voorstant van uw volck, leg af dien valschen schijn.
Laet rechter Samsons woort gelijck een zegel zijn.

Rey.

Die vleister zou een hart, zoo hardt als steen, beweegen.

Samson.

Noch stont ick nacht en dagh die stormen moedigh tegen,
En weeck noch zwichte noit. Toen borstze in tranen uit,
Gelijck een krokodil, en sloegh een loos geluit.
Zy zaghme 's morgens vroegh van gloênde minne blaecken,
Verzwoerme haer gena: de traenen op de kaecken:
Dat gaf het blozen van de wang een' eedler gloet,
Gelijck de lenteroos, verdroncken in een' vloet,
Ons aengloeit met een kracht, geen bloemen ingeschapen.
Het schreien van een vrouwe, een schoone, is 't reedtste [wapen,
Wanneerze wanhoopt van het ooghmerck, daerze op mickt.
Zy dreight zich zelve met een korte doot, verschrickt
Mijn hart, om haer in last. Zy houdt niet op van kermen.
Ga heene, wreedaert, val een liever bruit in d'armen,
Naerdien mijn wellust niet zoo veel op u vermagh,
Dat gy uwe ooren naer mijn zuchten en beklagh
Eens neigen zoudt, uw hart my rustigh openbaeren.
Gezwore vyant van ons goden, en altaeren,
En kercken, repme niet. Voortaen zal geen Hebreeu
Dit poezeligh abast, dit blaeu dooradert sneeu,
Dees bloemen op mijn wang, dees bloetroos, versch ont- [loocken
Voor Filistijnschen dau, meer reppen ongewroken,
Indien ick 't niet besterf. Keer elders uw gezicht.
Gy zijt niet waerdigh dat dit diamantenlicht

Der oogen u beschijn'. Vergeefs hebt gy de voncken
Van my, niet meer uw lief, zoo gulzigh ingedroncken,
U telckens veinzende van mijne min verruckt,
Als gy de rozen op mijn wangen kreuckt, en druckt,
Mijn borst en lippen kuste, en ick u wederkuste,
U streelde, nippelde, en uw dolle vlammen bluschte.
Dat hebtge wech, gy zijt des waerdigh, ofte niet.
Vertreck uit mijn gezicht, ô joffereverdriet.

Rey.

Och, hadge, noch was 't tijt, u van haer minne onttrocken!

Samson.

Mijn hart was blint van liefde, en dat geduurigh nocken
Bedroefde my ter doot. Haer jammerklaght in top
Vermurwde 't hart, als was. Zoo wint de waterdrop
Op eenen harden steen. Ick laetme in 't endt beweegen,
Ontvouwe hoe mijn kracht, door 's allerhooghsten zegen,
In 't noit geschoren haer bestaet. Zy zweert vooral
By Dagon, dat de mont dit niemant melden zal:
En echter regent'er in haeren schoot een regen
Van 's vyants zilvre munt, die scherper dan een degen
Door 's boelschaps boezem dringt, en 't gierigh hart bekoort.
De wraeckzucht by der hant, verlaet zich op haer woort.
Toen gundeze ons volop van wellust, lietme roncken
In haer' verzaden schoot, naer lijf en ziel verdroncken
Van minne. Midlerwijl [dat Godt de schenster straff',]
Scheert my het scheermes stil de zeven locken af.
'k Ontwaeck, maer och te spa. De vyant, heet van toren,
Berst in, ontziet zich niet mijne oogen uit te booren.
Hy ketent my, en sleeptme in Gaza, daer ick krimp,
Gedoemt ten arbeit in het tuchthuis, elck ten schimp.

Rey.

O prins van Israël, hanthaver van de vroomen,
Hoe is uw staet verkeert! waer zijtge toe gekomen!
Wat eischtge in dezen schijn van ons? Wy staen hier ree
U noch te dienen. Och, ontdeck uw hartewee.

330 *Nippelde:* frequentat. van *nippen* of *nibben,* dat van *neb* komt. 't Woord heeft de beteekenis van „trekkebekken."

Samson.

De tuchtknaep keert terstont. Hy zal geen tijt verzuimen.
Mijn locken groeien weêr. Ick legge op mijne luimen
Om my te wreecken aen dit Heidensche geslacht,
En vroeger dan men waent. De Geest wees my te nacht
Een middel, om mijn ziel te slaecken van dees banden.
Getroost u. Schreit niet meer: mijn afscheit is voorhanden.
Een triomfante doot, daer 't aerdtrijck van gewaeght,
Hangt Samson over 't hooft. Hy zal niet lang geplaeght,
Beschimpt van alle kunne en oude, koren maelen.
Zy zullen met den hals dien arbeit dier betaelen.
Dit bidde ick, dat men my na mijnen sterrefdagh
Eene uitvaert gunn', begrave in 't vaderlijcke graf.
Belooftme, elck met uw hant, dit heiligh uit te wercken.

Rey.

Bedroefde prins, helaes, de hemel wil u stercken.
Wy hoopen immers niet, noch durven het vermoên,
Dat gy u zelven zoudt met uwe hant verdoen.

Samson.

Ick zweer mijn handen aen dit lichaem niet te schenden,
Maer wil, gelijck Godts helt, mijn leven heerlijck enden,
Dat teffens aerde en zee hier van gewaegen zal.
Verschrickt niet, hoort gy hoe de vyant quam ten val.

Rey.

Indienge heerlijck sterft, ten spiegel van de braven,
Wy zullen uw gebeent by Manoë begraven,
En vaders asschen noch verheugen met uw lijck;
Is 't anders in ons maght. Ontfang, tot eene blijck
En zegel van ons trou, de hant van al de vrouwen.
De hemel strafze, wie ontbreeckt haer woort te houwen.
Ontfang, ô prins des lants, dees zilverlingen toch,
Om u te dienen in uwe armoede, och, och, och.

363 *Een triomfante doot:* een dood, met zegepraal gepaard.

379 *Asschen:* een heidensche uitdrukking, en, strikt genomen, ongepast in den mond der Jodinnen; doch men moet hier *asschen* nemen als figuurlijk gezegd voor „stof," of „gebeente."

Samson.

Behoudt die gaef voor u. 'k verwachte blijder uuren.
Al ben ick arm, wil 't Godt, het zal niet lange duuren.

Rey.

Gebie ons vry: wy staen tot uwen dienst alleen.

Samson.

Draeght zorge, waer gy komt, en gaet, dat geen Hebreen
Zich heden in de kerck van Dagon vinden laeten.
Zy zullen u misschien gemoeten langs de straeten,
Of merckten, op de maer van dit afgodisch feest,
Geschickt tot een triomf, om, trots en bly van geest,
Gevangen Samson uit te lachen met hun reyen,
En in den ommegangk, hun godtsdraght, om te leien.

Rey.

Uw lantsliên zijn belust noch eens den prins te zien,
In dezen droeven schijn.

Samson.

Zeer wel. Dat kan geschiên
Door eene trali, uit een venster, of van daecken.
Het voeght den stammen niet, die zuiver offer blaecken,
En branden, Godt ten prijs, zich in afgodendom
Te mengen, daer men danst op hun geloey, en bom,
Voor Dagons zwart altaer, en, onder 't bancketteeren,
Hem geile spelen wijdt. Gy moet dien laster keeren.
Gebiet uit onzen naem, wy yvren voor de wet,
Dat niemant zijnen voet op Dagons drempel zett',
Of Godt zich openbaerde, als eertijts, door een wonder,
En klonck 't gevloeckt gebou de kruin in met den donder.
Ick zegh het nu niet al wat mijn geboortegeest
En wachter my te nacht voorspelde van dit feest.

385 *'k Verwachte:* is hier 't praesens voor *'k verwacht.*

400 *Op hun geloey, en bom:* er gaat geen woord vooraf, waar dit *hun* op slaan kan; doch het ontbreken daarvan kan verholpen worden door het gebaarde, dat door den spreker gemaakt wordt. Hij spreekt natuurlijk van het gezang en het spelen der Filistijnen.

407 *Geboortegeest:* geloofde Samson aan een „geleigeest," naar de leer van de Persen? — Doch hier wordt de „engel" bedoeld, die zijn geboorte aan zijn ouders voorspeld had.

TUCHTKNAEP. REY.

Tuchtknaep.

Jodinnen, hebt gy hier zoo vroegh den prins gevonden?

Rey.

Een' prins om zijnen hals met ketenen gebonden,
Van zijn gezicht berooft, gedoemt ten arrebeit,
In 't molentuchthuis. Och, wat's dit een onbescheit,
Een' overwonnen helt te ketenen, te treden,
Te laeten maelen! gy volght billijckheit noch reden.

Tuchtknaep.

Wy slachten Samson, die met kaeckebeenen sloegh,
De vossen, staert aen staert geknoopt, in 't koren joegh;
Zoo schoone landen, als de zon oit moght beschijnen,
Misschepte in wildernisse, en heiden, en woestijnen.
Uw vaders zoncken zelfs hun' broeder in den put,
Verkochten hem voor slaef, beroofden van zijn' stut
Den ouden vader, die zoo lang te deerlijck treurde,
Door 't overdencken dat een ondier hem verscheurde.

Rey.

Het diende Josef tot eene opkomst, na een wijl
Gekoren tot een' vorst en rijxvooght aen den Nijl.

Tuchtknaep.

Dat 's waer, het diende hem tot eer, zoo hoogh gezeten:
Maer dit behoefde hy zijn broêrs geen' danck te weeten.

Rey.

In welck een jammer heeft de boelschap hem gebroght,
In zijnen diepen slaep verraeden, en verkocht!
Hy is niet voor de vuist getemt, en overwonnen.

Tuchtknaep.

Zoo vaerenze met recht, die zich niet spaenen konnen
Van schoone boelen, valsch en trouweloos van aert.

418 *Misschepte* voor *misschiep:* de zonde van 't eene imperf. voor 't andere te gebruiken, wordt dikwerf begaan.

Nu wort het tijt te gaen, eer 't volck op straet vergaêrt.
Gy kunt zijn droefheit niet verminderen met schreien.
Het hof belast hem noch in hechtenis te leien,
Tot nader overleg. Ick bondt op 's meesters last
Den blinden aen dien boom met zijne keten vast:
Nu worde ick wederom met hem naer huis gezonden.
Zoo staet mijn wacht aen hem, hy aen mijn wacht gebonden.
Wat is de hofdienst oock een jammerlijck bedwangk!
Daer hapert altijt iet. Dan valt het snoer te langk,
En dan te kort: zoo draeit de weerhaen van de zinnen.
Ick broght hem daetlijck uit, nu drijft men ons naer binnen.

Rey.

Wy bidden u, verschoon den armen blinden man.

Tuchtknaep.

Wat eischtge dit van my? daer komt de vorst, die kan,
Behaeght het hem, dit juck verlichten, of bezwaeren.
Ick volgh mijn' last; my wort bevolen voort te vaeren.
Gaet heene, spreeckt den vorst: misschien wat gy verwerft.

Rey.

O prins, Godt stercke uw hart, eer gy van droefheit sterft.

DE VORST. REY.

Vorst.

De groote toevloet der rondomgelege volcken
In deze hooftstadt zagh de zon, met droeve wolcken
Behangen, opgaen uit den oosten, dies men vreest
Of eenigh onweêr en stortregen Dagons feest
Moght stooren op zijn schoonste, en blussen d'outervieren,
t'Ontsteecken met triomf voor hondert witte stieren,
Zijn godtheit toegewijt, tot eene danckbre pracht,
Dewijl de lantplaegh van gansch Palestijne ons maght

438 Omtrent op gelijke wijze drukt de Biechtvader zich uit in de *Maria Stuart*, vs. 29:

Zoo houdt de vrees de wacht, de wacht Mevrou gevangen.

454 *t'Ontsteecken:* die men voornemens is te ontsteken.

In ketenen gevoelt; doch 't weder kan verkeeren,
De lucht opklaeren. Wie komt hier het hooghtijt eeren?
Dit schijnen altemael Jodinnen, niet te bly.
Zy zien versuft, en bloo. Het hooft hangt op een zy.
De moedt is haer vergaen, ontzoncken. 't Is geen wonder.
Wy kreegen endelijck den grooten vyant onder
De klaeuwen. Hoe of heur die maer in d'ooren klinckt,
En nu de ketenklank, daer hy vergaet, verstinckt
In zijn gevangkenis! zy komen herwaert treden.

Rey.

Genadighste, gedoogh dat wy u met gebeden
Genaecken, en vergeef ons dees vrymoedigheit.

Vorst.

Hebreeusche joffers, wat is d'oirzaeck dat gy schreit?
Verkorte u iemant? Hier is 't hof, dat elck verdaedight,
En hanthaeft by zijn recht, weldoenders begenadight,
De boozen straft. Dit hof ziet geen persoonen aen.

Rey.

Genadighste, dat's recht. Zoo kan een rijck bestaeu.
Maer evenwel waerdeert een vorst gelede schade
Zoo dier niet, of hy mengt gestrengheit en genade
In eenen, die naer recht verdient de hooghste straf.
Wy quamen op den roep van dit triomffeest af
Naer Gaze, met die hoop, of wy de strenge maghten
Van Palestijne noch met onze jammerklaghten
Beweegen moghten acht te neemen op den staet
Van onzen prins, te droef vervallen in dien haet,
Helaes, by hoogh en laegh, en geensins zonder reden.
De schade, alom geleên by Filistijnsche steden,
Is onvergoebaer, quetst vijf hooftsteên in haer ziel.
Maer 't ongenadigh lot, dat hem ten deele viel,
Het licht t'ontbeeren, in een' nacht van duisternissen,
Wat is dit anders dan het halve leven missen?
Hy leedt een halve doot, toen hem, van kracht berooft,
De vyant boorde bey zijne oogen uit het hooft,

464 *Verstinckt:* wegstinkt, verrot. Zie vs. 912.

Geketent door 't gejuich der straeten heenevoerde,
Dat zelfs de harten der beledighden beroerde
Tot mededoogen. Meng ten minste [al is het spa
Nu wy u smeecken,] noch een' druppel van gena
Met uw rechtvaerdigheit. Laet uwe wraeck bedaeren,
Zoo volght u d'eer dat gy uw' vyant noch kunt spaeren.

Vorst.

Gelijck uw hooftstam, die den leeu voert in zijn vaen,
Zoo dra niet overtreckt de kil van ons Jordaen,
En Adonibezeck den koning 't velt leert ruimen,
Of houwt hem, in de vlught gegrepen, flux de duimen
Van hant en voeten af. Toen most hy, als een hont,
De kruimen, van den disch gevallen, met den mont
Van d'aerde zamelen, op handen en op voeten
Gekropen, in het stof zich wentelen, en wroeten,
En, naer Jerusalem vervoert met veel geschals,
In banden sterven, en het boeten met den hals.

Rey.

Zoo hy geen zeventigh erfkoningen moordadigh
Mishandelde op die wijs, men had dus ongenadigh
Hem zijne tiranny niet weêr betaelt gezet.
Men streeck het vonnis naer zijne ingestelde wet.

Vorst.

Zoo kan dan Samson met geen reden zich beklaegen.
Wie andren plaegen wil, verdient de zelve plaegen.

Rey.

Is Samson losbaer, stel hem op een' hoogen prijs.

Vorst.

Men koopt hier 't recht niet om, dat strijt met onze wijs.
Men geeft geen' vyant maght en vryheit zich te wreecken.

495 *Uw hooftstam, die den leeu voert in zijn vaen:* Juda.
497 *Adonibezeck:* zie *Richteren* I:5 volgg.

Rey.

De prins zit blint, van licht en zijn gezicht versteecken.
Een blinde is maghteloos, en droomt van geene wraeck.

Vorst.

Hy slijte dus den tijt, den bozen tot een baeck.

Rey.

Het missen van 't gezicht dient andren tot een voorbeelt.

Vorst.

Men heeft hem eeuwigh ter gevangkenis veroordeelt:

Rey.

En beter eeuwigh dan voor een gezette tijt.
Een zelve maght verwijst: een zelve schelt hem quijt.

Vorst.

Een vonnis krencken, noch niet lang geleên gestreecken?

Rey.

Het vonnis blijve: geef hem lucht om uit te breecken.

Vorst.

Uitbreecken? hoe kan dit, behoudens recht, geschiên?

Rey.

Men kan ontveinzende, wel door de vingers zien.

519 *En beter eeuwigh dan voor een gezette tijt:* ik heb geaarzeld, of ik dezen regel, aan den *Rey* in den mond gelegd, ook tot den *Vorst* moest terugbrengen. Het kwam mij toch ongerijmd voor, dat de Joodsche vrouwen een eeuwige gevangenis beter voor Samson zouden keuren dan een tijdelijke; doch in verband met hetgeen vs. 522 staat, kwam het mij voor, dat alles blijven kon als het was, en dat de woorden van den Rei konden worden uitgelegd: „op een eeuwig vonnis kan men nog terugkomen; maar iemand, die voor een bepaald getal jaren veroordeeld is, moet zijn tijd uitzitten."

Vorst.

De menschen zijn te loos, en lozen zouden 't mercken:
En waer toe dient het, als om boze in 't quaet te stercken,
Den ouden gangk te gaen, gebuuren tot verdriet.

Rey.

Zoo Samson dit bequam, gelust het niemant niet:

Vorst.

Gy zult den nadruck eerst gevoelen van ons kusten.
Wy laeten 't by de straf van Samson niet berusten.
Het is besloten dat men 't gansche Jodenlant
Zal overtrecken, en tot aen den waterkant
Der stroomende Jordaen brantschatten alle stammen,
Of zetten voor de vuist al 't lant in bloet en vlammen.
Wy willen boven dat hereischen achterstel
Van schattingen, ons hof door Samsons trots bevel
En sterckheit, twintigh jaer, te wreveligh onthouwen.

Rey.

Zoo wreet bejegenen Godts erfdeel, en getrouwen?

Vorst.

Wat erfdeel?

Rey.

Kanaän is lang van Abraham,
Achthondert jaer geleên, bezeten, dit's de stam
Van Godt gezegent, in Egypten aengewassen.

Vorst.

Gy onbeschaemden wilt met roemen elck verbassen.
Gy putte Egypten uit, beroofde 't van zijn' schat.
Een acker lants was't al, dat een Chaldeeu bezat
Te Mamre, daer hy vreemt van 't zuiden quam getogen.

535, 536 *Achterstel van schattingen:* achterstallige belasting, zegt men nu.
542 *Verbassen:* wegblaffen, overbluffen.

Rey.

Aertsvader Abraham heeft dappere oorelogen
Met koningen gevoert, zijn' broeder Loth ontzet,
De neef van Abraham Egyptenlant geredt,
Gespijst uit zijnen schoot. Zy dancken 't vreemdelingen,
Datze al van hongersnoot niet storven, en vergingen.
De Godt der vadren schonck ons 't vruchtbre Kanaän.

Vorst.

Hy schonck het u? aen wien? een heiloos moortgespan,
Erfvyanden van Goôn, en kercken, en altaeren,
Beeltstormers, die noch koor noch heilighdommen spaeren.
Gy quaemt van buiten in, verhongert, en verwoet,
En stiet gewettighden, erfvorsten uit hun goet,
En overout bezit, en, van dien geest bezeten,
Voert nieuwe wetten in, en pijnight het geweeten.
Men loop' niet wijdt: uw prins, voor wien gy spreeckt [en pleit,
Heeft gruwzaemer dan oit al 't lant in d' asch geleit.

Rey.

Vergeef het naer uw maght. Ons past geen tegenspreecken.
Wy quaemen hier, om slechts te bidden, en te smeecken.

Vorst.

Dit smeecken is vergeefs: vergeefs gena geverght.
Zoo wort geen straf verzacht, maer 't vonnis eer geterght.
Men kan naer billijckheit niet tweemael vonnis strijcken.

Rey.

Ten minste laet een' strael van uw genade blijcken,
In deze strengheit, en behou uw recht geheel.

Vorst.

Kan 't voeghelijck geschiên, betoont ons in wat deel.

Rey.

Dees ongeluckige, verkloeckt, verrascht, gegrepen,
Berooft van 't hemelsch licht, met ketenen genepen,
Gedoemt ten arbeit, op 's aenklaegers straffen eisch,
Gevoelt, in luttel tijts, de krachten, en het vleisch
Zoo wechgesmolten, dat hy wanckelt op zijn beenen,
Allengs aen 't quijnen slaet, den tijt verslijt met steenen,
En zuchten. Dus geperst door 't nijpen van den noot,
Verwacht dees onlangs stercke een' onverwachten doot.
Dat 's d'eenige uitkomste, en zijn uiterste verlangen.
Moght hy tot zijnen troost de blyde maer ontfangen,
Dat hem vergunt wort, na deze uitgestaene straf,
Te rusten in den schoot van 't vaderlijcke graf,
d' Elendige zou dit de hooghste weldaet achten.
Dat 's buiten lantgevaer 's gevangens smert verzachten.
Het toestaen van een graf en uitvaert is het al
Waerop hy hoopt. Helaes, verwerven wy 't, het zal
U tot onsterflijcke eer, en eenen naem gedyen
By alle staeten, zelfs die uwe kroon benyen.
Genadighste, och vergun dat vrouwen, luttel kloeck,
En bloode, en schaemroot, in haer mondeling verzoeck,
Zoo veel genade hier ten hove in u gemoeten.
Wy worpen met dees hoope, aen 't outer van uw voeten,
Ons met eerbiedigheit in 't stof ter aerde neêr.
De titel van genade ontsta u nimmermeer.

Vorst.

Hebreeusche joffers, rijst: schept moet: hout op van treuren.
Wischt af uw traenen. Wat gy bidt, zal u gebeuren.
Ick zweer by Dagon, by mijn hooft, en 't hoogh altaer,
Zoo Samson sterft, men zal de vorstelijcke baer,
De rosbaer van het hof zijn lichaem niet ontzeggen.
Vervoert het. Laet het lijck in vaders grafstê leggen.
Is ergens stercker Godt, waer by men zweeren magh,
Hy rucke 't kerckgewelf van Dagon dezen dagh,
In 't midden van de vreught, op 't hooft der Filistijnen,
Begrave en overstulpe al die te feest verschijnen:
En kunt gy 't vinden by uw vaderlijcke wet,
Vergast te middagh ons op Dagons kerckbancket.

REY VAN JODINNEN.

Zang.

Bestaen hier alle dingen
In 't groot heelal by treck
En tegenheit, en houdt Godts maght
Het al in zijn besteck
Door eenigheit, en tegendringen,
Als een gewelf met kracht
Gebonden hangt te gader;
Wat wonder is 't, dat bloet naer bloet
Getrocken wort met zulck een' gloet,
Als eigen aen eene ader!
Na'et overlijden zoeckt het kint
De moeder, vrolijck als 't haer vint.
De zoon zoeckt rust by vader.

I. Tegenzang.

Zoo schijnt het hier gelegen
Met Samson in zijn smert,
In zulck een' jammerlijcken staet
Treckt noch zijn treurigh hart
Naer vaders asch, als naer een' zegen,
En troost, in zoo veel smaet:
Als of hy dan wou klaegen
Het onheil, dat hem wedervoer;
Hoe 't scheermes al de kracht afschoer;
d'Erfvyant uit zijn laegen.
Den weerelozen overviel,
En pijnighde een bedroefde ziel.
Wat baert de min al plaegen!

II. Zang.

d'Aertsvaders door die reden
Bewogen in 't gemoedt,

606, 607 *Treck en tegenheit:* d. i.: „de attractieve en repulsieve, of middelpuntzoekende en schuwende kracht," die de hemellichamen in voortdurende beweging houdt.

615 *Na'et overlijden:* „der moeder" namel.

626 *Afschoer:* afschoor, als *woeg* voor *woog.* Zie ook vs. 1466.

Zoo meenige eeuw geleên,
Gaen op dien zelven voet
Begraven elck zijn overleden
Te Hebron al by een,
Op eene zelve stede,
Hier toe gewijt van Abraham.
Daer raeckt de telgh by haeren stam.
't Gebeent van Josef mede
Wort derwaert, naer der stammen stijl,
Gevoert van Memfis, en den Nijl.
Zoo rustenze alle in vrede.

II. Tegenzang.

De vorst heeft hoogh gezworen
By Dagon met een' eedt.
Best datwe naer den kercker gaen
En in zijn harteleet
Den droeven prins, by Godt verkoren,
Dit melden, om het hart t'ontslaen
Van zijn bekommeringen
Voor graf, en uitvaert, of hy snel
Ons quaem t'ontvallen door gequel
En druck, die hem omringen,
Daer d'arme blinde in duisternis
Van menschentroost versteecken is.
Hy zal van blyschap springen.

HET DERDE BEDRYF.

VORSTIN. VORST.

Vorstin.

De triomfeerende vijf hoven, hier by een,
En elck op 't prachtighste, vergaêrt uit alle steên,
Om 't heiligh offerfeest, waerop gy hun liet nooden,
Te vieren, tot eene eer der Filistijnsche Goden,

Begeeren ernstigh dat gevange Samson speel',
Het Godtsbancket verheuge, en op een kercktooneel
Zijn kunst vertoone, voor 's lants vorsten, en vorstinnen.
Zoo kuntge Dagons gunst, en 't hart der heeren winnen.
Al 't joffrentimmer dringt eendraghtigh hier op aen
Van allen kanten. Kan de vorst dit zoo verstaen,
Hy toone heden watwe op zijn gena vermogen.

Vorst.

Tooneelspel heeft voorheene ons meer dan eens bedrogen
Met schijn van waerheit, en niet ongeluckigh: want
Zoo wort de deught met vreught den vorsten ingeplant,
Al 't weereltlijck beloop naer 't leven afgeschildert,
Door spreeckende schildry. Men ziet een hof verwildert,
Verwart, en overendt, geverft met prinssenmoort.
Daer wort van schennisse en wraeckgierigheit gehoort.
Men ruckt gekroonden, en gezalfden, van hun stoelen.
Hartstoghten, onderlinge aen 't barrenen, aen 't woelen,
Ontvouwen zich, gelijck de verwen, met de naelt
Of schietspoel net geleght, en daer geen meester dwaelt
Van wel te schicken, zijn tapijtwerck geestigh tekent,
Dat wie 't bespiegelt dit een overeenkomst rekent
Van hemelsch ooghmuzijck. Hier geeft de bloem van spreuck
En hemelval een' geur, een' liefelijcken reuck,
Die meer dan wieroockgeur, den Goden opgedraegen
Met gouden wierroockvat, en schaelen, hun behaegen.
Tooneelspel sticht een' staet, verschoont geen lastervleck,
En smet in heiligh, noch onheiligh. Elx gebreck
Wort, zonder iemants naem te quetsen, aengewezen.
Tooneelspel wort alleen van dommekracht misprezen,
Die recht noch reden volght. Tooneelspel leent een' schat
Van wijsheit by de naelt van Memfis, Zonnestadt,
De hooge rijxschool der befaemde Egyptenaeren,
Die op de wolcken treên, en kost noch arbeit spaeren,
Om vrou natuur, van lidt tot lidt, geheel t'ontleên.
Zoo zamelden zy al wat kenbaer is by een,
Een' schat van wijsheit, opgestapelt van veele eeuwen.
Het snaterbecken van alle aexteren en spreeuwen

685 *Sticht een' staet:* geeft stichtelijke onderwijzing aan een staat.

Verbluft geen speeltooneel. Is eenigh vorst belust
Op spel; wie meer dan wy? dit 's u, mevrou, bewust.

Vorstin.

Zoo stemt de vorst met ons, en hun, die dit begeeren?

Vorst.

Betrou ons toe, de kunst zou heden triomfeeren,
Indien men vroeger op dien voorslagh had gelet.
Nu schiet ons tijt te kort. Het kerckelijck bancket
Wort reede al toegestelt.

Vorstin.

Wiltge ons die blyschap gunnen
Dan wil het blijcken wat wy noch uitwercken kunnen.
De rol van Samson zal afloopen, als een draet.

Vorst.

Hier valt een zwaericheit. Het priesterdom verstaet
Niet licht tot nieuwicheit, en steunt op oude zeden.

Vorstin.

In alle hoven wort tooneelspel wel geleden.

Vorst.

Tooneelspel in een kercke, en van een' blinden Jood?

Vorstin.

Of Dagonist, of Jode, is dit geschil zoo groot,
Wie speelt, of waer men speelt?

Vorst.

Men magh geen kerck ontwijden.
Geloof het priesterdom van Dagon zal 't niet lijden,
En minst van een' Hebreeu, die door zijn nieuwe wet
Den ouden godtsdienst van den Filistijn besmet.
Doch lust den vorsten spel, dit hof staet voor hun open.

706 *Het priesterdom:* dat van Dagon, waarmede, als ik nauwelijks behoef te zeggen, Vondel hier de Gereformeerde Predikanten bedoelt.

V o r s t i n.

Van d'offermaeltijt uit de kerck in 't hof te loopen,
Zou luttel voegen: maer al zittende aen den disch
Der Goden by den wijn, terwijl men vrolijck is,
De kelcken ommegaen, te zien op een stellaedje,
Den onlangs stercken, hoe hy zijne personaedje,
Het feest ter eere, speelt, dat waer de tafelvreught
Verdubbelen. Indien godtvruchtigheit een deught,
Oock d'allerhooghste deught, geschat wort, kan men laecken
Altaergenooten, die van grooten yver blaecken
Om Godt te dancken, dus t'onthaelen op een' dagh,
Tot blyschap ingestelt: naerdien men, zonder slagh,
En stortinge van bloet, geraeckte aen eenen zegen,
In twintigh jaeren noit met wapenen gekregen.

V o r s t.

Ick love uw ooghmerck, maer de wijs is ongeraên.

V o r s t i n.

Verstaet de vorst dit, al de weerelt zal 't verstaen.

V o r s t.

De menschen zijn gedeelt in aert en zinlijckheden.

V o r s t i n.

Hoe kan een reedlijck dier zich kanten tegens reden?

V o r s t.

Wat 's reden by het volck?

V o r s t i n.

Dat redenmatigh is.

730 *Verstaen:* dit heeft in dezen regel de beteekenis van: „goeddunken, goedkeuren." Vgl. mede vs. 770 en 847.

731—762 Men merke hier de vernuftig casuïstische uiteenzetting op der vereeniging van Kerk en Staat.

733 *Bedenmatigh:* is dit een germanisme? — Neen, evenmin als *evenmatig, regelmatig, dichtmatig* en andere dergelijke, die van *evenmaat, regelmaat,*

V o r s t.

Nu stel de maet van reên eens zeker, en gewis.

V o r s t i n.

Dat by de wijzen magh de maet van reden heeten.

V o r s t.

Der wijzen reden zelf valt ongelijck in 't meeten.

V o r s t i n.

Hoe kan dit zijn?

V o r s t.

Dees schiet te verre, en die te kort.

V o r s t i n.

Is reden niet den mensch natuurlijck ingestort?

V o r s t.

Z'is elck natuurelijck, doch ongelijck, gegeven.

V o r s t i n.

Hoe waer 't dan mogelijck op eenen voet te leven?

V o r s t.

Dat is onmogelijck. Dit houdt het volck gedeelt,
Het volck, dat hooft voor hooft, in 't oordeel wijt verscheelt.

V o r s t i n.

Om dan gelijck te gaen, wert maght vereischt in 't stieren
Van menschen.

V o r s t.

Een geslacht van heele en halve dieren.
Deze ongelijckheit heeft de maghten ingezet.

dichtmaat, enz. gevormd zijn. Er wordt hier in de drie volgende verzen gesproken van *redenmaat* of *maat van reden,* en dit wettigt de vorming van 't adjectivum. Maar (voor mij althans) onuitstaanbare germanismen zijn woorden als *planmatig, doelmatig, tooneelmatig* en dergelijke, waar geen sprake hoegenaamd is van het *plan,* het *doel,* het *tooneel,* te *meten,* en de laatste helft van 't woord niet anders is dan een achterlap zonder beteekenis.

De weereltwijsheit smede uit noot een wijze wet,
Om al wat afdwaelt van de middenlijn te toomen.
Noch konze tot haer wit en ooghmerck geensins komen,
Door hoop van loon, en vrees voor straffe van het quaet:
Daer wert noch iet vereischt, dat vry wat verder gaet:
Want weereltsche overheit kon slechts de leên regeeren,
Zoo wijt haer maght reickt, maer de harten niet grondeeren:
Dies quam de vreeze voor de goôn, [een hooger maght,
Die elx gedachten kent, en, als een zwaert, met kracht
Door 'smenschen boezem dringt, ontrust het valsch geweeten,
Het vroome rust bestelt, en uit en in kan meeten
Wat elck verdient,] ten steun der overheên, den staet,
Door 't innevoeren van den Godtsdienst, noch te baet.
Zoo dienen dan, om 't volck geschickt en recht te leiden,
Het outerboeck en 't zwaert in geener wijs gescheiden.
De tweederhande maght is noodigh, en 't gemeen
Leeft zaligh, stemmen deze eenstemmigh overeen,
Als snaeren op een luit. Men schuw' dan valsche klancken
Van toonen, op dit feest: wy zullen 't ons bedancken.
Het hooft van Dagons kerck, wien d'eer van 't godendom
Bevolen blijft en uit zijn' hoogen stoel alom,
Van Gaze tot aen Dor, de wacht houdt over tempels,
Bewaert de hantvest van 't gebiên. Men magh Godts drempels
Niet bezigen, ten zy de kerckstoel wort gekent.
Kan hy 't verstaen: 't is tijt dat gy een' bode zent,
En eerst verneemt, of hem uw voorslagh zou behaegen.
Wy vraegen 't niet, zoo wort het ons niet afgeslagen,
En gaen ten hove, daer een drang van heeren beit.

Vorstin.

Hofmeester, 'k wensche dat 's aertspriesters heiligheit
Zich zelf gewaerdighde ons verzoeck terstont te hooren.
Ga heene. 'k Zou hem noode in bezigheden stooren.
De plechtigheden van den godtsdienst geven hem
Geduurigh werck. Hy hoeft zijn wettigheit en stem
Alom te leenen, tot een blijck en heiligh zegel.

764 *Wij zullen 't ons bedancken:* wij zullen reden hebben er ons geluk mede te wenschen.

766 *En uit zijn' hoogen stoel:* hier had de zuiverheid der taal vereischt: *En die uit*, enz.

Zoo dwaelt geen amptenaer van zijn gewoonte en regel.
Daer komt d'aertspriester juist ter kercke uit naer ons toe.

AERTSPRIESTER. VORSTIN.

Aertspriester.

Genadighste vorstin, dat Dagon u behoe.

Vorstin.

Eerwaertste vader, die, ter eere van de Goden,
Geduurigh waeckt, en met den toom van uw geboden
Zoo veele volcken stiert, langs 't Palestijnsche strant;
De Goden leverden dien vyant in ons hant,
Door kracht van uw gebeên. Nu wenschten al de heeren
Dat Samson, onder dit zeeghaftigh bancketteeren,
Die vyant, onlangs noch onoverwinbaer sterck,
Op een triomftooneel, moght speelen in de kerck,
Ten prijs van Dagon, en tot blyschap van hun allen.
Gevalt die voorslagh u, wy laeten 't ons gevallen.

Aertspriester.

Tooneelspel was van outs verdienstigh by de Goôn.
Zoo wort hun naem ge-eert, een hooger draf en toon
Gezet op stoffen, die, met weetenschap te schicken,
Toehoorders wonderlijck verrucken, en verquicken:
Want als de personaedje in 't ende binnen stapt,
Dan hoort men hoe al 't volck in zijne handen klapt,
Den Goden toejuicht, lacht, en met een luit geschater
De schouburgh uitberst, dat het, over wal en water
En merckt en hoftin, klinckt, en weêrgalmt langs de kust.
Zijn nu de vorsten en vorstinnen met een' lust

793 volgg. In deze regels laat Vondel door een priester het recht bepleiten om gewijde stoffen ten tooneele te voeren.

794 *Een hooger draf:* de oude uitgave heeft hier: *een hoogen draf,* wat tegen de taal strijdt, dewijl *draf* in den 1en nv. staat. Al wilde men hier aan een *nomin. emphaticus* denken, waarvan de voorbeelden bij Vondel wel zeer zeldzaam zijn, maar toch niet geheel ontbreken, zoo meen ik dat bovendien *hooger* hier meer met zijn gewonen stijl en met het geheele verband overeenkomt, en vermoed alzoo, dat de *r* in 't H. S. voor een *n* is aangezien.

Van speelen aengedaen; men volge wijze en wetten.
Laet Samson inkleên. Laet den schouburgh open zetten.
Wy zegenen het spel, Godt Dagons naem ten lof.

Vorstin.

De vorst van Gaze biet tot Samsons spel zijn hof
Te leenen: maer men wenscht dit in de kerck t'aenschouwen.

Aertspriester.

Daer staet geen speeltooneel.

Vorstin.

Wy zullen 't daetlijk bouwen.
Het hof heeft bouwers en gereetschap by der hant.
De bouheer van het hof ontbreeckt geen snel verstant,
Om zonder kerckgerucht, het houtwerck, als gewassen
Tot een tooneel, terstont met kunst in een te passen.
De kerckkapel, die zoo veel heilighdoms bewaert,
En, tot der Goden dienst, gewaet noch speeltuigh spaert,
Maer gaeren uitreickt, zal, tot een godtvruchtigh teicken,
Niet weigren Samson op uw' last de hant te reicken.

Aertspriester.

Is blinde Samson dus op speelen afgerecht?

Vorstin.

Wat speelde Samson niet! hy worstelt, schermt, en vecht,
En plagh den harnasdans te danssen, eer 't vermogen
Hem door de schoone wert al vleiende uitgetogen.
De godtshut van de Joôn stont stom, zoo menighmael
Hy voor de godtskist diende, als zanger, en koorael,

804 *Inkleên:* Weiland haalt dezen versregel aan om te bewijzen, dat *inkleeden* de beteekenis zou hebben van „een plechtig gewaad aantrekken." Dit kan intusschen hier de bedoeling niet zijn; althans naar mijn begrip kan hier, waar er sprake is van een *personage* — als in vs. 797 — die op een *speeltooneel* — zie vs. 808 — verschijnen moet om een „*spel van zinnen*" te spelen, met *inkleên* niets anders verstaan worden dan: „het gewaad aantrekken, dat bij zijn rol past" — zie ook vs. 873 — „zich *kostumeeren*."

Met eene harpe of fluite alle ooren wist te streelen.
Wy zullen in de kercke een spel van zinnen speelen,
Hoe Wellust Sterckheit leght al slaepende aen een' bant
Van rozen, en den helt ontwapent met haer hant
Ten toon voert, macker dan een lam, hem, blint van minne,
Leert luistren naer den mont der vleiende boelinne,
Die in zijn blintheit zich godtvruchtigh aen hem wreeckt,
Ten dienst van haeren Godt.

Aertspriester.

Hoe gaet dit toe?

Vorstin.

Zy steekt
Het gouden wierroockvat, eer 't wierroock wort geroken,
Hem in de hant, en zwaeit, en helpt den blinden smoocken,
Voor Dagons outerbeelt. Zoo geeft hy Dagon d'eer.
Dan zal op 't schateren des volx het Doode Meer,
De stroomende Jordaen verbaest te rugge vaeren,
En Silo, doodtsch van schrick en boosheit, al de haeren
Te berge zetten, als de vorst van 't Jootsche lant
De godtskist schantvleckt met deze onafwischbre schant.
De blinde midlerwijl, zal, onder al de deelen
Van 't stichtigh zinnespel, met danssen, zingen, speelen,
Uw priesters, hant aen hant, omvoeren op dien toon.
Wat Godtheit heet, zal uit de wolcken, haeren troon,
Van boven neêrzien, en, gelijck uit schouburghstoelen,
Met duizenden om laegh 't genoegen zelf gevoelen.
De godtsdienst des Hebreeus, wien 't noit aen roem gebrack,
Krijght dus door Samsons spel een' vreesselijcken krack.

Aertspriester.

Wy wenschten dat het alle ons priesters eerst verstonden.
De naugezetten staen, als aen een stroo, gebonden.

824 *Een spel van zinnen:* echte herinnering uit de dagen van de kamer „Uit levender Jonst." — Maar dat Vondel van Samson een rederijker wil maken, is wel wat heel sterk.

831 Deze versregel is wel wat zeer *rokerig.*

835 *Te rugge vaeren:* te rug doen varen? — of moet men wellicht in vs. 834 voor *dat* lezen, *dan?*

848 Versta: de nauwgezetten ergeren zich aan 't minste wisjewasje.

Vorstin.

Men zal 't afkundigen, eer iemant zich ontstell':
Eer Samson wort gehaelt uit uwe kerckkapel,
Om, vorstelijck gekleet, te treên ter kerckstellaedje.

Aertspriester.

Dat 's wel. Maer noem my nu oock d'andre personaedje.

Vorstin.

Noëma heetze, in wie de Wellust haere rol
Zal speelen.

Aertspriester.

Is zy loos?

Vorstin.

Een die den rijxten pol
Van Palestijne zoo betoverde, en beroofde
Van zinnen, onder 't spel, dat hy zijn trou beloofde
Aen die lichtvaerdige bekoorster, zonder trou.

Aertspriester.

Dat 's een naer Samsons lijf, indien hy speelen zou:
Want naer uw voorstel schijnt de kunst hem aengeboren.

Vorstin.

Hy wert 's lants rechter voor zijn twintigh jaer gekoren:
Want toen de sterckheit noch by zijne wijsheit quam,
Gaf dit hem zulck een' glans.

Aertspriester.

En eene vleister nam
Dien helt de wijsheit, en de kracht, toen min hem griefde?

Vorstin.

Zoo een in dwaelingh valt, uit kracht van vrouwenliefde,
Dat is verschoonbaer, en in princen allermeest.

Aertspriester.

Hoewel ick schuw ben van Hebreen, noch wort mijn geest
Door uwe rede ontvonckt. Wy stemmen uw begeeren,
Naerdien gy met dit spel Godt Dagon wilt vereeren.

Vorstin.

Gy zult de vorsten en dees vorstelijcke poort
Verplichten door dit spel.

Aertspriester.

Wy stemmen 't. Vaer vry voort.
Kerckmeester, rep u. Laet den blinden hier verschijnen.
Bestel het kercktoneel te bouwen. Leen gordijnen,
Tapijten, speeltuigh en gewaet in Godts kapel,
En al wat dienen kan tot dit godtvruchtigh spel.

Vorstin.

Ons zal verlangen hoe dit Samson wil behaegen.
Men dient hem door belofte, en allerhande laegen
Een hart te steecken in den boezem, op dat hy
Gewilliger den hove en ons te wille zy.
Zijn last verlichten dient om hem in slaep te wiegen.
Daer komt hy. Kon men slechts dien Joodt met hoop [bedriegen.

SAMSON. TUCHTKNAEP. VORSTIN.

Samson.

Waerheene leit men my?

Tuchtknaep.

Gy staet voor 's lants vorstin.

Samson.

Zegh liever voor mijn grootste en wreetste vyandin.

887 *Een hart te steecken in den boezem:* de uitdrukking, hier door Vondel gebezigd, levert een nieuw bewijs op, dat men, in gelijke beteekenis, zeggen moet: „een hart onder den riem," en niet, omgekeerd: „een riem onder 't hart steken.".

Tuchtknaep.

Wie overheert is, leer' by tijts het juck verdraegen.

Samson.

Och, bitter leeren, uitgehongert, blaeu geslagen,
Van maelen afgemat, berooft van 't hemelsch licht,
Ontbloot van hulp en troost.

Tuchtknaep.

Zoo moet het gaen. Zo sticht
Een Joodt geen' korenbrant met opgevange vossen.

Vorstin.

Schep moedt, gevangen vorst. Gy kunt u zelf verlossen,
Of uwen zwaeren last verlichten. Laet u raên.
Men wint genade en gunst met aen de hant te gaen.

Samson.

Geen mensch, geen vorst kan my mijne oogen wedergeven.
Ick mis mijne oogen, och, dat 's meer dan 't halve leven.
De dagh ging onder eens voor eeuwigh. Ick verwacht
Den opgang nimmermeer. Het is hier eeuwigh nacht:
Noch mogen in der nacht alle andre dieren slaepen,
En rusten: Samson ziet geen rust voor hem geschapen.

Vorstin.

Gy ziet zoo deerlijck, dat my zelve uw droefheit deert.

Samson.

Bezie dit krancke lijf. Hoe is mijn vleesch verteert!
De beenen wanckelen, en waggelen alreede.
'k Verandere in een schim. Tot noch heeft mijne bede
Den tuchtvooght noit verzacht. Hy valt ons even straf,
Hoewel de kracht bezwijckt. Men roept: uw werck moet af.
Het hof hoeft meel. Voort voort te molen: voort te molen.
Het hof beschuldight my. De wacht staet my bevolen.

890 *Met aen de hant te gaen:* met toe te geven, met zich te schikken naar 't geen men verlangt.

Men rijdt een' ezel zoo den hals af. Is'er dan
Geen mededoogen? och, de kunst van menschen kan
Een' harden diamant vermurwen, en verzachten:
Al zweet ick bloet voor zweet, geen traenen, geene klaghten
Vermurwen 's vyants hart: dat is en blijft verstockt.
Verzaet u 't meel niet, dat ick maele; hacktme, en brockt
Dit mager lichaem, vel en beenders, in uw potten:
Aen 't vleesch is geen belang: het stinckt, en moet verrotten.
Verrot het in uw mage, en smaeckt het uwen mont,
't Gedye u tot een spijs. Tast aen: tast aen: zoo kont
Gy roemen overal hoe Samson, doot van slaven,
En opgegeeten, in uw maege leght begraven,
Min vreesselijcker dan of tiger, of griffoen
My opvrat voor een aes. 't Is toch om my te doen:
Om Samson juicht dit feest. Gy mooght hem vry beschimpen:
Zijn levens spil loopt af: het lijf begint te krimpen:
De geest is 't lijf te groot, en zoeckt een ruimer lucht.
Een snixke, dan niet meer. Een zucht, de leste zucht.

Vorstin.

Bedaer wat, brave helt: bedaer wat. Al dit quellen,
Dit jammeren kan u maer quetsen, en ontstellen.
Wy wenschten, [woudt gy 't van uw vyandin verstaen,
Zoo heet gy ons,] u noch in uw verdriet te raên,
Verlossen wy u niet, ten minste uw' last te minderen:
En, och, of gy 't beproefde: een proef kan u niet hinderen.

Samson.

Is noch mevrou belust, dus schots, op Dagons dagh,
Te schimpen met een' slaef, een' dien zy over magh,
Een' armen blinden man, op zijnen hals gevangen,
En meer dan op den hals. Mijn zuchten, mijn verlangen,
Mijn roepen, nacht en dagh, is om een korte doot,
Voor duizent doôn. ô Godt, gy ziet, en kent mijn' noodt.

Vorstin.

Zoo gy 't betrouwen kunt: wy komen u ten beste.

929 *Schots:* verkeerd, dwaas. KILIAEN vertaalt *schotsch* met *ineptus, incompositus.* Wij bezigen 't nog in de uitdrukking: *schots en scheef.*

Samson.

Zoo gy 't gelòven kunt, het loopt met my op 't leste.

Vorstin.

Neen, neen, men sterft zoo niet: al is uw staet belast,
Een al te taeie bant houdt ziel en lichaem vast.
De draet van 's levens webbe is al te sterck gesponnen.
Men ziet zieltoogenden, en watze al lijden konnen,
Eer 't web wort afgeknipt. Schoon 't leven endtlijck stuit,
Dees vaert'er lichter, die bezwaerelijcker uit.

Samson.

Wat middel zietge tot verlichting van ons quaele?
Durf Samson hoopen, heet dat hy niet langer maele.
Betoon datge eenen vorst van slaven onderscheit.

Vorstin.

Daer is mijn hant.

Samson.

O hant, wat hebtge lang gebeit!

Vorstin.

Gy zult na dezen dagh niet meer den molen trecken.

Samson.

Wat is'er nu, dat my genade kan verwecken,
Verwerven by den vorst?

Vorstin.

Dit pleghtigh offerfeest
Vereischt wat zonderlings. Wy weeten hoe uw geest
Begaeft is met de kunst van worstelen, en springen,
En schermen. Samson weet van danssen, speelen, zingen,
Oock van tooneelspel: want de wijsheit van den Nijl
Had Moses opgequeeckt, die zijn Hebreen dien stijl
Hiet volgen. Kunt gy nu uw hoogheit eens verneêren,

955 *Hiet:* heette.

En met een stichtigh spel van zinnen triomfeeren,
In Dagons kerck, wanneer de vorsten zijn vergaêrt;
Wy zien het juck verlicht, dat uwen hals bezwaert.

Samson.

Kan ick met spel en zang den vryen staet herwinnen,
Wy willen, op die hoop, een heiligh spel beginnen,
Dat Gaze en al het lant wel eeuwigh heugen zal.

Vorstin.

Gy kunt in Dagons kerck veel duizent in getal
Verheugen op het feest.

Samson.

Zoo zy 't gehengen konnen.

Vorstin.

Wy hebben lastigh zelf 's aertspriesters hart gewonnen.
Hy heeft het toegestemt. Men zocht een, die op 't feest
Moght speelen tegens u, Noëma, rijck van geest,
En wonderlijck begaeft.

Samson.

Laet haer de stof verzieren,
Een spel van zinnen, dat den wulpschen aert leert stieren,
Zal teffens stichten, en verquicken; en ick rijck,
Met zingen, danssen, en een hemelsche muzijck,
Het speelgerecht, als met een edel sap, begieten,
Dat dit d' aenschouwers na dien dagh niet zal verdrieten.
Hoewel ick luttel danx by Silo kan begaen,
'k Zoecke uitkomste in mijn ramp. Wat reên zou dit ontraên?

Vorstin.

Ga rustigh heene. Laet u heerlijck innekleeden.
Alleen getroost u in den ommegangk te treden
Voor 't heilighdom. Dan wacht in onze kerckkapel.
Men zal u nooden, om het stichtelijcke spel
Te speelen naer den eisch, als gy geraên zult vinden.

964 *Lastigh:* door ons aanhouden.

Samson.

Het rechte middel om my van dees boey t'ontbinden.

Vorstin.

Geley den lantsvorst ter kapelle. Hoe u reedt.
Verklee hem naer zijn' staet: verander mede uw kleet.
Hoe snel veranderde de Joodt, zoo ras hy hoorde
Van zijne ontlastinge, en de vryheit hem bekoorde.
Dees heerlijcke ommegang, en kercktriomf, en faem
Van Samsons wieroock, en tooneelspel zal den naem
Der Filistijnsche Goôn tot aen de lucht verheffen,
d' Aenpaelende Hebreen vernederen, en treffen,
Dat hun gezantschap, hier te Gaze in ons palais,
Met kracht aenhouden zal om rust, en vasten pais.

REY VAN JODINNEN.

I. Zang.

Wort 's lichaems blintheit onvermogen
En arremoe gerekent, wat
Is 't missen der inwendige oogen
Een grooter armoe: zoo men schat
De ziel en 't lichaem naer heur waerde.
Het lichaem is slechts asch, en aerde,
De ziel al geest, en niet dan geest,
Het lichaem in der tijdt bederflijck;
De ziel leeft eeuwigh, en onsterflijck.
Zy schoeit op eene hooger leest,
En zoeckt den oirsprongk aller vroomen,
Dat 's Godt, van wienze is afgekomen.

I. Tegenzang.

Gevangen Samson, nu aen 't quijnen,
Voelt blint deze armoede in den druck:
Noch armer staen de Filistijnen,
In 't midden van hun staetgeluck.

981 *Den lantsvorst:* zoo noemt de Vorstin Samson thans en begint hem zijn rol reeds te laten spelen, gelijk later de Tuchtknaap, vs. 1115 en volgende.

Zy missen hun gezicht inwendigh,
Gevoelen niet dat zy t'elendigh
Versteecken zijn van 't hooghste goet,
Dat 's Godt te kennen, en aenschouwen,
Hem aen te hangen met betrouwen,
Ontvonckt van 's hemels Geest, en gloet.
Den reênloze is 't gezicht gegeven:
De reden leert ons hooger zweven.

II. Zang.

Zoo d'onbesnede Dagonisten
Hun blintheit kenden, zouden zy,
Misleit door 's afgronts loze listen,
Den afgodt op zijn jaergety
Met offerhande en omgang eeren,
Op d'offermaeltijt bancketteeren,
Verzaecken Godt, der dingen bron,
Waeruit zy lijf en ziel ontfangen?
Nu houdt hen Dagons nacht gevangen:
Dat 's meer te missen dan de zon,
Het eenigh en onendigh wezen.
O licht der Godtheit, noit volprezen

II. Tegenzang.

Geluckiger staen wy Hebreeuwen,
Wien Godt die glanssen openbaert,
Eerst vader Abram voor veele eeuwen,
Daer na aen Moses zich verklaert,
In zijne wetten, en beveelen.
Een eenigh wezen, Godt, te deelen,
Is af te gaen van 't eenigh een,
Een gruwelijcke afgoderye.
O Godt, bewaer in slavernye
Helt Samson, nu beschimpt, getreên
Van Dagons razende offerknaepen.
Gy zijt alleen zijn sterckte en wapen.

1010 *Kennen:* de oude uitgave heeft verkeerdelijk: *kermen.*
1016 *Zouden zy:* let op het vraagteeken, achter vs. 1022

HET VIERDE BEDRYF.

TUCHTKNAEP. SAMSON.

Tuchtknaep.

De Joodtsche rechter, by 't Gazaensch gerecht verwezen,
Gedoemt ten schimp, en smaet, begint alree te vrezen,
Nu hy voor 't heilighdom, in Dagons ommegang,
Zal worden omgeleit, door aller volcken drang
En toevloet: nu hy moet, getreên ter kerckstellaedje,
Bekleên op 't offerfeest zijn eige personaedje,
De Sterckheit, in den strick der Wellust, van haer kracht,
En scherp gezicht berooft, in eenen langen nacht
Geketent, als een slaef, van arrebeit gebroken,
Om vryheit prachen, en voor Dagons outer smoocken.
Dat leght hem op de leên. Nu ziedt het bloedt, van spijt,
En wraeck, doch al vergeefs. De locken is hy quijt,
Het broeinest van zijn kracht, en kan zich naulijx reppen.
Ga, hael hem. Ziet, hy komt, en zoeckt wat luchts te scheppen,
En schijnt te twijflen aen den vrydom, hem belooft.
Hy schuimbeckt, knarstant, brult. d'Ooghwinckels in zijn
[hooft
Broên wraeck, en gruwelen. De wraeck begint t'ont-
[steecken.
Hy schudt het hooft. Hy trapt, en stampt, en kan niet
[spreecken.
De leeuwentemmer, een lantstroopende Hebreeu,
Gelijckt zich zelven niet, durf nu geen' jongen leeu
Aenranden, scheuren, van den muil en bey zijne ooren,
Tot achter aen den staert; geen lant noch lieden stooren
Met vossekoppelen, en zetten 't korenlant,
Zoo wijt men af kan zien, in eenen lichten brant;
Daer arme boulièn, van den oogst, hun hoop, versteecken,
Ten hemel schreien, dat een steenen hart moet breecken;
Hy, koel op eenen bergh gezeten, dit belacht,

1044 *Zijn eige personaedje:* de rol, die hijzelf vroeger speelde.
1054 *Ooghwinckels:* ooghoeken, of wel de „oogholten." Vergel. vs. 1178.

En groeit in 's volx verdriet. ô stoockebrant! maer zacht:
Best zwijge ick, eer hy 't hoor': best luistre ick aen een zijde
Waer hem de wraeck vervoert. Hy klaeght, maer al t'ontijde.

Samson.

Zie eenmael neêr, ô groote Godt
Van Abraham: zie eenmael neder.
Herstel mijn eerste sterckheit weder.
Wat lijdt uw naem al schimp en spot,
By deze blinde Filistijnen,
Afgodendienaers, die uw wet
Ontheiligen met Dagons smet!
Dat smert my meer dan alle pijnen.
'k Heb mijne blintheit, mijn verdriet
Verwonnen. Wiltge, sla my stijver.
Nu blaeckt mijn hart alleen van yver.
Het hart zoeckt Godt, en anders niet.
Uwe eer, ô vader in den hoogen,
Was 't eenigh ooghmerck van den stam,
Den onverwinbren Abraham.
Uwe eer ga boven bey mijne oogen.
Zy voeren vry mijne oogen om,
Geregen aen de zeven locken.
Zy slaen dit lichaem blaeu met stocken,
Voor Dagons beelt, op pijp, en bom:
Zy mogen schimpen, en braveeren
Met Samson, armen blindeman,
Zoo lang hy zich niet weeren kan:
Laet Palestijne triomfeeren:
Als, midden onder 't zegefeest
Der Heidenen, noch wort bevonden
Dat d'almaght geensins staet gebonden
Aen 't haer, een vuilnis, lang gevreest.
Mijn engel Fadaël quam heden
My noch vertroosten, daer ick zat,
En op de knien om sterckheit badt.
Toen steef een nieuwe kracht mijn leden.
Godts Geest, die my, van kintsbeen af,
Tot hooge daeden heeft gedreven,
Gebietme rustigh door te streven.

Bereitme een heerlijck vorstengraf:
Een lijckgraf, daer geen Memfis naelden,
Zoo hoogh gesteigert door de lucht,
Zoo wijt en zijt alom berucht,
Noch voor noch na my, prijs by haelden.
Als Godt my sterckt zal kaeckebeen,
De reuzeneêrlaegh, korenvelden
In asch, noch Gazaes poort niet gelden,
Noch wat Godts vyant schricklijck scheen.

Tuchtknaep.

Doorluchte prins, ick hoore uw jammerklaegen.
'k Heb my, door last van ons vorstin, gedraegen
Beneffens u, gelijck uw hooge staet
Vereischt. Men heeft u 't vorstelijck gewaet,
Den staetsirock eerbiedigh aengetogen,
Uw hooft, op dat gy praelt voor ieders oogen,
Beschaduwt met een' rijcken tullebant,
Daer een pluimaedje, aen eenen diamant
Gehecht, om zwaeit. Waertoe u zelven langer
Geterght, en dus, gelijck van wraeckzucht zwanger,
Dien vloeck gebaert, dit schandelijck verwijt?
Gy zijt, 't is waer, 'k beklaegh 't, uwe oogen quijt.
Geen heer, geen vorst, geen koning in dit leven
Is maghtigh u uwe oogen weêr te geven,
Als Dagon, daer dees hooftstadt in gelooft,
By zweert, en teert. Ay lantvooght, schudt uw hooft
Van belghzucht niet: ick spreeck naer onze zede,
En lantgebruick. De godtsdienst brengt dit mede
In ons gebiet: en kont gy 't zoo verstaen,
Om naer 't gebruick aen 's priesters hant te gaen;
Gy zoudt eene eer inleggen by Gazanen,
En, aengebeên van volck en onderdaenen,

1111 *Niet gelden:* vul aan: „bij hetgeen ik thans voornemens ben te verrichten."

1115 *Beneffens u:* hier in den zin van „ten uwen opzichte, jegens u." Evenzoo wordt ook *apud* in 't Lat. wel gebruikt.

1116—1121 Men ziet, dat Vondel hier zijn Samson kleedt naar de wijze, waarop de schilders van zijn tijd gewoon waren de Oostersche vorsten af te beelden.

Den rechterstoel des Filistijns bekleên,
Met grooter eer dan oit in Jakobs steên.

Samson.

Laet Samson zich braveeren van een' jongen!
Dat leedt hy van geen' jongen leeu, die, dol
Van hongersnoodt, al brullende uit zijn hol,
Met open muil hem quam op 't lijf gesprongen.
Wat vraege ick na een knods, of kaeckebeen!
De strantreus moet zich met geweer beschermen:
Helt Samson hoeft geen wapens. Bey deze armen
Zijn stercker dan metael, en stael, en steen.
Dit 's noch de man: dit zijn de zelve klaeuwen,
Van reuzelant, en zeestrant, en gebergh t
Noit, zonder wraeck te voelen, aengeterght.
Geen tuchtknaep zal, wil 't Godt, my lang begraeuwen.
Mijn kracht, die, nu geknackt, het koren maelt,
Indienze noch haer kracht eens magh herhaelen,
Zal harssenpan, gebeente, en schenckels maelen.
Zoo zetze rijck haer achterstel betaelt.
Dees voeten staen noch vaster dan pylaeren
In Dagons kerck, van donderslagh geschockt.
Mijn wraeck, wat rustge? al lang genoegh gewrockt.
Berst uit: berst uit. 't Is tijt u t'openbaeren.
Hoe ziedt mijn bloet, op een gepackt, verrot!
De zwarte gal loopt in alle aders over.
Hereisch, hereisch uwe oogen van dien rover.
Verdraegh, verdraegh niet langer schimp, en spot.
Gelijck een gloet, aen 't broên, en lang besloten,
Ten leste berst uit eene zwangre wolck,
Vertsaeghtheit baert, en schrick in 't dootsche volck,
Van donderkloot en blixemstrael beschoten:
Dan zwicht het al wat met een trotse kruin
De godtheit dreighde, en terghde met zijn' horen:
De donderslagh, en blixem zien geen' toren
Noch transsen aen, noch kerck, noch rots, noch duin:
Zoo zal mijn wraeck, getrotst, getrapt, in 't ende,
Al schijntze nu te slaepen in een graf,
Verrijzen, tot der Dagonisten straf,
Dat lant en strant Gode aenschreie uit d'elende.

Mijn haer, gewoon te zwaeien om den neck,
Gelijck een kroon van gout om 't hooft te krullen,
Kan ick niet meer opschudden, onder 't brullen.
Noch houdt mijn kracht zich binnen haer besteck.
Dan steecke ick eerst mijn duimen in dees holen
Van d'oogen, uit haer winckelen geboort,
En weck de wraeck voor 't aengaen van dien moort.
Wat wraeck? Godts wraeck, my van Godts Geest bevolen.
Dan roepe ick Godt, mijn' Godt, om sterckheit aen:
Mijn Godt, mijn Godt, zie neêr van 's hemels boogen.
Wat eischtge? ick eisch den Filistijn mijne oogen:
Dan kraeckt het, of de weerelt wou vergaen.
Al 't aerdtrijck beeft, en davert, als getroffen
Van zulck een' krack, gevolght van zulck een' slagh.
Maer maghtelooze en blinde man, wat magh,
Die niets vermagh, op zijne sterckheit stoffen!

Tuchtknaep.

Ick wenschte dat gy Dagon glori gaeft,
Een godtheit, die zoo sterck veel hooger draeft.

Samson.

Zwijgh jongen, zwijgh. Hou op van Godt te lasteren.
Wy willen niet veraerden, noch verbasteren
Van Moses stijl, al raest gy noch zoo fel.
Geleime naer uw afgodts kerckkapel.
Wy zullen, vroegh verlooft, Godts maght betuigen,
Wanneer de kerck van Dagon spat aen duigen.

Tuchtknaep.

Spat Dagons kerck aen duigen dezen dagh,
Gewis uw hooft zal draeien van dien slagh.

AERTSPRIESTER. KOORWAERZEGGERIN.

Aertspriester.

De koorwaerzeggerin van Akkaron, gedraegen
Op haere rosbaer, daer de straeten van gewaegen,

Geeft groot bedencken dat den Dagonisten stof
Van opspraeck wort bereit. Laet Dagons kerreckhof
Bezetten. Voort staffiers. 'k Heb hondert offerstieren
Al ingewijt. Men slaght, ontsteeckt alle outervieren.
Geen priesters rusten. Elck bewaert zijn ampt, en beurt.
Zoo deze ontzaghbre non den grooten omgangk steurt,
Wat raet? wat gaet ons aen? dit raeckt ons in 't gebeente,
Verdort van ouderdom. De wacht voor dees gemeente
En alle zeesteên staet onze opzicht toebetrout.
Dat hier het Jodendom geen oproer onder brouwt,
Om alle altaeren door een rottery te splissen.
Help Dagon, wat zoudt gy al eer en offer missen!
Hoe zou de nieuwe rot aenwinnen, en dit strant,
Met Moses boeck in d'eene, en 't zwaert in d'andre hant,
Afloopen regelrecht, en tegens recht, en reden.
Daer komt die grijze non ten kerckhove opgetreden.
Twee joffers schorten haer eerbiedigh van weêrzy.
Hooghwaertste vrou, verschijnt gy mede op 't jaergety?
Zijt welkom met uw' sleep gewijde en zuivre nonnen.

Koor.

Wy komen in der yl van Akkaron geronnen.
Eerwaertste vader, 'k zou u zoecken in de kerck,
En vinden wy u hier? dat Godt uw' yver sterck'.

Aertspriester.

Wat yver, moeder, drijft u herwaert aen, en heden
Op dit gezegent feest? gewis dit steunt op reden.

1211 *Rottery:* samenrotting. Zie *Uitl. Woordenb.* op Hooft *in v.*
1213 *Hoe zou:* in de oude uitgaaf staat, doch verkeerd: *hou zou.*
1219 Dat zich bij de volkeren van Phenicië en Palestina vrouwen aan den dienst der afgoden wijdden, is bekend; maar het waren, over 't geheel, volmaakt het tegenovergestelde van *zuivere nonnen.* Moge intusschen deze voorstelling der Oostersche profetes als een Germaansche Velleede, naar wier orakeltaal zelfs de priesters gewoon zijn te luisteren, niet volkomen in harmonie zijn met de toestanden en zeden dier tijden en landen, zij doet eene te schoone uitwerking in het stuk, dan dat wij haar zouden willen missen.
1220 *Geronnen:* geloopen.

Koorwaerzeggerin.

Wel degelijck. Geloof wy zouden niet zoo licht
U komen steuren, in het midden van uw' plicht,
En pleghtigheden, die Godt Dagons eer bewaeren.
O heilighdom, ô kerck, ô kooren, ô altaeren,
O offeryveraers, ô zielen, zonder tal.
Op deze Godtstriomf vergaêrt van overal,
Wat donckre wolcken zien wy boven Gaza hangen!

Aertspriester.

Laet hooren wat gy ziet. Wy luistren met verlangen.

Koorwaerzeggerin.

De vorst van Akkaron reedt nau met zijn vorstin
Te wagen herwaert aen, bestuwt van hofgezin
En adel, of men ging het offer toebereiden,
Met wenschen, en gebeên hun godevaert geleiden:
Maer al wat in den dienst der goden ons gemoet
Loopt op quaet voorspoock uit. d'Altaervlam, root als bloet,
Ontzeght te rijzen. 't Vee heeft mangel. d'Ingewanden
Zien blaeu, vol sprengklen bloets. Het ongel wil niet
De lever is verrot. Alle offervinders staen [branden.
Verbaest, zien merck by merck met schreiende oogen aen.
De kerck is vol gespoox. Men hoort geschrey van vrouwen,
En mans, en kinderen, instorten van gebouwen.
De kerckpylaeren staen en schudden. 's Avonts spa
Wort eene stem gehoort. De kerckgalm baeut het na,
En antwoort zeven mael uit heilighdom, en kooren.
Hy scheen te roepen: och, nu gaet het al verloren.
De kerckwacht tuight het zelf. De kopre kerckdeur kraeckt,
En slaet een schor geluit, van niemants hant geraeckt.
De dierewichlaers zien een veltslang den vrybuiter
Aenranden op den wegh, zoo ras het paert den ruiter
Bezwijckt, daer zy den hiel gevat houdt met den tant.
De starrekijckers, zoo verheven van verstant,
Zien 's hemels Reus om hoogh een leger overrompelen.

1236 *Godevaert:* bedevaart, optocht.
1251 *Den vrybuiter:* een voorbijgaanden roover.
1252, 1253. *Den ruiter bezwijckt:* onder den ruiter bezwijkt.

Al 't priesterdom verbaest, nu dees geruchten mompelen
En morren, drijven ons ten heilighdomme om raet.
Ick schiete op hun gebeên 't gewijde koorgewaet
Godtvruchtigh aen, bekrans het hooft, als Godts gewijde,
Met lauwer, deck het met sneeuwitte sluierzijde,
Valle in de koorkapel op 't aenzicht drymael neêr,
En roepe ons godtheit aen. ô Godt, indienwe d'eer
Van offren en gebeên u naer den eisch opdraegen,
En gy uw antwoort niet onwaerdight die u vraegen,
Gewaerdigh heden ons, in een' verlegen staet,
t'Ontvouwen op wat ramp dit heiloos voorspoock slaet,
Wat naeckende ongeval zoo veele tekens spellen.
Och, hanthaef uw kapel, alleen uit veel kapellen
Behantvest voor den tijt te melden van wat vrucht
De tijt in arbeit gaet. Op dat gebedt verzucht
En steent het koor; gelijck een zwangre, die verlegen
In baerens noot zit. Ick verwacht, en leg verslegen
Op 't aenzicht, luistre wat op 't zuchten volgen zal.
Ten leste berst dees stem ten koore uit met geschal,
Dat alle priesters in de kerck het hooren meugen:
Het Joodtsche treurspel zal gansch Palestijne heugen.
Wy roepen: Godt bewaer' den vorst en zijn vorstin.
Zoo roept de gansche kerck, verbaest van hart en zin.
De priesters drijven ons naer Gaze, en onderwegen
Loopt ons een lantgeschrey voor alle kanten tegen
Dat Samson in de kerck van Dagon speelen zal.

Aertspriester.

Is dit uw zwaericheit? dit spelt geen ongeval.

Koorwaerzeggerin.

Waer hier geen zwaericheit voor 't gansche lant geschapen,
Geloof het Akkaronsche orakel liet ons slaepen.

1264 Versta: „en gij hen die u vragen, een antwoord waardig keurt." *Onwaardigen* staat tegenover *gewaardigen* — zie vs. 1265. — Dit laatste en vooral *verwaardigen* zijn nog in gebruik gebleven.

1268—1270 *Alleen uit veel kapellen behantvest* enz.: versta: „die alleen, onder vele kapellen, het voorrecht heeft, een plaats te zijn, uit welke orakelen, die de toekomst voorspellen, gegeven worden."

1275 en 1291 *Meugen* voor *mogen:* een dialectvorm, tegenwoordig in deftigen stijl niet gebruikelijk meer, doch in losser dichttrant niet onbevallig.

Aertspriester.

Wy eeren heiligh Godts orakels, en Godts tolck.

Koorwaerzeggerin.

Wanneerze u dienen, zijtge een wachter over 't volck.

Aertspriester.

Indien gy 't ons betrout, men sloft hier niet te waecken.

Koorwaerzeggerin.

Betoon het dan dat Godts waerschuwingen u raecken.

Aertspriester.

Hoe waerschuwt Godt, dat wy elckandre recht verstaen?

Koorwaerzeggerin.

Hy waerschuwt dat dit spel u qualijck zal vergaen.

Aertspriester.

Verhael 't orakel, dat wy 't klaerder kennen meugen.

Koorwaerzeggerin.

Het Joodtsche treurspel zal gansch Palestijne heugen.

Aertspriester.

Wat 's dit gezeght? hy dreight ons met geen ongeval.

Koorwaerzeggerin.

Hy spelt dat ons dit spel tot ramp gedyen zal.

Aertspriester.

Hy spelt dat ons dit spel tot blyschap zal gedyen.

Koorwaerzeggerin.

Zijt gy Godts tolck alleen, zoo valt'er niet te stryen.

Aertspriester.

Wy meeten reuckloos ons uw wettigheit niet aen.

Koorwaerzeggerin.

Zoo luister naer Godts mont, daer mooghtge vast op staen.

Aertspriester.

Een dubbelzinnigheit geeft vryen keur in 't kiezen.

Koorwaerzeggerin.

En keur baert hoop en angst van winnen of verliezen.
Het veilighste is dat gy de koornon dit betrout,
Gedreven van een' geest, die haer Godts zin ontvout.

Aertspriester.

Belieft het u, laet ons met reên ter zaecke komen.

Koorwaerzeggerin.

Welaen. Wy hoeven voor de reden niet te schroomen.

Aertspriester.

Wat misdaet steeckt ons in eene onverzoenbre schult?

Koorwaerzeggerin.

Dat gy door 't Joodtsche spel een kerck ontwijden zult.

Aertspriester.

De kerck ontwijden? neen, dit spel zal Dagon eeren.

Koorwaerzeggerin.

Dit Joodtsche treurspel zal Godts kerck en Godt schof-[feeren.

Aertspriester.

De vorsten drijven 't zelfs, tot zinrijck spel gezint.

Koorwaerzeggerin.

De weereltwijzen zijn in 't heiligh steecke blint.

Aertspriester.

Getrou aen Astaroth, en zuivre Dagonisten.

Koorwaerzeggerin.

Verzaeckt gy onzen Godt, en rockent tempeltwisten?

Aertspriester.

Wy zonden menighmael naer Akkaron om raet.

Koorwaerzeggerin.

Nu antwoort u Godts mont, en d'antwoort wort versmaet.

Aertspriester.

Men moet wel dagelijx verkeeren met de Joden.

Koorwaerzeggerin.

In 't heilige wort hun gemeenschap ons verboden.

Aertspriester.

Om een tooneelspel, drijft gy dit zoo stip, en straf.

Koorwaerzeggerin.

Zy roeien kercken uit. Zy houwen 't kerckwoudt af.
Zy branden beelden, en de Goôn, die 't lant beschermen,
En durven juichende zich by de koolen wermen.

Aertspriester.

Indien hun rechter voor Godt Dagons outer speelt,
En 't gouden wieroockvat hem toezwaeit, en zijn beelt,
Het zal in 't heilighdom voor Siloos Godtskist schreeuwen,
En overtuigen al de nijdige Hebreeuwen.

Koorwaerzeggerin.

Gy zoeckt uw drift een verf te geven, en een' glans.
Vaer echter voort. Men zal uit geenen torentrans
Al 't onheil over zien, uit zulck een spel te spruiten.

1312 *Rockent:* bereidt, zet op; doch hier, waar een vraag gedaan wordt, had *gy* herhaald moeten worden.

Aertspriester.

Wat raet? wat zullen wy vast stellen? wat besluiten?
Dit spel is toegestemt met onzen vryen wil.
Men heeft ons raet gevraeght: en nu een kerckgeschil
Verwecken? d'ongena der vorsten en vorstinnen
Ons haelen op den hals? geen tijt kan dit herwinnen.
't Aertspriesterlijck gezagh te krencken om een woort,
Dat twijfelachtigh luidt?

Koorwaerzeggerin.

Gy hebt gelijck: vaer voort,
Behaeght het u: vaer voort: wy hebben ons gequeten.
Wat zijtge met den geest van 't Jodendom bezeten!
Die groote stoockebrant zal op een kercktooneel
Beschimpen in zijn hart den godtsdisch. Een bordeel
Behaeghde hem doorgaens veel meer dan Dagons tempels.
Hy zette noit een' voet op ons gewijde drempels:
En trouwen 't is een aert van dit besneên geslacht,
Dat, onbesneên van geest, noch Godt noch godtsdienst acht,
Dan dien een vondeling van Faro heeft gevonden,
Alle ouden wetten door zijn nieuwe wet geschonden,
De vorsten uit hun erf met vier en zwaert gezet.
Waer Samson omgebroght, toen hy in 't geile bedt,
En in den gloênden schoot van zijn boelinne ontslaepen,
Gesmoort lagh in dien droom; het stont hier niet geschapen
Al 't Filistijnsch gebiet te geven eenen krack,
Die eeuwigh heugen zal.

Aertspriester.

Een blindeman, zoo mack
Gelijck een jaerigh lam? ô hoorde gy zijn schinckelen,
Zijn mergeloos gebeent, van maelen dor, eens rinckelen,
En rammelen, gy zoudt niet reppen, zonder gront,
Dat ons een lantbederf van hem te wachten stont.

1243 *Een vondeling van Faro heeft gevonden:* de *vondeling* is „Mozes," schimpwijze hier door de wichelares dus genoemd. Fraai is hier bovendien de uitdrukking van minachting in de woordspeling *vondeling-gevonden*.

Koorwaerzeggerin.

Van hem, of anders, wil men onzen Godt betrouwen.
De dubbelzinnigheit staet ons met recht t'ontvouwen,
Het gansche priesterdom te luistren hoe het luidt.

Aertspriester.

Zijt gy onfaelbaer in uw oordeel en besluit?

Koorwaerzeggerin.

Wilt gy d'orakels nu afschaffen, of bedillen?

Aertspriester.

In geenerhande wijs. Wie kan dit onweêr stillen?
Mevrou, gaf al te spa zich herwaert aen op wegh.
Wanneer men tijdigh spreeckt, en raet met overlegh
Van een vergaderinge uit alle priesterdommen,
Dan kan men tegenspraeck door kerckgezagh verstommen,
En rijp besluiten wat men volgen moet, of niet.

Koorwaerzeggerin.

Wy quamen op zijn tijt, gelijck Godts inspraeck riedt.
Laet gy u door zoo veel voorspoocken niet beweegen,
Alle elementen, Goôn en menschen staen u tegen.

Aertspriester.

Dees lantstriomf moet voort, al hoorde men gewagh
Van voorspoock.

Koorwaerzeggerin.

Staeck het spel.

Aertspriester.

Dat krenckt het hooftgezagh,
Te hoogh ons toebetrout. Om stem, gespoock, noch maeren,
Om offervinders, noch om vogelwichelaeren,
Om starrekijckers, noch om hantbekijckers droom,
En drift is 't niet geraên den kerckelijcken toom
Te laeten glijden. 'k Zou my anders voor u buigen.

Koorwaerzeggerin.

Wy zullen t'Akkaron voor al de kerck betuigen
Hoe wy ons queten om dit dreigende ongeval
Te schutten, daer men reed zoo verre een lantgeschal,
Een lantgedruisch van hoort. ô droeve aenstaende tijden!
Gelt Godts orakel niet, en durf men dat bestrijden,
Zoo heeft die Godtsdienst uit: zoo hoeft de kerck geen tolck:
Zoo zit ons Godtheit stom. Het yverende volck,
Dat raet wil vraegen, zal veranderen, met hoopen,
By menighten van heir om raet naer Silo loopen.
Zoo wort de Godtskist van de Joden aengebeên.

Aertspriester.

Hier wort nu Akkarons orakel niet bestreên,
Maer zachter uitgeleit. Wy strijden in 't verklaeren.

Koorwaerzeggerin.

Span in de rosbaer: 't is hoogh tijt dat wy vervaeren.

Aertspriester.

Belieft het u, beklee den grooten ommegang.

Koorwaerzeggerin.

Span in de rosbaer. Voort, wy blyven hier te lang.
Gehoorzaeme aerdt plagh flux te volgen op ons wincken:
Hier gelt geen wijze raet. De schouburgh moet verzincken,
Met Dagons kercke, en al wat aen dien gruwel vast,
Op koorwaerzeggery, noch ons waerschuwing past.

Aertspriester.

Ontschuldigh ons, mevrou: wy hoeven tijt te winnen.
De priesters wachten vast: het hooghtijt roept ons binnen.
En Samson ingekleet, staet vaerdigh en bereit
Te volgen in triomf den tuchtknaep, die hem leit.

1388 *Vervaeren:* vertrekken, en even goed van samenstelling.
1395 *Wy hoeven tijt te winnen:* wij hebben onzen tijd noodig.
1397 *Ingekleet:* gekostumeerd, zouden wij nu zeggen.

AERTSPRIESTER. KOORAELEN.

Aertspriester.

Nu den grooten ommegangk
Eens geviert met spel en zangk,
En in Dagons naem begonnen,
Die den vyant heeft verwonnen.
Laet de schuttery vooruit
Heenetreên op bom, en fluit,
Feestbazuinen, en trompetten.
Laet zich Godts gewijden zetten
In hunne orde, paer en paer,
Met een staetigh kerckgebaer,
En, gekranst met eickeblaêren,
d' Eer van 't hooge feest bewaeren.
Laet kooraelen hunne keel
Mengen met schalmeie, en veêl.
Samson trede op hun gezangen,
Met een' braven stoet behangen,
Dan de torts, dan 't wierroockvat.
Dagon, 't heilighdom der stadt,
Volge, op eenen stoel gedraegen.
Wy, gereet op zijn behaegen,
Volgen hem, en op dien trant
Al de vorsten van het lant,
En vorstinnen, en de Grooten,
Met den stoet van 't hof gesloten.
Gy kooraelen, zingt ons voor
Op dit zegenrijcke spoor.

Kooraelen.

Groot is Dagon, 't hooft der Goden,
Die Godts vyant onverwacht
Heeft gelevert in ons maght,
Voor wiens kracht de reuzen vloden;

Kooraelen: van 't Lat. *choraules,* wat eigenlijk beteekent: „zij, die in 't orkest of koor de fluit bespelen." Hier wordt het echter in den zin van „koorzangers" genomen, als uit vs. 1411 en 1424 blijkt.

Die alleen zoo veel vermoght,
Zonder zwaert op zy te gorden,
Als een heirkracht in slaghorden,
Op een' vorstelijcken toght.
Groot is Dagon, 't hooft der Goden,
Die Godts vyant leide aen bant,
En hem leverde in ons hant,
Tot een schimp der blinde Joden.
Ziet hoe is hy nu verneêrt,
Tegens wien noit Filisteenen
Ongequetst in 't velt verscheenen.
Ziet hoe Gaza triomfeert.
Groot is Dagon, 't hooft der Goden,
Die Godts vyant, overal
Zoo ontzaghlijck, broght ten val.
Haelt uw hart op, gy genooden,
Die ten offermaeltijt zult
Samson zelf op treurtooneelen
Zien zijne eige treurrol speelen.
Schrickt niet, zoo hy briescht en brult.

REY VAN JODINNEN.

Zang.

Wanneer de zon, aen 't nedervaeren
En daelen, uit den Leeu met kracht
Haer straelen schiet op 't aerdtsch geslacht,
De Leeu zijn kracht begint te baeren,
Dan valt haer gloet te sterck:
Gelijck in 't dierenperck
De koning van de dieren,
Van zenuwen en spieren,
Gebit en klaeu voorzien,
Verslint wat weer wil biên.
De zon wint kracht in 't leeuwenbloet.
Dan zwicht het al voor haeren gloet.

1452 *Baeren:* toonen, aan den dag leggen.

Tegenzang.

Zoo moght het hier den Filistijnen
Wel gaen, in 't endt van 't lantgeschil,
Als Godt helt Samson stercken wil,
Die, nu aen 't afgaen, schijnt te quijnen.
Men schoer hem, tot zijn straf,
De lange haerlock af,
Maer Godt, te geene stonden,
Staet aen een haer gebonden,
Noch vuilnis, als hy werckt,
En zijne helden sterckt.
Al slaept Godts kracht voor eene poos,
Zy slaept niet eeuwigh en altoos:

Toezang.

Zoo Samson Godts getijde raem,
Met een doorluchte daet zijn' naem
Bezegle, en wecke een lantgeschreeu:
De zon zal gloeien uit den Leeu.
Dan zal men alle Filisteenen
Zien heenesmilten, dootgescheenen:
Dan smilt Godts zon een' bergh van sneeu.

HET VYFDE BEDRYF.

REY. BODE.

Rey.

Genade, ô Godt, genade. ô Help ons. Help ons heden.
Vertroost ons in dien noodt. Wy schreien van beneden
Naer uwen hoogen troon. Wat 's dit een overval!
Waer zijn, waer staenwe? Dit afgrijsselijck geschal
Verdooft onze ooren. Al dit stof verblint onze oogen.
Wy sticken. Wy vergaen van stof. Het puin gevlogen,
Gestoven door de stadt, vervult de ruime lucht.
De stadt is vol geschreis, vol jammers. Het gerucht,

Het huilen, het gekerm verspreit zich door de straeten.
De stadt zit overstulpt van droefheit, zit verlaeten.
Elck zoeckt zijn dooden, en noch weet men niet hoe 't leit.
Wy durven, en 't is best, niet uitzien naer bescheit.
Wy duicken stil een wijl in deze kerckhofhaegen.
Hier komt'er een, verbaest, verbijstert, en verslagen.
Laet ons verneemen hoe het staet, hoe 't is vergaen.
Ay hoveling, belieft het u, ay blijf wat staen.
Verhael ons toch hoe 't leght geschapen, en geschoren.

Bode.

Hebreeusche joffers, och, heel Gaze is nu verloren,
Al 't Filistijnsche lant in zijnen hooghsten noodt.

Rey.

Hoe ging 't met Samson, is hy levendigh of doot?

Bode.

Al doot, en koudt. Och, waer hy tijdigh doot gesmeten,
In stê van blindeling, gebonden aen een keten,
Mishandelt, omgevoert, verbittert, en verstockt.
Nu heeft hy in zijn wraeck zich zelven ingebrockt.

Rey.

Zoo missen wy Hebreen voor eeuwigh onzen rechter,
En lantbeschermer. Och, dit's jammerlijck. Maer echter
Verhael ons, stuck voor stuck, al wat gy hoorde en zaeght.

Bode.

Ick zagh een wraeck, daer al de weerelt van gewaeght.
De koorwaerzeggerin wist dit zoo klaer te spellen,
Als zaghze Dagons kerck bouvalligh overhellen.
Dat komt van speelen en tooneelspel in Godts kerck,
Ontwijt om eenen Jode, alleen al 't lant te sterck.
Wy zagen Samson eerst den ommegangk geleien,
Voor Dagons heilighdom ten toon treên op schalmeien,
Op snaer, en zegezang, en vrolijck feestgeluit.
Hy stont den schimp en smaet des volx geduldigh uit,

En mack, gelijck een lam, en hiel zich ingetrocken,
Maer kaeude midlerwijl de heimelijcke wrocken.
Zoo raeckte d'ommegangk van Dagon aen zijn endt.
Het offermael begon, gelijck men is gewent,
Doch heerlijcker dan oit, uit blyschap dat de landen
Den grootsten vyant, nu gevangen in hun handen,
Vast ringeloorden, in zijn blintheit en verdriet.
Men gaf hem honighraet te praeven, ofze niet
Zoo lecker was, gelijck de honig, en de raten
Der byen, die in 't aes van zijnen leeusromp zaten.
Van hem voorheen verscheurt, toen, in zijn volle kracht,
Hy noit om 't kerckbancket van Gaza had gedacht.
Men noode hem, hy zou zich toeven, en verzaden.
Men vraeghde of hier nu niet een raetsel viel te raeden,
Dat dubbelzinnigh was: wie hem de sterckste scheen:
Of nu een leger volx niet stercker was dan een.
De priesters kroonden hem het hooft met eicke kranssen,
En nooden hunnen gast, en porden hem te danssen
Voor Dagons hoogh altaer. Hy zweegh, als doof, en stom.
Terwijl ging op 't bancket de berckemeier om,
Op Samsons rechterschap. Men dronck met groote toogen,
Zy wenschten hem geluck, en twee paer andere oogen.
Dat schimpen nam geen endt. Ten leste quam een vrou
Noëma voor den dagh, die 't mael besluiten zou
Met geen onstichtigh spel, een zedigh spel van zinnen.
Zy klommen ten tooneele, en zouden 't werk beginnen.
Hy speelde eerst op een harp, zong vrolijck onder 't spel.
De toon ging middelbaer, dan langkzaem, dan weêr snel.
De kerckgenootschap juicht. Zy lachen datze schateren.
De kerckgalm baeut hen na. Men hoort de galmen klateren,
Die groeien by den wijn. De groote kelck ging om,
Op d'eer van Dagon, en het gansche Godendom.
Men zou, tot slot van 't feest, ten speele zich bereiden.
De blinde Samson zeght: ay tuchtknaep, wilme leiden
Daer dit tooneel aen bey de hooftpylaeren leunt,
En 't schrickelijck gevaert van al de kerck op steunt,
Op datwe, moê van spel en dans, wat rusten mogen,
En dan met volle kracht aenheffen voor elx oogen.

1528 *Zich toeven:* zich vergasten.

Verpoozen sterckt den geest met eenen nieuwen lust.
Hy, van zijn opzet en wraeckgierigheit bewust,
Die afgeterght in 't licht zou komen uitgeborsten,
Ten ondergangk van al de Filistijnsche vorsten,
Betast van wederzy de hooftpylaeren vast,
Die Dagons kerckgebou, van duizenden vermast,
En zulck een werckstuck van de reuzen onderschraegen:
Terwijl d'aenschouwers door het dack van boven zagen,
Behalve duizenden om galeryen heen,
Dry hoogh gebouwt, en een ontelbaerheit beneên
In 't koor, en in den buick der kercke, en ommegangen,
Die opgespannen al naer Samsons spel verlangen.
Het schijnt hy roock het hoe Noëma, luttel trou,
Hem door het wieroockvat in 't spel verschalcken wou,
Wanneerze, hant aen hant, den blinden om zou draeien,
En hy den wieroockgeur met haer den Godt toezwaeien,
Ten schimp van Arons dienst, waerop de maght van 't lant
De feest besluiten door het klappen in de hant:
Maer anders ging het, en dat blyspel voor de grooten
Wert met hun treurspel al t'afgrijsselijck besloten.

Rey.

Wy schricken voor het endt des treurspels, nu 't genaeckt.

Bode.

Hy staet in 't midden der pylaeren, brant en blaeckt
Van eenen hoogen geest, een godtheit, een vermogen,
Een grooter sterckte dan hem korts was uitgetogen.
De blinde vorst vertreckt zijn winckbraeu, knarssetant,
Schijnt zelf een fiere leeu, die eene wijl aen bant,
En ongenezen van zijn korts ontfange wonden,
Het hooft schudt, los ruckt wat hem terghde, en hiel [gebonden,
En zoo vervaerlijck brult, dat al wat daer omtrent
Zich houdt zijn dootverf zet, en 't haer zet overendt.

1570 *De maght van 't lant* voor „de machtigen, de landbestuurders," en daarom ook, als collectief, een w.woord in 't meerv. achter zich hebbende. Zoo zegt het volk bij ons nog: *de rijkdom* voor „de rijken;" b. v.: „er was veel *rijkdom* op de kermis," voor „er waren veel rijke lieden."

Het haer om Samsons hooft scheen haestigh aen te wassen.
Hy hief zijn hooft heel trots om hoogh naer 's hemels assen,
En riep: mijn Godt, mijn Godt, vaer neder: ruck beneên.
Nu hanthaef uwen naem. Hereisch den Filisteen
Onze oogen. Nu is 't tijt uw kracht in ons te baeren.
Zoo ruckt hy kruisgewys de beide hooftpylaeren
Met bey zijne armen datze buigen overeen.
Hy roept: mijn ziel, nu sterf met al de Filisteen.
Zoo ras houvasten, balck, en dack, en galeryen
Hun steunsel wort ontruckt, ontzet van alle zyen,
Verkiezen zwaerte en last van menschen en gesticht
Het middelpunt om laegh. De zon schijnt met haer licht
Te rug te vaeren. Dat geschrey van doode volcken
En hallef levenden vaert op in dicke wolcken
Van stof, en assche, en puin. De gront der aerde loeit,
En davert van dien smack. 't Gerucht slaet voort, en groeit
Door dal en duinen aen. Gansch Gaze raeckt aen 't hollen.
De reuzen in 't geberght zien uit, en wat gezwollen
Van hovaerdye op dees triomffeest roemt en stoft
Ontzinckt de moedt, zoo laegh als Dagon nederploft,
Begraven onder puin met beckeneel en schedel.
Een zelve graf bestulpt hier edel, en onedel.
De staet des Filistijns, die 't hooft ten hemel stack,
Kreegh nu door Samsons val zoo schrickelijck een' krack,
En nederlaegh, als noit voorheene in al zijn leven.
Het is'er teffens al met eenen slagh gebleven.
De wreecker, afgemat van 't jammer, dat hy leê,
Nam al de vyanden op zijne tanden meê.

Rey.

Gy zijt geluckigh, die ontglipt dit mooght vertellen.

Bode.

Ick hing aen een' pylaer, alreede aen 't overhellen,
En zagh van boven al dit deerlijck schouspel aen,
Bescheidelijcker toen het stuiven was vergaen;

1589 *Kruisgewys:* waarschijnlijk heeft Vondel hier een plastische voorstelling willen geven van Christus, typisch door Samson afgebeeld.

1615 *Bescheidelijcker:* duidelijker. Zoo zegt Vosmeer in den *Gysbreght,* vs. 627, tegen Willem van Egmond:

Vermits men 't schor geluid bescheidelijck *kon hooren.*

Geplet, en half geplet, en hals en been gebroken,
Het bloet en puin gemengt, de bleecke geesten spoocken
En waeren om den romp, of doot, of hallef doot.
Dees rept den arm noch, die vertreckt zijn been in noodt:
Een ander zieltooght vast: een ander onder 't kermen
Komt onder uit het puin opdondren. Schenckels, darmen,
En hooft, en ingewant, een misselijck beslagh,
Door een gemengt, en vleesch, en been, en brein den dagh
Bezwalcken met een lucht, die haest een pest zal baeren.
Het volck, van overal toeschietende op dees maeren,
Geraeckt in oorlogh, elck om zijn verwant, en bloet.
Het bloedigh puin wort om en wederom gewroet.
De doôn begruist, gekneust, zijn naulijx t'onderscheien.
Dat handenwringen, dat gekerm, dat deerlijck schreien
Is onverdraeghelijck. Zy kennenze aen 't gewaet,
Zoo 't aenzicht is geschent, of heel, of half. Men slaet
Lidtekens gade, of let op ieders kunne, of jaeren.

Rey.

En weet noch zaeghtge niet hoe Samson is gevaeren?

Bode.

Het schijnt een zwaere steen heeft hem het hart geplet,
En van verdriet verlost. Men heeft het lijck gezet
In eene rosbaer, uit ontzagh voor uw Hebreeuwen:
Want om een' dooden leeu zoo menigh duizent leeuwen
Te tergen vint de stadt, in rouw, nu ongeraên.
Men weet de vorst had u zijne uitvaert toegestaen.
Men zal de rosbaer nu hier brengen, zonder beiden.
Gy mooght, belieft het u, het doode lijck geleiden
Ter hofpoort achter uit, om zoo d'onstelde straet
Te mijden, en 't gerucht des volx, verkropt van haet.

BLOETVRIENDEN. REY. FADAËL.

Bloetvrienden.

Wy wensten noch voor 't lest den dooden helt t'aen-
[schouwen:
Maer zienwe ginder niet een schaer Hebreeusche vrouwen?

1622 *Misselijck:* deerlijk, jammerlijk.

Rey.

Ter goeder uure komt gy hier met ons by een,
Om d'uitvaert van uw bloet met uwen rou te kleên.
Daer komt de rosbaer. Zetze een wijl op 't kerckhof neder,
By deze haege. Och, och, hoe keert de lantvooght weder,
Heel anders dan hy korts te velde ging om roof
Te haelen voor de vuist op 't Heidensch ongeloof!
Wy trocken herwaert aen, of wy hem spreecken moghten,
En hoorende hoe vroom hy zich had vry gevochten,
Door zulck een schoone wraeck, zoo komen wy in stê
Ter uitvaert van zijn lijck. Nu laet ons eene bê
Uitstorten, op dat Godt het lijck en ons bewaere,
Terwijl al 't volck zich geeft naer Gaze op deze maere.

Fadaël.

Gy zoons en dochters van aertsvader Abraham,
Verschrickt niet: 't is om u dat ick van boven quam.
Gy ziet hier Fadaël, gedaelt uit 's hemels poorte.
'k Heb Samsons ouderen gespelt van zijn geboorte,
En hoe d'onvruchtbre noch zou baeren eenen zoon,
Van moeders lichaem af verlooft aen 's hemels kroon,
Hoe nimmer scheermes zou zijn hooft en haer ontwijden,
Geen wijn zijn tong; hy sterck al 't stamhuis trou bevrijden
Voor 't Filistijnsch gewelt. Nu heeft de helt Godts wraeck
Stantvastigh uitgevoert, uit yver voor Godts zaeck.
Zijn doodt bedroeve u niet. De geest, bevrijt van kommer
En 's lichaems blintheit, waert gerust in koele en zoete
[lommer
By d'oude helden, hem grootdaedigh voorgetreên.
Na twalef hondert jaer, door alle starren heen

1651 *Voor de vuist:* onverwachts, zonder het nemen der anders gebruikelijke maatregelen. Evenzoo verhaalt Gysbreght, in zijn alleenspraak, vs. 101, hoe hij

Met Brero voor de vuist *het Vlaemsche heir geslaegen* (heeft).

1670, 1671 Hier ziet men, dat Fadaël en Rafaël tot dezelfde familie behooren en uit eenen mond spreken. Aan Rafaël lei althans Vondel, toen hij diens toespraak aan Gysbreght verbeterde, omtrent dezelfde woorden in den mond als die hier voorkomen:

Op 't spoor der ouderen, u moedigh voorgetreên;
Zoo draeft men reght naer Godt, door alle starren heen.

Om hoogh gevoert, zal hy zijn faem hier op den wagen
Gezeten, onder al Godts Heiligen zien draegen,
Omvoeren in triomf, wanneer men klaer verstaet
Hoe 't voorbeelt van zijn doot en leven doorgaens slaet
Op een' verlosser, van Godts Geest, als hy gedreven,
Die stervende den Doot den dootsteeck noch zal geven,
En door een zachter wet elx hart van wraecke ontlast,
Een wet van liefde, daer de hooghste kroon op past.
Gy zult by 's vaders lijck zijn grafstê heerlijck bouwen,
En op den zerck des zoons dit grafschrift laeten houwen:
Hier rust helt Samson, die Godts volck beschutten kon.
Wat helt? die stervende den Filistijn verwon.
Staet op, en volght mijn spoor terstont met deze bare.
Ik decke u met een wolck, dat niemant u bezwaere.
De muilen aen de poort staen reede, en by der hant.
Voort voort. 't Is tijt dat gy hen in de lijckbaer spant.

Rey.

Och gave Godt dat een verlosser moght verschijnen,
Die grooter vyanden dan alle Filistijnen
Verdelghde door de maght en nadruck van zijn doot.
Wy brengen op dien wensch dit lijck in 's vaders schoot.

SAMSONS GRAFSCHRIFT.

SAMSON,

DOOR DUIZENT WONDERDADEN BEFAEMT, EN ZELF NIET DAN EEN ENCKELE WONDERDAET, RUST GESLOTEN IN DEZEN MARMERSTEEN: WANT HY WORT VAN ZIJNEN GEBOORTE-ENGEL, ALS EEN WONDERWERCK VOORSPELT, VAN EENE ONVRUCHTBAERE MOEDER ONTFANGEN, EN GEBOREN TOT 'S VOLX VERLOSSINGE, DOOR EENEN WONDERBAEREN GEEST DES HEEREN IN WONDERDAEDEN GESTERCKT, SCHEURT EENEN BRULLENDEN LEEU IN STUCKEN, VERSLAET ALLEEN DERTIGH ASKALONNERS MET ZIJNE HANDEN, KNOOPT DE VOSSEN, STAERT AEN STAERT, MET VIERWERCK AEN EEN, STEECKT DEN BRANT IN HET KOREN DER FILISTIJNEN, TREFT DEN VYANT MET GEWELDIGE NEDERLAEGEN, BREECKT ZIJNE STERCKE BANDEN, GEBRUICKT EEN EZELS KINNEBACKEN, ALS EENE KNODS, VERSLAET 'ER DUIZENT MANNEN MEDE, EN BENAUT VAN DORST, LAET HIER EEN VERSCHE BRONADER UIT SPRINGEN, LEGHT DE POORTEN VAN GAZA OP ZIJNE SCHOUDERS, EN DRAEGHTZE TE HEBRON OP DEN BERGH, BREECKT ZEVEN TAEIE ZEELEN, ALS SPINNEWEBBEN, EN DIE WIJZE EN STERCKE HELT WORT TEN LESTE VAN EEN WEERLOZE VROUWE BEDROGEN, EN GEVANGEN VAN ZIJNE VYANDEN TE GAZA GEVOERT, DAER HY, TEN SPEELE EN SCHIMP MISBRUICKT, DE KOLOMMEN VAN DAGONS KERCKE OMMERUCKT, EN VEELE DUIZENT VYANDEN MET ZICH IN HET PUIN OVERSTULPT.

LYCKKLAGHT

OVER DEN HOOGHWAERDIGHSTEN HEER,

ZACHARIAS DE METS,

Bisschop van Trallen &c.

SAL TERRÆ.

Hoe schichtigh komt die nevel vallen,
En nederschieten voor 't gezicht!

Lyckklaght over Zacharias de Mets. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 632).
Door den Pauselijken Vicaris in de Nederlanden, Jacobus de la Torre, was

Sal terræ: d. i.: „het zout der aarde." Zinspeling op het gezegde van Christus tot zijne apostelen: „Gij zijt het zout der aarde."

Wat 's d'oirzaeck? och, het licht van Trallen
Gaet onder, dat Godtvruchtigh licht.
Waerom? de boosheit haet de klaerheit
Van nutte tucht, die niemant schroomt.
De Farizeeusheit kruist de waerheit,
Die haer in 't licht staet, en betoomt.
Zy werden beide noit vereenight.
Zoo *Zacharias,* als Godts tolck,
Wil yvren, hy wort noch gesteenight,
Gemartelt van zijn eigen volck.
De Mets, die naer geen' myter streefde,
Noch bisschopsstaf, noch kerckvooghdy,
Maer Gode alleen ter eere leefde,
Wort nu gekent in zijn waerdy.
Stantvastigh, nedrigh, en geduldigh,
Is hy zijn' kindren voorgetreên,

in den jare 1656, toen hij bij de Brabanders in ballingschap leefde, een medehelper in zijn ambt verzocht. Als zoodanig was aangesteld geworden Zacharias du Mez of de Mets, Licentiaat in de beide Rechten, Kanunnik te Utrecht, Pauselijke Pronotaris, voor dezen pastoor te Scheveningen en huiskapelaan van den Spaanschen Gezant Le Brun, en ter zelver tijd tot Bisschop van Thrallen verheven, hoezeer tegen zijn bepaald geuiten wensch en in weerwil van langen tegenstand zijnerzijds. Van Rome teruggekeerd, waarheen hij zich begeven had om gewijd te worden, had hij zijn woonplaats gevestigd te Amsterdam. Zijn verkiezing was der Geestelijkheid hier te lande, die, zich beroepende op de aloude rechten van het Utrechtsch Kapittel, een Vicaris uit haar eigen lichaam, naar eigen keuze, en geen uitlander begeerde, hoogst onwelkom. De Metz wist zich bovendien niet naar de zeden en gewoonten der Amsterdammers te voegen. Hij werd aangeklaagd, dat hij de Geestelijkheid wilde overheerschen, dat hij aalmoezen bijeenschraapte en zijn bedieningen met al te grooten zwier verrichtte. Het laatste vooral werd door de Regeering euvel opgenomen, en de stad hem ontzegd. Sedert reisde hij nu hier dan daar, overal het hoofd stootende, en zich sober onderhoudende, ja zelfs gebrek lijdende, zonder ergens veel heul of troost te vinden. Verzocht hij hulp van 't Roomsche Hof, dan kreeg hij tot bescheid: „Wij hebben u den mijter gegeven, gij moet voor 't overige zorgen." Wendde hij zich tot De la Torre, dan was het: „gij zijt mijn nazaat niet, maar mijn medehelper, met hoop van opvolging, en dat moet u genoeg zijn." Van hartzeer en verdriet raakte de arme Bisschop aan 't kwijnen, totdat hij, na een langdurige ziekte, op den 15 Juli 1661, te Amsterdam, waar hij teruggekomen was, overleed.

11 *Hy wort noch gesteenight:* toespeling op het gebeurde van Zacharias, den zoon van Jojada, die op last van koning Joas, wien hij zijn afval verweten had, in 't voorhof van den tempel gesteenigd werd. Zie 2 *Chron.* XXIV: 20, 21; *Lukas* XI: 51.

En leedt onnozel, en onschuldigh,
  Bestreên van 't quaet, noit overstreên.
Het wettigh recht, hem opgedrongen,
  Beschutte hy, gelijck 't betaemt,
In 't barrenen der lastertongen,
  Door 's helts stantvastigheit beschaemt.
Schoon 's mans gezontheit daeghlijx mindert,
  Als Christus eer hier door vermeêrt,
Verdraeght hy gaerne wat hem hindert,
  En acht niet wat het lichaem deert.
Men hoope dat Godts stedehouder
  Een' herder wecken zal, die 't lam,
Dat afdwaelt, lieflijck op de schouder
  Ter koie breng', waeruit het quam.

20 *Bestreên.... noit overstreên:* navolging van 't Lat. *virtus premitur, non opprimitur.*

OP D'AFBEELDINGE

VAN DE JONGHVROUW

CATHARINA QUESTIERS.

Zoo maalde een Schilders hant de schoone *Katharyn;*
Doch 't leven overtreft zoo ver den schilderschijn,
Als een gemaalde Roos met hare doove kleuren
Een Roos in 't leven wijckt, wiens levendige geuren
Het hart verquicken, op den oever van de doodt.
Apollo noemde dees de tiende kunst-genoot,
Een waerde Zuster van de nege Kunst-godinnen.
Hy wenschte uyt minne-gloet haer edel hart te winnen:

Op d'afbeeldinge van Catharina Questiers. Volgens den tekst in *Lauwer-stryt tusschen C. Questiers en C. van der Veer.* Amst. 1665, bl. 36.
Het gedichtje is daar gedagteekend: „t'Amsterdam 1661, den 20 in Hooimaent."
Levensbijzonderheden over Catharine Questiers vindt men in het deeltje *1654—1655 Lucifer* dezer uitgave, bl. 171, waar men gelieve te verbeteren dat zij 7 en niet 1 Februari 1669 in de Oude Kerk werd begraven, in graf n°. 237 Noordzij.

Maer zy, te vrede met der sterfelijcken lot,
Ontzey de min van dien onsterfelijcken Godt:
En had hy haer bestaen te schaecken teghens d'orden,
Questiers waer gheen Laurier, maer eene Roos geworden.

12 Versta: „Questiers ware niet, gelijk Daphne, in een laurier, maar in een roos veranderd."

NOOTWEER

TEGENS DEN INBREUCK VAN

TURCKYEN.

VIRGILIUS.

ARMA, VIRI, FERTE ARMA: VOCAT LUX ULTIMA VICTOS.

Toen Chinaes rijxmuur open lagh
Borst 's Tarters heir verwoet
Ten rijcke in, zonder stoot en slagh,
Gelijck een weereltvloet.
De vorst van 't Indiaensche Euroop,
Verraên van inheemsch zaet,
En overrompelt, zonder hoop,
In dien benauden staet,
Verhing zich zelven op den troon,
Aen eenen zijden strick.
Aldus streeck Chams gebroet die kroon,
In eenen oogenblick:

Nootweer tegens den inbreuck van Turckyen. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 638).

Arma, viri, ferte arma, caet.: d. i.: „te wapen, mannen, schaft geweer het is de jongste dag voor de overwonnenen." Zie *Aen.* II. 668.

1—10 Het hier verhaalde ziet op de verovering van China door de Tartaren, te welker gelegenheid zich de Keizer, Zunchin, met een strop om hals bracht, een voorval, 't welk Vondel later in een treurspel behandelde.

11 *Chams gebroet:* volgens het toen ter tijde algemeen heerschend gevoelen stamden de Scythen en Tartaren af van Cham.

Noch spiegelt Christenrijck zich niet;
Is 't zulck een' titel waert
Te draegen, daer, tot Godts verdriet,
Men d'eer van 't kruis niet spaert,
En, in het nijpen van den noot,
Godt laeft met gal en eeck.
De kruisgrens leght gesloopt en bloot,
En ziet verbaest en bleeck.
Out Kreten, eer door hondert steên
Ten hemel toe vermaert,
Wort vast de hartaêr afgesneên:
De Donau onbewaert
Roept hulp, verdaeght een' Scanderbeg,
Een' anderen Martel,
Die 't Sarazijnsch gewelt ontzegg',
En heenstier' naer de hel:
Maer d'ooren zijn gestopt en doof.
Inheemsche staetreên wet
Het zwaert, en geeft het ongeloof,
Den vloeck van Mahomet
Het velt gewonnen. Kan men dit
Verdaedigen? zy staen
Verstockt, hoe droef de grenswacht bidt,
En schreit: de Turck treckt aen.
Indien Byzansse, dus gesterckt
Europe voort afloop'
Met een gedruisch, en op zijn merckt

25 *Een' Scanderbeg: Scanderbeg,* d. i.: „Alexander Bey," was een Albaneesche vorst, wiens ware naam Joris Castriot luidde. Hij maakte zich in de vijftiende eeuw beroemd door zijn heldenfeiten tegen de Turken, onder hun Sultan Amurath of Morat II.

26 *Een' anderen Martel:* Karel Martel, den overwinnaar der Saracenen, die bij Tours den voorspoed hunner wapenen stuitte en hen naar Spanje terugdreef.

30 *Inheemsche staetreên:* 't saamgetrokken *reên* wordt tegenwoordig alleen gebezigd om 't meerv. *redenen* uit te drukken; hier echter is „staatreên," als uit het daarachter volgende *wet* blijkt, voor 't enkelv. *staetreden,* „reden van staat," gebruikt.

34, 35 *Zy staen verstockt:* wie? niet de *Turken;* want die *trekken aan;* maar de *ooren,* van wie vs. 29 gesproken is, of liever: „zij, aan wie die ooren toebehooren."

38 *Afloop': afloopen* vordert altijd den nadruk op de eerste lettergreep.

's Volx overschot verkoop',
Gelijck het vee, dat deerlijck blaet,
Dan zal men ommezien,
En smeecken al te spade om raet.
Wie kan die plaegh ontvliên?

BYSCHRIFTEN

AEN DE EDELE MOGENDE ZEERAEDEN

T'ENCKHUISEN,

Op het Roode Paert met zijn metaelen Kanon, uit den overwonnen Duinkercker, onder den zeestrijt, in hopman Volkaert Kanonijx oorloghsschip overgesprongen, in den jaere 1622. den 22 in Wijnmaent.

KLINCKDICHT.

FATALIS EQUUS SALTU SUPER ARDUA VENIT.

Wat heeft de stoffery der ouden ons vervaert
Met Perseus, en Pegaes, die, over zee gevlogen,
De weerelt sloegh voor 't hooft met een gedichte logen,
Een logen, in 't gestarnt gesteigert hemelwaert!

Byschriften aen de Edele Mogende Zeeraeden t'Enckhuisen. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 634).

Te Hoorn wordt, onder andere merkwaardigheden, ook het zoogenaamde „Roode Paard" getoond, zijnde een kanon, dat in den jare 1622, bij een scheepsstrijd tegen de Duinkerkers, uit een vijandelijk schip, dat in de lucht sprong, was gesmeten op het dek van het zegevierende en door zekeren Volckaert Kanonijx aangevoerde Enkhuizer schip.

Fatalis equus saltu, caet.: d. i.: „het noodlottige paard komt met een sprong over de steilten heen." Zie *Aen.* VI, 515.

3 *Sloegh voor 't hooft:* in den zin van „braveerde." Zoo spreekt b. v. Arent van Aemstel (zie *Gysbreght van Aemstel*, vs. 1158) van:

Eenen galm, die uitbarst over straet
En over al de stad, en God voor 't voorhoofd slaet.

4 *Een logen, in 't gestarnt gesteigert:* omdat Perseus en het paard Pegasus onder de sterrebeelden zijn opgenomen.

Het brave Enckhuizen draeft, vol moedts, op 't Roode Paert,
Met zijnen kopren mont, dat gloênde blixems braeckte,
En donderklooten, daer Noortzee en lucht af kraeckte,
Een Paert, op 't princenhof in eeuwigheit bewaert.
Het quam, toen Volckaert dien Duinkercker had gedrongen,
Uit 's meesters zeekasteel, in 't Hollantsch slot gesprongen.
De zeehelt greep het by den zeetoom zonder last.
Het opent met zijn hoef een Bronaêr voor den zanger.
Wy drincken op Parnas noch Helikon niet langer.
Dit is ons paerdebron. Hier is geen droom aen vast.

10 *Slot:* is hier 't zelfde als *zeekasteel,* voor „oorlogsschip."

ANDERS.

HET ROODE PAERT SPREECKT.

Ick holp op zee Duinkercken oorelogen:
Maer Volkaert leerde ons Hollantsch schutmuzijck.
Mijn meester quam ten hemel opgevlogen.
Toen koos ick 't schip des vyants tot een wijck.
Laet Griecken met Pegazen elck verguizen:
Het Roode Paert, dat heldendichters teelt,
Verweckt een bron in 't wijdt befaemde Enckhuisen.
Daer bloeit Parnas: out Griecken zit misdeelt.

2 *Schutmuzijck:* muziek van geschut.

OP 'S LANTS NIEU RAETHUIS,

GEBOUT BY DE WELEDELE EN MOGENDE HEEREN

RAEDEN

TER AMIRALITEIT T'AMSTERDAM.

TEMPORA NAVALI FULGENT ROSTRATA CORONâ.

O Raethuis van 's lants *Zeeraet,* schrap gezeten
Om al de zee te schuimen van 't gewelt
Des roofgedrochts, dat schepen, goet en gelt
Verslint, waerom zoo veele koopsteên zweeten;
Gy Kapitool, en vaderlijke wijk
Der overal belaeghde koopvaerdye,
Wat dekt uw dak al zorgh en slavernye,
Tot veiligheit van 't gansche Christenrijk!
's Lants zeildoek dekt de zeen en waterstroomen,
Gy vlagh en zeil met uw getrouwe wacht.
Uw vry geley verzekert vloot en vracht,
En hoopt met Godt den afgront in te toomen.
's Lants hooftgezagh verschijnt in uw gezagh,
Zoo wakker in 't hanthaven van 't vertroude.
Dat bleek toen gy Geloof en Liefde boude,
Den vloek ten schrik, voltoit by winterdagh.
Zoo rees dit hof, eer zes paer maenen sleeten,
Uit puin, en hief zijn voorhooft aen 't gestarnt.
Ernsthaftigheit, wiens hart van boulust barnt,

Op 's lants nieu Raethuis, gebout by de Raeden ter Amiraliteit t'Amsterdam. Volgens den tekst in Vondels *Poëzy* 1682, I, bl. 423.

Voor de vergadering der Admiraliteit werd tot nog toe gebruikt het oude Prinsenhof aan de Oudezijds-Voorburgwal. In 1661 werd het evenwel afgebroken en vervangen door „een ander grooter Koninklyk gebouw, staande onder op een hart-steene voetstal en zuylen. Het bovenste opstal voorts van harde roode gebakkene steenen. konst-cierlyk opgehaalt, hebbende alle de vensters en lichten op de binneplaats haar uitsigt."

Tempora navali, caet.: d. i.: „de slapen zijn met een scheepskroon versierd." Zie *Aen.* VIII, 684.

1 *Schrap gezeten* voor „gereed, klaar zittende tot het uitvaardigen der noodige bevelen."

9 *'s Lants zeildoeck* voor „onze zeilen."

15 *Geloof en liefde:* naam van een schip, of misschien van twee.

Vint rust, als hy zich zelve heeft gequeten.
Alree verschrikt Antæus zonder wet,
Die Godt en al zijn roeden meent t'ontwassen,
En wat de vlagh op zee voert, wil verbassen,
Met zijn bloetdronke en dolle moorttrompet.
De slaven van het out Karthage hoopen
Dat uwe maght zal entren 't heiloos strant
Van Barbarye, en al wat leght aen bant
En keten u verheught in d'armen loopen.
Zoo braef een toght streeft Herkles strantkolom
Dan wijt voorby, waermee de Grieken praelden,
Die hierom 't zeil zoo hoogh in top ophaelden,
Hoewel hun vloot noch noit ter Straete uitzwom.
Alcides knods kon noit zoo verre reiken
Als blixemstrael en snelle donderkloot
Van uw kortou, grof zwanger van de doot,
Uitberstende op de leus en 't oorloghsteiken.
Alreede strijkt de tweede Hannibal
Voor Scipio van Neêrlant, waert te vieren,
Wiens scheepskroon al de kroonen en laurieren
Van Rome, in zijn triomf, verdooven zal.
De maeghdenrey, de weezen, en de weeuwen
Omringen dan, en zingen prijs en lof
Den vryen Staet, en 't zegenrijke hof,
Dat helden baert, en trotse waterleeuwen.
De zeeleeu van Sint Mark bekent ronduit
Dat hy alleen niet drijft op zijnen vlogel,

20 *Hy:* dit moest *zy* wezen, als slaande op *Ernsthaftigheit;* waarschijnlijk dat Vondel hier, van een manlijke daad sprekende, ook in zijn verbeelding een manlijk persoon zag.

21 *Antæus:* deze staat hier als zinnebeeld der zeeroovers op de Middellandsche Zee.

38 *Scipio van Neêrlant:* hier kan Vondel een bepaalden zeevoogd mede bedoeld hebben; doch waarschijnlijker komt het mij voor, dat, evenals de *Hannibal,* van wien in vs. 37 gesproken wordt, niet voor eenig persoon in 't bijzonder, maar, in 't algemeen, voor den aanvoerder der vijandelijke zeemacht gesteld is, evenzoo met *Scipio* de admiraal gemeend wordt, onverschillig wie, aan wien 't bevel over de vloot der Staten zou worden toevertrouwd.

45—48 Versta: Venetië erkent, dat het alleen niet bij machte is, de zeeroovers te tuchtigen; doch dat het daartoe den bijstand noodig heeft van de Vereenigde Nederlanden.

Maer ook de leeu der vryheit, als een vogel,
Antæus klaeuwe ontrukt dien rijken buit.
't Verzierzel van Andromeda bekreten,
Aen haere rots, ontboeit door Perseus zwaert,
Wort dan verstaen by 't vryen van de vaert
Voor 't helsch gedroght, van gruwelen bezeten.
Zoo voert het lant den moedtwil 't oorlogh t'huis,
Van strant tot strant, met drijvende kasteelen,
Al Etnaes, die uit duizent kopre keelen
Vlam braeken, met een elementsch gedruis.
Zoo offerden, door vier en stael gedreven,
Uw Kurtien en Decien hun ziel;
Toen Heemskerk, Tromp, helt Witte, en Floris viel,
En Galen scheide in 't harnas uit dit leven.
's Lants *Zeeraet* sluit aldus den leeuwentuin,
En quijt zich, als een oorloghsdansbeleier.
Op dat beding ga nu de berkemeier
Eens om den disch, in 't raethuis van arduin.
Dees *Raet* houdt zich aen Aemstels Burgerheeren
En hun Gerecht met recht en reên verplicht,
Nu zy verheught hen helpen 't nieu gesticht
Inwijden, om de vrientschap te vermeeren.
Men spoel' met wijn de zorgen van het hart.
De drooghten zijn gevaerlijck voor de kielen.
't Waer jammer dat ze aen laeger wal vervielen.
De wijn verheught den geest, en heelt de smart.
Dus moet de vloot des koopmans gaen en keeren,
En bank en beurs stoffeeren, zwaer van gout.
Dus zeegne Godt dit zeehof, nieu gebout,
Terwijl we in vrede en oorlogh triomfeeren.

53 Versta: zoo doet de Staat den moedwil op zijn eigen grond- (of zee)gebied het (den) oorlog aan.

56 *Een elementsch gedruis* voor „een gedruisch, dat door de strijdende elementen, vuur, water en lucht, veroorzaakt wordt." De uitdrukking klinkt min gelukkig en heeft wel wat van een vloek.

59 *Heemskerck:* Jakob van Heemskerk, die bij Gibraltar sneuvelde.
Tromp: t. w.: Marten Harpertszoon.
Witte: Witte Cornelisz. de With.
Floris: de Admiraal Florisz., van Hoorn.

60 *Galen:* Jan van Galen.

49 *'t Verzierzel:* de fabel, 't verzinsel.

OP HET GESTRENGE KRIJGHSRECHT

VAN

TITUS MANLIUS TORQUATUS,

Op het nieuwe Raethuis ter Amiraliteit t'Amsterdam.

UTCUNQUE FERENT EA FATA MINORES.

Gestrenge Manlius gebiet zijn' zoon te rechten,
Die tegens vaders last den vyant heeft bestreên.
Het baet niet dat de zoon verwinner blijft in 't vechten.
De strenge vader acht geen' zoon, noch 's volx gebeên.
Al wort de zegekans den vyant afgekeecken,
Dat baet geen' dienaer, die op 's heeren woort niet past.
Het Krijghsrecht kent geen bloet, noch luistert naer geen
[smeecken.
Zoo leert een dienaer stip te volgen 's meesters last.

Op het gestrenge krijghsrecht van Titus Manlius Torquatus. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 763).

In de Raadkamer van het Admiraalschap waren twee fraaie schoorsteenstukken aangebracht door Ferdinand Bol geschilderd. Het eene stelt den jongen Manlius voor, toen hij op bevel zijns vaders, omdat hij tegen zijn land gestreden had, onthalsd werd. Het tweede stelde Eneas voor, de prijzen van den scheepsstrijd uitdeelende. Dit laatste stuk berust nog in het depôt van 's Rijks Museum.

Utcunque ferent ea fata minores: d. i.: „dat minderen zoodanig lot ondergingen." Zie *Aen.* VI, 821.

1 *Rechten:* d. i.: de doodstraf te doen ondergaan. De zoon van den Romeinschen veldheer Manlius had namelijk, tegen het uitdrukkelijk bevel zijns vaders, den vijand aangetast, en, ofschoon hij een glansrijke overwinning had behaald, werd hij echter, ter handhaving der krijgstucht, op last diens vaders, ter dood gebracht.

OP HET UITDEELEN DER PRIJZEN DES ZEESTRIJTS VAN KONING ENEAS.

SUNT HIC ETIAM SUA PRÆMIA LAUDI.

De vorst Eneas deelt, op 't vrolijck strantgeschater
Des volx, en 't klincken van de schelle zeetrompet,
Den prijs des zeestrijts uit aen elck, die zich te water
Om 't braefst gequeten heeft, naer d'ingestelde wet.
Men hanthaeft staeten door het straffen en beloonen.
Gestrengheit baert ontzagh. Miltdaedigheit baert min.
De booze schroomt de roe. De brave staet naer kroonen.
Zoo wort de rijcke zee geveilight om 't gewin.

Op het uitdeelen der prijzen des Zeestrijts van koning Eneas. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 763).

Sunt hic etiam sua præmia laudi: d. i. „voor den lofwaardige zijn hier ook prijzen." Zie *Aen.* I, 461.

OP HET REISJAGHT DER WELEDELE HEEREN RAEDEN TER AMIRALITEIT.

De groote Zeevooghdin, gebiet der Waterheiligh
En Amiraal der zee, in haeren dienst getreên,

Op het reisjaght der weledele heeren Raeden ter Admiraliteit. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 763).

Met vele wijzigingen in den tekst en met het opschrift: „Op het heerlijke stuk van Ferdinandus Bol. Voor den Doorluchtigen Zeeraet t'Amsterdam in 't reisjacht geschildert", opgenomen in Vondels *Poëzy* 1682 II bl. 330. Zie het deeltje *1657–60 Jeptha* dezer uitgave bl. 61.

Dat hy de zeevaert voor 's lants vrede en welvaert
En zegene den bou en koopvaerdy der steên. [veiligh'.
Dees zeehelt, om dien last groothartigh uit te voeren,
Neemt Sterckheit, Wijsheit en Voorzichtigheit te baet,
Nu durf geen zeegedroght op zee de vinnen roeren,
Dus groeit de handel aen, ten wasdom van den staet.

OP HET KLOKMUSYK

T'AMSTERDAM.

NEC MORTALE SONANS.

Laet al d'oude Grieken zwijgen,
Stoffende, zoo trots en fier,
Van Amfions goude lier,
Op wiens klank de vesten stijgen,

Op het klokmusyk t'Amsterdam. Volgens den tekst in Vondels *Poëzy* 1682, I, bl. 431.

Bekend is het, dat ons Vaderland van overlang beroemd was, en nog is, wegens de fraaie klokmuziek onzer torens, meest vervaardigd door de gebroeders Hemony uit Lotharingen. Zoo had, nu kort te voren, François Hemony, die een klokkegieterij op de Keizersgracht had, den Oudekerkstoren van een klokkespel voorzien, dat door zekeren Verbeek werd bespeeld.

In de „Aanteekeningboeken" van Secretarissen van Amsterdam leest men de volgende bijzonderheid, door Dr. P. Scheltema in zijn werk, *Amstels oudheid,* opgegeven:

„24 Aug. 1660. Met Hemony afgerekend: het voornaamste door hem gemaakt, is het speelwerk op den Oudekerkstoren, hebbende gekost *f* 28,716."

In het Eerste Deel van hetzelfde werk vindt men ontleend aan het *Resolutieboek der Thesaurieren,* „dat Hemony den 1sten April 1664 werd aangezegd de klokken op het stadhuis te gieten binnen 6 à 7 maanden, wegende omtrent 27000 pond, a 17 stuivers het pond, enz.

„Den 16en July 1664, dat hy zou gieten drie klokken, een tot de Weesper, een tot de Utrechtsche en een tot de Leydsche poort, ieder van omtrent 1400 pond.

„Den 23sten July 1664, dat hy 2000 pond koper konde koopen, tot het maken van de *sphaera mundi,* op den Atlas, op het Stadhuis.

Nec mortale sonans: d. i.: „niet klinkende als een geluid, door sterfelijken gegeven," alzoo: „hemelsche muziek, hemelval." Zie *Aen.* VI, 50.

Bacchus zijn geboortestadt
Van den hemel zagh bescheenen,
Daer zoo veel verstroide steenen
Zich verhieven uit het plat,
Op de maet van snaer en zanger.
Wy verwondren ons niet langer.

Droom en kluchten gaven stof
Aen de lichtgelovende ouden,
Die gedroomde steden bouden.
Dat verzieren ging te grof.
Griecken, dertel in zijn vonden,
Zocht uit duisternisse licht,
Diende zich van ydel dicht,
Aen geen schijn van reên gebonden,
Toen het geestigh logens goot,
En zijn verf niet eens verschoot.

Wy, verlicht door rijper klaerheit,
Mogen spreeken, rijk van roem,
Zonder dat men 't werk verbloem,
In der daedt, en in der waerheit:
Gijsbrechts stadt wort rontom heen,

5 *Bacchus zijn geboortestadt:* Thebe, gesticht door Cadmus, bij wiens dochter Semele Bacchus door Jupiter verwekt werd.

8 *Het plat:* de vlakke grond.

13 *Die gedroomde steden bouden:* Thebe was zeker geen *gedroomde* stad; maar Vondel bezigt hier een dichterlijke vrijheid, en het partic., dat hij gebruikt, strekt niet zoozeer tot bepaling van het subst., waar 't bij is gevoegd, als tot bepaling van het w.woord. Men vatte den zin op, als stond er: „die van een fabelachtigen stedebouw droomden." — Voor 't overige heeft in dit couplet een verschoonbare zucht om een tegenstelling te scheppen Vondel wel wat ver van 't spoor gebracht. Hij was toch te goed met den geest der ouden doortrokken, om niet te weten, dat de verzieringen der Grieken wel degelijk *aan schijn van reên gebonden* waren, en dat in hun oppervlakkig ongerijmdste fabelen een diepe zin verborgen lag.

25, 27, 40 Deze regels zien op de nieuwe of vierde uitlegging van Amsterdam, waartoe in den jare 1657 besloten was, en bij welke de Heere-, Keizers- en Prinsegrachten, van de Leidsche gracht zuidoostwaarts, benevens de daarom en tusschenliggende straten en kaaien, werden gebouwd, en de stad voorts nog omgeven van veertien nieuwe bolwerken, met steen bemuurd en aan elkander met hooge wallen verbonden. Vondel doelt hierbij waarschijnlijk ook op de bijzonderheid, dat al de uurwerken in

Op muzijk van torenklokken,
Met een' steenen muur omtrokken,
Wort geklonken hecht aen een,
Als *Verbeek* met voet en vingren
Klanken weet door een te slingren.

Amsterdam geregeld werden naar dat van de Oude Kerk, en dat de tijdsverdeeling in het werk zich alzoo daar naar richtte.

29 *Verbeek:* Salomon Verbeek, geboren te Groningen, ondertrouwde, 26 jaar oud, 15 November 1658 met Marie Cornelisdr. van Amelant, oud 20 jaar. Zij stierf reeds in het volgend jaar en werd 29 Mei 1659 begraven. Drie jaren later, 19 Augustus 1662, ondertrouwde hij met Eva Molerius, oud 21 jaar. In de eerste akte heet hij klokkespeelder, in de tweede: „Clockenist van de Oude Kerck tooren."

Hij stierf in Januari 1685 en werd den 19 van die maand in de Oudezijdskapel begraven, nalatende zes kinderen.

29, 30 *Als Verbeek met voet en vingren klancken weet dooreen te slingren:* fraai gezegd, en getrouw uitdrukkende wat werkelijk plaats had. Tot goed verstand der bijzonderheden, voorkomende in dit liefelijk gedicht, diene men te weten, dat in de Oude Kerk het kunstig klokkespel bestond uit speel- en slagklokken, gezamenlijk ten getale van 35. Iedere klok had twee hamers van buiten en een klepel van binnen; terwijl de twee klokken, die het heele en halve uur sloegen, elk nog een zwaarder hamer hadden. De klokken werden op tweeërlei wijze bespeeld, met de hamers en met de klepels. De eerste door het ronddraaien van een groot metalen rad, de *klokketon* — zie vs. 48 en let op de fraaie speling met dat woord — of *speelton* genaamd, een soort van trommel, die, eenige zolders lager dan het uurwerk geplaatst, en vol vierkante gaatjes was, waarin de ijzeren noten werden gestoken, die van binnen werden vastgeschroefd. Deze noten brachten dan, wanneer de trommel aan het draaien ging, 35 klavieren in beweging, en deze, op hunne beurt, de hamers der 35 klokken. Dit kunstwerk was vervaardigd door Wouter Geurtzen, meester smid te Amsterdam. De tweede wijze van spelen, en waar Vondel hier meer bijzonder op doelt, geschiedde door den meester, die met handen en voeten de klepels in beweging bracht. Aan deze wijze van spelen had men meer bepaaldelijk de benaming van *beieren* gegeven. Ieder weet, dat dit woord synoniem is met klokluiden, en dat nog, inzonderheid in de Vlaamsche Gewesten, de klokketoren de *beiaard, baayard* genoemd wordt. — Aan de klepels nu, die in de klokken hingen, zaten koorden, die over katrollen recht naar beneden liepen tot in een afgesloten vertrek, waar zij vastgehecht waren aan houten klavieren, den vorm hebbende van een trommelstok. Voor de halve tonen waren er korter stokken, enz. als bij een gewoon klavecimbaal. De klavieren moesten, wegens hun zwaarte, met de geheele hand bewogen worden, en de zwaarste of basklavieren met den voet getreden worden als de pedalen van een orgel. Op die wijze werden de klepels boven in de klokken in beweging gebracht. Een meer uitvoerige beschrijving door een ooggetuige vindt men bij COMMELIN, waar hij van de Oude Kerk gewaagt.

Hy verdooft met klokgeluit
D'allereêlste kerkkooraelen,
Speelt met klokken, als cymbaelen.
's Hemels kooren kijken uit.
Op de heele en halleve uren,
En de vierendeelen me,
Steekt de Koningin der zee
't Hooft nu trotser uit haer muuren,
Gort haer' vruchtbren schepetuin
Met een' gordel van arduin.

Ik verhef mijn' toon in 't zingen
Aen den Aemstel en het *Y*,
Op den geest van *Hemony*,

43 *Hemony:* François Hemony, in het begin der 17e eeuw te Levecourt in Lotharingen geboren, kan als de hervormer van het klokkespel worden beschouwd. Tot op zijn tijd hing het treffen van den juisten toon der klokken van vele berekeningen af, die, wanneer zij faalden, het geheele werk deden mislukken. Er moest daarom niet alleen meermalen opnieuw worden gevormd en gegoten, totdat gelukkiger uitkomst verkregen was, maar allicht stelde zich de gieter tevreden, wanneer hij „nagenoeg" den toon getroffen had. Vandaar dat de vroegere klokkenspellen doorgaans veel te wenschen overlieten. Hemony kwam 't eerst op de gedachte om de zwaarte van het gietwerk iets ruimer en den toon hooger dan vroeger te nemen, en dan de klokken, omgekeerd, in beweging te brengen en met stalen beitelwerk uit te draaien, tot ze op den juisten toon waren gebracht en alle volstrekt samenstemden. Dat stemmen werd zoo nauwlettend verricht, dat niemand bij 't geluid mocht spreken. Geroemd om zijn uitstekenden arbeid, verkreeg hij eerlang van alle kanten bestellingen, die hemzelven groote winsten aanbrachten en groote eere aan de steden, die zich van zijn kunstwerk bedienden. De eerste arbeid, dien hij hier te lande verrichtte, was te Zutfen, waar hij met zijn broeder Pieter in 1646 de 26 klokken voor den Wijnhuistoren, en in 1647 de 25 voor den toren der Lebuïnuskerk te Deventer goot. Later verplaatste hij zich naar Amsterdam, waar de Regeering hem vergunde, aan het zuideinde van de Keizersgracht een goed ingerichte klokkengieterij te bouwen. Hier goot hij in 1658 het klokkenspel voor den nieuwgebouwden toren der Oude Kerk. Ook het Stadhuis, de Wester, Zuider- en Regulierstorens voorzag hij van klokkenspellen; gelijk mede in 1660 de Groote Kerk te Rotterdam en voorts nog groote en andere kerken of torens te Haarlem, Enkhuizen, Delft, Utrecht, Amersfoort, Leiden, Arnhem, Kampen, Groningen, Middelstum, Purmerende, Medemblik, Den Briel, enz. enz. Hemony muntte ook uit in 't aanbrengen van sieraden: de beeldjes b. v. die, *en relief*, om den bovenrand der klokken der Groote Kerk te Rotterdam staan, zijn voortreffelijk bewerkt en zouden der afbeelding overwaardig

D'eeuwige eer van Loteringen,
Die 't gehoor verlekkren kon
Op zijn klokspijs, en zijn nooten,
Ons zoo kunstrijk toegegoten,
't Lust ons op de klokketon,
Om doorluchte torentranssen,
Eenen klokkedans te danssen.

Cybele behaelt geen' prijs
Door geschal van keteltrommen,
Nu de torentranssen brommen,
Met een liefelijker wijs
Dan haer dolle Korybanten.

zijn. Ook zou hij de beelden gegoten hebben, die te Amsterdam boven het paleis staan. Zie over hem en zijn broeder: VAN TIL, *Beschr. van Zutfen;* DUMBAR *Kerkel.* en *Wereldl. Deventer;* COMMELIN, *Beschr. van Amst.;* GERBER, *Neuest hist. biogr. Lexicon der Toonkunst;* 2ter Th. 1812; ABBING, *Bekn. Gesch. der stadt Hoorn,* enz.; ALKEMADE en V. D. SCHELLING, *Beschr. van Brielle; de Navorscher,* VII Jaarg., bl. 124.

François Hemony overleed in 1667 en werd 24 Mei op het Hoogkoor in de Nieuwe Kerk te Amsterdam begraven.

Pieter Hemony, die den 17 Februari 1680 overleed, was waarschijnlijk zijn broeder.

Uit een notarieele akte, 14 Juni 1664 gepasseerd voor den notaris Jac. Hellerus, blijkt dat Petrus Hemony toen 45 jaar oud was. Met nog een buurman verklaarde hij „ten versoecke van Sr. Artus Quellinus, dese stadts beelthouwer, en Juffr. Margaretha Verdoessen, echteluyden, mede wonende op de Keysersgraft," dat zij als buren dikwijls ten huize van Quellinus komende, verklaarden „en getuygt waerheit te zijn" dat Quellinus „ende syn familie ende huysgesin allen syn gesonde luyden, sonder dat deselve ofte des requirants (Quellinus) huys met de pestelentie of besmettelycke zieckte besmet zyn ofte geweest zyn."

46 *Zijn klockspijs, en zijn nooten:* woordspeling: 't eerste woord toch beteekent zoowel „de compositie, waaruit men *klokken* giet," als „zoodanige *spijs,* die de *klok* (of *keel* smaakt," terwijl *nooten* hier in zijn dubbelen zin van „tonen" en van „boomvruchten" kan worden genomen; beiden echter *klokspijs* en *nooten,* tot *verlekkering,* van den smaak en van 't *gehoor.* Vermoedelijk goot Hemony ook de ijzeren noten van de klokketon.

48 *De klocketon:* zie de noot op vs. 29 en 30.

49 *Doorluchte torentranssen: transen,* waar de *lucht* doorheenspeelt.

53 *Brommen:* gepaste en daarom ook gelukkige speling met de dubbele beteekenis van 't woord: „een groot geluid slaan," en „zich luide beroemen."

55 *Haer dolle Korybanten:* de Corybanten waren priesters van Cybele en vierden haar dienst, door al dansende, schreeuwende en op holle trommels slaande, een geweldig misbaar te maken langs de straten.

Geen of een alleen vermagh
Om te voeren nacht en dagh
Eenen rey van musikanten.
Voert dien klokhelt op 't altaer
Eens gezien in duizent jaer.

56—58 Versta: niemand, dan Hemony alleen, is in staat geweest, de steden, dag en nacht, op een blijvende muziek te vergasten.

59, 60 Versta: eert dien klokheld, zooals men er maar eens eenen eert in duizend jaren.

OP DIRCK CRABETH.

Diedricks uurglas is verloopen:
  Noch volhart hy met St. Jan
't Volck te leeren, en te doopen,
  Daer het grimmelt om dien man,
Soo vol yver als boetvaerdich,
Is die helt geen Kunst kroon waerdich!

Op Dirck Crabeth. Afgedrukt volgens den tekst onder het door H. Bary gegraveerde portret (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 643).

Dirck en Wouter Crabeth waren de zoons van Pieter Dircxsz. (Crabeth) (alias Pieter Crepel, in 1514 glasschrijver te Gouda. Zij zijn voornamelijk beroemd door het schilderen der glazen in de Sint-Janskerk te Gouda, waarvan Dirck er negen en Wouter vier beschilderde. Dirck overleed te Gouda als weduwnaar vóór 8 Juli 1577, Wouter vóór 28 Mei 1590. Zie Obreens *Archief voor Ned. Kunstgeschiedenis,* VII, bl. 284.

De portretten, naar welke de hier bijgevoegde reproducties zijn gegraveerd, berusten thans in de vergaderkamer van kerkmeesters der St.-Janskerk te Gouda.

OP WOUTER CRABETH.

Offert *Wouter* met Elias,
  Doove verf schijnt heemels vier.
Eet hy 't Paeschlam met Messias,
  Sijn Penceel vol aert en swier,
Draeft te moediger en stouter.
Stel het beelt op 't Schilders outer.

Op Wouter Crabeth. Afgedrukt volgens den tekst onder het door H. Bary gegraveerde portret (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 643).

ADONIAS

OF

RAMPZALIGE KROONZUCHT.

TREURSPEL.

Afgedrukt volgens den tekst der eerste uitgave, in 1661 bij de Weduwe van Abraham de Wees te Amsterdam verschenen (*Bibliographie van Vondels werken,* n⁰. 638).

Voor zoover bekend is, werd *Adonias* tijdens Vondels leven niet ten tooneele gebracht.

DEN WELEDELEN HEERE

JACOB DE GRAEFF,

Jongkheere van Zuidpolsbroeck.

Hier wort het heiligh treurtooneel weder opgeschoven, daer Davids zoon, Salomon, die gezegende vredevorst, en dat heerlijck voorbeelt van den toekomenden Messias in zijne heerlijckheit, ter vierschaere gaet, in zijn eerste recht, het gestrenge halsgerecht over zijnen ouder broeder Adonias, die, onder schijn van d'overschoone Abizag, zijn vaders ongerepte weduwe, met 's konings believen te trouwen, niet zonder heimelijck verstant van aertspriester Abjathar, en veltheere Joab, ten tweeden maele naer de kroon van Juda staet. Hier draven, onder zoo veele barningen van verscheide hartstoghten, de twee hooftcieraeden van een volkomen treurspel, Herkennis en Staetveranderinge [1]), op het hooghste: want de beooghde bruiloft verandert in een bloetbancket, de bruiloftszael in een schavot, en de bruitsledekant in een graf des rampzaligen bruidegoms, en het erfkroongeschil valt tusschen bloet en bloet. Men vint'er die hier een schalck oog op houden [2]), gedenckende aen deze lang geslete spreuck:

Jacob de Graeff: hij was de zoon van Cornelis de Graeff en van Katharina Hooft. Zie het deeltje *1657–60* bl. 328 dezer uitgave.

[1]) Dat er *staetveranderinge* in het hier volgende treurspel plaats heeft, is buiten twijfel; maar Vondels beweren, dat *herkennis* er een groote rol in speelt, of, zooals hij 't uitdrukt, er „op het hoogste in draaft", zal menigeen verwonderen; althans er is in 't stuk geen sprake van eenigen persoon, die *herkend* wordt. Vondel neemt stellig het woord „herkennis" (*agnitio*) in een anderen zin op: doch in welken is niet volkomen duidelijk.

[2]) *Die hier een schalck oogh op houden,* enz.: die Salomons handelwijze met afkeuring beschouwen en zijn vonnis wraken, als niet anders te verdedigen, dan door de bewering, dat, zoodra 't een kroon geldt, de gewone rechtsbeginselen niet meer te pas kwamen.

Indien men voor geen rechtbreuck schroom[1],
Bedrijf gewelt
Als 't kroonen gelt:
In andre zaecken hou u vroom:

Eveneens gelijck of Salomons oordeel[2]) onrechtvaerdigh waer, aengezien het tegens de natuurwet, en het recht der volcken street, waer by de jongste billijck den outsten broeder, [en byzonder onder de Hebreen, daer d'eerstgeboren eens zoo diep in de erfenisse taste,] behoorde te wijcken: maer zy letten niet van hoe groot eenen nadruck dit zy, het onfaelbaere bladt, daer het zoo klaer spreeckt, met achterdocht van valscheit te bevlecken, en anders dan waerheit, wijt afgescheiden van logentael en onrechtvaerdigheit, te leeren spreecken[3]). Een omzichtige wacht zich wel den Heiligen Geest te wederstreven, die uit den mont van koning David, eenen man naer Godts hart, aldus spreeckt: *Onder de zoonen, my van den Heere [want hy gaf my veele zoonen,] gegeven, verkoos hy Salomon, mijnen zoon, om op den troon van het rijck des Heeren te zitten over Israël, en sprack tegens my: Salomon, uw zoon, zal my een huis, en mijne kerckpoortaelen bouwen: want ick verkoos hem my ten zoone, en wil zijn vader zijn, en zijn rijck eeuwigh bevestigen, indien hy volhardt mijne geboden en rechten, gelijck heden, t'onderhouden*[4]). Deze eenige getuigenis, uit meer anderen gekozen, is alleen genoegh om in het broederlijck halsrecht[5]) Salomon te verdaedigen, eenen koning tot zoo groot eene majesteit en wijsheit geschickt, dat hy niet alleen de wijste boven alle menschen genoemt wert, maer oock in gelijckenisse komt by

---

[1]) *Indien men voor geen rechtbreuck schroom:* zuiverder zouden taal en stijl geweest zijn, zoo Vondel hier geschreven had: „voor zooverre *gy* niet voor rechtbreuk *schroomt.*" Het overspringen van den derden op den tweeden persoon brengt hier duisternis in den zin teweeg.

[2]) *Salomons oordeel:* liever, om alle dubbelzinnigheid te vermijden: „Salomons *vonnis.*"

[3]) *Maer zy letten niet,* enz.: versta: „maar zij letten er niet op, hoe grof zij zich bezondigen, wanneer zij, door zulk een gevoelen te opperen, den onfeilbaren tekst der H. Schrift, die hier zoo duidelijk is, te logenstraffen en van valschheid en onrecht te beschuldigen."

[4]) *t'Onderhouden:* de plaats is uit 1 *Chron.* XXVIII:5.

[5]) *Het broederlijck halsrecht:* neen, voorwaar, allesbehalve *broederlijk!* doch Vondel meent: „het halsrecht, aan den broeder gepleegd."

het hemelsche orakel der wijsheit, daer het zeght: *ziet hier is meer dan Salomon.* Wie zou dan dorven ontkennen dat de natuurwet en het recht der volcken wijcken moet, daer Godt zelf spreeckt, en de wet stelt? Ick nam de vrymoedigheit my zelven d'eer te geven dit treurspel uwe weledele jeught [1]) op te draegen, die, ter burgerlijcke regeeringe geboren [2]), de burgerye hoop geeft u eens te zien bekleeden den stoel en de staetampten, ten beste van zijne stadt en vaderlant, zoo veele jaeren loflijck bekleet by wijlen uwen grootdaedigen heer grootvader [3]), wiens naem gy niet onwaerdigh draeght, en noch waerdiger zult draegen, als zijne dapperheit en grootdaedigheit eens in u, zijn levendigh afzetsel, op het raethuis, herleven zullen. Uwe edelmoedigheit blijckt alreede, gelijck in een voorspel, in het ridderlijck oefenen van brave paerden, om onder onze jonge ridderschap de kornet te voeren [4]), en princen en princessen t'onthaelen [5]). In het bespiegelen [6]) van die blijde inkomsten u ziende, vielen mijne gedachten op den kleenen Priaem, die onder de Trojaensche kornet, van edelmoedige jongelingen gevolght wert, en van wien de Poeet zeght

Nomen avi referens [7]),

en ick zette dit vaers op uwen rustigen draf [8]):

Hoe levend ziet die brave spruit
Zijn grootvaêrs aert ten oogen uit.

---

[1]) *Uwe weledele jeught:* aan u, weledele jongeling!

[2]) *Ter burgerlijcke regeeringe geboren:* het erfrecht der Graven was reeds in Holland door het erfrecht der Patriciërs vervangen.

[3]) *Uwen grootdaedigen heer grootvader:* Jacob de Graeff, geboren in 1571 en overleden 6 October 1638. Zie in deze uitgave de deeltjes *1637—39,* bl. 152, en *1657—60,* bl. 89.

[4]) *De kornet te voeren:* wij zouden zeggen: „een *detachement* aan te voeren."

[5]) *Princessen t'onthaelen:* dit ziet op het gebeurde ter gelegenheid van het bezoek, door Willem III aan Amsterdam gebracht.

[6]) *Bespiegelen:* beschouwen.

[7]) *Nomen avi referens:* „den naam zijns grootvaders dragende." Zie *Aen.* V, 564. Hetzelfde motto paste Vondel ook bij een andere gelegenheid op Jacob de Graeff toe.

[8]) *En ick zette dit vaers op uwen rustigen draf:* versta: en ik paste deze woorden van Vergilius, of liever, de vertaling daarvan, die hier volgt, op u, die daar zoo rustig voortstreefdet, toe.

Indien het u gelieve dit treurspel, voorgevallen met den intrede van Salomons rijck, gunstigh t'ontfangen; ick zal het my tot eene onverdiende eere rekenen, gelijck toen wijlen uw heer grootvader mijn treurspel van Gijsbreght van Aemstel met zijne tegenwoordigheit verheerlijckte. Ondertusschen wensche ick altijt te blijven weledele heer,

Uwe weledele ootmoedige dienaer

J. v. VONDEL.

INHOUDT.

Prins Adonias, koningk Davids outste zoon, kroonzuchtigh in den aert, en gesteven door inbeeldinge van zijn voorrecht [1]), stont, met heimelijck verstant van aertspriester Abjathar, en veltheere Joab, vergeefs naer het rijck, dat hem misluckte: want de vader liet, uit kracht van Godts bevel, Salomon koningk zalven, en ten troon voeren. Kort na Davids overlijden hervatte Adonias [met kennisse der gemelde wederspannigen, uit kracht van Davids uitersten wille, ten hove met de neck aengezien,] dien aenslagh, doch onder schijn van door voorbede der koninginne Bersaba schoone Abizag, Davids ongerepte weduwe, by Salomon ten huwelijck te laeten aenzoecken: maer de jongste broeder roock de schalckheit van den outsten, belaste, na rijp beraet, Banajas, overste der hofbenden, Adonias en Joab met der doot te straffen, en bande Abjathar buiten, en Semei binnen Jerusalem.

Het tooneel is op den bergh Sion, in Davids stadt.
Hofjoffers bekleeden den rey.

---

[1]) *Voorrecht:* dit woord staat hier, in zijn letterlijke opvatting, voor „*recht* dat men *voor*", of „boven anderen heeft."

TREURSPEELERS.

ADONIAS, Davids outste zoon.

ABIZAG, Davids weduwe.

BERSABA, Salomons moeder.

REY VAN HOFJOFFEREN.

ABJATHAR, Aertspriester.

JOAB, out veltheer.

SALOMON, koning over Israël.

BANAJAS, Overste der Hofbenden [1]).

SADOCK, Aertsprlester.

NATAN, de profeet.

CHUSAÏ, hofraet.

ACHIMAÄS, Sadocks zoon.

SEMEÏ, de koningslasteraer.

[1]) In de oude uitgave was verzuimd, dezen persoon op de lijst te vermelden.

ADONIAS
OF
RAMPZALIGE KROONZUCHT.

HET EERSTE BEDRYF.

ADONIAS. ABISAG.

Adonias.

De hut van Aron zingt den Godt der vadren lof:
En rijst Abisag niet, de morgenstar van 't hof,
En joffrentimmer, die mijn vader Davids oogen,
Met eene dunne wolck van ouderdom betogen,
Noch kon verquicken, toen zy hem in 't harte scheen,
Het leven langer reckte in d'afgeleefde leên,
En 't bloet, in d'aderen bevrozen, zacht ontdoide?
Geen morgenglans, ter kimme uitrijzende, bestroide
Het aenschijn van het oost met schooner roozeblaên,
Gelijck Natuur haer wang. Daer komt die schoonheit aen,
Zoo schoon geschapen, dat een princenhart zou lusten
In haeren schoot, vol gloets, en blancken arm te rusten.
Hoe reizigh muntze in al dien sleep hofjoffren uit.
De hemel zette u haest te prijck, aenstaende bruit,
En trouwe uw rechte hant aen mijne, ô overschoone.
Gy waert den vader lief, en zijt den outsten zoone
Noch liever. My verlangt naer geenen blijder dagh
Dan dat ick in uw hart de kroon eens spannen magh.
De hemel geef het. Och, gebeurde my die zegen;
Ick zou het tegens gout noch kroonegout opweegen.
Gy schoone, belgh u niet, noch keer zoo streng en ras
Uw blinckende oogen van den prince Adonias:
De tijt verandert wel der dingen naem en orden.

13 *Reizigh:* zie over de spelling van dit woord met *ei* het aangeteekende in het deeltje *1660, P. Virgilius wercken,* I, bl. 43.

15 *Aen mijne:* zou *aan* de *mijne* behooren te zijn.

Gy waert mijn moeder: dat verbiet u niet te worden
Mijn bedtgenoote, zoo het hemelsche geluck
Ons bey gewaerdige door banden van een juck
Te paeren: neen gewis. Quaemt gy mijn vier te koelen,
Dat zou mijn vaders geest en assche zelfs gevoelen,
Zoo d'overleên noch met zijne afkomste is belaên.
Ick bidde u, luister toch, en blijf een luttel staen.

Abisag.

Doorluchtste prins, van Godt gezegent,
Wat stroitge zulck een loof voor my,
Die noit van u dus ben bejegent?
Deze eer gaet boven mijn waerdy:
Oock lijdt de tijt niet dartle rede
Zoo vroegh te voeren. Het gebeent'
Van uw' heer vader rust in vrede.
Ick heb mijne oogen uitgeweent,
Het rougewaet pas uitgetogen.
De lijckklaght en het hofgeschrey.
Jerusalem en 't rijck bewogen.
Het is te vroegh van bruiloftsrey,
En bruit, en bruiloften te reppen.
Oock leerde vader dagh en nacht
My lust in Moses wetten scheppen.
Dat voeght het vaderlijck geslacht.
Wat leerde ick al verborgentheden
Uit 's konings mont, daer Godt door sprack!
Toen hy my 's nachts, op mijn gebeden,
De fackel van Godts woort ontstack,
My wees den wandel der aertsvaderen,
En mònsterde eeuwen, die voorheen
Verliepen, of van verre naderen,
Daer Jakobs hoop en troost uit scheen.
Hy leerde my Messias kennen
Uit schaduwen, en ommetreck.
Ick zweefde op Cherubijne pennen,
En tradt de leeuwen op den neck.

29 *Belaên:* bezorgd, bewogen.
44 *Vader:* niet de vader van Abisag, maar de *heer vader*, van wien vs. 37 gesproken is, „David."

Hy toonde my de schets des tempels,
Zoo rijckelijck door Salomon
Te bouwen, koor, altaer, en drempels,
En wat geen mensch bedencken kon.
Zijn aendacht heeft mijn' geest ontsteecken.
Het lustme alleen van Godt te spreecken.

Adonias.

Het spreecken van Godts recht en wet
Is loffelijck, doch eischt zijn stonden:
Daer staen de priesters aen gebonden,
Die voor ons waecken in 't gebedt.
Het vryen eischt oock zijne tijden,
En voeght den jongelingen eerst.
De liefde, die het al beheerst,
Gebiet ons in dit velt te strijden.
Zoo gingen al de vaders voor,
En noodden ons hun streeck te houden.
Heldinnen, die geslachten bouden,
Verdaegen ons op 't zelve spoor.
Het is my ernst. Ick hoop u heden
Noch aen te zoecken by het hof.
O schoone, 't zy met u verlof.
Och neigh u oor naer mijn gebeden.

Abisag.

Dat is een donderslagh in 't oor.
Zou my de prins ten hove aenzoecken?
Daer komt hy langkzaem tot gehoor.
Bedenck u wel. Leef raet met kloecken.
Verschoon uwe eer en achtbaerheit:
Uw broeder zoeckt u niet te huwen.
En wort uw aenzoeck u ontzeit,
Al 't joffrentimmer sal u schuwen.
't Verzoecken staet den prince vry:
Maer kuntge my hier in geloven,
Gy raeckt'er lichtelijck in ly,
Of kommerlijck dien hoeck te boven.
Wie t'ontijt vruchten plucken wil,
Zal 't zwaerlijck naer zijn' wensch gelucken.

Wat hindert uitstel? hou u stil.
Ontijdigh ooft valt wrang in 't plucken.

Adonias.

Betrout gy 't ons, men heeft de zaeck
Met wijze mannen overwogen,
En raet van aenzien en vermogen.
Gy zijt de liefste, om wie ick blaeck.
Men zal dit aenzoeck zoo beleiden,
Dat ons de bruit niet kan ontstaen.
Wy vangen 't werck niet reuckloos aen,
Maer rijp, omzichtigh, en bescheiden.

Abisag.

Wie zijn die raeden? meltze my.
Zie toe, en laet u niet verblinden.
Ga hier een luttel aen een zy.
Wat grontvest heeft dit onderwinden?

Adonias.

De groote aertspriester Abjathar
Met veltheer Joab onderstutte
Mijn huwlijx voorslagh in Godts hutte,
O licht des rijx! ô morgenstar!
Men zal eerst 's konings moeder winnen,
En houden aen by Berseba:
Zoo kan men, onder haer gena,
't Verzoeck aen Salomon beginnen.
De zoon kan zijn vrou moeder niet
Haer bede ontzeggen, en beschaemen.
Hoe zou den koning dit betaemen,
In 't opgaen van zijn rijxgebiet?

Abisag.

Gy stut met afgezette maghten
En maghtelozen raet uw daet.
Wat uitkomst staet u hier te wachten,

121, 122 *Afgezette maghten en maghtelozen raet:* hiermede bedoelt zij Joab en Abjathar met hun aanhang. Zie 1 *Koningen* II:5–8.

Indien dit averechts beslaet?
Doch is uw jeught aldus op trouwen
Verslingert, ga te keur in 't hof,
En kies de bloem uit alle vrouwen.
Een' prins als gy ontbrack noit stof.

Adonias.

Mijn vader had u uitgekozen
Uit twalef stammen, waer de zon
Een schoone maeght beschijnen kon.
Gy zijt de bloem van al de rozen.
Verquick mijn hart met uwen geur,
En zwelgh mijn ziel in met de tippen
Van uwen mont en roode lippen.
Waerom verschietge dus uw kleur?
Ick hoop de honighleckernijen
Uit uwen mont, in uwen schoot,
Te zuigen, daer de min my noot.
Ick ga hier op ten hove vrijen.
Daer komt nu d'oude koningin
Ter hutte treden naer Godts outer.
De liefde maeck' den minnaer stouter.
De hemel zegene ons begin.

Abisag.

Wat my belangt, ick sta gelaeten,
Aen 's konings wil, en Sadox stem.
De hemel zeegne Davids staeten,
En waecke voor Jerusalem.
Wy zullen ons gehoorzaem draegen.
Wat Godt behaeght, zal my behaegen.

BERSABA. ADONIAS.

Bersaba.

Adonias, dus vroegh en vierigh in het werck,
Abisag het geley gegeven naer de kerck,
En met een' morgengroet den kerckgangk onderhouden?
Dat ging zoo minnelijck, als waert gy ondertrouden,

Of eerstgetrouden, zoo 't my uit de trali scheen.
Wat luistert gyze in 't oor, daer zy u spreeckt alleen,
Zoo stil aen d'eene zy? wat broeit hier, twist, of vrede?

Adonias.

Vrou moeder, durf men u ootmoedigh met een bede
Van ver genaecken, 'k heb een vriendelijck verzoeck.

Bersaba.

Indien gy onraet broeit, zoo treffe u vaders vloeck.
Laet hooren wat uw geest ontworpt en heeft begrepen.
Hoe schijntge zoo verbaest, als waer het hart benepen?
Uw aengezicht ziet bleeck, en quijnt, als afgevast.

Adonias.

De bleeckheit is de verf, die eenen minnaer past,
En jongeling, getroost van hartewee te sterven,
Indien hy troosteloos zijn liefste pant moet derven.
Het is uit loutre min dat ick aen 't quijnen sla.
Mijn leven drijft alleen op hoop van uw gena.
Belieft uw majesteit mijn toeleg nu te zegenen,
Zoo kan my heden niet dan heil en troost bejegenen.
'K verwacht van uwe hant alleen 't gewenschte goet.

Bersaba.

Gy meent Abizag?

Adonias.

Recht. Abizag is de gloet,
Daer 't jeughdigh hart in blaeckt. Die schoonste, uit [alle stammen
Voor vader opgezocht, is voester van mijn vlammen.
Het zy ick waecke, of slaepe, of nederlegge, of sta,
Abizag of haer schijn en schaduw volghtme na.
Zij houdt mijn zinnen met haer schoonheit opgespannen.
My lust geen spiegelstrijt, geen poort noch burgh te mannen,
Noch met den zwijnspriet het schuimbeckende everzwijn

179, 180 Vondel is hier met zijn gedachten bij een Europeesche en meer bepaald bij een Duitsche jacht geweest. Een *zwijnspriet* was zeker in Palestina een ongewoon wapentuig, en een *Joodsche* Prins, zelfs al ware hij niet verliefd geweest, zou een *zwijn* evenmin in den mond gevlogen zijn, als in den mond genomen hebben.

Te vliegen in den mont, noch, vrolijck by den wijn,
De bloem der ridderschap met boordevolle schaelen,
Op feest en hofbancket, te toeven en onthaelen:
My lust Abizag nu alleen ten dienst te staen.

Bersaba.

En wanneer ging die brant in uwen boezem aen?

Adonias.

Toen vader overleedt, en d'oogen had geloken.

Bersaba.

En wanneer hebtge haer hier over aengesproken?

Adonias.

Eerst daetlijck, noit voorheen.

Bersaba.

Waerom zoo lang gebeit?
Waerom niet eer?

Adonias.

Zy heeft den rou eerst afgeleit,
Hoewel zy jaeren lang dien rou in 't hart zal draegen,
Ten zy een wederga die smart koome uit te vaegen:
En jammer waer het datze, in staet van weduvrou,
Het leven, dat elck lust, dus eenzaem slijten zou,
En geen afzetsel den nakomeling getuigen
Van zulck een schoonheit, daer zich engelen voor buigen
Met alle eerbiedigheit, noch noit bespieglens moe.
Hoe dickwijl zwaeide haer mijn hart het wieroock toe,
Als zy ten outer gingk, of quam door 's konings zaelen,
Gelijck een lentezon, het hofgewelf bestraelen!
Dan eerde kerck en hof haer, als een heilighdom.
Wat oogen had in 't hooft stont voor die schoonheit stom.
En lagh ick doot of blint in dicke duisternissen,

182 *Te toeven en onthaelen:* zie, over het weglaten van *te* bij een tweede werkwoord, het aangeteekende

187 *Eerst daetlijck:* nu pas, zoo meteen.

Dat waer my liever dan haer aenschijn lang te missen.
Vrou moeder, had u oit mijn vaders min geraeckt,
Zoo troost en help den zoon, wiens hart van minne blaeckt.
Gy kunt mijn vaders asch noch in het graf verblijden.
Hem stont met maghtigen, my staet alleen te strijden
Om eene schuwe maeght, de zuiverste die leeft,
En daer heer vaders bed getuighenis van geeft.

Bersaba.

'K beken, de koning, die dees bedtgenoot noit repte,
Getuighde dat natuur noit kuischer schoonheit schepte:
En zulck een diende hem, in zijnen lesten dagh,
Tot 's levens onderhoudt, daerze in den arrem lagh
Des ouden kouden helts: maer is zy niet manachtigh,
En schuw van huwelijck; hoe valtge dan dus klaghtigh?
Een jongelingk, als gy, in 't blaeckenst van zijn jeught,
Hoeft wedermin, een bruit, die leven schept en vreught
Den bruidegom en helt in 't velt van min t'ontmoeten,
Den kus met wederkus, een echte schult, te boeten.
Ontstaet u dit; wat baet u 't liefdeloze schoon?
Eene ongevoelijckheit? de roozen op de koon
Te kreucken, en van haer geen' wedergroet, te voelen?
En veinstze min, dat kan oprechte min niet koelen.
Een zoon van David blijf voor geene Abizag staen.
Gy mooght door al het rijck ten kusse en keure gaen.
Of lust het uwe jeught de rijxgrens t'oversteigeren;

210 *Schepte: schiep,* om het rijm; ofschoon het gebruik van 't eene imperf. voor het andere bij vele schrijvers, zelfs waar rijm of maat niet in aanmerking komen, en ook bij onzen dichter, lang niet ongewoon is.

213, 214 *Is zy niet manachtigh, en schuw:* en *is zij* schuw.

219 *Ontstaet u:* ontbreekt u, ontgaat u. Zie ook vs. 389.

224 *Ten kusse en keure:* misschien uit aardigheid en om de woordspeling is hier *ten kusse* voor *te kust* geschreven. De spreekwijze toch luidt *te kust en te keur,* gelijk wij het bij HOOFT lezen in zijn bekend gedichtje aan „Klaere":

Krielt het van vryers niet om uwe deur?
Kunje niet gaen te kust en te keur?

en TEN KATE het ook opneemt, Deel II, bl. 232, waar hij die met „keur en verkiezing," en in 't Lat. met *quantum et quomodo velis* verklaart. *Kust* is 't zelfde als „keuze, keur", en synoniem met *kost,* in *kostbaar.* 't Woord is voor 't overige om de aanvangletter bij *keur* geplaatst, evenals *muis* in *man* en *muis, schots* in *schots* en *scheef, rep* in *rep* en *roer,* enz.

Geen omgelegen vorst zal u zijn dochter weigeren,
En broeder uw verzoeck inwilligen, indien
Dit, zonder Moses wet t'ontwijden, kan geschiên.
Bedenck u liever. Laet uw liefde wat bedaeren.
Hy struickelt menighmael, die haestigh voort wil vaeren.

Adonias.

Doorluchtste koningin, naest Godt, mijn toeverlaet,
Al wie een minnend hart in 't blaecken wederstaet,
Die noopt rechtschape min met sporen, helptze aen 't hollen.
Men schut geen' donderkloot: hy moet ten ende rollen.
Zoo berst een zwangre-wolck met vier en blixem uit.
Mijn leven loopt gevaer, wort deze drift gestuit.
Gy kent te wel den aert van koning Davids zoonen.
Zy volgen vader na, die leven, staet en kroonen
Min schatte dan een schoone en aengenaeme ziel,
En, toen de maght bezweeck, noch treck tot vrouwen hiel,
Ja 't leven onderhiel door levende artsenyen.
Zijn hooghste vreught bestont in wapenen en vryen.
Als hy de harpsnaer op de hooghste toonen treckt,
Dan hoort men 't bruiloftsliet, Godts wijsheit, zoo bedeckt
Met loof en bloemwerck, dat men billijck hem ten prijs zeit:
Het harpgezangk begrijpt een overbloemde wijsheit,
Wat anders in den klanck, wat anders in den zin.
Zoo hing hy gansch aen een van vrouwenliefde en min:
En schoon Abizag my bezweeck in minneplichten;
Zy kanme uit vaders mont met raet en wijsheit stichten:
Want onse bruske jeught behoeft een spoore en toom,
Om in godtvruchtigheit, recht tusschen hoop en schroom,
Voor Godt te wandelen, en, schuw van 't spoor der boozen,
Te letten hoe de quaên zich zelfs verreuckeloozen.
Had blaeckende Ammon, en staetzuchtige Absolon,
Eer elck van beide blint zijn lasterstuck begon,
Met zulck een raetsvrou raet geleeft; zy blonckenheden
Noch in hunn' vollen glans, gedient, en aengebeden:

234 *Men schut geen' donderkloot:* wat of Adonias wel met dien *donderkloot* bedoelt? — „een kanonskogel", zou men denken, indien maar Adonias het geschut gekend had.

240 David was, volgens 't geen deze regel behelst, van meening, dat
Ut desint vires, tamen est laudanda voluptas.

En noit had ick voorheen 's rijx erfgenaem, uw' zoon,
Den recht gewettighden, zoo reuckloos naer de kroon
Gesteecken, dat hy ons genadigh heeft vergeven;
Dies houde ick nu, naest Godt, van hem alleen mijn leven
Te leene, en wensch dien dagh te leven, dat ick dit
Noch eens verdienen magh. Ick toone u 't zuiver wit,
Waerop mijn minne mickt. Och of men 't moght beschieten:
Dat waer noch eens van hem het levens licht genieten.

Bersaba.

Wat eischtge Abizag van uw moeder tot een bruit?
Dit hangt aen mijnen zoon, en 't koninglijck besluit.
Ga spreeck den koning zelf, uw noothulp, en uw' broeder.

Adonias.

Helaes, mijn aert is bloo. De voorspraeck van de moeder
Vermagh dit op den zoon, die zijne moeder eert.
De hemel heeft het rijck van my op hem gekeert;
Schoon my de rijxkroon van den hemel scheen beschoren:
Want ick, na Absolon, was d'outste en eerstgeboren;
Waerom al 't stamhuis op het wettigh kroonrecht zagh,
Toen elck my toeviel. Nu by onderling verdragh,
En 't hemelsche beleit, en vaderlijck begeeren,
Bezworen met een' eedt, de jongste moet regeeren,
Zoo buigen wy ons hooft gewilligh onder hem,
En smeecken u, verwerf dat broeder toch zijn stem
Verleene op uwe bede, en my Abizag schencke,
Gelijck een pant, waer by ick zijn gena gedencke.
Wat is ter weerelt dat een zoon in dit geval
De moeder, hem zoo hoogh bevolen, weigren zal?
Stemt uw en mijn verzoeck in billijckheit te zamen,
Gy zult mijn bê, noch hy uw voorbê, niet beschaemen.

Bersaba.

Abizag minne ick met een moederlijck gemoedt.
Z' is waerdigh uitbesteet aen 't koningklijcke bloet.
Een die den vader minde, en onderhiel in 't leven,
Zal Davids trouwen zoone in trouwe niet begeven.

269 *Uw noothulp:* hij, die u uit den nood kan helpen.
284 *Hem zoo hoogh bevolen:* die hij zoo hoog in waarde houden moet.

'K verwachte uit haeren schoot een' zoon ten steun van 't rijck,
Die zijn' grootvader in geen dapperheit bezwijck'.
Adonias, 'k belove uw woort ten hoof te houden.
Mijn zoon heeft uw vergrijp van harte quijtgeschouden.
Volhardt stantvastigh en getrou tot 's levens endt.
Gy weet hoe hy zich quetst, die majesteiten schent.
Abizag zal u niet dan loutre deught inscherpen,
En leeren hoe men zich de kroon moet onderwerpen.
Wy gaen ten bergh op Godt aenbidden veur het koor.
Belieft het u, beklee mijn zijde op 't heiligh spoor.

REY VAN HOFJOFFEREN.

Zangk.

Hoewel wy 't roukleet nederleiden,
En maenden lang, op Davids lijck,
't Verlies des grooten helts beschreiden,
Met al de vromen van het rijck;
Noch draegen wy den rou in 't harte.
De rou hangt allerminst in 't kleet.
Den nadruck voelen wy met smerte,
En al te bitter harteleet.
De weezen missen hunnen vader,
De weeuwen haeren man en vooght.
De traenen vloeien uit eene ader
En bron van droefheit, noit verdrooght,
By zonneschijn en by het maenlicht.
De helt is meer dan traenen waert.
De druck zet kreucken in ons aenzicht.
De jongkvrou schijnt te vroegh bejaert.
Al leert de reden rou ontwennen;
Het geeft ons danckbaer hart te kennen.

Tegenzangk.

Met reden eeren wy hem danckbaer,
Die zoo veel strijts heeft doorgestreên,
En steilten, woest en onbegangkbaer,
Met zuure trappen opgetreên.

299 *Veur:* waarschijnlijk heeft Vondel hier dezen dialectvorm gekozen om de herhaling van den *oor*klank te vermijden.

Zoo wy van Goliath beginnen,
Tot dat hy out met lijfsgevaer
Reus Isbibenob holp verwinnen,
Al viel het harrenas te zwaer
Den bevenden en afgeleefden;
Wie kon hem volgen, toght op toght,
Daer zoo veel brave mannen sneefden?
Wat rampen liet hy onbezocht?
Uit vrees van al zijne eer te doven
Most zelf de krijghsraet hem gebiên,
Die lang alle afgunst was te boven,
Te rusten, om gevaer te vliên:
Een minder zou het rijck beschermen.
Toen viel hy in Abizags armen.

Toezangk.

Abizag heeft al 't rijck verplicht,
Toen d'alleropperste gehengde
Dat zy den helt met haer gezicht
Bestraelde, en 't leven noch verlengde,
Uit loutre liefde, niet uit lust
Tot wellust. Zoo de nazaet weder
Die schoonheit, waert van hem gekust,
Vergolt, en uit den rijxtroon neder
Quaem daelen, om haer aen zijn zy
Te zetten; zeker z'is het waerdigh,
Maer 't huwlijck hachelijck: en wy,
Tot 's jongen konings dienst wilvaerdigh,
Begroeten hem, op 's vaders graf.
De hemel hanthaef Jesses staf.

325 *Isbibenob:* zie 2 *Samuël* XXI: 16, 17. Zeer nauwkeurig is Vondel hier weder, dat hij de uitdrukking *holp verwinnen* bezigt; immers David zelf was te zwak en moest, om den reus te verslaan, den bijstand van Abizaï inroepen.

331—334 Zie 2 *Samuël* XXI: 17.

341, 342 *Uit lust tot wellust:* vreemde en waarschijnlijk gedachteloos aan de pen ontsnapte tautologie. Doch Vondel heeft hier met 't woord *wellust* niet den „trek," maar de „voldoening van den trek" verstaan.

HET TWEEDE BEDRYF.

ABJATHAR. JOAB. ADONIAS.

Abjathar.

Zaeght gy Adonias met Berseba den drempel
Opklimmen, en hoe hy opwachte in Arons tempel
Met alle eerbiedigheit.

Joab.

Eerwaerdighste Abjathar,
Ick zagh d'opgaende zon de heldre morgenstar
Abizag volgen, en de koningin geleiden?

Abjathar.

Wat docht heer Joab?

Joab.

Zy betoonde hem in 't scheiden
Een openhartigh hart. Hy danckte haer, gelijck
Een' zoon van David voeght, die, d'opperste van 't rijck,
Des konings moeder eert, en troost wacht op zijn bede.
Daer komt de prins nu zelf.

Abjathar.

Wat tijding brengtge mede?

Adonias.

De kans is eens gewaeght met een' benaeuden geest.
Het hart klopte in mijn lijf. Zy zagh ick was bedeest,
En hoe het aengezicht van angst zijn dootverf zette.
Dat gaf wat achterdochts. Zy vraeghde wat my lette:
Maer ick bewimpelde mijn bleeckheit met de min,
En kreegh gehoor. Zy nam het aenzoeck gunstigh in.
De koningin beloofde in 't endt mijn woort te houden.

Abjathar.

Dat 's d'eerste grontsteen, daer wy 't werck op bouwen zouden.
Houdt zy u woort ten hove, ick zie u bruidegom,
En alle ons vyanden voor zulck een huwlijck stom.

369 *Houdt zy uw woort ten hove:* is zij uw voorspraak ten hove. Vergelijk het aangeteekende op *Lucifer*, vs. 1398.

Adonias.

De koning zal het eerst met hofraên overleggen.
Hier hebben Banajas en Sadock in te zeggen,
En Nathan boven al, dies wenschtme geen geluck.
Zy zullen niet zoo licht tot dit gewightigh stuck
Hun stem verleenen, maer den vollen raet eerst hooren.
Zoo dat gebeurt is eerst de zwaericheit geboren:
Want dit besluit zal dan aen alle stammen staen.

Abjathar.

Die zijn Adonias in 't kroonrecht toegedaen.
Dat bleek, toen, in den drang en 't juichen van de troepen,
Gy met bazuingeschal zoo trots wiert uitgeroepen
Voor erfgenaem des rijx, en zelf by vaders tijt,
Die 't kommerlijck belette: en nu hy doot is slijt
De gunst tot Salomon, te wulpsch en jongk van jaeren.

Adonias.

De wapens kunnen hem hanthaven, en bewaeren.

Joab.

Wat baeten wapens, zoo al 't volck hier tegens kraeit?
Urias moort roept wraeck: dat bloet is niet gepaeit.
Al stutte vaders hals dien ingedrongen bastert,
Een' overspeelsters zoon: hy wort van elck gelastert.
Het eerstgeboorterecht ontstaet u nimmermeer,
En wettight u vooruit tot koning en lantsheer.
Toen vader zijdeloos den toom der staeten mende,
De deught ten hove onthaelde, en haer verdiensten kende,
Stont Abjathar en ick in eere aen zijne zy:
Maer toen hy Amaza met 's rijx veltheerschappy,
Zoo trou van my bekleet, beloofde in top te zetten,
En Abjathar van 't boeck, dat Arons dienst en wetten
Bewaert, versteecken woude, om Sadock in zijn plaets
Te wijden, konden wy, gequetst door zoo veel smaets,

386 Men vergete niet, dat het Joab, was die, op 's Konings last, Uria aan het gevaar had blootgesteld, waar hij in omkwam.
391 *Zijdeloos:* onzijdig, zonder eene zijde te kiezen.

Niet laeten 't recht aen u, den outsten zoon, te geven:
Doch niet als Absolon, die by zijn vaders leven
Ten troon dorst klimmen, en hem stout naer 't leven stont.

Abjathar.

Dat 's recht, en hier op rust ons onderling verbont,
Zoo gy stantvastigh tijt en luimen kunt verbeiden.
Geluckt dit huwelijck, het kan den wegh bereiden
Ter kroone: want zoo ras Abizag uwe hant
Zal trouwen, wint uw recht meer velts door 't gansche lant,
Naerdien geen ander dan de koning 's konings vrouwen
En weeuwen, naer den stijl van Asie, magh trouwen.

Adonias.

En zouden Salomon, de moeder, en de staet
Niet riecken dat hier broet een heimelijck verraet?

Abjathar.

Verraet is glimpelijck te wercke gaen door laegen:
Nu schuwt men achterdocht met oorelof te vraegen.

Adonias.

Het vraegen staet ons vry, maer 't weigeren hier by.

Joab.

Gy wont alree de gunst van moeder op uw zy.
Dat 's meer dan 't halve rijck, en zonder last gewonnen.

413 Of Vondel hier met opzet het rijmpje:

Het vraegen staet ons *vry,*
Maer 't weigeren hier by,

zou geschreven hebben? — wel waarschijnlijk; want de spreekwijze is oud en bekend. Alleen klinkt zij hier wel wat triviaal en niet zeer in harmonie met den ernstigen toon, dien 't onderhoud vorderde: en had Vondel beter gedaan, ter voltooiing van den eersten halfregel een ander woord te kiezen dan *ons:* of wel den tweeden aldus aan te vullen:

Maer 't weigren, hun *daerby.*

414 *Moeder:* hier voor „de koningin-moeder."

415 *Rijck:* wellicht moet hier *werck* gelezen worden: 't woord lag althans Vondel, bij 't schrijven van den volgenden regel, in 't hoofd.

Adonias.

Het is gerockent, maer helaes niet afgesponnen.

Abjathar.

Hoe nu bezwijckt een zoon van David in 't begin?

Adonias.

'K bezwijck noch niet, maer zie 't gevaer wat dieper in.

Joab.

Indien 't geweigert wort, men laet het tijdigh steecken.

Adonias.

En berst het uit?

Joab.

Dit lijdt geen' last van uit te breecken.

Adonias.

Zoo 't huwelijck geluckt, hoe lange dan getoeft?

Abjathar.

De tijt zal leeren. Eerst uwe eer in top geschroeft.

Adonias.

Waer me?

Joab.

Men hoeft geweer, noch volck, noch harrenassen.
Uw aenzien zal allengs opsteigeren, en wassen
Den koning over 't hooft, eer 't iemant droome of waen'.
Dan zal het zeil des rijx van zelf voort overslaen.

Adonias.

Ick durfme, tusschen vrees en hoop, dit niet beloven.

Joab.

Men zeilt eerst scherp, daer na heel ruim den hoeck te boven.
Zoo krijght men, recht voor wint, de loef van zijn party.
Aldus leght Salomon, eer hy ontwaecke, in ly.

428—430 Fraai uitgedrukt, mits Joab maar, in stede van veldheer, vlootvoogd geweest ware.

Adonias.

Ick noodighde op dees hoop mijn broêrs ter offerstaci,
Als vaders erfgenaem: maer d'aenslagh bleef, eilaci,
Zoo plotsling steecken, als men moedigh 't werck begon.
Dit gaf een' opgang aen den kleenen Salomon,
Gezalft door vaders last: en ick, die 't hof dorst tergen,
Kon aen den vryburgh van 't altaer mijn lijf nau bergen.

Abjathar.

Die misslagh leert ons dat men nu wat verder ziet.

Joab.

Wie niet durf waegen, als het tijt is, wint oock niet.
Uw vader dorst den hals om 's konings dochter waegen.
Wie niet durf waegen, is niet waert een kroon te draegen.
Zy wort u nu met kans en voordeel aengeboôn.

Adonias.

Hier dreightme 't zwaert, en daer bekoortme vaders kroon,
Gewogen in een schael: aen 't overslaen zal 't hangen.

Abjathar.

Men kan een' prins hierom betighten, nochte vangen,
Die naer een huwelijck met 's konings kennis staet.

Adonias.

Naer 's konings bedgenoot?

Abjathar.

Hy sla het af, is 't quaet.

Adonias.

Ick schroom hem achterdocht door dit verzoeck te geven.

434 *Den kleenen Salomon:* Adonias spreekt hier verachtend; doch ook onze Bijbelvertalers gebruiken telkens *kleinen,* de *kleinste* in den zin van „jong," „de jongste"; zie ook vs. 548 *grootste* voor „oudste."

439 *'s Konings dochter:* Michol. Zie 1 *Samuël* XVIII: 25—27.

Joab.

Zoo 't by de moeder slechts eenvouwigh wort gedreven,
Hoe kan de zoon dees bê haer weigeren met glimp?
Een koning stelt niet licht zijn moeders woort ten schimp.
Men zal haest mercken hoe dit kluwen af wil loopen.
My dunckt van ver daer gaet de gulde hofpoort open.
Laet ons vertrecken in de hutte, eer 't iemant zie.
Het kan slechts hindren, zoo men ons gespreck bespie.
De koning gaet ten troon, bestuwt van alle grooten.
De stammevaders en doorluchtste raetgenooten
Verschijnen voor het hof, en vallen hem te voet,
Uit ootmoedt en ontzagh. Zy wenschen heil en spoet
Aen Davids nazaet met den intrede in Godts rijcken.
Het is geraên dat wy verschovelingen wijcken.
De moeder zal terstont ter hofzaele innetreên,
Om, u ten dienst, den zoon te winnen met gebeên.

SALOMON. BERSABA.

Salomon.

Gy stammevaders, en rijxamptenaers, en heeren,
Die Davids nazaet elck uw gaven komt vereeren,
K' zal uw miltdaedigheit erkennen, vroom en trou,
In 't rijck, dat ick van Gode alleen te leene hou,
Die vader met een' eedt verzekerde te vooren
Dat my de heerschappy van boven was beschoren,
En ick, zijn' naem ten prijs, inwijden zoude een kerck,
Een goddelijck gebou, en weereltswonderwerck,
Om Arons heilighdom, dus lange met tapijten
Beschaduwt, diep in gout te zetten, daer Levijten
En priesters wieroocken en offren dagh en nacht,
Een ieder op zijn beurt, en toebetroude wacht.
De Godtheit is by nacht ons in den droom verscheenen
En hemelsch licht, waer voor de schaduwen verdweenen.
Zy boodt ons rijckdom eer en eene lange ry
Van blijde jaeren en veel zegens aen: maer wy
Verkozen wijsheit, om dit rijck, en zulck een' zegen,

448 *Slechts eenvouwigh:* dit luidt een weinig pleonastisch.
467 Zie 1 *Koningen* I:47 en II:4.

Door vaders wapens en grootdaedigheit verkregen,
In staet te houden, en door kloeck en wijs beleit
Het volck, Godts eigendom, naer recht en billijckheit
Te stieren. Hanthaeft dan mijn wettigheit, als braven.
Gy schatbewaerders, komt ontfanght dees rijcke gaven,
En berghtze in 't schatkoor, tot eene erfgedachtenis
Hoe Davids erfgenaem in hen gehouden is.
Daer komt vrou moeder, om de majesteit te groeten.
Vertreckt, belieft het u: het voeghtme haer t'ontmoeten.
Hofdienaers, brengt een' stoel: zy komt ons nader by.
Geluck, vrou moeder. Koom, zit hier aen onze zy.
Den staf van Juda, uit den hemel ons gegeven,
Aenvaerde ick liever, nu, noch by vrou moeders leven,
Dit lot ons toeviel. 'K wensch u eeuwigh onderdaen
Naest Godt, den oppersten, getrou ten dienst te staen.
Wat eischtge van den zoon, alree zoo hoogh aen 't steigeren?
Wat zoude een zoon, als ick, zijn moeder kunnen weigeren,
Die my ter weerelt brogt, en opvoede, om gewijt
Te triomfeeren, als geen voor noch na mijn tijt?

Bersaba.

O zoon, wat is 't me een troost, datge, op den troon gezeten,
Uw moeder, Davids weêu, den lijckrou helpt vergeeten,
En haer godtvruchtigh eert! ô eerst opgaende zon,
Wat heeftme David niet belooft van Salomon!
Zoo Godt in u voltreckt de schets der profecyen,
Gy zult de paelen van uw rijck en heerschappyen
Uitbreiden van den Nijl noch hooger dan d'Eufraet.
Wat sluierkroonen voert begint naer uwen staet
En opgangk om te zien, en worpt zich voor u neder.
De Godt te Sion, op de cherubijneveder
Der bontkist zwevende, verhoore altijt uw bê.

485 *Schatkoor:* in de Katholieke kerken worden de gewijde kostbaarheden in een *schatkoor* bewaard, en zoodanige plaats schijnt Vondel zich hier ook te hebben gedacht.

489 *Hofdienaers, brengt een' stoel:* de uitdrukking moge een weinig beneden de deftigheid van het treurspel schijnen, zij is getrouw aan den tekst: *en deed eenen stoel voor de moeder des konings zetten.* Zie 1 *Koningen* II: 19.

498 *Als geen:* als niet een, als niemand.

506 *Wat sluierkroon voert* voor „alle vorsten."

Een rijcke goutvloot vloeie u toe van overzee.
De hemel bouwe uw hof, verheffe uw steên, en muuren,
Verbinde u door een gade aen maghtige gebuuren,
Den vroomen tot een stut, den boozen tot ontzagh,
En schencke u vrede, en meer dan moeders wensch vermagh.

Salomon.

Getrouwe moeder, is uw zoon dien zegen waerdigh,
Gebieme wat de kroon vermagh: ick sta wilvaerdigh,
En zweere heiligh by den Godt, die eeuwigh leeft,
En Abrahams geslacht in ons verheerlijckt heeft,
Naer zijn belofte en eedt, te stemmen uw begeeren.
De hooghste sta getuige, en hoore wat wy zweeren.
Genaeckme, en raeck hierop den koningklijcken staf.

Bersaba.

Zoo sla dan mijn verzoeck, een kleene bê, niet af.

Salomon.

Hoe luidt het? 'k zal mijn woort voltrecken naer 't betaemen,
En wil het aenschijn van vrou moeder niet beschaemen.

Bersaba.

'K verzoecke Abizag voor Adonias, naerdien
Dit, zonder uwe kroon t'ontluistren, kan geschiên.
Gedenck hy is uw vleesch, en bloet, uw eigen broeder.
Hy nadert u van ver door voorbê van uw moeder.
Hoe nu, mijn zoon? hoe dus? ontstelt u mijn verzoeck?
'K genaeck den troon geensins op dat men u verkloeck'.
Vergun hem dezen troost, in 't blaeckenst van zijn minne.
De schoone straelen van uw vaders bedtvriendinne
Doorprickelen het hart, bykans ter doot gewont.
Hy zoeckt gehoorzaemheit uit haeren wijzen mont
Te leeren, en te staen in 't broederlijck behaegen.
Dit blijckt: de broeder wou niet zonder raet te vraegen
Aen zijn' heer broeder, vast gestelt in 't hoogh bezit,
Dit stuck beginnen, om zoo loffelijck een wit
Te treffen. Ay verleen hem uw genadige ooren.
Hoe laegh vernedert zich uw vaders outstgeboren!

Salomon.

Vrou moeder, hoe bedroeftge uw' zoon met dezen eisch!

Bersaba.

De hemel strafme, zoecke ick anders iet dan pais.

Salomon.

Onnoosle tortelduif, helaes, gy spreeckt eenvuldigh.

Bersaba.

De koning houme vry onnozel en onschuldigh.

Salomon.

Maer 't voeght den koning eerst te waecken op den troon.
Wat eischtge Abizag? eisch ten bruitschat deze kroon
Met vaders schoone bruit al teffens. Blinde moeder,
Is niet Adonias mijn outste en grootste broeder,
Gewettight tot het rijck; indien natuur de wet
Der erfgenaemschap stelt, de vrucht van 't eerste bedt
Den rijxstaf opdraeght, en den jongsten zoon vernedert?
Al 't stamhuis weet dit, dat hem onlangs aenhing. Sedert
Heeft d'uitkomste u mijn recht en wettigheit getoont,
Daer Nathan, door Godts last en vaders last my kroont,
En zalft en innewijdt, en noch by vaders leven,
Om dien weêrspanneling geen' voet in 't rijck te geven.

Bersaba.

Wat kan Adonias, nu hem de maght ontbreeckt?

Salomon.

Och moeder, riecktge noch de laegen niet? hy queeckt
Eene adder, die verwarmt hem 't hart haest af zal steecken.
Abizag zoeckt hy minst, maer al zijn leedt te wreecken,
En, onder huwlijx schijn, my listigh onder 't zwaert

543 *Eenvuldigh:* eenvoudig; in sommige woorden, als *drievuldigheid, veelvuldig, menigvuldig*, is deze dialectvorm blijven bestaan; in andere: als *enkelvoudig, meervoudig, duizendvoudig*, verdwenen.

561, 562 *My listigh onder 't zwaert te kruipen:* een bekende kunstgreep in de schermkunst, waardoor men, met een gemaakte feinte, zijn weerpartij van beneden naar boven met het zwaard treft. Wellicht is de gewone spreekwijze: „iemand onderkruipen" hier haar oorsprong aan verschuldigd.

Te kruipen: maer hy wet met dien geveinsden aert
Het slaghzwaert, dat hem dreight den wissen slagh te geven.
Hy brengt zich heden los om goet en bloet en leven.
Aertspriester Abjathar met veltheer Joab kant
Zich weder tegen ons. Zy vliegen van zijn hant,
En vlammen op den roof, als afgerechte valcken.
Zy willen door de schoone Abizag my verschalcken.
Deze is de brantpop, om in eenen oogenblick
Dien brant te stichten door al 't koningkrijck: maer ick
Zweer tijdigh 't smeulend vier met luttel bloets te blussen.
Abizag magh voor 't jongst het gapend hooft dan kussen
Van haeren bruidegom Adonias.

Bersaba.

Verschoon
Dien schoonen jongelingk.

Salomon.

'K vermagh 't niet, by mijn kroon,
Doch zal het halsrecht niet uitwercken door den Satan,
Maer vraegen eerst Godts mont om raet. Men roepe Natan,
Den heiligen profeet, en 't hooft van Arons hut,
Aertspriester Sadock, die de heilighdommen stut.
Behaeght het moeder, laet dit oordeel ons bevolen.
Wie Godt om raet vraeght, kan in 't halsgerecht niet doolen.

SADOCK. NATAN. SALOMON.

Sadock.

De Godt van Abraham behoede Davids zoon.

Natan.

De zelve hanthaef d'eer van Jesse by de kroon.

569 *De brantpop:* Abizag wordt hier vergeleken niet alleen bij een „opgeschikte pop", die door hare schoonheid bewondering en begeerte verwekt, maar ook bij een „stroopop", die bestemd is om verbrand te worden, en daardoor den brand in de nabuurschap te ontsteken.

573, 574 *Verschoon dien schoonen:* indien deze woordspeling opzettelijk is, is zij niet gelukkig te noemen.

575 *Satan:* deze staat hier waarschijnlijk om 't rijm. De zin van dezen regel is: ik zal mij niet door drift of eigenbelang laten vervoeren.

582 *De zelve:* staat hier natuurlijk voor *dezelfde*.

Sadock.

Hy legere eene wacht van englen om zijn staeten.

Natan.

Hy dempe erfvyanden, die Sions opgangk haeten.

Salomon.

Aertspriester Sadock, en gy heilige profeet,
Geheimraên van het rijck, die beide uw wacht bekleet,
Ten dienst des konings, en tot heil der onderzaeten,
Wy mogen ons, naest Godt, op uwe wacht verlaeten,
Als andren weifelen en wancklen in hun trou.
Pylaeren van dit hof, en heerlijck hooftgebou
Der koningkrijcken, ons door Godts gena beschoren,
Wy vonden raetzaem en hooghnoodigh u te hooren.
Adonias verzoeckt Abizag tot een bruit
Door moeders voorbê. Laet ons hooren uw besluit.

Sadock.

Verzoeckt Adonias Abizag door uw moeder?

Salomon.

Gy hoort wat hy verzoeckt.

Natan.

D' alziende zy de hoeder
Van uwe majesteit, uit 's hemels hoogen trans.

Sadock.

Dat is een werck van een gevaerelijcke kans.

Natan.

Hoe, durf Adonias den leeu van Juda wecken?

Sadock.

Hy treet op kool en asch, die smeulend vier bedecken.

Natan.

Laet hem uw tanden zien. Waeck op, ô Salomon.

Sadock.

Hier smeult een oproer van den tweeden Absolon.

Natan.

Een tweede Seba treckt het stamhuis op zijn zijde.

Sadock.

Men dempe 't oproer, eer het uitberst'.

Natan.

Recht, men snijde
Die slang van Bichri weêr het hooft af tot ontzagh.

Salomon.

Men onderzoecke eerst wat de kroon verdraegen magh:
Zoo wort het halsrecht best ontschuldight en verdaedight.

Natan.

Gy en uw vader hebt hem onlangs begenadight,
En uw genade wort dus lasterlijck gehoont.

Sadock.

Het oproer wort gesterckt, zoo 't halsrecht dit verschoont.

Salomon.

Wy overweegen 't vast, en luistren met gedachten,
Oock naer den naklanck, op dit halsgerecht te wachten.

Sadock.

De wijze koningk, die rechvaerdigh loont en straft,
Bekreunt zich luttel, zoo een hont hier tegens blaft.

Natan.

Wie billijck loont en straft, zal 't nimmer zich ontdancken.

Salomon.

Een billijck koning schuwt oock lasterlijcke klancken.
De broeder moet hier voor zijn' broeder staen te recht.

603 *Een tweede Seba:* Seba was de zoon van Bichri (zie vs. 605) en verwekte een oproer tegen David, in het laatste tijdperk van diens regeering. Zie 2 *Samuel* XX: 1—22.

615 *Zich ontdancken:* ergens berouw over hebben. Zoo elders: „zich *misdanken*."

S a d o c k.

Het kroonrecht kent geen bloet, neen zeker. Het beslecht
Dit ongelijck door 't zwaert. Wat valt hier lang te pleiten?
Adonias quetst Godts en 's konings majesteiten.

S a l o m o n.

Hoe blijckt dit? hy verzoeckt, indien het ons behaeght,
Zijn vaders weeu ten echte, eene ongerepte maeght.

N a t a n.

En trout hy 's konings weeu, dan is hy daedtlijck koning.
Aertspriester Abjathar zal 't zalven, en de krooning
Met olihoorne en kroon voltrecken naer den eisch.
Als Joabs degen hem dan voert in uw palais,
Zoo staet Adonias geen' Salomon te duchten,
Die berght zijn leven, kan hy noch ten rijcke uitvlughten.

S a d o c k.

Al 't priesterdom, rondom en in Jerusalem,
Hangt noch aen Abjathars, gelijck aen Arons, stem.
Al d'oude krijghsliên, die veel jaeren met genoegen,
Ten dienst van vader, 't zwaert in Joabs krijghseedt droegen,
Zien naer den veltheer om. Zy beide, aen dit verraet
Verknocht, getuigen hoe twee pylers van den staet,
De godtsdienst en het zwaert uw broeders aenslagh stutten.
Men moet den springvloet, eer die inbreeck, tijdigh schutten,
Of anders is 't te spa.

N a t a n.

Gy weet hoe Isbozeth,
De zoon van Saul, snel door Abners velttrompet
In 't leger wert gevoert, en koning uitgeroepen,
Schoon Juda vader zalfde en aenbadt met zijn troepen.

624 *Zal 't zalven:* zal, door hem te zalven, het koningschap bij hem bevestigen.

627, 628 Versta: zoo behoeft Adonias niet te duchten voor Salomon, en deze mag zien, hoe hij er levend afkome.

640 *Vader:* lees: *uw vader.* 't Woord is voor 't minst onduidelijk in den mond van Nathan, en zoo men niet uit 2 *Samuel* II: 8 en 9 wist, dat hier David wordt bedoeld, zou men 't hieruit niet leeren. Men vergete echter niet dat beiden, Sadock en Natan, het woord richten tot Salomon.

Zijn rijck hielt jaeren stant, zoo pal gelijck een post,
Eer al het stamhuis wiert van dat gewelt verlost,
Niet zonder stroomen bloets godtsjammerlijck te storten:
Dies waeck by tijts, wilt gy u zelven niet verkorten.

Salomon.

Heer vader dempte lest zijn schoonvaêrs overschot,
De zeven broeders, en niet zonder raet van Godt,
Ten zoen van Gabaon, om hongersnoot te keeren,
Een scherp tweesnedigh zwaert. Hy kon het recht verweeren
Met Godts orakel: noch ontging men d'opspraeck niet,
Zoo lasterlijck gestroit door al het rijxgebiet,
Als of de wraecklust zocht dat gruwelijck verdoemen
Met Godts orakelen te decken, en verbloemen,
Geensins genoeght dat hy al Sauls erf bezat,
Ten waer men 't overschot noch voort de borst intradt.

Sadock.

Uw vader vont zich zelf gerust in 't vroom geweten.

Salomon.

Een koning is ten toon op zijnen troon gezeten,
Als op een hoogh tooneel, daer elck hem ziet en hoort.
Rechtvaerdigh halsgerecht wort met een vlack van moort
Geschantvlackt, zoo daer iet met glimp valle op te spreecken.
Hier worstelt bloet met bloet. Men magh op schijnbaer teken
Geen vonnis vellen, daer de reden tegens pleit.

Natan.

Waer 't minste blijck is van gequetste majesteit
Verschoont men niemants schult. Wort hier te kort geschoten,
Zoo wort door slapheit haest een zee vol bloets vergoten,
Dat door gestrengheit met een' druppel blijft geboet.
De kroonzucht schimpt niet, ziet noch Godt aen, noch [haer bloet.

659 *Zoo daer iet*, enz.: versta: zoo er maar een voorwendsel gevonden kan worden om er iets op te zeggen.

666 *Schimpt niet:* in de middelbare beteekenis van: „schertst niet," *ne badine pas* als men in 't Fr. zou zeggen. Vergel. ook vs. 835.

Salomon.

Wat wort dit hart beklemt, genepen als met schroeven!
Godt weet hoe noode ick mijn' heer broeder zou bedroeven,
Zoo noode als vader dien verstockten Absolon.

Sadock.

Uw vader stopte met dat heiloos lijck een bron
Van jammeren en bloet, voor hem en 't rijck te vreezen.
Die geest is weder in Adonias verrezen.
Dees gaet zijn broeders gangk in schoonheit hem gelijck,
Wint gunst, en spant de kroon in 't harte van uw rijck.
Om tegens vaders kroon zich met gewelt te kanten,
Bestuwde hem een wacht van vijftigh lijftrouwanten.
Hy stelde een ridderschap, en veel strijtwagens toe,
Terwijl heer vader sliep, te luttel op zijn hoe'.
Aertspriester Abjathar, en veltheer Joab streckten
Slaghpennen aen zijn wieck. Zy mompelden, en deckten
Hun godtloos opzet, dat quam op een onweêr uit,
Toen elck ten offer liep, op schel bazuingeluit.
Nu popt men listigh met Abizags feestbanketten,
Om onder bruiloftsschijn met klinckende trompetten
Dien bruidegom uw kroon te spannen om het hooft.

Salomon.

Hy treurt, van inkomste en staetmiddelen berooft.
Zijn armen vallen kort, om zulck een' last t'omvatten.

Natan.

De milde Abizag, rijck van koningklijcke schatten,
Indienze hem ontfange in haeren gloênden schoot,
Sluit geen trezooren voor haer' liefste in hoogen noot.

Salomon.

Die zuivre maeght wert noit van hoveling besproken.
Zy heeft heer vaders mont en oogen zelf geloken.
Hoe zouze trouweloos zijn afkomst nu verraên?

Sadock.

Men magh op liefde van een wanckle vrou niet staen,
Daer 't koningkrijcken scheelt te winnen, of ontbeeren,

683 *Nu popt men:* nu maakt men vertooning.

En d'outste billijcker den jongsten zou regeeren,
Naer eisch en reden van natuure en haere wet.
De koning hoort wel wat men mompelt van dit bedt,
Waeruit hy voortquam, en hoe vader by zijn leven,
Niet zonder opspraeck, u ten troon heeft opgeheven.
De grontslagh van uw' staet, noch onbestorven, lijdt
Den minsten aenstoot niet, en eischt gewis meer tijt
Om zich te zetten, en begroeien tegens 't razen
Der dwerrelwinden, die uit twalef hoecken blazen,
En torens scheuren van hunn' taeien wortel af.

Salomon.

Och, moght heer vader zelf eens opzien uit zijn graf,
En ick, in dezen schijn, noch raet by hem gaen zoecken!

Natan.

Hou u gewaerschuwt: laet uw wijsheit niet verkloecken.

Salomon.

Ick wil godtvruchtigh my hierop met Godt beraen,
En uitzien hoe men best alle opspraeck magh ontgaen.

REY VAN HOFJOFFEREN.

Zangk.

Wat is 'er nu op handen?
  Wat mompelt het palais?
Adonias, aen 't branden,
  Verzoeckt met 's konings pais
Abizags hant te trouwen.
  Hoe wil dees bê beslaen?
Die bloem van alle vrouwen
  Veel waerdiger te staen
In Salomons genade,
  Is eenen prins te rijck,
En schoon. Hy biet haer schade:
  Zy zal dat huwelijck

714 *Met 's konings pais:* Latijnsche uitdrukking voor „indien de koning er vrede mee heeft, er in berust."

Ontzeggen, zoo verschooning
Ten hove gelden magh.
Z'is tegens eenen koning
En koningklijck gezagh
Van Godt zoo schoon geschapen,
En waert in 't vlacke velt
Gehaelt door zwaert en wapen:
Als Jesses zoon, Godts helt,
Om Sauls dochter slaghte
Den grooten Filistijn,
Die Jakobs heir verachte.
Wie zal haer bruigom zijn?

Tegenzangk.

Gevaltze 's konings oogen,
Zoo schiet de prins te kort.
De kroon kan niet gedoogen
Dat hy verheven wort.
De jongste lijdt geen' ouder,
Die zulck een' aenhang hadt,
En onlangs met de schouder
Der koningklijcke stadt
Ten toon wert omgedraegen,
Op d'algemeene stem,
En Abjathars behaegen.
Indien Jerusalem
Deze eere moght gebeuren,
Dat zy te prijck gezet,
Getoont met ope deuren,
Als bruit, de minnewet
Aen Salomon moght geven;
Wat zouden wy aen haer
Al vreught en troost beleven!
Zy zoude jaer op jaer
Het hof met zoonen zegenen,
Daer 's grootvaêrs kroost in blonck!
Wat zou 't een gouteeu regenen!
Jerusalem wert jongk.

723, 724 *Zoo verschooning ten hove gelden magh:* zoo 't voegzaam is dat men iets weigere dat van een vorst wordt aangeboden.

Toezangk.

Keer, ô zorgh des albehoeders,
Dat de schoone Abizag niet
Door nayver van gebroeders
Stof bestelle, tot verdriet
Van getrouwe burgeryen,
Heel genoeght aen 't scepterlot,
Dat, voor Davids overlyen,
Salomon is toegevallen,
Uit den rijcken schoot van Godt,
Die geen oude schat noch kent.
d'Opperwijsheit trof haer endt.

HET DERDE BEDRYF.

ABIZAG. BERSABA.

Abizag.

'K heb 's konings oogen, tot mijn droefheit, eerst geloken,
En wort ten hove alree gelastert en besproken,
Als of ick weifelde, en, lichtvaerdigh in mijn trou,
Den prins Adonias ten troone opvoeren wou,
Waeruit hy onlangs van de trappen neêr quam storten.
Zoo durf men reuckeloos mijn' naem en faem verkorten,
En stooren 't nieuwe rijck des zoons op 's vaders graf:
Maer al deze opspraeck zal verdwijnen, als het kaf
Voor 't stuiven van den wint, koom ick gehoor te krijgen.
Men kan met glimpen eene onnoosle maeght betijgen,
Niet overtuigen: doch eer 't lasteren geloof
Ten hove wint, en groeit, wort my geraên ten hoof

766 Het rijm in dezen regel blijft onbeantwoord; waarom die dan, tenzij er een regel zij uitgevallen (wat ik niet geloof), vs. 766 en 767 aaneen moet lezen. 't Is in deze versmaat niet ongewoon (ofschoon de voorbeelden bij Vondel *schaarscher* zijn), dat de slepende regels nu eens rijmen, dan weder met de staande samenloopen.

768 *Die geene oude schat:* die zich niet stoort aan het eerstgeboorte-recht.

770 *Eerst:* nauwelijks, pas.

Te klaegen, en in 't licht dit ongelijck te toonen.
Ten minste magh mijn klaghte Adonias verschoonen,
En vryen voor gevaer, uit zulck een lasterstuck
Te schroomen: want hy, droef van 't koningklijck geluck
Misdeelt, en niet gekent voor 's vaders eerstgeboren,
Behoorde, zonder schult, in zijn heer broeders toren,
Hem al te maghtigh, niet te sneuvelen, gelijck
Een die zich met verraet indringen wil in 't rijck.
Daer komt de koningin. Het voeghtme haer t'ontmoeten,
En drywerf uit ontzagh eerbiedighlijck te groeten.
De hemel zegene de groote koningin.
De godtheit zegene van 's hemels hooge tin
Des konings moeder. Dat zy lang geluckigh leve,
En niemant ongestraft haer' opgangk tegenstreve.

Bersaba.

Abizag, spruit uw wensch uit een oprecht gemoedt,
En stemt die met uw hart, verwacht van ons al 't goet,
Dat 's konings kroon vermagh: maer spruitze uit een geweten,
Van wederspannigheit en schalck bedrogh bezeten,
Zoo treffe een vloeck uw hooft, en drijve u uit het hof.

Abizag.

Genade, ô koningin, wanneer gaf ick u stof
Tot onbenoegen? wat verleider zaeit mistrouwen
En onmin tusschen ons? kon oit de zon aenschouwen
Twee eveneensgezinde als wy, die in den arm
Van eenen koning korts noch lagen zacht en warm,
Hem hielden lijf en ziel aen een door minzaem paeren,
En schutten wat zijn hart kon quetsen en bezwaeren,
En onderdrucken in dien zwacken ouderdom.
Wy stutten elck hem, als een vierige kolom,
En vingen, toen hy storf, den adem met de tippen
Van onzen rooden mont en liefelijcke lippen.
'K heb hem ten uitersten onscheibaer bygestaen:
En komt dus plotsling uw betrouwen om te slaen?

782 *En in 't licht dit ongelijck te toonen* voor „en in 't licht, aan den dag te brengen, duidelijk aan te toonen, hoe men mij ongelijk aandoet."

802 *Onbenoegen:* 't zelfde als *ongenoegen.* Zie KILIAEN *in v.* Vergel. de noot op vs. 905.

Gy moght uw hart alleen Abizag toebetrouwen.
Geen koninginnen, geen van al des konings vrouwen
Verdienden dees gena ten hove: en zoudtge nu
Haer aenzien met den neck, afkeerigh, stuur en schuw?
Dat hoede Godt. Dat durf, dat wil ick nimmer hoopen.
Mijn hart, dit zuiver hart (Godt weet het) staet noch open
Alleen voor Bersaba: gunt gy een' ander 't oor,
Zoo gun genadigh uwe Abizag, oock gehoor,
Eer gy haer ongehoort, en tegens recht en reden
Betight. Dat voeght het hof, en hoffelijcke zeden.

Bersaba.

Geveinsde, waentge dus uw schande t'overkleên?
Hoe schoon gy 't quaet vermomt, men ziet door 't mommen
[heen.
Woudt gy met 's konings zoon op dit beding verzaemen?
En most men heden my voor mijnen zoon beschaemen
Door d'eerste voorbede, en dit huwelijxverzoeck?
Gy waert my, simple duif, in 't veinzen veel te kloeck:
Maer veins uit al uw maght, en vlam op dertigh rijcken;
Gy zult, als koningsbruit, met geene rijxkroon prijcken.
Den prins Adonias zal 't eeuwigh rouwen, om
Dat hy ter sluick dien wegh naer Davids troon opklom.
De boosheit wort een poos bedeckt met schoone glimpen,
Maer melt den meester haest. Men magh geen tweewerf
[schimpen
Met majesteiten. Neen, hy worstelt tegens Godt,
Wie tegens 's hemels wil en uitgedruckt verbodt
't Gezalfde en wettigh hooft naer zijne kroon durf steecken.

Abizag.

Genadighste, gedoogh dat wy een luttel spreecken
Voor onze onnozelheit, en neem zoo lang gedult.

Bersaba.

Onnozel zijtge niet.

Abizag.

Gy zult de minste schult
By ons niet vinden, schoon hier schult in wort gevonden.

Bersaba.

Ick weet Adonias heeft zich niet onderwonden
U aen te zoecken, of gy droeght 'er kennis af.

Abizag.

Dat 's waer, hy melde 't my in 't heenegaen. Ick gaf
Mijn oordeel op dien eisch, en riedt den helt getrouwelijck,
Zoo kort na vaders doot, ontijdigh van geen houwelijck
Te reppen; een verzoeck, dat langsaem zou beslaen.
Maer lichter kan men minne een' jongelingk ontraên,
Dan minnaers, heet van gloet, intoomen en regeeren,
De liefde wil te noo 't geliefde pant ontbeeren.

Bersaba.

Dat gy met schijn van ernst hem 't huwelijck ontriet,
Stack 't vier in 's minnaers hart. 'k Geloof u verder niet,
Zagh door de trali, toen gy gingt naer Arons kooren,
Wat hy u heimelijck toeluisterde in uwe ooren.

Abizag.

Mevrou, verschoonme toch, met een den jongelingk.
Hy luisterde ons in 't oor hoe hy te raede gingk
In dit gewightigh stuck met geene onwijze heeren.

Bersaba.

Dat zijn de valcken die dus schalck te zamen zweeren,
Om prins Adonias te helpen aen het rijck.

Abizag.

Aen rijck noch kroon: maer aen een eerlijck huwelijck,
Gelijck een' prins betaemt, door voorbê van de moeder,
En loutre gena des konings, zijn' heer broeder.

Bersaba.

Tot noch toe worden my de raetsliên niet gemelt.

861 *Huwelijck:* reeds meermalen is gezegd, dat een woord als dit inderdaad maar twee lettergrepen heeft en beter aan 't slot van een slependen dan van een staanden regel voegt.

Abizag.

Aertspriester Abjathar, en Joab, Davids helt,
En outste veltheer, bey beproefden, en getrouwen.

Bersaba.

Twee vogels, afgerecht om dit verraet te brouwen,
Naerdienze met den neck beide aengezien ten hoof,
De klaeuwen willen slaen in zulck een' scepterroof.

Abizag.

De hemel strafme, viel dit oit in mijn gedachten.

Bersaba.

De straf is voor de hant.

Abizag.

Mevrou kan dit verzachten,
Ten beste schicken by den koning, haeren zoon.

Bersaba.

Zoo holp ick hem en my om leven, staet en kroon.
'K verzocht het huwelijck uit alle mijn vermogen,
En vindme in dit verzoeck te schandelijck bedrogen.
Een prins, wien 't huwen luste, ontbrack noit rijcke stof.
Men vintze in 't gansche rijck. Hy hoeft geen schoone [in 't hof
Te zoecken, om verraet te stichten, koninginnen
Te trouwen, en door haer het hart des volx te winnen
De hartquetzuur des staets, noch nauwelijx geheelt,
Wort weder opgekrabt. Hy rekent zich misdeelt
In 't erfrecht van de kroon. Dit kan hy niet verduwen.
De koning vont den draet: nu zal het gansche kluwen
Haest volgen. Dit verraet, in 't heimelijck gesticht,
Wort nagespoort. Het wil, zoo helder als het licht,
Opdaegen. Salomon, in zijn beleit zoo prijsbaer,
Kon zijn gequetste kroon genezen heel bewijsbaer,

886 *Prijsbaer:* ongewone vorm voor „prijslijk" en hier om 't rijm gekozen.
886—888 *Salomon .... en heelen:* lees: „'t zou den wijzen Salomon geen moeite kosten, te bewijzen, dat hij de beleediging, zijner kroon aangedaan, wreken kon, zonder" enz.

En heelen, zonder 't recht te schorten: maer hy gaet
Omzichtigh, en gebruickt gewight, en toets, en maet.
Zoo vint geen lastervlack op zijne kroon te vatten.

Abizag.

Ick wenschte Adonias met al mijn bloet en schatten
Te redden uit dien noot. Mevrou, verschoon den helt,
Den zoon van David toch.

Bersaba.

Indien verschoonen gelt,
Betrou, de broeder zal den broeder eerst verschoonen:
Maer Godt die Salomon verhief op Davids troonen,
Eischt dat hy 't kroonrecht streng hanthave in zijne kracht.
Dit voeght den koningen van Abrahams geslacht,
Die, als het Godt behaeght, hunne eige vrucht niet spaeren.

Abizag.

Hou aen om uitstel, of de koning moght bedaeren
In zijn verbolgenheit.

Bersaba.

Wanneer een koning 't recht
En ongelijck in zijn verbolgenheit beslecht,
Dan gaet de gramschap blint ter vierschaer voor de reden.
De koning Salomon stapt met gewisse schreden
Zachtzinnigh naer den troon, voor 't storten van dit bloet.

Abizag.

Helaes, mijn bloet wort koudt van angst en schrick, mijn moedt
Loopt over. Kan men nu geen hoop noch troost verwerven,
En moet Adonias den doot zoo bitter sterven,
In 't bloeienst van zijn jeught? hoe boet men deze scha?

Bersaba.

Zoo 't u geraden dunckt, beproef of gy gena
Ten hove voor den troon van Salomon kunt winnen.

905, 906 *Mijn moedt loopt over:* zoo ook bij HOOFT, *Henricus de Groote:* „*de* moedt *der gemeente begon nu* oover *te* loopen *van onbenoeghen.*"

Daer komt de koning uit zijn kabinet van binnen,
Zwaermoedigh, hangends hoofts, en met dit recht belast.
Vermurwtge 's konings hart: ick stel my zelve vast,
En wil beloven 't zal aen Bersaba niet hangen
Hem weder in gena, gelijck voorheen, t'ontfangen.
Mijn zoon heeft reede uw komst vernomen. Hy ziet uit.
Verbidtge Adonias, en wort het recht gestuit
Door uw bemiddeling: de prins, noch onverwezen,
Verrijzende, achte zich dan anderwerf verrezen.

SALOMON. ABIZAG.

Salomon.

Hoe krachtigh is de liefde in 't nijpen van den noodt.
Een weerelooze maeght ziet leven aen noch doot.
Abizag komt bedruckt ten hove om troost, en midden
Door al de lijfwacht heene Adonias verbidden.
Zy knielt. Gy komt te spa, hier gelt geen nabeklagh.
Indien voorbidden den betighten helpen magh,
Bidt voor u zelve, die den prins holpt harrenassen,
En onder bruiloftsschijn den koning woudt verrassen.
Hadt mijn heer vader u dees schalckheit toebetrout?
Gy blonckt aen zijne kroon, gelijck gesteente in gout,
En diende hem getrou voor andre bedtverwanten.
Maer hy beschonck u milt met perlen en karkanten,
En goot in uwen schoot een zee van schatten uit.
Uw gunst en schoonheit streeck dien koninglijcken buit.
Doch geen miltdadigheên een wufte vrou verbinden,
Die wispeltuurigh zich van allerhande winden
Beweegen laet, en, van staetzuchtigheit vervoert,

911 *Kabinet:* men ziet, dat dit woord toen reeds, in denzelfden zin als heden, voor „geheim vertrek" werd gebezigd.

919 *Anderwerf verrezen:* dit slaat op I *Koningen* I:50—52, toen Adonias na zijn eersten aanslag door Salomon begenadigd was geworden.

923 *Adonias verbidden:* d. i.: „bidden (genade vragen) voor Adonias." 't Heeft den klemtoon op de tweede sylbe, terwijl *voorbidden,* dat hetzelfde beteekent, doch scheidbaar is, het op de eerste heeft: zie vs. 925. Tegenwoordig wordt *verbidden* niet meer gebezigd bij den persoon voor, maar bij dien tot welken men bidt, of bij de zaak, die weggebeden moet worden, als „toorn, ongenade," enz. en beteekent *deprecari.*

Jerusalem en 't hof in brant zet, en beroert.
Uw schoonheit en gezagh en rijckdom, zoo veel gaven
Den jongling prickelden om hooger aen te draven,
En zorgelijck en steil te grijpen naer den staf,
Dien vader my door Godts gena rechtvaerdigh gaf.
Indien u 't huwen luste, en liepen uwe zinnen
Op eene wederga: wy, die uw heil beminnen,
Niet min dan vader in zijn leven, hadden u
De keur uit al het hof van zelf geschoncken: nu
Misbruicktge uw' zegen, en, dat nimmer wort geleden,
Wilt op ons staetgevaer u listigh uitbesteden
Aen broeder, dien gy jaeght in een gewisse doot.
Hoe onlangs is 't geleên dat hy ten outer vloot,
Verbaest een' vryburgh zocht om 't lijf in noot te bergen?
En durf men mijn genade en goetheit weder tergen?
Een die gewijt wert om Godts stammen te gebiên,
Kan dees goeds moedts en koel dien lozen handel zien?
Abizag, kon men u dees boosheit toebetrouwen?
Hoe wort die schoone prins misleit door list van vrouwen!

Abizag.

Genade, ô Salomon. Geloof geen los gerucht.

Salomon.

Geen los noch loos gerucht. Wat durf de scepterzucht
Niet aengaen! meentge uw schult te decken met ontveinzen?

Abizag.

De hartekenner kent de harten en gepeinzen,
En weet dat geen verraet my in de zinnen schoot.
Hoe zoude ick eerloos, korts uw vaders bedtgenoot,
En trouwe nootvriendin, my laeten blint bekooren,
Om, tegens zijnen zin en wet, Godts uitverkoren
Te stooten uit dien troon, van Gode u toegeleght,
By Davids jongsten wil? dat waer het heiligh recht
Ontheiligen. Ick heb my voor mevrou, uw moeder,
Ontschuldight. Wort'er schult gevonden by uw' broeder,

941 *Rechtvaerdigh:* ongelukkig gekozen woord. Het vermaken van de kroon aan Salomon stond David vrij, maar was en bleef een daad van *willekeur*.

En is de prins misleit, en jammerlijck verkloeckt;
Ick kenme vry van schult. Indien men 't onderzoeckt
En naerspoort, geene smet zal in Abizag blijcken.
Het stont met uw verlof hem vrij op huwelijcken
Te dencken: 't afslaen stont aen uwe majesteit.

Salomon.

Sta op, kent gy u vry. 'T is dan het loos beleit
Van trouweloozen, die ter offermaeltijt liepen,
En, op bazuingeschal, geluck heer koning riepen,
Van alle stammen met triomfe toegestaen.
Nu durf men weder stout dien onwegh inneslaen.

Abizag.

Die misdaet wert gezoent, by uw heer vaders leven.

Salomon.

Het bleef gezoent, waer hy niet wederom gesteven.

Abizag.

Hy ziet niet verder dan door d'oude koningin
Abizag t'eischen tot een bruit- en gemaelin.
Dit huwlijck stelde hy aen zijn heer broeders zeggen:
En toen hy heden my het huwen voor quam leggen,
Ontriet ick hem met ernst ten hoof naer my te staen,
Doch stelde my den wil des konings onderdaen.
Hoe geeft mijn simpel hart dan stof tot achterdencken?

Salomon.

Men zocht door deze trou de majesteit te krencken,
En op uw bruiloft my te dingen naer den hals,
Met eenen naer dees kroon.

Abizag.

Abizag was noit valsch:
Hoe zouze op koningsmoort toeleggen ongenadigh?

974 *Van trouweloozen:* beter ware hier geweest „der *trouweloozen.*” Zie 1 *Koningen* I:7 volgg.
977 *Onwegh:* verkeerde weg, evenals *ondienst, ondank,* enz. gevormd.

Salomon.

Neef Joab in den aert is bitter en moordaedigh.
Dat bleeck aen Abner en aen Amaza weleer,
Twee helden in het spits van zijn vermomt geweer
Gesneuvelt, daer hem 't recht noch reên van staet te geven.
Hy wert met Abjathar van eenen geest gedreven,
Adonias, van zelf kroonzuchtigh, eenen smaeck
Te geven van verraet, en broederlijcke wraeck,
En u van 't huwen met dien stouten prins. Hier draeien
Dees voorbeên op. Men zoeckt Abizag eerst te paeien
Met zulck een' bruidegom, de gading van haer jeught,
En dan, in 't midden van de feest en bruiloftsvreught,
Den jongsten broeder met zijn vaders zerck te decken.

Abizag.

Zou zich een broeders hant door broedermoort bevlecken?

Salomon.

Dat is gebleken aen den schalcken Absolon,
Die speelde 't Ammon by den wijn. Staet Salomon
Nu van Adonias een beter lot te hoopen?

Abizag.

Om Thamars schennis heeft zich Absolon verloopen,
Uit een geterghde wraeck: dat schelmstuck gaf hem stof.

Salomon.

En prins Adonias, onterft van vaders hof
En kroone, kan dien smaet verkroppen noch verduwen;
Dies ziet de wraecklust uit, om, onder schijn van huwen
Aen schoone Abizag stil door Joab, schelmsch van aert,
Zijn' broeder by den wijn te komen onder 't zwaert.

Abizag.

De koning wort bewaeckt met zijne leeusbanieren.
De koning zit bestuwt van hofwacht en staffieren.

994 *Daer hem 't recht noch reên van staet te geven:* daar hij nog aan dat recht (aan den rechter) reden (verantwoording) van geven moet.

997 *Broederlijcke wraeck:* wraak tegen een broeder. Zie bl. 100, noot 5 en vs. 1139.

1013 *Te komen onder 't zwaert:* zie het aangeteekende op vs. 561.

Salomon.

Zoo dicht niet, of het gaept by wijlen voor of na.
Men slaet gelegenheit, en plaets en tijden ga.
De zee, by 't schoonste weêr, leght stil en op haer luimen.
Een storm steeckt schichtigh op: dan ziet men 't water [schuimen,
En zich verheffen, dat het aen de starren plast.
Zoo vindt de zeeman, die niet opwaeckt, zich verrast,
En strijckt het zeil te spade, en kan het roer niet dringen.
Een koning wapene zich veiligh voor bespringen.
Wy willen schrap staen, eer al 't stamhuis, bly van geest,
En vrolijck by den wijn, op dat geveinsde feest,
Eenstemmigh uitroepe, op geklanck van moortbazuinen:
Lang leef de koning, en de koningin van Suinen.
Wy willen tijdigh eerst de hant slaen aen dien rey.

Abizag.

Natuur, die my beschonckt met schoonheit, hoe beschrey
Ick uw miltdaedigheit en schadelijcke gaven,
Die prins Adonias, den koninckljjcken braven,
Ten val gedijen! och, had koning David my
Gelaeten buiten 't hof, zoo moght Abizag, vry
Van achterdencken, in het bloeienst van heur jaeren,
En buiten opspraeck met een wedergade paeren.
Nu is Abizag, flus noch 's konings bedtgenoot,
Eene oirzaeck van des zoons al t'onverdiende doot.

Salomon.

Abizag niet, maer door haer trou ten troon te stijgen
Dat 's oirzaeck van zijn doot.

Abizag.

'k Zal dan van d'oirzaeck zwijgen.
De stam van Jesse ontzey noit vyant zijn gena,
En minst den eigen zoon, die, zonder wederga
In wederspannigheit, den vader dong naer 't leven.

1027 *Suinen:* Sunen, Abizags woonplaats. Op gelijke wijze zou, in vroeger tijd, geen Hollander anders dan *Uitert* en *de Uitertsche schuit* gezegd hebben voor *Utrecht,* de *Utrechtsche schuit.* Maar toen leefde bovendien 't gevoel voor de etymologie nog meer algemeen in de ziel des volks.

Salomon.

Door vaders goetheit wert de boosheit meer gesteven
Toen Absolon, gesterckt van aller stammen stem,
Hem sedert met gewelt dreef uit Jerusalem,
En in zijn ballingschap gewapent naer quam zetten.

Abizag.

Zoudt gy uw eerste recht met broederbloet besmetten?

Salomon.

Met geen onschuldigh, maer strafschuldigh broedersbloet:

Abizag.

Het maeghschap grenst te na.

Salomon.

Wie naer de kroon steeckt, moet
Het boeten met den hals. De kroon lijdt geen verschooning.
Dees misdaet quetst het hart des rijx, dat is de koning,
Het eigen beelt van Godt, op 't rijxaltaer gewijt.

Abizag.

En Godt schelt daeghlijx zelf der boozen misdaet quijt.
Zoo beelt de koning best de Godtheit uit naer 't leven.
De Godtheit treckt min lof uit straf dan uit vergeven.

Salomon.

De Godtheit in het recht ziet geen persoonen aen.

Abizag.

Gena kan eeuwigh, geen gestrengheit lang bestaen.
Men geeft den koningen den titel van genadigh.
De faem van goetheit, licht verzoenbaer, en weldaedigh,
Verleent meer luisters aen den opgangk van uw rijck.

Salomon.

Noit droegh een rijck gerust twee koningen gelijck,
Gelijck de weerelt geen twee zonnen kan gedoogen.

Abizag.

Een rijxzon Salomon verheught der stammen oogen:
Hoe zouze Abizag dan bedroeven in den zoon
Van David, die u zette in 't gout van dezen troon?
Geen vleier van het hof misleide u met zijn treken.

Salomon.

Abizag rust. Het recht wort met dit tegenspreecken
Eer aengeterght, en min geleenight, en verzacht.
Gy wort ten hove met dees voorspraeck meer verdacht.

Abizag.

Genadighste, gedoogh dat wy ons zelven quijten.

Salomon.

Zoo quijt u dan heel kort. Dit jammeren, dit krijten,
Dit kermen vordert niet. Nu klaegh uw hart voort uit.
Het recht gaet zijnen gangk. Kort af uw klaghte, en sluit.

Abizag.

Genadighste, eene maeght is teder,
En allerteêrst in dit geval,
Daer 't 's konings broeder gelden zal.
Ick worpme aen uwe voeten neder,
Als voor een' vryburgh in den noot.
Gekerm noch traenen kunnen baeten.
Vergeefme, ick moet mijn traenen laeten.
Verdiende Adonias de doot,
Zoo wijt het my. Is dit te stuiten;
Gy kunt Abizag, waert veracht,
By vaders vrouwen, dol verkracht
Van Absolon, met muuren sluiten.
Zoo kanze door dit huwelijck
Den jonglingk niet ten troone opvoeren,

1067 *Abizag rust:* hou uw gemak, Abizag! maal niet langer.

1068 *Geleenight: lenigen* is geen woord van Duitschen oorsprong. 't Is van 't Lat. *lenire* en noch bij PLANTIJN, noch bij KILIAEN te vinden. 't Heeft echter sedert lang het burgerrecht bij ons verkregen. Zie HUYDECOPER, *Proeve* III, 190.

Noch door haer staetzucht 't rijck beroeren.
O Salomon, ô licht van 't rijck,
Verdoof den glans der majesteiten
Niet in uw' broeder met de kling:
Zoo moetge by nakomeling
En nazaet voor uwe eer niet pleiten.
Gena, geen recht zy uw besluit.
Kies van dees beide 't veilighste uit.

Salomon.

Rijs op, Abizag. Wy, gedient by 't meeste voordeel,
Beloven u voor Godt door geen ontijdigh oordeel
Noch hem, noch 't heil des volx, noch onzen naem en eer
Te quetsen. Neen gewis: betrou dat nimmermeer.
Wy willen 't heiligh recht om gunst noch afgunst buigen,
Noch op een donckre blijck, maer wettige getuigen
Het vonnis vellen; 't zy men 't recht uitvoere, of zwicht'.
Zoo schroomen wy geensins 's volx opspraeck, noch het licht.
Dees zwaerigheit treft my, zijn' broeder, eerst in 't harte.
Rijs op, Abizag. Godt verlichte u in dees smerte.

BANAJAS. SALOMON.

Banajas.

Genadighste, ick verwacht, tot 's konings dienst bereit,
In dezen stant den last van uwe majesteit.

Salomon.

Hoe gaet het, Banajas? Wat mompelen de lieden?
Zal prins Adonias, of Salomon gebieden?

Banajas.

Elck heeft de bruiloft van Abizag in den mont.

Salomon.

Wat dunckt u van dees bruit, en zulck een trouverbont?

Banajas.

Z'is teffens rijck, en schoon, en, boven haere dagen
En kunne, alreede wijs. Zou zy den zoon mishaegen,
Een maeght, die vader, zwack van ouderdom, beviel?

Salomon.

Zy kent geen wederga. De glanssen van haer ziel
En geest, die door de wolck van 't schoone lichaem straelen,
Verbeelden 't ooge, dat een engel neêr quam daelen
In menschelijcken schijn, met sterflijckheit bekleet.
Natuur heeft teffens al het eêlste aen haer besteet.
Zoo 't eerstgeboorterecht niet street met vaders orden,
En Godt, die my verhief, wat konze minder worden
Als koningin van 't rijck? want schoon het hof haar riep,
En zy, gelijck een roos, in vaders armen sliep,
Z' is noit van hem gerept, maer zuiver maeght gebleven:
En storf ick kinderloos, 'k wou haer aen broeder geven:
Nu staet Adonias te vroegh op voor den tijt,
En terght de wettigheit, ter heerschappy gewijt.
Zoo vader David my dit voorrecht had geweigert;
Ick waer te vrede, en hy ten rijxtrappe opgesteigert
Met 's volx toejuichen: nu verbintme staet en plicht
Te hindren dat my geen onterfde sta in 't licht.
Heer vader spelde lang mijn' opgang door de galmen
Van hemelsch harpgezangk, en stroide olijf en palmen
Den vredevorst ter eere, en zette in 't lang en breê
Mijn grenzepaelen uit, van d'eene aen d'andre zee,
Van Faroos Nijl tot aen d'Eufraet, en Nimrots stroomen:
En durf Adonias vermeten my 's rijxtoomen
Ontrucken tegens Godts en vaders jongsten wil?

Banajas.

Indien men spreecken magh in broederlijck geschil,
Het voeght onwettigen voor wettigen te wijcken,
En Godts orakelen. Men magh dertigh rijcken
In een gesmolten niet verdeelen: dat staet vast.
Het is geen suffens tijt. 't Gemor der burgren wast
Alle oogenblicken aen. Zoo veele aenhangelingen,
Die onlangs met gejuich ter offermaeltijt gingen,
Om prins Adonias te helpen op den stoel,
Verwachten 't woort van hem: en wiltge stil en koel
Van ver dit aenzien: hy zal d'eerste rol herspelen.
Het oproer kanckert in. Men moet staetkanker heelen
Met vier en yzer, eer die inkruip' naer het hart.

1139 *Broederlijck geschil:* geschil tusschen broeders.

Salomon.

Ick vindme van weêrzy benepen en benart.
Hier staet mijn wettigh recht, daer d'opspraeck en de laster;
Hier 's huwlijx aenzoeck, daer 't gevolgh. Wy dienden vaster
In 't vonnissen te gaen, om door geen los besluit
Te slibbren. Bloetrecht eischt een klaer bewijs vooruit,
Dat op getuigen rust van onbesproke koppen.
Men hoeft veel stofs, om al wat gaept den mont te stoppen;
Dies liet ick door de stadt naerspooren wat'er broeit,
En wacht getuigen, hoe hier Joab onder roeit,
Met Abjathar. Bezet terstont de poort en vesten
Van Davids stadt met wacht van alle vier gewesten.
Gy hebt de Kreten en de Plethen in uw' eedt.
Ga daetlijck heene, en hou u op mijn leus gereet.

REY VAN HOFJOFFEREN.

Zangk.

Had Jesses jongste zoon niet verder
Dan 's vaders stal gezien,
Genoeght te leven, als een herder,
En kudden te gebiên;
Hoe vrolijck zouden zijne zoonen
Den haet en nijt ontgaen,
En onbekoort naer koningskroonen
Noch heerschappyen staen!
De kroonzucht, nu hun aengeboren.
In 't vaderlijcke hof,
Komt reis op reis het hart bekooren,
En geeft krackeelen stof.
Hoewel de princen snel, als schimmen,
Verdwijnen uur op uur,
Noch zoeckenze al in top te klimmen,
Op 't wanckele avontuur.
Men vint geen rust in koningshoven.
Het hooge daelt: het laegh stijght boven.

Tegenzangk.

De zoons belaegen eige vaders,
De broeder 's broeders staet.

Het hof krioelt van aertsverraders.
Elck vlamt op eige baet.
Men leght op rooven toe, en moorden.
Geveinstheit, vol bedrogh,
Verlockt een duif met schoone woorden.
De koning staet, och och,
Gereet alle oogenblick te glijden.
Biet Godt hem niet de hant,
Hy stort, ten schimp van die 't benijden.
De rijcke tullebant
Geneest geen hooftpijn, purpre broozen
Voetevel nochte smart.
In doornen pluckt men geur van roozen.
De mont is niet als 't hart.
De goude kelck schenckt moortvenijnen.
De dingen zijn niet als zy schijnen.

Toezangk.

Godt zelf had Jesses zoon
Ter heerschappy gekoren,
En met den olihoren
Door Samuël uit 's hemels troon
Gezalft by koning Sauls leven.
Hy kreegh dan 't rijck, niet aengedreven
Van kroonzucht, maer door 't hoogh bevel
Geopenbaert aen Samuël.
Zoo volghde Salomon die gangen;
Dies zal hy 't rijck, van Gode ontfangen,
Bezitten, rijck van majesteit,
In vrede en volle heerlijckheit.
Laet ons ter hutte Godt gaen smeecken.
Godt kan der boozen aenslagh breecken.

1195 *Voetevel:* voeteuvel, podagra.

HET VIERDE BEDRYF.

ADONIAS. ABIZAG.

Adonias.

Wat raet, Abizag? ô getrouwe halsvriendin,
Hoe jammerlijck bekomt my mijne oprechte min
En liefde t'uwaert, als een schelmstuck, waert te vloecken!
Bespieders brullen om Adonias te zoecken.
Ick bidde u, bergh mijn lijf, Godt geve oock hoe het zy.

Abizag.

Rampzalige, gy schuilt by niemant minder vry.
Ick zitte om u verdacht, en uw verraeders streecken.
Abizag draeght de schult: zy heeft dit stuck besteecken,
Den prins door haere min misleit, en aengevoert:
Abizag is de pest, die 't gansche rijck beroert.
Wou 't gy den koning om zijn kroon en leven brengen,
Wat hoeftge Abizag in dat lasterstuck te mengen?
Nu wascht haer zee noch stroom van zulck een lastersmet.
De roep is onder 't volck. Dit heeft zijn ploy gezet:
En vlughtge herwaert aen, om noch de wraeck te tergen?
Ick zie my zelve noch mijn leven nau te bergen.
Verzie u: pack u voort: vertreck uit mijn gezicht.

Adonias.

O schoone, my terstont noch liever dan het licht,
Ontzeghtge my uw cel?

1227 *Dit heeft zijn ploy gezet:* versta: dit (dat Abizag de schuld is aan alles) is nu eenmaal (bij het volk) een gevestigde meening, een uitgemaakte zaak. Hooft bezigt insgelijks *ploy zetten* voor „zich vestigen." Bekend zijn in de geschiedenis van Gelderland de twisten, die er ruim anderhalve eeuw geleden heerschten tusschen de aanhangers van den Ouden en die van den Nieuwen Plooi.

1230 *Verzie u:* zorg voor uwe veiligheid. Zoo zegt Gozewijn in den *Gysbreght*, vs. 953:

't En zy, dat elck van ons zich daetelijck verzie.

1231 *Terstont:* nog straks.

Abizag.

Leef raet met uwe raeden.

Adonias.

Ontzeghtge my uw huis? waerheene? langs wat paden
Ontvlughte ick doots gevaer, in 't nijpen van den noot?
De poorten staen bezet. Wat raet? geef ickme bloot,
Men vangt en spantme, en fel beschuldight van een'
[stercker,
Moet een gevangen zich verweeren uit den kercker.
De rechter is party, en gruwelijck verwoet.

Abizag.

Zoo barnt gemeenlijck felst een bloetpleit tegens bloet.

Adonias.

Och vader David, oudt te vroegh voor my gestorven,
Wat raet voor uwen zoone?

Abizag.

En my, door hem bedorven?

Adonias.

Men zalme slaghten tot een zoen voor al het rijck.
Abizag, stort ten minste uw traenen op mijn lijck.

Abizag.

Vertreck uit mijn gezicht: hier baet geen ydel klaegen.

Adonias.

De princejaeger blaest den horen onder 't jaegen.
Hy snuffelt om en om, en nadert. Och wat raet?
Bezwijckt Abizag my, in dien benauden staet?
Aertspriester Abjathar, och Joab, berght mijn leven.

Abizag.

Al hadge vleugels om door d'ope lucht te streven,
Hofvalcken zouden u beknellen in de vlught.

Adonias.

Nu valt een' konings zoon zee, hemel, aerde, en lucht
Te nau. Het zweet breeckt uit, en alle haeren rijzen.

Abizag.

'k Weet u geen' schuilhoeck als een' hollen boom te wijzen,
In 't out cypressebosch. Onthou u daer. Men zal
U 's nachts bezorgen door een' dienaer langs de wal.
Elendige, nu spoe. Godt helpe u uit den hoogen.

Adonias.

Leef lang, Abizag, och.

Abizag.

Nu zal ick met mijne oogen
Den helt niet weder zien, ten zy hem Godt bewaert.
Hoe wort dat hooft gedreight van 't broederlijcke zwaert,
Dat princelijcke hooft, te schoon om af te houwen!
Ick hef mijne oogen en mijn handen, dus gevouwen,
Naer Godt alleen om troost. Zie neêr uit 's hemels troon.
Beschut dat konings bloet, ter eere van de kroon.

CHUSAÏ. ACHIMAÄS. SALOMON.

Chusaï.

Gestrengheit kan men hier met geen genade mengen.

Salomon.

Wat komt Achimaäs, wat Chusaï ons brengen?

Achimaäs.

Godt vry den koning voor den tweeden Absolon.

Chusaï.

Godt hanthaef Davids kroon in koning Salomon.

Salomon.

Wat broeit'er in de stadt? is 't beter, ofte slimmer?

Achimaäs.

Genadighste, waeck op. Betrou wy hadden nimmer
Gelooft dat deze pest zoo snel zich spreiden zou
Door 't lichaem van de stadt. Wat vint men luttel trou
Ten hove, en onder 't volck, aen eer noch eedt gebonden!

Salomon.

Gy spreeckt uit gissing?

Achimaäs.

Neen, het is te klaer bevonden.

Chusaï.

Hier baet geen veinzen meer. Het gelt uw majesteit.

Salomon.

Verhael den oirsprong, en den voortgang met bescheit:
Zoo kunnen wy gerust hierop ons oordeel vellen.
Wie zijn de hoofden? wie de rot en rotgezellen?

Chusaï.

Aertspriester Abjathar, met zijn gezagh in ly,
En Joab, niet gekent in 's rijx veltheerschappy,
Betoverden den prins de kroonzucht te bewimpelen
Met minnezucht: en, om al stil geloof by simpelen
Te winnen, polsten 't hart des volx, al stil vergaêrt
By avontschemering door Bela, boos van aert,
Die op drysprongen zich alom ter sluick liet vinden,
En roock bedeckt de lucht van alle prinsgezinden.
Hy luisterde wie koel van Davids nazaet sprack,
Den prins Adonias beklaeghde, en zulck een' krack
In zijn gezagh geleên; doch strafteze, die rieden
Te sluiten dat de jongste in d'eere van 't gebieden
Den outsten wijcken most. Dan wert'er aengehecht
De wettigheit en glans van 't eerstgeboorterecht.
By wijlen street men om den zin van Moses blaêren;
Of Abjathar niet meer het wetboeck zou bewaeren

1278 *Met zijn gezagh in ly:* toen hij zijn gezag ingekort zag.
1279 *Niet gekent:* voorbijgegaan.

In d'oude zuiverheit dan Sadock, die ten hoof
Meer gunst won. Zomwijl hiel hy zich als stom en doof.
De veltheer Joab wert gelooft, die, out van dagen,
Voor 't wetboeck en het rijck de wapens had gedraegen,
En avrechts zat beloont, daer Banajas het woort
Moght voeren, en de wacht van Davids stadt en poort
Alleen wert toebetrout. Dit liep allengs wat verder.
Men gaf'er raetsels uit. Wat een' getrouwen herder,
Wat schaepen paste: en of een wacker wachthont niet
Moet bassen om de koy, als haer de wolf bespiet.
De weiflaers dongen vast naer 't reetste in zulck een [dwarling.
Men deelde d'ampten uit, op 't rollen van den terling.
Men leght zich zelven toe, wil hier geluck toe slaen,
Naer eene lantvooghdy, of rechters ampt te staen,
Of rekenmeesterschap, of in den raet te blincken.
d'Een vat des anders zin, uit wijzen, en uit wincken:
En wat elck droomt by nacht wort 's avonts opgehaelt.
De hoop des gierigaerts weit ruim en onbepaelt.

Salomon.

Wat scheen het ooghmerck van dit onderlinge mompelen?

Chusaï.

Eens by gelegenheit al teffens t'overrompelen
Wat prins Adonias in 't licht staet, en zijne eer.
Men repte noit van u. De kroon is veel te teêr
Om aen te raecken. Zy besloten eerst te hinderen
Te keeren die den prins in zijnen staet verminderen,
Waerin hy is gestelt, naest 's konings majesteit:
En, zoo hem 't huwelijck geluckt, door loos beleit,
Het feest te stercken, en, op klinckende bazuinen,
Lang leve Adonias: lang leef de bruit van Suinen,
Te roepen. Dit 's bestemt, bezworen veur het koor.

Salomon.

'K geloof mijne oogen en mijne ooren, als ick hoor
En zie het geen men stroit. Het kroonrecht let op blijcken.
Op zulcke tuigen kan de rechter vonnis strijcken.

1296 *Gelooft:* geprezen.
1299 *En de wacht:* lees: *en* hem *de wacht.*

Chusaï.

Achimaäs, ontvou het middaghklaer bewijs.

Achimaäs.

Godt geef de majesteit des konings eer en prijs.
De koning lees dit bladt: zoo wort de stomme spreeckendt.

Salomon.

Wat naemen zienwe hier in eenen ringk getekent?
Dit's al van 't zelve slagh, dat in het jongst rumoer
Met prins Adonias meineedigh t'zamenzwoer:
En houdt het noch niet op van wroeten en van wrijten?
Hier zienwe burgery, en vreemden, en Levijten,
Aenhangelingen van aertspriester Abjathar,
En veltheer Joab. Dit verraederswerck ziet ver.
Roep Natan uit het hof, en Sadock uit Godts hutte.

NATAN. SADOCK. SALOMON.

Natan.

Heer koning, wat 's uw wil?

Sadock.

Godt zegene en beschutte
Den grooten erfgenaem van Davids kroone en deught,
In 't opgaen van het rijck, en 't bloejenst van zijn jeught.

Salomon.

Nu wort het tijt dat wy of onze erfhaeters buigen.
Beziet dit bladt, en hoort wat stommen u getuigen.
Hooghwijze Chusai, en getrouwe Achimaäs,
Beproeft in vaders dienst, verschijnen recht van pas
Met d'ondertekening der blinde aenhangelingen,
Gereet om onverhoets mijn troonen te bespringen.
Gy ziet de naemen hier in 't ront getekent staen,
Al onder een verwart, en niemant boven aen.
Men kan de hant van al de schrijvers onderscheiden.

1329 *In eenen ringk getekent:* opdat niemand weten zou, wie 't eerst geteekend en alzoo het voorbeeld tot den aanslag gegeven had. Zie vs. 1346, 1347.

Natan.

Wy spelden dit een wijl. Men magh niet langer beiden.
De schelmen groeien aen in stoutheit en getal.

Sadock.

Zy rotten vast te hoop heel stil van overal.
Hier roeien Davids zoons, uw broeders, listigh onder.
Dat geeft het oproer kracht. Geen vonck vat zoo in tonder,
Als deze drift in 't hart des staets, noch muitgezint,
En weifelachtigh, en bereit om dol en blint
Den andren Absolon Adonias te stijven:
En nu Levijten met hun hant dit onderschrijven,
[Ick ken de naemen, en die letters al te wis]
Wort u betuight wie 't hooft der vloeckverwantschappe is.
Hoe komt zich Abjathar nu weder te vergeeten!
Wat durf schijnheiligheit zich reuckeloos vermeeten!
Wat krijght de myterkroon een lasterlijcke smet!
Hoe voeght dees gruwel een orakel van de wet,
Welx lippen Godt betrout zijn' wil en wet t'ontvouwen!
Dat 's verre van verraet en koningsmoort te brouwen.

Natan.

De koning twijfle nu niet langer aen 't verraet,
Te loos besteecken door twee hoofden van den staet,
Vermomden Abjathar, en Joab, beide schuldigh.

Salomon.

O vader David, die zoo lang en menighvuldigh
Door rampen wert beproeft, oock in uw naeste bloet,
Wat komt ons over! och wat ongeval ontmoet
Uw' zoone, in 't opgaen en de lente van zijn leven!
Hoe hebt gy Absolon tot tweewerf toe vergeven
Zijn wederspannigheit; en smette ick nu uit noot
Het eerste halsrecht met mijn' lieven broeders doot?
Hoe stootme dit voor 't hart! het hart begint te kloppen.
Wie kan den lastermont der eeuwige opspraeck stoppen?

Sadock.

Het is natuurlijck dat uw broeders smert u raeckt:

Natan.

En koningklijck, zoo gy geweckt voorzichtigh waeckt.

Salomon.

Men lette op middelen om 't scherpste recht te keeren.

Sadock.

Gy kunt door geen gena dien boozen aert verleeren.

Salomon.

Men geef hem keur van beide, een' kercker, of, het zwaert.

Natan.

Geen kercker is zoo sterck, die eenen prins bewaert.

Salomon.

Men laete in ballingschap hem buiten 't rijck omdwaelen.

Sadock.

Hy zou met 's nabuurs maght gesterckt zijn scha herhaelen.

Salomon.

Al wie hem hanthaeft, staet mijn ongena t'ontzien.

Natan.

Wert Absolon niet stil gehanthaeft onder 't vliên?

Salomon.

Hy won geen legers, om den vader aen te randen.

Sadock.

Hy won de harten, die te Hebron t'zamenspanden:

Salomon.

Na zijn verzoening met heer vader in het hof.

Natan.

Verzoent hy zich met u, dat geeft nieu oproer stof.

Salomon.

Men zal in Abjathar en Joab 't oproer smooren.

Sadock.

Men smoore alle oproer eerst in dezen eerstgeboren.

Salomon.

Ick heb meer broeders: elck voor ander vlamt op 't erf.

Natan.

Zy spieglen zich aen prins Adonias bederf.

Salomon.

Adonias vergat het Absolonsche voorbeelt.

Sadock.

Zoo ruck het zwaert uit: straf dit stuck, by Godt veroordeelt.

Salomon.

Heer vader verfde noit de sabel in zijn bloet.

Natan.

Dat steef den jongelingk, verstockt in wrevelmoedt.

Salomon.

Hier dingen om het rijck de broeder tegens broeder.

Sadock.

En zitge niet gezalft, gekroont, als rijxbehoeder?

Salomon.

Zoo zat heer vader oock gezalft op zijnen stoel.

Natan.

Dat oproer wert gedempt, gesmoort in eenen poel.

1394 *Elck voor ander:* 't zelfde als waarvoor wij nu zouden zeggen: „de een voor, de ander na."

Salomon.

Tot vaders hartewee, gesmolten in zijn traenen.

Sadock.

Wat opspraeck gaf dit niet aen Joabs oorlogsvaenen?

Salomon.

Noch heeft de hemel hem op zijnen troon herstelt.

Natan.

Niet zonder uitstaen van het uiterste gewelt.

Salomon.

Hy heeft Adonias voorheene begenadight;

Sadock.

Den rechten booswicht, dien gy voorspreeckt en verdaedight.

Salomon.

Het eerstgeboorterecht misleit hem in dien droom.

Natan.

Gy geeft een hollend paert de sporen zonder toom.

Salomon.

Het zwicht, en voelt bezweet zich zelf nu afgeronnen.

Sadock.

Het geeft in 't renperck u den strijt noch niet gewonnen.

Salomon.

Men kan het temmen met een ysren montgebit.

Natan.

Betrou geen hollend rijck. Bedenck hoe los gy zit.

Salomon.

Zal nu een konings zoon voor 's broeders slaghzwaert [buigen?

Sadock.

Al 't rijck, Godt zelf eischt recht. Heer koning, wy betuigen
Voor uwen troon en Gode en engelen, bereit
Te waecken voor den stoel van uwe majesteit,
Dat wy onschuldigh zijn aen zoo veel ramps, te vrezen
Uit dien weerspannelingk, voor weduwen en wezen,
En 't gansche stamhuis, dat op uwe toezicht rust,
Van Liban tot den Nijl, van zee en waterkust
Tot aen het roode meer. Wy bidden, wy bezweeren
U by dit wieroockvat, laet heden triomfeeren
Het heiligh kroonrecht, dat noch bloet noch afkomst kent.
Zoo houde d'opperste u in eere en ongeschent.
Zoo erve uw koningkrijck op uw nakomelingen,
En geve Levi stof uw' lof te koor te zingen.

Natan.

Wy stemmen met dien wensch en 's hoogen priesters mont.
De Godt der vaderen bezegele 't verbont
Met David opgerecht, en heilighlijck bezworen,
Toen u de tempelbou van boven wiert beschoren,
En zulck een rijck belooft, dat eeuwigh duuren zou.

Salomon.

De Godt der vaderen ontzey den tempelbou
Aen vader, om al 't bloet met zijne hant vergoten:
En zal ick nu den dolck in broeders boezem stooten,
Met een in vaders hart, dat, op zoo streng een straf,
In zijnen ysren slaep, noch opzucht uit het graf?
Hoe redde ick my hier door? ontschuldigh my, heer vader,
Nu 's hemels majesteit en zijne troonen nader
Dan wy, zoo laegh op d'aerde, in dit gevaer gestelt.

Sadock.

Schep moedt, heer koning: zijt gerust: de hemel schelt
U deze misdaet quijt, indien 't dien naem magh draegen.
Gy zult den oppersten en 't hoogh gerecht behaegen

Door dit zoenoffer, van uwe strenge hant verwacht.
Vaer voort, voorstander van 't aertsvaderlijck geslacht.

Salomon.

Verdaghvaert Banajas.

Sadock.

Hy komt hier aengetreden.

BANAJAS. SALOMON. ABIZAG.

Banajas.

Rechtvaerdige erfgenaem van Davids rijck en steden,
Wy komen u ten dienst gehoorzaem en bereit.

Salomon.

Ga daetlijck heene: straf door last der majesteit
Den prins Adonias, en Joab: acht geen bede.
Het heiligh slaghzwaert rust in zijne purpre schede.
Trouwanten, haelt het. Laet het recht zijn gangen gaen.
Wy kunnen 't kroonrecht nu niet langer wederstaen.
Men moet Adonias en zijne rotgezellen,
Verraeders van de kroon, ten nutten spiegel stellen.

Banajas.

Hier is het zwaert.

Salomon.

Ruck uit, en lever het ons bloot.

Banajas.

Daer is 't, heer koning, u ten dienst in dezen noot.

Salomon.

Ontfang het van ons hant, en hanthaef 't recht rechtvaerdigh.

Banajas.

Ick ga. Zy vlughten beide, en kennen zich strafwaerdigh.

Salomon.

Hier komt Abizag, root bekreten en ontstelt.
Mevrou, gy komt te spa: het vonnis leght gevelt.

Abizag.

Waer berge ick my van rouwe, ô stadt, ô hof, ô heuvel,
Hoe deerlijck is het dat een zoon van David sneuvel!
Wat dolheit dreef hem tot dit huwelijxverzoeck?
Och, is hier geen gehoor? Adonias wat hoeck,
Wat schaduw berght uw lijf, in 't uiterste verlegen?
Nu zoeckt u Banajas met zijnen blooten degen.
Bloetdorstigh zwaert, zoudt gy doorrijgen Davids borst,
U dompelen in 't bloet van zulck een' braven vorst?
Hoe is de broeder op den broeder dus verbolgen?
Wat gaet Abizag aen? ick wil het voetspoor volgen
Van Banajas: misschien wat mijn gekerm vermagh.
Ten minste dat hy ons onschuldig' voor den slagh,
Een' al te strengen slagh, dien wy niet keeren kunnen.
Men kan een weduwe van David niet misgunnen
Een eerelijcke blijck van onschult, klaer en kort,
Eer dien verwezen prins de mont gesloten wort.
Het hof zal billijck noch den stervenden gelooven.
De waerheit wort gedruckt, maer staet in 't ende boven.

ABJATHAR. SALOMON.

Abjathar.

Hoe durf ick, het valt hardt, voor 't hof te rechte staen?
Dit stuck verdaedigen? daer komt de koning aen.
Genade, ô Salomon. Ick smeecke u om genade,
En ken mijn lasterstuck.

Salomon.

Dit naberou komt spade,
En al te langkzaem by. Wat stof gaf Davids zoon
U tweemael tegens Godt, en d'eer van deze kroon
Dus in te spannen, op verbeurte van uw staeten
En leven, met de rot der bozen, die my haeten?
Wanneer een staetloos man zich schandelijck vertast,
Dat baert eene ergernis, die geenen burger past:

Maer zoo een amptenaer met eenigh schelmstuck bloot leit,
Dat baert eene ergernis naer maete van de grootheit
En achtbaerheit des mans: hoe groot eene ergernis
Geeft dan d'aertspriester, wien zoo dier bevolen is
Godtvruchtigheit en wat rechtmaetigh is te voeden!
Hoe komt nu d'efod weêr dit ondier uit te broeden?
Had uw stoelbroeder, die hier staet, u niet verbeên,
Men groeve u billijck in een hagelbuy van steen,
Zoo diep dat gy het hooft noit zoudt ten hemel heffen.

Abjathar.

Belieft de koningk eens genadigh te beseffen
Mijn vaders lijden, en bloetstortinge, ondergaen
Te Nobe, om David, als een halsvrient, uitgestaen,
En met der doot bezuurt, daer vijfentachtigh bleven
Gewentelt in hun bloet, en ick, Godt woud's, mijn leven
Noch bergende, de maer aen uwen vader braght:
Ick zie uw gramschap, die rechtvaerdigh is, verzacht.
'k Heb vijftigh jaeren, in den ring der hutgenooten,
Gelijck aertspriester, noit vermoeit, maer onverdroten
De wet bewaert; en, toen uw vader zat vertsaeght
Voor 't heir des Filistijns, de godtheit raet gevraeght.
Ick droegh de godtskist, toen hy vlughte in ballingschappen
Voor Absolon: en als de list hem wou betrappen,
Quam Jonathan, mijn zoon, den balling, op zijn' hals,
Opwecken. Zoo veel drux, en zoo veel ongevals,
In 's vaders dienst bezuurt, behoorden 't hart te roeren
Om niet ten allerstrengste een vonnis uit te voeren,
Gelijck mijn schult verdient aen uw gewijde kroon.
Godt hanthave op dien voet u op uw vaders troon.

Salomon.

Gy hebt de godtskist trou voor vader heêngedraegen,
Achitofel ondeckt in zijn doortrapte laegen,

1498 Versta: had uw ambtgenoot Sadock niet voor u gebeden. — Maar moeilijk zal men van die voorbede iets in de vooraf door Sadock gesproken woorden vinden.

1502 *Ondergaen:* zie 1 *Samuël* XXII: 18 volgg. De oude uitgave heeft *onderdaen*, wat den zin niet weinig verduistert.

1504 *Vijfentachtigh:* vul aan: *priesters.*

En vaders rampen lang in zijnen dienst geproeft;
Een zaeck, by elck bekent, en die geen blijcken hoeft.
Ick wil uw dootschult met uw diensten noch vergoeden.
Vertreck naer Anathot: uw acker kan u voeden.
De vloeck aen Ely, en den struick van Ithamar,
Gespelt te Silo, treft de kruin van Abjathar,
En Eleazer blinckt in Sadock, nu herboren.
Hem is 't aertspriesterdom in 's hemels raet beschoren.

JOAB. SADOCK.

Joab.

Aertspriester Sadock, och wie berghtme in doots gevaer?
Ick vlughte, en grijpe uit noot de horens van 't altaer,
Voorheen den vryburgh van Adonias, den droeven.
Hier wil ick sterven, en het uiterste beproeven,
En duicken in Godts hutte, en sterven op uw wacht.
'K was lang, als Abjathar, voorheene ontwijt, verdacht,
Oock eer Adonias, van angst des doots benepen,
De horens van 't altaer voorvlughtigh had gegrepen.
Beschutme, eerwaertste, die nu 's konings hart bezit.

Sadock.

O grijze veltheer, vlught gy herwaert? wat 's uw wit?
Ick kan uw leven noch uw misdaet niet verschoonen.
Dit 's nu de tweede moort begaen aen 's konings zoonen,
Of eer de derde: want gy trapte op Absolon,
Misleide Adonias, en dreighde Salomon.
Uw boosheit houdt geen maet in 't ende van uw jaeren.

Joab.

Eerwaerdighste, gy kunt alleen mijn leven spaeren.

Sadock.

Dat is onmogelijck: uw vonnis leght te vlack.

Joab.

Verzoeck gena.

Sadock.

Zoo kreegh 't gewijt gezagh een' krack

1535 *Voorheene ontwijt:* die een poos geleden zijn ambt verloor.

Ten hove. Niemant durf voor vloeckgenooten pleiten.
Gy quetste meer dan eens des konings majesteiten.

Joab.

Mijn tijt is kort: ick ga met eenen voet in 't graf.

Sadock.

Geen ouderdom ontgaet de wel verdiende straf.

Joab.

Magh Davids volle neef dan geen gena verwerven?

Sadock.

Noch min dan Davids zoon, die van uw hant most sterven,
En 's konings broeder zelf wort nu genade ontzeght.

Joab.

De koning zit te streng in 't eerste halsgerecht.

Sadock.

Zoo raeckt men eens aen 't endt van alle vloeckverwanten,
Die reis op reis te stout zich tegens 't kroonrecht kanten,
En zellef tegens Godt, en zijn gewijde wet:
Want Godt heeft Salomon op 's vaders troon gezet.
Gy weet hoe David sprack: Godt gafme veele zoonen,
Maer wijde Salomon ten nazaet op mijn troonen,
En nam hem tot een' zoon, gelijck een vader, aen,
Om trou, naer Moses stijl, de stammen voor te staen.
Zoo wort gy door den mont des vaders zelf geoordeelt,
Die gaf den erfgenaem des rijx een heerlijck voorbeelt
Van eene rijcke kerck, die hem te bouwen stont.
Hoe durftge, dan vervoert door mijn stoelbroeders mont,
U innebeelden, dat gy met uwe eedtgenooten
Den recht gewettighden mooght schuiven en verstooten,
Adonias ten dienst? of achtge David slecht,
Dat hy het outste van het jongst geboorterecht
Niet onderscheiden kon, of immers al te spade?
Neen zeker, nacht en dagh ging hy met Godt te raede,

1570 *Slecht:* dom, onnoozel.

En 't hutorakel, sterck gedreven van Godts geest.
Gy draeght u recht als een die Godt noch menschen vreest.
Zal Salomon, gelijck Godts mont belooft, regeeren,
Zoo moet gerechtigheit en 't kroonrecht triomfeeren.

Joab.

My wort dan alle hoop van leven kort ontzeght?

Sadock.

Uw lasterstuck was niet verweerbaer in 't gerecht.

Joab.

't Gewijde kleet plagh wel misdaedigen te bergen.

Sadock.

Men wachte zich den leeu van Juda dus te tergen,
In 't sluimren: want komt hy t'ontwaecken al gesteurt,
Dan wort alle ongediert, dat hem beschimpt, verscheurt.
Daer hoort men al den bergh met een geschrey vervullen.
Adonias is doot. De leeu vaert voort met brullen.
Helt Banajas genaeckt. Berey u: het is tijt.
Hy sterft onheiligh, die het hoogh altaer ontwijt.

BANAJAS. JOAB.

Banajas.

De prins Adonias most zijne dootschult boeten,
En knielde voor dit zwaert gewilligh aen mijn voeten.
Gy ziet het noch van bloet gepurpert en bespat.
Heer Joab, al vergeefs gevloden, en gevat
De horens van 't altaer, geen' vryburgh voor uw leven.
Het vonnis leght gevelt; hier helpt geen wederstreven.
Gy zijt oock out genoegh, om d'algemeene schult
Te boeten. Schep dan moedt, en neem voor 't jongst gedult.
Ontschuldigh ons, dat wy, van hooger hant gedwongen,
Een recht, dat duuren zal op aller eeuwen tongen,
Uitvoeren, in den dienst des konings, uwen heer.

Joab.

Gedoogh ten minste dat ick mijne zaeck verweer.

Banajas.

Vergeefs. Gy kunt hier door geen troost by 't hof verwerven.

Joab.

Welaen, 'k getroostme dan hier aen 't altaer te sterven.
'K verzoeck ten minste dat gy naer den koningk zendt.
Misschien bedocht hy zich. Een rechter kan in 't endt
Van zin veranderen: dat 's meer dan eens gebleken.

Banajas.

Het recht is heiligh. Durft gy 't vonnis noch bespreecken?
Zie toe dat gy de straf door weêrspraeck niet bezwaert.

Joab.

Noit was mijn hart in 't velt voor 's doots grimmas vervaert:
Dat tuight dit lichaem, dicht getaistert van quetsuuren,
In 't vechten op een heide, in 't stormen op de muuren,
In 't waden door den stroom, en 't steigren op een rots.

Banajas.

Hoe toont de veltheer dan door 't vliên zich luttel trots,
In 't aenzicht van de doot? wie rustigh sterft, sterft [heerlijck.

Joab.

Wie voor Godts outer in het harnas sterft, sterft eerlijck:
Maer 't routme schandelijck te sterven op dien voet.

Banajas.

Getroost u evenwel, naerdien gy sterven moet.

Joab.

Om Godt ontzeghme niet een' bode heen te zenden,
En hoort naer 's konings last, dat zal het recht niet schenden,
Noch niet verzwacken. Sta mijn bê zoo luttel toe.

Banajas.

Ick ben dit sammelen, dit ydel uitstel moe.
Trouwanten, gaet terstont den koning noch eens vraegen.

Volhardt hy by zijn' last, zoo volge ick 't hoogh behaegen.
Men brengme flux bescheit
Van 's konings majesteit.

Joab.

Hoe los en wanckel staen de staeten
Der weerelt! ay ziet Joab aen,
In dezen schijn, van elck verlaeten.
Men ziet de wisselbaere maen
Dan heel, dan half, dan nieu, dan onder,
In 't ent berooft van al haer licht.
Wat is een prins en veltheer, zonder
De zon van 's konings aengezicht?
Noch komt de maneschijn weêr boven:
Maer zoo ick 't hooft nu onderhael,
Een nacht zal al mijn' luister dooven
Voor eeuwigh. Stapelt altemael
Mijne oorloghsdaeden aen de wolcken;
Zy worden nu niet eens gedacht.
Wat baet het dempen van de volcken
Der Idumeen, of van 't geslacht
Uit koning Ammon, of Syrieren?
Wat baetme dat ick, zonder zorgh,
Aenvoerde Judaes leeusbanieren,
En d'eerste klom op Sions borgh?
Wat baet het dat ick twintigh jaeren
Bekleede 's rijx veltheerschappy,
En Davids hofraet holp bewaeren?
Men treet al 's konings bloet voorby.
Ick sta hier veegh, ter doot gedaghvaert.
Wie keert den slagh van 't blinde slaghzwaert?

Banajas.

Daer komt mijn lijftrouwant. Heer Joab, sta nu vast.
Wat hoore ick, dat my druckt!

Joab.

Hoe luit de jongste last?

Banajas.

Dat ick u daetelijck van 't outer af moet rucken,
En leveren uw lijf den koning in twee stucken.

Joab.

Welaen, 'k getroostme dan te sterven aen 't altaer.
Maer gunme een luttel tijts: dat's buiten uw gevaer.
Mejoffers, laet geen' rou uw harten overstulpen.
'K heb overspeelers, op mijn' hals, in staet gehulpen,
My aen Urias moort door hunnen last besmet,
En wiesch de schantvlack af van dat geschantvleckt bedt.
Waer Absolon verschoont, geen Bersaba zou leven:
Veel min zat Salomon zoo diep in 't gout geheven.
Nu sterckt dees bastert, dus moortdaedigh en verwoet,
Zijn vaders testament met Joabs edel bloet.
Nu Banajas, vaer voort, aen 't plucken en aen 't rucken:
Daer is mijn borst, mijn hals. Hou Joab in twee stucken:
Maer Godt, die uit een wolcke aenschout dit ongelijck,
Verscheure Salomons of na zijn nazaets rijck,
Uit onverzoenbre wraecke, aen twee oneffe deelen,
Hier 't hooft en daer de romp, door bloedige erfkrackeelen.

Banajas.

Gy koningslasteraer, geen konings ongena
Geeft u dien slagh, ô neen, maer Abner, Amaza,
Die twee rechtvaerdigen, van u al t'ongenadigh
Mishandelt, zonder schult, zoo godtloos en moortdaedigh,
Verdaegen Godt om wraeck. Het bloet drupt op uw hooft.
Wat staenwe langer, als van ons verstant berooft?
Trouwanten, vaert vry voort. De bloethont bast noch stouter.
Vaert voort, trouwanten, voort, en ruckt den schelm
[van 't outer,
Naer achter in de hutte. Ick volge u op de hiel.
Hy storte 't godtloos bloet daer uit met zijne ziel.

REY VAN HOFJOFFEREN.

Zangk.

Wat maer verbaest onze ooren!
De prins, zoo hoogh geboren,

1666—1669 Men weet, hoe de vloek van Joab onder de regeering van Salomons zoon Rehabeam door den afval van tien stammen werd vervuld.

1670 volgg. Zie 1 *Koningen* II:32.

1678 *Ick volge u op de hiel:* het was tegen de tooneelwetten, gelijk Vondel die begreep, Joab voor het gezicht des toeschouwers te doen sterven.

Adonias is heen.
Och, waer hy noch verbeen.
Een prins, zoo schoon geschapen,
Is al te vroegh ontslaepen.
O edelmoedige aert,
Hoe leghtge door het zwaert
Gevelt op 't grazigh outer.
Zoo wort een bloem door 't kouter
Van haeren steel gesneên.
Die jonge frissche leên
Zal hy voortaen niet reppen,
Noch lucht en adem scheppen.
Daer leght nu al de roem
Van zulck een koningsbloem.
Och Hagits zoon, wat vleier,
Wat booswicht, wat misleier
Beweeghde u, al te rijp
Van oordeel en begrijp,
Dus tegens uw' heer broeder,
Der stammen hooft en hoeder,
Te wrijten op den hals?
Wat is de weerelt valsch!

Tegenzangk.

Een prins, getoomt van zede,
Leeft met zijn' staet te vrede,
En houdt zich aen het lot,
Hem toegeleght van Godt:
Maer ongetoomde zinnen,
Die zonder Godt beginnen,
En, vlammende op het heil
Der staeten, boven 't peil
Van hun vermogen stijgen,
En worstelen en hijgen
Naer hoogheit, storten neêr
Ten halve van hunne eer.
Had dees zich zelf geoordeelt
Naer 't broederlijcke voorbeelt,
Noit waer hy snel en kort

1717 *'t Broederlijcke voorbeelt:* dat van Absolon.

Zoo laegh ter neêr gestort.
Dat komt van reuckloos minnen,
En staen naer koninginnen.
Abizag staet hem dier.
Wie alverteerend vier
Genaeckt verbrant tot assen.
O telgh, te steil gewassen,
Gelijck een cederplant,
Hoe treft u 's hemels hant!

Toezangk.

Laet ons de rosbaer eeren,
Den lijcksleep achteraen
Al klaegende vermeeren,
En tijdigh sterven leeren,
Bedaut van traen op traen,
Die langs de kaecken rollen
Uit oogen, dick gezwollen,
En root en uitgeschreit.
Laet hof en alle steden
Zich weêr in 't roukleet kleeden,
Noch onlangs afgeleit;
Toen David uitgeblonken
Met al zijn majesteit
In 't graf lagh neêrgezoncken.
Vlecht lijckkrans en feestoen
Van loof en eeuwigh groen.
Dit licht heeft uitgescheenen.
Adonias is heenen.

HET VYFDE BEDRYF.

SALOMON. BANAJAS.

Salomon.

Hoe ging het, Banajas.

Banajas.

Indien men 't zeggen magh,
Behouden 's konings gunst: het recht heeft zijn beslagh.

Genade, ô koning: laet mijn' nootdienst u behaegen.
Men hoort de lijcken der weêrspannigen beklaegen,
Die 's konings ongena zich haelden op den hals.
De joffers kermen luit: de stadt is vol geschals.

S a l o m o n.

Heer Banajas, sta op. Zoo wort mijn wil voltrocken.
Dat komt van kroonzucht, en het wederspannigh wrocken,
En wrijten tegens Godt en Godts gezalfde maght.
Verhael heer broeders endt. Het koningklijck geslacht,
Mijn broeders, neven, en princessen mogen leeren,
Dat stam noch afkomst geen gerechte straf kan keeren.

B a n a j a s.

Ick spoorde, op 's konings last, heer broeders stappen na,
En sloegh zijn voetspoor door mijn hazewinden ga:
Gelijck de jaeger plagh te volgen in het daegen
De veltstreeck, daer de dou van 't gras lagh neêrgeslagen,
Tot dat hy 't leger vont, daer zich de bange ziel
Van 't afgejaeghde harte, uit hoogen noot, onthiel.
Bespieders roken hier en daer een merreckteken,
In 't out Cypressebosch. Hier had hy zich versteecken,
In eenen hollen boom, die hem geen vyant wees.
Wy luisteren een poos, en hooren hoe de vrees
Verzucht in naerheit, daer geen zon noch daghstrael door-
[schijn.
Men riep: ay prins, schep moed: schep moed: koom
[vry te voorschijn,
En toon u zelven, en uwe onschult aen den dagh.
Hy daelde op deze stem, en gaf zich bloot, en zagh
Het schemeren van 't licht door loof en bruine bladen,
En klaeghde in 't endt bedruckt: helaes, ick ben verraeden.
Dat had Abizag, die my hier wees, niet belooft:
Doch is zy dus belust, beholpen met mijn hooft,
Zoo hou het van den romp. Laet d'aerde 't bloet opslorpen,
En 't hooft in haeren schoot, gelijck een' bruitschat worpen.
Zy magh het kussen, als de bleecke mont noch gaept,
Tot dat het in dien schoot, als in zijn grafstê, slaept.

1758 *Heer broeders:* versta: met terugblik op vs. 1755, „*uw* (of *zijn*) *heer broeders*" Adonias.

De kroonzucht kent noch bloet, noch afkomst, recht noch
Wat was Adonias? wat is hy nu geworden? [orden.
Geen koningk op den troon, naer aller volcken recht,
Natuurlijck, buiten strijt, van Godt hem toegeleght,
Maer een misdaedige, een verraeder, een verwonnen.
Het is gerockent, maer het werck niet afgesponnen.
Alle eeuwen zullen my verweeren west en oost:
En hier op sterve ick, Gode en zulck een doot getroost.
'K vergeef 't heer broeder, my te krachtigh, en te maghtigh.
Hy proncke met dien klanck en naem van broederslaghtigh.
Dat isme liever dan regeeren, zoo 't hem lust.
Nu Banajas, vaer voort. Sla toe. Ick sterf gerust.
Laet d'overspeelster, die haer bastertkint holp wijden,
Laet vaders asch zich vry in 't marmergraf verblijden,
[Zoo 't weereltsche beloop den overleên verlicht,]
Dat Salomon zijn' troon op 't lijck des broeders sticht.
Hy knielt op dit beklagh, die flus zoo moedigh steigert,
In top van uwe kroon. Mijn hant en slaghzwaert weigert
Tot drywerf toe den slagh te geven aen uw bloet.
Het hart klopt in mijn lijf. Ten leste scheppe ick moedt,
En roepe: 's konings wil, niet mijnen wil geschiede,
Met eenen 's hemels wil. Geen valsche waen verbiede
Den slagh te geven aen de kroonzucht, die 't verdient.
En Godt, noch Godts gerecht, noch David heeft ten vrient.
'K voltreck hier op den last, van hooger hant ontfangen.
Hy stort ter aerde, en sterft, en gaet der vadren gangen.
Al 't hoftrouwantschap roept uit eenen mont gelijck:
Lang leve Salomon, ten dienst van Gode en 't rijck.
De boschgalm juicht het na wel drymael, telckens flaeuwer.

Salomon.

In 't scheiden sluit de bant der bloetverwantschap naeuwer
En naeuwer om het hart, dat voelt dien harden slagh.

1780 Bij 't lezen van dezen regel zou men bijna geneigd zijn te vragen, of Adonias zichzelven, dan wel Salomon beschuldigt.

1792 *D'overspeelster:* Bersaba.

1794 Versta: zoo hetgeen hier op aarde gebeurt nog verlichting schenkt aan den overledene.

1800 *Mijnen wil geschiede: mijnen wil* kan hier aangemerkt worden òf als een nomin. emphaticus, òf als een accus., afhangende van *geschiede,* als stond er: *naar mijnen wil.*

De hemel sterckme, dat ick dit uitharden magh.
Het kroonegout blinckt schoon: maer gout met bloet te
[sprengen
Misverft den glans van 't gout. De noot leert dit gehengen.
Hoe ging het entlijck, en wat nadruck gaf dit voort.

Banajas.

Bedruckte Abizag, die den boschgalm juichen hoort,
En in een' schuilhoeck van het bosch zat wechgescholen,
Quam, als een brullende leeuwin, uit duistre holen,
Die van haer jongen door den jaeger wert berooft.
De vlechten vliegen wilt om schouders, hals en hooft.
Zy komt op dat gerucht door bosch door braem gevlogen.
Een helsche razerny ontsteeckt haer brandende oogen.
Zoo valtze plotsling door den drang op 't stervend lijck,
Bezwijmt om Davids zoon, bemorst zich zelf met slijck,
Verscheurt haer kleeders, borst, cieraden, en gewaeden,
En legh'er stijf en stom. Geen rou kan 't hart verzaden.
Ten leste komtze tot zich zelve, en berst dus uit:
Mijn zoon Adonias, och koningklijcke spruit,
Hoe zijt gy ingeleit door reuckelooze raeden!
Giet traenen over 't lijck. Stroit lijckcypressebladen.
Cypressebosch, legh al uw bladers teffens af.
Al 't rijck geleide hem naer 't vaderlijcke graf.
Och, waer hy, als een helt, in 't harrenas ontslaepen.
Ter weerelt is voortaen geen vreught voor my geschapen:
Ick wees hem, loos misleit, dien boom tot eene wijck,
En koom te spade, om uit zijn' mont een wisse blijck
Van mijne onnozelheit te trecken, u te toonen
Dat my geen scepterzucht, geen glans van koningskroonen
Bekoorde, om Salomon te stooten uit den staet,
Van David en van Godt hem toegekeurt. ô smaet,
Alle eeuwen zullen nu Abizag schuldigh achten.
Helaes, ick vreesde hem t'ontdecken met mijn klaghten,
En toefde veel te lang. Het is te lang gebeit.
'K heb dien misleiden prins te wreet mijn hof ontzeit,

1828 *Ingeleit* voor „verleid." Zie *Uitl. Woordenb.* op Hooft *in v.* Wij zeggen nog in gelijke beteekenis: „ingesleept," ofschoon dan altijd met vermelding van de plaats of zaak „waarin."

1830 Echt dichterlijk gedacht en uitgedrukt.

Uit angst en vreeze voor zijn' broeders ongenade.
De slagh is nu gegaen: dit kermen komt te spade.
Zoo kermtze, en jammert flaeu op 't lichaem in het stof.
Men heft haer op, en brengt het princenlijck in 't hof,
Met eene rosbaer, om te zalven naer de wijze.
't Gedije Gode alleen en uwen stoel ten prijze.

Salomon.

Hou stant. Roep Semeï met Sadock hier voor my.

Banajas.

Hy komt gedaghvaert, en het hooft hangt op een zy.

SEMEÏ. SALOMON. SADOCK.

Semeï.

Genade, ô koning. Och, hy durf het naulijx hoopen,
Die aen den vader zich te schendigh dorst verloopen;
Den vader, balling en versteecken van de kroon,
Door geen uitheemsch gewelt, maer van den eigen zoon,
Noch vloecken, lastren, en een' snooden bloethont schelden,
En, dat noch hooger loopt, hem en zijn trouste helden
Ten berge af steenigen, ten schimp van zijn gedult.
'K bekenne, ick steeck te diep in onverzoenbre schult,
En bidde u om gena. Toen David triomfeerde,
En over 's rijx Jordaen naer Sion wederkeerde,
Verneêrde ick my voor hem, uit rouwe en harteleedt.
Hy zalfde mijne schult, bezworen met een' eedt.
Wil nu de nazaet streng mijne oude dootschult wreecken,
Zoo ben ick lijveloos: zoo valt' er niet te smeecken.
Maer gy, die vader in genade geensins wijckt,
Kunt zedigh slechten al wat u verongelijckt.
Zoo komtge David en zijn heiligh voorbeelt nader.
Zoo trooste my de zoon, als eertijts zijn heer vader.

Salomon.

Ick weet wat David my belaste wijs en stil.
Gy deelt met Joab diep in vaders jongsten wil:

1848 *Naer de wijze:* zooals dat gebruikelijk is.

Noch zal men 's konings eedt niet licht in u onteeren.
Uw straf genaeckt. Laet zien wat ons de tijt wil leeren.
Let op uw konings woort, en luister naer zijn stem.
Ga heene, bou een huis hier in Jerusalem.
Men zal een waeckende oogh op uwen wandel houden,
Om 't rijck te veiligen van alle misvertrouden.
Ten welcken dage gy, verlaetende uwe streeck,
De voeten verder zet dan onze Cederbeeck,
Zult gy de nieuwe schult en d'oude voort betaelen:
Dies wacht u 's konings vloeck op uwen hals te haelen.

Semeï.

Gelooft zy Salomon. Voorwaer hy oordeelt recht.
'K bezweer die wijze wet, en blijve 's konings knecht.

Sadock.

Het lustme in Salomon den vredevorst t'ontmoeten,
Die alle erfvyanden, aen 't outer van zijn voeten,
In stof ziet leggen, en zich buigen voor Godts troon.
'K verwacht in Salomon een' andren Davidszoon.

1878, 1879 Versta: op zoodanigen dag, wanneer gij, de plaats uwer inbanning verlatende, de beek Kedron zult overstappen.

1887 Versta: ik zie in Salomon het type van den anderen zoon van David, t. w. „Christus."

TOONEELSCHILT

OF

PLEITREDE

VOOR

HET TOONEELRECHT.

Cedo nulli.

[Ik wijk voor niemand.]

Het *Tooneelschilt of Pleitrede voor het Tooneelrecht* verscheen naar aanleiding der aanvallen door Ds. Wittewrongel in zijn *Oeconomia Christiana of Christelycke Huishoudinghe* (1655, 2de druk 1661) tegen hem gedaan en waarin hij hevig op den *Lucifer* en de overige Bijbelsche treurspelen van Vondel smaalde.

Naar aanleiding van deze verhandeling van Vondel verschenen twee andere, de eene: *Tooneel-schilds-verplettering* vindt men hierachter als Bijlage, de andere, veel uitvoeriger: Jacob Koemans *Schouwspels Beschouwing* is in zijn geheel in de groote uitgave van Mr. J. Van Lennep IX, bl. 336—385 te vinden.

Het *Tooneelschilt* is afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave, in 1661 te Amsterdam bij de weduwe van Abraham de Wees in 4° verschenen (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 635).

TOONEELSCHILT

OF

PLEITREDE VOOR HET TOONEELRECHT.

De naemhaftige en rustige Hollander [1]), die van wijsheit en letteren t'zamenhing, eenen stapel uitgeleerde boecken [2]) naliet, en wien endelijck het metaelen pronckbeelt van Rotterdam, zijne geboortestadt, toegekeurt [3]) wert, zeide, dat men naulijx iet moght uitgeven, of hoefde het [4]) met de schiltwacht van eene voorrede te beschutten. Het gemeene spreeckwoort zeght: wie by den wegh timmert, lijdt veel aenstoots. Zoo gaet het oock met den schouburgh, en tooneel en tooneelspelen, die oordeelooze gezellen te bijster in het licht staen, om dat hunne tedere harssens [5]) niet kunnen begrijpen de waerdy van eene overoude kunste, ons door zoo veele wijzen en treffelijcke verstanden aengeprezen. Wy bekennen ront uit noch niet te konnen begrijpen waerom de kerckuil [6]) een schiltknaep van de Wijsheit en Pallas vogel is: want een kerckuil bemint de duisternis, en haet het licht. Hy zuight den olijfoli uit de gewijde koorlampen, en vangt by nacht het lichtschuwe ongedierte, als een lecker wiltbraet; eigenschappen die luttel gemeenschap met de wijsheit schijnen te hebbem: doch zulcke natuurgeheimenissen, den uitgeleerden Griecken t'Athene, het hoogh altaer der wijsheit, grondigh bekent, moghten ons klaer

---

1) *Hollander*. Erasmus.

2) *Uitgeleerde boecken* voor „door en door geleerde boeken:" evenzoo op den 2den regel v. o.: *den* uitgeleerden *Griecken*.

3) *Toegekeurt:* sierlijker dan: „toegekend," en meer de hooge achting uitdrukkende, door de oprichters van het standbeeld hunnen stadgenoot toegedragen.

4) *Of hoefde het:* of men bevond zich in de verplichting het....

5) *Tedere harssens:* zwakke hersens.

6) *De kerckuil:* Vondel maakt hier, om met de geestelijke heeren, die het tooneel verboden, te schertsen, van Minerva's uil een *kerkuil.* Zeker wist hij, zoo goed als iemand, dat die vogel aan de godin der wijsheid werd toegewijd, omdat de geleerden, evenals de uilen, meermalen de nachten wakende doorbrengen.

blijcken, hadden wy van kintsbeen af by den hoogh verlichten Trismegist [1]) en de natuurkundige Egyptenaers, zijne wackere scholieren, in Zonnestadt [2]) ter schoole gelegen, en onze onbeslepe zinnen op hun heilighdom, het uitgesneden beeldewerck [3]), op grafnaelden ter eeuwige gedachtenisse uitgehouwen, gescherpt. Ondertusschen willen wy ons liever over dit zinnebeelt verwonderen, dan, met gevaer van den hals te breecken, steil opklauteren naer een geheimteken, met ons onverstant noch niet te bereicken. Tegenwoordigh was het voorneemen voor het wettige tooneelrecht noch een weinigh ten overvloet te pleiten, hoewel het voorheene al met genoeghzaeme reden en bewijs verdaedigt is: verzoeckende dat de toehoorders, die het gigagen [4]) en d'aenklaghten der tooneelschenderen aenhoorden, zich gewaerdigen oneenzijdigh hun oordeel een luttel op te schorten, om de heerlijcke spreuck *Hoor Party*, eertijts met goude letteren, boven den ingangk van het oude stadthuis, geschreven, met der daet te voltrecken, en niet zonder grondige kennis van zaecken te neemen, een ontijdigh vonnis, ten laste van schouburghoofden en tooneelieren [5]), te vellen. Wy willen dan, op deze hoop getroost, voortvaeren, en terstont van de bepaelinge des tooneels aenheffen.

Het tooneel is een verheven plat, toegestelt naer den eisch der rolle van de personaedjen, die elck volgens heuren staet ingekleet, en gelijck vermomt, door stemmen en gebaer uitbeelden eene historie, of waerschijnende verzieringe, of klucht, waerdigh tot stichtigh vermaeck [6]), in het openbaer, gehoort en gezien te worden. Uit deze eenvouwige bepaelinge kan de

---

1) *Trismegist:* Hermes Trismegistus. Zie het deswege aangeteekende op den *Op den Edipus of Teeckentolck van Athanasius Kircher* in het deeltje *1652–1653* bl. 30 dezer uitgave.

2) *Zonnestadt:* Heliopolis.

3) *Het uitgesneden beeldewerck:* hij bedoelt hier niet alleen de allegorie, maar ook het hiëroglyphisch schrift, op de gedenkteekenen te vinden.

4) *Gigagen: giegaauw* of *gigag* is de benaming aan het gebalk van den ezel gegeven.

5) *Tooneelieren:* de vorm *tooneelier,* hoewel even wettig als die van *koetsier, hovenier, kruidenier, warmoezenier, aalmoezenier,* is min gewoon: en Vondel zelf bezigt meestal dien van *tooneelist.*

6) *Klucht.... tot stichtigh vermaeck:* zeker, wie de kluchten van die dagen gelezen of maar ingekeken heeft, zal zich eenigszins verwonderen, hoe het woord *stichtigh* daarbij te pas kan gebracht worden.

verstandige oordeelen of tooneelkunst zoo strafwaerdigh zy, als vernuftelozen, onder schijn van hun bezwaert geweten t'ontlasten, haer uitroocken [1]. Deze bepaelinge heeft mede eenige gemeinschap met den stoel des redenaers, die in hooge schoolen zijne wijsheit en geleertheit den schoolieren en braven vernuften, oock door heilige en weereltsche historien, naer het ongestadigh beloop der weerelt, ontvout. Zy deelt mede in de tafereelen der historischilderkunste, bestaende uit welgeschickte vertooningen, die, op haeren rechten dagh bespiegelt, naer d'afgemaelde stof, stichten of ontstichten: en de historischilderkunst verdiende by d'ouden den naem van stomme poëzye, gelijck de poëzy den titel van spreeckende schilderye bereickte, dat eigentlijcker op tooneelpoëzy slaet, die haere spreeckende personadien regelrecht, terwijl een redenaer personeerende, die niet regelrecht invoert. Het onderscheit, tusschen redenaer en tooneelier, bestaet oock ten deele hier in, dat de redenaer doorgaens alleen spreeckt, en, naer den stijl der rederijckkunste, by wijlen personeert [2], en uit den naeme van eenen anderen spreeckt; het zy uit den mont van Godt, of eenen engel, of koningk, of amptenaer, of vryen staet, of andersins, gepast op de leest der stoffe, om het hart des toehoorders te roeren, en lieflijck, buiten zijn weten, tot des spreeckers ooghmerck aen te leiden. Het ooghmerck der treurspelen is, zoo wy voorheene zeiden, den verwilderden aert in te toomen, en zeden in te scherpen, gelijck de grijze en wijze Pythagoras dit oock door de muzijck beooghde. Het blyspel verlicht zwaermoedige geesten, en geneest de hartewonden der staetheeren en amptenaeren, door geduurige bekommeringen en beslommeringen, tot heil der gemeente, afgeslaeft. Is nu het ooghmerck des redenaers, en der schilderkunste goet; hoe kan het zuivere wit der tooneelkunste zwart en quaet zijn? nimmermeer kan eene zaeck, uit haere nature goetaerdigh, quaet genoemt worden, ten zy een uitgedrukt verbodt van Gode, of Gods stedehouderen, over het heilige en weereltsche, en verstandige ouderen, die pit achter d'ooren hebben [3], tusschen beide inkome:

---

[1] *Uitroocken:* uitluchten, en, evenals dit, hier in de beteekenis van „uitmaken, uitkrijten" gebezigd.

[2] *Personeert:* 't Lat. *personam agit:* een rol vervult.

[3] *Pit achter d'ooren hebben* voor „kloek zijn." Zoo zegt men in tegengestelden zin van een onbedreven mensch: „hij is nog niet droog achter de ooren."

dan kan zelf de schoone paradijsappel, uit zijne nature goet en goet blijvende, en alleen ten opzichte van het verbodt quaet, ziel en lichaem vergiftigen, en eenen endeloozen staert van bederf naer zich sleepen. Most men altijt, om der dingen misbruick, het recht gebruick verworpen; wat zou 'er ter weerelt onomgewroet en in zijn geheel blijven? Dat waer, gelijck Plutarchus in een voorbeelt bybrengt, alle wijnstocken, om het misbruick des wijns, met wortel met al uitroien: en wy hooren het onfaelbaere orakel der wijsheit bevestigen, dat de wijn Godt en mensch verheught [1]). De schouburghhoofden kunnen dan met geene reden vatten, dat men het tooneel zoo schendigh over de hekel behoorde te haelen, en betuigen dat de schouburgh t'onrecht van afgoderye, en hoererye, hun in der waerheit onbekent, eerloos en schaemteloos geschantvleckt wort. Zy zien met lust dat kerckglazen, orgeldeuren, en het nieuwe Kapitool een achtste wonderwerck, met uitgehouwe beelden, en heilige en weereltsche schilderyen praelen, en rekenen het den kunstigen predickstoel geensins tot afgoderije, dat de wercken van bermhertigheit den leergierigen door uitgesneden beeldewerck aengeprezen worden: want beelden, gelijck men van outs zeght, zijn der leken boecken. Slaet den bybel op, van het boeck der scheppinge tot Sint Jans openbaringe toe; gy ziet 'er doorgaens hoe Godt, voor en onder en na de wet, den aertsvaderen, koningen, profeeten, en kruisgezanten, op velerhande wijze in droomen en gezichten, als door levendige vertooningen, verscheen, en hun zijne genade, liefde, en gerechtigheit, en majesteit en heerlijckheit en wil openbaerde. Noah, d'eerste wijngaertplanter, zagh den eersten regenboogh aen de lucht geschildert, hem verzekerende, dat Godt het menschdom niet meer door het element des waters zoude verdelgen. Aertsvader Jacob zagh te Bethel in den droom eene ladder, die van d'aerde aen den hemel reickte, daer Godt boven op stont, en engelen op en afklommen. Josefs droomen van korenschooven, zonne, en mane, en elf starren, die hem aenbaden, spelden zijne toekomende verheffinge; de droomen des schenckers en korenmeesters, in den kercker, de verheffinge van den eenen, en het bederf van den anderen; Faroos droomen van vette en magere koeien, en volle en doove korenaeren

---

[1]) *Dat de wijn Godt en mensch verheught:* zie *Psalm* CIV: 15.

de vruchtbaere en onvruchtbaere tijden. Moses hoorde Godts of des aertsengels stem uit het doornebosch, dat in brant scheen te staen. Godt verscheen Salomon 's nachts in den droom, na het brantofferen te Gabaon. Ezechiel zagh, onder veele andere vertooningen, Godts heerlijckheit en majesteit, van geen schilders penseel, noch dichters vernuft t'achterhaelen. Nebukadnezers droom van het geweldige beelt, met een goude hooft, zilvere borst, koperen buick, en yzere en leeme voeten, was, naer Daniels uitlegginge, eene vertooninge van vier hooftheerschappyen der weerelt. De vertooninge op den bergh Thabor, daer Christus hooft en aenschijn [korts hier na op den dootshooftbergh, met de doornekroone gekroont] gelijck de zon straelde, en Moses en Elyas met hem in gespreck verscheenen, ontvoude het voorspel van de glori, waer in de gekruiste boven alle hemelen zoude verheerlijckt worden. Godts onfaelbaer stedehouder, wien d'almaghtige de sleutels des hemels toebetroude, zagh de vertooninge van een vat, vol dieren en vogelen, uit den ontsloten hemel nederdaelen, gelijck eenen grooten lijnen doeck, aen vier hoecken gebonden: en de Heilige Geest schuift, voor den Evangelist Sint Jan, de gordijnen van zoo veele vertooningen open, vol geheimenissen en gebloemde wijsheit, te zijner tijt te kennen, ondertusschen by wijlen jammerlijck van neuswijzen misduit en verdraeit. Maer wy behoorden den gelovigen helt Samson, op den triomfwagen der Heiligen omgevoert, niet voorby te gaen, die, naer de getuighenis der Godtgeleerden, in Dagons kerck speelde, en al danssende en zingende en springende Gode zijnen geest opofferde. Al de weerelt gewaeght van de geschicktheit, en bequaemheit der Societeit [1]), in het manieren regelen en zedevormen der leergierige jongkheit, het welck zy mede uitwerckt door Godtvruchtige en stichtelijcke tooneelspelen, en tooneeldanssen, wijt afgescheiden van lichtvaerdigheit, en bederf van goede zeden, by haer ten hooghsten gehaet. De Spartaensche maeghden plaghten, in Lykurgus gestrenge en gemanierde eeuwe, den harnasdans te danssen, hoedanigh Julius Scaliger, voor Keizer Maximiliaen, door last van Bonifacius, 's Keizers oom, niet zonder groote verwonderinge van geheel Duitslant, vertoonde. De hooghgeleerde Vossius, zoo diep in letteren gedoopt en gedompelt, en wien

---

1) *De Societeit*, die der Jezuïeten namelijk.

schijngeletterden geen hantwater mogen geven, zeide dat'er dryderhande muzijck was, montmuzijck, hantmuzijck, en voetmuzijck. By montmuzijck verstont hy maetgezangk, by hantmuzijck vingerspel, op tamboeren, cymbaelen, fluiten, en snaeren, ons van den koningklijcken profeet aengeprezen, en by voetmuzijck het geregelt danssen. Of men nu op eenen vloer, of op een tooneel dansse, dat gelt evenveel, behoudens dat de dans geene lichtvaerdigheit of ongemaniertheit, met reden strafwaerdigh, naer zich sleept. De Heer van Bartas in Vranckrijck, zoo befaemt om zijne heerlijcke gedichten, waer op Goulart, leeraer te Geneve, zulcke geleerde aentekeningen stelde, voert, op de bruiloft van Salomon en Faroos dochter, Saturnus, Jupiter, Mars, Merkuur, en Venus ten reie, en zon en maen, die bruidegom en bruit, Christus en zijne kerck, afbeeldende, de Spaensche pavane [1]) danssen, en, elckandere onderling kussende en belonckende, het getrippel der voeten, op hun engelsch gezangk, en luit en violons, passen. Verbeuren nu zulcke groote kerckmeesters niet, die heiligh en onheiligh onder een mengende, en Godts bruit, de kerck, by der hant neemende, met haer de Spaensche pavane danssen: en durf men zoo terstont den tooneelisten den danssenden droes op het lijf schenden, en hen, als padden en kickvorschen, in den helschen zwavelpoel slingeren? zeker zulcke printtekenaers stellen zich zelfs ten toon, en hoefden noch eerst het boexke van goede manieren te leeren, eer zy anderen onderwijzen. Hun hooft is te plomp en onbeslepen, om schuim van gout, en onkruit van tarwe te onderscheiden. Indien men nu hier aen hechte de bewijsredenen, tot voorstant der tooneelpoëzye, by verscheide treurspelen voorheene gevoeght, zoo zal een opmerckende oordeel den lossen grontslagh onzer wederpartye vatten, en de reden en billijckheit gaerne plaets gunnen, schoon eene onbeschaemde tronie haere verwe niet eens verschiet, en de kaep der logentaele en lasteringe al stout voorby gezeilt is. Maer waerom bepleiten wy het behantveste [2]) en gewettigde tooneelrecht, naer dien domme onwetenheit geene ooren heeft om te hooren. Het schijnt een behantvest aenklaeger magh teffens rijp en groen, en al

---

[1]) *De Spaensche pavane:* oorspronkelijk een Italiaansche dans (uit Padua afkomstig) en later zeer geliefd in Spanje.

[2]) *Behantvest:* geprivilegiëerd.

wat hem lust, straffeloos uitbraecken op d'oefeninge eener vrye kunste, by weledele burgermeesters en wethouders, nu al over zoo veele jaeren ingewillight. Eenen gemelijcken aert, zwanger om te bedillen wat juist zijne smaeckeloze tonge niet smaeckt, ontbreeckt het nimmermeer aen lasterstof, en ongerust, uit zijnen donckeren pruilhoeck, met donckere en norsse winckbraeuwen grimmende, rekent den vrolijcken hemeldans der Goden zelf bedorven, zoo Venus gekurckte pantoffel eens kraeckt. De heilige Kruisgezant Thaddeus [1]) tekende al vroegh sommige pylaerbijters en domme dwaelgeesten, *lasterende het geenze niet verstonden.* De hemelsche Waerheit, in den vleesche verscheenen, wert doorgaens van schijnheilige Farizeeuen en schriftgeleerden belaeght en geplaeght. Zy taisterdeze oock doorgaens met den titel van tooneelspeelders, door het Griexe woort ὑποκριτὰ eigentlijck uitgedruckt, doch met den naem van geveinsde in den Leitschen bybel [2]) oneigentlijck vertaelt: want hoewel men, niet sonder reden, zeght dat al de weerelt eene tooneelrol speelt, nochtans paste het schijnheiligh kamerspel der schriftgeleerden eigentlijck op de leest van quade geveinstheit en mommerye, die, om in schaduwe te schuilen, een momaenzicht en andere personadie aentrecken: want wie zijnen schijn gelijck is, kan by geenen kamerspeeler geleken worden. De Waerheit [3]) noemde de schijndeughden muggenzifters, kameelverslinders, en splinterkijckers, die menschen eer hooger dan Godts eer schatten, onder schijn van ootmoedigheit, hoogh in hun wapen, zich zelfs boven aen zetten, en op merckten, in lange kleederen aenstappende, zich kittelden, wanneerze Rabbi gegroet werden. Zy gelijcktze by gewitte graven, uitwendigh schoon en heerlijck opgepronckt, inwendigh vol stanck en verrotte beenders en beckeneelen. Zommige tooneelisten [4]), hun eigen vlecken kennende, waerdeeren zich niet boven de waerdy, en hierom deelenze niet zoo diep in schijnheiligheit, als voorheene eenige stoockebranden en blaesbalgen. De Waerheit zelf bevestight dat openbaere zondaers by wylen de boetvaerdigheit en den hemel nader zijn dan schijndeughden, daer de harte-

---

[1]) *Thaddeus:* het is Petrus, die dit zegt, 2 *Petr.* II: 12.
[2]) *In den Leitschen bybel:* den „Statenbijbel", als eerst te Leiden gedrukt.
[3]) *De Waerheit:* Christus.
[4]) *Tooneelisten.* hier bezigt Vondel weder den gewonen vorm.

kenner van walght. Een Farizeeusche Lynceus [1]) waende, met den verrekijcker van zijne benevelde oogen, door het dack des schouburghs heene te zien, en daer een hoerenouter t'ontdecken: maer het miste den opsnijder, en de schouburgh, *Comœdia Vetus* opslaende, las 'er, dat de kerck een dicht dack is, daer eertijts de duivel onder gescholen hadde, gelijck meester Peter, de groote kercktooneelier [2]) in groot Britanje, noch onlangs getuighde: want het zijn terstont alle geene engelen, die verengelde menschen schijnen, naerdien de geest der duisternisse zich in eenen engel des lichts kan vermommen. Is het nu waerachtigh, dat Lacedemoniërs de tooneeliers, zich kantende tegens de wijze wet van den wijzen wetgever Lykurgus, uitbanden; hun geschiede recht: gelijck oock oproerkraeiers, met toghtschuit en wagen uitgevoert [3]), niet verongelijckt werden. De goddelijcke Plato getuight dit van de dichteren, die toch nimmermeer eenen aenhang maecken, en waer onder oock de tooneeldichters wel mogen gerekent worden: *Poëtæ nunquam turbârunt rempublicam, sed oratores non semel.* Dat is: *Noit holpen poëten eenen vryen staet op hollen, doch redenaers* [4]) *klaerden dit meer dan eens.* Maer het wort tijt dat wy sluiten, en een kostelijck borstjuweel aen de keten van deze pleitrede hangen.

De schouburghhoofden vonden onlangs by geval eenige letters, in het perck van de halve mane des schouburghs, gestroit, en, gelijck hemelval, uit de lucht, door het dack gevallen. Zy met YVER de t'zamengevoeghde letters by lettergrepen duidelijck spellende, spelden 'er deze twee wonderspreucken uit: SCHRYF SPEELEN, MAER SPEEL NIET: LUCIFER GAET TEN TOONEELREIE. Hier over stondenze alle gelijck voor het hooft geslagen, en hadden noit gedroomt dat hun een orakel, zoo onverwacht en ver-

---

[1]) *Een Farizeeusche Lynceus:* Lynceus was beroemd in de fabel wegens zijn scherp gezicht. Gewoonlijk noemt men met dien naam lieden, die beweren, verborgene zaken te zien. Met *een Farizeeuschen Lynceus* kan ook een zoodanige bedoeld zijn, die den splinter in eens anders oog bespeurt en den balk in het zijne voorbijziet.

[2]) *Meester Peter, de groote kerck-tooneelier:* wie Vondel hier bedoeld kan hebben, is niet duidelijk.

[3]) *Oproerkraeiers, met toghtschuit en wagen uitgevoert:* een hatelijkheid, in 't voorbijgaan, tegen de Predikanten, wien hij 't gebeurde met Smout herinnert.

[4]) *Redenaers:* waarmede hij de Predikanten meent.

vaerlijck, zoude voor de scheenen springen. Indien nu d'Amfiktyonische raet der vrye Nederlanden hier op besloot deze wonderspreucken, op het poortael of voorhooft van Apolloos Nederduitsche kercke, uit te houwen; het moght nabedencken geven of men tooneelspel en tooneeldans, door een algemeen raetsbesluit, over al zoude opschorten, en den schouburgh met een diamante grendelslot, by Vulkaen, der goden wapensmit, gesmeet, eeuwigh toesluiten, en bezegelen: doch echter betroudenze dat doorluchtige en hooghwijze staetheeren verder zagen, en, onder andere loflijcke kunsten, de tooneelkunst van Klio en Thalye, zoo veele eeuwen achtereen en tot noch toe, in alle keizerdommen, koningkrijcken, vorstendommen en vrye staeten, ten hove gewelkomt, zouden hanthaven, zoo lang die, ter eere van onze wijtbefaemde koopstadt, de pylaer der goude vryheit, tot eerlijcke stichtinge van inheemschen en uitheemschen, gebruickt en niet misbruickt, en met hantgeklap van brave heeren, helden, en jongelingen, en schoone jofferen toegejuicht wort.

TER BRUILOFT

VAN DEN WELEDELEN HEER

PETER DE GRAEF,

Jongkheer van Zuidpolsbroek,

EN DE WELEDELE MEJOFFER

JAKOBA BIKKER.

NON HÆC SINE NUMINE DIVUM EVENIUNT.

De jonge *Graef,* belust uitheemsche steden,
En volken te bezichtigen, met een
Hunn' ommegangk, en zinlijkheên, en zeden,
Quam bly Parijs, 's rijx hooftstadt, ingereên;
Geen stadt, maer eer een weerelt in het kleine,

Ter bruiloft van P. de Graef en J. Bikker. Volgens den tekst in Vondels *Poëzy,* 1682, I, bl. 686.

Peter de Graeff, geboren 5 Augustus 1638, overleden 3 Juni 1707, Schepen en Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie, was de zoon van Cornelis de Graeff en van Catharina Hooft.

Jakoba Bicker, geboren 2 Januari 1640, overleden 29 Juni 1695, was de dochter van Jan Bicker en van Agnieta de Graeff.

Zij huwden 11 April 1662 op den huize Ilpensteyn te Ilpendam.

Non hæc sine numine, caet.: d. i.: „dit gebeurt niet zonder beschikking van omhoog." Zie *Aen.* II, 777.

1—4 Uit de Opdracht van het II. Boek van Vergilius, vs. 142 en volgg., is ons bereids gebleken, dat de bruidegom, in zijn jeugd, Berlijn bezocht had; wij leeren nu, dat hij ook te Parijs was geweest: hij kon dus eenige ondervinding hebben opgedaan.

Daer Luidewijk, gezeten in 't palais,
Wort aengebeên, op d'oevers van de Seine,
En triomfeert in oorlogh, en in pais.
Wie melt ons wat den jonglingk al gemoete?
Hy hoorde en zagh zich zelven naulijx zadt;
Toen al het rijk het paer gezalfden groete,
In eene zael, bekleet met kunst en schat.
Hier blonk op 't hof een hemel, rijk van zonnen.
De rijkdom van de kunst verdoofde gout
En diamant, als ofze in 't renperk ronnen,
Of worstelden wie sterkst den palm behoudt.
Hy zagh 'er op de hemelsche tapyten
De zege der Bourbonnen afgemaelt,
En hoe 't verdrag beslechte 't bloedig wrijten,
Daer Henrik en zijn afkomst eer behaelt.
Het luste hem t'aenschouwen in 't byzonder
Wat Luidewijk, zoo jongk, alree beschrijft.
In ieder perk gemoet het oog een wonder,
Waer aen het zich vergeet, en hangen blijft.
Hy ziet in 't endt twee weerelden verwarren.
De rook, en smook, geschrey, en wapenklank,
Trompret, en trom, en stof bedroeft de starren.
Men luistert hier naer oorloghstoom, noch dwangk.

6 *Luidewijck:* Lodewijk XIV, die in 1651, op veertienjarigen leeftijd, de regeering had overgenomen.

6 volgg. De grootheid, macht en luister van den schitterenden Lodewijk XIV (toen nog onze bondgenoot en een voorwerp van bewondering voor Franschman en vreemdeling) wordt in deze regels met enkele, doch echt karakteristieke trekken beschreven.

9 *Gemoete:* ontmoette, onder de aandacht kwam.

11 *Het paer gezalfden:* koning Lodewijk en de Infante, met welke hij in 1660 getrouwd was.

17 *Hemelsche tapyten:* die der Gobelins.

19 *'t Verdragh:* dat in 1659 tusschen Frankrijk en Spanje op het zoogenaamde Fazanten-eiland gesloten was.

22 *Beschrijft:* heeft men hier niet aan een schrijf- of drukfout te denken en moet er geen *bedrijft* gelezen worden? Zeker zou dit in de ooren der meeste lezers duidelijker en logischer klinken; en toch geloof ik, dat *beschrijft* behouden moet worden. Er is hier sprake van tapijtschilderijen, waarop niet zoozeer de *bedrijven* des grooten konings, als wel de glorie van zijn regeering voorgesteld of *beschreven* worden; en nu komt het mij voor, dat hier *beschrijft* in dichterlijken zin moet worden opgevat voor „gelegenheid verschaft te beschrijven."

Maer elders, als de zon de nevels doorschijn,
Komt Liefde allengs gedaelt uit d'ope wolk,
Met Wederliefde, op englezangk, te voorschijn.
Op dat gezangk rust donderbus en dolk.
Men zietze beide elkandre aenminnigh kussen,
En onderling zich vlechten, arm in arm.
De heiren, aen het wijken ondertussen,
Staen stil van zelf. Nu hoort men geen gekerm.
Heer *Polsbroek* merkt dat deze hofschildrye
Hem afbeelt hoe de krijghseeu raekte in rust,
En Luidewijk verbonden aen Marye,
Bekrachtight dat heel Vrankrijk Spanje kust.
Wie zou, docht *Graef,* gelooven dat de Liefde,
En Wederliefde in top dit wonder wrocht,
Ter goeder uure elk 't hart der volken griefde
De Liefde won dat geen geweer bevocht.
Gelukkig zijn de beide nabuurrijken,
De harten, die, gewont in 't harrenas,
Nu wapenloos verknocht door huwelijken,
Een bruiloftskus en wederkus genas.
Zoo spreekt hy by zich zelven, en beluistert
Het vryen van de min en wedermin,
Waer op een stem hem stil in d'ooren fluistert:
'k Zie u gepaert met uwe nabuurin.
Het schaemroot verft de leli van zijn kaeken.
Dat merkte flux de Hollantsche Gezant,
Die vraegde: hoe? begint uw hart te blaeken,
Door eene vonk, gespat van 's Konings brant?
Schep moedt, en leer op 's Konings voorbeelt paeren:

39 *Marye:* de twee-en-twintigjarige Maria Theresia, Infante van Spanje, dochter van Filips III. Men weet, dat het huwelijk tusschen haar en koning Lodewijk eene der hoofdvoorwaarden uitmaakte van den zoogenaamden vrede der Pyreneeën. Lodewijk zelf had zijn bruid in den aanvang van 't jaar 1660 afgehaald; waaruit men mag opmaken, dat de reis van Pieter de Graeff in datzelfde jaar moet hebben plaats gehad.

43 *Elck:* t. w.: de Liefde en de Wederliefde.

52 *Uwe naburin:* zoowel de Graeff als de moeder der bruid woonden op de Heeregracht bij de Hartestraat.

54 De *Hollantsche Gezant:* dit kan geweest zijn, òf Willem Boreel, die sedert 1650 de gewone Gezant der Staten was, òf ook wel de Amsterdammer Coenraad van Beuningen, die, in 1660, met Joan van Gent en Justus de Huybert buitengewoon naar Frankrijk was afgevaardigd.

Zoo kan uw bloet, ten zegen van uw stadt
En vaderlant, der oudren stoel bewaeren,
Daer grootvaêr, al 't geslacht ter eere, zat.
Jakoba lagh hem sedert in de zinnen,
Gelijk Atlante in 't hart van Hippomeen.
Hy hoopte haer, gelijk een prijs, te winnen,
In 't renperk, zoo hem Venus gunst verscheen:
Zoo Venus strael het hart eens quaem t'ontdoien,
Dat harder dan het berghkristal bevroos:
Maer 's winters wil de lucht geen bloemen stroien:
De lente geeft den knop, en dan de roos.
De lente is tot het minnefeest geboren:
Dan wijdt de jeugt den outer duif en zwaen.
Elk wierrookt dan gebeên in Venus kooren,
En vlecht festoen van roos en myrteblaên.
De jongling volgt, op 't hemelschblaeu geflikker
Der oogen, zijn beminde, in 't hart geplant,
Een Pallas, uit den eedlen stam van *Bikker,*
Die hier de kroon van deught en schoonheit spant.
Wanneer de deugt, in sterfelijke leden
Gedompelt, uit het schoone lichaem straelt,
Dan wortze van opmerkende aengebeden,
Als een godin, uit 's hemels schoot gedaelt.
De Wederliefde, in 't kerkgewelf gevlogen,
Belaeghtze, en treft door d'oogen haer in 't hart:
Dat voeltze, en vint zich onvermoedt bewogen
Met 's minnaers wonde, en uitgestaene smart.
Nu wort hy van de schoone heusch bejegent,
Met een gezicht en ongewoonen lonk.
Een blijde star, die zijn vryaedje zegent.
Nu vint hy zich, als Hippomeen, aen honk.
Op dit besluit, van minnezorgen veiligh,
En met een' kus bezegelt mont aen mont,
Verschijnt het paer de blijde Bruiloftsheiligh
Met zijne tortse, en kroont het trouverbont.

62 *Atlante:* Atalante. Zij is ons met haar vrijer Hippomenes reeds herhaalde malen voorgekomen.

88 *Aen honck:* 't woord wordt hier in dezelfde beteekenis opgevat als er nog aan gegeven wordt bij 't „krijgertje-spelen" der knapen. *Honk* is voor den voetreiziger wat *haven* voor den zeevarende is: „een plaats, waar hij veilig aankomt."

Hy zeght: nu volght dit licht, gekroonde braven:
  Wy treên u voor, daer 't weeligh roozevelt
Weêr mengt in een de *Bikkers* en de *Graven,*
  Als Venus gloet uw zielen t'zamensmelt.
Ten blijk dat gy u medeelt bey te gader,
  Wort u belooft een lief en edel kroost,
Dat teffens zweemt naer moeder, en naer vader.
  Zoo bloeie en groeie uw stam, den nijt getroost.

TER BRUILOFT

VAN DEN WELEDELEN HEER

ROBERT HONIWOOD,

Ritmeester in dienst der vrye Landen,

EN DE WELEDELE JOFFER

MARGARITE VAN VLOOSWYK.

ANNUIT ORANTI.

O pluikende Margriet, gewoon de lust te boeten
Met hemelsch maetgezang, en, drijvende op de voeten

Ter bruiloft van R. Honiwood en M. Van Vlooswyk. Volgens den tekst in Vondels *Poëzy* 1682, I, bl. 705.

Robert Honywood, Ritmeester ten dienste van de Heeren Staten, geboren te Londen, ondertrouwde, omtrent 26 jaar oud, den 1 Augustus 1662, geassisteerd met Mr. Pieter de Groot, pensionaris, met Margareta van Vlooswyck, oud omtrent 15 jaar, geassisteerd met den heer Burgemeester Corneiis van Vlooswyck, haar vader, en Anna van Hoorn, haar moeder.

Robert Honywood werd 23 September 1667 in de Voetboogskapel in de Oude Kerk begraven.

Annuit oranti: d. i. „zij knikte den smeekende toe": hier: „zij gaf hem het jawoord." — Zie *Aen.* XI, 797.

En toonen van de keele en liefelijke snaer,
Braveerde Venus wet en hooghgewijt autaer.
De Ridder *Honiwood* vergat zijn wapenplichten,
En grenswacht aen de Wael, daer 't Roomsch gewelt most
[zwichten
Voor Burgerhart, geteelt uit Koningklijken stam.
De trouwe minnaer vont geen lessing voor zijn vlam.
Hy hiel geduurigh aen om 't edel hart te winnen
Omtrent den Aemstelstroom. Zy ging met Zanggodinnen
Te raede, en oock ten reie, en stelde haer geluk
In vrye zuiverheit te leven, buiten 't juk
Van 't huwelijk, indien 't de hemel haer vergunne;
Een juk, dat mannen min bezwaert, de vrouwekunne
Meer drukt en onder houdt; een' last met recht te vliên
Voor wijze jofferen, die uit haere oogen zien,
En zoo veel verder dan die niet zoo hoogh geschaepen
Te licht gezeghlijk, zich aen ydelheit vergaepen,
En een verbeeldinge van weelde, die heel snel,
Op haer gevoelijkst, berst, gelijk een waterbel,
En, als een droom, verdwijnt. Hou op, hou op van janken.
Ik hoor van honderden geen twee, die 't zich bedanken.
Ik heb dit jammeren nu al te langh gehoort.
Dit is gemeene kost, geen ooft, dat my bekoort.
Zoo zoekt een vogelaer de vryen, onder 't vliegen,
Met zijne zoete fluit te vangen en bedriegen.
Hoe stont de Ridder voor dees spraek van zin berooft!
Als een, die onverhoedts, voor 't wreede slangenhooft,
In marmersteen verkeert, geen lippen meer kan reppen,
Geen lidt verroeren, en noch lucht noch adem scheppen.
Hy vont een schoonheit, die het keurighste oogh verleit,
Maer och, een schoonheit, vreemt van mededogenheit,

6, 7 *Daer,* enz.: versta: waar vroeger de machtige Romeinen moesten zwichten voor Civilis.

21 *Hou op,* enz.; hier begint, als uit vs. 27 blijkt, de juffer tot haar minnaar te spreken.

22 *Geen twee, die 't zich bedancken:* geen twee, die reden hebben om er zich later mede geluk te wenschen.

25, 26 Zinspeling op het gezegde van:
Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps.

28 *'t Wreede slangenhooft:* het hoofd van Medusa, 't welk ieder, die 't aanzag, in steen deed veranderen.

En zoet op pijnigen, en martelen, en grieven
Der onderdaenighsten, die haer alleen believen,
Alleen naer d'oogen zien, en smeeken om gena,
Gelijk de zonnebloem de zon volght vroegh en spa.
  Maer een rechtschapenheit, van geen gevaer te trotsen,
Voor een onwinbaer slot, langs onbegangkbre rotsen,
Hervat den moedt en storm, al stort hy slagh op slagh.
Het rijzen van de zon, het vallen van den dagh,
En teffens nacht en dagh 's helts dapperheit getuigen,
Gezint te breeken, eer dan zich te laeten buigen.
Al d'oude poëzy van 't minnen oit gedacht
Geraekt nu in 't geloof: hoe Herkules zijn kracht
Verliest in 't vrouwekleet, gelijk een vrou herschapen,
De leeuwenhuit, en knods, het monstertemmend wapen,
Verwaerloost, en de spil in ste van boogh hanteert.
De Min moet lachen, nu de schoonheit triomfeert,
En sterkheit leght aen bant. Een maeght betemt veel braven.
De Ridder acht zich noch gelukkigh onder 't slaven,
En schat dees schoonheit, met een eedle deught gepaert,
Een perle in gout gezet, die moeite en arbeit waert.
De moeite leert het eêlst waerdeeren, en gebruiken.
Men vint geen perle by den wegh. Men moet eerst duiken
En visschenze op den gront. Natuur, bedacht en wijs,
Bewaert de gaven dus by haer waerdy en prijs.
  Jupijn, die 't al regeert, verhoort in 't endt het smeeken
Des braven minnaers, van zijn hoop te lang versteeken,
En vaerdight Pallas naer den blijden Zangbergh af.
Zy, vaerdigh op den last, dien haer de vader gaf,
Genaekt *Margriete*, een tiende in negen Zanggodinnen,
En roept de schoone maeght, erfvyandin van 't minnen,
Ter zijde, op datze haer des hooghsten wil ontdek.
Dus raekenze onderling in minnelijk gesprek.
De wijze Pallas pleit voor d'eer van Venus rijken.

45 *Gelijck een vrou herschapen:* verliefd op Omphale, koningin van Lydië kleedde Herkules zich als een vrouw, en hielp haar spinnen.

61 *Een tiende in negen Zanggodinnen:* men zou deze uitdrukking kunnen opnemen als een overdreven compliment, waarbij Vondel de bruid een tiende zangggodin noemde; die zooveel wist als de andere te zamen. Ik geloof echter, dat hier eenvoudig verstaan moet worden: „als tiende *in* (of *bij*) het negental opgenomen."

Zy raetze op 't hoogh gebodt de vlagh en 't zeil te strijken.
Men kan het nootlot van Jupijn niet wederstaen.
Zy bietze 't huwlijxpant den rijken trouring aen.
Op datze *Honiwood* naer zijn verdienst de hant bie,
Sneet schrandre Mulciber hier *Annuit Oranti*
Met kunst op: en de maeght, dit lezende, zat stil
En stom, en overwoegh des allerhooghsten wil,
Geensins t'ontworstelen met woorden noch gedachten.
z'Aenvaert beschroomt den ring, en zeght, geen jammer- [klagten
Van minnaers zouden my van mijnen vryen staet
Beroven, neen gewis, noch zelf der oudren raet
Kan 't hart bewegen: maer de reden eischt genoegen
En onzen eigen wil naer 's hemels wil te voegen.
Jupijn bestemt zijn beê: wy stemmen met Jupijn.
Op dat gewenschte woort brak flux de zonneschijn
Door alle nevels heene, uit 's hemels tinne en transsen,
En schiep een schoonen dagh. De rooze-en-myrtekranssen
Bekranssen 't lieve paer, den Bruigom, en de Bruit,
En Hymen quam ter feest getreên met dit geluit:
O schoone dochter van uwe overschoone moeder,
Gezegent zy uw trou, Jupijn uw troost en hoeder.
Gy trout den Ridder, en de Ridder uwe hant
Door 't hemelsche beleit, tot vreught van 't vaderlant,
Dat aen de diensten van zijn' vader en uw' vader
Zich eeuwigh houdt verplicht, en uit u twee te gader
Verwacht de helden, die der vadren spoor betreên,
En 't recht hanthaven van de vrygevochte steên.
De minneby schept lust te weiden op de tippen
Van uwen roozenmont, en honighzoete lippen,
En dau te lezen in uw levens morgenstont,
Die boven nektar smaekt. ô Schoone roozemont,
O bloem van *Vlooswyk*, zoo die lust hem noit verveelde,
Besnoey zijn wellust niet, maer queek de dertle weelde

72 *Overwoegh:* overwoog.

74—79 Het is weinig vleiend voor Honywood, dat Margriete hem alleen zou genomen hebben om pleizier te doen aan Jupijn.

87 *De Ridder uwe hant:* de spreekwijze: *de hant trouwen,* is ons reeds meermalen voorgekomen.

93 volgg. behelzen een toespeling op den naam van den bruidegom.

Van uwen Bruidegom, terwijl uw jeught het lijdt.
Zoo reedtge aen d'eeuwigheit, in 't bloeienst van uw tijt.

100 *Zoo reedtghe aen d'eeuwigheit:* d. i.: „zoo bereidt gij u, zoo rust gij u toe voor de eeuwigheid." Het zal wel niet bij toeval geweest zijn, dat zoowel dit, als het vorige bruiloftsgedicht juist honderd regels lang zijn. Misschien moesten zij binnen een vooraf bepaald kader geschreven of gedrukt worden, waarbij het getal der regels — evenals van de voormalige Nieuwjaarswenschen — precies was afgemeten. In allen gevalle leverde Vondel hier weer een bewijs, dat men aan dichterlijk vernuft een methodieken geest kan paren, die de uitspattende vonken der poëzie binnen vaste grenzen weet te beperken; immers zelfs de scherpe blik eener kwaad willige critiek zou in deze bevallige gedichten geen regel te veel of te weinig vinden: alles heeft zijn maat en is behoorlijk afgerond: en wie ook in die behandeling van een onderwerp in een vooraf vastgesteld getal regels niet meer dan een welgeslaagd kunstje wil zien, juist dat welslagen maakt het in mijn oog tot een verdienste te meer.

OP MYNE AFBEELDINGE,

GESCHILDERT DOOR

FILIPS KONING.

OMNIA LONGÆVO SIMILIS.

Ik telde vijfenseventigh,
Toen *Koning* my, dus levendigh,
Te voorschijn braght op zijn panneel.

Op myne afbeeldinge. Volgens den tekst in Vondels *Poëzy* 1682, I, bl. 588. Het hier bezongen portret is thans het eigendom van den heer M. J. van Lennep te Amsterdam; zie *Catalogus der Vondeltentoonstelling*, bl. 4, n°. 42.

De op bl. 178 afgedrukte reproductie is gevolgd naar de staalgravure van J. P. Lange.

Omnia longævo similis: d. i.: „in alles een oud man gelijk." Zie *Aen.* 650.

1, 2 *Seventigh, levendigh:* een rijm, dat niemand hindert, terwijl b. v. *zesde* of *kwetste* onuitstaanbaar wezen zou. 't Is, dat aan den dichter, met be-

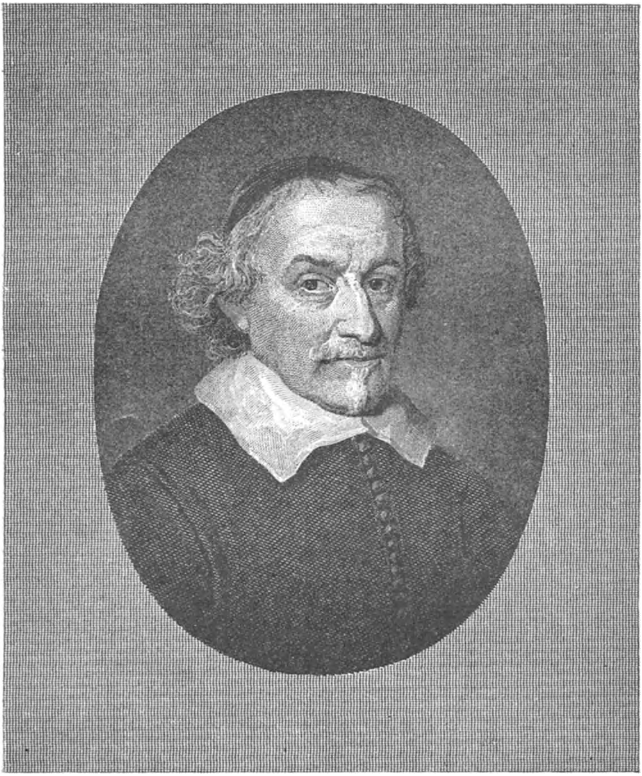

Wie van de kunst met kennis spreekt,
Zeght dat hier slechts de spraek ontbreekt.
Men kroon' het koningklijk penseel.

trekking tot die zoogenaamde dubbele rijmwoorden, als *voorbeeld* en *veroordeeld*, *bijstand* en *drijtand*, *prijs leit* en *wijsheid*, over welke gesproken is, altijd eenige meerdere vrijheid wordt verleend. Het slepend wordt alsdan *facto* een dubbel staand vers, en men let meer op het gelijkluidende der tegenover elkander staande klanken, dan wel op de gelijkheid der verbindingsletter.

TER BLYDE MAELTYT

VOOR DEN DOORLUCHTIGHSTEN VORST EN HEERE

MAXIMILIAEN HENRIK,

Keurvorst te Kolen, Hertogh te Baiere, Prince te Luyk, &c.

DEUS NOBIS HÆC OTIA FECIT.

Nu de pais door Christenlant draeft,
En alle ongelijk beslecht,

Ter blyde maeltyt voor Maximiliaen Henrik. Volgens den tekst in Vondels *Poëzy* 1682, I, bl. 399.

Maximiliaan Hendrik, zoon van Maximiliaan Keurvorst van Beieren, was in dezen jare de stad met een bezoek komen vereeren. De stad had den jeug-

Deus nobis hœc otia fecit: d. i.: „God heeft ons deze rust geschonken." Zie VIRG. *Ecl.* I. 6.

Komt de Vorst, die Cezar hanthaeft
By het out en wettigh recht,
't Vrye Nederlant bestraelen
Met zijn gunstigh aengezicht.
Zulk een eer beschijnt ons paelen
En vereischt zoo trots een dicht
Als oit Flaccus kon bereiken,
Op Augustus blijden dagh;
Tot een dankbaer offerteiken,
Toegewijt aen 't wijs gezagh
Van den Keurvorst, rijk van zegen,
Die, uit zijnen hoogen troon,
Zeewaert aen komt neêrgestegen,
En met Keur- en myterkroon
d'Oude schiltkroon ons geschonken
Van den Keizer zijn' genan,
Overstraelen en ontvonken,
Schooner dan men wenschen kan.
Op 't verzaemen van twee buuren,
Aemstelstadt en Agrippijn,
Rijst de nieuwe bou der muuren,
En die halve maeneschijn
Komt in 't Y, dat zeilrijk water,
Zich te spieglen met meer glans,
En men hoort een bly geschater,
Over torenspits en trans,
Zich verheffen, nu de Heeren,
Op het Hollantsch Kapitool,
Met een Keurhooft triomfeeren,
Op schalmey, en feestviool,

digen kerkvoogd — hij was niet verre boven de twintig jaren — een feestmaal aangeboden, 't welk door Vondel bezongen werd in een hartelijk en heldervloeiend welkomstlied, en dit bezingen werd door de Regeering erkend met een gift van 30 gulden, terwijl aan Jan Vos tegelijk 50 gulden werden geschonken „voor zijn poësie over de nieuwe vergrootinge dezer stede."

Van den keurvorst zelven kreeg Vondel tot loon een gouden rijder!

18 *Van den Keizer zijn genan:* van zijn naamgenoot, keizer Maximiliaan.

24—27 Versta: Amsterdam, als een halve maan gebouwd, weerspiegelt in het water.

De staetstar van de Staeten. naar de stad, die tot een *star van staat* verstrekt aan de *Staten.*

En muzijkspel van musketten
Der verheughde burgery.
Zulk een blyschap kent geen wetten.
Laet den berkemeier vry
Ommegaen: de Rijnsche vaten
Rollen Kolen recht voorby
Naer de staetstar van de Staeten,
In den kelder van het Y.
Wenscht vry, en de hemel geve
Dat nu *Maximiliaen*
Langer dan zijn voorzaet leve,
En de vrientschap vol magh staen,
Die zoo langh, voor zestien eeuwen,
Van Vespasianus tijt,
Met de Batavierscho leeuwen
Aenving, in den burgerstrijt,
Tusschen Burgerhart ontsteeken,
En 't Romainsche krijghsgewelt;
Eer de tweedraght vergeleken.
Rome Batoos erven telt
Onder 's Tybers bontgenooten.
En gebroeders, trou van aert,
Daer de bontkroon wert gesloten
Onder standert, schilt en zwaert.
Kranst kristal met groene kranssen:
Vlecht uw haer met wijngertloof:
Leopoldus temt Byzanssen,
Noit verzaet van bloet en roof,
En de kruisbanier te tergen.
Vrede bloeit van kust tot kust,
En luikt op uit Zevenbergen.

43 *Langer dan zijn voorzaet:* onzeker is het, of men hier, onder 's Bisschops *voorzaet,* zijn voorganger in de bisschoppelijke waardigheid heeft te verstaan, dan wel zijn naamgenoot, keizer Maximiliaan.

45—50 Zinspeling op het bondgenootschap tusschen de bewoners van den Bovenrijn en de Batavieren, ten tijde van den oorlog, door Civilis (*Burgerhart*) tegen de Romeinen gevoerd.

51 *Vergeleken:* door *vergelijk* beslist.

59 *Leopoldus temt Byzanssen:* de keizer had namelijk, omtrent dezen tijd, aan Kemini Janos, vorst van Zevenbergen, hulpbenden toegezonden om hem tegen de herhaalde strooptochten der Turken te beschermen. Zie vs. 63.

Tityrus bedankt August,
In de schaduw van zijn beuken,
En het voorhooft, lang verneêrt,
Weet van rimpelen noch kreuken,
Nu het vee de klaver scheert;
Nu de melkbron in de weide
Uit de koienader springt,
Daer hy, onder Godts geleide,
Van zijn Amaryllis zingt,
En van verr' de witte doeken
Uit ziet spannen op de reê,
Om meer weerelden te zoeken
Door de rijke en ope zee,
Met de vrachten en de pakken,
Die om laegh van Rijn en Maes,
's Bisschops stroomen, nederzakken
Naer 't gewest vol room en kaes
Drinkt op 't rijzen van ons veste.
Geeft uw hart den Vorst ten beste.

64 *Tityrus bedankt August:* zinspeling op den inhoud van Maroos Eerste Herderskout, meermalen door Vondel aangehaald en vertaald, en waaraan ook het motto voor dit gedicht is ontleend.

65 *In de schaduw van zijn beuken: sub tegmine fagi.* Zie *Ecl.* I. 1.

78, 79 *Rijn en Maes, 's Bisschops stroomen:* het gebied van den Aartsbisschop werd door beide deze stroomen bespoeld.

81 *'t Rijzen van ons veste:* deze woorden kunnen in dubbele beteekenis worden genomen als slaande niet enkel op den bloei van Amsterdam in 't algemeen, maar ook op het uitleggen der stad, waar men wederom aan bezig was.

OP GENUA.

Palaisrijk Genua, als uit een rots gehouwen,
Braveert in pracht en prael alle Italjaensche steên.
Het schijnt, gelijk een paeu, zijn pennen trots t'ontvouwen.
Hier stapelt Koopfortuin haer rijkdommen op een.

Op Genua. Volgens den tekst in Vondels *Poëzy,* 1682, II, bl. 304.

Het strekt een krijghstrezoor der wijtgevreesde Flippen,
En zenuw van hunn' staet, die 't Roomsch gebiedt verdooft.
Een zijde- en goutoogst bloeit en groeit in dorre klippen.
Ligurie bekent dees zeebaek voor haer hooft.
De Vrijheit in triomfe, op eenen boogh van marmer,
Begroet van al de zee, daer d'Apennijn begint,
Zich met den kruisschilt dekt, een' scheutvry borstbe-
En toomt Byzantium, dat weerelden verslint, [schermer,
Haer wapenhuis ontziet, en haven, en galaien.
Zoo heerscht de Vryheit, noit van wijsheit afgescheien.

5 *Der wijtgevreesde Flippen:* d. i. „der koningen van Spanje." Hoewel Genua, omtrent den tijd, waarin Vondel dit gedicht maakte, geenszins cijnsbaar van Spanje was, stond het toch steeds met de koningen van dat Rijk in een nauwe verbintenis en schoot de Republiek hun aanzienlijke geldsommen, waarvoor zij talrijke bezittingen, in Milaan, Napels, enz. gelegen, tot onderpand bekwam.

12, 13 *Verslint—ontziet:* hier behoorde wel *doch* of *maar* tusschen te staan.

OP JAN VOS.

Zoo spant Natuur door *Vos* een' regenboogh van dichten,
Of bogen van triomfe, en leert tooneelen stichten.
Wat hoortge, als hy een wijs op vrede en oorlogh zet?
Een stem, gewrongen door een boghtige trompet.

Op Jan Vos. Afgedrukt volgens den tekst onder het door K. du Jardin gegraveerde portret, waarvan hierboven een reproductie is gegeven (*Bibliographie van Vondels werken*, bl. 191).

Jan Vos, Amsterdammer en glazenmaker van beroep, omtrent wiens afkomst, geboortetijd en jeugd gegevens ontbreken, trad in 1641 als tooneelschrijver op en verwierf zich daardoor den toegang tot den Muiderkring. Hij werd in 1647 Schouwburghoofd, welke betrekking hij van 1647–1652 en van 1653–1667 vervulde. Door de regeering werd hem behalve het maken van glasruiten in het nieuwe Stadhuis, meermalen het ontwerpen en regelen van optochten en praalvertooningen die van stadswege moesten plaats hebben, opgedragen. Voor de familie Bicker en Huydecoper maakte hij allerlei gelegenheidsgedichten. Hij werd 11 Juli 1667 in de Nieuwe Kerk begraven en beleed evenals Vondel den R. Katholieken godsdienst.

BESPIEGELINGEN

VAN

GODT EN GODTSDIENST.

TEGENS

D'ONGODISTEN, VERLOCHENAERS DER GODTHEIT OF GODDELIJCKE VOORZIENIGHEIT.

In den brief aen de Hebreen:

Wie Gode genaeckt moet bekennen dat hy is, en beloont die hem zoecken.

Afgedrukt volgens den tekst der uitgave, te Amsterdam en bij de weduwe van Abraham de Wees in 1662 in 4° verschenen (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 644).

HET EERSTE BOECK.

VAN GODT.

BESPIEGELINGEN VAN GODT.

HET EERSTE BOECK.

Wat is gewenschter dan in ons bespiegelingen
Het eeuwig schijnend licht, den oirsprong aller dingen,
t'Ontmoeten, en van vore in 't aengezicht te zien,
Om andren, of door tong of tekens, te bediên
Den glans, die ons verschijnt; zoo menschentong of teken
Dit wonderlijck gezicht en wonder uit kan spreecken,
Of in zijn volle kracht afbeelden voor het oogh!
Maer dit's vermeetenheit: de Godtheit zit te hoogh:
Wy drijven veel te laegh, op losse en wasse pennen,
Te kranck in zulck een' gloet. Om Godt volmaeckt te kennen,
Wat meer wort dan een worm, een sterflijck mensch vereischt.
Een gloeiend Serafijn, een groote aertsengel deist
Wel drymael in zijn vlught, wanneer hy d'opperdaecken,
Den troon van 't aertspalais der Godtheit zal genaecken
Met ootmoedt en ontzagh. De Cherubijn bedeckt
Met vleuglen zijn gezicht, om zuiver, onbevleckt,
En waerdigh voor den stoel der Godtheit zich te buigen,
Daer duizentduizenden al juichende getuigen
Wat eer en majesteit, van eeu noch kreits bepaelt,
Uit Godts volkomenheên door 's hemels kreitsen straelt.
Men tre dan achterwaert, om niet te hoogh te draven.
Verwaentheit heeft voorheen zelf Lucifer begraven,
Met al zijne engelen, in helsche duisternis,

1—32 Inleidinge, geschept uit de hooghste geluckzaligheit, bestaende in de bespiegelinge der Godtheit van vore dat hier onmogelijck is, dies moet men van onder beginnen. *Kantteekening der oude uitgave.*

9 *Wasse pennen:* d. i.: „*pennen,* die met *was* aan elkander verbonden zijn," zooals die, welke, volgens de fabel, Dedalus voor zichzelven en voor zijn zoon Icarus vervaardigde, om uit den Doolhof weg te vliegen, en waarmede hij genoodzaakt was, *laag* te *drijven,* ten einde het was niet door den zonnegloed versmolt: welk laatste dan ook inderdaad met Icarus het geval was.

Van waer in eeuwigheit geen wederkeeren is.
Geen' stervenden tot noch de hantvest wert gegeven
Van simpel eenwerf Godt t'aenschouwen, en te leven.
Men moet van achter dan hem nazien, waer hy treet,
Gebeurt ons dees gena. Wie ramp wil schuwen, meet'
Zijn onvermogen af, eer hy besta te waegen.
Hoe menigh plofte in 't zant door reuckeloos behaegen!
De Godtheit lijdt geen schimp van eenigh trots bestaen.
Men spreecke ootmoedigh, of men zwijge, en bid haer aen.
  Indien een ongodist Godt dienen zal, en eeren,
Zoo staet ons eerst met reên te stercken en beweeren
Dat Godt in wezen is, dees naem geen' droom beduit,
Of wezenloozen vont, gemaelt door spraeckgeluit,
Maer een zelfstandigheit, een wezen wort berekent,
Gelijck men met den naem van boom een' boom betekent.
Men moet dan weeten wat de naem van Godt ons melt
In onze spraecke, en by een ieder volck gestelt
Niet ydel, maer wel scherp met oordeel uitgelezen,
Om uit te beelden of de wercking van dit wezen,
Of iet dat zijn natuur, en eigenschap verklaert.
Dees spruit in Duitsch uit goet, en melt den goeden aert,
Den oirsprong van al 't goet, te vloeien uit dien rijcken;
Een naem zoo schoon, dat wy geene andre tongen wijcken,
In zijn betekening, naerdien hy 't hart verweckt,
En met dien klanck alleen de zielen naer zich treckt,
Gelijck quickzilver wort van 't gout naer 't gout getogen,
Het edelste metael, in deught, en in vermogen,
Gewight, en duur, en kracht, en glans, en majesteit,
En d'afdruck van Godts waerde, en eere, en heerlijckheit.
  De Duitsch is dan gewoon den rijcksten schat der schatten,

33—52 Oirsprong en betekenis van het woort Godt, in onze spraecke. *Kantteekening der oude uitgave.*

53—96 Erfleer van Godt wort noodigh doch verscheiden ingeplant. *Kantteekening der oude uitgave.*

25 *Geen' stervenden* voor „geen onder hen, wier lot het is, te *sterven,*" met andere woorden: „geen *sterveling,*" of: „geen *sterfelijk mensch.*"

26 *Simpel eenwerf:* al ware het maar een enkele reize.

53 *De Duitsch* voor *de Duitsche* of *de Duitscher,* een ouderwetsche en thans versleten vorm.

53—56 Het blijkt uit deze tirade, dat Vondel zekere mystieke kracht hechtte aan de *vier* letters, waarin de naam van 't opperste Wezen bij de meeste

Als andre volcken, in vier letteren te vatten,
En *Godt* te noemen 't geen noit teken noch geluit
Voluit heeft afgebeelt. De zuigling zuight dit uit
De melleckbron, de borst van zijn getrouwe moeder.
Dit scherpen voester, en de vader, vooght, en hoeder
Den jongen kindren in, en leeren vroegh het jong
Dien gallem, uit de wiegh, nabaeuwen met zijn tong.
Dus erft het kint een tael door omgang en hanteering,
Met 's moeders taele en spraeck de vaderlijcke leering,
En erfgewoonte schept een ander de natuur,
Die lastigh wort verleert. Zit waerheit aen het stuur
Van huis en huisgezin, zoo vaert het kint geluckigh.
Zit logentael te roer, hoe jammerlijck en druckigh
Vernielt dees schipbreuck dan al d'afkomst van dien stam!
Een ommezichtigh brein mistrout hierom de mam,
En overlevering van moeder, vooght, en vader,
Om erfbedrogh te vliên, en wenscht uit angst zich nader
Met reden te beraên, te toetsen, scherp en stil,
Wat Godt en godtsdienst raeckt, eer 't oordeel stemmen wil,
Om door aenzienlijckheit van baerden, penne, en schoolen,

volkeren gespeld wordt. Immers onze dichter gaat te ver, wanneer hij beweert, dat zulks bij allen het geval zou zijn. De Italiaan zegt *Dio* en de Engelschman *God:* — ja, wat meer is, *dat Dietsche Doctrinale* (M. P. 1345) wederspreekt Vondel met opzicht tot het Nederduitsch, waar hij zegt:

God es een wort wil dit besien,
Gheformeert van lettre drien
En alsoe sijn oec scone
In enen God IIJ *persoene.*

Men vindt hier, gelijk men ziet, een bestrijding, en wel op mystieken grond, van Vondels beweren. Wie voorts meer over het onderwerp verlangt te lezen, sla HUYDECOPERS *Proeve* op, Deel I, bl. 82—86.

63 *Een ander de natuur: ander de* is geen bloot vormverschil van *andere,* evenmin als *dubbelde* van *dubbele, enkelde* van *enkele,* enz. *Andere, enkele, dubbele,* zijn adjectiva: *anderde, enkelde, dubbelde* zijn de deelwoorden *ge-* of *ver-anderde, ge-enkelde, ge-of-verdubbelde,* van hun voorvoegsels beroofd.

68 *Mistrout hierom de mam:* mistrouwt de overlevering, welke men als 't ware met de melk heeft ingezogen.

68 volgg. Zeer juist, ofschoon 't schijnt, dat Vondel zelf niet gemerkt heeft, tot welke gevolgtrekking zijn stelling, dat men niet de bloote familie-overlevering behoorde te volgen, noch *in verba magistri* zweren, maar te rade gaan met de stem der reden, noodwendig leiden moest.

73 *Aenzienlijckheit van baerden:* gezag van grijze, of eerwaardige mannen. Geleerden en wijsgeeren werden in die dagen nooit anders dan met baarden afgebeeld.

En huurtong niet zoo dom, met al den hoop, te doolen,
Die dommer dan het vee, gedreven naer het nest,
Den drijver volght, die zich op 't smeer der kudde mest.
Een ommeziende geest eischt reden, die de dieren
Van menschen onderscheit, en past op niemants tieren,
Noch bolpees, nochte vloeck. In reden zoeckt hy licht.
Waer deze straelt en blijckt, ontzegt hy niet zijn' plicht
Te vollegen van zelf, vrywilligh, onbedwongen.
Hy kent den doolhof wel der weerelt, en haer tongen,
De weiflaers, die den buick aenbidden, als hunn' Godt;
Hoe weereltschen slechts zien op eer, en aertsch genot;
Hoe godtsdienst dickwijl streckt een grijns van godeloosheit,
Vernist door een gespan van logentaele, en boosheit;
Hoe elck, op voordeel uit, de sne der zinnen scherpt,
En lant by lant, en stadt by stadt een' Godt opwerpt,
In ongelijcken vorm van harssenen gegoten,
En op 't altaer gevoert door hunne altaergenooten.
Zoo gy de scholen eischt' bewijs van haeren gront,
Zy schreeuwen te gelijck, uit eenen zelven mont:
Men redenkavle niet met zinnen, die, aen 't vloten,
Den grontslagh van ons brein, en waerheit ommestooten.
Dus stampt de meester hem ter schoole uit met gewelt,
Eer hy zijn' grontslagh heeft door reden vast gestelt.
  Men loof dan echter een', die leerzaem en voorzichtigh,
Niet reuckeloos een munt van leering, zoo gewightigh,
Naerdien hier eeuwigheit van heil, of vloeck aen hangt,
In scheemring, zonder toets, gewight, en licht, ontfangt.
De logen schijnschoon grenst in schijn te dicht aen waerheit.
Dees heilstof eischt bewijs, en zekerheit, en klaerheit,

97—116 Een omzichtige onderzoeckt den gront der erfleere. *Kantteekening der oude uitgave.*

76 *'t Smeer:* het vet, al wat de kudde oplevert.

77, 79 *Reden, die de dieren van menschen onderscheit:* Vondel wil niet zeggen, „dat de dieren zich, door 't bezit van reden, onderscheiden van de menschen", maar „dat de reden ons het onderscheid leert dat tusschen dier en mensch bestaat."

93 *Redenkavle:* evengoed als de later in zwang geraakte spelling van *redekavle;* het onderscheid, dat men door het weglaten of plaatsen eener *n* achter 't woord *rede* gemaakt heeft, om *ratio* van *oratio* te onderscheiden, is eerst een goede 180 jaar oud en even willekeurig als b. v. het verschil tusschen *na* en *naar* gemaakt.

Ten minste naer heur' aert: want anders zoo men hier
Iet reuckeloos bestemt, zoo wort de mensch een dier,
Een onvernuftigh dier, van reêngebruick versteecken,
En alle reedlijckheit, niet ongerijmt, geleken.
Wie dit bestemmen eischt, al wort zijn toeloop sterck,
Hy sluit de menscheit, de dierscheit in zijn kerck.
Ick wensche dan hierom met mijne penne en inten
In 't bladt van 't leerzaem hart der doolenden te printen
Een heilzaem schrift, waerin de twijflaer Godt magh zien,
Op dat hy Godt bekenne, en vreeze, en eere, en dien':
Want als de Godtheit is bespiegelt en gevonden,
Dan staet de godtsdienst vast op onbeweegbre gronden,
Die nu, door snoot misbruick, schandael en lastersmet,
Den yver bluscht, en 't volck op eenen drysprong zet.
  Om dees gewenschte vrucht uit mijnen bou te plucken,
Is 't noodigh eerst in 't hart des doolenden te drucken,
Dat hy nootwendigh hier het allerhooghste goet,
Den ongeschapen Al, de Godtheit kennen moet,
Ten minste naer zijn maght, en uiterste vermogen:
Want zonder kennis wort geen onderdaen bewogen
Te dienen zijnen heer, maer krachtigh, zoo hy wort
Door kennis van zijn waerde en grootheit aengeport;
Noch meer om hem met hart en zinnen aen te hangen,
Van wien hy lijf, en ziel, en wezen heeft ontfangen,
En grooter goet verwacht van zijn weldaedigheit,
Die voor den mensch het hof der weerelt toebereit.
  Geen mensch stijght immermeer in top van deze kennis
Door 't licht der schepselen, en aendacht, en gewennis.
Geen wijze kan volmaeckt uitbeelden wat Godt is,
By wien ons middagen niet zijn dan duisternis.
d'Onzichtbaerheit van Godt gaet schuil voor 's menschen [zinnen.
De Godtheit kent zich zelve alleen geheel van binnen.
Geen evenredenheit is tusschen mensch, en Godt.

117—154 De nootwendigheit van Godt te kennen, dat hier onvolkomen, doch eenighzins bereickbaer is. *Kantteekening der oude uitgave.*

105 *Reêngebruick:* gebruik der rede. 't Woord wordt in dit gedicht door Vondel nogal eens te pas gebracht.

117 *Uit mijnen bou:* 't zelfde als: „uit mijn gaarde, uit mijn tuin, uit mijn kweekerij."

Oneindigheit wort eer door 't eng begrijp bespot,
Dan in ons harssenvat geschept, en opgegreepen.
Geen letterkunstenaer, hoe taelrijck, hoe beslepen,
Vint merck of woort, dat Godts volkomenheit verbeelt,
En niet in ste van eer hem zijne glori steelt:
Maer evenwel men kan hier mede niet ontrennen
De mooghlijckheit van Godt en zijnen aert te kennen,
Door 't licht van vrou natuure en reden, voor zoo veel
Godt door zijn eigenschap en wercken zich ten deel
Te kennen geeft, oock zulx, dat willens ziende blinden
Geen onschult voor hun schult en blintheit kunnen vinden;
Gelijck Diagoras, Leucippes, Epikuur,
Lukrees, en Demokrijt, die reden en natuur

140 *En niet in ste van eer hem zijne glori steelt:* en niet, in ste van eer voor zichzelven te stelen (te behalen), Hem zijne glorie ontsteelt.

146 *Diagoras:* deze, een Grieksch wijsgeer op 't eiland Melos, of in de stad Melië geboren, leefde omstreeks de negentigste Olympiade, en was een der stoutste Godverzakers, die immer bestaan hebben. Hij hield zich voornamelijk op te Athene; doch moest van daar vluchten, omdat men, ter straffe voor zijn lastering jegens de Goden, een prijs op zijn hoofd had gesteld. Sommigen vertellen, dat de wijsgeer Democritus, zijn gunstigen aanleg bespeurende, hem, nog een knaap, voor een aanzienlijke som gekocht, doch hem niet als slaaf, maar als leerling had bij zich gehouden.
Leucippes: deze leefde eenigen tijd vroeger dan Diagoras in Griekenland, en leerde, dat alle dingen uit elkander veranderden. Hij was de eerste, die de leer der *atomen* of „vezelen" in zwang bracht.
Epikurus: deze, een der grootste wijsgeeren der oudheid, werd in de 191ste Olympiade geboren, zette zich in zijn zes-en-dertigste jaar te Athene neder, en overleed in twee-en-zeventig-jarigen ouderdom. Ofschoon geen van zijn talrijke geschriften bewaard is gebleven, is bijna geen wijsgeer meer aangehaald of besproken dan hij. Het getal zijner lasteraars weegt op tegen dat zijner lofredenaars, en, bij de voorbeeldig scheeve voorstelling van zijn leer, valt het moeilijk, daarover een juist oordeel te vellen. Zeker schijnt het, dat hij een ingetogen en onberispelijk leven leidde. Zijn welsprekendheid was zoo boeiend en beroemd, dat niet alleen uit alle oorden van Griekenland, maar ook uit Azië en Egypte, hem leerlingen van beider kunne toevloeiden.

148 *Lukrees:* Titus Lucretius Carus werd in het jaar van Rome 658 geboren, en bracht in het jaar 702 zichzelven om 't leven; daar hij tot razernij was vervallen ten gevolge van een minnedrank, hem door zijn vrouw geschonken. Hij schreef een beroemd dichtstuk *de rerum natura,* in zes zangen, waarin hij zich als een der stoutste Godloochenaars voordeed.
Demokrijt: Democritus van Abdera, reeds meermalen genoemd, was een leerling van Leucippus, van wien hij de leer der atomen en van het ijdele overnam. Hij verwierf zich als wijsgeer een onsterfelijken naam

Verlieten, onder schijn van d'ooren haer te leenen,
En toe te treên op 't licht, dat ieder is verscheenen.
Wie midden op den dagh genoeghte in 't duister raept,
En in een nachtspelonck de klaere zon verslaept,
Beklaegh' zich niet, wanneer het licht, aen 't onderduicken,
Beschimpt die zulck een' glans verzuimen te gebruicken.
  Wie geen bewijs acht 't geen van ieder wort bestemt,
Geen wijzen hoort, van schrift en reêngebruick vervremt,
Ontzegt te stemmen dat een Godtheit is in wezen,
Of is'er een, datze ons verplicht om haer te vreezen.
Zijn onschult is, dewijl het oogh geen Godtheit ziet.
Hy sluit dan: al wat is dat wort gezien: wat niet
Gezien wort van den mensch, heeft wezen noch vermogen,
Is ydelheit en droom. Zy steunen dan op logen,
Die bouwen op een niet, den noit gezienen Godt.
Maer zeker dit besluit hangt los, en zonder slot,
En wederspreeckt zich zelf. Natuur heeft met vijf zinnen
Den mensch te rijck begaeft, waer door 't verstant van binnen
Aen licht geraeckt van al wat voorvalt nu en dan;
Dies is'er meer dan elck door d'oogen vatten kan.
Het oogh brengt tijding van gestalte, werck, en kleuren.
De neus ontfangt den stanck, of rieckt gezonde geuren.
De tong velt vonnis van den smaeck, in spijze, en dranck.
Een ieder lit gevoelt. Het oor verneemt den klanck.
Wat nimmer hoorbaer is, verneemt men met geene ooren;
't Onsmaeckbre met geen tong. 't Onvoelbre en ongeboren
Gevoelt men met geen lidt. Geen neus 't onrieckbaere oit
Kon riecken, en het oogh vernam 't onzichtbre noit:
Want elck der zinnen heeft zijn omgeschreve percken,
En grontpunt, buiten 't welck die rust, en niet kan wercken.
Hy raest dan bijster, die d'onzichtbaerheit het licht
Der oogen onderworpt, en 't menschelijck gezicht;

155—163 d'Ongodist ontkent de Godtheit, dewijlze onzichtbaer is. *Kantteekening der oude uitgave.*

164—183 Dit wort wederleght. *Kantteekening der oude uitgave.*

en genoot de achting van zijn tijdgenooten door zijn onbesproken wandel. Aan toekomstige belooningen geloofde hij niet en stelde de grootste zaligheid in een gerust gemoed.

157 *Ontzegt te stemmen:* weigert te erkennen.

159 *Zijn onschult is:* hij geeft op tot reden van zijn gevoelen.

En buiten 't grontpunt van 't gezicht niet Godt kan vinden.
Dees oordeelt van de verf onweetener dan blinden.

Al ziet het oogh geen lucht, noch wort de lucht gekent
Voor gebuurinne van het vierige element,
En by wiens gunst hier al wat leeft moet adem haelen,
Of sterven, zoo zy koom' van heuren aert te dwaelen,
En aentrecke een vergift, en damp, die 't bloet besmet,
De geesten stickt, en 't hart, des levens bron, belet
Alle overige leên het leven me te deelen,
En hitte, en vlammen, die door aêr, en zenuw speelen.
Beneem de long de lucht, gy bluscht den geest in 't lijf.
Indien een veltkortou met kracht een koegel drijf
Door d'ope lucht op poort, of dack, of steene muuren,
Gy hoort twee lichaemen elckandre op't krachtighst schuuren.
De snelle koegel huilt door 't scheuren van de lucht;
De lucht, vol donders en vol blixems, dat gerucht
Wat is het anders dan dat lucht en wolcken bersten,
Door strijt van hitte en kou, die op elckandre persten?
En dees salpeterlucht, in 't zwangere metael,
Tot berstens toe gepropt; hoe braecktze loot en stael
Op haere vyanden, in 't stormen, of in 't enteren!
Hoe slooptze slot, en vloot aen splinters, gruis, en slenteren!
Indien de roode haen ontsteeckt een helsche mijn,
Hoe loeit de buick der aerde! hoe krimpt de lucht van pijn,
Eer zy een' puinhoop baert van menschevleesch, en wallen!
Hoe dreunt en davert d'aerde, eer zy komt in te vallen,
Wanneer de dwarreling der winden tegens een
In haeren boezem woelt om ademtoght, en geen
Verlichting voelt, voor dat de zwangere aen 't verlossen
Een' baiert baert, en stadt, en bergh, en rots en bossen,
En vliet, en velt verwoest, en slingert overhoop,
Dat heele mijlen volcks het zetten op den loop!

184—254 De lucht is onzichtbaer en nochtans een hooftstof, gekent uit haere wercken. *Kantteekening der oude uitgare.*

185 *By wiens gunst:* bij de gunst van de lucht. Men herinnere zich, dat Vondel en de meesten zijner tijdgenooten den vorm *wiens* nog voor beide geslachten namen.

203 *De roode haen:* hier voor „lont." *Den rooden haan in 't dak steken* is: „den brand in 't dak steken."

Oock kan dit groot begrijp geen ydelheit gedoogen:
Dit blijckt: want als de lucht wort uit een pijp gezogen,
Dan vat de pijp de tong. Geen wijnkruick zinckt te gront,
Indien de wijnkruick plompt op 't water met den mont.
Al dompelt men de kruick, zy zal het water stuiten
Op 't element der lucht. De spuit zal water spuiten,
En zwelgen, als van dorst, en blaeuwe waterzucht,
Door d'uitgedreve lucht, en ingezoge lucht.
De wijnverlaeter kan de wijnen dus verlaeten,
Uit volle tonnen in een ledigh vat vervaten,
En blaezen Rijnschen wijn, of 't Fransche druivenat
Met zijnen blaesbalgh uit het volle in 't ledigh vat.
De wijnpomp drinckt den wijn, die puick is, of geringer,
En niet ontvloeit, indien hy boven met den vinger
Het open luchtoor deckt, en dicht besluit en stopt
Voor lucht, waerna geen nat vervloeit, en nederdropt,
Dat anders wederom naer 't middelpunt zou zincken.
De guighlaer, om de merckt door greepen aen te wincken
Naer zijne guighelkunst, op alle merckten veil,
Zwiert om en wederom, en rolt tien aiers steil
De groef op, langs zijn' stock, en locktze naer beneden,
Wanneer hy stiller draeit, en omloopt met zijn schreden.
Het slechte volck, dat op de drift der lucht niet merckt,
Vergaept zich aen den schalck, als een' die wondren werckt.
De waterbel, vol lucht, wort in de lucht gedreven,
Tot datze berst, en door de spleet den geest komt geven.
De lucht spant blazen uit, waerop de zwemmer drijft,
Zoo lang geen priem haer priemt, de blaes gesloten blijft.

213 *Ydelheit:* in natuurkundigen zin voor *vacuum,* „ledigheid." De regel is een vertaling van het bekende axioma: *natura horret a vacuo.*

221 *Wijnverlaeter.... verlaeten:* versta *verlaten* hier in den zin van „overgieten." Zoo geeft men den naam van *verlaat* aan een sluis of duiker, waardoor het water van de eene bedding in de andere overgestort, en alzoo de eene *uit-* de andere *in- gelaten* wordt.

224 *Blaesbalgh:* uit dit woord zou men moeten opmaken, dat men vroeger om wijn over te tappen niet alleen een hevel bezigde, om hem op te zuigen, maar ook een blaasbalg, om hem uit te drijven.

225 *Die puick is, of geringer:* de hoedanigheid van den wijn zal zeker tot deze proefneming niet veel afdoen, en deze woorden staan hier alleen om 't rijm.

230 *Aen te wincken:* aan te wenken, te lokken.

232 *Aiers:* eiers.

De lucht in 't wintroer, die geschroeft te zamenperste,
Berst uit, en schiet met loot een eicke planck te berste,
En 't wintroer is bequaem ten aenslagh, zoo men let
Dat dit zich niet ontdeckt, als 't vier uit een musket.
Uit zoo veel wercken wort een vast bewijs getogen
Dat lucht haer wezen heeft, al weigertze in onze oogen
Zich t'openbaeren, om haer dunte, luchtigheit;
Waerom haer ook de naem van geest is toegeleit,
Niet datze geest is, die gevoelt wort, noch getroffen,
Maer by gelijckenis van andre grover stoffen,
En elementen, haer verwanten, die het rijck
Der weerelt met hun kracht hanthaven te gelijck.
Bekentge dit? wat schroomtge een Godtheit te gelooven,
Wiens wezen, louter geest, ons zinnen gaet te boven?
De wint wort niet gezien, maer nietemin gevoelt,
Gehoort, wanneer hy ruischt, en blaest, en brult, en woelt.
De kenner van natuur blijft in zijn' adem steecken,
Als hy den oirsprong van den wintvorst uit zal spreecken;
Van waer dees herkomt; waer hy heimlijck heenedrijft.
Indien een suffer nu hier zoo hardtneckigh blijft,
Dat hy den wint ontkent, noch dommer dan de kudden;
Zoo melde hy wat geest met zulck een kracht kan schudden
De toppen van het bosch, den eeckelboom in 't woudt,
De torens in de lucht, ten hemel opgebouwt;
Wat kracht het zeeschuim helpt aen 't zieden, en aen
['t wellen;
Hoe wy den Oceaen zoo hemelhoogh zien zwellen,
Oock tot de starren toe; wie d'aengeterghde zee
In duin jaeght, en verdrinckt de menschen, en het vee,
En al het laege lant, terwijl de harders schuilen,
Gevloden op geberghte, en rotsen, voor het huilen
En buldren van 't gedroght, dat vloot by vloot verslint.
Een donckre en dicke lucht, voor 't opstaen van den wint,
Den zeeman waerschuwt, en gebiet het zeil te strijcken,
Eer zich de storm verheffe, en storme op duin en dijcken.
d'Oostindiaensche Orkaen, op 't schoonste van den dagh,
By heldre zon en lucht, den zeeman met den slagh
Eerst waerschuwt, als hy vlack, [helaes, wie zou niet gruwen!]

255–298 De wint is onzichtbaer, en wort gekent uit zijne wercken. *Kantteekening der oude uitgave.*

Gelijck Godts arm en vuist, om 't schip te gront te duwen,
Van boven nederploft, en slaet den overloop,
En mast, en stuurmans hut, en kabels overhoop,
Waerop een afgront gaept, en uitbraeckt schuim, en golven,
Vol levenden en doôn, begraven, en gedolven,
Terwijl men, buiten Godt, noch hoop, noch toevlught vint.
Hoe springt een zeemans hart, wanneer hy zeilt voor wint!
Hy danckt den wint, wanneer het schip, uit vreemde landen,
De haven innezeilt, aen lang gewenschte stranden.
De zaegemolenaer, als hem zijn werck behaeght,
Bedanckt den wackren wint, die heele bosschen zaeght.
De Purmerheer bedanckt den wint, en watermolen,
Die water maelt tot lant, zoo lang in 't nat gescholen:
En wat by weite en rogh een stapel jaeren haelt,
Bedanckt den wint, die 't graen van Polen breeckt, en maelt.
De wintvorst vaeght de lucht, en stroomen, en gewesten
Van vuile nevelen, en doodelijcke pesten.
Zoo veele werckingen getuigen ons gewis
De kracht des elements, hoewel 't onzichtbaer is.
Zou iemant evenwel den wint ontkennen dorven,
Hy waer of dol, of dwaes, en 't reêndom afgestorven.
  Voor 't wezen van de ziel staen d'allerwijsten stil,
Noch kent menze aen verstant, gedachtenis, en wil,
Waer deze uitwendigh ons verschijnen in haer wercken.
Zoo laet d'onzichtbaerheit zich door iet zichtbaers mercken.
  Dit blijckt ons uit den glans, die uit dit wezen straelt.
De kennis van den mensch gaet weiden onbepaelt
In eenen oceaen van alle wetenschappen,
En kunsten, wijder dan de hemeldieren stappen,
De geesten wemelen, en zweven. Zy doordringt

299—330 De ziel is onzichtbaer, en wort gekent uit haere wercken. *Kantteekening der oude uitgave.*

289, 290 De Purmer was, gelijk men weet, in 1622 ingedijkt.
291 Versta: en al wie zich met boekweit en rogge voedt en daarbij een hoogen ouderdom bereikt, of eenvoudig: al wie brood eet.
298 *Reêndom* voor „al wat tot het gebied der rede behoort," mede, als *reêngebruik*, een woord, dat veelvuldig in dit gedicht voorkomt.
300 *Ze:* de ziel.
303 *Dit wezen:* wederom de ziel.
306 *Dan de hemeldieren stappen:* zoo wijd de *Dierenriem,* de hemelkreits strekt.

Natuur tot aen de bron, waer uit zy vloeit, en springt;
Bespiegelt d'algemeene en zonderlinge zaecken,
Gescheiden van haer stoffe, en die geene eeuwen raecken.
Zy polst en onderzoeckt de reden, oirzaeck, werck,
En eigenschap van elck, doorsnuffelt aert, en merck,
Gestalte en form, en wijs, zoo schrander in 't waerdeeren.
Geen ondervinding kan haer lust verzaên, in 't leeren,
En sterck bespiegelen van allerhande goet:
Dat kustze, dat omhelstze, en vlieght het te gemoet.
Zy weet het ongelijck te weegen, te gelijcken,
En d'evenredenheit te vinden, en op blijcken
Te gronden haer besluit. Zy schept haer lust, en licht
In deught, godtvruchtigheit, en redelijcken plicht,
In faem, en lof, en eere, en 't nut der heerschappije.
Zy heeft haer' eigen treck, en haet de slavernije,
En 't juck des lichaems, dat haer hemelscheit verdruckt.
Zy schuwt met yver wat den vrijen wil verruckt
Tot slaefsche dienstbaerheit, en acht noch pijn, noch smarte,
Noch wederwaerdigheit, om met een zuiver harte
Te micken naer het wit, dat haer te treffen staet,
Oock zonder ommezien naer wellust, weelde, en baet.
Wil iemant nu de ziel ontkennen, en haer wezen,
Om datze onzichtbaer is: wat kruit kan hem genezen?
De strael van 't oog bereickt wat 's winckbraeus boog [beschiet,
Oock zelf het vast gestarnt des hemels, hooger niet:
Zoude iemant hierom vast en zeker sluiten darren
Dat boven 't achtste ront, gezaeit vol vaste starren,
Geen zellefstandigheit noch wezen zweeft om hoogh,

331—344 De ruimte boven de vaste starren is onzichtbaer, nochtans niet ydel. *Kantteekening der oude uitgave.*

309 *Zonderlinge zaecken:* voor *zonderlinge* zouden wij nu zeggen: „bijzondere."

310 *Die geene eeuwen raecken:* wier tijdperk van wording niet is na te gaan.

311 *Werck:* hier, om 't rijm, voor „werking."

333 *Darren*: ouderwetsche vorm voor *durven.*

334 *'t Achtste ront:* volgens 't stelsel van Ptolomeüs, 't welk men niet alleen in Vondels dagen nog vrij algemeen, en hijzelf — zie vs. 386 — nog aankleefde, maar dat ook vrij wat later, als uit LANGENDIJKS „Wiskunstenaars" blijkt, nog voorstanders had, stond de aarde in 't midden, en draaiden daarom heen de *zeven Dwaalplaneeten.* Men telde alzoo zeven ringen of kreitsen, en daar buiten, in de *achtste,* bevonden zich de vaste sterren.

Om dat het hooger zweeft dan 't onvermogende oogh;
Wat razerny waer dit! geen maght, in top getogen,
Rijst hooger dan haer peil, en uiterste vermogen.
Natuur heeft haer besteck, en merreckpael, en ban,
En eigen perck, dat zy niet overschrijden kan:
Dies sluit men zeker dat het oogh niet kan bepaelen
Wat wijder dan 't gezicht der oogen, en hun straelen
Zich uitstreckt. Waerom stelt dan 's menschen brein een maet
Het wezen, dat zich niet van 't oogh bepaelen laet?
  Dat Godt is, kan men niet klaerblijckelijck betoonen
Door ouder oirzaeck: want zijn wezen, waert te kroonen,
Geen oirzaeck boven zich oit heeft gekent, waer door
Men 't eeuwigh wezen kent, en klaer aenschout van voor.
Oock kan men dit bewijs niet uit Godts wezen smeden,
Gelijck uit iet, dat voor Godt heendraeft naer de reden;
Dewijl de wezenheit der zaeck door 't wezen niet
Betoont wort, daer 't geschil in 't recht noch hangt, en ziet
Op eene kenbaerheit van dit bepleite wezen,
En of'er 't wezen zy, waer uit de twisten rezen.
't Verstant kan kommerlijck, of liever nimmermeer
Begrijpen zulck een' schat, den onbegreepen heer;
Geen tong, geen tael genoegh hem prijzen, en volloven:
Die kennis gaet begrijp en reden verr' te boven.
Men kan de rijcke zee niet scheppen in een noot:
De noot is veel te kleen, het water al te groot.
Geen mensch kan met zijn hant den hemel overspannen.
Geen mugh begrijpt den geest van d'allerwijste mannen.
Wie kan de middaghzon verdraegen in 't gezicht
Der oogen, al te kranck in 't aldoorstraelend licht?
Van voor is hier geen kans. De wijste ontziet d'alwaerde
Der ongeschapenheit, en kruipt in 't stof langs d'aerde.
Men moet van onder dan bewijzen uit Godts werck
Dit hooghste, alwijs, algoet, almaghtigh, zonder perck,
  Een onbegrependom, een oirzaeck aller dingen:

345-384 Godt wort niet van vore gekent: maer uit zijne wercken. *Kantteekening der oude uitgave.*

350 Versta: als uit iets, waardoor Gods aanwezigheid voor het verstand begrijpelijk wordt.

369 *Een onbegrependom* voor „iets, dat het begrip te boven gaat." Dergelijke nieuwe woorden, op *dom* uitgaande, hebben wij bij Vondel meermalen in de *Harpzangen* aangetroffen.

En schoon men nimmer kan tot in den boezem dringen
Van zijn natuure, en geen vernuft, hoe scherp men 't slijpt,
Volkomen, naer den eisch, dit immermeer begrijpt;
Nochtans verplicht het elck natuurlijck Godt te vreezen,
Die door 't geschapen heene u toestraelt met zijn wezen:
Gelijck de klaere zon, besloten in een wolck,
Gekent wort uit den dagh, by allerhande volck.
De menschen zijn gewoon elckandere te kennen,
Op tweederhande wijs; door tekens, spraeck, en pennen,
En beelt, en spiegelschijn; of in een' duistren damp,
En nacht, en schaduwen, by tortslicht, en by lamp:
De schepsels zijn Godts beelt, en letters, tong, en mercken.
Het licht der reden toont den meester in zijn wercken,
Zoo klaer, dat niemant zich onschuldigh houden magh,
Die deze zon verzaeckt, in 't midden van den dagh.
  Al wat bewogen wort, van buiten wort bewogen.
De zon, in haeren loop, bevestight aen onze oogen
Dat iet bewogen wort, en dees beweging ziet
Op een' beweger, die zelf stille staet, of niet.
Indien hy stille staet, zoo blijckt door deze gronden
Dat d'onbeweeghde draeit zoo veel gestarnde ronden.
Dees onbeweeghzaemheit wort Godt met recht geacht.
Beweeght zich dees, zoo wort hy door een hooger maght
Bewogen; en men moet onendigh opwaert stijgen,
Om den beweger, die zich niet beweeght, te krijgen:
Doch reden laet niet toe onendigh voort te gaen;
Zoo blijft men voor de maght des albewegers staen,
Die noit bewogen wiert: want in het ommevoeren
Der dingen kan geen tweede iet anders ommeroeren
Dan door een eerste maght; gelijck de staf een' steen

386—412 De beweginge der dingen getuight dat'er een eenigh beweger is. *Kantteekening der oude uitgave.*

381 *Tong:* taal.

385 *Al wat bewogen wort van buiten wort bewogen:* lees — want de uitdrukking is dubbelzinnig: — „al wat bewogen wordt, wordt van buiten bewogen." De meening is echter niet met Vondels gewone juistheid uitgedrukt. Hij bedoelt, en daarin heeft hij recht, dat de beweging teweeggebracht wordt ten gevolge eener werking, die niet uit het bewogen voorwerp zelf ontstaat, maar die van *buiten* af komt; doch daarom kan zij wel *binnen* dat voorwerp worden uitgeoefend.

Beweeght door iemants hant: dus stuit men dan op een'
Beweger, die zelf rust, en draeit al 's hemels ringen,
Die staetigh, op Godts wenck en wil, ten reie gingen,
En danssen om en om, met een eenstemmigheit,
Die 't alziende oogh behaeght, dat hunnen dans beleit.
Zoo twee bewegers het beweeghde ront bewogen,
Waer deze maght gedeelt door even groot vermogen;
Soo stondenze alle beide in mogentheit gelijck.
Nu lijdt de reden niet dat d' een de vlagge strijck'
Voor d'andre. Wil men dan de hooghste maght gemoeten,
Zoo moet wat ommeloopt zich worpen voor haer voeten,
En roepen uit ontzagh: ô maght, die 't al beheerscht,
Beweeght, en ommedrijft, gy zijt voor andren eerst.
  Dit vaste grontbewijs van 't opperste onbewegen
Des albewegers rolt en springt ons nochtans tegen
De scheenen, zoo men niet den tegenwrijter stuit,
Die by den Arabier ontleent zijn schijnbesluit.
Hy kan 't bewegen dat gezien wort, niet ontschreeuwen,
Het zy Kopernicus, of d'eer der Ptolomeeuwen
Het aerdtrijck om de zon, de zon om 't aerdtrijck draey';
De roering hangt in 't een of 't ander, hoe men 't zwaey'.
Zoo d' eerste hemelring met zich treckt laeger boogen,
En boven d' opperste geen reden kan beoogen
Een ander, die haer drijft, en stil staet te gelijck,
Dan stijght men klimmende in het onbewogen rijck,
Des albewegers stoel, te schocken, noch verzetten;
Terwijl hy 't onder zich al omdraeit naer zijn wetten.

413—447 Een Arabier schrijft ongerijmt de beweginge der starren, buiten Godt, de form der starren, of een inwoonende begin toe. *Kantteekening der oude uitgave.*

416 *Den Arabier:* waarschijnlijk bedoelt Vondel hier Averroës, den geleerden commentator van Aristoteles, die in de twaalfde eeuw bloeide, en ook verscheidene zonderlinge stellingen uitgaf over de natuur en 't wezen der dingen.

418 *Het zy Kopernicus of d'eer der Ptolomeeuwen:* onzeker is het, of Vondel hier de beide groote sterrenkundigen Ptolomeüs en Copernicus heeft willen laten *draaien*, wat men zou kunnen aannemen wanneer men het hier gezegde vergelijkt met de uitdrukking, vs. 534 gebezigd, dan wel, of men den regel beschouwen moet als los staande, en dan lezen: „het zij men het stelsel van Copernicus volgt, of dat van Ptolomeüs."

Om dit t'ontworstelen verziert het los gezin
Dat een inwoonende en een krachtigh grontbegin
In elcken hemelkreits de starren draeit, en ronden;
Of dat des eenens zwaey aen andren hangt gebonden;
Of endelijck dat Godt, die noit bewogen wiert,
Geen ommedrijver is van al wat om hem zwiert.
Maer laet den Arabier bewijzen door wiens zegen
'T Inwoonende begin vermogen van 't bewegen
Der kreitsen buiten Godt, de hooghste maght, ontfing;
Naerdien de Godtheit zelf die drijfziel scheppen ging,
En Godt het wezen schonck aen 't geen den kreits zou roeren,
En die bewegingen in andere overvoeren.
Zoo blijckt dan dat Godts maght, onendigh in haer duur,
Het alles voortbrengt uit den schoot van vrou natuur,
Die door Godts innevloet in vruchten aen moet winnen;
Gemerckt die werckingen in 't eerst van niet beginnen,
En endigen in iet, het ooghmerck, en het wit
Des albewegenden, gerust in zijn bezit.
Men ziet bewegingen, die roepen, schoon wy zwegen:
Een eenige onbeweeghde is oirsprong van 't bewegen.
Een eenige oirzaeck en aeloutste is werckster van
Al wat men met verstant of zinnen grijpen kan,
En die uit zich ontstaet, dat's Godt, en 't godlijck wezen,
Van ieder een bestemt: want alle wercken rezen
Uit eenen wercker, niet van zich, dewijl geen schijn
Beweert dat iet zijn zelfs beginsel zoude zijn,
En oirzaeck. Alle werck, of 't hooghste of 't allerneêrste
Neemt van eene andre maght, en van eene allereerste
Grontoirzaeck zijn begin, die zelf geen oirzaeck kent,
Ten zy men steigren wil en klimmen zonder endt,
Van trans in trans. Zoo wort door deze onfaelbre reden,
Der dingen oirzaeck, Godt voor d' opperste beleden.

448—453 Godt is d'eerste oorzaeck aller dingen. *Kantteekening der oude uitgave.*

427 *Het los gezin:* dit staat hier voor: „het gezin der loshoofden, der dwaashoofden": — tenzij men *gezin* aanmerke als in 't H. D. *Gesindel.*

436 *Drijfziel:* de „*animus mundi*, 't bezielend beginsel, dat het heelal in beweging bracht en houden blijft."

453 *'t Allerneêrste* voor 't *allernederste*, of, gelijk wij naar 't hedendaagsch spraakgebruik zouden zeggen: *'t allernederigste*,

Geen wezen kan men ons betoonen, of de tijt
Besluit het in zijn ronde, of 't spreit zich overwijt
Zoo wijt als d' eeuwigheit, en voor en na onendigh;
Het een gebeurelijck, het ander is nootwendigh.
't Gebeurlijck wezen kon in wezen zijn, of niet.
't Nootwendige uit zijn' aert, hoe scherp men dit beziet,
Heeft geen gebeurzaemheit des wezens, of 't most strijden
Met zijn natuur; geen recht noch reden kan dit lijden.
Nu luidt het ongerijmt dat een gebeurzaemheit
Van 't wezen, dat eens wert, en welcks natuure zeit
Dat zy een' aenvang kent, zou van zich zelf beginnen.
Men moet nootwendigh dan, zoo reden 't velt zal winnen,
Besluiten dat'er een nootwendigh wezen zy,
't Welck eeuwigh is, van waer de dingen op een ry
Begonnen in der tijt. Men kan niet hooger zweven
Dan dees nootwendigheit, alleen Godt toegeschreven.
De weerelt schuift ons op een heerlijck schoutooneel
Van allerhande goet. Het een geniet een deel
Of min of meer van 't eerste en beste goet van allen,
In schoonheit, deught, en kracht, naer ieders gaven vallen,
Uit 's hemels vollen schoot, die min of meer bestort,

459—475 Godt is een nootwendigh, geen gebeurzaem wezen. *Kantteekening der oude uitgave.*

475—492 Godt is het opperste goet van allen. *Kantteekening der oude uitgave.*

459—474 Dit gedeelte van Vondels betoog komt de leer van het noodzakelijk natuurverband, niet lang daarna door Spinoza gepredikt, al zeer nabij.

463 *'t Gebeurlijck wezen:* men zou heden ten dage, minder juist, voor *gebeurlijk*, schrijven: „toevallig." Dit laatste beteekent echter *fortuitum;* terwijl het eerste een zuivere vertaling is van 't hier bedoelde *accidens.* 't *Ens accidens* staat over tegen 't *ens necesse* in vs. 464.

470 *Men moet nootwendigh:* voor dit *nootwendig*, dat in de vorige regels reeds meermalen en in den volgenden wederom, als hoofdonderwerp van 't betoog, voorkomt, had Vondel hier — waar 't maar een bijw. van versterking is — wel een ander woord mogen kiezen.

474 *Alleen Godt toegeschreven:* de klemtoon valt hier verkeerd, en bij een vluchtige lezing zou men allicht op het denkbeeld komen, dat, naar Vondels bedoeling, *alleen* de *nootwendigheit*, en geen andere eigenschap, aan God moest worden toegeschreven; terwijl hij daarentegen wil zeggen, dat zij *toe te schrijven is aan God alleen.* Stond er:

Dan dees nootwendigheit, slechts Gode *toegeschreven,*

de regel zou nog niet mooi, maar ten minste duidelijk zijn.

479, 481 *Die min of meer.... weldaedigheit:* versta: uit welken schoot, de Hemel, over hen die Hij daarmede wil bevoordeelen, zijn gaven, in

Naer zijn bescheidenheit, al wat deelachtigh wort
Van dees weldaedigheit. Het kan dan geensins faelen
Of alles moet van een, der gaven oirsprong, haelen
Den nootdruft, en den schat, van boven uitgeschudt,
Terwijl de bronaêr springt, die noit wert uitgeput.
Men vraegh' naer 't hooghste goet, en klimm' door alle ronden;
Zy wijzen hooger aen, tot daer het wort gevonden,
En boven zit in top, en, eeuwigh waert ge-eert,
In zulck een rijck bezit vermindert, noch vermeert,
Hoe veel het uitreickt, hoe veel tongen Godt bedancken,
In eenen zelven zin, en veelerhande klancken,
De Godtheit toegezwaeit, gelijck een wieroockvat
En aengenaemen geur, voor dien ontfangen schat.
  Men kan de zekerheit van 't goddelijcke wezen
Uit Godts uitneementheit, zijn letterstraelen, lezen.
Het menschdom overtreft alle andre wezens hier
In kennisse, en de mensch, het allereelste dier
En waertste schepsel, komt ter weerelt volgens d'orden,
Den regel van natuur. Hy is dan niet geworden
Van eeuwigheit: want wat geteelt wort, neemt begin.
Dus sluit nu dit gevolgh een eedler wezen in,
Waer van de mensch ontfing den geest, en ziel, en reden,
Verstant, en vryen wil, en andre uitneementheden.
Dit wezen kan niet zijn dan eeuwigh, of het sluit
Onendigh op een ry de werckende oirzaeck uit,
Het welck van reden wort verboden te gelooven.
Dus drijft Godts heerlijckheit en eeuwigh wezen boven,
Van waer het mindre ontfing zijn ingeschapen lot.
Dit schepsel wijst ons dan den ongeschapen Godt,
De hooghste uitneementheit, waer van d'uitneementheden,
Ontleenen hunnen glans, om hoogh, en hier beneden.
  Men kan niet lochenen of eene alwijze maght

493—520 Godts wezen blijckt uit zijne uitneementheit boven den mensch, van hem geschapen, en uit de geschicktheit, regel, orde, en het einde der dingen. *Kantteekening der oude uitgave.*

zoodanige evenredigheid als Hij nuttig oordeelt, uitstort. 't Woord *bescheidenheit* heeft hier dezelfde kracht als in een gelijksoortige zinsnede 't Fr. woord *discrétion* zou bezitten.

504 *Onendigh op een ry:* zoo men zijn oorsprong in de rij van het geschapene tot in het oneindige vervolgt.

Beleit regeert het al, houdt alles door haer kracht
In orden, schickt het al tot eenigh oirbaer ende,
En ooghmerck. Deze is Godt en Godtheit, die men kende
Door dees geregeltheit der dingen, als die blijckt,
Daer elck zijn eindt bereickt, en van geene orden wijckt,
In 't op-en-ondergaen, in teelen, en in sterven.
Dit waer onmogelijck in hun die reden derven.
Dus wordenze al gestuurt, geleit van hooger hant,
Eene eenige oppermaght, een opperste verstant.
De Godtverlochenaer, om schooner verf te geven
Aen zijn Godtslochening, al t'ongerijmt gedreven,
Kent geene Godtheit dan den hemel, aerde, en zee,
En wat men ziet om hoogh en laegh, in 't lang en bree.
Hy smilt, om glimpigh ons 't bewijs van Godt t'ontwringen,
In eenen naem het werck en d'oirzaeck aller dingen;
Of lochent het begin en eindt van dit heelal,
En geeft een eeuwigheit, zijn' droomen te geval,
Aen 't geen den oirsprong heeft alleen uit Godt genomen.
Om dit t'ontworstlen, dunckt hem alles voortgekomen,
Gesproten, niet van Godt, maer 't wezen van natuur.
Dees zat, van eeuwigheit, naer zijn begrijp, aen 't stuur
Der zaecken, die rontom in eene ronde draeien:
Dus waent dees draeier zich in zijnen droom te paeien.
Maer om geen' woordenstrijt te voeren, zonder nut,
Laet zien eens hoe natuur dien lossen grontbou stut,
En wat men met dien naem natuurelijck betekent:
Zoo kan elck tellen wie hier wel of qualijck rekent.
Uit veelerley gebruick van 't Grieksch en out Latijn,

521—538 De ongodist noemt de weerelt t'onrecht Godt, of schrijft haeren oirsprong natuure toe, dat hier wederleght wort. *Kantteekening der oude uitgave.*

539—570 Verscheide betekeningen van het woort natuure. *Kantteekening der oude uitgave.*

523, 524 Vergelijk deze regels met de vertaling, door Vondel in de voorrede der *Leeuwendalers,* uit Lucanus, gegeven:

Al wat ghy ziet in 't lang en breê
Is Godt, het zy dan lucht of zee.

534 *Dees draeier:* zelfs in een godgeleerd betoog als dit, kan Vondel zich niet onthouden toe te geven aan zijn zucht tot woordspeling, en noemt hij daarom hem, die 't stelsel der *draaîende* dingen omhelst, een *draaier.*

538 *Tellen:* narekenen, de slotsom opmaken.

Wil 't woort natuur doorgaens vry twijfelachtigh zijn,
En wort naer zijn gebruick en dagelijx gemoeten,
Gepast, gelijck een maet, op veelerhande voeten.
Het eigenste bediet in Griecksche taele kort
Aenteelinge van al het geen geboren wort;
't Bediet oneigentlijck den wercker, of het ende
Van iet natuurelijcks, en wat men daer voor kende;
Of zelf het wezen van wat oit is voortgebraght,
Het zy een toeval, of zelfstandigheit geacht;
Of 't wort gevat voor een der zellefstandigheden
Van Godt, of mensch, of dier; of teffens voor de leden
Des lichaems van 't heelal, en wat daer in bestaet;
Of 't ziet op d'orde en ry der zaecken, haere maet,
En aert, en eigenschap, en werckingen, en krachten;
Of op der dingen wet, en regel, en 't betrachten
Van ieders heil; of 't melt des menschen slimmen aert,
Eer d'opperste gena hem betert, en herbaert,
Door haeren invloet min of rijcker me te deelen.
Dus ziet de zelve klanck van eenen naem op veelen.
Wy neemen, om krackeel en letterstrijt t'ontgaen,
't Uitwendige begin, den eersten wercker, aen
Van al het gene wat natuurlijck voortgekomen
Zijn' oirsprong uit die bron der dingen heeft genomen:
Want noemt men Godt natuur, in dien rechtschapen zin,
De klanck bestemt het zelve, en sluit geen' laster in,
Maer d'opperste natuur, den oirsprong der natuuren,
In 't scheppen, in de teelte, in 't baeren, in 't bestuuren
En onderhouden van al 't geene is voortgebraght,
Daer goedertierenheit, voorzienigheit, en maght
Op 't allerklaerste in staen t'aenschouwen, en te mercken,
Gelijck des bouwers geest gezien wort in zijn wercken.
In elcke taele, die des menschen zin bediet

571—582 Oirzaeck der twijfelachtigheit van het woort natuure. *Kantteekening der oude uitgave.*

540 *Wil 't woort:.... twijfelachtigh zijn:* deze en meer andere plaatsen bij onzen dichter bewijzen, dat de uitdrukking, „iets *wil*.... zijn," voor „het is de aard, de eigenschap van iets .... te zijn", geenszins, als in den laatsten tijd wel eens beweerd werd, van nieuwerwetschen oorsprong is.

558 Versta: dus heeft één woord verscheidene beteekenissen.

En uitbeelt, spreeckt de tong of eigentlijck, of niet,
En overbloemt, en neemt het eene voor het ander,
Uit 's volcks gewoonte, en by de rederijckkunst schrander
Gebezight tot cieraet van rede; 't zy die treet
Op voeten, en op rijm, of klanck noch voeten meet.
Hier door is 't woort natuur geraeckt op veele trappen,
En 't woort natuur gebruickt of voor Godts eigenschappen,
Of wercken; aengezien Godts wezen hier beneên,
Oock boven, en alsins uit zijne wercken scheen.
Dus zal het woort natuur de Godtheit niet bestrijden,
Maer eer den grooten Godt door 't groote werck belijden.
Die altijt was en blijft in wezen en in duur,
Kan niemant anders zijn dan Godt, of Godts natuur,
En d'eenige oirzaeck van elcke oirzaeck in het baeren:
Dies d'ouden niet ontzien natuur, en Godt te paeren,
Met eenen zelven naem te noemen, eene kracht,
Een zelve wercking toe te schrijven, eene maght:
Want d'uitvloên, die van Godt in alle dingen vlieten,
De straelen, die van Godt in alle dingen schieten,
En teelen, zonder endt, getuigen ons gewis
Dat Godt of zijn natuur in alle dingen is,
En allen dingen schenckt hun wezen uit zijn wezen,
Hun vaegh, en leven geeft, en door de kracht van dezen
En van en uit en door en om dien Godt ontstaen,
Bewogen worden, en geboren, en vergaen.
Geen loutre hooftstof, noch gemengde, in een gegoten,
Houdt Godt, noch Godts natuur, en wezen uitgesloten,
Dat dit heelal doordringt; dies hangen wy voor 't slot
Van ons bewijs hier aen: 't is al gepropt van Godt,
Gepropt van Godts natuur. Men schuwe schoolkrackeelen
Om naemklanck, zoo wy in de zaecke niet verscheelen.

583—622 Men noemt Godt en natuur niet ongerijmt het zelve doch ongerijmt, zoo men Godts werck en d'oirzaeck van Godts werck onder een verwart. *Kantteekening der oude uitgave.*

572, 573 *Of eigentlijck, of niet, en overbloemt:* of eigenlijk of niet eigenlijk, maar verbloemd, figuurlijk.

575, 576 *'t Zy die treet op voeten, en op rijm, of klanck noch voeten meet:* omslachtige wijze van te zeggen: „'t zij in dichtmaat, 't zij in proza."

589 *d'Uitvloên:* voor „de uitvloeiselen"; 't woord *uitvloed,* hoewel zelden gebezigd, laat zich evengoed verdedigen als dat van *uitweg, uithoek, uitham.*

594 *Vaegh:* groeikracht.

Maer wil een ongodist, een Godtverlochenaer,
Godt, oirzaeck van zijn werck, en 't werck verwarren, daer
Zy tegens een gekant en daetlijck staen gescheiden;
Zoo zal 't momaenzicht van natuur my niet misleiden
Om af te treên van Godt, natuur te zetten in
Godts troon, waer uit zy nam haer wezen, en begin;
Schoon dees van eeuwigheit in Godts bespiegelingen
Verbeelt lagh, als de schets der nageworde dingen,
Die wy bevatten door vijf zinnen in 't verstant,
Of, zonder het bewijs der zinnen, staen geplant
In 't redelijck begrijp. De Godtheit houdt haer stede,
En wijckt natuure niet, als d'eerste voor geen tweede:
Want d'eerste blijft en is de wortel van 't getal,
Dat uit het eerste spruit, en altijt volgen zal.
De zellefstandigheit, en toeval, d'eigenschappen
Der dingen ziel, en ry, en loop, en regel stappen
En wijzen van natuur, die uit Godts wezen daelt,
Naer eenen Godt, waeruit het al zijn wezen haelt.
Dus onderworpen wy de dochter heuren vader:
Zy kenne hem als Godt, en schuw Godts eerverraeder.

De Godtheit schept alleen uit ydelheit, en niet,
En zonder stof, en oock, behaeght het haer, uit iet:
Natuur, Godts dochter, baert uit eerstgeschape stoffen.
Godt steltze een wet, en eindt. Zy heeft Godts wit getroffen,
Wanneerze 't ooghmerck treft, dat haer is voorgezet.
De Godtheit werckt door haer, als koning, door zijn wet:
Zy voert gehoorzaem uit den last, haer ingeschapen,
En draeght, als schiltknaepin, Godts lieverey en wapen.
Zy staet gebonden aen Godts regel, op haer wacht,

623—660 Onderscheit van Godts uitwendige werckinge, en van de werckinge der natuure. *Kantteekening der oude uitgave.*

605 *Daetlijck: facto,* feitelijk.

618, 619 *Stappen en wijzen:* versta: zijn zoo vele stappen en wijzen.

622 *Godts eerverraeder:* den verrader der eere Gods. De uitdrukking is echter niet zuiver. Door *des landheers wildstrooper* zal men hem verstaan, „die in dienst, op last, ten gevalle van den landheer wild stroopt", niet hem, „die het wild stroopt, dat den landheer toekomt: „door: *des smids huisbreker,* „den huisbreker, die dit voor den smid verricht", niet „den dief, die ten huize van den smid braak gepleegd heeft."

625 *Baert uit eerstgeschape stoffen:* kan niets voortbrengen dan uit een vooraf geschapene of reeds bestaande stof.

Ontfangt des vaders woort, en kent en eert zijn maght:
De Godtheit bint zich niet aen wet, noch maet, noch zegel,
En overschrijt natuur, haer paelen, perck, en regel,
Zoo menighmael het zijn voorzienigheit behaeght:
Het zy d'almogentheit geheele rijcken plaeght,
Of zegent, ofte schockt de weerelt uit haere orden,
In zaecken, die natuur niet toegeschreven worden,
Maer, buiten haeren stijl, aen 't redelijck verstant
Getuigen dat dit draeft en drijft van hooger hant,
En d'oirzaeck, daer natuur op verr' niet toe kan reicken,
Ontdeckt eeu in eeu uit door menigh wonderteiken,
Zoo klaer, dat d'ongodist dit licht noit lochnen kon,
't En waer hy d'oogen sloot voor deze middaghzon.
De Godtheit kent begin, noch eint, noch plaets, noch percken:
Natuur heeft haer begin, en plaets, en rust te wercken,
Zoo ras het Godt gebiet. Ontviel natuur de stof,
Beneên den maneschijn, of in het starlicht hof;
In wat geweste, en oort, en vergelege hoecken
Zou d'ongodist natuur, zijn afgodin, gaen zoecken?
Doch ydel: want natuur derft wezen, en gestalt,
Indien het grontpunt, al haer steunsel, haer ontvalt:
Maer Godt, die by zich zelf bestaet, en by zijn wezen,
Oock eer natuur verscheen, hoeft niet, als zy, te vreezen:
Want hy geen steun behoeft, als 't ongodist geraes,
Dat liever Godt verzaeckt, en afvalt, al te dwaes,
Om 't leengebiet van vrou natuur op stoel te hullen,
En hier, gelijck het vee, alleen den buick te vullen,
Te sterven, zonder hoop van loon, en vrees voor straf.
Wie zulck een spoeling lust, my lust geen verckens draf.
d'Aeloude dwaelgeest zagh zijn driften niet te stercken,
Noch op den titel van natuur dit uit te wercken,
Te brengen aen den dagh het wonderlijck heelal;
Toen nam hy haer dees eer, en schonckze aen 't wilt geval,
Het t'zaemenrunnen der ondeelbre vezelingen
En stoffe, aen een gekleeft, tot zoo veel hemelringen

661—698 Dat de weerelt niet by geval, en uit stuivende vezelingen voortquam. *Kantteekening der oude uitgave.*

664 Volgens de theorie van Epicurus. Zie CICERO de *Finibus,* Lib. I, en LUCRETIUS *de Rerum natura,* Lib. VI.

665 *Ondeelbre vezelingen:* atomen, of wat men later „vaste stof" noemde.

Om hoogh, en wat om laegh, ontstaet uit element,
Gemengt, en ongemengt. Waer zinckt het brein in 't endt,
Wanneer het wort geperst, tot voorstant van zijn vonden,
Te zoecken stut en steun aen harsselooze gronden!
Natuur noch wilt geval gebruickten oit bescheit,
Noch reden, noch verstant, noch wil, noch wijs beleit:
Hoe zoudenze dit werck dan levren aen onze oogen,
Dat wijsheit eischt op 't hooghste, en geest, en alvermogen.
Hoe zou het harde, en zacht, het vierkant, scherp, en stomp,
Het hoeckigh, en het plat, en ronde in eenen klomp
Vergaêren by geval? hoe zou, met zulck eene orden,
Zoo menige gedaente, uit zulck een' baiert, worden
Gegoten in zijn' vorm, gepast op zijne leest,
Gespannen op zijn raem; indien vernuft, en geest,
En oordeel, en beleit hier niet te rade gingen?
Wy spreecken menschelijck, om d'oirzaeck aller dingen,
By dees gelijckenis, te kroonen in 't heelal,
En geensins vrou natuur, of eenigh woest geval.
Natuur kan zonder hant en verf geen lantschap schilderen.
Wat kan dit wilt geval? niet anders dan verwilderen.
Nu zienwe een ieder zaet ons levren zijne vrucht,
En teelen zijns gelijck. Het aertrijck, en de lucht,
En 't water geven elck, oock zonder tegensportelen,
Haer teelten: maer geen plant kan teelen zonder wortelen,
Geen dieren zonder ga. Geen vogel is gewent
Te leven zonder lucht, en buiten 't element
Des waters leeft geen visch, noch kan zijn kuite schieten.
De zee, en eb, en vloet, en velt, en bron, en vlieten,
De loop van zonne, en maene, en starren, net gepast,
Bestraffen 't wilt geval, zoo menighmael het bast,
En d'ooren afmat, die niet ongerijmders vingen
Dan zulck een ongeluit, gegroeit uit beuzelingen.
  Leucippus evenwel roept even dwaes en dol,
Ten duistren dolhuize uit, door 't venster van zijn hol:
Ga heene, ontsluit een hof, van menschen afgezondert,
Dat, vijftigh jaer geleên, berooft en uitgeplondert

699—728 Ongerijmt bewijs voor het geval, en het te zamen runnen der vezelingen. *Kantteekening der oude uitgave.*

699 *Leucippus:* Zie het aanget. op vs. 147.

Van al zijn Koningklijck en edelste cieraet
En inboêl, onbewoont en luy en ledigh staet;
Bespiegel het gebou met eenen verrekijcker,
Die 't allerfijnst vergrooft, en oordeel eens, wie rijcker,
Wie kunstiger zijn kunst en geest toont overal,
In spinragh, en in stof, dan ons beschimpt geval:
Wat openbaeren zich verscheidenheên van kringen
En trecken, zwier in zwier! wat schrijver zou dees dingen
Nabootsen met zijn pen! wat kunstigh tekenaer
Neemt zoo veel tronien, zoo veel gedaenten waer!
Ick zie gebloemt tapijt, een' doolhof, rijck van dieren
En monsters hoogh gewelf en zael by zael vercieren.
Het schijnt of Rafels geest, of Titiaen verrees,
Of Angeloos vernuft, Bassaen, of Veronees:
Maer neen, zy staen beschaemt, en roepen dat de stoffen
Van 't wilt geval natuur en 't leven overtroffen;
Gelijck het op zijn tijt verwondring heeft gebaert,
Toen 't meesterlijck vernuft niet zagh 't schuimbeckend paert
Te maelen naer den eisch, als d'oogen in het leven
Aen 't leuterend gebit het witte schuim zien kleven.
De schilder worpt van spijt de spongi, nat van spogh,
Naer 't paert toe, en verneemt het geestige bedrogh,
Het montgebit met schuim natuurelijck bestreecken,
En zulx dat geen verstant dit oit heeft afgekeecken.
De schilderwijsheit, strax verlaeten van de kunst,
Bedanckt nu 't wilt geval, voor zulck een eere en gunst.
   Hy volgh' 't geval, wien 't lust, terwijl zijne ooren jeucken:
Een dolle houdt geen streeck. Hy raeskaelt wonderspreucken,
En louter hemelval, of schudt de menscheit uit,
De reden en 't verstant, en slaet een diersch geluit.
Een woest gebou, dat, vuil beslagen, en beschimmelt,
Van vezelingen krielt, en van gedaenten grimmelt,
Naer dat de wint en lucht die vormt, en t'zaemenstuwt,

729—791 Wederlegginge der bewijsredenen voor het geval. *Kantteekening der oude uitgave.*

720—722 Versta: toen de schilder, ondanks al zijn bekwaamheid, geen kans zag om het witte schuim van het paard naar den eisch, en zooals wij dat bij 't leven aan het gebit zien kleven, op zijn paneel af te beelden.

722 *Leuterend:* half openstaand, *vacillans.* Zie KILIAEN *in v. loteren.*

723 *Spongi:* of *spons,* als men thans zegt en schrijft.

Waer in iet aertighs speelt, of iet daer 't oogh voor gruwt;
Wat laedt dit meer dan stof, of droogh of nat van waessem,
Een asch, die licht verstuift, en 't blaezen van den aessem,
Niet weêrstaet? eveneens gelijck de lucht om hoogh,
Betrocken met een wolcke en nevelen, het oogh
Misleit door beelt op beelt, daer reuzen in verschijnen,
En lant- en zeegedroght, gedaenten die verdwijnen
In eenen oogenblick, of zich op ons gezicht
Verandren naer de drift des wints, of naer het licht
Der zonne haer beschijn'. Wat wil hy nu besluiten
Om Godts voorzienigheit op dit geval te stuiten,
Gelijck een licht rancket een' ysren oorloghsbal?
Zoo hier verstant uit straelt, het is geen los geval,
Maer 't eeuwige vernuft, dat alles kan beweegen,
Waer door oock 't minste stof zijn wezen heeft gekregen,
En al het zant voor wint tot bergh, en duinen zwelt,
Daer d'Oceaen op breeckt, en al het zeegewelt.
Maer wat gelijckenis kan dit by 't scheppen haelen!
Ick zie hier iet uit wat; geen mijnen, geen metaelen,
Geen bloemen, geen gewas, geen water, lucht, noch vier,
Noch steenrots, nochte bergh, geen' vogel, visch, en dier,
Geen mensch, geen diamant, geen perlen, geen robijnen,
Geen hemelhoogh gewelf, waer uit de starren schijnen,
En houden haeren tredt, gelijck een heirkracht breet
In 't vierkant op trompet en trom des maerschalcks treet.
't Natuurlijck werckstuck en het kunstigh melt zijne oirzaeck,
Een oirzaeck vol verstants. 't Geval behoeft de voorspraeck
Van een kranckzinnigh hooft, dat nutter lagh geboeit,
Daer 't stof van zijn geval tot zulck een wonder groeit,
Dat dit de heerlijckheit des scheppers kan verdooven,
Terwijl de weerelt komt dus heerlijck aengestoven.
Zoo 't reuckeloos geval, versteecken van vernuft
En geest, in 't wercken Godts voorzienigheit verbluft,
Dat most ons blijcken door geschicktheit, stijl, en orden:

747 *Een licht rancket: ranket* is 't zelfde als *raket.* Zie KILIAEN *in v.*

752 Hij wil zeggen: al die verschijningen, door het *toeval* ontstaan, kunnen in geen vergelijking komen met gewrochten der *schepping.*

764—766 Versta: dewijl door zijn verklaring aan te nemen en aan het toeval zulk een wonderkracht toe te schrijven, de heerlijkheid Gods bij de wereld overplaatst.

Nu zienwe by geval van 't stuiven iet geworden,
Daer niet dan wildernis en woestheit in verschijnt,
En 't keurigh oogh, hoe naeu het zoeckt, en zich verpijnt,
Geen evenredenheit noch eindt in kan bemercken,
Waerop de wercker ooght, eer hy begint te wercken.
Bespreng een bladt met inck, wat zietge? een ongestalt
Van vlacken, kleen of groot, naer dat de sprengkel valt;
Geen letters, nochte spreuck, gespelt uit woorden, naemen,
Voorzetselen, en lidt, en bywoort, die te zaemen
Ons melden, dat de pen van een geleerde hant
Getrocken wiert. Hoe zou 't geval dan met verstant
In 't werck te raede gaen, het welck men dus begunstigh?
Geen kenners schatten oit den dollen schilder kunstigh,
Die 't dolhuis zinneloos misverft met schildery.
Gelijckt nu Rubens kunst en tafereel hier by,
Daer tekeninge en verwe, in 't hoogen en verdiepen,
Als tegens vrou natuur, om strijt in 't kunstperck liepen;
Waer zal dees nachtuil zich verbergen voor den dagh,
In zijne schaduwen van spinneweb, en ragh?
De meesters zullen zich van lachen naeu onthouden.
Dat nu de vezelaers, die deze weerelt bouden
Uit vezelinge en gruis, eens opstaen uit dien droom,
En weigeren 't geval in 't wilt den vryen toom,
Door kennis van Godts kunst, waer voor wy, onder 't [stuiven,
Eerbiedigh een gordijn van zijde en purper schuiven.
Indien hier by geval een Tegenvoeter quam
Opdondren uit den gront der aerde t' Amsterdam,
In 't nieugebout stadthuis, en niemant zagh noch hoorde,
Die hem bedieden kon den bou, die 't oogh bekoorde
t' Aenschouwen door en door dit achtste wonderwerck,
Zoo vol geriefs, zoo schoon, zoo duurzaem, vast en sterck,
Dat al de weerelt schijnt, oock d'eeuwigheit der starren,
Door zijn bestendigheit te tergen, en te sarren;
Hoe zou hy, als verbaest voor 't hooft geslagen, staen!
Hoe zou de wortel van den grontslagh hem verslaen,
Die met den boschtop van zijn ingeheide paelen
Ten afgront, op het hart van Pluto, schijnt te daelen,

795—842 Gelijckenissen, die het geval wederleggen. *Kantteekening der oude uitgave.*

Te rijzen wederom ten hemel, met de kruin
Der trotse gevelen, van marmer en arduin;
Daer al de wilde zeen, en watergoôn in woelen,
Dolfijn en meeremin in leven, en krioelen;
Daer Amsterdam, gekroont met haere wapenpracht,
Van Stroomgoôn onderstut, in haere weelde en kracht
Gezeten, wort begroet van Asie, en Afrijcken,
Amerike, en Europe, en wat de vlagh moet strijcken
Voor haere zeebanier, vereert met rijckdom, vrucht
En schat, uit elck geweste, en zegenrijcke lucht.
Indien de wiltste Moor, en zijn vijf zinnen speelden
Op 't Hollantsch Kapitool, gewelven, marmerbeelden,
En orden, en cieraet, van d'eene in d'andre zael;
Wat dunckt u? zou hy zich verbeelden, dat dees prael,
Dit goddelijck gesticht, door Kampens geest ontloocken,
Tot Aemstels eer voltoit, uit vezelen en smoocken
En roock, en damp, en stof, en gruis, van overal
Te hoop geronnen waer, by redenloos geval?
De Raet van Amsterdam behoeft zich niet te moeien:
Het raethuis zou van zelf wel uit den aschhoop groeien.
  Wie Maroos boecken spreeckt, dat hemelsch twaleftal,
Hoort klanck van hemelval, geen zinneloos geval.
Hoe heerlijck vaert de vlam van 't oude Troje speelen!
Wat schuift de kunst hier op al schoone tafereelen,
Van daer de brant ontsteeckt, tot daer Eneas scheit,
En 't overschot des volcks in Latium geleit,
Door lant- en zeegevaer, en oorloghsavontuuren;
Een werck, dat Rome en zelf de weerelt zal verduuren,
En kunstigh t'zamenhangt van stof, en ziel, en geest,
Verstommende den mont des wijsten, die het leest.
Zou nu een waenwijs hooft met reên beweeren kunnen,
Dat, by geval in 't wilt, die letters t'zamenrunnen
Tot woorden, regels, en een ry van boecken, daer
't Geluckighste vernuft zijn kracht zoo menigh jaer
Aen hing, en in versmolt? dat waer een dwaeze reden.
Men diende zulck een hooft op 't aenbeelt weêr te smeden.

827 *Spreeckt:* aanspreekt, raadpleegt.

851 *Uit zijn lijck:* uit zijn verband. De hier gebezigde uitdrukking is aan 't zeewezen ontleend; de *lijken* noemt men de touwen, die om 't zeil zitten, en er alzoo als 't ware het lichaam van uitmaken.

Hy vaert noch echter voort, en schimpt al even grof:
Hoe quam de bouheer van de weerelt aen de stof,
Aen anbeelt, hamer, smis, en nijptang, om te smeden
Dit schricklijck werreckstuck, doorwrocht in al zijn leden;
Want uit een niet komt niet, en iet dat levert iet?
Wat eischt dit een gevaert van wercktuigh, zoo men ziet
Op grootheit, en gewight! wat schroeftuigh heeft die
[packen
Gevijzelt, en gestut, bezorght voor 't nederzacken,
En spatten uit zijn lijck, en loot, en waterpas?
Wat maght heeft radt by radt gehangen in zijne as,
Die steilt' voor overwight behoedt, en zulcke ronden
Met reepen om en om verzekert, en gebonden?
Lukrees, nu eer hem, als een' Godt, in uw gedicht.

843--54 Kranck bewijs van Epikuur dat de weerelt noit van Godt geschapen is. *Kantteekening der oude uitgave.*

855—898 Bewijs dat Godt de weerelt uit niet geschapen heeft, tegens Lukrees, scholier van Epikuur. *Kantteekening der oude uitgave.*

855 *Lukrees:* zie het aangeteek. op vs. 148.
Nu eer hem.... Godt, enz.: deze en de volgende regels zien op hetgeen Lucretius in zijn werk, Lib. I, vs. 63 seq. met betrekking tot Epicurus zegt:

Humana ante oculos foede cum vita jaceret
In terris oppressa grave sub Relligione,
Quae caput a coeli regionibus ostendebat,
Horribili super aspectu mortalibus instans;
Primum GRAJUS *homo mortaleis tollere contra*
Est oculos ausus, primusque obsistere contra,
Quem nec fama Deûm, nec fulmina, nec minitanti
Murmure compressit coelum, sed eo magis acrem
Virtutem irritat animi, confringere ut arcta
Naturae primus portarum claustra cupiret.
Ergo vivida vis anime pervicit, et extra
Processit longe flammantia moenia Mundi;
Atque Omne inmensum peragravit mente animoque:
Unde refert nobis victor quid possit oriri,
Quid nequeat; finita potestas denique quoique
Quanam sit ratione, atque alte terminus haerens,
Quare Relligio pedibus subjecta vicissim
Obteritur, nos exaequat victoria Coelo.

d. i.:

Het smachtend aardsch geslacht, in 't lage slijk gedrukt,
Ging onder 't loodzwaar wicht der Godsdienst neergebukt,
Der sombre Godsdienst, die, zoo 't heette uit 's hemels zalen,
Haar blikken dreigend op den stervling af liet dalen,

Die zulck een' nevel schuift voor 's leerelings gezicht,
Is dees, gelijck een zon, verscheenen uit het duister?
En die den schepper van den goddelijcken luister
Der scheppinge berooft, is dat de wijze tolck,
Die 't licht t'Athene ontstack, voor al het Grieckschе volck,
En, schildrende een geval met slijck en zwijneborstelen,
Wat zich hier tegens kant in 't vechtperck af wil worstelen?
Is dit de meester, die alle ouden ver verdooft,
Pytagoras verstomt, en Plato slaet voor 't hooft?
O grovaert, ga nu heen: bera u met een' wijzer.
Een anckersmidt behoeft een' moker, vier, en yzer:
De beeldehouwer hoeft een beitel, marmersteen,
En hamer, om zijn beelt, en ommetreck, en leên,
Met kunst, naer 't leven zelf, uit marmersteen te houwen;
De Godtheit eischt noch stof, noch reedtschap, om te bouwen:
Natuur, by Godt gestelt, door vocht en hitte werckt,
Gebruickt zelfstandigheên, hoedanigheên, en merckt,
Hoewelze reden derft, wat zaden zy wil mengen,
Om elck tot zijn gedaente en zulck een wit te brengen,

Een GRIEK dorst allereerst haar onbezweken zien
In 't norsch gelaat, haar 't eerst den fellen kampstrijd biên.
Geen ijdle naam van Goôn, geen donder uit den hoogen,
Die ooit zijn geest vervaarde of in 't grootmoedig pogen
Deed wanklen: alles, wat een schuchtren volkshoop hiel
In vreeze, was veeleer een prikkel voor zijn ziel,
Zijn doel was, met geweld de poorten op te sluiten
Des kerkers, waar Natuur in boei lag, en zich, buiten
De nauwe perken van 't omgrensde wereldal,
Een weg te banen door 't onmetelijk Heelal.
Hij deed het: en van hem, sinds hij verwinnaar keerde,
Was 't dat de mensch voortaan der dingen oorsprong leerde,
Haar wording, eigenschap, en teelingskracht — of grens,
Zoo boog zich Godendom en Godsdienst voor den mensch.

861 *Met slijck en zwijneborstelen:* dat is: „voor verf, *slijk* — tot penseel, een borstel van *varkenshaar* — bezigende."

863—865 Vondel valt hier te laag op Epicurus, die, welke gegronde stof tot tegenspraak hij ook door zijn natuurkunde moge verschaft hebben, echter als zedemeester een eervolle plaats onder de wijsgeeren bekleedt. Nogal opmerkelijk is het, dat zijn lof als zoodanig verheven is door een ander onzer dichters, bij wien men dien niet zoo licht verwachten zou, namelijk door den zanger van Abtswoude, Hubert Corneliszoon Poot, in zijn gedicht, getiteld: „Epicurus Hoven" en opgedragen aan Jan Meschaert Dirckszoon. Zie POOT, *Mengeldichten*, I Boek.

Als Godts voorzienigheit van eeuwigheit beschiet:
Maer zijne almogentheit beschickt haer werck uit niet.
Wat uitgearbeit wort door teelen, of door kinderen;
Godts volheit blijft de zelve, en weet van geen verminderen.
Men zy hier noch om stof, noch zaet, noch hulp beducht:
Een onuitputbre bron springt eeuwigh in de lucht.
Wie stof en wercktuigh eischt, bekent zijn onvermogen,
En zwackheit, die alleen gestut wort uit den hoogen.
Dus blijft een zelve maght, als 't past, het allergrootst',
Die stof bestelt, en uit die stof het werckstuck bootst:
Want Godts volkomenheit en wijsheit en vermogen
Staen boven en in top. Geen reden kan gedoogen
Dat Godt van buiten en zijn minder iet ontfangkt,
En hy het wilt geval, of vrou natuur bedanckt
Voor stoffe, en aenteelte, en vermogen om te teelen,
Of raet om dezen klomp in leden uit te deelen,
En al dit ongelijck te brengen in zijn vou;
Te scheiden vocht, en droogh, en hitte, en kille kou;
Te schicken licht en zwaer, een ieder op zijn stede;
Te scheiden nacht, en dagh; te baren twist, en vrede,
Naer aert en eigenschap van ieder element,
Het welck met groot ontzagh zijn wetten volght, en kent,
En met den schoudren helpt de weerelt onderschooren,
Gelijck vier zuilen, die tot dezen grontbou hooren.
Schoon Godts bespiegeling het al voorheene zagh,
En schickte op 't voorbeelt, dat in zijn voorbeelding lagh
Van eeuwigheit, noch stont de weerelt eerst te stichten.

899—922 Dat de weerelt niet nootzaeckelijck noch natuurlijck, maer vrywiliigh en overnatuurlijck te voorschijn quam. *Kantteekening der oude uitgave.*

877 *Kinderen:* 't schijnt, dat men dit woord hier als w.w. heeft op te vatten, in den zin van 't Fr. *enfanter.*

897 *Met den schoudren:* ablatieve vorm, als meermalen.

900 *Voorbeelding* is inderdaad hetzelfde als *verbeelding,* evenals *voorleden* en *verleden* niet verschillen. Te recht heeft echter Vondel begrepen, dat hij, van God sprekende, het woord *verbeelding* niet kon bezigen, daar dit woord ook dikwijls, in min gunstigen zin, als synoniem van: „hersenschimmige droomerij," of althans als tegenstelling van „verstand" wordt gebezigd, en er in elk geval tusschen de zaak welke het uitdrukt en de Alwetenheid Gods eenige strijd is; *voorbeelding* was daarom hier gepaster, als ongeveer gelijk van beteekenis (zooals 't hier genomen wordt) met „voorbeschikking."

Zy straelde niet uit Gode, als uit de bron der lichten
De straelen. Dit voorzien van verre, als in 't verschiet,
Gaf haer gestaltenis, noch vorm, noch stof, noch iet.
Voorzien veroorzaeckt niet de voorgeziene zaecken.
Men zietze om datze zijn in wezen, of genaecken.
Uit geen nootzaecklijckheit van Godts natuure nam
Zy haer begin, en plaets, en wezen; nochte quam
Te voorschijn van zich zelve, of uit zich zelf gesproten:
De wil der oirzaecke is tot zulck een werck geschoten,
Dat boven vrou natuur zich zette in dees gestalt:
Geensins gelijck de schijn van iet op 't water valt,
De schaduw 't lichaem volght, naer dat de straelen stuiten.
Zoo 's weerelts wezenheit of Isheit quaem te spruiten
Uit een nootwendigheit, uit een' onfaelbren noot,
En dwang uit Godts natuur, zoo heerlijck en zoo groot
Wy haer in 't leven zien; wie zou met tonge of pennen
Dan 's weerelts eeuwigheit verzaecken, en ontkennen?
Zy waer nootwendigh, niet vrywilligh, voortgebroght:
Geen mensch door weldaet oit aen danckbaerheit verknocht.
Wie hoefde zijnen mont en lippen oit te reppen
Om Godt den schepper lof te zingen voor het scheppen?
  De Godtheit stort zich zelve in alle wezens uit,
Zoodanigh dat'er niets Godts wezen buiten sluit,
En alles zweemt en treckt naer d'oirzaeck aller dingen,
Vooral de menschen, die hun maght van Gode ontfingen,
En met d'onsterflijckheit der ziele zijn begaeft,
Die haeren oirsprong zoeckt, en naer de starren draeft.

923—946 Dat Godt, die wezentlijck alles vervult, en buiten mengsel blijft. *Kantteekening der oude uitgave.*

902 *Uit Gode:* Vondel laat hier *uit*, evenals 't Lat. *ex*, den abl. regeeren. Zoo ook vs. 926: *van Gode.*

914 *Isheit:* een nieuw woord, en 't welk ik mij niet herinner ergens, dan hier bij Vondel, te hebben aangetroffen. Het heeft blijkbaar geen fortuin gemaakt: en inderdaad, de samenstelling is niet gelukkig. De uitgang *heid,* waar zij moet dienen om een eigenschap uit te drukken, sluit zich aan bij een adject. of liever bij een adverb., als in *goedheid, wijsheid, rechtschapenheid, nabijheid.* Maar een vorming van dit toevoegsel met een 3den pers. van den tegenw. tijd eens werkwoords is iets geheel onregelmatigs, waar mij althans geen tweede voorbeeld van bekend is. — Zelfs zou ik *wezenheit,* voor *wezenlijkheit,* dat mede in dezen regel voorkomt, afkeurenswaardig achten.

Maer schoon de wercken Gode in zijn natuur gelijcken;
De wercken moeten Godt, hun bron en oirsprong, wijcken.
De schepper en het werck zijn twee, niet eenerley:
Dus blijft het onderscheit onendigh tusschen bey.
Men smede eenzellefheit niet uit gelijcke dingen:
En geen uitwendigh werck nootwendigh komt ontspringen
Uit Godt, en zijn natuur: want zoo men dit bestemt,
Wy blijven eeuwigh van Godts kennisse vervremt,
En kunnen tusschen Godt, als oirzaeck, en zijn wercken,
De weerelt, dit heelal, geen onderscheit bemercken.
Wat raest Lukanus? wat raeskallery is dit?
De zon, de zee, de lucht, het aerdtrijck, elck een lidt,
Een deel te noemen van het goddelijcke wezen.
Of 't lichaem van 't heelal, daer Godt in wort geprezen,
Te mengen met dien Godt, zoo diersch, en grof, en plomp,
Gelijck de ziel, de vorm des menschen, 's lichaems klomp
Bezielt, en onderhoudt! men scheide het onendigh
Van d'endige natuur, 't vrywilligh van 't nootwendigh.

De werckende oirzaeck en oock d'entlijcke oirzaeck staen
En zien haer werreckstuck gerust van buiten aen;
Terwijl de stof en vorm de wezentlijcke deelen
Uitlevren, en verknocht door eendraght niet krackeelen;
Dies noemt men d'eerste twee d'uitwendigen alleen,
En d'andre inwendigen: naerdienze in 't algemeen
Verschillen in de wijs van 't werck te veroirzaecken.
Men kan dan, zonder Godt zijn majesteit te raecken,

947—966 Dat d'uitwendige oirzaecken buiten het wezen van her werckstuck blijven. *Kantteekening der oude uitgave.*

939 *Lukanus:* niet de Latijnsche dichter van dien naam, maar de leerling van den ketter Marcio, die vreemde begrippen omtrent de natuur der dingen voorstond, en o. a. beweerde, dat niet de ziel, ook niet het lichaam des menschen, maar iets anders zou opstaan.

953 *Veroirzaecken:* dit woord staat hier niet op zijn plaats en doet het vers kreupel gaan. De eerste sylbe is en blijft kort; terwijl de tweede niet anders dan lang kan worden uitgesproken. *Oorzaken* is, hoe men 't keere en trots alle voorvoeging, een dactylus, en kan alzoo aan 't eind van een alexandrijn geen plaats vinden.

954—966 Waarschijnlijk heeft Vondel in deze periode 't oog gehad op het stelsel van Gassendi en zijn volgers, die God wel is waar als Schepper der atomen aannemen, doch de veranderingen en verschikking der stoffen aan de vereeniging en scheiding der stofdeeltjes toeschrijven.

Den naem der Godtheit, die de wezens broght in 't licht,
Op 't voorhooft van 't gebou, door d'oppermaght gesticht,
Niet houwen, noch Godts werck der dingen oirzaeck noemen.
Geen invloet van Godts kracht in 't werck kan dit verbloemen,
Zoo lang de reden werck en oirzaeck inderdaet
Gescheiden houdt, en d'een recht over d'ander staet.
Zy zien elckandere aen, gelijck verknochtelingen:
Maer zonder opzicht blijft een eerst, voor alle dingen,
In zijn nootwendigheit van wezen, als het was,
In zijn vrywilligheit van schickinge, om op d'as
Van 's hemels uurwerck eens den wijzer van de starren
Te draeien, zonder tijt en 't eeuwigh te verwarren.
  De ronde van den ring der weerelt is beperckt,
Oock haer volkomenheit: zoo moet hy, die dit werckt,
Vrywilligh wercken, en de weerelt, en de schatten
Van haer volkomenheit begrijpen, en bevatten:
Want zoo het wezen van een onbepaelde maght
Nootwendigh werckt door dwang, en arrebeit met kracht;
Het brengt iet voort, dat van geen paelen wort begrepen,
Van geenen ommekreits besloten, noch beneepen.
Hoewel de weerelt nu Godts eigen werckstuck is,
En van geen' andren kan gesticht zijn; 't gaet gewis
Dat haer de Godtheit niet geteelt heeft, als de straelen
Natuurlijck, van de zon geschoten, nederdaelen:
Noch als de hitte en gloet ons toegloeit uit het vier,
Maer als ons trots stadthuis het voorhooft stout en fier
Om hoogh heft, door den wil en kunst des grooten bouwers,
Die naer zich treckt het hart en d'oogen des aenschouwers,
Zoo lang als Amsterdam de merckt der weerelt blijft,
Die met den schoot vol gouts haer beurs en handel stijft.
  Zoo vast als dit bewijs is 't zeker opgenomen,
Dat deze weerelt niet natuurlijck voort kon komen;

967—984 Onderscheit van het natuurlijck en vrywilligh werck. *Kantteekening der oude uitgave.*

985—996 Noch breeder dat de weerelt uit niet, en uit geene stoffe te voorschijn quam. *Kantteekening der oude uitgave.*

962—966 Lees: maar altijd blijft een eerste, noodwendige oorzaak, die voor alle dingen bestond, en in haar eeuwig bestaan voortduurt, en die, zonder eenig toezicht of bestuur van buiten, uit vrijen wil alles geschikt, den tijd van de eeuwigheid gescheiden heeft, enz.

Naerdien deze opkomst stof vereischte, die geensins
In 't wercken wort gezocht van Godt, noch hier noch gins:
Want Godts vooruittreên kan geen stof voor zich gehengen;
Dewijl de Godtheit zelf de stof eerst voort moet brengen.
Veele ouden, die dit niet begreepen, droomden iet,
Dat eeuwigh was, als Godt. Zy lochenden het niet,
En noemden d'eerste stof den baiert, noit geworden,
Wanschapenheit, en nacht, en mengsel, zonder orden;
Een eeuwigh oorelogh van zaden ondereen,
Waeruit d'eendraghtigheit des wonderwercks verscheen.
  Dat d'eerste grontstof is van Gode voortgekomen,
Moet schrap staen tegens spoock van lang gedroomde [droomen:
Want zooze uit zich, en niet uit Gode alleen, ontstont;
Zy waer beginloos, en Godt zelf: maer op dien gront
Geen redelijck verstant zijn zekerheit zal bouwen.
Men kan geen wezenheit van stof met ooge aenschouwen,
Of vatten in 't verstant, die niet haer paelen heeft,
Uit haeren eigen aert zich zelf te kennen geeft,
En zich gewilligh buight voor 't opperste behaegen,
Dat geen beginsel kent van eeuwen noch van dagen,
En onbegrepen blijft. Hoe neemen dan dees twee
De stof en Godtheit beide in d'eeuwigheit haer ste?
  Geen wezenloosheit kan zich baeren, nochte scheppen:
Zy most eerst wezen zijn, indienze zich zou reppen.
Al wat dan wort uit niet, dat wort eerst voortgebraght
Van iemant anders, en een ouder kracht, en maght:
Hierom [naerdien men niet oneindigh op kan steigeren
Den toren, die doorgaens den klimmenden blijft weigeren
Dees werckende oirzaeck in te haelen door de vlught;]
Moet d'opperste oirzaeck, [niet een anders kint en vrucht,
Maer die de jonger baerde, en d'outste blijft van allen,

997—1008 Ongerijmtheit der scheppinge uit stoffe. *Kantteekening der oude uitgave.*

1009—1040 Breeder bewijs dat Godt de weerelt schiep. *Kantteekening der oude uitgave.*

993—995 Herinnering der regels van Ovidius:
Unus erat toto naturae vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis indigestaque moles, enz.

998 *Tegens spoock:* tegen gespook, spokerij.

Oock Godt, of Godtheit heet, waer voor wy nedervallen,
Dewijl zy alles schept, bestuurt, en onderhoudt,]
Ons stuiten aen den trans, waeruit zy 't al beschout
Wat in en buiten haer gezocht wort, en gevonden.
Deze eenige oirzaeck, niet te peilen, niet te gronden,
Noch t'achterhaelen; die alleen uit zich bestaet,
Van elders niets ontleent, noch steunzel neemt te baet:
Was eeuwigh, en voor al. Geen wezen stont hier buiten,
Geen werckende oirzaeck, daer dit wezen uit kon spruiten:
Want was'er ergens een te vinden, zy waer Godt
Met recht by ons genoemt; en deze wort tot slot
Vooraen gestelt; want zy nootzaecklijck most blijven
In wezen, aengezien geene oirzaeck haer kon drijven
En nederstooten uit den stoel van 't hooghste koor,
Waeruit elx wezen af quam vloeien, en waer door
Het al bestaet, en werckt wat wercken kan; een reden
Van outs en noch bestreên, maer nimmer afgestreden,
Schoon d'eenige eeuwigheit bestormt wiert van dit slijck,
Dat Godt en weerelt stelt in eeuwigheit gelijck,
En aen de weerelt pooght een eeuwigheit te geven,
Om Godt te lochenen, en niet voor hem te beven;
Terwijl het volght in 't wilt het wetteloos misbruick,
Dat geene Godtheit kent, noch aenbidt dan den buick.

De grootste kringk begrijpt de mindere onder 't meeten.
d'Oirzaecken volgen, als de schakels van een keten,
Elckandre, en hangen alle aen d'allereerste vast,
Aen wie de naem van werck noch noit wert toegepast,
Als d'andre, die nu 't werck der hooger oirzaeck worden,
Dan weder d'oirzaeck van een laeger, in haere orden.
't Bepaelde wezen hangt alleen van 't onbepaelt,
Dat noit begreepen wert: hoe diep men nederdaelt;
Hoe hoogh men opklimt; hoe veel trappen tusschen beiden

1041—1074 Gelijckenissen die dit bevestigen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1021—1026 Deze regels zijn een soort van omwerking van hetgeen in den beroemden reizang van *Lucifer* te lezen is.

1028, 1029 Dit sluit niet volkomen op hetgeen Vondel in den beginne heeft gesteld, dat namelijk de bespiegeling der Godheid *a priori* onmogelijk is, en dus *a posteriori* begonnen moet worden.

1039, 1040 Hier doelt Vondel op de Epicuristen, die van de leer huns meesters aangaande het genot een schromelijk misbruik maakten.

Men telt, het laeghste wort van 't hooghste niet gescheiden,
Maer blijft door bant by bant en onderling verknocht.
Wie 't endt der keten greep, en onverdrietigh zocht.
Langs al de schakels most ten leste d'eerste krijgen.
Het tijdlijck door den tijt van 't eeuwigh af komt stijgen.
Wie vliet of stroom opstreeft, in 't ende d'ader vint,
Waer uit het water springt, en opwelt, en begint.
Al spreit een eick zich uit in telgen, onder 't bloeien,
Men zietze uit eenen stam, uit eenen wortel groeien.
In veele roeringen van alles wat zich roert,
Een allereerste is, die alle andere ommevoert,
En omtreckt, en beweeght. Een opgespanne veder,
Of zackende gewight alle uurwerckraden weder
En weder ommedraeit, en, op een wisse maet,
Den wijzer draeit, en fix de klock en uuren slaet.
Almeeter, onbepaelde, eerste oirzaeck, hoogh gezeten,
O oppertrap en trans, begin der lange keten,
O bronaêr, wortel, stam, beweger, veêr, gewight
Van 't hemelsche uurwerck, dus onfaelbaer in zijn' plicht;
Wie zijt, wat zijtge niet, die alles houdt in orden
Wat van en uit en door en om u is geworden!
Wie kuntge zijn dan Godt, het eerste en leste alleen!
Oneindigheit, gy smilt ten leste in 't eenigh een,
Het eenigh middelpunt, dat, buiten alle ronden,
En zonder ommetreck, oock alsins wort gevonden!
  De Godtverlochenaer bestrijt uit onbescheit
Zich zelven, t'elckens hy een zelleve eeuwigheit
De weerelt geeft en Godt, en steurt het gansche leger
Van zijn bewijsreên: want is Godt alleen beweger
Van alles wat beweeght en omgedreven wort!
Wie hoort niet hoe 't gebou van zijn hewijsreên stort,
En neêrploft van zich zelf? zoo wijckt de zwackste een'
[stercker.
Kan niets uit zich ontstaen, en eischt het werck een' wercker,
Een oirzaeck: want geen ding zijn eigene oirzaeck is;
Zoo schiet zijn grontbewijs van d'eeuwigheit hier mis;

1075—1114 Breeder bewijs dat Godt d'eerste oirzaeck der dingen, de stof der weerelt niet eeuwigh is. *Kantteekening der oude uitgave.*

1072—1074 Wederom een herinnering aan den straks aangehaalden reizang.

Dewijl hy nergens kan een hooger oirzaeck vinden
Dan Godt, wiens maght alleen dit groot gewelf most binden,
En bouwen, zonder iet; en die alleen ontstont
Van eeuwigheit uit zich, in 't onbepaelde ront.
Moet alles buiten zich de maght, en kracht ontleenen,
En wezen, en ontstaen, en werckinge, uit den eenen
Den onbepaelden Godt, in top van 't entloos rijck;
Wie stelt de weerelt, die bepaelt is, dan gelijck
Met Gode; naerdemael geen redelijcke wetten
Gedoogen neffens een twee eeuwigen te zetten.
Lijdt d'orden en de ry der oirezaecken niet
Dat d'opperoirzaeck, die alle ondersten gebiet,
Beneden stijge, en zweef met evenoude veeren
Aen 's weerelts zy, die Godts oneindigheit moet eeren,
En noit beschieten kon het onbeschietbre wit
Van 't licht der eeuwigheit, daer Godt in heerscht, en zit;
Hoe kan een waenwijs brein door reden niet te teugelen,
De weerelt dus voorzien van onvermoeide vleugelen,
Waer me zy streven komt uit d'eeuwige eeuwigheên,
Dat niemant uit kan staen noch zal dan Godt alleen?
Hoe durf een waenwijs brein dus stout naer boven stappen,
En d'eeuwigheit, de kroon van 's hooghsten eigenschappen,
Vereeren zoo verwaent, aen dezen ronden kloot,
Gelijck hem d'almaght naer heur schets zoo kunstigh goot?
De dwaelgeest blijft hier kort in zijne stelling steecken.
Men hoort de suffenden zich zelve wederspreecken.
Zy blazen teffens heet en koudt uit eenen mont.
Bouvalligh is 't wat niet op waerheit is gegront.
De waerheit wil zich niet met dwaelingen vermengen.
Men kan twee strijdigheên tot geen gelijckheit brengen.
  Meer eeuwigheên dan een te kroonen, zonder slot,
Heeft dit heelal, van outs, allengs, gelijck een' Godt
En Godtheit, ingevoert, en noch met glimp van reden,
Door list en misverstant, in 's vollecks brein gegleden.
Men redeneerde: indien 't gemengde uit 't vruchtbaer zaet
Der elementen spruit, gevormt wort, en bestaet;
En billijck kindren past en erfnakomelingen

1115–1134 Quade gevolgen van het vereeuwigen der weerelt, en haer vermengen met de Godtheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

1093 *Met Gode:* zie het aanget. op vs. 902.

Hunne ouderen, daer zy den oirsprong van ontfingen,
Te dienen; billijcker zal 't passen onzen plicht
Dat elck uit danckbaerheit altaer, en tempel sticht',
En elementen diene, en eere, die het leven
Onze oudren, en doorgaends hun bloet, en afkomst geven.
Dus zaeide een misverstant het endeloos getal
Van Godtheên in het hart der volcken overal.
Dus zienwe heden noch veraerden dees geslachten,
Die geen godtsdienstigheit, noch Godt, noch afgodt achten,
Zoo hoogh als ampt, en eer, en 't voordeel van hunn' staet;
Een zucht, die nimmermeer vernoeght wort, noch verzaet:
Want buiten Godt is niet dan ydelheit, en wroegen.
d'Oneindigheit alleen kan lijf en ziel vernoegen.
  Is dit heelal niet meer, in 't nimmer meetbre ront
Van Godts oneindigheit, die noit haer' omtreck vont,
Dan een ondeelbaer punt; wat is de kloot der aerde,
Noch noit van iemants vuist gewonnen met den zwaerde,
Dan meer als ydelheit, en een gedroomden niet,
Waer in de kroonzucht wroet, en stroomen bloets vergiet,
Om ongewis bezit? en wat is d'eer der staeten,
Waerom staetzuchtigen elckandren dootlijck haeten,
En schuppen, zonder eindt, toch meer dan een geluit,
Dat slechts een oogenblick, van verre, in d'ooren tuit?
Wat spannen hier te hoop al lagen, list, en loosheit!
Wat stapelenze een' bergh van gruwelen en boosheit
Tot aen de wolcken toe, op hoop van aerdtsch genot,
En roepen overtuight: mijn degen is mijn Godt.
Elck smede zijn fortuin: een ieder pass' te raecken.
Geen Godtheit slaet het oogh op menschelijcke zaecken.
De wellust is alleen het allerhooghste goet.
De ziel vergaet als 't lijf. De hel is zonder gloet.
Geen bant van maetschappy houdt mens aen mens verbonden.
Gena noch gramschap wort om hoogh by Godt gevonden.
Men bezige de grijns van godtsdienst, zooze ons dient,
En anders niet. 't Geluck heeft alleman ten vrient.
Wie onder leght, al blijckt zijn pleit en zaeck rechtvaerdigh,

1135—1158 De nietigheit der weerelt, ten opzichte van Godts grootheit, by staetzuchtigen uit ongeloof verwaerloost. *Kantteekening der oude uitgave.*

1139 *Een gedroomden niet: niet* wordt hier niet alleen manl. gebezigd, maar zelfs in den Vlaamschen nomin. emphat. gesteld.

Verliest de gunst des volcks, en is geene eere waerdigh.
Natuur heeft noit gedwaelt uit haer bescheide streeck,
Ten waer door 't hoogh beleit. Zy wanckte, noch bezweeck.
De beurt van teelen, en van baeren, en van sterven,
Verrotten, en vergaen, opkomen, en bederven,
Bezielt, en onbezielt, het reênloos onvernuft,
En 't redelijcke, elck houdt zijn tijden: niemant suft.
Een ieder weet zijn eindt en ooghmerck te bereicken,
Waer toe het wiert geschickt. Deze orden is een teiken
Dat een het al bestiert, bewaert, en onderhoudt.
Hy blijft dan blint wie hier de Godtheit niet aenschout,
Die 's weerelts scepter voert, waer onder Godts getuigen,
De domste schepsels, zich van zelfs gewilligh buigen.
De godelooste in top en volle maght gestelt,
En die geen' vyant vreest, noch laegen, noch gewelt,
Hoe dol van tirannye en lasterzucht bezeten,
Bekent 't geen hy verzaeckt by monde, in 't boos geweten,
Dat Godt in wezen is, hem pijnight dagh en nacht,
Verschijnt, verschrickt, en dreight, en uitperst om met
[kracht
Te melden wat in 't hol van 't harte leght gedoken,
Daer Godt te recht zit, en geen quaet laet ongewroken.
Zoo veel voorspellingen van 't geen gebeuren zal,
En aen den vryen wil gebonden hangt, de val
De droevige ondergangk en opgangk van de staeten,
En rijcken, koningen, en volck, en onderzaeten;
Een iegelijcks geluck, en ongeluck, en tijt;
Wat ieder in zijn bloet of ampten quetst, en lijdt,
Of endelijck geneest, en zalft; de wijze, en orden,
De ry der oirzaecken van al wat staet te worden,

1159—1278 Bewijs van Godt uit zijne voorzienigheit, en de geregeltheit der natuure; uit overtuiginge van het geweten der godeloozen; en uit de voorspellingen, door Godts alweetenheit zommigen nu en dan geopenbaert, en in weereltsche historien bevestight. *Kantteekening der oude uitgave.*

1169, 1170 *Waer onder,* enz.: versta: „waar onder zich de domste of redelooze schepsels buigen en er getuigenis van afleggen." De zin is echter vrij duister gesteld.

1180 *En aen den vryen wil gebonden hangt:* versta: „dat men naar verkiezing doen of laten kan." — Men zou echter deze bewering even goed als bewijs tegen 't bestaan van den vrijen wil kunnen doen gelden, vooral in verband met hetgeen volgt vs. 1188, 1189.

Zoo menigh jaer voorzien, voorzeght, ten troost of schrick,
En krachtigh uitgevoert, geen uur, geen oogenblick
Noch omzien spader dan ter zaecke was beschoren;
Dat lastigh zwangergaen van 't geen noch ongeboren
Te baeren staet; getuight en overtuight ons van
De Godtheit, zonder wie dit niemant riecken kan:
Want een verstant, het welck kan boezemen en dringen
In dees geheimenis der ongeschape dingen,
Die noch te worden staen, kan lichter alles zien
Wat tegenwoordigh is, en was, en kon geschiên,
En wat verstaenbaer is: en kent het dit al t' zamen,
Het kent al 't mogelijcke, en draeght hierom de naemen
Van eene alweetenheit, en alvermogenheit:
Want aller dingen bron, en oirzaeck, is 't bescheit,
De wetenschap, en schets der zaecken, zelfs waerachtigh,
En die het alles kent is by gevolgh almaghtigh.
Oock leert d'ervaerenheit dat een voorweetenschap
Van 't ongebeurde zit op eenen hooger trap
Dan 't menschdom immermeer van onder kan beklimmen;
Naerdien zijne oogen hier verduistert zijn van schimmen,
En donckre schaduwen. Zoo ziet een hooger dan
Ten transse uit, daer geen oogh des stervers uitzien kan:

1200—1228 Versta: „want Hij, die de bron en oorzaak aller dingen is, is ook tevens Hij die ze alle vooraf beschikt, gekend en er de concrete voorstelling van bezeten heeft, de Opperste waarheid, de Almachtige. De ervarenis heeft ons bovendien geleerd, dat het boven het bereik van den mensch is, hetgeen nog gebeuren moet vooraf te weten; omdat 's menschen blik niet dan duister in de toekomst ziet. Alleen een hooger wezen kan vooruitzien waar de blik des stervelings niet reikt; en dat hooger wezen is God, wiens oogen overal in het oneindige heen zien. Geen schepsel bezit die macht; immers hetgeen nog gebeuren moet, hangt af van oorzaken, dien zelve nog onzeker zijn, en het menschelijk verstand is buiten staat om iets zekers te besluiten aangaande hetgeen al dan niet gebeuren kan, tenzij het wederom zoo verlicht ware, dat het de toekomstige dingen even duidelijk zag als de tegenwoordige, en gelijk God ze van eeuwigheid af bepaald heeft. Voorwaar, de Macht, die hiertoe in staat was, is onbepaald en eindeloos, en er is geene die haar overtreft. Er is in alle zaken een verband, zij hebben alle dezelfde wijze van bestaan en kunnen maar langs een wijze overschouwd worden; wie dus op een punt de toekomst ziet, weet die in alles te overzien. Alzoo is de Voorwetenschap het kenmerk der Godheid alleen."

1208 *Des stervers:* des sterfelijken.

En dees is Godt alleen, wiens ongestuite straelen
In endeloosheit al wat wegh schuilt achterhaelen.
Geen schepsel heeft die maght; naerdien 't aenstaende niet
Bepaelt is in zich zelf, noch in zijne oirzaeck ziet,
Die noch geene oirzaeck is van 't geene kan gebeuren,
Of niet gebeuren. Wat verstant ontsluit de deuren
Van dees verholenheên, om klaer te zien vooruit
Wat worden zal, wat niet, met eenigh vast besluit,
Ten zy 't gezicht soo sterck, zoo klaer zy in het staeren,
Dat het de dingen zie, als ofze alreede waren
In wezen, juist en net gelijckze zullen zijn,
En staen van eeuwigheit bespiegelt in dien schijn,
Gelijckze Godt voorzagh! 't vermogen, dat dit kende,
Is zeker onbepaelt, en kent noch grens, noch ende;
Dewijl men boven dit geen ander stercker vint,
En geen toekomenheit zijn helder oogh verblint.
Hier is een redenheit, een wijze, een overtreffen,
En die 't aenstaende kent in 't een, kan 't al beseffen.
Voorwetenschap van 't geen van verre wort verwacht,
Is dan een teken van de Godtheit, in haer kracht;
Eene eigenschap geensins medeelbaer aen de minderen,
Gelijckze hangt in Godt. Wat kan 't vooruitzien hinderen
Door veerheit! wat kan staen in 't licht van 't alziende oogh!
Wat geest of mensch voorzien, dat wort geleert om hoogh
Van Godt, die 't al voorzagh. Nu luister hoe de zielen
Dit leengoet van voorzien door 's hemels gunst behielen.
  De ziel is zelf een licht, bequaem voor uit te zien
Wat eeuwen lang hier na zal op zijn' tijt geschiên:
Doch z' is gelijck een kaers en schijn in een lantaren,
Die doncker haer verbiet door glazen op te klaeren,

1221 *Dat dit kende:* om 't rijm; de zin vorderde: „dat dit *kon.*"

1225 *Redenheit:* met dit woord wordt waarschijnlijk gemeend: „logisch verband."
Een overtreffen: t. w. „met de oogen des verstands:" *overtreffen* staat hier voor „overzien."

1226 Lees: „die de toekomst gedeeltelijk kent, kan haar geheel doorgronden."

1238 Lees: „die donker zijnde, door hare glazen aan de kaars verbiedt met vollen schijn te stralen." Men bedenke, dat in Vondels tijd de lantarens nog, zoo niet van hoorn, dan toch van ruw en ongeslepen glas waren. De vergelijking, hoezeer dichterlijk en juist, is noch duidelijk, noch dichterlijk uitgedrukt.

En 't leven en de kracht van haeren strael verstompt.
Hoe 's lichaems mist haer meer belemmert, en bedompt,
Zoo veel te minder deeltze in kennisse, en in klaerheid:
Maer Godt, de kenner van alle ongeschape waerheit,
Belieft het midlerwijl te rucken 's menschen geest
Veel hooger van den romp des lichaems en zijn leest,
Om dus ontboeit van stoffe en aerdtscheit op te stijgen
In 't hemelsch kabinet der geesten; daer verkrijgen
De zielen een gezicht, en oogh, dat verder ziet
Dan d'ooghstrael uit het hooft, oock klaer, en anders niet
Als waer al 't lichaem oogh. Daer wort geen ziel verduistert,
Door 's lichaems damp, en wolck. Daer spreektze Godt, en luistert
Geheimenissen van natuure noit verstaen.
Hier draeit voorspellinge op; dies neem' haer niemant aen
Gelijck een weetenschap van 't aenstaende, eene kennis,
Die ploy zet in 't verstant, door oefninge en gewennis,
Maer voor een drijvende hoedanigheit, en zucht
Haer krachtigh ingedruckt, gelijck het licht in lucht,
En Gode alleen ontleent, wien 't lust de vergezichten
Der zielen met dien glans en klaerheit toe te lichten,
En onder 't geestendom te mengen, en hun hof,
Daer niets gehandelt wort dan goddelijcke stof.
Zoo zagh men een gezicht van Cyrus, voor het baeren,
Den wijngaert Asien beschaduwen met blaêren.
Dus zagh de moeder van den Griecksche weereltvorst
Den fieren leeu gedruckt op haere zwangre borst.

1242—1243 *Godt, de kenner .... belieft het:* moest zijn, *den kenner:* zie HUYDEC. *Proeve,* III Deel, bl. 218.

1255 *Een drijvende hoedanigheit:* fraai uitgedrukt, voor „een eigenschap van den geest om den loop des tijds vooruit te drijven."

1261, 1262 Astyages, koning der Meden, zou namelijk, volgens Justinus, gedroomd hebben, dat zijn dochter Mandane een wijnstok baarde, welks bladeren geheel Azië overschaduwden. De waarzeggers meenden in dien droom een voorspelling te zien, dat zij het licht aan een zoon zou geven, die zijn grootvader van den troon stooten en Azië overheerschen zou; en werkelijk had dit met Cyrus plaats.

1263, 1264 Men leest wel dat Olympias, de moeder van Alexander, die hier bedoeld wordt, voorgaf van een *slang* bevrucht te zijn; ook dat er merkwaardige teekens bij zijn geboorte plaats hadden, als o. a. het verbranden van Diana's tempel te Ephese; doch waar Vondel het verhaal van dien droom gevonden heeft, is mij niet gebleken. Zie BAYLE, *Dict. crit. in v.* Olympias.

De wichlaers zagen, toen Augustus wiert geboren,
Hoe hem het groot gebiet des aertboôms was beschoren.
Zoo droomde Hekuba, in haer' bevruchten stant,
Hoe zy een fackel baerde, om Pergamum in brant
Te zetten, als in 't ende aen Paris is gebleecken,
Die Troje door het vier der schoone heeft ontsteecken.
Een ry historien bezegelt overal
Hoe vast de profecy, voor d' uitkomst van 't geval,
De zaecke tegentradt een menighte van jaeren,
Waer uit de Godtheit zich by elck woude openbaeren.
  Vier winden stemmen uit vier streecken overeen,
En spreecken eene spraeck, en wijzen in 't gemeen
Op eenen zelven Godt, die met zijn zonne en wolcken
Beregent en beschijnt den oogst van alle volcken,
Van daerze in 't oosten rijst, tot daerze in 't westen zinckt:
En schoon de godtsdienst dwaelt, verbastert, of verminckt,
Misverft, of opgetoit met glimpen, en vernissen;
Geen afgodist, hoe wilt, wil zijne ongodtheit missen,
En liever stroom, en boom, en bergh, en bosch, en steen,
Gedierten, aepetant, woestijn, wanschapenheên,
En monsters, en gespoock bewieroocken, en eeren,
Dan heel godtsdiensteloos zijne erfgewoonte ontbeeren.
Gebeden, offerhande, altaer, en heilighdom,
En tempels, rijck of arm, de weerelt door alom.
Gezaeit, eeu in, eeu uit, en namaels noch te zaeien,
Bewijzen hoe elck een de Godtheit zoeckt te paeien
Door eenigh kerckgebaer: en dees belijdenis
Getuight dat dit een recht by alle volcken is,
De Godtheit met ontzagh eerbiedigh te bejegenen,
Die d'overtreders straft, godtsdienstigen kan zegenen.
Dees drift schijnt van natuure in 's menschen hart geplant,

1279—1318 d'Overeenstemminge aller volcken bewijst dat'er een Godt is, *Kantteekening der oude uitgave.*

1265, 1266 Ook van Accia, de moeder van Augustus, was verhaald, dat Apollo, onder de gedaante van een slang, dien zoon bij haar verwekt had.

1270 Versta: die, omdat hij voor Helena in (minne)vuur blaakte, aanleiding gaf tot het ontsteken van het vuur, dat Troje verwoestte.

1279 *Daerze: ze* is hier natuurlijk „de zon;" in proza zou de zin niet in den haak geacht worden; hier, daar geen misvatting mogelijk is, hindert de genomen licentie niet.

1282 *Zijne ongodtheid:* zijn afgod.

En doorgaens voortgereickt, gesterckt van hant tot hant,
Zoo vast dat iemant, die het tegendeel wil leeren,
Natuur en heuren staet en recht schijnt om te keeren.
  Doorreis den aertboôm: vraegh de tijden lang voorheen
Gesleeten, eeu op eeu: bera u met Hebreen,
Chaldeen, Egyptenaers, twee slagh van Indiaenen,
Wijsgeerige Arabiers, en Griecken: volgh de vaenen
En arentstanderden van Rome: spreeck den Gal,
Den Tarter, Rus, en Duitsch: zy wijzen overal
Op eenen zelven Godt. Hun schoolen priesterdommen,
Natuurwijze, en Sibille, en spreeckenden, en stommen,
Op boeckstaef, starrekunde, en tekens afgerecht,
Een wijsheit, die gebloemt in loofwerck spreucken vlecht;
Zy melden eenen Godt, een ongeschapen wezen.
Zy leeren eenen Godt aenbidden, dienen, vreezen;
Behalve dat men gansch veraerde wilden vint,
Of eenen waenwijs, die uit ragh een weerelt spint,
En eer een dier gelijckt, en gaerne Godt wil derven,
Om, als een stinckend kreng, naer lijf en ziel te sterven.
  Dees groote eenstemmigheit is een bewijs, zoo hecht
En klaer dat niemant Godt kan lochenen met recht.
De wijze en domme beide op eene wijze spreecken.
De domme wort by wijl misleit door booze treken;
De wijze nimmermeer, zoo lang hy 't licht bewaert,
En van dien titel niet verandert, noch veraert.
Wat uit de willekeur des menschen komt te spruiten,
Is ieder niet gemeen, en moet op veelen stuiten,
Of wort verscheidenlijck gevolght, en opgevat,

1319—1358 Het overeenstemmen aller volcken, in het bekennen der Godtheit, heeft haere oirzaeck en spruit uit Godts orakelen, of eene overleveringe, of eene overtuiginge van reden, geschept uit de schepselen, en geregeltheit der dingen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1301 *Twee slagh van Indianen: slag* is „soort"; doch neemt geen meerv. aan gelijk dit laatste doet. Wie Vondel hier echter onder die twee soorten van Indianen bedoelt, is niet volkomen duidelijk. Oppervlakkig zou men denken, dat hij hier denkt aan Oost- en West-Indië; doch uit hetgeen onmiddellijk voorafgaat, en volgt, moet men opmaken, dat hij alleen van Aziatische of althans den ouden bekende volkeren spreekt: misschien van de bewoners van het vasteland van Indië en van den Indischen Archipel.

1306 *Natuurwijze:* naturalist, natuurkundige, evenals Vondel elders vaak *letterwijze* voor „letterkundige" bezigt.

En niet doorgaends bestemt, verandert zich, en spat
Dan hier dan ginder uit. De wilden zijn genegen
Te volgen hunnen aert, en kromme en slimme wegen,
Vermijden wat hun' lust en boosheit innetoomt.
Zy mosten billijck dan, naerdien de boosheit schroomt
Voor Godts rechtvaerdigheit, de Godtheit los verwerpen;
Noch wetenze 't geloof hun kindren in te scherpen,
Dewijl Godts kennis traegh gesmoort wort in 't gemoedt;
Hoe woest en wilt het zy veraert, en opgevoedt;
Hoe bijster elck verscheelt van anderen, in 't kennen
Der Godtheit, dieze ontzien te quetsen, en te schennen.
  Om d'oirzaeck ga te slaen, waer door dees kennis spruit;
Zy vloeit uit 's hemels mont, of wort geboren uit
Eene overleveringe, of schijnbaerheit der dingen
En gront, en grontbewijs, die hunne kracht ontfingen;
Uit overtuigingen van reden en bescheit,
Geensins te lochenen dan uit hardneckigheit.
De mont des hemels kon zich zelven niet beliegen.
Geen overlevering der oudren 't kint bedriegen
In zulck een hooftzaeck: want zy merckten uit wat stam
En ongeschapenheit hun wezen oirsprong nam.
Het schijnbaer grontbewijs, bestemt door 't licht van reden,
Kon niemant wederstaen, als by zich overstreden,
En door eenstemmigheit van allen vast gestelt,
Daer overlevering noch Godts orakel gelt;
Een grontbewijs, dat, schoon de mensch het wil verdrucken,
In 't hart gewortelt blijft, en niet is uit te rucken.
Het zy orakel dan, of overlevering,
Of licht van reêngebruick, waer door men dit ontfing;
De Godtheit bleeck zoo klaer, dat schrandren twijflen hoe men
Dees kennis heet, of leer, of zelf natuur zal noemen.
  Hier stuit my een, en zeght: waer toe veel overlegh?
Belieft het u, zoo baen den allerkortsten wegh,
Om Godt te vinden, en dus wijt niet om te draven.

1359—1382 Beknopt bewijs dat'er een Godt is. *Kantteekening der oude uitgave.*

1345 *Schijnbaer:* hier niet in den zin, die thans uitsluitend aan 't woord gehecht wordt, als tegenover *wezenlijk* staande, maar in dien van „*blijkbaar*". Vergel. vs. 1353.

1346 *By zich overstreden* vóor „overreed, niet door anderen, maar door zijn eigen verstand, of zijn eigen geweten."

Men hoeft van Memfis slechts dry mijlen door te graven
Naer 't roode meer, zoo zeilt de zeeman met een' lust
Uit onze noortzee kort aen d'Indiaensche kust.
Welaen, nu luistert toe. Godt is niet ver te zoecken.
De waerheit steunt op zich, en hoeft geen' bergh van boecken.
Geen droom, noch dronckenschap benevelt my, die ken
En buiten twijfel stel dat ick in wezen ben,
Niet eeuwigh was. Zoo quam mijn wezen dan te spruiten
Van niet, of van een iet. Van niet, dat kan niet sluiten:
Want niet is maghteloos. Zoo sproot ick van een iet.
Dit iet was eeuwighlijck in wezen voor het niet,
Was 't al, en eenigh al, en kende geene paelen.
Het was 't begin van al wat hier af quam te daelen:
Want was'er buiten dit iet daetlijx, of in schijn,
Dat most nootzaeckelijck van niet gesproten zijn.
Is dit het enckel al, wat is'er uitgelezen
Van wijsheit, goetheit, maght, dat in dit louter wezen
Niet entloos uitmunt? klim en klauter nu niet steil
Door doornehaegh, en rots: hier is uw hoop, en heil.
Kunt gy u zelven, en uw' oirsprong overweegen,
De Godtheit loopt u zelf met opene armen tegen.
Dit blijckt dan klaer, het zy men 't kort of lang bepleit,
Dat Godt den mensch inzaeide een zaet en mogentheit
Van redenkavelen op 't geen de zinnen grijpen,
En deelen aen 't verstant, wanneer het koom te rijpen,
Waer door men sluiten kan dat een alleen gewis
Van niemant hangt, en dit der wezens oirsprong is,
Die by dit een bestaen, en willigh, als verbonden,
Gehoorzaemen zijn wet, en almaght. Op die gronden
Berust d'eenstemmigheit van 't endeloos getal
Der tongen, zoo gedeelt in zeden overal,
En spraecke, en aert, en zin; doch eens in dit beseffen
Der Godtheit, als een wit, dat ieder staet te treffen,
Om 't wroegen des gemoets te paeien, en t'ontgaen
De straffen, die hierna en nu te wachten staen,
By reuckeloos verzuim van Godts natuur en wezen
Te kennen, en oprecht te minnen, en te vreezen.

1383—1398 Besluit dat'er in den mensche natuurlijck eene mogentheit is om Godt hier eenighzins te kennen. *Kantteekening der oude uitgave.*

HET TWEEDE BOECK.

VAN GODTS EIGENSCHAPPEN.

BESPIEGELINGEN VAN GODTS EIGENSCHAPPEN.

HET TWEEDE BOECK.

Het licht, dat uit natuure en reden straelt, en schijnt,
Waer voor onreden vlught, het misverstant verdwijnt,
Is als een morgenstar, in 't oosten opgerezen,
En heeft den ongodist verzekert, en bewezen
Dat Godt in wezen is, en niemant aen den dagh
Van dees nootwendigheit, en waerheit twijflen magh,
Ten waer hy, snooder dan de dieren, in dit leven
De reden, en 't gebruick van reden, hem gegeven
Van dien algoeden Godt, te snoot misbruicken wou.
En wachthont blijft zijn' heer, oock in der doot, getrou,
En kent den meester, en weldoender, die hem voedde,
Terwijl hy nacht en dagh het huis bewaeckte, en hoedde:
En zou het redelijck vernuft met harte of mont
Miszaecken zijnen heer? gewis de trouwe hont
Beschaemtze in reden, die den naem van menschen voeren,
En hunne lastertong ter noot uit vreeze snoeren.
Nu staet ons ga te slaen in dees geheimenis
Hoedaenigh, en hoe groot, en wie dees Godtheit is,
Zoo verre ons reden en begrijp heur naer kan stappen,
En kennen, in natuure en aert, en eigenschappen,
En werck; terwijl de schors van 't lijf de ziel belet
Dees klaerheit in haer kracht t'aenschouwen, zonder smet;
En wy, met schaduwen en sterflijckheit betogen,

1—26 Voortgang, van het bewijs dat'er een Godt is, tot Godts eigenschappen, eenighzins afbeeldende hoedaenigh, hoe groot, en wat Godt is. *Kant-teekening der oude uitgave.*

2 *Onreden:* wie de rede mist, de redelooze.
4 *En heeft,* enz.: namel. in 't vorige Boek.
7 *Snooder:* dommer, ellendiger.
14 *Miszaecken:* 't zelfde als: „verzaken."

De Godtheit uit ontzagh met onze eerbiedige oogen
Bespieglen in 't verschiet, aen 't hemelschblaeu gewelf.
De Godtheit kent alleen op 't allernaeust zich zelf.
  Toen Hiero, dwingelant van Syrakuze, vraeghde
Simonides, wiens stijl van dichten hem behaeghde,
Wat Godt was, hielt hy by den wreeden koning aen
Om uitstel van een' dagh, hem noodigh in 't beraên
Op zulck een zwaere vraegh. De dagh voorby gestreecken,
Verzocht de dichter noch, om 't antwoort uit te spreecken,
Twee dagen uitstel, en daerna een dubbeltal,
En telckens langer dagh. De dwingelant beval
Hem endelijck bescheit van dit vertreck te geven:
Toen borst de dichter uit, door dwang hier toe gedreven:
Hoe ick my langer heb beraên, en afgepijnt,
Hoe my dit duisterer en min uitspreeckbaer schijnt.
Zelf Aristoteles bekent ons hoe 't onmeetbaer,
Waerby men Godt verstaet en Godtheit, is onweetbaer.
Oock zeght men lichter wat Godt niet is dan wat hy
In wezen is. Wie zwijght, en schroomt van Gode vry
Te spreecken, weet volmaecktst van Godts natuur te [spreecken.
De wijsten blijven zelfs in hunnen adem steecken.
De tongen stamelen in 't noemen van het geen
Onnoembaer is, en noit ontkleet den mensch verscheen.
  d'Onmooghlijckheit van Godt in zijn volkomenheden,
Gelijck de schepsels, klaer te kennen, spruit uit reden.
Het werck des schepsels, en 's wercks oirzaeck staen gelijck,
En even eng bepaelt: de Godtheit en de blijck
Der Godtheit in zijn werck al 't ongelijck. De paelen
Des schepsels kan men eens, maer nimmer achterhaelen
Den onbepaelden Godt. Geene evenredenheit

27—76 Onmogelijckheit van uit te spreecken wat Godt is; en reden van deze onmogelijckheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

35 *Vertreck:* uitstel.

49—53 De zin is: het schepsel, en het werk, door het schepsel voortgebracht, hebben beiden evenzeer hun vaste grens, en men kan het eene in 't andere naar zekere beginselen herkennen. Tusschen het werk der Godheid daarentegen en de Godheid zelve bestaat dit verschil, dat men het eerste, als binnen grenzen besloten, kan kennen en bepalen, de Godheid, die aan geen palen gebonden is, nimmer.

Is tusschen deze bey: want d'allerhooghste ontzeit
Zijn werck d'oneindigheit, en sloot het binnen percken.
Om onze kennis dan, die zwack is, hier te stercken,
Ontzeght men eerst aen al wat uit Godts wezen straelt
Den aert der schepselen, door 's hemels maght bepaelt;
Dan eigent men aen Godt den hooghsten zoo veel punten
Van deughden, als men in 't geschapen uit ziet munten,
Doch ongelijcker en oneindighlijck in Godt,
Die ons volkomenheit besnoeit heeft en geknot
Van hooger tack en top, op datwe niet en steigeren
In hooghmoedt al te steil, en hem zijn wieroock weigeren.
Door dit ontzeggen en toe-eigenen van 't een
En 't ander wort dan Godt, naer ons begrijp, beleên,
Noch klaerder door 't ontzegh der dingen, in dit leven
Tot zijn volkomenheit den schepsele gegeven:
Want noemt men Godt te recht een ongeschapenheit,
Dat's waerheit in haer kracht, en klaer en meer gezeit
Dan iets toe-eigenen aen Godt, het geen de menschen,
't Zy goetheit, wijsheit, maght, ontfingen naer hun wenschen:
En ons verstant begrijpt aldus een zekre maet,
Daer Godts volkomenheit oneindigh hooger gaet,
En geene lucht den geest van d'allersnelste pennen
Kan draegen, om Godts streeck en voorgang naer te rennen.

Zoo Godt van eeuwigheit uit zich ontstaet, geen schijn
Van reên gedooght dat Godt kon laeten niet te zijn:
Want zellefstandigheit, die maghtigh is te konnen
Ontstaen, geduurigh is geweest, en noit begonnen,
Of konde worden: maer dit leste wort ontkent
In Godts nootwendigheit van wezen, zonder endt.
Zoo Godt uit zich ontstaet, wort d'oirzaeck uitgesloten,
Door een nootwendigheit uit Godts ontstaen gesproten:

77—86 Godt kan niet laeten te zijn. *Kantteekening der oude uitgave.*

55 *Zijn werck:* versta: aan hetgeen den mensch werkt, aan *het werk des schepsels,* waarvan vs. 49 gesproken is.

67, 68 De zin is: nog beter wordt God beleden, door Hem te ontzeggen, (d. i.: „niet toe te eigenen") die hoedanigheden en deugden, welke als menschelijke eigenschappen worden beschouwd, en alleen een betrekkelijke waarde bezitten; terwijl de volkomenheid Gods positief en absoluut is.

68 *Den schepsele:* geen drukfout voor *den schepselen,* als uit 't voorafgaande *zijn* blijkt; *den schepsele* is hier de sterke buiging, evenals men *den mensche* zegt.

Maer Godt ontstaet uit zich: zoo lochent dit bescheit
Een onbestaenbaerheit in Godts bestandigheit.
De Godtheit is geen stof: want stof laet zich bootseeren,
En luistert naer de hant, die stoffen kan verkeeren.
Oock is geen stof 't begin des werckers, die treet voor
In orden, 't werckstuck volght den wercker op zijn spoor.
Is Godt en stof het zelve, en een, en onverscheiden,
Zoo lijdt de Godtheit van zich zelve in 't toebereiden
En in 't veranderen der stoffe, die gevormt
Verbetert of verslimt, [het welck Godts aert bestormt,
Zijn louterheit ontkent,] en smilt aldus te gader,
Den wercker en de stof: die smet de louterste ader.
Godt lijdt geen koppeling: want wat men t'zaemensmilt
Is spader dan elck deel, dat wijt van Godt verschilt,
Die geene smilting lijdt, en d'eerste is van al 't ander,
't Welck door een anders maght zich min of meer verander.
't Gemengde is scheibaer, en wanneer 't zich scheiden laet,
Zoo keert een ieder deel in zijnen eersten staet,
Dan is het wezen van den mengelklomp verloren.
Dit voeght de Godtheit niet, die blijft gelijck te voren.
Waer eenigh wezen lijdt, daer woelt een strijdigheit
In wezen, en natuur, het welck de vrientschap scheit:
Want waer gelijckheit is van aert, daer valt geen lijden.
Geen gelijckaerdigheit heeft ergens me te strijden.
Deze evenaerdigheit grijpt plaets in Godt alleen:
Zoo wort in Godts natuur geen strijdigheit geleên.
Waer strijt valt, moet in 't endt het zwakste een stercker [wijken.
Maer Godt gevoelt geen' strijt: zoo kan hy niet bezwijcken.
Geen wezen lijdt gewelt uit zich, het welck zijn' aert

87—96 Godt is geene stof. *Kantteekening der oude uitgave.*
97—104 Godt is niet t'zaemen gevoeght. *Kantteekening der oude uitgave.*
105—116 Begrijpt niet strijdighs noch onnatuurlijcks in zich. *Kantteekening der oude uitgave.*

98 *Dat:* versta: met betrekking tot zijn eigenschap.
106 *De vrientschap:* namel. „de overeenstemming, de harmonie der onderscheiden deelen."
109 *Evenaerdigheit:* een zeer gepast woord om de hier bedoelde eigenschap Gods aan te duiden, en waarvoor men moeilijk een synoniem zou vinden.
113 *Geen wezen lijdt gewelt uit zich:* vul aan: „maar er moet een oorzaak buiten af zijn, die het geweld aandoet."

Beoorelogt, en zijn zelfstandigheit bezwaert:
Dus werden geen gewelt noch onnatuurlijckheden
In Godts zelfstandigheit en wezen oit geleden.
  Godt is geen lichaem, dat zijn maet en leden heeft,
En deelbaer is: want dit zijn heelheit wederstreeft.
Zoo Godt een lichaem is, en iemant dit begunstigh';
Een lichaem is alleen natuurlijck, of wiskunstigh.
Natuurlijck is het niet: want Godt wert noit beweeght.
Wiskunstigh is het niet: zijn louter wezen veeght
Den toeval uit, die geen wiskunstigh kan verlaeten,
Dat zijn hoegrootheit heeft, en onderscheide maeten.
Elck lichaem is bepaelt, in 't ronde, of in 't gekant,
En al 't bepaelde wort begreepen in 't verstant:
Eer nu ons eng begrijp Godts wezen zal omvatten,
En grooter zijn, zoo moet dees vaste grontvest spatten.
  Een levend lichaem strijckt den prijs voor 't leveloos
In edelheit, en 't geen bezielt wort, leeft altoos
Door 't leven, hierom danck' het lichaem vry het leven,
Dat geene lichaemen in adel voor ziet streven.
Indien nu boven Godt niet eêlers is, wat schijn
Verbloemt dat Godts natuur een lichaem zoude zijn?
  Godt is geen lichaem, neen: want d'opperste beweger
Beweeght de lichaemen, en al 't gestarrent leger,

117—150 Godt is geen lichaem. *Kantteekening der oude uitgave.*

114 *Bezwaert:* bemoeilijkt.

120—123 De zin is: „een lichaam is òf natuurlijk (d. i.: „een lichaam, dat een physiek bestaan heeft,") òf wiskunstig (d. i.: „een lichaam in abstracten zin"): God nu is geen natuurlijk lichaam; want dit kan door een kracht van buiten bewogen worden, en God wordt niet bewogen door zoodanige kracht (zie vs. 135 volgg.): evenmin is God een wiskunstig lichaam; want de aard van zijn bestaan is in strijd met den toeval, *accidens,* die onafscheidbaar is van wiskunstige lichamen."

121 *Godt wert noit beweeght:* zoo vs. 135:

d' Opperste beweger
Beweeght de lichaemen, en al 't gestarrent leger
En blijft zelf onbeweeght.

Zoo ook *Handel.* II: 25: *Op dat ick niet* beweeght *en worde,* en XVII: 13: *quamen sy oock daer en* beweeghden *de schare.* Zie HUYDECOPER *Proeve,* I Deel, bl. 273.

126 Wat hier gezegd wordt is minder juist; immers een wiskunstenaar kan zeer goed het onbepaalde, b. v. de ruimte, begrepen tusschen de hoeken, die gevormd zijn door twee rechte, elkander doorsnijdende en in 't oneindige verlengde lijnen, bevatten.

En blijft zelf onbeweeght; terwijl hy eeuwigh draeit
De hemelronden, dicht met starren overzaeit.
Een lichaem, dat beweeght, beweeght zich zelven mede,
Door toeval: maer die grijpt in Godts natuur geen stede:
En Godts natuure wort geen lichaem toegepast,
Dan van verblinden, die hem zoecken by den tast:
Als eertijts 't Heidendom d'oneindigheit bekrompen
Besloot in ruwe stof van woeste mengelklompen,
Of ieder element, of oock in al de vier,
Of in het hemelsch heir, en zijnen ommezwier;
Of noemden Godt de ziel der weerelt tegens reden;
Of maelden hem een' mensch, met ommetreck en leden.
Dus dwaeldenze in den droom, en buiten recht bescheit,
Onkundigh van Godts zuivre en loutre eenvouwigheit.
  De toeval eigentlijck geensins in Godt kan hangen:
Want wat voltrocken is, dat kan niet meer ontfangen.
De toeval wort alleen het wezen bygezet,
Waeraen noch iet ontbreeckt, eer 't in zijn wezen net
Voltrocken is: maer Godt, verheerlijckt door de straelen
Van zijn volkomenheit, en die begin, noch paelen,
Noch oirzaeck kent, waer door hy tot dees hoogheit klom,
Behoeft den toeval niet tot zijn volkomendom.
  Het wezen wort gevolght van toeval, min volkomen.
Dit gaet Godts kroon te na, die wort hem niet benomen
Door onvolkomenheit. Godts loutre eenvouwigheit
Gedooght in ons begrijp ter noot het onderscheit
Van zellefstandigheit, en toeval. In Godts wezen
Wort d'enckle wezenheit ten hooghste ons aengeprezen:
Want Godt is enckel zijn, en wezen; daerom sluit
Godts loutre eenwezenheit alleen den toeval uit.
  Waer toeval stant in grijpt, daer zijn verwisselingen;
Want toeval, uit zijn' aert, vaert uit en in de dingen.
Wort dan de Godtheit iet toevalllighs toegepast,
Zoo wortze wisselbaer; zoo lijdt de Godtheit last:

151–188 In Godt is niet toevalligs. *Kantteekening der oude uitgave.*

158 *Den toeval:* „het *accidens,* dat geno wat van buiten bij komt, in tegenstelling van het *proprium,* of wat van nature eigen is aan het wezen." Als *toeval* is te beschouwen hetgeen aan een zaak of persoon behoort, maar er even goed *niet* aan behooren kon, en dit stelt Vondel bij de Godheid — en zeer logisch — onmogelijk. Vergel. ook vs. 174, 175.

Maer 't luidt ongoddelijck dat Godts natuur verandere.
Wie huwt dan zelfstant hier en toeval aen elckandere?
  Al wat toevalligheit in zich heeft, is niet al
Het geen zijn aert vereischt: want hier het toegeval
Wort buiten 't wezen van zijn steunzel zelf gevonden:
Maer Godt is louter al wat in hem is te gronden;
Zoo wort de toeval dan met recht in Godt gewraeckt,
Ten waer men in hem zocht iet dat geen Godtheit raeckt.
  Godts wezen zelf heeft noit van buiten iets genoten,
Het welck natuurlijck uit zijn wezen blijft gesloten;
Dewijl het buiten zich niet anders leenen kan:
Want niet eenvouwigers, niet zoo eenformighs dan
Godts wezen in zich zelf gelooft wort, en geprezen:
Maer Godts zelfstandigheit is eigentlijck zijn wezen:
Dus is 't zelfstandigheit al wat Godts wezen heeft,
Aen wiens eenvouwigheit geen toeval hangt, noch kleeft,
Noch nimmer hechten zal, ten zy men ons wil leeren
Dat Godt verandren kan, vermindren, en vermeeren.
  Uit dit ontzeggen vloeit, als uit de bron een vliet,
Dat Godt zijn wezen, en natuur is, anders niet:
Want wou men buiten dit in Godt noch iet gehengen,
Men zou de louterheit van Godt met iet vermengen,
En buiten Godts natuur en zijne louterheit
Iet eigenen aen Godt, 't welck zijn natuur ontzeit.
  Dewijl Godts wezen is 't eenvouwighste van allen,
Zou 't iemants oogh misschien en inzicht niet gevallen
In eigenschappen Godt, met onderscheit gedeelt,
Te zien door 't zwacke brein des menschen afgebeelt;

189—194 Godt is louter wezen. *Kantteekening der oude uitgave.*
195—220 Het is noodigh Godt in zijne eigenschappen dieper te bespiegelen. *Kantteekening der oude uitgave.*

173, 174 Met andere woorden: „al wat veranderlijk, al wat vatbaar is bate te ontvangen of verlies te lijden, is niet volkomen." Vergel. hier vs. 287, 187.
176 Leg vooral tot goed verstand van dezen regel, den klemtoon op *in.*
189 *Dit ontzeggen:* t. w.: van den toeval aan Gods wezen.
195—200 De zin is: dewijl het wezen Gods zelfstandig, onvermengd, onveranderlijk en alzoo van enkelvoudige natuur is, zou deze of gene het wellicht ongepast oordeelen, dat men aan God verschillende eigenschappen toekende, naar de onvolkomen menschelijke begrippen geformuleerd; immers die enkelvoudige natuur duldt geen afdeeling in onderscheidene hoedanigheden.

Daer deze eenvouwigheit in 't minst niet kan gehengen
Haer in verscheidenheên van dingen te vermengen;
Een mengsel, dat rechtuit met Godts natuure strijt.
Wat raet om onzen hals t'ontslaen van dit verwijt?
Indien hier middel waer Godts wezen te bevatten
Op eene wijze en blick, en zonder uit te spatten
Tot dees verscheidenheên; wy schoven flux een schot
Voor dees vrymoedigheit, en riepen: Godt is Godt:
Maer dan bleef Godts natuur met zijn hoedanigheden
Noch even onbekent, en buiten 't perck van reden:
Dies dwingen reden, noot, en nut ons toe te treên
Op dees verscheidenheit, om dit eenvouwighste Een
Te grijpen dus beknopt, gelijck gemengde dingen,
Die door hun form en stof en anders t'zamenhingen:
Want d'Opperste openbaert zich zelf naer ons verstant,
In menige eigenschap, zijn werckstuck ingeplant,
En 't zienelijck heelal, in zoo verscheide stucken,
Om zijn eenvouwigheit in ieders hart te drucken.
Wie d'eigenschappen dan der Godtheit gadeslaet,
Gebruicktze als kenbaerheên, geen mengsel in der daet,
Noch veelheit. 't Eenigh Een, eenvouwigh, zuiver, simpel,
Wort nimmermeer gesplitst, noch weet van kreuck, en rimpel.
Het menschelijck geslacht, dat in den aenvang vroegh
Zijne oogen op den aert van alle dingen sloegh,
Zagh eene ontelbaerheit van veel verscheidenheden
In 't wezen van natuur, van boven tot beneden,
En stont, gelijck verbaest, voor zulck een groot gesticht.
De wijzen zagen in verscheidenheên een licht,
Dat hen op eenen wees en allereersten vader,
Waeruit dees veelheit sproot; als uit eene eenige ader
Veel beecken: als een bosch van telgen uit een' stam.
De waenwijs, toen bedrogh, en baet- en staetzucht quam
Ter weerelt, en het volck van simpelheit veraerde,
Genaeckte niet den stam, die maght van telgen baerde,
Noch oock de bronaêr, die zoo veele beecken teelt,
Maer nam het werckstuck aen voor de oirzaeck, en het beelt
Des heeren voor den heer, en eerde d'eigenschappen
Der stoffen zelfs, als Godt. Langs deze wenteltrappen

221—242 De talrijckheit van veele wezens wijzen naer een eenvouwigh wezen.
Kantteekening der oude uitgave.

Geraeckt d'ontelbaerheit der Goden vast in zwang,
Gesteven door genot, schijnheiligheit, en dwang.
Men moet dan d'eigenschap der dingen onderscheiden
Van Godt, wiens ooghmerck was ons hooger op te leiden
Naer hem, wiens eigenschap van 't wezen niet verscheelt;
Wiens simple eenvouwigheit gemengt wort, noch gedeelt.
Om d'eigenschappen dan des oppersten t'ontvouwen,
Ten minste zommigen, en hem hier door t'aenschouwen
In zijn hoedanigheên, ontleenen wy geen licht
Uit openbaeringen, orakel, en gezicht,
Geschiedenisse, en spreuck van Godts gewijde bladen;
Maer zullen met natuure en reên ons eerst beraeden,
Om voeghelijck het vlies te lichten van het oogh
Des schemerenden, die ten eerste niet zoo hoogh
Kan opzien in dien glans, en vreest geloof te geven
De nimmer faelbre blaên, door 's hemels Geest beschreven,
Die als met zijne hant de hant der schrijvren trock.
Hy volge dan natuur en reden met zijn' stock.
Wanneer de mist van 't glas der oogen is gestreecken,
Zal 't licht opklaeren, daer hy eerst van zat versteecken.
Wat Godt ge-eigent wiert met reden en bescheit
Van wijzen, eeu op eeu, genegen en bereit
Te volgen 't rechte spoor van 't opperste behaegen,
Dat magh den titel van Godts eigenschap wel draegen.
Deze eigenschappen zijn de weerelt door bekent,
En lang, van hant tot hant, in 't reedlijck brein geprent,
Oock zulx dat zy den naem van redelijck verliezen,
Die voor 't gemeen besluit den dootschen onwegh kiezen,
En volgen in woestijne, en wildernisse onnut
Een Heidensch slagh, dat lang den mensch heeft uitgeschudt,
Het algemeen besluit der wijzen melt de zotten,
Die eigenzinnigh, hier en daer, te zamen rotten.
Bewijs heeft uit by hen. Geen een en twee telt dry.

243—256 Godts eigenschappen staen eerst te bewijzen buiten den bijbel, door het licht van natuure en reden. *Kantteekening der oude uitgave.*

257—272 Alle wijzen schrijven Gode zijne eigenschappen toe. *Kantteekening der oude uitgave.*

245, 246 *Ontleenen wy geen licht uit openbaeringen*, enz.: d. i.: „willen wij voor 't oogenblik zoodanige bewijsgronden ter zijde stellen als ons door de Openbaring verschaft worden, en ons," enz.

251 *En vreest:* d. i. hier: „en nog aarzelt, twijfelt," enz.

Zy lastren 't wackere oogh in hunne suffery,
Aldus kan eigen waen verstant en zin verduisteren.
Een halssterck muilpaert wil naer toom noch sporen luisteren.
d'Eenvouwigheit van Godt gemoetme, en zweeft vooruit,
Een eigenschap, die stip en louter buiten sluit
De t'zamensmilting van al t'onderling verbonden;
Een t'zamensmilting noit in Godts natuur gevonden.
In alle schepslen zijn veel dingen onderscheên,
Oock in der daet; maer in der dingen schepper een
En 't zelve. Vraeghtge hoe Godts eigenschappen scheelen,
Indieze eenvormigh zijn, en d'eenheit hangt in veelen?
Zy zijn alleen in 't brein verscheiden opgevat,
Naer menschelijck begrijp, en reden, buiten dat
Vermelt haer onderscheit geen daetlijckheit van binnen.
De t'zamensmilting hangt in ons verstant, en zinnen:
In Godt is louterheit. Wie reuckloos anders sluit,
Voorziet niet wat gedroght uit dezen nevel spruit.
Volkomenheit veraert terstont in 't onvolkomen,
Indien de louterheit Godts wezen wort benomen:
Want spreeckt men eigentlijck, de Godtheit blijft altoos
Een louterheit, een geest, lichaeme- en stoffeloos,
Geensins aen eengegroeit, onmaghtigh iet te lijden,
Volkomen, ongedeelt, geheel aen alle zijden,
Geensins deelachtigh, noch bestaende uit onderscheit
Van toeval, form, en stoffe, en zellefstandigheit,
Noch eenige oirzaeck, 't zy uitwendigh, of inwendigh.
Dus staet d'eenvouwigheit in louterheit bestendigh.
Maer 't lustme dieper in Godts heilighdom te gaen,
Ten dienst van elck wien 't lust dees godtsspraeck te verstaen.
Wie zou niet wenschen met de Godtheit te verkeeren,
Om in ootmoedigheit en stilheit aen te leeren,
Tot dat, van 't sterflijck pack ontslagen, dees gordijn

273—346 Godts wezen is eenvouwigh, en ongemengt. *Kantteekening der oude uitgave.*

272 *Halssterck:* halsstarrig, koppig.

282, 283 *Buiten dat vermelt,* enz.: versta: buiten dat bestaat in de werkelijkheid geen onderscheid tusschen de verschillende, door ons denkbeeldig aangenomen eigenschappen.

301 *Van 't sterflijck pack ontslagen:* deze woorden hangen natuurlijk niet, gelijk de constructie zou medebrengen, van *gordijn* af; maar staan op zichzelven, voor „wanneer wij zullen ontslagen zijn van 't sterfelijk pak."

Geschoven werde, en Godt ons levendigh verschijn'?
Die d'eerste wercker is der stoffe kost niet wezen
Dan stoffeloos, naerdien zelfs d'eerste stoffen rezen
Uit zijne alwerckzaemheit: hierom is Godt geen stof.
De stof, indienze wercke en voortbreng' fijn en grof,
Verandert, en veraert: maer Godt blijft onbewogen,
En wil veraerden noch verandering gedoogen,
In zijn natuur; zoo kan de Godtheit stofwijs niet
De steun en oirzaeck of beginsel zijn van iet.
Wil Godts eenvouwigheit geen lijbre maght gehengen
In zich, zoo kan geen maght zijn louterheit vermengen.
Waer mengsel is, daer zijn verscheide dingen een,
Verknocht door eenen bant te zamen in 't gemeen,
En dees verknochtheit eischt een oirzaeck tot verbinden;
Zoo most men buiten Godt een' t'zamenhechter vinden,
Die voor dit mengsel leefde, en 't mengsel t'zamen lijmt:
Maer deze haegemunt klinckt valsch, en ongerijmt.
De stoffescheider kan gemengde stoffen scheiden,
Dies eischt de mengelklomp een' scheitsman tusschen beiden,
En d'algemeene bant, die 't mengsel t'zamenhielt,
Gebroken, als een snoer, zoo leght de klomp vernielt.
Gezonde reden kan van Godt dit geensins dencken;
Want zijne louterheit zich nergens door laat krencken.
In alle mengselen bestaet hun deught in 't deel
Zoo groot noch edel niet, als t'zamen in 't geheel;
Ick spreeck van deught en waerde in dit geheel begreepen:
Want een gedeelde waerde is slechter, meer beneepen
In 't deel dan in 't geheel. Bestaet Godts waerde dan
By 't mengsel van 't geheel, zoo moet de Godtheit van
Een ieder deel en lidt haer deught en waerde ontleenen:
Dat's onvolkomenheit, die noit heeft doof gescheenen
Godts louterheit, en glans, die geen vermengen lijdt,
En rijck in 't eenigh is. Geen aenstoot, hoe men wrijt,
Kan Godts eenvouwigheit van haeren glans versteecken.

302 *Geschoven:* weggeschoven, opengeschoven.

318 *Haegemunt:* slechte, ongangbare munt, *numisma exprobratum.* Zie Kiliaen *in v.*

325, 326 De zin is: de deugdzaamheid van een mengsel bestaat niet zoozeer in de voortreffelijkheid van een der bestanddeelen, hoe groot ook en edel, maar in de volkomen harmonie der deelen.

Een diamant alleen kan diamantsteen breecken.
   't Getal van een gaet voor 't meervouwigh. In het veel
Heeft menigh enckel een alleen zijn eenigh deel:
Wie durf dan Godt, die 't eerst van al is, laeger zetten,
En 't ongemengelt een met mengeltal besmetten!
   Godt leent van buiten geen nootwendigheit, maer geeft
Nootwendigheit aen al wat op zijn wezen zweeft.
Dus blijft geheel en al hier 't mengsel uitgesloten,
Het welck bestaet uit veele, in eenen klomp gegoten.
Eenvouwigheit verworpt de veelheit, en houdt stant
Als veelheit innestort, door 't springen van den bant,
   Volkomenheit bezit in Godt de hooghste trappen,
En straelt, gelijck een zon, uit al Godts eigenschappen,
Met zulck een' vollen glans, dat gy niet noemen kunt
Een eigenschap, waerin haer licht niet uit en munt.
Zoo deze in Godt bezweem, de Godtheit most bezwijmen.
Och, ofze mijnen geest met haeren gloet in 't rijmen
Ontstack, hoe zou men Godt zien gloeien in mijn dicht,
Dat nu niet steigren kan in 't ongenaeckbre licht
Van Godts volkomenheit, waer van in 't aerdtsche leven
Den schepselen alleen een voncksken is gegeven!
Verbeelt u eens, wat is gezicht, en scherp gehoor,
In oogh en oor? en Godt is enckel oogh en oor.
Wat hoort, wat ziet hy niet, die zich laet zien noch hooren,
Dan in een' schijn en klanck, uit dien volbouden toren,
Wiens spits het al deurboort, en altijt hooger rijst,
Daer lucht noch geest een pen kan draegen, die niet yst,
En naeu in 't stijgen heeft den laeghsten trans getroffen.
Of zy komt al verbaest van boven nederploffen,
En roept: sluit d'oogen toe, en staeck uw onderwint:
In Godts volkomenheit zijn alle starren blint.
   Begrijp beknopt al wat gy buiten Godt moet loven,
De Godtheit gaetze in haer volkomenheên te boven.
Zy steunt niet buiten zich, maer blijft onwrickbaer staen
In haer eenvouwigheit. Geschape wezens slaen
Alleen het oogh op haer volkomenheên te zamen,
En hun bepaeltheit zwicht, en moet zich billijck schaemen

347—416 Godt is volkomen. *Kantteekening der oude uitgave.*

365 *Onderwint:* onderwinden, poging.

Voor 't onbepaelde goet, dat alle goet bepaelt,
En medeelt van zijn deught, die entloos nederstraelt,
En neêrvloeit in 't heelal. De Godtheit, uit de toppen
Van haer volkomenheit, stort neder, als by droppen,
De gaven van dit goet, naer dat het haer behaeght,
Daer elck den titel van volkomenheit af draeght
Naer d'uitgift, afgestort van 's hemels tinne en daecken,
By geen volkomenheên van laeger te genaecken:
Want wie 't oneffen der volkomenheên gelijckt
By een, bevint hoe hier het minder 't meerder wijckt;
En als men 't meeste goet bejegent, in dees schimmen,
[Want dit heelal is nacht by Godt] dan baet geen klimmen
Naer hooger, en men blijft voor 't allerhooghste staen,
't Welck volstaet, en hier hangt niet onvolkomens aen.
Wat deught den schepselen, Godts werck, wiert ingeschapen,
Die was in d'oirzaeck eerst, als 't koningklijcke wapen
In 't gouden zegel, eer het stont in wasch geprent.
Dus blijckt, in 't endigh en 't volkomen, zonder endt,
Eene evenaerdigheit in deughden: want zy zweemen
Naer Godts volkomenheên, daer zy haer kracht uit neemen;
Hoewelze oneindelijck in d'oirzaeck munten uit,
Doch eindigh in het werck, dat uit zijne oirzaeck spruit.
In 't noodige bestaen van Godts volkomen wezen,
't Welck niet kan niet bestaen, wort zulcks ons aengeprezen
't Volkomen wezen van deze onuitputbre bron,
Dat zoo dit wezen niet in wezen wezen kon,
Het waer de bronaêr niet noch oirsprong van de stroomen,
Die zulck een' Oceaen uitlevren. Dit volkomen
Stuit nergens op een strant, wort nimmermeer gepeilt
Van dieploot, noch vernuft, dat op dien afgront zeilt.
In dees volkomenheit is zadtheit, en genoegen.
Hier mangelt niet: hier is niet anders by te voegen:
Gelijck een schael, vol wijns geschoncken aen den rant,
Geen druppel meer verzwelght: gelijck de zon, van brant
En levend licht en gloet doorstraelt, doorgloeit ten vollen,
Geen' gloet in haeren kloot, terwijlwe hem zien rollen,
Rontom de weereltkloot om hoogh, meer zwelgen kan:
Gelijck de lucht volpropt, niets ydel laet noch wan.
Maer laet ootmoedigheit de stoute tong betoomen:

410 *Wan:* ledig, ijdel. 't Is 't Lat. *vanum.*

Haer onvolkomenheit ontluistert Godts volkomen,
En stamelt woort op woort. De schildergeest verdwaelt,
Die met zijn doove verf het vier van Troje maelt,
Of 't gloeien van de zon, gelijckze straelt in 't leven.
Waerom? geen doove stof is zulck een kracht gegeven.
  Godts enckele eenigheit in wezen vloeit en drijft
Uit zijne eenvouwigheit, die buiten mengsel blijft,
En geensins t'zamenhangt uit ondereengegoten
Verscheidenheên; gelijck al wat uit stof gesproten,
Door eenen bant verknocht, uit form en stof bestaet,
En weêr aen deelen spat, in 't breecken van den draet.
In d'eenigheit wort Godts volkomenheit gevonden,
Die geenen bant behoeft, en al wat hangt verbonden
In adel overtreft, en roept: ick ben 't alleen,
Die uit my zelve ontsta, het eenigh louter een,
Waeruit d'ontelbaerheit van zoo verscheide dingen,
Als beecken uit haer bron, eene enckelheit ontfingen,
En daerze in eindigen. Godts enckelheit stelt maet
Aen elcks hoedaenigheit, hoegrootheit, aert, en staet.
Oock blijcktze in ieder werck, het welck in alle deelen
Zijne oirzaeck dancken moet: en naerdemael de veelen
Of veelheit in getal, en eene eenzelfheit vast,
Als eigenschappen, staen de wezens toegepast,
En deze eenzellefheit en veelheit, als de straelen
Van water, uit haer bron, het enckle wezen, daelen,
Zoo blijft deze eenigheit een eigenschap, geplant
In 't wezen, op zich zelf, in eenen vasten stant.
Kan geen volkomenheit den oppersten gebreecken,
Zoo kan geen menighte van Goden hem versteecken
Van d'enckele eenigheit; 't en waer men tegens reên
Optellen wilde meer volkomenheên dan een:
Maar dit beschaemt zich zelf, naerdien de troongenooten
Door onvolkomenheên, uit hunnen troon gestooten,
Ter aerde storten, in den twist om 't onderscheit.
Het hemelsch hof gedooght in d'oppermajesteit
Geen mangel, nochte smet; dies onderscheit de sprengkel
Der onvolkomenheit Godts eenigh een en enckel
Van d'opgetelde Goôn en Godtheên, lang alom
De weerelt door gezaeit, by 't blinde afgodendom:

417—542 Godt is een, enckel, en alleen. *Kantteekening der oude uitgave.*

Hoewelze noch doorgaens in top een Godtheit zetten,
Van zoo veel minderen gehoorzaemt in haer wetten.
Waer d'allerhooghste maght in veelen zit gedeelt,
Is geene monarchy; want geen regeerder scheelt
Van anderen, naerdien zy evenmoedigh draven,
En een' gemeenen last gelijckerhant hanthaven:
Dus blijckt in dit gebiet een medeelachtigheit
Van maght, en van gezagh, en glans, en majesteit;
Want ieder draeght zijn deel: zal nu de staetbant klemmen,
Die dees gedeeltheit bint, zoo gelt'er overstemmen,
En elck byzonder zwicht voor 't algemeen gebiet:
Dat voeght den aertsmonarch des hemels zeker niet;
Dies zit eene enckle maght in top van 't rijck der rijcken,
En 't laeger moet de vlagh voor 't enckel eenigh strijcken.
Dit blijckt ons in natuure, in burgerlijck gezagh,
En kunst. Een zon verlicht al 't aertrijck met den dagh.
Een ziel alleen regeert in 't lichaem al de leden,
Een veltheer 't gantsche heir, een vorst zoo veele steden,
Een eenigh roer de hulck, in 't grondelooze nat.
Een uurwerckveder drijft zoo menigh ysren radt:
Op dat ick oversla den koning van de byen,
Die onder 't eenigh hooft te velde gaen, en stryen.
Zoo staet, natuur en kunst ons tot dees waerheit leidt,
Wie lochent dan met recht Godts enckele eenigheit,
Die staeten wetten stelt, de vorsten kan regeeren,
Natuur in wezen houdt, de kunsten doet vermeeren?
Wat overeenkomst van een veelheit spruit uit een,
Die moet nootzaeckelijck bestaen by een alleen:
Nu zienwe in elck geslacht een eenigh, 't welck de veelen
Een maet verstreckt; aldus ontfangen zy en deelen
't Meervouwigh uit het een: maer d'overeenkomst van
't Meervouwigh steunt alleen op 't wezen: hierom kan
Geen veelheit, maer het een, voor andren uitgelezen,
Alleen 't beginsel van alle andre dingen wezen.
Het eigen wezen van al wat gevonden wort
Is een alleen; maer Godt, in veelen uitgestort,
Alleen zijn wezen is, en anders niet. Waer blijven
De droomers nu, die meer dan eene Godtheit drijven?
Daer menige ordens zijn, in hoogheit ongelijck,
Zal 't noodigh zijn dat d'een voor d'andere orden wijck'

In waerde, en in gezagh; of staenze t'zamen effen,
Zoo deelenze in haer' staet; zoo magh zich geen verheffen:
Want elck ontleent en treckt uit 's anders haere maght:
Zoo heeft dan elck gebreck van heerlijckheit, en kracht,
En geen van allen is voltrocken, en volkomen.
Dit kan men niet van Godt gevoelen, zonder schroomen,
Die door volkomenheit de kroon der kroonen spant,
Daer 't enckel een in blinckt, de schoonste diamant.
Indien de Godtheit quaem t'aenschouwen haers gelijcken,
Zy most haer veêr en kroon voor eenen Fenix strijcken,
Die zijn geheilight hooft verheft in onzen dagh,
En bromt, naerdien hy noit zijn wedergade zagh;
Terwijl met zonnegout en purper, om zijn vlogels,
Besprengkelt, en gevolght van eenen stoet, geen vogels
Hem onder d'oogen zien dan met eerbiedigheit,
Daer zulck een regenboogh den eenigen geleit
Naer d'oude Zonnestadt, gewoon de fenixveêren
Met tempel en altaer en wieroockvaten t'eeren,
In stede van den Godt, die enckel blijft en een,
En alle schoonheit schiep, daer oit de zon op scheen.
Men vraege Trismegist, in wijsheit hoogh te zetten,
Die den Egyptenaer door onderwijs on wetten
Zoo lang van overouts Godts licht ontsteecken heeft,
Waerom hem 't volck den naem van Drymael grootste geeft.
Helaes, had Zonnestadt behartight 's helts geboden,
Zy zou Godts enckelheit in endelooze Goden,
Niet lochenen, door vier, altaer, en offersmoock,
Noch dieren niet alleen, maer geen ajuin en loock,
Als Godtheên, eeren, en die gruwelen verbloemen.
Hy noemt Godt naemloos; want men hoeft hem niet te noemen,
Die geenen naem behoeft, nu 's wezens enckelheit,
Zijn eigenschap, hem klaer van andren onderscheit.
Dus spreeckt dit groot vernuft. Dit leeren tien Sibillen

507 *Zonnestadt:* Heliopolis.

511 *Trismegift:* zie over dezen het aanget.

523 *Tien Sibillen:* wij weten, dat de naam van *Sibillen* gegeven werd aan waarzegsters onder de Heidenen, die met een hooger licht begunstigd waren, en waarvan sommige, zoo men beweert, de komst van den Messias of een zijner bedrijven voorspeld hebben, wat zeker wel zoo zijn zal; want wie een weinigje goeden wil bezit, zal altijd zeer licht voor profecie aannemen wat een ander, met een weinigje vernuft begaafd, hem als

De leerzaemen, die Godt en waerheit leeren willen.
De wijste wijzen zelfs, befaemt in 't Heidendom,
Bestemmen eenen Godt, en d'eenigheit alom;
Hoewel dees kennis wiert benevelt van veel droomen,
En 't licht, als door een wolck, hun toestraelde onvolkomen,
Die meer tot wellusten en ydelheit gezint,
Of traegh in 't onderzoeck, te reuckeloos en blint,
Op 't spoor van blinden, vast den onwegh innesloegen,
En in 't verscheenen licht zich al t'ondanckbaer droegen.
Dus raeckt de logentael in zwang, met eenen schijn
Van waerheit, en zy snoerde een' aenhang aen haer lijn.
Godts eenige enckelheit wort Godeloos gelastert.
Der goden aental groeit, terwijl het volck verbastert.
De spraeck der wijzen volght 't meervoudige getal
Van Goden, naer den stijl, de staetzucht ten geval.
De reuckeloosheit kan den middelwegh niet raemen:
Zy lochent d'enckelheit of lochentze al te zaemen.
Dees eert geen Godtheit, die, veel hondert aen een rist.
Dit past den afgodist, en dat den ongodist.
  Dat Godt oneindigh is, voor 't licht van reden bloot leit,
Die hem volkomen schat in wezen, in hoegrootheit,
In zijn hoedaenigheit, in wijsheit, goetheit, maght,
En ieder eigenschap, uitwercking, deught, en kracht.
Al watge in Godt gemoet, getuight hy is onendigh;
Het zy hy zich bespiegle inwendigh, of uitwendigh;
Inwendigh, in ontstaen en wezen onbepaelt;
Uitwendigh, in 't heelal, dat uit zijn wezen straelt;

543—678 Godt is onendigh. *Kantteekening der oude uitgave.*

zoodanig wil opdringen: en zoo kostte 't Mahomed weinig moeite, zijn leerlingen te beduiden, dat hij de „Trooster" was, door 't Evangelie beloofd. — Bovendien schijnt het aan geen twijfel onderhevig, of vele der zoogenaamde Sibyllijnsche orakelen, waar men zich in de eerste Christeneeuwen op beriep, zijn geschreven na de gebeurtenissen die zij heetten te voorspellen: — voor 't overige worden de *tien Sibillen,* waar Vondel van gewaagt, in de geschiedenis aldus vermeld: de Delphische, die lang voor den Trojaanschen oorlog zou geprofeteerd hebben: de Erythreesche, de Kumeesche, de Kumaansche, de Samische, de Hellespontische, de Libysche, de Perzische, de Frygische en de Tibursche. Volgens P. Petit, die in 1666 een werk uitgaf, *de Sibylla,* zou er niet meer dan eene Sibille bestaan hebben, Herophyle genaamd, die te Erythrea geboren werd en te Kume in Italië overleed.

531 *Den onwegh:* den verkeerden weg.

Hy ziet d'oneindigheit omvatten al 't volkomen,
En 't wezen, en ontstaen, en al wat uitgenomen
Wat heerlijck in hem schuilt, of uitschijnt in het oogh
Der schepselen: hoe diep, hoe lang, hoe breet, hoe hoogh,
Geen wezen is'er, niets uitneemende gesproten,
Dat van zijn wezen niet bevat wort, en besloten
In d'aertsvolkomenheit van zijne oneindigheit.
Dees hemelsche eigenschap den schepper onderscheit
Van 't schepsel, onvoorzien van zulck een prachtigh wapen;
Hoewel 't ontzeght in Godt en Godtheit 't geen 't geschapen
Bepaelt, het stelt nochtans iet onbegrijpzaems vast,
Dat d'onbegreepenheit van Godts natuure past.
  d'Atheensche wijsheit pooght in dit geheim te dringen,
En noemt de Godtheit Pan, of d'Alheit aller dingen;
Want wat 'er is, en was, en namaels worden zal,
Verbeelt u endeloos de Godtheit is het al,
Der dingen Oceaen, naerdien men daer kan visschen
Ontelbren overvloet van licht, gestaltenissen,
Schakeersel, wezens, deught, en haer volkomenheên,
Als in een' boezem van al 't edelste by een.
Hier wenschte ick tong, en tael, om uit te spreecken hoe men
Der dingen eerste en endt met eenen naem zou noemen,
Die naemloos is, en blijft, en geenen naem begeert,
Of naemen zonder endt, waer door hy wort vol-eert,
En teffens uitgedruckt. Wat tong heeft dit vermogen?
Geen tong: want wist men dit, Godt bleef niet onvoltogen
In zijnen ommetreck; wanneer men in de school
Van Griecken zulck een zon wil tekenen met kool.
Maer om d'oneindigheit naer 't leven af te maelen,
Behoeftze zelf van zelf in ons verstant te daelen,
Zich uit te schilderen in haer oneindigh licht:
Al maeltze zich ten deele in 't eindigh voor 't gezicht
Der menschen, die den dagh der Godtheit lang versliepen,
Hoe klaer dees opging, en gezien wiert in 't verdiepen
En in 't verhoogen van het licht en duisternis
Der schepselen, waerin Godt onvolkomen is

564 *Pan:* zie de Opdracht der *Leeuwendalers.*

573 *Die naemloos is: die* zou naar de constructie slaan op het voorafgaande *naem,* dat manl. is, doch slaat inderdaad op: *der dingen eerste en endt,* namel. „God."

t'Aenschouwen, noch ter tijt, tot dat de ziele ontbonden
Het morgenlicht verschijn', van nacht noch avontstonden
Gevolght, en nagetreên, en zy verdraegen magh
d'Oneindigheit te zien, op haeren schoonsten dagh.
Indien oneindigheit Godts wezen wiert benomen,
Dat lochende terstont 't volkomenste volkomen
In wezen, en ontstaen, nootwendigheit, en kracht,
Uitwerckinge, enckelheit, eenvouwigheit, en maght,
En wat dit wezen, dat onmengbaer onverscheiden
In eigenschappen is, geduurigh zal geleiden.
Godts eigenschappen, wat vernuft hier tegens storm,
Om haer te monsteren door onderscheit van form,
Zijn niet dan loutre form, en wezen al te zamen.
De zwackheit van 't verstant wil door verscheide naemen
Vereedlen Godts natuur, en wezen: maer dit munt
Niet goddelijcker uit dan op 't uitsteeckend punt
Van d'eenige enckelheit des wezens. Wat byzonder
In 't brein wort opgevat, dat hangt begrepen onder
Het wezen. Noem nu vry al watge noemen wilt;
Ick hoor geene eigenschap, die 't allerminst verschilt
Van d'ander. Schijnt u dit te doncker en te duister;
De reden toont het u met blijck, en heldren luister.
Wat door een zelve form, die louter, ongemengt,
En onbepaelt is, zoo veele eigenschappen brengt
Aen zich, en onder zich, gewis dat is een teken
Van boven anderen in hoogheit uit te steecken,
Die, door verscheidenheên van formen en van reên,
En noch bepaelt, dit goet bezitten in 't gemeen.
Indien nu onderscheit van ongelijcke trappen
In Godts des oppersten heilbaerende eigenschappen
En zuiver wezen waer, zoo zou 't oneindigh schoon
Door eenerhande form en reên niet deze kroon
Bereicken, maer een snoer van perlen t'zamenlezen,
Uit veel verscheidenheên van 't ingekrompen wezen.

595, 596 Versta: en wat voortdurend de natuur zal blijven uitmaken van dit wezen, welks eigenschappen een en onvermengbaar zijn.

600—603 Lees: het zwakke verstand wil God verheerlijken, door Hem verscheiden namen toe te kennen, aan zijn verheven eigenschappen ontleend; maar men kan er Hem geen schenken, Zijner meer waardig, dan dien van *Een* te zijn.

Godt zou door d'eene form onmeetbaer zijn geacht,
Door d'andre wijs, en goet, door d'andre d'eerste maght:
Dat voeght zijn grootheit niet: want onderscheit van veelen
Aen een verbonden, stelt een heelheit toe uit deelen:
En wat's eenvouwigheit in wezen en bestaen
Doch anders als verschil, en mengselen versmaen?
Wie rijck by zich is hoeft niet meer by een te raepen:
Dat voeght geschapenheit, maer geensins 't ongeschapen.
Is tusschen eigenschap en wezen onderscheit
In Godt, zoo leent het iet: dit quetst Godts majesteit.
Waer onderscheit bestaet, daer wort iet aengewonnen,
Dat uit den wortel vloeit van 't wezen, noit begonnen.
Indien zijne eigenschap in 't wezen niet bestaet,
En onderscheiden wort van 't wezen in der daet;
Zoo moet menze elders dan uit 's wezens boezem haelen.
Wie zulck een kluwen zoeckt, zal wijt van Godt verdwaelen.
En schoon Godts eigenschap en wezen, als gedeelt
En formwijs, staen in 't brein byzonder afgebeelt,
Nochtans wort hier door niet gelochent noch bestreden
d'Eenvouwighste enckelheit van Godts volkomenheden;
Naerdien dit onderscheit in haer geen' voetstap plant,
Maer buiten Godts natuur, in 't menschelijck verstant,
Het welck, hoe scherp wy oock vernuft en zinnen slijpen,
Te plomp blijft om geheel Godts hoogheit te begrijpen,
Gelijckze in wezen is; of naer d'eenvouwigheit,
Eenvormigh op het hooghste, en schuw van onderscheit:
Maer wy beprijpen Godt slechts stuckwijze, onvoltogen,
Naer d'evenredenheit des schepsels, dat onze oogen
Alleen een' blick en schijn en strael der Godtheit geeft;
Een geest, die heimelijck in alle dingen zweeft:
Want zou Godts eigenschap zich eigentlijck schakeeren,
Gelijckze in ons begrijp, genegen aen te leeren,
Zich spiegelt, blick op blick; gewis in allen schijn
De regenboogh zou min dan Godt verscheiden zijn.
d'Oneindigheit van Godt, te vatten noch begrijpen,
Zich van geen tijt noch plaets laet sluiten en benijpen,
Noch menschelijck verstant, te kranck om in der daet
Dit wezen aen te zien, in top van zijnen staet.
d'Oneindigheit zweeft op onachterhaelbre pennen,
En beelt zich uit in 't brein, door kennen en niet kennen

Van Godt, en alles wat den dingen ingestort
Beknopt in hem alleen by-een gevonden wort,
Ten minste naer de kracht, waer door hy, eeuwigh zwanger,
Zich uitbreide in der tijt, of korter, ofte langer.
Verbeelt u eens, gy zaeght in eenen blick op een
Gestapelt al het schoon, en alle uitneementheên
Der schepselen, wat zou dit zien genoegen baeren!
Hoe zou uw ziel, geraeckt van brant en yver, vaeren
Ten lichaeme uit, om zulck een schoonheit en genot!
Dit's eindigh: denck nu, wat's oneindigheit van Godt.
Schoon Godt d'onendigheit alleen is, nochtans dwerrelt
Het hooft van Epikuur, als hy 't begrijp der weerelt
Onendigh noemen durf, en drijft dat dit heelal
Bestaet uit weerelden, verknocht aen maet, noch tal;
Uit weerelden gebout van vezelen, die drijven,
Of kleven: midlerwijl laet hy een ruimte blijven,
En ledigheit, op dat elck lichaem zich beweegh'.
Zoo droomt hy, en noch acht Lukrees dien droomer sneêgh.
Nu geeft onmeetbaerheit d'oneindigheit 't geleide:
Want waer men d'eene vint, daer vint menze alle beide,
Oock d'overalheit van Godts tegenwoordigheit,
Een eigenschap, die niet van 't eeuwigh wezen scheit.
Wie Godts oneindigheit in zijn bespiegelingen
Bestemt, zal d'andre mede oock alsins door zien dringen.
Onmeetbaerheit begrijpt het al wat uitgestort
Van Godt, oock binnen Godts natuur begrepen wort,
In wezen, en in kracht: want zoo 't vernuft wil vaeren
Op dezen Oceaen der wezens, zijne baeren
Gaen weiden, zonder strant. Waerheen 't vernuft zich went,
Het ziet een bare zee, een enckel element,
Een eenigh aengezicht der Godtheit aen met vreezen,
En ootmoedt en ontzagh. Op Godts ongrondigh wezen
Drijft dit heelal, gelijck een spongie in 't zoute nat,

679—708 Godt is onmeetbaer. *Kantteekening der oude uitgave.*

692 *Ongrondigh:* ondoorgrondelijk.

693 *Gelijck een spongie:* een *spons:* zie hierboven, Boeck I, vs. 723. Deze vergelijking van 't Heelal met een *spons* moge duidelijk zijn en tot de oogen spreken, verheven is zij niet. Bij het bezigen van beelden behoort men er zoodanige te kiezen, die de beteekende zaak onder meer grootsche en edele afmetingen voorstellen, niet die haar onder een verkleinde of belachelijke gedaante vertoonen.

Doortrocken van de zee, van schuim en water zadt.
De kracht en 't wezen van de Godtheit leeft volkomen
In d'allerminste stip. Waer Godt niet wort vernomen
Is nergens: want hy is al teffens, naer zijn maght
En wezen, overal. Geen duisternis, geen nacht
Ontschuilt zijn alziende oogh. Geveinstheit noch gepeinzen
Ontschuilen 't eeuwigh licht, dat heenstraelt door het veinzen,
In 't hart zit, en van 't oogh der ziel de nevels vaeght,
Dies Godt met recht den naem van hartekenner draeght.
Maer schoon de Godtheit ons gedachten klaer kan weeten
Door d'alomwezenheit, nochtans Godts ongemeeten
Hoegrootheit is hier in volkomener in glans,
Naerdienze wezentlijck, en eigentlijck, en gantsch
Het al vervult en propt, en niets laet ledigh blijven,
Zoo wel beneên 't gestarnte, als daer geen starren drijven.
  Dees alomwezenheit des wezens, schoonze vloeit
Zelfstandigh overal in allen, en doorgloeit
En onderhoudt, en voedt zoo veel geschapenissen,
Noch wortze niet getast, noch hoeft geen smet te wissen
Uit haere louterheit: gelijck des menschen ziel
Na'et zielen van het lijf een smet van 't lichaem hiel:
Want Godt is plaetseloos alsins in alle dingen
Zoo tegenwoordigh, dat hy alles kan doordringen,
En blijven smetteloos in wezen, endtloos wijdt
Gescheiden van al 't geen bestaet in plaetse, en tijt.
Hy blijft in louterheit van wezen dicht gesloten.
Zoo blijft hy verre en dicht, byeen en uitgegoten:
En of hy neêrdaelt, op een endelooze wijs,
In 't schepsel, hy behaelt in hoogheit eer en prijs.
En schoon hem Plato durf de ziel der weerelt noemen,
Hy wil hierme geensins de dwaelingen verbloemen,
Die d'ongeschapenheit vermengen plomp en grof
Met 's hemels lichaemen, en tastelijcke stof.
  De diamantknoop van d'alomheit, alsins vintbaer,

709—746 Godt is wezentlijck overal tegenwoordigh. *Kantteekening der oude uitgave.*

711 *Geschapenissen:* geschapen dingen.
714 *'et Zielen:* 't bezielen.

En d'eindeloosheit is zoo krachtigh onontbintbaer
In een gevlochten, en doorvlochten, en geleit,
Dat eer de form en stof van ieder wezen scheit,
Daer 't wezen wezen blijft, dan deze van elckandere
Te scheiden zijn, en Godt in ongodt eer verandere.
Wie d'overalheit van 't oneindigh wezen knot,
Ontkent oneindigheit volkomenheit in Godt.
De groote Trismegist bestemt de vaste gronden,
Daer nergens ommetreck, en alsins wort gevonden
Een zelve middelpunt in zijn' volkomen kloot.
Hoe spreeckt d'onreden dan zoo schandelijck zoo snoot
Van Godt, als of dit steef een lasterlijck gevoelen.
Indien de zonnestrael in geene modderpoelen
Ontwijt wort, noch besmet, hoe laegh zich 't licht verneêrt;
Hoe wort Godts wezen zelf, dat geest is, dan onteert
En door het slijck bevleckt? het zy dan grove zinnen,
Die uit d'alomheit van Godts wezen laster spinnen,
En zuigen zulck een gal; terwijl de honighby
Hier geur van troost uitzuight, en niet dan leckerny?
  Het godlijck wezen weet van geen veranderingen,
En houdt een aengezicht, terwijl alle andre dingen
Verandren op hun beurt, opkomen, en vergaen,
De vaster schepsels slechts door zijne kracht bestaen.
De Godtheit, louter een, eenvouwigh, en onendigh,
Volkomen, ongemengt, onmeetbaer, en nootwendigh,
En buiten lijbre maght, door geen verandring scheit,
Noch in hoedaenigheit, noch in zelfstandigheit,
Noch in hoegrootheit oock, van staet, en eigendommen;
Een vast bezit, waer in zy zit in top geklommen.
Die gansch volwassen is, geen' aenwas meer behoeft.
Dat eeuwigh bloeit, en bloost, wort van geen buy bedroeft.
In onverknochtheit is geen bant, of snoer te breecken.
De Godtheit wort by gout, by louter gout, geleken,
Een fenixerts, waerop noch vier noch kanckrigh nat,
Hoe lang men haer beproeft, het minste wint en vat.

747–762 Godt is onveranderbaer. *Kantteekening der oude uitgave.*

728 *Onontbintbaer:* de oude uitgave heeft hier: *en ontbintbaer*, wat kennelijk het gevolg eener drukfout was.

753 *Lijbre maght:* macht, die iets te lijden heeft.

Deze onverzetbaerheit, al even schoon in 't bloeien,
Schijnt 's hemels vryen wil en vryheit te besnoeien,
En Godt den willekeur t'ontweldigen met kracht:
Want kan hy anders niet dan d'onverzetbre maght
Hem toelaet, dat betoomt het dus of zoo te willen.
Is wil als wezen een, en buiten het verschillen,
Zoo staet een zelve wil, als 't wezen, eeuwigh vast,
Dat geen verandering van dus en anders past.
Maer d'onverzetbaerheit, in 't hemelsch te bespeuren,
Betoomt geensins Godts wil, in 't vrye willekeuren;
Naerdien hy in een' blick met zijn voorzichtigh oogh
Uit d'eeuwigheit het al doorzien heeft, van zoo hoogh
Hy, zittende, in het licht, te moet zagh alle tijen,
En ieder op zijn orde en beurte heeneglyen,
In hun nootwendigheit, in hun gebeurzaemheit,
En vryheit, naer het lot een ieder toegeleit;
Dies strijt de Godtheit, noch inwendigh, noch daer buiten,
Met zijnen vryen wil, noch eeuwige besluiten,
Niet meer veranderbaer dan Godt in zijn natuur.
d'Alweeter, eens gezet in aller dingen stuur,
Ontschoolen oirzaeck, wit, noch geene omstandigheden,
In 't grondelooze diep, van boven tot beneden.
Wie twijfelt aen gewight, behoeft gewight, en schael:
Godt hoeft gewight, noch schael: hy kent het altemael.
Het noit veranderen gedooght geen lotgenooten,
En wort in 't schepsel niet van boven ingegoten;
Dewijl dit meetbaer blijft, van plaets en tijt bepaelt,
En van gestalte en perck verwisselt, en verdwaelt.
Dewijl geen schepsel oock in zich volkome schatten
Van allerhande goet kan in zijn wezen vatten,
Is Godt nootwendigh het volkomendom alleen,
Door eenen aert, gepast op zijn hoedaenigheên.
Der schepslen wissling komt uit hunnen aert gesproten,
En hun zelfstandigheit vrywillighlijck gevloten
Uit Godt, waerom zy flux verliezen hun gestalt
En wezen, alzoo ras Godts invloet hun ontvalt.
Het schepsel heeft dan geen bezitting als van boven,

763–770 Tegenworpinge; of dit niet met Godts vryen wille strijt. *Kantteekening der oude uitgave.*
771–806 Dit wort wederleght. *Kantteekening der oude uitgave.*

Den onveranderden, in eeuwigheit te loven.
Uit d'onverandertheit, die noit bezwijcken kon,
Ontspringen levendigh, als uit een zelve bron
Twee beecken, tweelingen, bekent door hunne naemen,
Nootwendigheit, met een onsterflijckheit te zamen:
Nootwendigh in bestaen, inwendigh werck, en kracht;
Onsterflijckheit, beschut voor 's doots gewelt en maght.
   Door dees nootwendigheit der Godtheit, noit volprezen,
Kan Godt noch wezenloos, noch geensins anders wezen
Dan hy zich in zijn' wil en wezen toont, en melt.
Het eerste wezen, dat alle andre wezens stelt,
Bestaet by zich, door zich, ontleent geen' steun van buiten;
Dies kan men op dien schilt Godts noodeloosheit stuiten.
Verciert volkomenheit de hooghste majesteit,
Wie neemtze 't hooftcieraet van haer nootwendigheit?
Bestaetze in simpelheit, geduurigh, en bestendigh,
Wie schat dan 't wezen van de Godtheit onnootwendigh?
Staet Godt in lijbre maght ten doele boogh noch pees,
Wat noot is 't dat hy voor veranderinge vrees?
Wie hem berooven durf versteecken van 't nootwendigh,
Ontkent d'eenvouwigheit, het duurzaem, en onendigh,
En onveranderlijcke in Godts natuure, en aert,
Oock zijn volkomenheên, in een trezoor bewaert.
   Wat nu Godts werck belangt, de Godtheit, t'aller uure,
En oock van eeuwigheit, brengt voort uit haer natuure

807—822 Godt is nootwendigh het geen hy is. *Kantteekening der oude uitgave.*
823—844 Alle natuurlijcke werckinge is eenpaerigh, en eenerhande: maer betoomt Godts vryen wil in uiterlijcke werckinge, niet. *Kantteekening der oude uitgave.*

804 *Nootwendigheit, meteen onsterflijckheit te zamen:* vrij tautologisch voor het eenvoudige „noodwendigheid en onsterfelijkheid." Uit de wijze, waarop de woorden *meteen* en *te zamen,* die letterlijk 't zelfde beteekenen, in 't vers gebracht zijn, zou men allicht tot de gedachte komen, dat, naar des schrijvers bedoeling, ook de beide substantiva 't zelfde beteekenden, of te zamen één denkbeeld leverden, wat echter Vondel niet heeft kunnen meenen.

817 *Boogh noch pees:* ongelukkig uitgedrukt; want daar een *pees* een gedeelte van een *boog* uitmaakt, levert elk der beide woorden een en 't zelfde beeld. *Staal noch pees* ware beter geweest, of liever minder slecht; want dat God geen gevaar te duchten heeft van kwetsende wapenen, is op zichzelf nog geen bewijs, dat hij *daarom* aan geen verandering onderhevig is.

Nootwendigh 't geenze werckt, en werckt hier tegens niet,
Als Godt van eeuwigheit zich zelf bemint, en ziet:
Want deze wercken Godt in Gode alleen uitdrucken.
Men kan 't inwendigh dan 't nootwendigh niet ontrucken:
Want Godt van zich ontstaet, en eeuwigh werreckrijck
In zijn inwendigh werck zich zelven is gelijck,
En oock nootwendigh: want op dat men dit bezegel,
Al wat natuurlijck werckt, bewaert zijn streeck en regel.
Doch dees nootwendigheit in 't wercken wederstreeft
Geene aertsvolkomenheit, die Godt haer' luister geeft;
Naerdien dit niet geperst uit nootdwang komt te spruiten,
Maer uit natuurbedwang. Men kan oock niet besluiten
Uit dees nootwendigheit van wercking, dat Godts wil,
Die vry is, sta geboeit, en ingetoomt, en stil
In wercking, buiten Godt en Godts natuur gesloten:
Maer wat gebeurzaem is, wort hier alleen verstooten
Uit Godts natuure, op dat uitwendigh vrye wil,
Inwendigh Godts natuur dus wercken door verschil.
Wy zien natuurdwang dan inwendigh in het wercken:
De vrye willekeur laet zich van buiten mercken.
Nu blinckt de tweede strael uit d'onveranderheit,
d'Onsterflijckheit, die Godt en schepsels onderscheit:
Want 's levens oirsprong heeft de hantvest van te leven
Der menschen zielen en het geestendom gegeven,
Dies vloeit het oock uit Godt dat geen van haer bederft:
Maer 't is onmooghlijck dat der geesten schepper sterft,
Naerdien de lijbre maght uit Gode blijft gesloten,
En 't godlijck wezen niet gemengt is, noch gegoten
Uit zellefstandigheit, en toeval, form en stof.
Zijne eerste eenvouwigheit van wezen overtrof
Wat wezen oit van Godt ontfing, of zal ontfangen.
Zoo kan geen sterflijckheit aen 's levens schepper hangen;
En dit ontzeggen van het sterven stelt geheel,
In Godt en zijn natuur, het rechte tegendeel

845—872 Godt is onsterfelijck, en 's levens oirsprong. *Kantteekening der oude uitgave.*

826 Lees: naardien God van eeuwigheid tot eeuwigheid hetgeen hij geschapen heeft ziet en goed bevindt. Hier zweefde Vondel *Genesis* I:4a voor den geest.

859 *De vaegh des levens:* de bloem, de groeikracht des levens.

Des doots, dat is de vaegh des levens, door wiens zegen
De Godtheit, buiten zich, alleen niet ziet beweegen
En roeren wat zich roert, in dien geschapen kring,
Maer oock geduurigh hangt in een bespiegeling
Van haere louterheit verruckt, en opgetogen;
Terwijl, gelijck om strijt, Godts wijsheit, en vermogen,
En goetheit onderling in 't spieglen houden aen,
En in 't beschouwen van Godts wezen roerloos staen
Gespannen in haer kracht, op 't spits van alle punten,
Die endeloos in Godts volkomenheên uitmunten.
Zoo leeft d'onsterflijckheit in zich gerust, en stil;
Terwijlze buiten zich door haeren vryen wil
Het al regeert, en stuurt, vrywilligh onbedwongen,
En geensins door de kracht van haer natuur gedrongen.

Gelijck d'onsterflijckheit verlochent het vergaen,
En 't leven melt in Godt, den oirsprong van 't bestaen
Der dingen, buiten Godt, die noit verrotting kende;
Zoo lochent d'eeuwigheit in Godt begin, en ende:
Want wat beginsel heeft en endt, dat komt en gaet,
En lijdt door 't schocken en verandren van zijn' staet:
Gelijck een schepsel lijdt, en dult, by wellecks lijden
De tijdt bestaet, en rolt op wisseling van tijden,
En beurt van niet en iet te wezen, of van iet
Het wezen van het iet te smilten zien als niet.
Uit d'onverwisseling van Godt, in staet gebleven,
Wort hem dan d'eeuwigheit met reden toegeschreven.
Hy kent noch voor noch na: want eeuwigh kent geen maet,
Die tusschen pael en pael een ruimte leggen laet.
In d'eeuwigheit verschijnt een evenvrolijck bloeien,
Een wezen, een gelaet, een vaegh, van geen vermoeien
Gevolght, een zelve kracht, een maght, een levend licht,
Een tegenwoordigheit de glori van mijn dicht.
Is Godt te vore niet geweest, en na geworden,
Zoo blijckt hier onderscheit van opkomst, voortgang, orden;

873—926 Godt is eeuwigh. *Kantteekening der oude uitgave.*

873 *Verlochent het vergaen:* alle gedachte aan 't vergaan buiten sluit.

875 *Verrotting:* een woord, dat Vondel, zoo hij voor onze hedendaagsche kiesche ooren schreef, hier niet gebruiken zou, doch waarmede hij eenvoudig „vergankelijkheid" bedoelde.

891 *Na:* naderhand.

Zoo leent hy zekerlijck by eene uitheemsche maght
Zijn wezen, want het wert van niet tot iet gebraght.
Dees maght dan d'oirzaeck blijft, waer van hy was begonnen,
Die jonger is als zy: maer dit's te grof gesponnen.
Zoo kent hy geen begin, en by gevolgh geen endt:
Want een, die eeuwigh was, voor eeuwigh blijft gekent.
Men kan van vore oock niet, hier hellept geen verbloemen,
't Geschapen neffens Godt den schepper eeuwigh noemen,
Verweeren zonder schaemte, als Heidens zonder reên,
En dolle Manicheen, twee evene eeuwigheên,
Of twee beginssels, een ten goede, en een ten quaede,
Ten zy men door die drift den eenen Godt verraede;
Gelijck de waenwijs noch, tot schennis van Godts lof,
Godts eeuwigheit vereert aen d'allereerste stof;
Daer zonder d'eeuwigheit de Godtheit wort misprezen,
Als vreemt van d'eigenschap, onscheibaer van Godts wezen.
  Indien men neffens Godt iet eeuwighs stellen ga,
Dat sleept een' langen staert van wangedroghten na,
Weêrspannigh tegens Godts natuur, en rijpe reden.
De schepsels draeven hoogh, als ongeschapenheden,
Onmeetbaer, eindeloos, en onveranderbaer.
De Godtheit blijft dan niet der dingen bron, van waer
Het al zijn' oirsprong nam, en voor den dagh quam stappen.
De Godtheit leght van zelf dan af alle eigenschappen,
En titels, dieze voert, waerby nu helder blijckt
Dat al wat wezen heeft voor 't eeuwigh wezen wijckt.
Indien deze eerste kroon de Godtheit wort benomen,
Zoo voert het schepsel trots den titel van 't volkomen,
En 't ongeschapen en het schepsel staen gemeen
In d'eigenschap, met recht gekent in Gode alleen;
Een ongelijckheit niet te warren, noch te mengen.

902 Een min goed te keuren regel (hoedanige er meer zijn in dit anders fraai berijmde gedicht), waar de eene helft van 't vers op de andere rijmt.

906 Lees: de eeuwigheid, die alleen bij God bestaat, toekent aan het eerste stof," aan de *prima materia,* door sommige philosofen aangenomen, en waaruit zich, volgens hen, later alle samenstellingen zouden hebben gevormd.

911 *En rijpe reden:* lees: tegen de rijpe reden, tegen het gezond verstand.

912 *De schepsels draeven hoogh:* versta: „indien men dit aanneemt, dan draven" enz. Beter echter had Vondel geschreven: „dan is dat eeuwige, 't welk men tegen Godt stelt, geen schepsel, maar een ongeschapen iets."

De vaste hemel kan geen voor noch na gehengen
In d'eeuwigheit, die 't al begrijpt, en overspant,
En niet gemeeten wort dan van d'onmeetbre hant.
De tijt en d'eeuwigheit in duurzaemheit verscheelen,
Als tacken uit een' stam, doch ongelijcke deelen,
En tegens een gekant: want wie den duur beziet,
Het eene kent zijn endt en oirsprong, 't ander niet.
Het eene zweeft recht door, op voortgang, en beweegen:
Het ander rust in stilte, en staet het schocken tegen.
Het eene wort gestuit, en neemt in 't ende een keer:
Het andere staet pal, en wanckelt nimmermeer.
Het eene ontfangt zijn maet van uurwerck, klock, en starren,
En zonne, en maene, om niet in 't voortgaen te verwarren:
Het ander meet gestarnte, en zon, en maen, en al
Wat uit zijn' ring alleen een duimbreet deelen zal
In 't duuren, afgemerckt door eeuwen, jaeren, dagen,
En uur en oogenblick, saizoenen, zomervlaegen,
Den winter, lente, en herfst, gebruickt, of snoot misbruickt,
Tot dat Godts eeuwigheit den Tijt de vleugels fnuickt.
Wil d'ongodist nu Godt zijn eeuwigheit berooven,
Als ofze strijt met Godt, indien zijne oirzaeck boven,
En in een hooger lucht dan Godt, de schepper, zweeft;
Zoo schiet hy mis: want Godt geene oirzaeck kent, noch heeft:
En zat'er boven Godt iet goddelijx gerezen,
Dat waer met reden Godt, en 't allerhooghste wezen.
Godts wezen is Godt zelf, die van geene andre hangt,
Maer by zich zelf bestaet. Wie eenen Godt ontfangt,
Die noch op andren steunt, verdwaelt van Godt, den eenen
En eeuwigen, in 't licht der scheppinge elck verscheenen.
Een onderworpen Godt, en een aenhangeling
Van iet wat anders, sluit zich zelven uit den ring
Der endtlooze eeuwigheit, met reden eerst te kennen.
Men kan niet, zonder Godt te lochenen, te schennen,
Iet zetten boven Godt, in eeuwigheit, en kracht:
De reden kent een' Godt, een eeuwigheit, een maght.

927—942 Onderscheit tusschen tijt en eeuwigheit. *Kantteekening der oude uitgave.*
943—958 Ongerijmtheit in 't lochenen van Godts eeuwigheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

943 volgg. Deze regels kunnen worden aangemerkt als een herhaling van vs. 1021 volgg. van het *Eerste Boeck*.

Indien de duurzaemheit, in hemel en op aerde,
Den dingen hun waerdy, en meerdre of mindre waerde
Verleent, hoe heerlijck steeckt 't geen eeuwigh duuren zal,
En was en blijft door zich in wezen, boven al
Wat wezen heeft, dan uit; dat 's Godt, die voor onze uuren
In wezen was, en geen begin noch eindt van duuren
Berekent, en verduurt wat binnen zijnen ring
Een korte duurzaemheit of oogenblick ontfing,
Of noch ontfangen zal, uit Godts geduurzaemheden,
Noit achterhaelt van 't brein, en d'allersnelste reden!
Zoo veel volkomenheên van maght, en goet, en schoon,
En eere, en majesteit, en rijckdom, die Godts kroon,
Als perle en diamant verrijcken, en stoffeeren;
Dat vol-op, dat gejuich, dat eeuwigh triomfeeren,
Al teffens op een punt met eenen blick gevat,
Wat schept dit eenen bergh, een' onwaerdeerbren schat
Van allerhande goet, in 't hooghste goet te vinden!
Nu wroet de weerelt om, dien molshoop, gy verblinden,
Die d'eeuwigheit van Godt versmaet om aerdtsch genot,
Om tijdelijck gewin, om schoonheit, die verrot,
En uit de graven stinckt; om moordende venijnen,
Uit schaele en gouden kop, vol blinckende robijnen,
Te drincken, en een Godt te schijnen, die bedeest,
In 't midden van zijn prael, voor 's lijfwachts helbaert vreest.
Wat is uw heerlijckheit, by 't eeuwigh rijck geleecken?
Bouvallig, kort van duur. De vleiers, die u smeecken,
Staen uw geluck ten dienst, en reede op hun vertreck,
Zoo ras het weiflend lot u aenzie met den neck.
Maer 's hemels eeuwigheit, in eenen stant gebleven,
Is een volmaeckt bezit van 't nimmerzatte leven,
Op eenen vasten troon, die niet bezwijckt, noch wanckt;

959–1000 Hoe heerlijck Gods eeuwigheit is. *Kantteekening der oude uitgave.*

964, 965 *En geen begin noch eindt van duuren berekent* voor „en wiens tijd van duren zich niet berekenen laat bij een begin of een einde," met andere woorden: „wiens duur begin noch einde heeft."

967 *Geduurzaemheden:* hier is, om het rijm, min gelukkig het meerv. voor het enkelv. genomen. Vondel bedoelde namelijk de eigenschap Gods van eindeloos te duren, uit welke eigenschap hij vs. 936 gezegd heeft, dat aan het schepsel een korte of eindige duurzaamheid is medegedeeld.

Die 't al beneên zich ziet, wat slibbert, spat, en schranckt.
Men balssemt hier geen lijck, beluit met klanck van klocken.
Geen staetsi volght de baer, met traenen en met nocken,
In 't staetigh rougewaet. Geen roukleet vaeght het stof.
Geen schenckel, dootshooft, rib, noch zerck, noch kerreckhof
Vermaenen hier van 't ende, op 't voorspoock te genaecken.
Het leven nestelt hier in Godts turkoize daecken,
En zweeft door d'eeuwigheit, die, hoe men dieper ziet,
Te minder wort bereickt, en uit het oogh verschiet,
Dat, moede en afgemat van uitzien, in die ronden,
Een evenwijdde, noit den omtreck, heeft gevonden.

Nu volght d'almogentheit, waerop de godtsdienst bout:
Want Godt de weerelt schiep, regeert, en onderhoudt
Door d'almaght, zonder wie noit waer uit niet geworden
Dit wonderlijck heelal, gesticht op zulck eene orden,
Waer door men zeker sluit, dat Godt, dus werreckrijck,
Veel weerelden uit niet kon scheppen te gelijck;
Gelijck de schilderkunst betoont in 't heerlijck praelen
Van 't eene stuck, hoe zy natuur alsins in 't maelen
Kan natreên; en gelijck ons heerlijck raethuis spreeckt
Hoe menigh trots gebou in Kampens herssen steeckt;
Hoewel hy stof behoeft, daer Godt uit niet kan wercken,
Waer in d'almogentheit der Godtheit zich laet mercken
Op 't allerklaerste: want geen evenredenheit
Is tusschen niet en iet: en deze uitwercking scheit
Alleen Godts almaght af van al 't geleent vermogen.
Dus praelt d'almogentheit, om hoogh in top voltogen,
Waervoor de Grieckshe school t'Athene stont versuft,

1001—1058 Godt is almagtigh. *Kantteekening der oude uitgave.*

990 *Schranckt: schranken* wordt door KILIAEN vertaald: *grallatorio gradu incedere, varieare, varicari,* d. i.: „wijdbeens, op stelten gaan;" het heeft hier de beteekenis van „hinken, mank gaan."

995 *Op 't voorspoock te genaecken:* versta: dat, door zulke verschijnselen of teekens voorspeld, ook niet lang wegblijft.

1000 Versta: wel een nieuwen, evenwijdigen, maar nooit den buitensten cirkel vindt. Het beeld is schoon, doch niet volkomen duidelijk uitgedrukt.

1014, 1015 *Scheit alleen Godts almaght af:* min juist voor: „onderscheidt Gods almacht."

1017 *De Grieckshe school:* welke school hier eigenlijk door Vondel wordt bedoeld, is mij niet klaar; wellicht de *nieuwe academie* te Athene, die in de eerste helft der vierde eeuw voor onze jaartelling bloeide en Argesilaüs en Carneades tot voorgangers had.

Om datze noit dees maght begreep in haer vernuft.
Maer uit d'oneindigheit van 't wezen kan men lezen
Dat Godts almogentheit den aert volght van zijn wezen:
Want d'almaght in haer kracht het wezen zelf gelijckt,
En is het zelve, of iet dat niet van 't wezen wijckt,
Oock d'eigene eigenschap. Is 't wezen dan onendigh,
Zoo volght de mogentheit het wezen oock nootwendigh
In zijne onendigheit: want elck van bey bestaet
Uit evenmaetigheit, een godtsmaet, zonder maet.
Door deze almogentheit kan Godt dan t'aller uure
Uitwercken door de kracht en vaegh van zijn natuure
Veel meer dan al het heir der schepselen vermagh
Te wercken; eene blijck zoo klaer gelijck de dagh:
Naerdien in 't schepsel geen vermogen is besloten,
Dat niet van boven uit de Godtheit komt gesproten,
En uitmunt in den stam. Zoo dan d'almogentheit
Des schepsels maght behelst met grooter majesteit;
Zoo streeft gewisselijck het goddelijck vermogen
Zijn schepsel wijt voorby, en uit der menschen oogen.
Gods almagt streeft recht door, geen rots haer' voortgang
[breekt
Behalve 't geen rechtuit zich zelven wederspreeckt,
Als teffens zijn en niet te zijn; een vaste waerheit,
En redenkaveling, en toets, en eerste klaerheit:
Want Godt vermagh al wat gevat wort in 't verstant,
Zoo wel het lochenbaere, als 't geen men stelt in stant:
Doch teffens het gestelde aen 't lochenbaer te binden,
Bestaet geensins, naerdienze elckandre voort verslinden.
Dat Godt meer weerelden oneindigh scheppen kan,
Door zijne almogentheit, en heerelijcker dan
Dees' wonderbaeren kloot, in wiens onmeetbre ronden
Ontelbre duizenden van mijlen zijn gevonden;

1030 *Eene blijck.* Het schijnt, dat Vondel eerst laat op het voorbeeld van oudere schrijvers, aan dit woord het vr. geslacht is gaan toekennen.

1039 Het adject. *vaste* behoort ook bij *redenkaveling* en *toets* in den volgenden regel.

1040 *Eerste klaerheit:* een bewijs, 't welk wegens zijn groote klaarheid in de eerste plaats genoemd mag worden.

1042 *Zoo wel het lochenbaere, als 't geen men stelt in stant*: zoowel het betwistbare als het onbetwistbare.

Ontkent de wijste niet, die dit volbout heelal
By Godts onmeetbaerheit een punt acht, en een' bal.
Gy schilders, hier is geest en licht om voort te leeren.
De rijckste in 't vinden, en de wijste in 't ordineeren,
De maghtighste om zijn werck tot d'allerjongste streeck
Te voeren, dat'er niet volkomens aen ontbreeck',
Is Godt alleen, waerin [ô die hem moght volkennen!]
De wijsheit en de maght, als in een renbaen, rennen,
En strijcken eenen prijs, op zulck een lange ry,
Daer geen van beide in kunst haer weêrga rent voorby.
Om uit d'almogenheit niet ongerijmts te sluiten,
Bespiegelt men haer werck, van binnen en van buiten.
Godt werckt inwendighlijck nootzaeckelijck en stil,
Uit kracht van zijn natuure, uitwendigh, door zijn' wil,
Die vry is, en geensins aen nootdwang staet gebonden.
Godts nootwerck wort aleens en eenerley bevonden:
Het vrye werck schakeert zich door verscheidenheên.
Godts almaght werckt doorgaends natuurlijck stadigh heen;
Vrywilligh, niet doorgaens, maer naer heur welbehaegen.
Men dient in d'almaght oock dit onderscheit te draegen,
Dat Godt gestadigh niet te werck gaet naer zijn maght,
Noch tegens reên oit werck te voorschijn heeft gebraght,
Maer boven reden, als in 't scheppen is gebleecken,
Toen, by 't gebreck van stof, Godts werckstuck niet bleef [steecken.
Het wercken, uit natuure of 's hemels vryen wil,
Verdelght oock d'almaght niet, door 't spitse schoolgeschil;
Want elck behoudt zijn recht in evenwight te zaemen:
Dit wil Godts vryen wil, dat Godts natuur betaemen.

1059—1076 Onderscheit tusschen Godts inwendige en uitwendige werckinge. *Kantteekening der oude uitgave.*

1050 *Een punt.... en een' bal:* beter *of* een bal — en beter nog ware eene der benamingen weggebleven, die nu toch geen climax vormen.

1066, 1067 Versta: in den natuurlijken loop der dingen werkt Gods almacht *doorgaans* (d. i.: „bestendig, voortdurend), doch somtijds, niet *doorgaans,* handelt zij alleen naar haar welbehagen en dan wordt die natuurlijke loop der dingen veranderd.

1073, 1074 De zin is: wat ook door de schoolsche geleerdheid geredetwist worde, de vraag, of een werking krachtens Gods natuur bestaanbaar zij met een vrijwillige werking, verkort Gods almacht in geenen deele.

De wijsheit is in Godt een kennis, die het al
Wat was van eeuwigheit, en is, en worden zal,
Door d'allerhooghste en eerste oirzaecken, in haer klaerheit
Bespiegelt in Godt zelf, den spiegelkloot der waerheit:
Want die zijn wezen kent, begrijpt en kent met een,
Van haeren oirsprong aen, zoo veel geschapenheên,
En al wat mooghlijck is te wezen, en te worden,
Te wassen, te vergaen, een ieder op zijne orden,
Oock tot het minste toe; met een wat ieder ding
Vermagh of niet vermagh, naer elcks bejegening.
Zy weet omstandigheên, gelegentheên, en reden
Van op- en uitkomst, wijze, en voortgang, morgen, heden,
En gistren, en wat streeck de renbaen van den tijt,
Die voortvlieght, uit den ring van 't eeuwigh deelt, en snijt.
Men noem' dees wijsheit dan Godts licht, dat opgerezen
Van eeuwigheit, uit kracht en kennis van Godts wezen,
Het al in eenen blick ontdeckt, behoudens dat
Het ooghmerck wort vereischt, zoo lang vooruit gevat
Van 't alziende oogh; naerdien men niet in 't niet kan vinden,
En zonder 't iet het oogh gelijck staet met de blinden.

Dees kennis krijght met een, indien men ruimer weit,
Den titel en den naem van Godts alweetenheit,
Die, louter oor en oogh en licht, door duisternissen
Noch veerheit wort belet te polssen, uit te visschen,
t'Aenschouwen, te verstaen al wat verstaenbaer zy,
En kenbaer voor 't begrijp, op d'endelooze ry
Der dingen, zoo die naeckt voor haer, de zon der zonnen,
Die 't al doorstraelt en ziet, zich niet verborgen konnen;
Een kennis, die geensins grontoirzaeck is van al
Wat is en was, en noch een wezen worden zal;
Dewijl geen ding bestaet in wezen en vermogen
Door iemants weetenschap, en 't zien van 's anders oogen,
Maer door zijn eige form: want wat men kent voor iet,
Dat is door zijn natuur, en niet om dat men 't ziet.
Dus brout, d'alweetenheit, die alles kent naeukeurlijck,
Geen' woesten mengelklomp van 't noodigh, en gebeurlijck:

1077—1096 Godt is alwijs. *Kantteekening der oude uitgave.*
1097—1142 Godt is alwetende. *Kantteekening der oude uitgave.*

1080 *Den spiegelkloot:* den hollen spiegel.

En z'onderscheit in 't goede en quaede, hier beooght,
Wat Godt nootwendigh wil, en wat hy slechts gedooght,
En toelaet, om geensins een oirzaeck te verstrecken
Van snoode gruwelen, en nootlots lastervlecken:
Want die 't aenstaende ziet, kent klaer en naeckt vooruit
Den wortel, en den gront, daer 't lasterstuck van spruit.
Die goet en quaet voorzagh, voorzagh elcks eigenschappen,
En aert, en op wat voet een ieder aenquam stappen.
Dus wort de vrye wil door nootdwang niet bedroeft,
Noch uit zijn' winckelhaeck met domme kracht geschroeft.
Dus schuift men licht een schot voor ongebonde schennis,
Die Godt durf van zijn' aert vervreemden zonder kennis,
En opperste oirzaeck noemt van goet en quaet met een,
Veel snooder dan de drift der dolle Manicheen,
En 't blinde Heidendom, die met hunne ommewintselen
Voortteelen goet en quaet, uit tweederley begintselen.

Naerdien Godts Wijsheit by de wijsten wort geacht
Een kennis, die het al bespiegelt in zijn kracht,
Te vore, schept, bestuurt, en onderhoudt in wezen,
Wort in Godts wijsheit Godts voorzienigheit geprezen,
En d'eene in d'anders aert by zommigen gemengt.
Hoewel de Godtheit zelf dit mengen licht gehengt
In ons begrijp [dat Godts geheelheit niet kan deelen,
Wiens eigenschappen van zijn wezen niet verscheelen,
Noch onderling, maer een uit haer natuure zijn]
Nochtans op dat deze eene in d'andre niet verdwijn',
Gelijck men d'eene verwe in d'andre ziet verdreven;
Zoo zullenwe op het lest den glans der wijsheit geven
Aen Godts voorzienigheit, twee zusters, eens en een,
En zoo gelijck, als uit Godts aengezicht gesneên.

Nu laet Godts goetheit hier op 't bladt te voorschijn [komen,
Een eigenschap, daer Godt zijn' naem heeft afgenomen:
Want Godtheit goetheit heet, en goet als Duitschlant [spreeckt;
Een uitdruck van elck ding, waeraen geen ding ontbreeckt,
En dat volkomen is, waerin verscheide tongen

1143—1192 Godt is algoet. *Kantteekening der oude uitgave.*

1145 *Want Godtheit goetheit heet:* zie *Boeck* I, vs. 44 en het aanget. aldaar.

Vereenigen in zin, gelijck van Godt gedrongen.
Dees goetheit evenwel wort, zonder onderscheit
Te ruim bepaelt, indien zy Godts volkomenheit
In haeren ring besluit, en stof geeft tot verwarren:
Want even als de zon, in vaste en losse starren
Zich spieglen kan, zoo deelt volkomenheit den glans
Alle eigenschappen mede, uit haeren hooger trans,
Dies zy volkomenheên door deze reden heeten.
Om dan Godts goetheit hier rechtmaetigh af te meeten,
Hoewelze onmeetbaer is, en weit, in 't lang en 't bree,
Gelijck een endelooze en grondelooze zee;
Zoo noemen wy haer best de voester aller dingen,
In Godt en buiten Godt: want alle goeden springen
Alleen uit deze bron der goetheit onvermoeit.
Wat in de Godtheit blinckt, en leeft, en tiert, en bloeit,
Oneindighlijck in eere, in majesteit voltogen,
Oneindighlijck in 't schoon, in wijsheit en vermogen,
Oneindigh in bezit van blijschap, weelde, en schat,
In deze goetheit wort het al beknopt gevat,
En wat daer buiten wort gegoten, als by sprengkelen,
In 't schepsel, min of meer, dat vloeit uit eenen enckelen
Algoeden zegenaer, die zijnen rijcken schoot
En vollen boezem noit voor eenigh schepsel sloot.
Hoewel de schepsels nu schakeeren, en verscheelen
In goetheit, daerze min of rijckelijck in deelen,
Naer dat het Godt behaeght; dit ongelijcke lot
Ontkent hierom geensins de goedigheit in Godt,
Maer melt zijn' vryen wil, in 't storten van zijn giften;
Zijn wijsheit op het hooghste, en billijckheit, in 't schiften,
En onderscheiden van zoo veelerhande goet,
Waervoor oock 't allerminst hem billijck dancken moet:
En d'ongelijckheit geeft een' luister aen 't geschapen,
Dat afsteeckt door de draght en 't ongelijcke wapen
Des scheppers, eveneens als overste en soldaet
Verschillen in hunn' draght en ongelijck cieraet,

1174 *De goedigheit* voor *de goedheid. Goedig* voor *goed* laat zich verdedigen, evenals *waardig* voor *waard;* ofschoon de woorden in beteekenis uit elkander loopen: immers is „een *goedig* meisje" daarom niet altijd „een *goed* meisje", en een handeling kan hem die ze bedrijft veel *waard* en toch allesbehalve „een *waardige* handeling" zijn.

In dienst van eenen vorst: want blonck'er in 't verheffen
Geene ongelijcke waerde, en deelde elck schepsel effen
In 't goet, men sloot met recht dat d'oppermajesteit,
Uit kracht van haer natuure, en een nootwendigheit
De weerelt had gebaert; dit werckstuck waer geworden
Uit redenlooze maght, daer wijsheit, streeck, noch orden,
Noch keur, noch billijckheit doorgaends in wiert gemerckt,
Maer alles eveneens gemaelt stont, en beperckt;
Gelijck de schildergeest, die, plomp in 't ordineeren,
De beelden stelt alleens, geen verwen kan schakeeren.
Is Godt de bron van 't goede, is al 't geschapen goet,
Wat's oirsprong van het quaet, dat, als een weereltvloet
Den aerdtkloot overstroomt, en, tegens recht en reden,
Verweldight en verkracht de tucht, en goude zeden,
By wijzen ingevoert? Om nu voorby te slaen
Natuurlijck erfgebreck; kan eenigh quaet ontstaen,
Dat niet zijne oirzaeck heeft, waer door het komt te spruiten?
En boezemt men naer d'eerste, op wie, en waer zal 't stuiten?
De Godtheit steeckt in schult. Men stelt door deze blijck,
Dat snoode zeden zelfs Godts wille zijn gelijck,
En lochent dat het goet, in 's hemels borst gesloten,
Zich gaerne mededeelt, en uitziet naer genooten.
Dees regel houdt zijn' stant, 't is waer, oock zelf in Godt,
Waer d'oppergoetheit werckt, en ieder ding zijn lot
Uit haeren boezem schenckt; dies alle dingen zweemen
Naer 't hooghste goet, waeruit zy hunnen oirsprong neemen:
Want wezenlijcker wijs Godts goetheit geensins wort
Den schepsele eigentlijck van boven ingestort;
Naerdien natuurelijck geene eigenschappen vaeren
Ter vaste rustplaetse uit, daer zy gewortelt waeren.
Wie mededeelt, verlaet terstont zijn wezen niet,

1193–1238 Tegenworpinge, wat d'oirzaeck van het quaet der zeden is: niet Godt, maer het redelijcke schepsel, dat veranderbaer, en bekoorbaer, vrywilligh het goet verwaerloost, en ten quade overslaet. *Kantteekening der oude uitgave.*

1183 *In dienst van eenen vorst:* een volkomen overtollige achterlap, dat bovendien nog bij vs. 1181 thuis behoorde.

1200 *Boezemt:* peilt, zoekt.

1213, 1214 Vondel wil zeggen: wie iets aan een ander mededeelt, behoeft daarom niet altijd iets van zijn wezen te laten varen, of te verliezen.

Noch eenigh lidt, maer weckt in eenen andren iet,
Dat 's gevers aert gelijckt. De leerling leert aendachtigh,
En wort zijn meesters kunst en wijsheit dus deelachtigh.
Aldus schakeert de zon, van 't hemelschblaeu gewelf,
Den bloemhof, en behoudt zijn wezen voor zich zelf.
Maer om den poel van 't quaet der zeden nu te vinden,
Of 't quaet der misdaet; laet den blinde op 't spoor der blinden
Zich zelf verbijsteren, en 's menschen toeverlaet,
De bron van al het goet, als oirsprong van het quaet,
Betighten tegens recht; de reden zal ons leiden
Naer 't schepsel, van de deught verbastert, en gescheiden,
Dewijl 't veranderlijck en wisselbaer van aert,
Het ingeschapen goet der Godtheit niet bewaert,
En in zijn' plicht bezwijckt vrywilligh, door 't bekooren
Van 't schijngoet, daer Godts beelt en gunst in wort verloren;
Geensins genootzaeckt door een nootlot, al te grof:
Want waer de nootdwang heerscht, verliest de deugt [haer stof.
Waer 't menschelijck geslacht veranderloos, hoe zouden,
De deughden haeren glans en kroon en loon behouden!
De vrye willekeur, in 't micken even schoon
Op 't een en 't ander wit, ons voorgestelt ten toon,
En 't wisselbaer gemoet des menschen zijn dan d'ader
Van 't quaet, in 't overslaen ten quaede: maer de vader
Der goetheit draeght geen schult, al drijft dees Turcksche [leer
Den vryen wil, als slaef, tot schennis van zijn' heer.
Uit 's hemels goetheit vloeit de goddelijcke liefde,
Die zich en 't schepsel mint, veel min haer schepsel griefde,
Maer voert het op naer Godt, der dingen uiterste endt
En bron, om dit, daer Godt zijn' aert heeft in geprent,
Met hem en zijn natuur eendraghtigh te verbinden.
De liefde zoeckt altijt het beste des beminden,

1239—1258 Godt is de liefde. *Kantteekening der oude uitgave.*

1237 *Dees Turcksche leer:* een zet in 't voorbijgaan tegen de Dordtsch Gereformeerden, wier leer van de predestinatie hij op eene lijn stelt met de Turksche leer van het fatalismus.

1238 Geestig is hier, waar van een *Turksche* leer gesproken is, het beeld van den slaaf en den heer te pas gebracht.

Wil zich vereenigen met dat beminde pant:
Want deze deught schept lust een' onderlingen bant
Te leggen, tusschen twee of meer verscheidenheden.
Hoe nu dees bant meer klemt, te stercker hecht de reden
Van 't minnen den beminde en minnenden aen een.
Hoe dees verbintenis den minnaer nader scheen
Te raecken, hoe de liefde in 't minnen heeter gloeide.
Godts goetheit, uit wiens aert dees liefde in 't schepsel
[vloeide,
Raeckt Godt op 't allernaeuste aen 't vaderlijck gemoedt:
Zoo brant de liefde in Godt met een' volkomen gloet;
Dewijl de liefde, van Godts wezen onverscheiden,
Niet laeten kost zich zelve in 't schepsel uit te breiden,
Zoo weinigh als in 't minste een wezen onvergaen,
In 't scheiden van zijn form, kan duuren en bestaen.
Geen hartstoght is in Godt natuurlijcker t'aenschouwen
Dan liefde en blyschap bey, hoewelze zich ontvouwen
Geensins als lybaerheên in Godt, die nimmer lijdt.
Aeloude wijzen zelfs Godts liefde, die niet slijt,
Maer endeloos in kracht door alles heen kan dringen,
Verheffen, als begin en oirzaeck aller dingen,
En die niet toelaat dat de stam van Godt altoos
Blijf zonder ooft, en vrucht, en tacke- en telgeloos.
Wanneer de zon begint in 't hart des booms te gloeien,
Begint de vruchtbre boom te botten, en te bloeien:
Dan deelt de wortel sap en kracht zijn tacken me,
Die schaduwen den gront rontom, in 't lang en bree:
Want ongeveinsde liefde is kenbaer door haer blijcken.
Zy zoeckt gemeenzaemheit, en koestert haers gelijcken
De wederliefde van 't geliefde, alleens gezint,
Omhelst dan billijck weêr het geen haer eerst bemint.
De Godheit voelde een' gloet van liefde in 't harte
[ontvoncken,
Toen goetheit en de glans der schoonheit in haer bloncken,

1259—1298 Uitwerckingen van Godts liefde. *Kantteekening der oude uitgave.*

1249 *Den beminde en minnenden: minnenden* staat evenals *beminde* in 't enkelv.; die *n* achter 't eerstgen. woord drukt geen meerv. uit, maar staat er alleen om de samensmelting te voorkomen.

1261 *Lybaerheên:* gewaarwordingen, die God ondergaat, waarbij God *lijdelijk is. Lijdt:* lijdelijk, in *passieven* toestand is.

En onder 't spiegelen den wil met eenen treck
Verweckten tot dit goet, dees schoonheit, zonder vleck.
Godts liefde, door den wil genegen zich te paeren,
Wort zwanger door dien gloet, en wil ten leste baeren
Dit wonderlijck heelal, wat leeft, en niet en leeft,
Daer Godts gelijckenis of min of meer in zweeft,
Naer datze die beschijnt, beschaduwt uit den hoogen,
Gezint zijn heerlijckheit in ieder te beoogen,
En 't openbaeren, als in een' ontsloten troon,
Wat d'opperste al bezit van 't entloos goet en schoon.
De Schepper komt uit liefde om laegh zijn schepsel tegen.
Wat evenredenheit valt hier in 't overweegen
Der waerdigheit van 't een en 't ander! 't hemelsch hof
Verheerlijckt hier het niet, of iet uit assche, en stof.
Wanneer het derwaert keert, van waer het was gesprooten,
Dan triomfeert de liefde in 't heil van haer genooten.
  Gelijck een torts haer vlam in eenen spiegel ziet,
En uit den spiegelkloot de vlam te rugge schiet
Naer 't licht, van waerze schijnt; dus eindigen de dingen
Ten leste in Godt, daer zy hun wezen uit ontfingen,
En rusten in het punt, dat alles naer zich treckt.
De wederliefde rust in 't goet, dat haer verweckt.
  De heerschappy, daer Godt op 't hooghste in zit ge-
[klommen,
Bestaet in rechtsgebiet, en oock in eigendommen
Der dingen onder hem. Gebieden, en verbiên,
Toelaeten, loon, en straf voeght dezen heere, wien
De grootste scepter voeght van hemel en van aerde,
Door kracht van zijn natuur, waeruit het al zijn waerde
En mogentheit ontleent, wat aen zijn voeten zit,
Hem billijck kent voor 't hooft, het heerelijckste lidt.
Door kracht van eigendom vermagh hy te vermeeren,
Te minderen, te hoên, t'ontluistren, te vereeren,
Gelijck het hem behaeght, ter eere van zijn rijck,

1299—1322 Godt is heerschapper en eigenaer aller dingen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1294 *Spiegelkloot:* hier voor 't eenvoudige *spiegel.* De spiegels in Vondels dagen hadden nog veelal een holvormige oppervlakte, en vandaar de hier gegeven benaming.

En zonder dat Godts maght Godts recht verongelijck',
Dat hy aen zich behoudt, van niemant te bedillen:
Want d'eerste wet van al is 't allereerste willen.
Een herder handelt dus zijn kudde zacht, of straf,
Zy leeft en sterft ten dienst des meesters en zijn' staf.
Dees heerschappy is niet der Godtheit aengestorven,
Door erfrecht, noch door koop, noch gift, of gunst ver-
[worven,
Noch oudtheit van bezit, noch inbreuck, en gewelt:
Het recht der schepping heeft hem in 't bezit gestelt,
Zoo wel als 't onderhoudt van zijn geschapenissen.
Wie kan dien titel dan uit 's hemels voorhooft wissen!
Indien het schepsel aen Godts wezen hangt alleen,
Zoo staet het onder Godts gebiet, en anders geen.
  Dewijl geen werckvernuft zijn wijsheit en vermogen
Te werck stelt, zonder eerst in 't werckstuck te beoogen
Een zeker eindt, en wit, waerom het wercken zal;
Zoo kan de weerelt niet door eenigh wilt geval
Opdonderen, maer eischt een' werckheer, die besleepen
De schets van dit heelal had in zijn' geest begreepen,
En elcks hoedaenigheit, hoegrootheit, en gewight,
Getal, en maet, en form; en hoe hy dit gesticht
Best onderhouden zou, bestieren, en regeeren,
Eer zijne maght begon te scheppen, te bootseeren
Dit heerlijck meesterstuck, met eere en prijs gekroont.
Dus wert voorheene ons Godts voorzienigheit getoont.
Een veltheer stelt hierom zijn vaenen in slaghorden,
Eer zy noch hantgemeen met 's vyants benden worden.
De zeilkunst schrijft aldus den zeebou wetten voor.
Dus draeft al wat'er is, op 't voorgeleide spoor:
Want Godts voorzienigheit de schets is van de zaecken,
En ry der schepselen, geneight hun wit te raecken,
Waertoe die zijn geschickt, geordineert van Godt,

1323—1350 Slotrede, bevestigende Godts voorzienigheit, in zijne uitwendige wercken breeder t'ontvouwen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1319 *Geschapenissen:* het geschapene, even wettig als *belijdenis, gestaltenis behoudenis*, enz.

1327 *Opdonderen:* met groot gedruisch plotseling te voorschijn komen. Dit woord, reeds meermalen bij Vondel aangetroffen, is hier ter plaatse zeer juist gekozen en krachtig van uitwerking.

Een ieder trapsgewijs, en met een zeker slot;
Gelijck de Godtheit die verbeelde in haere zinnen
Van eeuwigheit, eer zy dit werckstuck quam beginnen.
Dees waerheit, schoonze wort gelochent stijf en sterck
Van 't ongodist gespoock, zal blijcken uit Godts werck,
Zoo klaer in 't scheppen als 't regeeren van 't geschapen,
En Godts voorzienigheit, gelijck een scheutvry wapen,
Verdadigen het hart, dat op de Godtheit bout,
En in 't geschapen haer bespiegelt, en aenschout.

BIJLAGE.

TOONEEL-SCHILDS-VERPLETTERING.

OF GRONDIG BEWIJS, VAN D'ONGESOUTENHEYT DER

PLEYT-REDEN VOOR HET TOONEEL-RECHT.

---

d'Uytmuntende Vorstelijke ISRAELYT, Voorsegger, en blijde boodschap verkondiger: die van wijsheyt en God-vruchtigheyt over-vloeyde: een meenigte zieltreffende Sin-spreuken, en heerlijke vonnissen, heeft na gelaten: en wien (eyndelijk) alle ware Gods-dienstige, schuldig zijn, een levendig Gedenk-beeld, in Zyon op te rechten: seyde (uyt den mond sijns Groten Meesters Jehova): dese altijd behartigenswaardige woorden: *Wee den·geenen, die het·quade goed heeten, ende het goede quaad.* En den wijsen SALOMON spreekt in dien selfden sin: *Wie den goddelosen rechtvaardigd, ende den rechtvaardigen verdoemd, zijn den Heere eenen grouwel: ja die beyde* [1]).

Het oude Spreek-woord is: Die een logen wil waarachtig doen schijnen, heeft veel woorden van doen.

Dit blijkt ons naakt, en klaar, in het *Tooneel-schild*, of *Pleyt-reede* voor 't selfde: Nameloos, te voorschijn gekomen, van een Kamerist, of Voorstander der Tooneel-speelen, en Dansseryen van dien. Die met veel stoute woorden, stijve kaken, en onbeschaamde wangen (na sijn hoogste kragten) durft verdeedigen, als een *God-vruchtig,* en seer *stichtelijk* werk: 't geen nochtans de Natuur, de Reden, d'Eerbaarheyt veeler zeden-lievende Heydenen [neffens Gods Heylige-Woord) voor ydel, on-nut, ja godlasterlijk, en vuyl keurd: die in 't voorhoofd, met deze

---

Tooneel-schilds-verplettering. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave, in 1661 bij Ernestus Bak te Amsterdam in 4° verschenen (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 874).

1) *Jesa.* 5:20. *Pro.* 17:15. *Pro.* 24:24. *Jesa.* 5:23. *Exod.* 23:7. – *Kantteekening der oude uitgave.*

woorden CEDO NULLI pronkende, een yegelijk verbaast schijnt te maken: om dat de Meester niemant meend te wijken. Immers dit is 'er in te zien, dat hy voor een braspenning, of elf duyds an Koor-latijn gegeeten heeft: daar gemeenlijk alle sijn Spotschriften, mede verguld zijn; om te toonen hoe seer sijn Lever, in die Altaargeheymnissen doorspekt, gekonfijt, en geweekt is. Derhalven is 't ook een yder, die niet schrijven kan, te raden, dat na te laten.

Evenwel, dit Blauwe-boekje (sonder naam) ons ter handen komende, docht ons goed 't selfde als een saak van gewicht (by die weynig sterkte heeft) met reden, te overwegen. Wy meenden dat hy 't gesach, waardy, en wettelijkheyt der Tooneel-spelen, Danssen, en Bootsemaken, soude an-wijsen.

Ten eersten, uyt de macht, en ansien des voorsten Instellers, by de Christenen:

Ten tweden, uyt de reden van d'Instelling:

Ten darden, tot wiens eere dese instelling was:

Ten vierden, uyt de vruchten, en nuttigheden van dien.

Ten vijfden, uyt het by-spel[1]) der Vaders, Voor-seggers, en Apostelen in de H: Schrift.

Maar geen van desen allen, word by hem aangeroerd, als alleen de twee laatste: en dat so wan-schiklijk, dat het meer belachchens, als wederleggens-waardig is: dewijl daar noch hoofd, noch steert is an te vatten, noch te grijpen. Mogelijk heeft hy gevreest zijn eygen schande, t'ontdekken: 't geen hy nochtans selfs, soo levendig uytwerkt, als hy van tegenstrijders soude kunnen verwachten. Want so soude hy

Ten eersten moeten seggen, dat de Instellers waren Heydensche, Afgodische, en By-gelovige Menschen, die by Christenen weynig ansien hebben:

Ten tweeden, dat haar reden zijn geweest, om de Goden, of veel meer Duyvels, te versoenen. En sware Pesten te verdrijven:

Ten derden, dat het was ter eeren van Pluto, en Proserpina, en diergelijke helsche Goden[2]):

Ten vierden, dat de vruchten zijn geweest, ontuchtigheyt, ergernisse, misbruyk van den Name Gods: en daarom van veele Heydenen self verdoemd:

---

1) *By-spel:* als in 't H. D. *Beispiel,* „voorbeeld."

2) *Val: Max: tib.* 2. *cap.* 4. *Plutarch. Censo.* — *Kantteekening der oude uitgave.*

Ten vijfden most hy by brengen Caligula, en Nero gruwelijke Monster dieren, die alle zeden, en eerbaarheyt vyand, en der Batament speelders grootste vrienden waren.

Hierom heeft hy veel liever, een *Olypodrigo*, en mengelmoes van allerley spotternyen, lasteringen, logenen, en scheldingen te voorschijn gebracht: met een deel smadelijke, verachte, spottelijke, ja goddelose namen, de getrouwe Harders, en Leeraars der Gemeynte, toe te passen. Haar noemende Kerkuylen, Pylaarbijters, geveynsde Pharizeen, Schijnheylige-muggesifters, Splinter-kykers, Kameel-verslinders, domme-oordeelose, en vernuftelose Gesellen. Om dat sy achtervolgende haar Ampt, Beroep en last Gods (*verkondigd mijnen volke hare overtredinge, en den huyse Jacobs hare sonden*) [1] de gemeene gebreeken des Volks bestraffen. De wulpse, dartele-ydelheden ontdekken, anwijsen, en verfoeyen: Haar Gemeente ernstelijk, en getrouwelijk daar voor waarschouwen: geen gemeenschap met diergelijke *onvruchtbare-werken der duysternisse te hebben* [2]: om te ontgaan de gewisse oordeelen Gods, over degene gedreygd, die de wereld, en haar wellustigheden dienen. Op dat sy also, als wakkere-Wachters, (an de Poorten Zions, haar plicht volbracht hebbende) mogen bevrijd zijn van de naam, die de trage, en slapende-Harders met recht zijn gegeven: Namelijk, stommehonden, die niet blaffen en kunnen [3]).

Om dan tot de saak te komen (onder verbeetering van wijser vernuften) is nodig de verwarde voorstellingen, een weynig te ontwarren: en te sien, wat Cedo Nulli seggen wil. Begrijpende op het best 't geheele-sootje, in dese drie stukken:

Ten eersten, seyd hy, wat het Tooneel, en Tooneel-spel is:

Ten tweeden, waar toe het nut is:

Ten darden, het By-spel Gods, en de vermaarde Mannen, die dit geleerd, of vertoond hebben. (Ik gruwel voor de lasteringen Gods, die ons hier te voorschijn komen.) Dit staat ons nu van stuk tot stuk t'ontleden. Maar eer wy beginnen, is te besien, waarom hy niet begrijpen kan, wat reden de Heydensche Oudvaders gehad hebben, de Goddin *Pallas*, een Kerk-uyl tot Schild-knaap, toe te voegen: dewijl hy met sijn Romeynsche

---

1) *Jesa.* 58:1. — *Kantteekening der oude uitgave.*
2) *Ephes.* 5:11. — *Kantteekening der oude uitgave.*
3) *Jesa.* 56:10. — *Kantteekening der oude uitgave.*

wijsheyt, nochtans alle de grondelose diepten, van so veel Secten, heeft deur gekropen, en haar hoogste geheymnissen, so naaktelijk ontdekt, datter niet een veseltje, tot op den ondersten Bodem van Stijx, Phlegethon, of Cocytus, is voor hem verborgen gebleven: als alleen dit hoge, en wichtige stuk. Waarom hy noch genoodsaakt sal zijn, sich in der Sonnen-stad on t'School te besteden, en een Heyden, of Turk (so hy 't alrede niet en is) te worden. Om *'t Heyligdom, van 't uytgesneden beeldwerk, op d'Egyptische Graf-naalden* te kunnen vatten. Maar dit schijnt hem wat te hoog, hy vreest den hals te breeken, en mogelijk aarseld hy, voor de oordeelen des Alderhoogsten: die haar Scholieren gedreygd worden [1]). Andersins is dit een enkele-uyls bedenking, die den Uyl, in den Schouburgsche uylen-vlucht geleerd heeft. Want die quaat doet, haat het licht [2]).

Wy dan, dese blinde verwondering, nergens in sijn voorstelling t'saam-gehecht vindende, sullen die ook op haar selven, van hem bereden-kaveld laten. En hooren hem spreeken

Ten eersten, wat het Tooneel, en Tooneel-spel is.

Het Tooneel is een verheven plat, seyd hy, hoewel dit nodeloos was te seggen: want dat weten de Boeren wel, die hier op de lekkere Kermis, haar vermaak scheppen. Maar noch beeter, kan der de Timmerman van spreeken, die het selve gemaakt heeft. Maar *'t is toe gesteld na den eysch der rolle, van de Persoonadjen.* Dit kan ook de Beul so wel als hy versinnen: want na dat de Dieven zijn, word het Schavot toe gemaakt: *Die elk na haaren staat gekleed, of vermomd, door stemmen, en gebaar, uytbeelden, een geschiedenis, of waarschijnende verciering, of klucht.* Maar wat volgter op? luystert toe, de Bergen willen baren: *Waardig tot stichtig vermaak.* Dit is de wonderlijke Muys, daar so veel Katten om danssen. Wat dunkt u? zijn dit geen krachtige reden, om hem hier in na te volgen? De waarheyt van sijn seggen, sal genoegsaam door d'Ouders, en Vrienden betuygd worden, die der verscheyden van de hare, so seer gesticht hebben gevonden, in dese *Schole der ydelheyt,* dat se de selfde in de twee klimmende Leeuwen, by Jan-vaar in

---

1) *Ezech.* 30: 17. — *Kantteekening der oude uitgave.*
2) *Johan.* 3: 20. — *Kantteekening der oude uitgave.*

de kost hebben moeten besteden [1]: of tegen haar dank om Peper senden [2]), daar sy andersins om Nagelen hadden kunnen gaan [3]). Is dit niet een krachtig-bewijs, van de wettigheyt des Tooneelspels? 't Moeten dan wel oordeel-lose Gesellen zijn, die uyt dese eenvoudige bepaling, niet en kunnen merken de hooge waardy van een Aloude Konst, die soo leelijk niet en is, als se wel uyt gemaakt wordt, van dese Vernufteloose: die hem al te hardt op 't seer getast hebben. Maar dit moet hy (so 't hem te pas komt) haar ten besten houden. Sy vallen in dit stuk al wat hart-achtig. Siende op 't Spreek-woord, dat sachte Heelmeesters stinkende wonden maken: en die naam soudense niet geerne dragen. Ook weeten ze niet beeter: als hebbende noyt in der Sonnen-stad, of t'Athenen, of t'Ephesen t'School gegaan: veel min het Helsch-orakel te Delphis gesproken. Dat hem sulk een Hecateesche wetenschap (verr' boven haar begrip) heeft in gestort: om de *God-vruchtigheyt,* en *stichting* te kunnen sien, die in het *Tooneel-spel,* en bysonderlijk, in het Tooneeldanssen, te vinden is. Want dit is een duystere verborgentheyt, die niet wel ontdekt kan worden, 't en zy dat men het woordeken *God* in sie, om datter veel Goden sijn. By de Grieken,

---

[1]) *In de twee klimmende Leeuwen, by Jan-vaar in de kost.... besteden:* Hier wordt gedoeld op eene inrichting in het Rasphuis, waar verwilderde jonge heertjes bij Jan-Vaar, „den Binnenvader," in den kost besteed, en onder zijne goede bewaring gesteld werden. Deze inrichting werd in de wandeling de *Weelderige-dwang* genoemd, in meer officiëelen stijl: *de secreete plaats* of het *geheim tuchthuis,* terwijl het „verwilderd goetje," dat er bewaard werd, *wittebroodskinderen* placht geheeten te worden. Zij genoten er de vrijheid, van „met den anderen te verkeeren, ende alle exercitiën te oefenen, ook haar maaltijden te houden." — Maar waarom werd dit Logement nu onder 't blazoen van *de twee klimmende Leeuwen* aangeduid? — Het beeld der Tuchtiging, met het deftige bijschrift: CASTIGATIO, en de twee gekluisterden nevens zich, dat daar in de 18e eeuw boven de poort stond, — bestond in 't midden der 17e eeuw nog niet. Toen droeg de voorpoort een halfrond dekstuk met het stadswapen in 't midden, en de kroon daar boven. Op dat halfrond zag men rechts en links twee klauterende leeuwen. En zoo zei men dan van hem, die daar voor eenigen tijd ingebracht werd, dat hij logies kreeg „in de twee klimmende leeuwen bij Jan-vaar."

[2]) *Om Peper senden:* met andere woorden: „naar de Oost-Indiën sturen"; — een bedekte hatelijkheid tegen Vondel, wegens het gebeurde met zijn zoon.

[3]) *Daar zy andersins om Nagelen hadden kunnen gaan: nagelen* zijn meer waard dan *peper,* en de spreekwijze wil vermoedelijk te kennen geven: „daar zij anderszins tot hun voordeel hadden kunnen werkzaam zijn."

en Romeynen, waren se by duysenden: maar de God te *Delphis* was wel de geleerdste, en ergste van allen: en wist veel te seggen, ook van den eenigen Saligmaker des werelds, die dese domme Pylaar-bijters nu ter tijd, maar alleen willen dienen. In de Heylige Schriftuur worden ook verscheyden Goden angewesen: onder andere de God des Werelts. En soo hy dit woord *vruchtige* by de naam van desen *God* wil gevoecht hebben, so is 't verschil neêr geleyd: en wy zijn 't met hem eens. Wetende dat de Natuure deses Gods, strekt tot Danssen, Tooneel-spelen, en alle sulken stichtelijken vrolijkheyt. Daarom heeft hy 't grootste gelijk van de wereld, als hy seyd van *God-vruchtige Tooneel-speelen, en Tooneel-danssen.* Want die naam sal haar ten minsten, so wel passen, als eertijds de Bachanten, op 't Feest van *Theseus* in gesteld. Daarom willen wy daar niet meer tegen seggen.

Maar hy soude haar geerne wijs maken, dat de *Tooneel-kunst* (so hy 't noemd) een deel is, van de *Dicht-konst,* en by dit geval soude se eygentlijk een spreekende Schilder-konst genoemd zijn. Doch dit wil niet wel hotten[1]). Want sy weeten dat de *Dicht-konst,* is een uytsteekende, Hemelsche, ja Goddelijke gaaf: die niet in Schoolen geleerd, maar de Natuur (sonder middel) in gestort is: die haar grondslach, op d'onfeylbare Boeken heeft: die veel Eeuwen, voor d'Instelling des *Tooneel-spels,* (in so veel ziel-roerende-Lofsangen, en hart-trekkende Treur-liederen) haar angenaamheyt en vruchten vertoond heeft. Die een der voornaamste werktuygen, van den waarachtigen Gods-dienst geweest is. Gelijk onder andere in de Heylige Psalmen, en Treur-liederen Jeremie, en in de Priesterlijke order te sien is. Daar en tegen weten se, dat het Tooneel-spel, in sijn eerste instelling, oorsaak, oogemerk, en vruchten, geheel afgodisch, en bygelovig is geweest. Door Heydenen in sware Pest-tijden ingesteld: om de Goden (en onder andere Pluto, en Proserpina) te versoenen. Gelijk Valeri Maximi duydelyk, en on-sydig anwijst[2]). Sy weten ook, dat het *Tooneel-*

---

[1]) *Dit wil niet wel hotten:* d. i.: „dit wil niet wel gelukken," gelijk KILIAEN *hotten* ook met *evenire, succedere* verstaat. 't Is van *hot,* „recht," nog overig in de uitdrukking *hot en haar,* en in de taal der voerlieden en ezeldrijvers in sommige streken van ons vaderland en in Duitschland, die *hot* roepen, als hun beest rechts, *haar,* als 't links moet gaan.

[2]) *Val: Max: lib.* 2 *cap.* 4. — *Kantteekening der oude uitgave.*

spel daar na self van zedige Heydenen verfoeyd, en verboden is: en daarom onder de ondeugden van *Caligula,* en *Nero* geteld worden [1]. Die self op 't Tooneel haar Persoonadie speelden: alwaar ook den eenen sijn goddelose ziel heeft uytgespogen. Derhalven seggen se, dat het *Tooneel-spel* geen deel van de Dicht-konst is: maar dat de *Dicht-konst,* door het *Tooneel-spel* leelijk misbruykt, en mishandeld word.

Wat gemeenschap het *Tooneel-spel,* nu met de Reden-konst heeft, (gelijk hy poogd te toonen) laten wy de Redenaars oordeelen, als niet zijnde ons oogmerk om te verhandelen. Immers 't is blijkelijk, dat de Redenaars ernstige saken, en sy maar spel voor hebben: 't welk ten eynde zijnde, niet met al (op 't gunstigst geoordeeld) heeft uytgerecht.

Ten tweeden: 't geen in CEDO NULLI woorden is te sien (hoewel wy 't selve al rede ten deele, verhaald hebben) sal de nuttigheyt des *Tooneel-spels* uytdrukken: met dese woorden: *Het oogmerk der Treurspeelen is den verwilderden aart in te toomen, en zeden in te scherpen: Het Bly-spel verlicht de swaarmoedige geesten: en geneest de harte-wonden der Staat-Heeren.* Die wat lachchens gesind was (gelijk de Tooneel-speelders veeltijds zijn) soude sich niet wel onthouden. Ey lieve, segt my eens, Hoe sal de geene die self wild, woest, wulps, en ongebonden is, (met ydel spel) een anders wildheyt in-toomen? En zeden inscherpen? Even so wel als de Wolf het Schaap, de sachtmoedigheyt soude kunnen leeren. Hoe sal het ydele, dartele, spottende Blyspel, de swaarmoedige geesten, der ernsthaftige Staat-heeren, verlichten: die vry een beeter hulp-middel tot haar verquikking hebben. Namelijk, het Wet-boek des Heeren [2]: de Heylige, en Wereldsche Geschied-boeken: vertoonende, de veranderinge der wereldlijke zaaken: den eeuwigen roem voor de vroomen, en straffen der goddelose: de Dichtkonstige werken der vernuftige Dichters: de Sang-konst, door de stem des keels, of 't geluyd der Sang-konstige-werktuygen [3]. Dit zijn eerlijke, vermaakelijke, en stichtelijke middelen, om de afgesloofde en swaarmoedige-geesten der Staats-Heeren en andere te verlustigen en te verquikken, na tijds toelating. Van

---

[1] *C. Suet. in 't leven Calig: en Nero. — Kantteekening der oude uitgave*
[2] *Josu.* 1: 8. *Psa.* 119: 16. — *Kantteekening der oude uitgave.*
[3] *Psa.* 43: 4. *Psa.* 119: 143. — *Kantteekening der oude uitgave.*

Voetmusijk, zijnder weynig die kennis hebben: Ik bekenne geerne, dat ik niemand met de voeten heb hooren singen [1]).

Belangende de *Dicht-konst,* Sang-konst, Reden-konst, en Schilder-konst: dese betonen alle haar wettelijkheyt, uyt d'instelling, en gebruyk: gegrontvest, op Gods Heylige Woord. En hebben geen meer gemeenschap, met het *Tooneel-spel,* als een matig gebruyk des Wijns, met gulsigheyt, en dronkenschap. Wy staan gewillig toe, dat het misbruyk van een saak, het recht gebruyk niet wech en neemt. Maar, daar nu de saak selve een misbruyk is, waar sal men dan het gebruyk soeken? [2])

Wy toonen u dan hier (uyt de Heylige bladen) de wettige nuttigheyt, der voorgenoemde Konsten: so 't u gevalt, de plaatsen angewesen, na te sien. Maar ik bidde u, toont my eens het minste titteltje in Gods Woord, van het *Tooneel-spel:* en ik sal 't u gewonnen geven. In tegendeel, hebben wy alrede getoond, haar onwettigheyt, en ydelheyt. Dat het is een Heydensche, Afgoden-dienst: uyt haar instelling, en gebruyk. Dat men nu dit, de Christenen met so veel moye woorden wil anprijsen, heeft een verdachten schijn: want men soude met de selfde redenen, haar ook der Heydenen andere Afgoderye kunnen anpreeken. Men soude (met so vasten grond) op de selfde wijse, haar kunnen leeren (so sy niet beter en wisten) Pluto, een swarten Os, en Proserpina een swarte Koe te offeren: volgens d'instelling *Valesius:* na de gesond-wording sijner drie geliefde Kinderen. En het By-spel Valerius Poplicola: om sijn Mede-burgers (in sware siekte) te helpen: met desen offer, met Schou-speelen, en met Bedde-spreyding: drie nachten na malkanderen, na het getal der voorgenoemde Kinderen. Zijnde in sich selven, geheelijk Afgoden-diensten: hebbende een begin, en gebruyk: maar daar in onderscheyden, (so *Labio* seyde) dat daar de quade Goden, met moorden, uytvaarden en jaargetijden versoend wierden, lieten haar, de goede Goden, met Schou-speelen, Maaltijden, en Guycheleryen payen. Want als te Romen een haastige Siekte, of sware Pest plach te ontstaan, so wierden de Goden, met Schou-speelen gestild. Maar

---

[1]) *Met de voeten.... singen:* dit is een woordverdraaiing; Vondel zegt wel in zijn *Tooneelschilt* dat men met *voetmuzyck* het „geregeld dansen" placht te verstaan; maar bezigt het woord *zingen* niet.

[2]) *Psa.* 33: 1. *Psa.* 45: 2. *Psa.* 147: 1. *Psa.* 92: 4. *Psa.* 149: 3. 1 *Reg.* 6: 23. — *Kantteekening der oude uitgave.*

Scipio Nasica, Hoge-priester, heeft se wederom verbannen, om d'ontstichtinge van dien [1]).

De seer geleerde Heer van *Plessis* [2]), (by wien geen Schijngeleerde, hem met recht gelijken kan, al hadde hy van Kindsbeen, te DELPHIS, by de *Geyten* [3]) t' School gegaan) seyde onder andere: *De Heydenen hebben den Duyvel, voor God ge-eerd: Wat voor eere, is 'er uyt dese doling ontstaan?* vraagde hy, en seyd: *Schou-speelen, Nabootsingen van schandelijke werken: Schermingen, Wellust-schoolen, Bloedschande, Doodslagen, bloedige Offerande, en daagelijksche Moorderyen.* En op een ander plaats seyd hy (uyt AUGUSTINO) *de Schou-spelen zijn Fabelen: van Liefde, Overspelen, heymelijke Byslapingen, Maagde-schendingen: vol leelijke, geyle, vuyle, stinkende-woorden, waar mede de dwase spotten: waar van sich de wijse schamen,* En wederom: *Alle lieden (daar uyt scheydende) smaden de Batament-speelders, en Guychelaars, eendrachtelijk: Sy verbannen se uyt alle eerlijke Geselschappen: sluyten se uyt alle Staten, en Ampten: verklaren se oneerlijk, en verwaat* [4]): *en niet bequaam, om van eenig ding getuygenis te geven.* Dus verre, de woorden des seer treffelijken Mans, die wy haar, laten tegen-spreeken. En voegen 'er dit by: Indien de *Spelen* niet vermengt zijn met vuyle, ongeschikte-woorden [5]), en gesten: Afgodische vercieringen, en leugenen: so zijn se vol ydele lichtvaerdige-misbruykingen, van de dierb're Name des Alder-hoogsten: vol vloekingen, sweeringen, en lasteringen. Nemende nu de Persoon Gods, en dan een's Duyvels, en wederom een's Engels an. Om uyt veele, eenige an te wijsen: siet het Spel van *Bieron* [6]): Hoe

---

[1]) *Aug. Stad. lib.* 1: *cap.* 32. — *Kantteekening der oude uitgave.*

[2]) *Phlip. Mornay cap:* 23, *van de waarheyt der Christelijke Godsdienst.* — *Kantteekening der oude uitgave.*

[3]) *Te* DELPHIS *by de* Geyten: vermoedelijk wordt hier gezinspeeld op hetgeen de oude schrijvers verhalen, dat namelijk een Geit, op de plek, waar later het binnenste heiligdom des Delfischen tempels gebouwd werd, in stuiptrekkingen viel, 't welk voor een teeken gehouden werd, dat daar de orakelplaats te vinden was.

[4]) *Verwaat:* in den zin van „verdoemd uitgesloten," zie WEILAND *in v.* Men bezigt thans alleen den vorm *verwaten.*

[5]) *Ongeschikte-woorden* voor „onvoegzame woorden."

[6]) *Het spel van Bieron:* een treurspel van H. Roeland, dat in 1625 of daaromtrent voor 't eerst ten tooneele werd gevoerd en tot onderwerp had den dood van den beroemden Maarschalk van Biron. Het schijnt, dat de aan

veel gruwelijke vervloekingen, sweeringen, en lasteringen zijn daar in? dat de gene die 't speelde, selfs een afgrijsen daar van hadde. Siet in 't Spel van *Gysbert van Amstel:* het Gebet, dat Broer Peeter in de mond geleyd word: siet de plaatse waar, de maniere hoe, de reden waarom, en de Persoon wien het doet: En so gy maar een, ja de minste vonk van de vrese-Gods in u boesem hebt, sult gy niet gruwelen, voor de verfoeyelijke bespotting van Hem, die sich nochtans niet en laat bespotten? die de Engelen en Seraphim anbidden. 't Gebed (zijnde uyt den gelove, na Gods Woord, door een waarachtig gevoelen, van onsen nood, en ellende, tot hem die ons alleen helpen kan) is het voornaamste deel, van onzen oprechten Gods-dienst. Sal men dat, dan in spel, in spot, en ydelheyt misbruyken? Siet in 't Spel genoemd *Pascha* (dat in 't Jaar 1612. eerst vertoond is) daar God de Heere self, een rolle in toegepast word. Is 't niet een, ja de alder-hoogste goddeloosheyt, dat een mensche, een wormen aas, heeft durven annemen, de Persoon Gods, de Selfwesige? en in spel, spot, en ydelheyt, gebruyken sijne woorden, en on-mededeelbaar Namen? en sijn stemme, werkingen, en daden nabootsen? misbruykende, en bespottende, also sijn altijd ge-eerde Naam. En dat sonder vreese van hem, die sijnen bespotter met den adem sijns monds kan vernietigen: of met sijn vreeslijken donder verpletteren. Wat onderscheyd is 'er nu tusschen dit Spel, en dat *Herman Sutor* speelde in Vrieslant, op *'t Sand,* die sich voor God den Vader uytgaf: ten tijden als *Ian Beukels*, Koning

---

merking, welke de schrijver der „Tooneel-schilds-verplettering" er op maakte, eenigen invloed had, althans in de voorrede der nieuwe uitgave die er in 1667 van verscheen, schrijft de maker of de corrector, wie hij zijn moge, dat „dewijl in dit spel eenige aanstootlijkheden waren te vinden, als het misbruik van Gods allerheiligsten naem, en vele schrikkelijke en overtollige vloeken, hy eenige uchtenduren had aangewend, om de gemelde misbruiken weg te nemen, en dat te liever om dat de gemelde Regenten alle de voorvermelde en andere aanstotelijkheden uit den Schouwburg in eene eeuwige ballingschap zenden." Jammer van de moeite; want ook na de zuivering was het stuk, dat letterlijk onleesbaar is, niet anders dan „een eeuwige ballingschap" waardig, en het levert een treurig staaltje op van den smaak zoo van de Regenten van den schouwburg als van het publiek, dat zulk een rapsodie niet alleen „de eer genoot menigmaal met vlijtige zorg" ten tooneele gevoerd te worden, maar dat men het zelfs nog in 1725 waardig achtte vertoond, en bij de Wed. van G. de Groot in herdruk uitgegeven te worden.

tot Munster was? Niet anders, als alleen ditte, dat de Toekijkers in Vriesland, eerst niet beter, (in haar versuftheyt) en wisten. Daar de Toekijkers op de Schou-spelen, dat voorspel an-neemen: hoewel somtijds slechte, eenvoudige menschen, door sterke-in-beelding 't selfde, voor ernst hebben an-genomen. Gelijk daar van verscheyden By-speelen (so tot Romen, als hier, geschiet) kunnen getoond worden. So men nu dese genoemde Spelen (als de beste) over-slaat, en siet de Spelen, die meest uyt Duyvels vertoond worden: Als daar is het Spel de *Helvaard van Iuno* [1]), (om voor by te gaan het lasterlijk Spel, *de Val van Lucifer*) en diergelijke: waar in soo veel Duyvelsche, en Helsche rasernyen te voorschijn komen, dat de Speelders selve, als verduyveld sijn geworden, en haar getal somtijds vermeerderd hebben bevonden, van degene, die sy nabootsten. Wat sult gy seggen? Verbloemd het, en pronkt het op, na u beste vermogen, so gy wild: en gy sult bevinden, dat de daad, de spraak, 't gebaar, en de vruchten, al te maal Duyvelachtig sijn. En gantsch geen gemeenschap met de God-vruchtigheyt, veel min stichting hebben. 't Geen CEDO NULLI ons nochtans poogd wijs te maken. Hoewel hy,

[1]) *De Helvaard van Iuno* is een treurspel van Jan van Arp, blijkens den titel gespeeld op de Oude Kamer den 19 Januari A° 1631 en alstoen bij Cornelis Willemsz. Blaeulaken, Boekverkooper in de Sint-Janstraat in 't vergulde A. B. C., in druk verschenen. Het heeft tot onderwerp de geschiedenis van Ino, die door haar echtgenoot, den Thebaanschen Koning, voor een wild dier aangezien en omgebracht wordt. De aanleiding daartoe wordt echter geheel anders voorgesteld dan bij de oude fabelschrijvers. Bij deze toch was Ino een ontaarde stiefmoeder, die de voorkinderen van haar echtgenoot tot vluchten dwong. Bij van Arp is Ino verliefd op haar stiefzoon Phryxus, dien zij, evenals Phedra Hippolytus, beschuldigt, en die het slachtoffer van haar gekrenkte liefde wordt, terwijl Juno in 't stuk geen andere rol speelt dan dat zij naar de Hel gaat om van Pluto eene der Furiën te vragen, die Athamas tot razernij vervoere: uit welken hoofde dan ook waarschijnlijk het stuk in een andere uitgave met den titel van „Phryxus" is verschenen. Doch onder elken titel is en blijft het een ellendige rijmelarij, waarbij de schrijver er zich voornamelijk op schijnt toe te leggen, de afschuwelijkste vloeken en scheldwoorden uit te denken en aan zijn personage in den mond te leggen. Dat tegen gedrochtelijke voortbrengselen als dit en het vorige prul door den schrijver der *Verplettering* geijverd wordt, is begrijpelijk, doch te hooger klimt de eer van Vondel, wanneer men hem, schier alleen door zuiveren smaak geleid, zulke heerlijke poëzie in dien nacht van tooneelbarbaarschheid ziet voortbrengen.

self sijn eygen gewisse (so se niet afgebrand is) daar mede niet sal kunnen vernoegen. 't Geen hem in gevaar, benaudheyt, en de uur des doods, best sal openbaren.

Dat yemant soude mogen voor-werpen, daar staat niet geschreven, gy sult geen Tooneel-spelen spelen: daarom is 't niet verboden. Is even so veel, of een Overspeelder seyde, daar staat niet geschreven, gy sult met die Vrouwe geen overspel doen: daarom is mijn overspel niet verboden. Het eene sluyt, so wel als 't andere. Want daar staat in 't algemeen, gy zult geen Overspel doen. So ook, gy sult de Name Gods niet ydelijk gebruyken. Gy sult geen ander Goden hebben. Gy sult geen valsche getuygenisse geven. 't Zy dan in wat manieren, gy dit doet, op 't Tooneel of op andere plaatsen, dese geboden houden haar krachten. En wie soude my kunnen toonen datter een Spel gespeeld word, sonder uytdrukkelijk, en op 't hoogste, tegen de eerste, of tweede Tafel der Wet te sondigen.

Wy treden dan over tot het laatste en voor-naamste stuk, zijnde eygentlijk Syn *bewijs*, van de wettigheyt des *Tooneel-spels* (na sijn voorgeven) en sien wie dat de eerste Tooneel-speelders, en wat de eerste *Tooneel-spelen* geweest zijn. Eerst waren by hem, de Cermonien, van God in gesteld (voorbeeldende de Gesalfde Saligmaker, met alle sijn Ampten tot 's menschen verlossinge) Tooneel-speelen. Desgelijks de gelykenissen Christi, van de Mensche onder de Moordenaars, van de Verloren Soon, van de Rykeman en Lazerus. En dien volgens soude Aaron, met sijn Geslachte, de geheele Stamme Levi, Christus, sijn Apostelen, en alle treffelijke Mannen Gods, die eenige gelijkenissen voortgebracht hebben,' Tooneel-speelders geweest zijn: en haar Boeken, Tooneel speelen: dewyle sy met kloeksinnige, en rare gelykenissen, tot krachtige overtuyginge des menschen, vervuld zijn. Maar dit is in sijn ogen, noch te slechten bewijs, van de *waardy,* wettigheyt, nuttigheyt en stichting des *Tooneel-spels* en *Tooneel-danssen.* Hy heeft nu, vry grooter kennis van de saak gekreegen. Na dat hy getoond hadde, dat men het Beeldwerk, op Kerk-glasen, Orgel-deuren, Predik-stoel, en 't Nuwe Stadhuys, geerne sonder ergernis ansach, en dulde. (Met de by-voeging: *Want Beelden zijn Boeken der Leeken.* In welken sin, hy nochtans de Beelden van haar rechte eer beroofd: Want sy zijn geen Boeken, maar de Leeraars selve: dat is wat meer: Namelijk, LEERAARS DER LEUGENEN.) So komt

hy te voorschijn met het By-spel Gods: seggende, *Slaat den Bybel op, van 't Boek der Schepping, tot Sint Ians Openbaring.* Ik segge hier op: indien hy dit Boek, met andacht (in stee van de Gordijn des *Schouburgs*) op sloech, hy soude so veel lasteringen, niet uyt werpen, als hy doet in 't geen hy voor brengt, tot bescherming des *Tooneel-spels,* en *Tooneel danssen.* Namelijk, de Regenbooch an Noah, de Ladder an Jacob, de brandende Doorne bosch an Moses, de Dromen Josephs, Pharos, des Schenkers, des Bakkers, Nebucadnesers, en Salomons: de gesichten Esechiëls, der Apostelen, op den Berg Thabor, van Petrus, in het neergelaten kleed, en d'Openbaring Joannis, van dat *Seven-hoofdig Beest.* Is dit geen sterke Mostert? Wie durft daar tegen kikken? Is God selve een Tooneel-speelder (na sijn lasterlijk seggen) en alle dese treffelijke Mannen Toekykers geweest? Wat valt 'er dan te zeggen, op sijn *Tooneel-spel,* om dat te berispen? Hy hadde niet eens *Simson* behoeven voor den dach te halen, en daarom nog te flitsen: dat hy *al danssende, singende, en springende, Gode sijn ziele op-offerde:* voor dat hy de woorden der Geschiedenis, van *Simson,* in den Roomschen-Bybel beter hadde ingesien. Dewijl *Simson* in die tijd, niet veel lust tot singen, en danssen gehad heeft. Ook soude hy, met al sijn Danssers, *Simson* so niet geerne willen na-danssen (so ik hem anders te recht kenne) hoewel dit nochtans een bewijs van de wettigheyt van sijn Tooneel-danssen sal wezen [1]).

Noch minder, was 't nodig te verhalen, de Spartaanse Harnasdans: (wel licht so goed niet als de Albaanse Ploegers-dans:) schoon die door last des Paus *Bonifacius,* van *Iulius Scaliger,* voor de Keyser *Maximiliaan* vertoont is. Noch de Voet-musijk, door de seer geleerde Heer G: Vossius beschreven. Noch de gedichten van den vermaarden Franschen *Bartas:* daar Goulart, loflijk Predikant tot Geneve, sulke geleerde anteekeninge op dede. Daar *Bartas* op de Bruyloft Salomons, met de dochter *Pharos,* (door Son, en Maan) Christus, en sijn Kerk, als Bruydegom, en Bruyd in voerd. En met haar op 't Engels-voetmusijk, met veel lonking, kussing, en trippeling de Spaensche

---

[1]) *Hab.* 2:18. *Gen.* 9:13. *Gen.* 28:12. *Exod.* 3:2. *Gen.* 37:5. *Gen.* 40:8. *Gen.* 41:1, *Dan.* 2:1. *Ezech.* 1:4. 1 *Reg.* 9:2. *Act.* 10:2. *Marc.* 9:2. *Siet. Jud.* 16:25, 26, 27 28, 29 en 30. — *Kantteekening der oude uitgave.*

Pavane danst. Daar het doch even veel is, of men op *'t Tooneel,* of op een Vloer danst. Want het By-spel Gods, der Voorseggers, Koningen, en Apostelen, is krachtig genoech, om sijn *Godvruchtig,* en *stichtelijk Tooneel-spel,* en *Tooneel-dans* te bewijsen.

Maar als men 't wel in-siet: de Prente-teekenaar heeft groot ongelijk, dat hy de *Schole der Ydelheyt,* so dichte by de vreeslijke Helle gesteld heeft: daar doch geen Spel, noch Danssen by te pas en komt. Hy behoord se, by den Hemel gevoegd te hebben: daar men sulken spel gewoon is. Doch hy kan dat self licht helpen: mits hy, al so wel een Hemel, als Donder, Weerlicht, en Aardbevingen kan maken. Maar dit Volk is te plomp, sy kunnen dat niet begrijpen: Sy kopen been voor vleys: daarom is 't vergeefs te pleyten, om een *wettelijke,* en *behantveste Konst* te bewijsen, voor sulken geemelyken-Volk: dat altijd swanger is, om te bedillen, seggende, dat op de selfde wijse, de *Scheydbrief* in *Israël,* door Moses behandvest was. Gelijk de Waarheyt selve getuygd. Voorts spotten se met hem, om dat hy by-brengt, de Cermoniele-wetten: de Goddelijke Gestichten, en Dromen. Die so veel gemeenschaps, met de Tooneel-spelen en Danssen hebben, als licht met duysternis: ja als Christus, met den *Tegen-Christ* [1]). Want sy seggen en bewijsen, dat de Cermonien zijn van God geboden, tot een geestelijke Voorbeeldinge, hebbende haar eynde gehad. Dat de Tooneel-speelen zijn van Heydenen ingesteld tot een Afgoden-dienst. Dat de Cermonien bestonden in ernstige daden, over wiens nalating, verscheyden gestraft zijn. En dat de *Tooneel-spelen* bestaan in enkel spel, en ydelheyt: hebbende geen bevel, geen voorbeelding, noch nuttigheyt. Maar het tegendeel. Als alrede genoegsaam geseyd is.

Belangende de Hemelsche openbaringen, door Dromen, of Gesichten: met de gedreygde straffen, en beloofde verlossingen van dien. Die Cedo Nulli in sijn pappieren *Tooneel-Schild* antrekt, om het *Tooneel-spel* te bevestigen. Zijn geweest goddelijke, heylige, onbegrijpelijke, en on-na-doenlyke werkingen: die geen redelijk Schepsel, met de *Tooneel-spelen,* sal durven vergelyken, sonder schaamte, en schande: veel min, 't selfde na te apen. Derhalven sullen de sodanige, als goddelose misbruykers, van de Heylige Name Gods, sijn oordeelen niet ontgaan: volgens de woorden des eeuwigdurenden Wets: *Gy en*

---

[1]) *Math.* 19:8. — *Kantteekening der oude uitgave.*

sult den Name des Heeren, uwes Gods niet ydelijk gebruyken. Want de Heere en sal niet ontschuldig houden, die sijnen Name ydelijk gebruykt. Desgelijks, *Wie de Name sijns Gods gelasterd sal hebben, sal seekerlijk gedood worden* [1].

Maar, hier komt noch wat anders in dit *Tooneel-schild* te voorschijn, om sijn eygen schande t'ontdekken. Als hy seyde, dat de *eeuwige Wijsheyt de geveynsde Pharizeen doorgaans taysterde met de leelijke Naam van Tooneel-speelders:* wanneer hy dit Griekse woord ὑποκριτὰ gebruykte. Is dit niet wel gekladt, Schilder? en die schoone trony bemeuselt [2])? Willende seggen, gy Pharizeen, schijnt wel Gods-dienstige Lieden, maar gy zijt niet beter, als de lichtvaerdige, wulpse, en dartele *Tooneel-speelders.* Daarom is 't ook klaar (na sijn seggen) dat den Leydschen Bybel, niet recht of eygentlijk is overgeset. Wanneer daar (in stee van Tooneel-speelders) geveynsde gesteld is: dewijle de *Tooneel-speelders* niet geveynst, maar openhartig zijn: willende *wel* weten dat se groote Spotvogels, Lasteraars, en lichte Plavieren [3]) zijn. Die daarom, ook haren Hemel vry nader komen, als zy: die met gefronste wangen, neergetrokken wink-brauwen, en donkere ogen, niet mogen sien, dat de Son in 't water schijnt. Waarom sy ook geen beter naam (by hem) verdienen: als Kerk-uylen, Pylaar-byters, Muggesifters, Kameelverslinders, Pharizeen, geveynsde, oordeel-lose, en vernuftelose Menschen: die Menschen-eer, hooger, als Godes eere schatten. Maar dit is een misslach, mijn lieve Vriendt: Want indien sy Menschen eere sochten, se souden seggen, Aap wat schoonder Jongen heb je: om daar door (ten minsten) te ontgaan, de lasteringen, scheldingen, en spotternyen van Cedo Nulli, en sijns gelyken. Hoe wel hy somtijds ook sijn eygen Medegesellen niet en spaard.

Maar sy troosten sich daar mede, dat haar eygen Meester

---

[1]) *Exod.* 20:7. *Lev.* 19:12. *Deut.* 5:11. *Lev.* 24:16. *Psa.* 139:20. *Jesa.* 1:4. *Psa.* 50:16. *Psa.* 16:4. *Math.* 5:33. — *Kantteekening der oude uitgave.*

[2]) *Bemeuselt: bemeuzelen* is „bevlekken, bezoedelen," 't freq. van *bemozen* van *moze,* „slijk", *lutum.* Zie Kiliaen en *Uitl. Woordenb.* op Hooft *in v.* Tegenwoordig zegt men meer *besmoezelen.*

[3]) *Plavieren* ook *plevieren* en beter *pluvieren* gespeld, zijn vogels, die zeer dunne en lichte voeten en een trippelende beweging hebben, en daarom als zinnebeelden der lichtzinnigheid worden genomen.

(de Mond der Waarheyt, d'eeuwige Wijsheyt des Vaders, Christus) selve diergelyke versmadelyke-namen, en lasteringen, van de *Pharizeeusche Tooneel-speelders* (na Cedo Nulli eygen bekentenis) heeft moeten dragen. 't Welk dan geen wonder is, want een Knecht is niet beter, als sijn Meester. Doch de misslach van de Oversetters, des Leydschen Bybels, is niet te verschonen: om dat sy Cedo Nulli, niet tot Oversetter hebben genomen: Want hy soude dat, veel beter alleen geklaard hebben, als sy met haar allen: dewyle hy van Kinds-been, t'Athenen, in de Hoge-Schole, de lessen van de hooge Leer-meesters gehoord heeft. Ja, indien het daar by lach, en van noden was, hy soude selve wel een Bybel kunnen maken, die vry wat beter, met sijn gevoelen over een quam, als desen Leydschen Bybel.

En also is dese Rokken af gesponnen: en klaar genoeg bewesen, dat de *Tooneel-spelen* en *Tooneel-danssen,* zijn *God-vruchtige,* en *stichtige* oeffeningen: door dien God de Heere selve, in sijn openbaringen, met Dromen, en Gesichten, dit so levendig vertoond, en afgebeeld heeft. Tot welken eynde wy ook de Schriftuur plaatsen (daar hy de Geschiedenis van an-roerd) daar by hebben gesteld: om (die 't lust) te kunnen oordeelen, uyt de klau, wat Vogel dat het is.

't Geen hy voorts by brengt, en met veelerley lappen (als een oude Bedelaars Mantel, of noch beter, als de Pausselyke Gods-dienst) heeft te samen geflanst: van de gewitte Graven, van de groeting Rabbi, van den Pharizeeusche-Lijnceus, van 't Hoeren Autaar, van *Comedia vetus*, van Meester Peeter, van den Geest der duysternis, in een Engel des lichts (die ik vertrou, dat sijn Raadsman is) van de oproer Krayers, die met Jacht-schuyt, en Wagens zijn wech gevoerd, (hoe wel noch niet alle: want dan most hy self meê ritsen) van de Latijnsche Spreuk Platoni, tot lof der Dichters, (hoe wel hy dit geerne sijn Tooneel-spel wilde toe passen) van de Letteren, die als Hemel-val, door het dak des Schouburgs quamen nederstorten, van de Spelding, en t'Samen-binding der selver *Schrijf Spelen, maar speel niet: Lucifer gaat ten Tooneel-rye:* van de verwondering der Schouburgs-hoofden, vreesende dat Apollos Kerk soude toegesloten worden (als eertijds in de komste Christi, tot Delphis geschiede) van Clio, en Thalye, de Gesellinnen van Apollo, en eyndelijk van 't hand-geklap, en toejuychen der Jongelingen, en Jufferen. Dit zijn al te maal sulke grondelose Altaar-

geheymenissen, datter harssens toe van doen zijn, so groot als die van een Peekel-heering [1]: om de selve recht te ontwinden. Derhalven willen wy dit mijn Heer den Paus te Romen beveelen: die macht heeft dat uyt te leggen so hy wil. En sien ondertusschen wat Cedo Nulli dan seggen sal. En also krijgt ELCK ZYN BEURD [2].

---

[1]) *Peekel-heering:* hier wordt niet bloot op den visch gedoeld, maar vooral op het personage van dien naam, dat in de kluchten verscheen, met meel besmeerd, in 't kostuum als waarin nog Pierrot wordt voorgesteld, en, tot vermaak van 't publiek, domheden deed of uitkraamde en het mikpunt was van alle spotternijen.

[2]) ELCK ZYN BEURD: toespeling op het motto, dat onder het putje, hetwelk de titels der uitgaven van de Wees versiert, te vinden is.

NALEZING.

OP HET JAERGETYDE

VAN MEJOFFER

JACOBA BIKKER,

Voor den Heer Pieter de Graef, Jongkheer van Zuidtpolsbroek.

HÆRET LATERI LETALIS ARUNDO.

'k Zou de liefste gaen besteeken
Op haer vrolyk jaergety,
Maer wat raet? de winterweken
Zetten ons geen bloemen by,
Roos noch leli, groen noch lover.
Loumaent, krimpende aen den haert,
Heeft geen groen voor minnaers over,
Die vast zuchten ongepaert.
Om dit jaergety te vieren
Moght ik vlechten een feestoen
Van Apolloos lauwerieren,
Eeuwigh levende, eeuwigh groen:
Maer zy zou aen Dafne denken,
Hoeze voor den vryer liep,
Die de schuwe maeght wou krenken,
Eer de stroomgodt haer verschiep.
Best dat ik de liefste wye,
Door een trek, die my verrukt,
Eenigh loof van poëzye,
Op Parnas noch versch geplukt.
Loumaent opent nu de poorte
Voor den intrê van het jaer,
En haer zalige geboorte,
Waerdt gedacht met zangh en snaer.
Elf paer jaeren is 't geleden

Op het jaergetyde van Jacoba Bikker. Volgens den tekst in Vondels *Poëzy* 1682, II, bl. 93.

Dit gedicht behoort aan het bruiloftsdicht op Peter de Graef en Jakoba Bikker (boven bl. 190) vooraf te gaan. Het dagteekent van Januari 1662.

Dat de zon uit d'oosterkim
Moediger quam opgereden,
En verdreef de naere schim,
Om mijn schoone en uitverkoren
Eerst te zeegnen met genâ,
Schoone niet alleen geboren
Voor zich zelve: dat waer scha.
Die van Godtheên niet verscheelen
Scheppen hemelsch haeren lust
Zich aen andren me te deelen,
Dat 's den wijzen wel bewust.
Eene roos wort eerst geprezen
Als zy haeren geur verspreit,
Om den flaeuwen te genezen,
Die 't bekent met dankbaerheit.
Wyze Pallas, laet de gaven,
Laet den bloesem van uw tijt
Niet verwelken. Volgh de braven.
Edelmoedige aert benijt
Niemant licht aen licht t'ontsteken.
Zou *Jacoba,* heusch van zin
In beleeftheit hier ontbreeken?
Min verdient een weedermin,
Op dees hoop volharde ik stouter
U te vieren naer mijn maght.
'k Wierrooke u voor Venus outer,
Eer van 't jofferlijk geslaght.
Laet ons 't jaer met liefde ontginnen,
Denk de tijt is veel. te dier,
Om te slijten zonder minnen.
Wat is schoonheit zonder vier?
Volgh de voestervrou der staeten.
Volgh natuur en haere leer,
Na de zusters u verlaeten.
Wat voorby schiet, keert niet weêr.
Wat is bloesem zonder vruchten?
Wat is leven zonder ga.
Laet uw' minnaer dan niet zuchten.
Kroon mijn min met uw gena.